UNIWERSYTET WARMIŃSKO-MAZURSKI
W OLSZTYNIE
WYDZIAŁ NAUK SPOŁECZNYCH

Marzena Dobosz

Pozaszkolna edukacja regionalna w procesie kształtowania tożsamości regionalnej mieszkańców Mazur

Rozprawa doktorska
przygotowana pod kierunkiem
dr hab. Małgorzaty Suświłło, em. prof. UWM

Olsztyn 2022

UNIVERSITY OF WARMIA AND MAZURY
IN OLSZTYN
FACULTY OF SOCIAL SCIENCES

Marzena Dobosz

Extracurricular education regional in the process of shaping the regional identity of the inhabitants of Masuria

Doctoral dissertation
was written under the supervision of
dr hab. Małgorzata Suświłło, em. prof. UWM

Olsztyn 2022

Spis treści

Wstęp **5**

Rozdział 1 ..... **19**

Tożsamość regionalna a edukacja pozaszkolna w świetle literatury **19**

1.1 Koncepcje regionu i regionalizmu jako podstawy kształtowania tożsamości regionalnej 19

1.2 Koncepcje tożsamości regionalnej 45

1.3 Modelowe ujęcie edukacji regionalnej 74

1.4 Formy edukacji pozaszkolnej 105

1.5 Tożsamość regionalna mieszkańców Mazur na przestrzeni dziejów 113

Rozdział 2 Podstawy teoretyczne i metodologiczne badań własnych **150**

2.1 Zarys teoretyczny pracy badawczej 150

2.2 Cele i przedmiot badań 172

2.3 Problemy badawcze 173

2.4 Etnografia jako strategia badawcza 173

2.5 Metody gromadzenia danych empirycznych 177

2.6 Metody analizy zgromadzonych danych 182

2.7 Próba badawcza i teren badań 192

Rozdział 3 ..... **194**

Kształtowanie tożsamości regionalnej mieszkańców Mazur w wybranych instytucjach – opis i analiza badań własnych **194**

3.1 Charakterystyka badanych podmiotów 194

3.1.1 Realizacja edukacji regionalnej przez instytucje pozaszkolne 200

3.1.2 Formy i treści pozaszkolnej edukacji regionalnej realizowanej na terenie wybranych miejscowości mazurskich 229

3.1.3 Regionalne inicjatywy i działania edukacyjne podejmowane przez pozaszkolne instytucje 291

3.1.4 Współpraca pozaszkolnych instytucji z podmiotami w zakresie realizacji edukacji regionalnej 317

3.2 Tożsamość regionalna badanych w kontekście uczestnictwa w pozaszkolnej edukacji regionalnej 335

3.2.1 Region i jego dziedzictwo kulturowe postrzegane przez badanych 335

3.2.2 Poczucie przynależności i identyfikacji badanych z regionem i jego kulturą 347

3.2.3 Ocena przydatności pozaszkolnej edukacji regionalnej z perspektywy tożsamości regionalnej w opinii osób badanych 356
3.2.4 Sposoby uczestniczenia mieszkańców regionu w działaniach pozaszkolnych instytucji w zakresie edukacji regionalnej 363
Podsumowanie i wnioski 371
Bibliografia 396
Summary 420
Spis tabel 422
Aneksy 423
1. Kwestionariusz dyspozycji do wywiadu z regionalnymi podmiotami realizującymi pozaszkolną edukację regionalną 423
2. Kwestionariusz dyspozycji do wywiadu z mieszkańcami Mazur uczestniczącymi w pozaszkolnej edukacji regionalnej 424

Wstęp

Prezentowana rozprawa doktorska jest próbą dokonania refleksji nad rolą pozaszkolnej edukacji regionalnej w procesie kształtowania się tożsamości regionalnej mieszkańców Mazur. Ze względu na swój interdyscyplinarny charakter wiedza została zaczerpnięta z wielu dyscyplin naukowych (pedagogiki, socjologii, historii, wiedzy o kulturze), dzięki czemu możliwe jest przyjęcie zróżnicowanych perspektyw postrzegania znaczenia pozaszkolnej edukacji regionalnej z punktu widzenia podmiotów ją realizujących oraz jej odbiorców. Mazury jako kraina geograficzna i historyczna wyróżnia się burzliwą przeszłością, której pokłosiem jest występujące duże zróżnicowanie kulturowe obecnych mieszkańców Mazur. Spostrzeżenie i zrozumienie tej kwestii wymaga znajomości losów historycznych/politycznych oraz zjawisk i procesów społecznych zachodzących na tych ziemiach. Celowo w temacie pracy nie użyto określenia mieszkańców regionu jako „Mazurów", gdyż ta tożsamość regionalna nie jest jednoznaczna w identyfikacji. Instytucje i inne podmioty realizujące pozaszkolną edukację regionalną opierają swoje działania na bogactwie kulturowym regionu, dążąc do przekazywania wiedzy o dawnej i obecnej kulturze mazurskiej. Po zakończeniu II wojny światowej nastąpiło tzw. przerwanie ciągłości kulturowej i miał miejsce napływ ludności z różnych części kraju oraz sąsiednich państw. Każda z tych osób oprócz dorobku materialnego wniosła także ten niematerialny w postaci swoich rodzimych zwyczajów, obyczajów, kultury. Te wydarzenia przyczyniły się do kształtowania się zróżnicowanej tożsamości regionalnej, która w odmienny sposób, niż w przypadku minionych pokoleń jest odczuwana przez obecnych mieszkańców Mazur.

W pracy podejmuję wątki, dotyczące form i dróg realizacji pozaszkolnej edukacji regionalnej, a także sposobów postrzegania własnej tożsamości regionalnej badanych w kontekście ich uczestniczenia w realizowanych działaniach edukacyjnych. W obecnej rzeczywistości, w której to dynamicznie zachodzą zjawiska i procesy społeczne, można zauważyć pewnego rodzaju kryzys tożsamości regionalnej. Z jednej strony silnie zauważalne są tendencje globalistyczne, zaś z drugiej coraz wyraźniejsze są dążenia do odnalezienia, poznania i zrozumienia własnych korzeni. Proces ten jest postrzegany jako próba opozycji wobec kierunków globalistycznych i chęć obrony przed unifikacją kulturową. Droga do poznania swoich źródeł wymaga włożenia wysiłku, poświęcenia i przyjęcia wielopłaszczyznowej perspektywy spojrzenia na dziedzictwo kulturowe, czy też dzieje historyczne w szerszym i węższym zakresie terytorialnym. W ujęciu nauk społecznych można

mówić o tzw. rewitalizacji związanych z regionem, m.in. tożsamości regionalnej[1]. Tożsamość regionalna jest przeciwieństwem tzw. „tożsamości do wynajęcia", która zdaniem W. Burszty i M. Dudzikowej „są to tożsamości zawsze otwarte na propozycje i gotowe włączyć wszelkie dostępne materiały, na równi pochodzące z doświadczeń przeżytych, jak i medialnych, o ile tylko mogą one, na określony czas, «warunkowo» stworzyć koherentną całość. Tożsamości takie wszakże na równi «włączają», jak i pozbawiają się rzeczonych materiałów, stąd też mają charakter konstruktywny i destruktywny jednocześnie"[2]. Tego typu tożsamości charakteryzują się brakiem zakorzenienia, poczucia przynależności, a także byciem „wszędzie i nigdzie"[3].

W opozycji do „tożsamości do wynajęcia" lub inaczej nazywanych „tożsamości insert" znajduje się tożsamość regionalna. Warunkiem jej zaistnienia jest poczucie identyfikacji, przynależności i zakorzenia w regionie. To poprzez charakterystyczne elementy, takie jak język, tradycje, zwyczaje, systemy wartości jednostka ma możliwość nadania regionowi specjalnego znaczenia. Pojęcie tożsamości regionalnej jest różnie definiowane w naukach społecznych i humanistycznych. Jedną z nich podał M. S. Szczepański, który uważa, że tożsamość regionalna jest odmianą tożsamości społecznej i kulturowej oraz kształtowana jest na fundamencie odwołań do konkretnego terytorium (regionu) i jego najważniejszych cech[4]. Zdaniem badacza wieloaspektowość tożsamości regionalnej może być ujęta z perspektyw m.in. psychologicznej, socjologicznej, etnograficznej oraz historycznej[5]. Każda z nich umożliwia wyszczególnienie wyznaczników tożsamości regionalnej, które dotykają określonych kwestii.

Pojęcie tożsamości regionalnej odnosi się do przestrzeni, która może dotyczyć przestrzeni fizycznej oraz tzw. przestrzeni symbolicznej. W procesie kształtowania tożsamości regionalnej ważną funkcję pełnią wyodrębnione miejsca w fizycznym regionie, które często przyjmują charakter symboliczny. Przyczyniają się one do tworzenia „symbolicznych miejsc odniesienia", wzmacniających więzi między jednostką a regionem oraz spajające społeczności regionalne[6]. W ujęciu nauk społecznych postrzeganie tożsamości regionalnej ulega zmianie od

---

[1] B. Grabowska, *Rewitalizacja tożsamości regionalnej*, Chowanna 1, 2015, s. 31-32.
[2] W. Burszta, M. Dudzikowa, *Uczyć się od idola. O istotnym źródle wiedzy potocznej uczniów*, [w:] Wychowanie, M. Dudzikowej, M. Czerepaniak-Walczak (red.), Gdańsk 2007, s. 228.
[3] A. Suchocka, I. Królikowska, *Kreowanie tożsamości kulturowej jako wyzwanie XXI wieku*, COLLOQUIUM WYDZIAŁU NAUK HUMANISTYCZNYCH I SPOŁECZNYCH KWARTALNIK 4/2014, s. 75.
[4] M. S. Szczepański, *Od identyfikacji do tożsamości. Dynamika śląskiej tożsamości – prolegomena*. [w:] *Dynamika śląskiej tożsamośc*i, J. Janeczek, M. S. Szczepański (red.), Katowice 2006, s. 21-22.
[5] M. S. Szczepański, *Tożsamość regionalna – w kręgu pojęć podstawowych* i metodologii badań *między tożsamością indywidualną a społeczną – preliminaria*
[http://www.socjologiarozwoju.us.edu.pl/documents/utils.php?action=download&filename=Tozsamosc%20regionalna.doc. dostęp: 20.08.2021]
[6] J. Wódz, *Zagadnienia tożsamości w perspektywie socjologicznych badań nad regionami*, [w:] *Tożsamość kulturowa mieszkańców starych dzielnic* Górnego Śląska, W. Świątkiewicz, K. Wódz (red.), Wrocław-Warszawa-Kraków 1991, s. 33-46.

kierunku typowo naturalistycznego, tradycyjnego pojmowania tożsamości regionalnej jako wytworów kultury materialno-symbolicznej, opierającej się na historycznych terytoriach, aż do ujęcia symbolicznego[7].

To symboliczne znaczenie przestrzeni dotyka również tych wartości, które są podzielane zarówno przez jednostkę, jak i daną społeczność regionalną. Zatem tożsamość regionalna może być ujmowana jako zbiór wartości symbolicznych postrzeganych przez jednostkę jako atrybuty własnego „ja" oraz danej społeczności. Ważnym aspektem w procesie kształtowania się tożsamości regionalnej jest postawa jednostki, będącej także częścią w szerszym wymiarze społeczeństwa regionalnego wobec tworzenia wspólnych wartości, wzorów, zachowań i symboli[8].

Ujęcie symboliczne dotyka rzeczywistości społecznej i kulturowej, która to funkcjonuje zarówno w, jak i poza świadomością człowieka i społeczeństwa. Społeczeństwo nadaje znaczenie i wartość swoim działaniom, zapewniając istnienie pewnego rodzaju społecznej symboliki. Tożsamość kulturowa, a zarazem regionalna jest efektem zachowania dziedzictwa kulturowego oraz systemów wartości, postaw i symboli, które są ważne w wymiarze indywidualnym i zbiorowym. Symboliczny charakter przestrzeni może być ujmowany jako rzeczywistość funkcjonująca w świadomości jednostki. Człowiek jednocześnie uczestnicząc i tworząc rzeczywistość, skupia się na wartościach i tych elementach, które zostały zaakceptowane oraz przyjęte przez społeczeństwo. Jednostka podlega procesom, które ją kształtują i zachodzą pod wpływem określonej kultury. Tworzy swój obraz na podstawie punktów odniesienia, które mogą dotyczyć materialnego i niematerialnego dziedzictwa kulturowego, w tym także regionalnego.

Współczesna tożsamość (w tym regionalna) jest zróżnicowana i wieloaspektowa. W obecnej rzeczywistości niemal wciąż człowiek dokonuje prób definicji, modyfikacji i integracji własnej tożsamości[9]. To z kolei związane jest z przekraczaniem granic najbliższego środowiska, przyjmowaniem nowych ról, uczestniczeniem w nowych sytuacjach i interakcjach. Wyjście poza bliską i znaną przestrzeń, która związana jest ze społecznością lokalną, wymaga uświadomienia sobie istnienia innych światów, które korzystają z własnych systemów wartości, tradycji i obyczajowości. Jednakże identyfikacja z określoną grupą odniesienia umożliwia człowiekowi obserwację nowych wzorców zachowań i postaw oraz próbę ich zrozumienia.

[7] P. Starosta, *Tożsamość regionalna w perspektywie socjologicznej*, [w:] *Badania nad tożsamością regionalną. Stan i potrzeby*, A. Matczak (red.), Łódź-Ciechanów 1999, s. 52.
[8] Ibidem, s. 44.
[9] J. Nikitorowicz, *Edukacja regionalna i międzykulturowa*, Warszawa 2009, s. 358.

Wchodząc w nowe role, możliwe jest spojrzenie na własną kulturę i region z odmiennej perspektywy, uwzględniającej kierunki jej rozwoju. Po przekroczeniu granic przestrzeni lokalnej i spojrzeniu ku szerszym perspektywom następuje proces odsłaniania tzw. prawd i poddawanie wątpliwościom dotychczasowych systemów[10]. Na tym etapie kształtowania tożsamości regionalnej człowiek może zdecydować się na próbę odrzucenia swoich identyfikacji lub na wprowadzenie zmian. Może także przyjąć postawę, charakteryzującą się powierzchowną aktywnością, identyfikacją i zaangażowaniem. Ten etap związany jest z krytycznym oglądem rdzennej kultury rodzimej i dążeniem do odrzucenia tych elementów, które dotyczą tożsamości rodzinno-familijnej lub lokalnej[11].

Tożsamość regionalna kształtowana jest w toku interakcji, zachodzących w środowisku społecznym. Społeczność jest stworzona z wielopoziomowej sieci kontaktów, powiązań i związków społecznych. Wobec jednostki społeczeństwo stawia określone zadania, oczekiwania oraz role, które przyczyniają się do jej socjalizacji. Proces społecznego stawania się jest powiązany z umiejscowieniem życia człowieka w dwóch kontekstach: czasowym i kulturowo-społecznym[12]. Poprzez dziedzictwo społeczno-kulturowe społeczeństwo oddziałuje na funkcjonowanie i rozwój człowieka, który podporządkowany jest osi czasowej, składającej się z przeszłości, teraźniejszości i przyszłości. Warunkiem rozwoju jednostki i prawidłowego życia osadzonego „tu i teraz" jest prawidłowa integracja tych perspektyw czasowych[13]. Poznanie i zrozumienie przeszłości, czyli historii regionu przyczynia się do wzmocnienia poczucia zakorzenienia. To z kolei stwarza możliwość czerpania siły do wykorzystania szans i możliwości w teraźniejszości, a także kształtowaniu i realizowaniu przyszłości jednostki i jej otoczenia. Losy historyczne określonego regionu związane są z historią człowieka i jego rodziny – nie można mówić o swoich korzeniach bez umiejscowienia ich w kontekście czasowym oraz przestrzennym. Znajomość i pamięć o dziejach rodziny, które są przekazywane kolejnym pokoleniom, oddziałują na wzmocnienie tożsamości regionalnej.

Określona przestrzeń, zarówno w wymiarze fizycznym, jak i symbolicznym była i jest miejscem ważnych zmian i wydarzeń, które pełnią funkcję symbolicznych kroków. Prowadzą one do obecnego miejsca, w którym znajduje się jednostka i wyznaczają jego dalsze losy. Świadomość tej ciągłości powiązanej z miejscem i czasem przyczynia się do spojrzenia na siebie i własne życie z innej perspektywy, której fundamentem jest poczucie zakorzenienia i

[10] Ibidem.
[11] J. Nikitorowicz, *Edukacja regionalna…*, s. 382.
[12] Brzezińska A. I., *Dzieciństwo i dorastanie: korzenie tożsamości osobistej i społecznej*, [w:] *Edukacja regionalna*, A.W. Brzezińska, A. Hulewska, J. Słomska (red.), Warszawa 2006.
[13] Ibidem, s. 55.

przynależności. Wiedza o własnych korzeniach ujętych w wielowymiarowe dzieje historyczno-społeczne, także te regionalne pozwala szczególnie młodym osobom na bardziej dojrzałą „realizację projektu własnego życia”[14].

Relacje społeczne pełnią ważną funkcję w procesie rozwoju człowieka, obejmującego sposoby indywidualnego przystosowania do życia w społeczeństwie, form zachowania i myślenia jednostki, czyli kształtowania tożsamości jednostki oraz jej wymiarów[15]. Poprzez instytucjonalne i interpersonalne uwarunkowania środowiska społecznego możliwe jest kształtowanie podstaw społecznej struktury ludzkiej osobowości. Na proces rozwoju psychiki ludzkiej oddziałują czynniki materialne i społeczne. Poprzez wytwory kulturowe, które są przekazywane kolejnym pokoleniom, możliwe jest wspieranie rozwoju dziecka od jego najwcześniejszych lat[16]. W rozwoju kulturowym widoczne są dwie płaszczyzny: społeczna oraz psychologiczna. To w nich ujawniają się funkcje psychiczne – najpierw jako kategoria interpsychiczna, później jako intrapsychiczna[17]. W rozwoju społeczno-kulturowym ważną funkcję pełnią narzędzia kulturowe, które przyswajane są na drodze internalizacji, opierającej się na przekształcaniu operacji zewnętrznych w wewnętrzne. Dzięki nim dziecko ma możliwość przystosowania się do życia w społeczeństwie. W myśl, że „wszystko, co kulturowe jest społeczne” jednostka wzrasta w sferę społeczno-kulturową, przyswajając w toku zachodzących interakcji pożądane przez społeczeństwo postawy, zachowania i systemy wartości[18].

W procesie rozwoju kulturowego dziecka, w tym rozwoju tożsamości regionalnej ważnym aspektem jest interioryzacja, polegająca na stawaniu się „tym, czym jest w sobie, poprzez to, co stanowi dla innych”[19]. Zachodzące w społeczeństwie relacje społeczne umożliwiają kulturowe doświadczanie dziecka. Na drodze nabywania kulturowych doświadczeń, inaczej wrastania w kulturę, następuje przejście przez kolejne stadia przyswajania operacji kulturowych. Dzięki nim dziecko przyswaja te elementy kulturowe, które także oddziałują na proces kształtowania się świadomości, która jest wytworem życia społecznego. Nie tylko czynniki biologicznie mają wpływ na rozwój dziecka, ale przede wszystkim społeczne, czyli o charakterze kulturowym.

[14] Brzezińska A. I., *Dzieciństwo i dorastanie…*, s. 77.
[15] L. S. Wygotski, *Dynamika i struktura osobowości w okresie dorastania* [w:] *Wybrane prace psychologiczne II: dzieciństwo i dorastanie*, A. Brzezińska, M. Marchow (red.), Poznań 2002, s. 335.
[16] L. S. Wygotski, *Wybrane prace psychologiczne*, Warszawa 1971, s. 10.
[17] Ibidem.
[18] Ibidem, s. 134.
[19] L .S. Wygotski, *Myślenie i mowa,* Warszawa 1989, s. 128.

Relacje społeczne i zachodzące w społecznościach interakcje sprzyjają zaangażowaniu się uczestników wobec określonego tematu np. kultury i historii regionalnej. Poprzez kontakt dziecka z osobami dorosłymi, będącymi zarazem nośnikami kultury, także tej dotyczącej regionu, możliwy jest wszechstronny rozwój dziecka. Społeczne interakcje stanowią źródło refleksji i inteligentnej samoregulacji, dzięki czemu dziecko może także podjąć samodzielne działania w celu rozwiązania zadań stawianych przez społeczność[20]. Działalność dziecka jest powiązana z zachodzącymi przeżyciami, które stanowią niejako informacje o stosunku dziecka do środowiska społeczno-kulturowego i tego środowiska wobec dziecka[21]. Charakter tych przeżyć zależy od znaczenia nadawanego przez dziecko określonym elementom kultury. Przestrzeń, w której funkcjonuje dziecko, może stać się dla niego ważnym miejscem w wymiarze fizycznym i społecznym pod warunkiem, że przypisuje jej pozytywne znaczenie. Poprzez podejmowaną aktywność w przestrzeni społeczno-kulturowej i nawiązywanie relacji społecznych dziecko zdobywa wiedzę, która pozwala na przypisanie znaczenia gromadzonych społecznie doświadczeniom. Przebieg tego procesu zależy od kultury, także tej regionalnej, w jakiej wychowywane jest dziecko oraz od osób i instytucji, które oddziałują na jego wychowanie[22].

Wraz z rozwojem dziecka, które powiązane jest z komunikacją społeczną, następuje przekroczenie granic najbliższego środowiska. Ten proces oznacza wchodzenie w rzeczywistość, w której czekają na jednostkę nowe zadania i role. To z kolei jest częścią kształtowania się tożsamości regionalnej na fundamencie identyfikacji jednostki z grupą odniesienia[23]. Ona staje się punktem odniesienia wobec napotykanych nowych wzorców zachowań, postaw i wartości kulturowych. Wyjście poza środowisko lokalne i przyjęcie nowych ról związane jest z próbami zmierzenia się z nowymi sytuacjami oraz rodzącą się świadomością istnienia innych światów. Region, jako przestrzeń fizyczna i symboliczna może wyróżniać się zróżnicowaniem etnicznym oraz kulturowym, jak to jest w przypadku Mazur. Społeczność lokalna, która dotąd pełniła funkcję środowiska społeczno-kulturowego wraz ze swoim dziedzictwem kulturowym nie jest już jedyna, ale jedna z wielu. Człowiek, dokonując porównań własnej grupy z innymi, może zacząć poddawać wątpliwościom to, co do tej pory postrzegał jako niepodważalne. Ten proces „ciągłego odsłaniania prawd”[24] może także

[20] E. Filipiak, *Społeczne podstawy poznania i rozwoju – konstruktywizm społeczno-kulturowy Lwa S. Wygotskiego. Nowe odczytania, rekonstrukcje, tropy epistemologiczno-metodologiczne*, Problemy Wczesnej Edukacji, 4 (51) / 2020, s. 25
[21] L. S. Wygotski, *Wybrane prace psychologiczne II. Dzieciństwo i dorastanie,* Poznań 2002, s. 174-175.
[22] R. H. Schaffer, *Psychologia rozwojowa. Podstawowe pojęcia*, Kraków 2010, s. 35.
[23] J. Nikitorowicz., *Edukacja regionalna i międzykulturowa*, Warszawa 2009, s. 383.
[24] Ibidem.

prowadzić do chęci wprowadzenia zmian w sposobie postrzegania samego siebie i społeczności z perspektywy tożsamościowej w postaci odrzucenia elementów rdzennej kultury rodzinnej na rzecz tej nowej, o szerszym wymiarze. To z kolei związane jest z wejściem na tzw. pogranicze, będące zjawiskiem społeczno-kulturowym i sytuacją aktywizującą proces kształtowania się tożsamości kulturowej[25].

Ze względu na burzliwe dzieje historyczne Mazury są regionem, który wyróżnia się wielokulturowością i niejednoznaczną tożsamością regionalną jej mieszkańców. W zależności od okresów historycznych można mówić, w kontekście tożsamości regionalnej mieszkańców, o istnieniu pogranicza przejściowego, treści w kulturze, interakcyjnego i osobowego. Pierwsze z nich było szczególnie widoczne po zakończeniu II wojny światowej, kiedy to na terenach Mazur zaczęła się osiedlać ludność, która przybyła z innych ziem, niosąca ze sobą własne dziedzictwo kulturowe. W tym okresie, trwającym do czasów współczesnych można mówić o występującym pograniczu treści w kulturze. Ten typ pogranicza tworzy zespół „zwyczajów, obyczajów, rytuałów, wartości, zasad i reguł o znaczeniu tradycji, które ułatwiają zauważanie się, poznawanie i współżycie nie tylko na pograniczu terytorialnym"[26]. Cechą charakterystyczną tego pogranicza jest to, że zapewnia możliwość wyboru i kształtowania tożsamości na podstawie uczestniczenia w kilku kulturach, zaś systemy wartości mają różne źródła i wyróżniają się heterogenicznością.

Innym typem pogranicza, które zauważalne jest na Mazurach i ma wpływ na proces kształtowania się tożsamości regionalnej jej mieszkańców jest pogranicze interakcyjne. Kolejne pokolenia, które żyją od urodzenia na terenie Mazur, wykazują chęć inicjowania dialogu, komunikacji oraz mimo występujących różnic kulturowych – wzajemnego poznania się. Istotą pogranicza interakcyjnego są społeczne relacje, które zachodzą w zróżnicowanym kulturowo społeczeństwie[27]. Występujące różnice o podłożu kulturowym nie tylko dzielą, ale także mogą łączyć. Warunkiem zaistnienia tego procesu jest przyjęcie otwartej na dialog postawy i spojrzenie na własną kulturę, czyli także na samego siebie z szerszej perspektywy.

Kolejnym pograniczem, które oddziałuje na proces kształtowania się tożsamości regionalnej, jest pogranicze osobowe, które dotyczy posiadania świadomości własnego miejsca w określonej kulturze. Jednostka poprzez osobistą identyfikację z określoną kulturą oraz sferę bytu dokonuje wyznaczenia miejsca i czasu pogranicza[28]. To na nim zachodzi proces

[25] J. Nikitorowicz, *Edukacja regionalna na pograniczach* [w:] *Edukacja regionalna*, A. W. Brzezińska, A. Hulewska, J. Słomska, Warszawa 2006, s. 93.
[26] J. Nikitorowicz, *Edukacja regionalna na pograniczach…*, s. 95.
[27] Ibidem, s. 97.
[28] Ibidem, s. 99.

wzrastania i tworzenia się tożsamości osobowej. Proces kształtowania się tożsamości osobowej i tożsamości kulturowej w wymiarze regionalnym mieszkańców Mazur nieraz był procesem trudnym i bolesnym. Podejmowane wybory tożsamościowe miały wpływ na losy nie tylko pojedynczych osób, ale całych społeczności. Dziś proces kształtowania tożsamości regionalnej opiera się na „wchodzeniu" w kulturę regionu, który wyróżnia się etapowością, a jego kształt zależy od okresu rozwojowego człowieka.

Zdaniem Małgorzaty Suświłło w procesie kształtowania się tożsamości regionalnej ważną funkcję pełni indywidualizacja oraz przywiązanie[29]. Zaistnienie tych dwóch zjawisk pozwala na pojawienie się poczucia społecznej i indywidualnej integralności, która dotyczy umiejscowienia jednostki w regionalnej strukturze społecznej. Pierwszy etap wchodzenia w kulturę powinien rozpocząć się od najmłodszych lat, kiedy to „dzieci przedszkolne wchodzą w kulturę regionu w procesie eksploracji, badając i rozpoznając najbliższe otoczenie, testując i eksperymentując w nim, a także zdobywając o nim wiedzę. Jest to podwalina do drugiego etapu kształtowania się tożsamości, czyli do podejmowania zobowiązania, który jest charakterystyczny dla okresu adolescencji"[30]. Dziecko w ramach swojej aktywności, przejawiającej się w eksperymentowaniu i doświadczaniu otoczenia zdobywa o nim wiedzę, także w wymiarze kulturowym. To poprzez naturalny charakter swojej działalności dziecko może przyswajać te elementy kultury, które przekazywane są przez rodzinę, społeczność lokalną i regionalną.

W procesie przyswajania kultury zachodzi tzw. inkulturacja regionalna, która jest „naturalnym procesem przyswajania kultury regionalnej […] poprzez aktywne w niej uczestniczenie jako członka rodziny, przedszkola/szkoły, w tym grupy rówieśniczej oraz społeczności lokalnej, czyli środowisk nasyconych cechami typowymi dla danego regionu"[31]. Młode pokolenia poprzez aktywne uczestniczenie i osobiste zaangażowanie w społeczeństwie przyswajają w naturalny sposób wiedzę o kulturze, także na poziomie regionalnym. Aktywna postawa uczestnika tego procesu jako członka społeczności obejmuje wszystkie poziomy, angażując środowisko społeczne od skali mikro po makro. To na poziomie regionalnym możliwe jest wzrośnięcie jednostki w kulturę regionu i przyswojenie tych elementów, które są ważne i postrzegane z perspektywy wartości przez społeczeństwo. Te systemy wartości pełnią także funkcję zespalającą więzi między jego członkami a regionem, któremu przypisane jest

[29] M. Suświłło, *Inkulturacja regionalna dzieci przedszkolnych – na przykładzie regionu kurpiowskiego* [w:] *Regionalizm w edukacji – od dziecka do nauczyciela*, M. Suświłło, C. Kurkowski (red.), Olsztyn 2017.
[30] Ibidem.
[31] Ibidem.

szczególne znaczenie. Dziecko poprzez przyswajanie kultury regionalnej kształtuje w sobie więzi z regionem, który może zacząć postrzegać jako „małą Ojczyznę" lub „prywatną Ojczyznę". To już nie jest świat nieznany i obcy, ale oswojony, bliski i ważny. Ważnym elementem poczucia przynależności i identyfikacji z regionem jego poczucie zakorzenienia, czyli posiadania własnego miejsca, które jest szczególne w życiu człowieka.

Proces kształtowania się tożsamości regionalnej na drodze naturalnego przyswajania kultury przez dziecko w ramach eksperymentowania i doświadczania otoczenia związany jest z przekazywaniem wiedzy przez społeczeństwo. To zjawisko może dotyczyć nie tylko w edukacji szkolnej, ale także tej pozaszkolnej. Proces uczenia się wymaga przyjęcia aktywnego postawy o charakterze inter- i intrapsychicznym osoby uczącej się i przekazującej wiedzę. Poprzez relacje społeczne i kontakt z członkami społeczności lokalnej możliwe jest dziedziczenie przez uczestników sposobów funkcjonowania w społeczeństwie, postrzegania rzeczywistości, czy też wykorzystywania narzędzi kulturowych w codziennym życiu. Aktywność edukacyjna, zachodząca w społecznościach jest podstawą procesu uczenia się i rozwijania tych umiejętności, które są także związane z kształtowaniem tożsamości regionalnej. Zdaniem L. Wygotskiego „źródło rozwoju tej działalności tkwi w otoczeniu społecznym dziecka i w swej konkretnej postaci przejawia się w specyficznych stosunkach […], które określają całą sytuację, wymagającą praktycznego zastosowania narzędzi, i wnoszą w nią aspekt społeczny"[32]. Otoczenie społeczne wraz z instytucjonalizowanymi formami edukacji pełni funkcję edukacyjną – jest źródłem czerpania wiedzy o regionie, własnych korzeniach, aż wreszcie sprzyja procesom związanym z kształtowaniem obrazu samego siebie i umiejscowieniem własnej osoby w strukturze społeczno-kulturowej. Poprzez aktywną postawę społeczeństwa w przekazywaniu uczestnikom, szczególnie najmłodszym, wiedzy o regionie i jego dziedzictwie kulturowym, możliwe jest zdobycie przez nich doświadczenia, które jest „gromadzone społecznie, w zależności od kultury, w jakiej wychowane jest dziecko, i od jednostek odpowiedzialnych za wychowanie"[33].

Zanurzenie się lub wchodzenie w kulturę, także tę regionalną, prowadzi poprzez kontakt z drugą osobą - w myśl L. Wygotskiego „droga od przedmiotu do dziecka i od dziecka do przedmiotu prowadzi poprzez drugiego człowieka"[34]. W wyniku interakcji i nawiązywanych relacji z członkami społeczności możliwe jest przekazanie treści edukacyjnych i kulturowych „kultura przekazywana jest z pokolenia na pokolenie w wyniku wzajemnego oddziaływania w

[32] L. S. Wygotski, *Narzędzie i znak w rozwoju dziecka*, Warszawa 1978, s. 45.
[33] R. H. Schaffer, *Psychologia rozwojowa. Podstawowe pojęcia*, Kraków 2010, s. 35.
[34] Ibidem s. 47.

toku interakcji dorosły – dziecko. Wybór treści edukacyjnych podyktowany jest tym, że zależą one od „konkretnego zbioru umiejętności i wiedzy cenionych w danej społeczności”[35]. Sposób realizacji edukacji regionalnej uzależniony jest także od wielu innych czynników, takich jak połączenie procesu przekazywania wiedzy i umiejętności cenionych w danym społeczeństwie z życiem społecznym, rolą podmiotów w społeczeństwie inicjujących przedsięwzięcia edukacyjne, czy obszarów tematycznych edukacji regionalnej.

Fundamentem edukacji regionalnej są zatem zjawiska oraz relacje, które zachodzą w społeczeństwie i sposób postrzegania przez niego regionu. Istotą edukacji regionalnej jest kształtowanie pozytywnego stosunku wobec regionu, który traktuje ten mikroświat jako nadrzędny oraz pierwotny wobec globalnej świadomości. Edukacja regionalna jest jednym z pierwszych etapów procesu kształtowania w szerszym wymiarze tożsamości kulturowej, zaś w węższym tożsamości regionalnej i osiągnięcia wartości ponadczasowych. Stanowi ważną podstawę do realizacji edukacji w tzw. „mezostrukturach”[36], która z kolei kształtuje stosunek uczestników wobec wartości państwowych, narodowych. Ze względu na to, że podczas edukacji regionalnej przekazywana jest wiedza i kompetencje związane z kulturą regionalną, to jej celem jest kształtowanie postawy szacunku wobec własnego dziedzictwa kulturowego, a także systemów wartości oraz zbioru tradycji. Jednostka, zanurzając się w kulturze regionalnej poprzez uczestniczenie w przedsięwzięciach edukacyjnych inicjowanych przez społeczności może poznać, zrozumieć i ukształtować swoją postawę wobec systemów wartości i tradycji, które są charakterystyczne dla danego regionu.

Podczas regionalnych inicjatyw i przedsięwzięć edukacyjno-kulturowych zachodzą zjawiska i procesy, które pozwalają uczestnikom na nabywanie kompetencji, prowadzących do zanurzenia się w kulturze. Do nich należą takie, które dotyczą regionalnej kultury i języka własnej zbiorowości. Dzięki temu możliwa jest także aktywizacja mieszkańców regionu do podejmowania aktywności na rzecz regionu oraz dobra społeczeństwa. Uczestnicy, zdobywając wiedzę i niezbędne umiejętności mogą je wykorzystać np. w celu rozwiązania problemów, dotykających region. Jednakże takie działania wymagają kształtowania pozytywnego obrazu regionu i świadomości, dotyczącej jego wartości dla obecnych oraz przyszłych pokoleń. W przypadku Mazur istotnym aspektem edukacji regionalnej jest nie tylko przekazywanie tej wiedzy o przeszłości, ale kształtowanie wizji przyszłości, która może zostać wspólnie zrealizowana przez społeczeństwo regionalne. To ukierunkowanie na przyszłość z jednoczesną integracją z przeszłością i teraźniejszością regionu może prowadzić

[35] H. R. Schaffer, *Psychologia dziecka,* Warszawa 2008, s. 235.
[36] J. Nikitorowicz, *Edukacja regionalna na pograniczach…*, s. 102.

do zwiększenia aktywności mieszkańców wobec dbania i pielęgnowania tych czynników kulturowych, które zespalają ze sobą członków społeczności i są źródłem siły w realizacji przyszłości regionu.

Edukacja regionalna jest częścią procesu inkulturacji, czyli wchodzenia w kulturę regionu. Jej początek ma pozaszkolny charakter i zaczyna się w grupach pierwotnych. Przekaz wiedzy regionalnej „oparty jest na przekazie trójpokoleniowym: dziadkowie – rodzice – dzieci lub dwupokoleniowym: dziadkowie – dzieci”[37] oraz w ramach uczestniczenia w działaniach edukacyjnych, które realizowane są poza instytucjami oświatowymi, np. poprzez instytucje kultury lub stowarzyszenie. Dzięki temu możliwa jest identyfikacji dziecka z regionem, postrzeganym przez niego jako „świat oswojony”. To poprzez relacje i interakcje zachodzące w społeczeństwie możliwe jest przekazywanie wiedzy o regionie oraz kształtowanie postaw jego członków wobec regionalnego dziedzictwa kulturowego. Celem edukacji regionalnej jest „kształtowanie szacunku dla własnego dziedzictwa kulturowego w sferze materialnej (architektura, zabytki, krajobraz i inne materialne wytwory) oraz duchowej (język, folklor ludowy, sztuka ludowa, baśnie, legendy, zwyczaje, obyczaje, tradycja, historia)”[38]. Edukacja regionalna, a szczególnie jej pozaszkolna forma jest drogą, prowadzącą do zakorzenienia się mieszkańców w regionie, pełniącego rolę „małej Ojczyzny”.

Pozaszkolna edukacja regionalna i jej rola w procesie kształtowania się tożsamości regionalnej jest przedmiotem badań w niniejszej rozprawie doktorskiej. Zgodnie z określonym celem poznawczym zbadano oraz opisano formy pozaszkolnej edukacji regionalnej prowadzonej przez instytucje i inne podmioty na terenie Mazur. W ramach celu teoretycznego dokonano sformułowania ogólnych założeń koncepcji teoretycznej, która dotyczyła roli pozaszkolnej edukacji regionalnej w kształtowaniu się tożsamości regionalnej mieszkańców Mazur. Badania ukierunkowano na wyjaśnienie jej roli w powyższym procesie, dzięki czemu możliwe było osiągnięcie celu praktycznego.

W procesie badawczym wykorzystano strategię etnograficzną oraz następujące metody gromadzenia danych empirycznych: obserwację uczestniczącą, wywiad etnograficzny i analizę dokumentów. Przyjęta metoda badawcza pozwoliła na przeprowadzenie dogłębnej analizy i interpretacji zebranych danych. Ze względu na zakres tematyczny pracy badawczej wywiady etnograficzne zostały zrealizowane z instytucjami i innymi podmiotami realizującymi pozaszkolną edukację regionalną na terenie Mazur oraz z uczestnikami tych działań.

[37] M. Suświłło, *Tradycyjna kultura…,* s. 152.
[38] Ibidem, s. 146.

Rozprawa doktorska złożona jest z trzech rozdziałów. Pierwszy rozdział składa się z pięciu podrozdziałów. Zaprezentowano w nim koncepcje regionu oraz regionalizmu jako podstaw kształtowania się tożsamości regionalnej. W tym podrozdziale przedstawiono zróżnicowane ujęcia teoretyczne koncepcji regionu i regionalizmu i ich roli w procesie kształtowania się tożsamości regionalnej. Przytoczone koncepcje autorstwa m.in. Krzysztofa Kwaśniewskiego, Jerzego Damrosza, Jerzego Nikitorowicza, Pawła Śliwy, pozwoliły na dokonanie przeglądu współczesnych stanowisk naukowych na temat regionu i regionalizmu. W następnym podrozdziale dokonano przedstawienia głównych założeń koncepcji tożsamości regionalnej Marka S. Szczepańskiego, Pawła Starosty, Jacka Wodza, Wojciecha Świątkiewicza i Jerzego Nikitorowicza. Ta część pierwszego rozdziału zawiera także porównanie powyższych koncepcji w kontekście wybranych aspektów m.in. perspektyw i wymiarów tożsamości regionalnej, czy też ich czynników ją kształtujących. Kolejny podrozdział zawiera prezentację form edukacji pozaszkolnej w odniesieniu m.in. do edukacji nieformalnej i pozaformalnej. W tym miejscu dokonano wyjaśnienia pojęć i istoty poszczególnych typów edukacji z uwzględnieniem współczesnych stanowisk. W czwartym podrozdziale przedstawiono, na podstawie propozycji Piotra Petrykowskiego, następujące modelowe ujęcia edukacji regionalnej: jako orientacji edukacji ogólnej, jako powrotu do źródeł, nabywania kompetencji, jako systemu strukturalnego i jako kręgów wiedzy. W tym podrozdziale dokonano porównania wybranych ujęć w formie tabeli na podstawie określonych aspektów. Ostatnia część rozdziału zawiera prezentację tożsamości regionalnej mieszkańców Mazur na przestrzeni dziejów od czasów średniowiecznych po współczesne. Przyjęcie takiego zakresu czasowego oraz wykorzystanie zróżnicowanej historycznej, literackiej, pedagogicznej, socjologicznej i prawnej dokumentacji pozwoliło na ukazanie zjawisk i procesów, które oddziaływały na proces kształtowania się tożsamości regionalnej mieszkańców Mazur na przełomie dziejów, a także jej cech charakterystycznych.

Celem rozdziału drugiego jest przedstawienie metodologicznych założeń badań własnych. W tym miejscu szczegółowo zaprezentowano zarys teoretyczny pracy badawczej, w której to dokonano przeglądu koncepcji, będących teoretycznym fundamentem pracy badawczej. Przedstawiono w nim poniższe koncepcje poruszające zagadnienia tożsamości regionalnej i pozaszkolnej edukacji regionalnej autorstwa A. I. Brzezińskiej, Lwa Wygotskiego, Heinza R. Schaffera, Jerzego Nikitorowicza i Małgorzaty Suświłło. Rozdział drugi zawiera także cele zrealizowanych badań, ich przedmiot, problematykę badawczą oraz sposoby gromadzenia i analizy danych empirycznych. W dalszej części rozdziału opisano przyjętą strategię

etnograficzną i informację o umiejscowieniu badań w paradygmacie konstruktywistyczno-interpretatywnym. Ostatnia część rozdziału zawiera opis próby badawczej i terenu badań.

Trzeci rozdział został poświęcony szczegółowej analizie zgromadzonego materiału empirycznego. Składa się on z dwóch podrozdziałów, zaś każdy z nich z czterech fragmentów. W poszczególnych częściach rozdziału odwołano się do danych pochodzących z przeprowadzonych wywiadów etnograficznych, obserwacji uczestniczącej osób biorących udział w działaniach edukacyjnych, a także zgromadzonych dokumentów, które dotyczą poszczególnych podmiotów i realizowanej przez nich pozaszkolnej edukacji regionalnej. Wypowiedzi przedstawicieli instytucji, organizacji społecznej oraz prywatnych osób, prowadzących pozaszkolną edukację regionalną zostały poddane analizie na podstawie założeń teoretycznych zawartych w rozdziale 2 i podrozdziale 2.1 pt.: „Zarys teoretyczny pracy badawczej", dotyczących procesu kształtowania się tożsamości kulturowej i regionalnej autorstwa A. I. Brzezińskiej, teorii społeczno-kulturowej L. Wygotskiego oraz jego podejścia do procesu uczenia się, opierającego się na konstruktywizmie społeczno-kulturowym, konstruktywistycznej teorii uczenia się H. R. Schaffera, edukacji regionalnej i tożsamości regionalnej autorstwa J. Nikitorowicza, a także inkulturacji regionalnej i pozaszkolnej edukacji regionalnej M. Suświłło. Przyjęcie tego fundamentu teoretycznego w pracy badawczej pozwoliło na wyszczególnienie i opisanie poszczególnych obszarów badawczych związanych z formami i treściami pozaszkolnej edukacji regionalnej, z regionalnymi inicjatywami i działaniami edukacyjnymi podejmowane przez badane podmioty oraz z rodzajem i celem współpracy w zakresie realizacji pozaszkolnej edukacji regionalnej.

W kolejnej części rozdziału, odwołując się do przyjętych fundamentów teoretycznych i paradygmatu konstruktywistyczno-interpretatywnego, ukazano sposób postrzegania przez osoby badane regionu i jego dziedzictwa kulturowego w kontekście ich uczestnictwa w regionalnych przedsięwzięciach edukacyjnych. Analiza danych zebranych podczas obserwacji uczestniczących i przeprowadzonych wywiadów z uczestnikami pozaszkolnych inicjatyw edukacyjnych pozwoliła na poznanie i opisanie poczucia przynależności oraz identyfikacji badanych z regionem oraz jego kulturą. Przedstawiono również dokonane przez rozmówców oceny przydatności pozaszkolnej edukacji regionalnej postrzeganej z perspektywy ich tożsamości regionalnej oraz na podstawie uzyskanych wypowiedzi wyszczególniono sposoby uczestniczenia respondentów w działaniach edukacyjnych prowadzonych w ramach pozaszkolnej edukacji regionalnej.

Niniejsza rozprawa doktorska została opatrzona wstępem i zakończeniem, w których zaprezentowano podstawowe założenia pracy badawczej, rolę pozaszkolnej edukacji

regionalnej w kształtowaniu tożsamości regionalnej mieszkańców Mazur oraz wyniki prowadzonych badań. Zawarto w niej także końcową część, jaką jest podsumowanie i wnioski, bibliografię, streszczenie w języku angielskim, spis tabel i rysunków, a także załączniki.

Prezentowania rozprawa doktorska przedstawia rolę pozaszkolnej edukacji regionalnej w kształtowaniu tożsamości regionalnej mieszkańców Mazur z perspektywy podmiotów ją realizujących oraz osób w niej uczestniczących. Przedstawione w niej interpretacje, rozważania i wnioski stanowią próbę ukazania związków między pozaszkolną edukacją regionalną a procesem kształtowania się tożsamości regionalnej mieszkańców Mazur na podstawie dostrzeżenia rzeczy unikatowych i charakterystycznych dla badanej zbiorowości.

Rozdział 1
Tożsamość regionalna a edukacja pozaszkolna w świetle literatury

1.1 Koncepcje regionu i regionalizmu jako podstawy kształtowania tożsamości regionalnej

Region to pojęcie wielopłaszczyznowe, które stanowi przedmiot badań w różnych dziedzinach nauki. Zdaniem Jana Turowskiego można wyróżnić następujące sposoby podziału regionu na[39]:

- region geograficzno-przyrodniczy,
- region fizjograficzno-krajobrazowy,
- region przestrzenno-funkcjonalny (ekonomiczny),
- region administracyjny
- region społeczno-kulturowy

Kategoryzacja regionu jest związana z cechami, wyróżniającymi go od innych obszarów. To one umożliwiają zdefiniowanie go oraz umieszczenie w odpowiedniej kategorii. Region można zdefiniować jako obszar wyznaczony przez zespół obiektywnych uwarunkowań oraz miejsce występowania specyficznych cech[40]. Według Jerzego Damrosza regionem można nazwać obszar wyodrębniony na podstawie jednej lub więcej swoich cech, pozwalających na sklasyfikowanie regionu według dwóch typów kryteriów – granic linearnych ustanowionych administracyjne, bądź o charakterze polityczno-państwowym, a także granic nielinearnych, np. kulturowych, które pozwalają na określenie przybliżonego rozmiaru regionu[41]. Przyjęcie pozycji badawczej zgodnej z daną dyscypliną naukową, uwzględniającej m.in. kryteria linearne lub nielinearne pozwala na dokonanie kategoryzacji pojęcia regionu. To istotna kwestia w przypadku ujęcia regionu na podstawie jednej lub całego zespołu cech, co z kolei umożliwia na umiejscowienie regionu w szerszej perspektywie, m.in. przyporządkowując go do kilku typów[42].

Początkowo region stanowił przedmiot zainteresowania głównie nauk geograficznych, w których to pojęcie regionu w latach sześćdziesiątych XX wieku było kluczowe w nowej dyscyplinie naukowej o nazwie „Regional Science", czyli wiedzy regionalnej lub

[39] J. Turowski, *Regiony – regionalizm – lokalizm*, [w:] *Czym jest regionalizm*, red. S. Bednarek, Wrocław-Ciechanów, 1998, s. 110 – 116.
[40] P. Petrykowski, *Edukacja regionalna. Problemy podstawowe i otwarte.* Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Toruń, 2003, s. 67.
[41] J. Damrosz, *Region i regionalizm (studium interdyscyplinarne)*, Instytut Kultury, Warszawa 1987, s. 22.
[42] M. Makrocka, *Regionalizm – wielość znaczeń i definicji*, „Zeszyt Naukowy 2/2014", s. 31.

regionalistyki[43]. W naukach geograficznych podstawowym założeniem koncepcji regionu było stwierdzenie, że powierzchnię ziemi można podzielić pod względem obszarów o różniącym się charakterze.

Przykładem koncepcji bazującej na powyższym stwierdzeniu jest systematyzacja wprowadzona przez Kazimierza Dziewońskiego, który dokonał wyszczególnienia następujących trzech kategorii regionu[44]:

- region jako narzędzie badania
- region jako narzędzie działania
- region jako przedmiot poznania.

Według badacza pojęcie regionu używane jest powszechnie w trzech odmiennych, ale wzajemnie powiązanych znaczeniach, odnoszących się do części obszaru. Region może być rozpatrywany jako „narzędzie albo dla zamierzonego badania, a więc dla celów poznawczych, albo dla celów organizacji określonego działania społecznego w przestrzeni. W trzecim przypadku sam podział przestrzeni jest przedmiotem badania, to znaczy, że dążymy do wyróżnienia regionów - części przestrzeni, z którą mamy do czynienia, którą badamy"[45]. W przypadku ujęcia regionu jako narzędzia badania głównym działaniem jest wyodrębnienie obszarów jednorodnych pod względem określonych cech, które są istotne w przypadku badania problemu badawczego. Założenie to przyczyniło się do stworzenia dwóch kategorii obszarów: w postaci regionów jednolitych i węzłowych oraz wyodrębnienia obszarów jako klas[46].

W koncepcji regionu jako obiektu konkretnego pojęcie to jest rozpatrywane z perspektywy strukturalno-systemowej, umożliwiającej rozróżnienie następujących modeli przedmiotowych[47]:

- modelu przestrzennego gospodarki regionalnej
- społeczno-ekologicznej regionu
- regionu miejskiego

---

[43] Z. Chojnicki, T. Czyż, *Region-regionalizacja-regionalizm, Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny*, Zeszyt 2, 1992, s. 2.
[44] K. Dziewoński, *Teoria regionu ekonomicznego, Przegląd Geograficzny*, t. XXXIX, 1967, s. 34.
[45] Ibidem, s. 34.
[46] Koncepcja regionów jednolitych stała się także podstawą studiów nad zróżnicowaniem przestrzennym różnorodnych zjawisk społecznych badanych z perspektywy regionów, posiadających jedną lub wiele cech pozwalających na dokonanie podziału danych obszarów na określone regiony. W przypadku koncepcji regionów węzłowych występuje zespół jednostek przestrzennych, które są ze sobą powiązane zróżnicowanymi oddziaływaniami skupionymi wokół głównego środka osadniczego, kształtując jego region. Koncepcja regionu jako klasy obszarów lub klasy przestrzennej zakłada podział obszaru w przestrzeni geograficznej lub ekonomicznej pod względem indywidualnych oraz niepowtarzalnych cech terenu.
[47] Z. Chojnicki, T. Czyż, *Region-regionalizacja…,* s. 3-4.

- modelu społeczno-terytorialnego regionu.

W ujęcie strukturalnym istotny jest podział na struktury wewnętrzne, obejmujące ogół relacji oraz oddziaływań w sferze społecznej i wpływające na proces identyfikacji przedmiotowej regionu. Wysoki poziom integracji w wymiarze społecznym, ekonomicznym i kulturowym przejawia się w postaci powiązań świadomościowych, instytucjonalnych, a także materialnych. Dzięki zaistnieniu świadomości wspólnoty oraz dokonywania pozytywnych ocen charakterystycznych i specyficznych cech zbiorowości możliwa jest integracja regionu m.in. w sferze społecznej.

Koncepcja regionu jako narzędzia działania zakłada, że region umożliwia organizację działania społecznego w określonej przestrzeni. Założenie to głównie dotyczy organizacji terytorialnej państwa w postaci jednostek administracyjnych oraz regionów specjalnych. W przypadku tych drugich wyróżnia się je w niektórych celach działania społecznego i gospodarczego, a także w sytuacji, gdy nie pokrywają się one z podziałem administracyjnym np. w postaci okręgów wyborczych, diecezji kościelnych, czy też okręgów związanych z gospodarką regionu[48]. W analizach społecznych często regiony administracyjne utożsamiane są z regionami politycznymi, choć ich istotą jest posiadanie swojej odrębności, wynikającej z przeszłości i pozwalającej na funkcjonowanie w ramach określonej struktury.

Region może być rozpatrywany z perspektywy kulturowej oraz etnicznej. W tym przypadku określony region różni się od innych posiadanym dorobkiem kulturowym zamieszkującej go wspólnoty, lub społeczności regionalnej. Na dorobek ten składają się specyficzne oraz charakterystyczne elementy, takie jak język, zwyczaje i tradycje, folklor, czy też stosunek społeczności do kwestii związanych z regionem.

Pojęcie regionu jest także ujmowane z perspektywy różnych nauk, w których to można zdefiniować region jako obszar, znajdujący się w określonej przestrzeni geograficznej i wyraźnie odróżniający się od innych na podstawie zarówno cech środowiska naturalnego lub/i będących wytworem działalności człowieka. Na podstawie cech charakterystycznych krajobrazu kulturowego, a więc obejmującego swoim zasięgiem tradycje, zwyczaje, obyczaje oraz wytwory kultury materialnej można wyodrębnić określone regiony na podstawie kryterium podmiotowego (zwanego również kryterium socjologicznym) lub przedmiotowego[49]. W regionach kulturowych istotne jest kryterium podmiotowe, obejmujące poczucie tożsamości jej członków, które przyczynia się do odczuwania przez nich pewnego rodzaju odrębności od innych wspólnot/społeczności i kształtuje świadomość istnienia zarówno

[48] Ibidem, s. 6-7.
[49] J. Grad, *Współczesny sens regionalizmu,* Sensus Historiae, 2010/1, s. 53.

różnic, jak i podobieństw. Kryterium przedmiotowe (obiektywne) pozwala na wyodrębnienie regionu na podstawie charakterystycznych cech, np. układu osadniczego, elementów kultury techniczno-użytkowej, czy też symbolicznej w postaci systemu wierzeń, wartości, sztuki, folkloru[50]. W przypadku wyznaczania granic regionów kulturowych oraz etnograficznych w naukach społecznych i humanistycznych kryterium podmiotowe obejmuje poczucie świadomości, tożsamości oraz przynależności. Wyraża się ono m.in. w istniejących oraz pogłębiających się więziach i identyfikacją z regionem, które wynikają z odczuwania do niej emocjonalnego stosunku członków społeczności. Wyodrębnienie regionów i podregionów kulturowych ściśle związane jest z naukami etnograficznymi, które za podstawę wyznaczania granic regionów kulturowych przyjęły dawne kultury ludowe.

Początki naukowego zainteresowania kulturą ludową sięgają końca XVIII oraz XIX wieku, kiedy to zaczęto postrzegać ją jako podstawę określenia kultury polskiej[51]. To okres również jej rozkwitu, trwającego do końca II wojny światowej. Kolejne lata przyczyniły się do symbolicznego postrzegania kultury ludowej, głównie z perspektywy historycznej. Wzrost zainteresowania kulturą ludową oraz nadawanie jej szczególnej wartości oraz znaczenia przyczyniło się do powstawania towarzystw i związków, które były także wyrazem określenia swojej tożsamości oraz przynależności[52]. Badania etnograficzne kultury ludowej prowadzone w kolejnych latach przyczyniły się do jej zdefiniowania oraz wyznaczenia kryteriów, pozwalających na dokonanie podziału regionów kulturowych, np. uwarunkowanych wpływami historycznymi, cechami geograficznymi, czy też zaistniałymi zjawiskami społecznymi. We współczesnych czasach podział regionalny oraz poznawanie kultury danego regionu miało miejsce na podstawie określonych kryteriów, dotyczących zarówno kultury materialnej, jak i świadomości jej istnienia, a także bogactwa mieszkańców określonych obszarów. Zaproponowany powyższy sposób podziału regionalnego uwzględniający daną kulturę dotyczył zarówno regionów o rozwiniętej tradycji kulturowej i wysokiej jej świadomości wśród mieszkańców, jak i terenów, w których to w wyniku dziejów historycznych oraz politycznych doszło do przerwania ciągłości kulturowej i zderzenia różnych kultur w przypadku zasiedlenia ziem przez osadników[53]. W przypadku tych regionów istotną kwestią jest trudność w określeniu charakterystycznych cech kulturowych, które często w toku dziejów historycznych ulegały znacznym modyfikacjom.

[50] Ibidem, s. 53-54.
[51] A. W. Brzezińska, *Specjaliści od kultury ludowej*?, „Nauka (3)", 2009, s. 156-158.
[52] A. W. Brzezińska, *Kultura regionu – tradycja czy kreacja?,* [w:] *Edukacja kulturowa: przestrzeń-kultura-przekaz*, A. W. Brzezińska, A. Hulewska, J. Słomska-Nowak (red.), Wrocław, 2009, s. 35-36.
[53] A. Brzezińska, *Kultura…,* s. 38-39.

W podziale regionów ważne są dzieje historyczne, mające wpływ na kształtowanie się ich cech np. w wyniku tradycji, języka, kultury regionalnej, czy też dorobku cywilizacyjnego. Regiony tzw. historyczno-kulturowe obejmują swoim zasięgiem i znaczeniem zarówno elementy historyczne, jak i związane z nimi zjawiska społeczno-kulturowe, wpływające na proces utożsamiania się danej społeczności z regionem. Tego typu regiony są zauważalne w obiektywny sposób przez większe zbiorowości, jak i samych ich mieszkańców, uwzględniających dorobek materialny i duchowy, czyli kulturowy społeczności regionalnej.

Innym typem regionów związanych z kulturą i tożsamością ich mieszkańców są regiony etniczne. Tego typu regiony różnią się od innych odrębnościami etnicznymi, kulturowymi i językowymi, dzięki czemu możliwe jest zdefiniowanie regionu poprzez zamieszkującą dany teren grupę etniczną oraz jej dorobek kulturowy. Zdaniem Zbigniewa Bokszańskiego w przypadku regionów etnicznych można mówić o silnych z nimi więziach jej mieszkańców, które przejawiają się w pielęgnowaniu specyficznych cech kulturowych[54]. Postawa taka jest wyrazem głębokiej tożsamości ludności z danym regionem, dzięki czemu to, co jest charakterystyczne w regionie etnicznym, jest również specyficzne w danej społeczności. Silna identyfikacja mieszkańców z regionem etnicznym sprzyja kultywowaniu tradycji oraz jej elementów, co pozwala na jej zachowanie w niezmienionej formie lub zmodyfikowanej w niewielkim stopniu.

W naukach społecznych region, a szczególnie jego cechy i walory kulturowe, ściśle związany jest ze społecznością regionalną, a także jej sposobem postrzegania i wyrażanego stosunku do regionu. To poprzez stopień świadomości regionalnej, jej pielęgnacji i identyfikacji z regionem można dostrzec powiązania między specyficznymi cechami regionu a cechami społeczności lokalnej lub regionalnej.

W ujęciu socjologicznym zdaniem Wojciecha Świątkiewicza pojęcie regionu może być ściśle związane z perspektywą socjologiczną, obejmującą go w ramach wyodrębnionego środowiska społeczno-kulturowego, które wyrasta ze świadomości społeczności o istnieniu wartości danego regionu[55]. Zgodnie z tą definicją, to wartości danego regionu mają decydujące znaczenie w postrzeganiu jego swoistości oraz odrębności w stosunku do innych obszarów. Nie bez znaczenia jest także emocjonalny stosunek mieszkańców do tych walorów, szczególnie że

[54] Z. Bokszański, *Tożsamości zbiorowe*, Warszawa 2005, s. 75.
[55] W. Świątkiewicz, *Orientacja „na zewnątrz" i „do wewnątrz" a tożsamość społeczności lokalnej*, [w:] *Tożsamość kulturowa mieszkańców starych dzielnic miast Górnego Śląska*, W. Świątkiewicz, J. Wódz (red.), Wrocław 1991, s. 16-17.

to dzięki wykształconym więziom z regionem społeczność lokalna/regionalna postrzega go jako bliski i szczególny.

Poczucie tożsamości mieszkańców danego regionu jest jednym z najistotniejszych czynników, pozwalającym na jego wyodrębnienie. To poczucie przynależności, identyfikacji oraz świadomości społeczności sprawia, że region nie jest jedynie ujmowany w obiektywny sposób, jako np. terytorium o określonych granicach lub specyficznym ukształtowaniu geograficznym, ale przede wszystkim jest ściśle związany z codziennością mieszkańców. Region jest stale obecny w świadomości społeczności regionalnej/lokalnej jako byt, który jest codziennie przez nich dostrzegany i doświadczany. To kwestie gospodarcze, kulturowe, polityczne, społeczne, związane z regionem są przedmiotem zainteresowania, aktywności oraz w ogólnym ujęciu: codzienności mieszkańców. Tożsamość zbiorowa społeczności regionalnej jest jej obrazem, mającym wpływ na przyjęcie określonych postaw wobec innych społeczności. Ta tożsamość jest ściśle związana z różnymi aspektami życia społecznego i wynika również z historii społecznego zakorzenienia. Zakorzenienie to, a czyli umiejscowienie siebie w relacjach i komunikacji społecznych pozwala na zapoznanie się z regułami rządzącymi w danym społeczeństwie, z którym następuje identyfikacja, lub też traktowane jest jako inne, obce, nieznane. Fundamentem tożsamości regionalnej jest zarówno poczucie więzi, relacji i identyfikacji, jak i przyjęcie postawy nacechowanej poczuciem pewnego rodzaju odrębności lub dystansu wobec odmiennych regionów, czy też większej zbiorowości[56].

Poczucie więzi z własną grupą, społeczeństwem, regionem, a zarazem poczucie odrębności wobec innych, postrzeganych jako odmiennych nie musi zawsze oznaczać przyjęcia wrogiej postawy, czy też wyodrębnienia z całości, jaką tworzy większa zbiorowość, np. w przypadku narodu. W takiej sytuacji grupa społeczna zachowuje swoją odrębność oraz ma jednocześnie świadomość bycia członkiem większej zbiorowości, nie przyjmując wobec niej negatywnych postaw. To świadomość bycia zarówno jednością, całością, jak i niepowtarzalną, wyjątkową częścią społeczeństwa. Zbiorowa tożsamość może obejmować zarówno wymiar mikro-, jak i makro-społeczny. W przypadku wymiaru mikro można mówić o pełnieniu również funkcji pewnej podstawy, fundamentu do tworzenia się i umacniania tożsamości na poziomach globalnych, mających miejsce w dużych strukturach społecznych. Zbiorowa tożsamość jest swoistym spoiwem, łączącym określoną społeczność, determinując również jej trwanie w przyszłości. Jednakże, aby mogła zaistnieć w świadomości członków danej grupy, niezbędny jest kontakt z inną grupą, będący sposobem na określenie swojej przynależności oraz

[56] B. Jałowiecki, *Przestrzeń historyczna, regionalizm, regionalizacja*, [w:] *Oblicza polskich regionów*, B. Jałowiecki (red.), Studia regionalne i lokalne, 17 (50), Warszawa 1996, s. 42.

stanowi podstawę podziału rzeczywistości na kategorię „swoich" i „obcych", lub też jako wyraz osobistej wspólnoty oraz poczucia odrębności: „my" oraz „oni"[57].

W procesie kształtowania się więzi mieszkańców z regionem, co wpływa także na stopień ich identyfikacji z regionem, ważny jest sposób postrzegania jego przez innych, szczególnie w szerszym kontekście. W przypadku regionu niezwykle ważne są specyficzne oraz charakterystyczne cechy, które mogą zostać uznane przez innych jako na tyle odmienne, aby móc postrzegać dany obszar jako odrębny od pozostałych regionów lub też na tyle wspólne, że dany obszar nie jest postrzegany jako oddzielny od innych regionów. W procesie utożsamiania się mieszkańców z regionem istotne jest zaistnienie w większej zbiorowości, np. narodowej przekonania o niepowtarzalnym, wartościowym charakterze regionu oraz dostrzeganiu jej specyficznych walorów.

Należy także spojrzeć na region, a szczególnie na jego kulturowy aspekt z perspektywy współczesnych czasów. Mimo że w toku dziejów nieraz granice dawnych regionów ulegały zmianom, a cechy kulturowe poddawane były modyfikacjom, wyparciu lub ulegały zapomnieniu przez kolejne pokolenia, to jednak w przypadku regionów można zauważyć pewne charakterystyczne cechy kulturowe, które przetrwały w niezmienionej lub lekko zmodyfikowanej formie[58]. We współczesnych społeczeństwach regionalnych, fundamentalnym wyróżnikiem kultury oraz społeczności regionalnych jest posiadanie świadomości przynależności, a także odrębności w stosunku do innych grup regionalnych. To połączenie zarówno obrazu wewnętrznego regionu kulturowego postrzeganego przez społeczność regionalną, jak i obrazu zewnętrznego widzianego przez inne zbiorowości może zdecydować o wyodrębnieniu danego regionu, jako wyjątkowego i wartościowego. Nie bez znaczenia są również współczesne zjawiska o charakterze regionalnym, które przyczyniają się do wzbogacenia kultury regionu o nowe lub zmienione wartości, które w połączeniu z tradycyjnymi, jeżeli one zostały zachowane, tworzą współczesny wymiar kulturowy regionu. Do nich można zaliczyć np. migracje, a więc napływanie ludności z innych obszarów, co często skutkuje transmisją do docelowej kultury regionalnej innych wartości. Zjawisko to znane także z dawnych czasów, nieraz uwarunkowane dziejami historycznymi, politycznymi, społecznymi, czy też gospodarczymi przyczynia się lub przyczyniło się do powstawania tzw. pograniczy kultur regionalnych, czyli regionów kulturowych o mieszanym charakterze. To w wyniku

[57] A. Suchocka, I. Królikowska, *Kreowanie tożsamości kulturowej jako wyzwanie XXI wieku,* „Colloquium Wydziału Nauk Humanistycznych i Społecznych Kwartalnik", 4/2014, s. 77.
[58] I. Bukowska-Floreńska, *Kultury regionalne w społeczeństwach nowoczesnych: problemy i propozycje badawcze,* „Studia Etnologiczne i Antropologiczne", nr 2 (1999), s. 16-17.

zarówno dawnych zjawisk, jak i współczesnych tworzą się regiony kulturowe, w których to mieszkańcy nie tylko mają świadomość swojego pochodzenia, ale także odczuwają związek z daną grupą etniczną[59]. Miejscowa, regionalna kultura składa się z różnych wartości np. symbolicznych lub obyczajowych, które świadczą o występowaniu takich zjawisk, zarówno współczesnych, jak i historycznych, które przyczyniły się do wykształcenia „pogranicza kultury regionalnej".

O istocie pojęcia pogranicza w ujęciu kulturowym pisał Jerzy Nikitorowicz. Zdaniem badacza można wyróżnić pogranicze w rozumieniu terytorialnym (stykowym, przejściowym), treściowo-kulturowym, interakcyjnym, a także odnoszącym się do stanów i aktów świadomości jednostek[60]. W przypadku pierwszego ujęcia, pojęcie pogranicza jest ściśle związane z terytorium, obszarem, zamieszkującym przez co najmniej dwie grupy kulturowe. Duże znaczenie ma również typ współżycia tych grup oraz wielkość obszaru stykowego. Przy niewielkim obszarze stykowym można mówić o znacznym zasięgu terytorialnym pogranicza przejściowego, obejmującym całą sferę przejściową ukształtowaną głównie w toku dziejów historycznych.

Podstawą znaczeniową pogranicza treściowo-kulturowego są systemy wartości, będące połączeniem zróżnicowanych elementów i pochodzących z przynajmniej dwóch systemów kulturowych. W tego typu pograniczach dochodzi do przenikania, nakładania się oraz przyswajania kultur, dzięki czemu społeczność regionalna/lokalna żyje i może korzystać z wielokulturowości, co również ma wpływ na utożsamianie się jednostek z regionem. Na pograniczu treściowo-kulturowym następuje spotkanie różnych systemów kulturowych, dzięki czemu nie ma jednej monokulturowej wspólnoty, a można mówić o swoistym tyglu kulturowym. To na tego rodzaju pograniczu istnieją, spotykają się, a czasami wręcz zderzają się wartości, bez których niemożliwe było istnienie ciągłości i tożsamości kulturowej. Innym istotnym czynnikiem warunkującym przetrwanie oraz kształtowanie się poczucia przynależności, identyfikacji oraz utożsamiania się mieszkańców z danym regionem (mimo występującego pogranicza treściowo-kulturowego) jest stosunek oraz więź społeczności do swojego dziedzictwa kulturowego, zarówno materialnego, jak i niematerialnego[61].

W pograniczu treściowo-kulturowym ważne jest pojęcie wielokulturowości. Zdaniem Mariana Golko pojęcie wielokulturowości oznacza współwystępowanie na danym obszarze lub w bezpośrednim sąsiedztwie dwóch lub więcej grup społecznych wyróżniających się

[59] I. Bukowska-Floreńska, *Kultury…,* s. 17.
[60] J. Nikitorowicz, *Pogranicze, tożsamość, edukacja międzykulturowa*, Białystok 1995, s. 10-15.
[61] Ibidem, s. 12.

odmiennymi cechami takimi jak wygląd zewnętrzny, język, wyznawana religia, systemy wartości, które przyczyniają się do wzajemnego postrzegania różnic, co wiąże się także ze zróżnicowanymi skutkami[62]. W przypadku wielokulturowości ważne jest także postrzeganie tych odmienności z perspektywy jednostkowej lub też niewielkich społeczności i grup społecznych[63].

Ważnym elementem są różnice, które mogą przyczyniać się do przyjęcia zróżnicowanych postaw, do zaistnienia zachowań, czy też zjawisk społecznych. Wspólna przestrzeń, będąca miejscem życia i egzystowania zróżnicowanych kultur może prowadzić zarówno do przyjęcia otwartej postawy, ukierunkowanej na poszukiwanie punktów stycznych, nawiązywania dialogu, więzi, a wreszcie do wzajemnego wzbogacania kultury, jak i do przyjęcia postawy obojętnej lub wrogiej, w której to różnice będą traktowane jako zagrożenie. Wielokulturowość dotyczy dynamicznych procesów społecznych, opierających się na złożonych interakcjach, będących zbiorem zasad oraz procesów regulujących współżycie społeczne w przestrzeni pluralizmu etnicznego, oraz kulturowego i przyczyniających się do minimalizowania lub niwelowania konfliktów[64]. Nieporozumienia i konflikty są nieuniknione w przypadku zetknięcia się zróżnicowanych kultur – sąsiedztwo odmiennych systemów wartości może prowadzić do napięć, szczególnie że różnorodność sprzyja ich powstawaniu na wielu płaszczyznach. Jednakże należy także zauważyć, że pojawienie się konfliktu kulturowego na danym obszarze nie zawsze zależy od ilości występujących różnic, ale czasami wystarczą jedynie pewnego rodzaju szczegóły, które jednak mogą mieć duże znaczenie dla odmiennych grup kulturowych.

W zachodzących interakcjach oraz zjawiskach wielokulturowości można mówić również o pograniczu interakcyjnym, w którym to relacje, sposób komunikacji, postawy i kontakt z innymi jest niezwykle istotny w egzystencji i nawiązywaniu więzi społecznych. Więzi społeczne tworzą się w wyniku wzajemnych oddziaływań, interakcji i stosunków, obejmujących zarówno podobieństwa, jak i różnice. To dzięki więziom społecznym możliwe jest scementowanie społeczeństwa, które na ich fundamencie jest w stanie rozwijać się, funkcjonować oraz podejmować wspólne działania[65]. Pielęgnacja więzi społecznych sprzyja zaistnieniu poczucia wspólnoty oraz przynależności do społeczności lokalnej/regionalnej, co

[62] M. Golko, *Imiona wielokulturowości*, Warszawa 2010, s. 64-65.
[63] J. Nikitorowicz, *Edukacja regionalna i międzykulturowa*, Warszawa 2009, s. 61.
[64] A. Śliz, M. S. Szczepański, *Wielokulturowość i jej socjologiczny sens. Festiwal Carvan czy wielokulturowe street prarty*?, „Studia Socjologiczne", nr 4(203), 2011, s. 9-10.
[65] J. Nikitorowicz, *Pogranicze, tożsamość…,* s. 13-14.

także oddziałuje na proces kształtowania się tożsamości, zarówno w szerokim znaczeniu, czyli tożsamości kulturowej, jak i w węższym, np. tożsamości regionalnej lub lokalnej.

Kolejnym typem pogranicza jest pogranicze stanów oraz aktów świadomości jednostek, oznaczające wyjście poza granice dotychczasowego myślenia, pojmowania rzeczywistości i utrwalonych przekonań oraz poglądów, także w aspekcie kulturowym. Proces poznawania samego siebie, wzrastania oraz budowania swojego wewnętrznego świata zaczyna się od określonego miejsca i czasu, jakim może być grupa społeczna, wyznaniowa, regionalna, zamieszkująca dany obszar postrzegany jako „mała Ojczyzna". W wielokulturowości i skrzyżowania się zróżnicowanych kultur we wspólnej przestrzeni, jakim jest region, może mieć miejsce wyjście poza utarte granice świadomości i odkrywanie innych dróg percepcji. To zindywidualizowany proces, który może zapoczątkować znaczące zmiany w postrzeganiu zarówno siebie i własnej kultury, jak i tych traktowanych jako obce, odmienne lub inne[66]. Pogranicze sprzyja wychodzeniu poza utarte granice i staje się przestrzenią do nawiązywania relacji i więzi, zarówno ze swoją, jak i postrzeganą jako „obcą" lub „inną" społecznością. To pogranicze umożliwia również na jednoczesne kształtowanie się tożsamości regionalnej, lokalnej i kulturowej, a zarazem kształtuje stosunek wobec innych grup społecznych.

Z pojęciem pogranicza kulturowego, regionu oraz tożsamości regionalnej związane jest pojęcie regionalizmu. Regionalizm może być różnie definiowany oraz postrzegany: począwszy od integracji, dążenia do współpracy państw położonych na określonym obszarze terytorialnym, aż jako ruch społeczno-polityczny, ukierunkowany na zachowanie, wzmocnienie lub manifestowanie odrębności regionalnej z perspektywy kulturowej, politycznej, lub ekonomicznej.

Współczesny sposób pojmowania regionalizmu i tożsamości regionalnej powstał na gruncie historycznym i związany jest przede wszystkim z dziejowym ujmowaniem tego pojęcia, na które miała wpływ również sytuacja polityczno-gospodarcza państwa oraz zachodzące zjawiska społeczno-kulturowe. Dlatego próby zrozumienia istoty współczesnego regionalizmu powinny opierać na znajomości oraz zrozumieniu dziejów historycznych związanych zarówno z losami państwa, jak i danego regionu.

Po raz pierwszy termin „regionalizm" został użyty przez francuskiego poetę Leona de Berluc-Pérussis w 1874 roku i upowszechniony w XIX wieku. W związku z tym za miejsce narodzin regionalizmu uznaje się Francję, w której to wraz z tą ideą powstały ruchy osób,

[66] Ibidem, s. 14.

odczuwających przywiązanie do ziemi rodzinnej oraz lokalnych tradycji[67]. Regionalizm w swoim zamierzeniu podkreślał odrębność regionalną i promował aktywność na szczeblu lokalnym w kwestiach, dotyczących rozwiązywania problemów o zasięgu krajowym. Działacze regionalni przeciwstawiali się centralizacji państwa, podkreślając istotę zachowania odrębności regionalnej. Idea regionalizmu powstała na gruncie francuskim niewątpliwie przyczyniła się do powstawania w Europie instytucji oraz ruchów regionalnych, mając wpływ na sposób postrzegania regionu. W samej kolebce regionalizmu ruch ten powołał do życia związki regionalne, muzea prowincjonalne, prasę, szkoły literackie, a także miał znaczący wpływ na odrodzenie się języków lokalnych.

Francuski regionalizm nie należał do jednolitych ruchów, ale realizował się w różnych jego odmianach, zaś zgodnie ze swoimi założeniami koncentrował się na trzech dziedzinach: administracji, gospodarce oraz świecie kultury i sztuki[68]. W zakresie administracji regionaliści głosili rozdział spraw publicznych w zależności od jej szczebla między gminę, prowincję, a wreszcie państwo. W przypadku spraw związanych z gospodarką postulowano zapewnienie pełnej swobody dla wszystkich działań oraz inicjatyw lokalnych, zaś w sferze kultury i oświaty dążono do osiągnięcia decentralizacji życia literacko-artystycznego i naukowego, a także wspierania kultury ludowej, ochronę dorobku kulturowego oraz regionalizację programów nauczania[69]. Warto również podkreślić, że w przypadku etymologii regionalizmu często mówi się o jego dwóch falach, które miały wpływ na jego postrzeganie oraz rozwój na kontynencie europejskim. Pierwsza fala dotyczyła regionalizmu XIX-wiecznej Francji, w której to dążono do uzyskania większej autonomii przez grupy etniczne, wchodzące w skład państw wielonarodościowych. Drugi nurt regionalizmu dotykał sfery społeczno-kulturowej i rozwijał się głównie w państwach jednolitych narodowościowo. Celem podejmowanych przez ruchy regionalistyczne w tych państwach działań było podkreślenie znaczenia tożsamości oraz wzmocnienia odrębności regionów. Dążono również do zachowania oraz rozwoju kultury lokalnej, tradycji i dorobku kulturowego, zachęcając do podejmowania działań w sferze ekonomicznej, naukowej, czy też oświatowej[70].

---

[67] S. Taboł, *Regionalizm jako idea, ruch i działalność społeczno-kulturowa,* „Pedagogika Przedszkolna i Wczesnoszkolna", 2 (6)/2015, s. 90.
[68] K. Chorąży, *Geneza regionalizmu i regionalizacji we Francji*, „ANNALES UNI VERSITATIS MARIAE C U R I E-S KŁ O D O W S K A LUBLIN —POLONIA, VOL. XXXVIII", 4, 1991, s. 41-49.
[69] E. Chudziński, *Regionalizm. Idea-ludzie-instytucje*, Warszawa 2013, s. 10-11.
[70] P. Dobrowolski, *Regionalizm i współpraca międzyregionalna na tle europejskich procesów integracyjnych.* [w:] *Polityka przedmiot badań i formy jej przejawiania się*. P. Dobrowolski, M. Stolarczyk (red.). Katowice 2000, s. 330-333.

Samo pojęcie regionalizmu w polszczyźnie zaczęto używać w II połowie XIX wieku jako synonim przestrzeni, terenu, obszaru. Innym pojęciem o takim samym znaczeniu była prowincja, która początkowo miała charakter neutralny, zaś w XIX wieku nadano jej negatywny, prześmiewczy i ironiczny wyraz[71]. Dopiero regionalizm w wymiarze ruchu społecznego sprawił, że prowincję zaczęto postrzegać w inny, niż w powszechny sposób. To dzięki regionalizmowi możliwa była jej emancypacja, wyzwolenie z powszechnych stereotypów i stworzenie szansy rozwoju. W związku z tym pojęcie prowincji zostało zastąpione pojęciem regionu.

Tradycje ruchów regionalistycznych na gruncie polskim również sięgają, podobnie jak we Francji, XIX wieku i w początkowym okresie był to głównie regionalizm kulturalny oparty na działalności krajoznawczej. W przypadku polskiego regionalizmu można wyodrębnić następujące fazy: inicjacyjno-konstytutywną (wstępną), mającą miejsce w XIX i na początku XX wieku, programowo-ofensywną przypadającą na okres II Rzeczypospolitej, a także defensywną, przejawiającą się w czasach PRL-u w postaci działań dość zakamuflowanych oraz zastępczych i prowadzonych przez towarzystwa, stowarzyszenia i organizacje regionalne[72].

W przypadku pierwszej fazy nie bez znaczenia w postrzeganiu jego znaczenia była sytuacja porozbiorowa państwa polskiego, dzięki czemu regionalizm miał charakter patriotyczny, co także było związane z cechami charakterystycznymi epoki polskiego romantyzm. To w tej epoce przedstawiciele tego nurtu postrzegali kulturę ludową, a więc polską wieś wraz z jej dorobkiem i dziedzictwem kulturowym, jako źródło odrodzenia narodowej kultury i polskiego patriotyzmu. W związku z tym w kolejnych latach pojęcie regionalizmu również zaczęło dotyczyć ruchów narodowościowych w kwestiach przynależności politycznej i kulturowej grup etnicznych. Podział terytorialny spowodowany rozbiorami przez państwa zaborcze sprawił, że na poszczególnych ziemiach wprowadzono zróżnicowane systemy społeczno-polityczne, co przyczyniało się do licznych trudności w rozwoju więzi społecznych, gospodarczych, kulturowych, a więc pogłębianiu poczucia świadomości narodowej. Dlatego też dostrzegano w regionalizmie szansę na zmianę tej sytuacji poprzez podkreślenie znaczenia i wartości polskiej kultury regionalnej, będącej ważną częścią kultury narodowej. W tym celu powoływano towarzystwa kulturalne, literackie, naukowe, organizacje gospodarcze i samorządowe, czy też instytucje kulturowe, których zadaniem była ochrona i pielęgnacja kultury regionalnej. Działalność prowadzona przez towarzystwa powstałe na nurcie regionalizmu pełniła znaczącą funkcję ośrodków, dbających, a nawet prowadzących

[71] E. Chudziński, *Regionalizm….,* s. 9-10.
[72] Ibidem, s. 31.

walkę o przetrwanie narodowego języka i dorobku kulturowego. To dzięki tego rodzaju działalności opartej na ochronie oraz promocji kultury regionalnej regionalizm miał wpływ na procesy kształtowania się tożsamości regionalnej mieszkańców terenów, znajdujących się pod zaborami.

Regionalizm w okresie zaborów i pozaborowym przyczynił się do wytworzenia się wzorca kulturowej przynależności do miejsca, tzw. „tożsamości miejsca", w której to podstawę stanowiły więzi regionalne, które z kolei tworzyły fundament do zapoczątkowania oraz pogłębienia poczucia świadomości narodowej. Zdaniem Bronisława Gołębiowskiego regionalizm w okresie porozbiorowym był wyrazem pielęgnacji polskości poprzez „wydobywanie tradycji danego regionu i na tych tradycjach uczenie historii ojczystej, doskonalenie języka poprzez różnego rodzaju piśmiennictwo regionalno-oświatowe, zbieracko-folklorystyczne czy kronikarskie, kontynuowanie obyczajów i obrzędów polskich itp."[73].

Regionalizm na gruncie polskim jako ruch społeczno-kulturowy związany był z licznymi postaciami, dzięki którym powstały inicjatywy opierające się na promowaniu kultury regionu oraz prowadzenia działalności oświatowej. Jednym z nich był Aleksander Kazimierz Patkowski, który w 1923 roku założył Powszechny Uniwersytet Regionalny im. Stanisława Konarskiego, obejmujący swoim zasięgiem cały region świętokrzyski, a jego działalność opierała się na kształceniu nauczycieli, szczególnie z tematyki związanej z historią regionalną[74]. To dzięki działalności Aleksandra Patkowskiego i jego uczniów takich jak: B. Babski, P. Banaszewicz, czy też A. Bień możliwa była pielęgnacja kultury ludowej[75]. Innym przykładem regionalisty, działającej na rzecz kultury regionalnej, ale w późniejszych, powojennych latach był Karol Małłek zwany również „Królem Mazurskim". To w wyniku jego inicjatywy m.in. powstał i funkcjonował w latach 1945-1950 oraz 1957-1960 Mazurski Uniwersytet Ludowy, którego jednym z zadań było kształcenie Mazurów w duchu kultury polskiej oraz przekazywanie wiedzy dotyczącej regionalnej kultury i folkloru mazurskiego[76].

Cofając się do wcześniejszych lat, międzywojennych duży wpływ na rozwój regionalizmu w Polsce miał I zjazd Nauki Polskiej, który odbył się w 1920 roku na Uniwersytecie Warszawskim. Celem zjazdu było zwrócenie uwagi społeczeństwa i rządu na

[73] R. Kowalczyk, *Proces ewolucji regionalizmu w Polsce od oporu do ofensywy*, „Środkowoeuropejskie Studia Polityczne", nr 2 (2015), s. 129.
[74] T. Aleksander, *Wszechnice polskie - dotychczasowy dorobek i potrzeba rozwoju*, „Chowanna", nr 2, 2005, s. 74.
[75] S. Taboł, *Regionalizm jako idea…,* s. 91.
[76] B. Domagała, *Kształtowanie się tożsamości narodowej młodego pokolenia Mazurów w życiorysach wychowanków Mazurskiego Uniwersytetu Ludowego*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie", nr 3, 1991, s. 131.

sprawy nauki, czyli ukazanie relacji nauki z różnymi dziedzinami życia społecznego. Ponadto, podczas obrad podkreślano znaczenie twórczości rodzimej, jako jednego z czynników „zdrowego rozwoju organizmu narodowego – nie tylko z uwagi na zastosowania praktyczne nauki, lecz przede wszystkim ze względu na jej wartość idealną, jako składnika kultury”[77]. W związku z tym zachęcano badaczy do prowadzenia działalności naukowej na prowincjach, tworzenia szkiców monograficznych oraz dzieł poświęconych polskiej kulturze regionalnej.

Sześć lat później, a dokładnie w 1926 roku ogłoszono program regionalizmu polskiego, który został stworzony przez Radę Naukową Związku Polskiego Nauczycielstwa Szkół Powszechnych[78]. Program ten zaczął pełnić funkcję fundamentu ideologii regionalistycznej, według której celem regionalizmu było takie ukształtowanie administracyjne państwa, aby możliwe było zapewnienie rozwoju gospodarczego oraz kulturalnego regionu. Dodatkowo założenia programowe obejmowały również kwestie edukacji, zarówno szkolnej, jak i pozaszkolnej w zakresie poruszania tematyki w przedmiotach nauczania o charakterze regionalnym[79]. Zgodnie z zasadami programowymi, regionalizm dążył do wzmocnienia poczucia wspólnoty oraz jedności państwowej, odrzucając kierunki separatystyczne, a promując wizję ojczyzny złożonej z różnorodności.[80] Istotne było zapewnienie regionom takich warunków, aby możliwy był wszechstronny rozwój, szczególnie kulturalny, wspierający proces kształtowania się tożsamości kulturowej. Zgodnie z wytycznymi programowymi w przypadku zachowania jedności państwowej ważne było zapewnienie takiej swobody w rozwoju regionów, która stwarzałaby fundament rozwoju działań twórczych społeczeństwa oraz bogactwa kultur[81]. W programie również zawarto kierunki dotyczące życia kulturalnego, w których to duży nacisk przykładano do łączenia życia regionalnego z nauką, np. poprzez powstawanie muzeów regionalnych, a także wyszczególniono aspekty związane z regionalizmem w twórczości literackiej, w teatrze, w sztukach plastycznych i architekturze, w muzyce, czy też w prasie[82]. Program ten wraz ze swoimi założeniami, dotyczącymi regionalizmu stał się inspiracją oraz kierunkiem działań kulturalnych o charakterze regionalnym, mających miejsce w kolejnych latach.

---

[77] P. Hubner, *Międzywojenne zjazdy nauki*, „Forum Akademickie”, 02/2017, https://prenumeruj.forumakademickie.pl/fa/2017/02/miedzywojenne-zjazdy-nauki/, [dostęp: 02.01.2020]
[78] S. Taboł, *Regionalizm jako idea…,* s. 91.
[79] *Program regionalizmu polskiego,* Polska Oświata Pozaszkolna, nr 4-5/1926, http://regionalizmpolski.pl/files/1926_program_regionalizmu.pdf [dostęp: 02.01.2020]
[80] Ibidem.
[81] Ibidem.
[82] *Program regionalizmu polskiego*, „Polska Oświata Pozaszkolna”, nr 4-5/1926, http://regionalizmpolski.pl/files/1926_program_regionalizmu.pdf, [dostęp: 02.01. 2020]

W okresie międzywojennym edukacja regionalna oraz regionalizm pełniły ważną funkcję w oświacie oraz w kulturze ludowej. Zdaniem Teresy Kulak głównym zadaniem regionalizmu było zapewnienie rozwoju indywidualnych wartości w sferze społecznej, gospodarczej oraz kulturalnej regionu. Dodatkowo to regionalizm miał „rozbudzać życie umysłowe prowincji" poprzez przekazywanie wiedzy o regionalnej historii, kulturze oraz przez prowadzenie działalności, zmierzającej do odkrywania, pielęgnowania i przekazywania tradycji historycznych oraz ludowych[83]. Te zadania realizowane przez regionalizm promowane były przede wszystkim przez ludzi nauki i kultury. Dużą rolę odegrała literatura, będąca nośnikiem wiedzy o kulturach regionalnych, zaś jej przedstawicieli nieraz postrzegano jako piewców regionalizmu. Jednym z nich był Stefan Żeromski, który w swoich dziełach często nawiązywał do kultury regionalnej, ludowej oraz zachęcał do prowadzenia badań regionalnych. Jego pracę „Snobizm i postęp" uznano nawet za pierwszy program ogólnopolskiego regionalizmu[84], zaś jego samego postrzegano jako ideowego przywódcę ruchu regionalnego. W artykułach wchodzących w skład „Snobizmu i postępu" autor opisał projekty działań praktycznych, które opierały się na wykorzystaniu dorobku kulturowego regionu, np. w postaci organizacji stowarzyszeń, teatrów ludowych lub szkół, będących drogą do zaspokojenia potrzeb społecznych państwa. Ponadto pisarz często podkreślał znaczenie twórczego działania, opierającego się na różnorodności, która składa się na nowoczesne państwo[85].

Duże znaczenie w rozwoju regionalizmowi przypisywano kulturze, sztuce oraz działalności inteligencji, która również kierowała swoje działania w stronę oświaty. To szkoła została wybrana przez regionalistów jako podatne środowisko na krzewienie regionalizmu. Warto zauważyć, że w postulatach głoszonych przez regionalistów edukacja szkolna była nośnikiem wiedzy o regionie i jego kulturze, zaś na nauczycielach spoczywał obowiązek pielęgnowania dorobku kulturowego regionu. Dlatego też pedagodzy, z których to wywodzili się regionaliści, wykorzystywali idee regionalizmu w swojej pracy z uczniami. Dodatkowo także w celu zachowania i promowania kultury regionu prowadzili działalność naukową w postaci opracowywania monografii i podręczników, oraz społeczno-kulturową np. angażując się w wydawanie lokalnej prasy. Duże znaczenie w przypadku regionalizmu miała współpraca szkół z lokalnymi środowiskami. To nauczyciel wraz ze swoimi uczniami podejmował

[83] T. Kulak, *U źródeł regionalizmu II Rzeczypospolitej (Wizje ruchu regionalistycznego Stefana Żeromskiego i Władysława Orkana),* [w:] *Historia w ruchu regionalnym,* A. J. Omelaniuk (red.), Wrocław – Ciechanów 2001, s. 38.
[84] J. Sługocki, *Zagadnienia regionalizmu i tożsamości regionalnej*, Bydgoszcz 1990, s. 20.
[85] M. J. Olszewska, *Stefana Żeromskiego koncepcje edukacji kulturowej*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis Studia de Cultura", VI (2014), s. 7-10.

inicjatywy związane regionalnymi tradycjami, świętami lub znaczącymi wydarzeniami dla regionu, a także organizował przedstawienia szkolne dla mieszkańców i wycieczki krajoznawcze połączone z prowadzeniem dokumentacji przez uczniów. Życie regionalne i sprawy społeczności lokalnej miały wpływ na funkcjonowanie szkół, szczególnie w kwestiach edukacyjnych i wychowawczych. Dlatego jednym z zadań instytucji oświatowych, zwłaszcza umiejscowionych na terenach mocno zróżnicowanych pod względem kulturowym było pobudzanie w mieszkańcach poczucia przynależności państwowej oraz obywatelskiej.

Rozwój regionalizmu w okresie międzywojennym przebiegał dynamicznie i dzięki wsparciu udzielanemu przez władze państwowe, powstało wiele regionalnych inicjatyw, organizacji oraz stowarzyszeń, które miały wpływ na zachowanie i pielęgnację dorobku kulturowego regionu. A działania te przyczyniły się do tego, że regiony i ich kwestie znacząco wpływały na kształt życia kulturowego oraz społecznego państwa. Zdaniem Juliusza Zborowskiego w okresie międzywojennym oraz przedwojennym wartość regionalizmu opierała się na działaniach, prowadzących do wydobycia z danego regionu „wszelkich jemu właściwych, kulturalnych lub gospodarczych wartości i odrębności oraz na rozwijaniu ich w oparciu o lokalną tradycję, w oparciu o rzeczywiste środowisko regionalne, powstałe wskutek różnych warunków osadniczych, geograficznych, ekonomicznych itd. Z tego punktu widzenia narzucanie innym regionom jakieś ideologii, wyrosłej na innym podłożu, jest sprzeczne z pojęciem regionalizmu”[86].

W późniejszych latach rozwój regionalizmu uległ znacznemu zahamowaniu przez wybuch II wojny światowej oraz związane z nią następstwa historyczne. Mimo licznych trudności ruch regionalistyczny całkowicie nie zniknął, ale przetrwał w postaci stowarzyszeń oraz organizacji regionalistycznych, które często spotykały się z trudnościami związanymi z prowadzeniem działalności o charakterze regionalnym. W czasach powojennych zmianie uległo pojmowanie oraz postrzeganie roli regionalizmu. Według Marii Sośnierz po II wojnie światowej regionalizm odradzał się w oparciu o wcześniejsze wzory, jednakże rzeczywistość powojenna wpłynęła na jego kształt, jako skutek przemian politycznych[87].

Zdaniem Kazimierza Stachury, w latach 1945-1956 w wyniku cofania się myśli dydaktycznej oraz odrzucenia dorobku okresu międzywojennego kwestia regionalizmu ulegała wyciszeniu[88]. Regionalizm powojenny miał charakter regionalizmu reglamentowanego i na

[86] R. Kowalczyk, *Proces ewolucji regionalizmu w Polsce…,* s. 137.
[87] M. Sośnierz, *Edukacja regionalna w polskiej szkole po 1945 r.* [w:] Michalewska M. T. (red.), *Edukacja regionalna. Z historii, teorii i praktyki*, Kraków 1999.
[88] K. Stachura, *Regionalizm jako postulat dydaktyczny* [w:] Stachura K. (red.), *Regionalizm w teorii i praktyce nauczania. Materiały z konferencji naukowej w dn. 5 VI 1992*, Zielona Góra 1992.

terenach wchodzących wcześniej w skład państwa polskiego władze prowadziły centralistyczną politykę[89]. Jednym z podstawowych założeń było ukształtowanie społeczeństwa homogenicznego, w którym to nie ma miejsca na różnorodność, szczególnie etniczną lub kulturową. Regionalizm jako nurt, ideologia i ruch społeczno-kulturowy nieraz postrzegany był w czasach powojennych jako zagrożenie w budowaniu jednego, wspólnego państwa.

Dopiero po 1956 roku nastąpiła odwilż w kwestiach związanych z regionalizmem oraz funkcjonowaniem stowarzyszeń regionalnych, niemniej jednak w dość ograniczonym zakresie. Zdaniem Edwarda Chudzińskiego pod koniec lat 50-tych XX wieku stowarzyszenia regionalne zaczęły pełnić podstawową funkcję organizacyjną polskiego regionalizmu[90]. Choć termin „regionalizm" nie był przez nich stosowany w dokumentach programowych czy też w prowadzonej działalności, to jednak ich aktywność była przejawem realizacji praktycznych założeń regionalizmu, np. poprzez stwarzanie odpowiednich warunków do tworzenia oraz funkcjonowania wspólnot, przejawiających wyraźne poczucie tożsamości regionalnej i lokalnej. Mimo głównych założeń władzy, według której działalność organizacji oraz stowarzyszeń regionalnych powinna ograniczać się jedynie do inicjatyw związanych z kultywowaniem tradycji regionalnych, to jednak tego typu stowarzyszenia zaczęły odgrywać coraz większą rolę w kształtowaniu społeczeństwa regionalnego, mając wpływ na życie mieszkańców na różnych płaszczyznach codziennego życia. W związku ze swoją działalnością oraz aspiracjami programotwórczymi towarzystwa społeczno-kulturowe nieraz pełniły alternatywną lub komplementarną funkcję w stosunku do państwowych instytucji.

W latach 60. XX wieku i w późniejszych regionalizm przestał być postrzegany jako program, zmierzający jedynie do ochrony dorobku kulturowego regionu, ale jako program o charakterze społecznym oraz więziotwórczym. To w regionalizmie dostrzegano drogę do aktywizacji społeczeństwa regionalnego oraz pogłębiania tradycyjnych i przyszłych więzi. W 1961 roku Sejmik Krajoznawczy w Poznaniu przyjął definicję regionalizmu w następującej formie: „regionalizm jest ideologią historycznie ukształtowanych zbiorowości terytorialnych o żywej świadomości więzi regionalnej i poczuciu odmienności względem zbiorowości sąsiednich. Regionalizm jest ruchem społecznym, który w oparciu o zespół cech aktualnych dla pewnego obszaru obejmuje swą działalnością sprawy kultury współżycia społecznego,

[89] M. Markocka, *Regionalizm w Polsce – tradycja i współczesność (wybrane zagadnienia)*, „Seminare", t. 35, 2014, s. 153-154.
[90] E. Chudziński, *Regionalizm. Idea-ludzie-instytucje*, Warszawa 2013, s. 30.

gospodarki terenowej, z zadaniem wszechstronnej aktywizacji środowiska jako wspólnoty regionalnej"[91].

W okresie Polski Ludowej przede wszystkim dążono do ujednolicenia kulturowego społeczeństwa, więc regionalizm był raczej kierunkiem powstawania nowej kultury na fundamencie dorobku kulturowego regionu. Kulturę i sztukę o charakterze regionalnym traktowano w sposób użytkowy, zaś same przejawy świadczące o przynależności regionalnej postrzegano jako przejaw zaściankowości. W tym okresie miała miejsce również edukacja regionalna, która głównie dotyczyła środowiska rodzinnego, jako źródła wiedzy o swoich korzeniach. To przekaz międzypokoleniowy, zawierający nie tylko opowieści o dziejach rodzinnych, ale również jako nośnik systemów wartości i wiedzy o regionalnych tradycjach, obyczajach oraz zwyczajach pełnił znaczącą funkcję w procesie kształtowania się tożsamości regionalnej, oraz budzenia świadomości i poczucia przynależności do społeczności regionalnej.

Nie bez znaczenia dla rozwoju regionalizmu była aktywność regionalistów, wyrażająca się m.in. w postaci protestów lub organizacji kongresów o tematyce regionalnej. Przykładem tego typu działań był protest uczestników I Kongresu Regionalnych Towarzystw Kultury, który miał miejsce w Olsztynie w 1977 roku i dotyczył on kwestii administracyjnej w postaci podziału państwa na 49 województw[92]. Podział ten wprowadzony w 1975 roku zdaniem regionalistów nie uwzględniał granic regionów, dzieląc terytorium państwa na mniejsze obszary. Celem obrad delegatów było ugruntowanie w świadomości społecznej przeświadczenia, że oddolny społeczny ruch kulturalny ma aktywny wpływ na proces tworzenia narodowej kultury i pełni funkcję go wzbogacającą[93]. Podczas kongresu przedstawiono dorobek regionalnych towarzystw oraz zaprezentowano wystąpienia, których tematyka związana była z działalnością kulturową regionalnych towarzystw oraz ich wpływem na życie społeczne i kulturowe[94].

Już podczas II Kongresu Regionalnych Towarzystw Kultury, który odbył się w 1981 roku w Nowym Sączu, podjęto uchwałę o powołaniu do życia polskiego ruchu regionalnego w postaci stworzenia Krajowej Rady Regionalnych Towarzystw Kultury jako jedyną reprezentację regionalnego ruchu społeczno-kulturalnego[95]. Wyznaczony organ miał głównie zajmować stanowiska związane z kulturą o zasięgu ogólnopolskim oraz regionalnym,

[91] J. Grad, *Współczesny sens regionalizmu,* „Sensue Historiae", 2010/1, s. 59.
[92] S. Tabół, *Regionalizm jako idea…,* s. 91.
[93] *Kongres Regionalnych Towarzystw Kultury (materiały i dokumenty*), Warszawa 1979.
[94] Ibidem.
[95] M. Mieszkowski, *Kongres i Rada Krajowych Regionalnych Towarzystw Kultury,* „Zeszyty Naukowe Ostrołęckiego Towarzystwa Naukowego", 8, 1994, s. 320-321.

formułować odpowiednie postulaty i wnioski skierowane do władz państwowych, dotyczących działalności kulturalnej towarzystw kultury, czy też informować o problemach i doświadczeniach kulturalnych regionów[96]. W kolejnych latach podczas obrad Kongresów Regionalnych przyjęto uchwałę o odrodzeniu polskiego ruchu regionalnego (w 1990 roku), co przyczyniło się do powstawania Karty Regionalizmu Polskiego przyjętej w 1994 roku podczas V Kongresu Regionalnych Towarzystw Kultury we Wrocławiu, w której to czytamy: „ruch regionalistyczny i samorządowy uaktywnia wszystkie środowiska i wyzwala społecznikowską inicjatywę. Twórcze siły intelektualne, kompetencje i zaangażowanie skupionych w nim ludzi przyczyniają się do budowy społeczeństwa obywatelskiego zdolnego kreować nowe oblicze regionów i kraju"[97]. Co ważne, tezy sformułowane w Karcie Regionalizmu Polskiego stały się również fundamentem do wprowadzenia edukacji regionalnej w szkołach.

W latach 90. XX wieku oraz późniejszych, postrzeganie regionalizmu związane było z transformacją ustrojową oraz przyjęciem modelu demokratycznego państwa, co także przyczyniło się do pojawienia się wielu zmian w sferze administracyjnej, politycznej, czy też społecznej[98]. W tym okresie można było zauważyć odrodzenie tożsamości regionalnych, na co miało wpływ życie polityczne w postaci powstawania ruchów i partii, odwołujących się w swoim założeniach oraz programach do tradycji regionalnych, oraz uzyskania większej samodzielności regionalnej, szczególnie w kwestiach administracyjnych. Zaczęto dostrzegać różnice społeczno-kulturowe regionów, które we wcześniejszych latach były ze względów ideologicznych często pomijane w myśl budowania jednego, wspólnego społeczeństwa.

Nie bez znaczenia było również dążenie do większej integracji europejskiej, co również wiązało się z przyjęciem pewnej perspektywy ujęcia współczesnego regionalizmu - w zjednoczonej Europie fundamentalne znaczenie ma region[99]. W procesie kształtowania regionalizmu w Polsce duże znaczenie miało przywrócenie podmiotowości społeczności lokalnej w postaci restytucji samorządów terytorialnych, zwłaszcza na poziomie gminnym. Oznaczało to pobudzenie aktywności społeczności oraz władz lokalnych na rzecz regionów, postrzeganych jako małe ojczyzny, a także oczekiwania wobec ruchów regionalnych, których zadaniem jest wspieranie rozwoju, uczestniczenie w „projektowaniu przyszłości, gdyż siła […] działania w środowisku lokalnym tkwi w istnieniu lokalnych tradycji i trwałych więziach

[96] A. J. Omelaniuk, *30 lat krajowej reprezentacji regionalnych towarzystw kultury*, http://regionalizmpolski.pl/?30-lat-krajowej-reprezentacji-regionalnych-towarzystw-kultury,32, [dostęp: 26.08.2020].
[97] E. Chudziński, *Regionalizm, idea…,* s. 31.
[98] M. Markocka, *Regionalizm w Polsce…*, s. 154-155.
[99] J. Zając, *Regionalizm w kontekście integracji europejskiej* [w:] *Czy jest miejsce dla regionalizmów w kontekście integracji europejskiej?,* A. Grzyb, K. Kleina, J, Zając (red.), Warszawa 2013, s. 152-153.

społecznych”[100]. Idee współczesnego regionalizmu zostały nakreślone w *Deklaracji programowej regionalistów polskich*, która została przyjęta podczas VIII Kongresu Regionalnych Towarzystw Kultury, który odbył się w 2006 roku w Warszawie[101]. Zgodnie z przyjętym dokumentem polski model oraz wzorzec regionalizmu charakteryzuje się m.in. narodowymi i patriotycznymi motywacjami, jednością narodową, postawą służby obywatelskiej na rzecz wspólnego dobra, więzią z tradycją kultury chrześcijańskiej z jej hierarchią wartości, czy też braniem czynnego oraz autonomicznego udziału w życiu publicznym i politycznym, zarówno w wymiarze lokalnym, jak i ogólnokrajowym[102]. Ponadto podkreślono znaczenie kulturalizmu wyrażającego się w pracy kulturotwórczej i współtworzenia wspólnot lokalnych i terytorializmu w postaci realnych oraz emocjonalnych związków z „ziemią rodzinną i bogactwem krajobrazów małych ojczyzn”[103].

Warto przyjrzeć się próbom zdefiniowania tego pojęcia z perspektywy naukowej, które nie jest pojęciem nowym, ale na przełomie dziejów było różnie postrzegane oraz interpretowane. Zdaniem Krzysztofa Kwaśniewskiego pojęcie regionalizmu w opracowaniach europejskich stanowi „określenie różnie się przejawiających ruchów, które dążą do społecznej, kulturalnej i politycznej współprawności regionów i które starają się urzeczywistnić tę własnoprawność przez tworzenie regionalnych stolic, samorząd kulturalny, historyczną samoświadomość regionu itp.”[104]. Kierunkiem tej działalności jest możliwość uczestnictwa w realizacji celów ogólnej zbiorowości, np. narodu lub państwa, nie tracąc jednocześnie przy tym własnej tożsamości. Tożsamość ta jest elementem spójnym większej zbiorowości, w której pełni ważną funkcję. Badacz podkreśla patriotyczny charakter regionalizmu, jako wspierającego patriotyzm lokalny oraz jako przejaw regionalnej samoświadomości społecznej[105].

Paweł Petrykowski nawiązując do K. Kwaśniewskiego wyszczególnia tezy związane z regionalizmem oraz tożsamością kulturową[106]:

- istnienie tożsamości związanej z regionem, kulturowej, i ukształtowanej poprzez historyczne dzieje nie stoi w przeszkodzie do rozwoju nowoczesnego dziedzictwa kulturowego, będącego także punktem odniesienia

[100] S. Taboł, *Regionalizm jako idea…,* s. 92.
[101] *Deklaracja programowa regionalistów polskich,* http://www.tmm.net.pl/print,news_pref,33.html, [dostęp: 28.08.2020].
[102] Ibidem.
[103] Ibidem.
[104] K. Kwaśniewski, *Problemy regionalizmu polskiego,* [w:]: *Regionalizm polski,* Krajowy Ośrodek Dokumentacji Regionalnych Towarzystw Kultury, Ciechanów, 1990, s. 12.
[105] K. Kwaśniewski, *Regionalizm*, Poznań 1986, s. 3.
[106] P. Petrykowski, *Edukacja regionalna…,* s. 90-91.

- tożsamość ta jest ściśle związana z obszarem regionu, więc ma określony wymiar przestrzenny zamieszkiwany przez ludność, która posiada charakterystyczne cechy kulturowe
- tożsamość ta nie powinna ulegać redukcji w związku z rozwojem cywilizacyjnym
- tożsamość kształtowania jest przez działalność społeczną i ludową
- region musi być postrzegany jako spójny element większej całości
- rozwój regionów ma wpływ na rozwój większej zbiorowości, więc należy zadbać o tożsamość regionu i jego interesów, co pozwoli również na zadbanie na interesy ogółu
- rozwiązania na szczeblu administracyjnym oraz prawnym powinny uwzględniać regionalną specyfikę
- ważnym elementem regionalizmu jest dążenie do rozwoju regionalnej samoświadomości pośród członków danej społeczności regionalnej
- dążenie do nawiązywania relacji i stosunków z innymi regionami na zasadzie równoprawności oraz partnerstwa
- dążenie do postrzegania i traktowania wszelkich zewnętrznych wpływów jako drogi do wprowadzenia koniecznych oraz pożytecznych modyfikacji, zaś nie jako dominujący wzorzec kulturowy dla tożsamości kulturowej
- uznanie funkcjonowania ośrodków i instytucji o charakterze regionalnym czy ponad regionalnym jako centrów cech szerszych społeczności
- postrzeganie pozytywnego charakteru regionalizmów, dotyczących kultury literackiej i językowej oraz regionalizmu jako drogi do wzmocnienia samoświadomości regionalnej społeczności, a także konkretyzacji rzeczywistości społecznej i kulturowej.

Powyższe tezy podkreślają ważną rolę tożsamości regionalnej, będącej fundamentem ruchu społeczno-kulturowego oraz rozwoju regionu. To dzięki wykształceniu oraz pogłębianiu samoświadomości regionalnej jest możliwe np. zaspokojenie potrzeb związanych z regionem w wymiarze szerszym i ogólnym, obejmującym interesy ogólnopaństwowe, społeczne i kulturowe.

Inną koncepcję współczesnego regionalizmu stworzył Jerzy Damrosz, który zwrócił uwagę na związki między codziennym życiem człowieka, fundamentem historycznym, a bieżącą sytuacją społeczno-polityczną. W związku z tym za podstawę ideową regionalizmu

przyjął zagrożenia płynące ze strony cywilizacji technicznej, charakteryzującej się zdehumanizowaniem oraz systemem rządzenia i zarządzania, opierającego się na nurtach centralistyczno-autokratycznych[107].

Autor ten stosuje również w swojej koncepcji terminy takie jak: „mała Ojczyzna", czy też „prywatna Ojczyzna" w stosunku do regionu postrzeganego przez daną społeczność w kategoriach przynależności, dokonując również podziału na lokalność oraz regionalność[108]. Pierwsze pojęcie, lokalność dotyczy jednej społeczności lokalnej, np. zamieszkującej obszar danej miejscowości zaś w przypadku regionalności można mówić o większym zasięgu, obejmującym kilka lub więcej miejscowości, tworzących grupę regionalną. Z przyjęciem powyższego podziału wyłania się regionalizm, obejmujący działania, zmierzające do aktywizowania społeczności regionalnej. Zdaniem autora współczesne pojmowanie regionalizmu wychodzi poza granice znaczeniowe, będące wyrazem więzi z tradycją, lub kulturą, a przede wszystkim dotyczy czterech zróżnicowanych aspektów[109]. Pierwszy z nich związany jest z relacjami między wartościami i interesami lokalno-regionalnymi oraz ich miejscem w wymiarze ogólnospołecznym. Według badacza celem ideowym regionalizmu „[…] jest uczestniczenie w przywracaniu jednostce poczucia <<zakorzenienia>>, czyli odnajdywania rodowodów własnej kultury (więź z przeszłością), jak i <<zakotwiczenia>>, czyli poszukiwania stabilnego światopoglądu, o nieeklektycznym systemie wartości, mających powiązania z niezmiennikami etycznymi i powszechnikami kulturowymi (poczucie własnego miejsca w pluralistycznym świecie)"[110]. Drugi aspekt dotyczy relacji regionalizmu postrzeganego z perspektywy narodu oraz państwa. Autor podkreśla związek między tożsamością regionalną a tożsamością narodową. Według badacza zadaniem regionalizmu jest dbać „o rozwój regionu kulturowego (etnokulturowego), jak i wspierać sprawność administracyjnych władz terenowych we wzbogacaniu wartości regionalnych i zaspokajaniu potrzeb – nie tylko kulturalnych – całej ludności regionu administracyjnego"[111]. Trzeci aspekt stanowi całość złożoną z trzech nurtów o tematyce regionalnej, których celem jest podkreślenie wagi idei regionalizmu. To tematyka regionalno-etniczna, regionalno-samorządowa, a także regionalno-edukacyjna, które stanowią fundament polskiego regionalizmu. Ze względu na zróżnicowanie etniczne regionalizm polski musi opierać się na zasadach tolerancji oraz

[107] P. Petrykowski, *Edukacja regionalna…*, s. 93.
[108] J. Damrosz., *Wyznaczniki lokalno-regionalne i etniczne…, s. 25.*
[109] J. Damrosz, *Podstawy ideowe nowoczesnego regionalizmu (teraźniejszość i przyszłość),* [w:] *Regionalizm Polski,*.S. Dąbrowski, A. Kociszewski, A. Olemaniuk, Cz. Niedzielski, Ciechanów 1990, s. 40-43.
[110] Ibidem, s. 41.
[111] J. Damrosz, *Podstawy ideowe…,* s. 41-42.

wzajemnego przekazywania wartości kulturowych. Badacz podkreślił wagę zadania regionalizmu, które sformułował jako „[…] popieranie wszelkich form społecznej działalności na swoim terenie, form spontanicznych i dobrowolnych”[112].

Ostatni element regionalizmu obejmuje kwestie związane z integracją (uniformizacją) oraz pluralizmem (dyferencjacją), stanowiące dwa podstawowe elementy idei współczesnego regionalizmu[113]. Autor przyjmuje założenie, że pluralizm odnosi się do zróżnicowania wątków światopoglądowych, obraniu postaw tolerancji wobec poglądów politycznych oraz swobodę zrzeszania. Policentryzm zaś obejmuje w swoim założeniu istnienie wielu ośrodków samorządnej władzy na zróżnicowanych szczeblach, redukcję wpływu centralistycznych metropolii oraz zwiększenie rangi regionów.

Po zapoznaniu się z powyższą koncepcją współczesnego regionalizmu można zauważyć, że nie opiera się ona głównie na założeniach przestrzennych, ale dotyczy przede wszystkim działań, a więc ruchów społeczno-kulturowych, zmierzających do podkreślania tożsamości regionalnej, będącej wyrazem odrębności lokalno-regionalnej. Odrębność ta może zostać umiejscowiona w kategoriach działań separatystycznych lub też jako podporządkowana celom, interesom oraz wartościom ogólnonarodowym.

Współczesne postrzeganie regionalizmu jest także ściśle związane ze zjawiskami, zachodzącymi w obecnej rzeczywistości. To one mają wpływ na kształtowanie się znaczenia pojęcia regionalizmu, który szczególnie widoczny stał się w XX oraz w XXI wieku. Zjawiska te dotyczą współczesnego społeczeństwa oraz dominujących w życiu społecznym kierunków i trendów, np. związanych z masowością, globalizacją, czy też poszukiwaniem przez człowieka swojego miejsca na świecie. Zgodnie z koncepcją autorstwa Wojciecha Świątkiewicza oraz Doroty Simonides współczesny regionalizm jest próbą protestu przeciwko anonimowości jednostki w społeczeństwie masowym, w którym to dochodzi do ujednolicenia oraz pozornego zacierania różnic międzyludzkich. Regionalizm jest także przyczyną oraz źródłem podejmowanych aktywności na rzecz współtworzenia dóbr kultury i włączania wartości regionalnych w większą całość w postaci narodowej i uniwersalnej kultury. Wojciech Świątkiewicz postrzega regionalizm jako „uwzorowanym, legitymizowanym mocą tradycji działaniem na rzecz obrony i promocji kultury regionalnej, w kontekście kultury narodowej i uniwersalnej”[114].

---

[112] Ibidem.
[113] J. Damrosz, *Wyznaczniki lokalno-regionalne i etniczne w badaniach zróżnicowania kultury nowoczesnych społeczeństw: próba systematyki pojęć i problemów*, „Studia Etnologiczne i Antropologiczne”, 2, 1999, s. 25-28.
[114] P. Petrykowski, *Edukacja regionalna…*, s. 100-101.

Kolejną współczesną koncepcją regionalizmu jest koncepcja autorstwa Pawła Śliwy, który zwraca uwagę na europejskie procesy integracyjne oraz poszukiwanie przez jednostkę swojej tożsamości regionalnej. Zdaniem badacza regionalizm wraz z lokalizmem pełnią funkcję alternatywy dla globalizmu, a nawet uzupełniającą tę przestrzeń, w której wciąż to, co jest odmienne, różne i wynikające z tradycji traktowane jest jako wartościowe. Badacz dokonuje określenia występujących łącznie wymiarów regionalizmu: wymiaru społeczno-kulturowego, ekonomicznego oraz politycznego. Pierwszy z nich odnosi się do przekonania danej społeczności o swojej odrębności regionalnej, wspólnoty tradycji i obyczajów, a także, jeżeli na danym obszarze występują charakterystyczne cechy językowe – do gwary. Drugi wymiar przejawia się w sposobie postrzegania obiektywnym lub subiektywnym specyfiki rozwoju gospodarczego region, czy też akceptowanych dróg i metod osiągania sukcesów. Ostatni wymiar związany jest z wyrażaniem interesów danej społeczności na forum politycznym za pośrednictwem organizacji o sformułowanych celach politycznych związanych z danym regionem oraz społecznością. Autor podkreśla znaczenie integracji europejskiej w rozwoju regionalizmu, która z jednej strony oznacza nawiązywanie współpracy międzynarodowej, zaś z drugiej kontaktów z instytucjami administracji terytorialnej. Zatem można stwierdzić, że regionalizm przedstawiany przez badacza ma zarówno wymiar ponadnarodowy, jak i typowo regionalny, jednakże o charakterze administracyjno-politycznym.

Współczesny regionalizm wyraża się również w działaniach prowadzonych przez regionalistów. Ruchy te są powiązane z nie tylko kwestiami kulturowymi regionu, ale również jego samorządnością, pozwalającą na zaspokojenie potrzeb i interesów regionu. Według regionalistów istotne znaczenie ma przede wszystkim tożsamość regionalna, która nie tylko oznacza świadomość regionalną, ograniczającą się do świadomości miejsca pochodzenia, ale przede wszystkim odnosi się do identyfikacji z regionem oraz jego sprawami. Tak jak zmienna jest rzeczywistość, tak również ciągły jest proces kształtowania się osobowości, a także tożsamości regionalnej. Regiony ulegają przemianom, modyfikacjom i wpływom, zarówno wewnętrznym, jak i zewnętrznym, więc tożsamość regionalna wciąż jest kształtowana. Regionalizm jest postrzegany jako obrona przed globalizmem, który jednocześnie przyjmuje postawę otwartą wobec uniwersalizmu, traktując to jako drogę do pełnego rozwoju cywilizacyjnego. W związku z tym „regionalizm powinien uwzględniać wartości innych narodów oraz grup etnicznych, szanując między innymi różne postawy światopoglądowe, przy policentryzmie i pluralizmie we wszystkich wymiarach”[115]. Ze względu m.in. na dzieje

[115] K. R. Mazurski, *Regionalizm we współczesnym świecie*, „Ziemia”, V Kongres Krajoznawstwa Polskiego, PTTK 2000, s. 82.

historyczne i przemiany społeczne współcześni badacze ruchów regionalnych dokonują podziału regionalizmu w Polsce na dwa typy: starego regionalizmu (od XIX wieku do 1989 roku), który tworzył się w ramach ideologii ukierunkowanej na ochronę wartości regionalnej oraz nowego regionalizmu po 1989 roku, z którym to „łączą się takie zjawiska, jak: globalizacja, osłabienie roli państwa narodowego, budowanie konkurencyjności regionów i wprowadzenie idei kulturalizmu związanego z tworzeniem tożsamości, aktywnością społeczności oraz samorządów lokalnych na rzecz regionu”[116].

Ruchy regionalistyczne XXI wieku opierają swoją działalność na przekonaniu o potrzebie kształtowania współczesnego społeczeństwa polskiego poprzez zachowanie różnorodności w jedności narodu. Dlatego region postrzegany jest przez ruchy regionalistyczne jako część ojczyzny narodowej, pełniąc jednocześnie funkcję „małej Ojczyzny”. Regionalizm przyczynia się do kształtowania społeczeństwa obywatelskiego, mobilizującego społeczeństwo do przyjęcia aktywnych postaw, wyrażających troskę o przyszłość. Celem współczesnego regionalizmu jest także obudzenie w jednostce poczucia przynależności, zakorzenia i posiadania własnego miejsca, przywrócenia podmiotowości i wspierania przy tym patriotyzmu lokalnego[117]. Idea ta opiera się również na działaniu na rzecz dobra wspólnego, umacnianiu przy tym więzi rodzinnych oraz pogłębianiu identyfikacji z otoczeniem, jak i narodem. Dzięki temu możliwe jest wyzwalanie aktywności w społeczeństwie w „prywatnych Ojczyznach”. To pojęcie współczesnego regionalizmu powiązane jest z poszukiwaniem przez społeczności własnej tożsamości, na co zwrócił uwagę Grzegorz Gorzelak, który regionalizm postrzega jako „zjawisko poszukiwania przez zbiorowość terytorialną, wewnątrz większego systemu państwowego, własnej tożsamości”[118].

Zdaniem Anatola Jana Omelaniuka istotą działania towarzystw i ruchów regionalnych: „jest troska o zachowanie w „małej ojczyźnie” wartości i tradycji. Dopełnienie wartości dzisiejszych i stwarzanie jej wartościowej przyszłości. Budzenie postaw szacunku dla dziedzictwa kultury lokalnej. Wzmacnianie własnej tożsamości i niezależności kulturowej. Rozpoczęcie przemyślanej i trwałej pracy organicznej u siebie, u podstaw, na rzecz własnej „małej ojczyzny” i na rzecz siebie – jej pełnoprawnego obywatela”[119]. Według badacza

[116] A. Paprot-Wielopolska*, Żuławy i Powiśle. Kreowanie tożsamości, lokalnych i regionalnych po 1989 roku*, Warszawa 2018, s. 36.
[117] M. Markocka, *Regionalizm w Polsce – tradycja i współczesność (wybrane zagadnienia)*, „Seminare”, t.. 35, 2014, s. 147-152.
[118] G. Gorzelak, *Regionalizm i regionalizacja w Polsce na tle europejskim*, [w:] *Czy Polska będzie państwem regionalnym*, G. Gorzelak, B. Jałowiecki (red.), Warszawa 1993, s. 45.
[119] A. J. Omelaniuk, *Stowarzyszeniowy ruch regionalistyczny w Polsce*, „Zeszyty senackie”, zeszyt 13/2013, s. 104.

regionalizm i związane z nim działania mają charakter wielokierunkowy i obejmują nie tylko przeszłość, ale również teraźniejszość, jak i przyszłość regionu. To poprzez pielęgnowanie przeszłych i dzisiejszych wartości możliwe jest kształtowanie wartościowej przyszłości. Ponadto wzmacnianie własnej tożsamości regionalnej i praca nad samym sobą tworzą fundamenty do działania na rzecz w większym wymiarze – regionalnym i narodowym.

Współczesny wymiar regionalizmu związany jest ze zjawiskami, dotyczącymi zanikania tradycyjnych kryteriów wyznaczania granic regionów, które często uwarunkowane są dziejami historycznymi. Te elementy, które należały do czynników rozwoju tożsamości regionalnej, takie jak język, folklor, kultura ludowa przestały pełnić dominującą rolę w tym procesie. Taka sytuacja związana jest także z postępującą globalizacją, która z jednej strony prowadzi do unifikacji wielu płaszczyzn codziennego życia, zaś z drugiej wpływa na nasilenie tendencji regionalistycznych. Nie bez znaczenia jest także podział administracyjny kraju na województwa, których granice w większości przypadków nie odpowiadają historycznie ukształtowanym regionom społeczno-kulturowym, które często znajdują się na terenie kilku województw[120].

W przypadku sytuacji politycznej, a zwłaszcza dążeń do integracji europejskiej i bycia członkiem Unii Europejskiej istotny wpływ na rolę współczesnego regionalizmu ma postawa tej organizacji wobec regionu i jego kwestii. Z perspektywy europejskiej regionalizm postrzegany jest jako przeciwwaga dla ruchów nacjonalistycznych, które uznaje się za problem, utrudniający dążenie do nawiązywania współpracy międzynarodowej oraz integracji europejskiej[121]. Ten sposób postrzegania regionalizmu z punktu widzenia Unii Europejskiej przejawia się m.in. w postaci kierowania sugestii tej organizacji w stosunku do krajów członkowskich w kwestiach tworzenia regionalnych szczebli administracji, czy też utworzenia instytucji Komitetu Regionów[122]. Taka postawa wobec regionów i ich roli w państwie oraz na arenie międzynarodowej przyczyniła się do zwiększenia ich znaczenia w stosunku do ogólnonarodowych działań politycznych. Dodatkowo środowiska regionalne otrzymały szanse i możliwości nawiązania współpracy i kontaktów z różnymi instytucjami administracji terytorialnej, również w wymiarze międzynarodowym, co również wpisywało się w założenia integracji europejskiej. A to z kolei miało wpływ na zwiększenie zainteresowania kwestiami związanymi z regionalizmem.

[120] M. Makrocka, *Regionalizm w Polsce*, s. 155.
[121] R. Szul, *Regionalizm w Europie. Czynniki i Ewolucja*, „Mazowsze Studia Regionalne", nr 12/2013, s. 131.
[122] Ibidem.

Powyższe przedstawienie zróżnicowanych koncepcji polskiego regionalizmu oraz jego dróg rozwoju i kształtowania pozwala na jego współczesne ujęcie. Obecnie charakteryzuje się wielopłaszczyznowością i ze względu na zróżnicowane perspektywy jego ujęcia wzbudza silne emocje. Polski regionalizm ulega zmianom, podobnie jak sposób postrzegania i stosunek społeczności regionalnych do własnego regionu oraz związanych z nim spraw o podłożu gospodarczym, kulturowym, społecznym, czy też politycznym. Z jednej strony dużą wagę przykłada się do zachowania i pielęgnacji tradycyjnych wartości, zaś z drugiej często dochodzi do zjawiska ich komercjalizacji lub dostrzegania ich funkcji głównie z perspektywy rozwoju regionalnego, czy też podniesienia jakości życia społeczności. Warto również zauważyć, że regionalizm polski nie jest wszędzie jednakowy – jego istota, obecny sposób pojmowania, czy też podejmowane działania w dużej mierze zależą od dziejów historycznych. Jednakże nie należy wątpić, że region, a szczególnie regionalizm jest jednym z fundamentów w procesie kształtowania się tożsamości regionalnej.

1.2 Koncepcje tożsamości regionalnej

Pojęcie „tożsamość regionalna" jest różnie definiowane w zależności od przyjęcia określonej perspektywy naukowej. Termin „tożsamość" został wprowadzony do nauk społecznych oraz spopularyzowany w latach 50. XX wieku za sprawą Erika Eriksona, amerykańskiego psychologa. Badacz twierdził, że badanie tożsamości we współczesnych czasach jest niezwykle istotne, zaś poszukiwanie własnej tożsamości jest jednym z najtrudniejszych i najważniejszych zadań w procesie rozwoju człowieka[123]. Według koncepcji Eriksona osobowość człowieka przechodzi w ciągu życia przez kryzysy, kształtujące jego *ego* o niepewnej stabilności i jednocześnie znajdujące się w stanie permanentnego zagrożenia dezintegracją. Tożsamość człowieka stanowi syntezę doświadczeń zgromadzonych na różnych stadiach własnego rozwoju w postaci poczucia wewnętrznej jedności oraz ciągłości[124]. Od tego czasu pojęcie to stało się przedmiotem badań i zainteresowania w różnych dziedzinach nauki, np. psychologii, socjologii, czy też filozofii. Tożsamość często wiązana jest z pojęciem *świadomości*, *jaźnią, stanami mentalnymi*. Podkreśla się także znaczenie wpływu czynników zewnętrznych na proces kształtowania się tożsamości jednostki, np. interakcji z innymi jednostkami lub społeczeństwem. Przykładem koncepcji tożsamości, opierającej się na analizie

[123] E. H. Erikson, *Identity and the Life Cycle*, New York 1994.
[124] K. Novikova, *Społeczne teorie tożsamości: przegląd wybranych koncepcji*, „Journal of Modern Science", 2/17/2013, s. 386-387.

interakcji jest teoria nurtu interakcjonistycznego[125], która również porusza kwestie, odnoszące się do tożsamości członków danego społeczeństwa. Zgodnie z tą perspektywą interakcje dokonywane za pośrednictwem symboli określają charakter społeczeństwa oraz tożsamość jego członków, a poprzez uwarunkowania zewnętrzne i wewnętrzne człowieka podporządkowane są dynamicznemu procesowi kształtowania się jaźni, która przejawia się w działaniach[126].

W przypadku współczesnego ujęcia tożsamości tradycyjne wzorce nie mają aż tak istotnego znaczenia, jak dawniej w procesie jej kształtowania. W przeszłości to systemy wartości i wzorce przekazywane z pokolenia na pokolenia miały decydujący wpływ na kształtowanie tożsamości człowieka, silnie osadzonego w danym społeczeństwie. Współczesna tożsamość człowieka staje się coraz częściej skutkiem wyboru, warunkującym dostosowanie się jednostki do zmieniającej się rzeczywistości[127]. To zachodzące zjawiska oraz zmiany niejako wymuszają dokonywanie modyfikacji, a nieraz przebudowania dotychczasowej tożsamości. Dziś, to poprzez swój styl życia i podejmowane wybory człowiek tworzy własną tożsamość w wielokulturowym, współczesnym świecie. W dobie ponowoczesności tożsamość ulega redefinicji, w tym również tożsamość regionalna.

Termin „tożsamość regionalna" pojawił się wraz z pojęciem regionalizmu i obecnie bywa postrzegany w opozycji do procesów globalizacyjnych. Zgodnie z tradycyjnym pojmowaniem tożsamości regionalnej warunkiem jej zaistnienia jest poczucie przynależności, zakorzenia w określonej przestrzeni, a więc w danym regionie. To poprzez charakterystyczne cechy kulturowe, np. język, tradycje, religię jednostka utożsamia się z danym regionem, nadając mu wyjątkowe w swoim życiu znaczenie. Zdaniem Marka Szczepańskiego „tożsamość regionalna, jest odmianą tożsamości społecznej, tworzoną na bazie odwołań do pewnego terytorium (regionu) i jego kluczowych cech oraz imponderabiliów"[128]. Ze względu na wieloaspektowość tożsamości regionalnej M. Szczepański zaproponował jej opis na podstawie przyjęcia siedmiu podstawowych perspektyw: psychologicznej, socjologicznej, geograficznej, etnograficznej, historycznej, ekonomicznej oraz urbanistyczno-architektonicznej[129], które pozwalają na jej szerokie oraz wielopłaszczyznowe ujęcie.

---

[125] Ibidem, s. 380.
[126] K. Novikova, *Społeczne teorie tożsamości…,* s. 384.
[127] M. Wróblewska, *Kształtowanie tożsamości w perspektywie rozwojowej i edukacyjnej,* Pogranicze. Studia Społeczne. Tom XVII (2011), s. 177.
[128] M. S. Szczepański, *Tożsamość regionalna – w kręgu pojęć podstawowych* i metodologii badań *między tożsamością indywidualną a społeczną – preliminaria* http://www.socjologiarozwoju.us.edu.pl/documents/utils.php?action=download&filename=Tozsamosc%20regionalna.doc, [dostęp: 20.08.2021].
[129] Ibidem.

W perspektywie psychologicznej najważniejszym elementem tożsamości regionalnej jest identyfikacja jednostki z regionem, społecznością oraz kulturą[130]. To poprzez osiągnięty stopień indywidualnej identyfikacji możliwe jest przyjęcie gotowości do prowadzenia altruistycznych działań na rzecz regionu, a szczególnie jego społeczności. W przypadku odrzucenia lub braku jej wykształcenia następuje proces odcięcia, negacji, eliminacji odwołań do regionu. Jednostka odcina się od tradycji, systemów wartości i dorobku kulturowego regionu oraz nie dąży do nabywania oraz wzbogacania swojej wiedzy i samoświadomości w zakresie regionu. W tej sytuacji miejsce tożsamości regionalnej zajmuje poza- oraz ponadregionalna tożsamość uniwersalistyczna.

Druga z perspektyw, perspektywa socjologiczna, opiera się na świadomości istnienia podziału społeczności uznanej jako swoja oraz jak ta druga, często inna lub obca. W kategoryzacji na „my-oni" oprócz poczucia przynależności, które pozwala na określenie danej społeczności jako swojej, istnieje również poczucie odrębności, opierające się na dostrzeganiu występujących różnic[131]. Zdaniem badacza tożsamość regionalna ujęta z perspektywy socjologicznej przejawia się poprzez odwoływanie się do „małych ojczyzn" które, mimo że często są ze sobą w symbolicznym lub realnym konflikcie, to jednak w obliczu zagrożenia zewnętrznego następuje ich integracja[132].

Perspektywa geograficzna dotyczy terytorium, jako ściśle zdefiniowanego obszaru umiejscowionego w określonej przestrzeni. Pojęcie przestrzeni może również mieć znaczenie symboliczne, jako wyraz wolności i obszar działań[133]. W przypadku zamkniętej przestrzeni można mówić o miejscu, pełniącym również funkcję centrum ustalonych wartości oraz zapewniającym poczucie bezpieczeństwa.

W perspektywie etnograficznej elementy kulturowe jak zwyczaje, tradycja, język, dziedzictwo kulturowe, symbolika kulturowa są wyznacznikami tożsamości regionalnej[134]. To cechy, które pozwalają na dokonanie rozróżnienia kulturowego regionu ze względu na swoją specyfikę. Do tych elementów kulturowych regionu zalicza się literaturę regionalną oraz przekazy ustne.

Perspektywa historyczna opiera się na związku między indywidualnym stosunkiem jednostki oraz społecznym w kwestiach dziejowych regionów. Ta relacja uwarunkowana jest

[130] A. Śliz, M. S. Szczepański, *Tożsamość regionalna w perspektywie socjologicznej. Przykład Górnego Śląska*, „Regionální a národní identita", 2019, s. 178-179.
[131] Ibidem.
[132] Ibidem.
[133] Ibidem.
[134] Ibidem.

zarówno jednostkowymi, psychologicznymi stanami przeżywanymi, jak i zbiorowymi, a także jej czasem trwania[135]. O jej zaistnieniu można mówić w przypadku długotrwałego funkcjonowania regionu w sensie historycznym, a więc posiadającym swoją przeszłość historyczną.

Tożsamość regionalna związana jest z postrzeganiem regionu z perspektywy ekonomicznej. Wykształcenie wspólnoty gospodarowania, prowadzenie ekonomii regionalnej, dbanie o rozwój gospodarczy regionu, inicjowanie takich działań, które podnoszą poziom ekonomiczny, czy też dążenie do kooperacji lub konkurencji międzyregionalnej w wymiarze ekonomicznym, należą do istotnych elementów trwania lub rozpadu tożsamości regionalnej. Nie bez znaczenia są procesy i zjawiska ekonomiczne związane z globalizacją, a dokładnie przepływem kapitału ludzkiego i finansowego, idei i wzorów, które mogą z jednej strony osłabiać lub z drugiej wzmacniać regionalne formy rynku i gospodarki. W procesie kształtowania tożsamości regionalnej należy mieć także na uwadze obecne zjawiska, dotykające sfery gospodarczej regionu, co również ma wpływ na pogłębianie świadomości regionalnej w kwestiach aktualnych oraz przyszłościowych potrzeb i interesów regionu.

Ostatnią perspektywą wyszczególnioną przez badacza[136], jest perspektywa urbanistyczno-architektoniczna. Zgodnie z jej założeniami to dominujące na danym obszarze formy budowlane oraz rozwiązania urbanistyczne są elementami charakterystycznymi danego regionu oraz pozwalają na jego wyodrębnienie. Jednakże należy mieć na uwadze głównie tradycyjne oraz ludowe formy budownictwa, które są ściśle związane także z dziejami regionu.

M. Szczepański dokonał zdefiniowania pojęcia regionalnego uniwersum symbolicznego, które jego zdaniem oznacza kumulację wartości tożsamości regionalnej ujmowanych z powyższych perspektyw. Do nich należą[137]:

- indywidualna identyfikacja z regionem, społecznością oraz kulturą (perspektywa psychologiczna)
- świadomość podziału na „my-oni" oraz poczucie odrębności (perspektywa socjologiczna)
- przypisanie i zakorzenienie w przestrzeni oraz w miejscu (perspektywa geograficzna)
- świadomość istnienia dziedzictwa kulturowego, rozumienie i odczytywanie znaczeń oraz symboliki kulturowej (perspektywa etnograficzna)

[135] Ibidem.
[136] M. S. Szczepański, *Tożsamość regionalna….,* s. 13-14.
[137] Ibidem.

- indywidualny oraz zbiorowy związek z dziejami historycznymi regionu, obejmujący również instytucje historyczne, znaczące dla regionu postaci i wydarzenia (perspektywa historyczna)
- wspólnota gospodarowania, nawiązywanie współpracy oraz prowadzenie konkurencji międzyregionalnej w wymiarze ekonomicznym (perspektywa ekonomiczna)
- istnienie charakterystycznych form urbanistycznych i architektonicznych dla danego regionu, szczególnie w odniesieniu do tradycyjnych form

Powyższe wartości regionalne skategoryzowane zgodnie z przyjętą perspektywą związane są z zasobem wiedzy oraz samowiedzy człowieka. To one mają wpływ na proces kształtowania się lub rozpadu tożsamości regionalnej, zarówno w zindywidualizowanym, jak i zbiorowym ujęciu. M. S. Szczepański wyszczególnił następujące sześć kręgów wiedzy, kształtujących tożsamość regionalną[138]:

- mikro- oraz mezo-ekologia - wiedza dotycząca regionalnej fauny i flory oraz możliwości ekorozwoju
- mikro- i mezo-geografia - wiedza o regionalnym ukształtowaniu terenu oraz jego topografii
- wiedza o historii regionalnej - wiedza o regionalnych wydarzeniach, bohaterach, oraz strukturach i rozwiązaniach o charakterze politycznym,
- socjologiczna wiedza o regionalnej społeczności – wiedza o wielokulturowości, przeobrażeniach i zjawiskach społecznych, krainach kulturowych
- wiedza o regionalnym języku – wiedza o gwarze i literaturze
- wiedza dotycząca regionalnej kultury materialnej, twórczości artystycznej i rzemieślniczej.

Bez posiadania odpowiedniej wiedzy na temat regionu trudno mówić o kształtowaniu tożsamości regionalnej. Dlatego ważne w tym procesie są działania edukacyjne podejmowane zarówno przez instytucje oświatowe, jak i pozaszkolne.

Zgodnie z powyższą koncepcją tożsamości regionalnej autorstwa M. Szczepańskiego można zauważyć, że jest to pojęcie wieloznaczne, wieloaspektowe oraz wielopłaszczyznowe. Obejmuje ono nie tylko wiedzę na temat kultury lub historii danego regionu, ale również kwestie związane z aktualną oraz przyszłą sytuacją polityczną, gospodarczą i społeczną oraz

[138] M. S. Szczepański, *Tożsamość regionalna…,* s. 13-14.

może być ujmowania z wielu różnorodnych perspektyw. To świadomość roli istotnych spraw, interesów oraz potrzeb regionu ma wpływ na kształt tożsamości regionalnej. Ważnym elementem w procesie kształtowania tożsamości regionalnej jest stopień identyfikacji jednostki i zbiorowości z regionem, a także poczucie przynależności oraz odrębności w stosunku do pozostałych regionów. W przypadku zaistnienia powyższych elementów możliwe jest zaistnienie i pogłębienie tożsamości regionalnej, będącej szczególną odmianą tożsamości społecznej i kulturowej.

Inną koncepcję tożsamości regionalnej zaproponował Paweł Starosta, według którego tożsamość regionalna związana jest z dwoma zjawiskami: podmiotowością oraz przedmiotowością[139]. W przypadku tożsamości regionalnej postrzeganej z perspektywy podmiotowości można mówić o istnieniu dwóch wymiarów: jednostkowego przejawiającego się w identyfikacji jednostki z daną grupą regionalną oraz o wymiarze zbiorowym, który ma miejsce w postaci poczucia odrębności i istniejącej spójności, ciągłości, a także wyjątkowości. Przedmiotowość tożsamości regionalnej zdaniem autora oznacza tożsamość kulturową danego regionu[140]. Według P. Starosty tożsamość regionalną można ująć jako [141]:

- zbiór wartości symbolicznych postrzeganych przez jednostkę jako atrybuty własnego *ja* (stereotypy)
- skłonność jednostki do uczestnictwa w danej zbiorowości regionalnej, czyli jej udziału w wytwarzaniu wspólnych wartości, wzorów, zachowań i symbol;
- używanie partykularnych wartości i symboli zbiorowości do intencjonalnego grupowania się jednostek i podejmowania zorganizowanych oraz uświadomionych zachowań zbiorowych

Wyrazem tożsamości regionalnej może być przyjęcie aktywnej postawy do uczestniczenia w danej zbiorowości regionalnej w wymiarze wytwarzania wspólnych wartości, wzorów, zachowań, czy też symboli. Tożsamość regionalna opiera się na korzystaniu z wartości i symboli zbiorowości w celu grupowania się jednostek oraz podejmowania zorganizowanych i świadomych działań zbiorowych[142].

Powyższa koncepcja związana jest także z koncepcją tożsamości zbiorowej. Zdaniem P. Starosty pojęcie to związane jest ze zbiorem trwałych dyspozycji i wyobrażeń zbiorowych

[139] P. Starosta, *Tożsamość regionalna w perspektywie socjologicznej*, [w:] *Badania nad tożsamością regionalną. Stan i potrzeby*, A. Matczak (red.), Łódź-Ciechanów 1999, s. 46.
[140] Ibidem, s. 46.
[141] J. Sługocki, *Zagadnienia regionalizmu i tożsamości regionalnej,* Bydgoszcz 1990, s. 37.
[142] P. Starosta, *Tożsamość regionalna…*, s. 44-47.

powstałych w wyniku procesu socjalizacyjnego członków danej grupy[143]. Zbiór ten jest podstawowym elementem ich poczucia odrębności od otoczenia oraz zapewniającym poczucie ciągłości, spójności grupowej. Cechy te również mają wpływ na proces grupowania się jednostek. Badacz odnosi się do definicji tożsamości zbiorowej, jako jednostkowego obrazu samego siebie, pozwalającego na określenie swojego miejsca w stosunku do zróżnicowanych aspektów życia społecznego. Nawiązuje także do definicji autorstwa Antoniny Kłosowskiej, według której w przypadku tożsamości zbiorowej musi zaistnień poczucie ciągłości podmiotu, zaś zbiorowe poczucie w porównaniu do indywidualnego nie jest przejawiane przez wszystkich członków danej grupy[144].

Badacz również zwrócił uwagę na wartości symboliczne, które umieścił w trzech grupach i to one według niego tworzą jej fundament. Pierwszą grupę stanowią środki komunikacyjne o symbolicznym charakterze, zapewniające ciągłość kulturową zbiorowości, a także określające społeczny kontekst poznania (do tej grupy autor zalicza język i religię). Drugą grupę tworzą symboliczne ekspresje, uzewnętrzniające się za pomocą określonych postaw, obejmujących przekonania i nastawienia wobec własnej zbiorowości oraz innej. Ostatnią grupę stanowią społeczne atrybuty, wykształcające się wokół realnych oraz społecznych interesów[145].

W nawiązaniu do powyższego podziału można zauważyć, że odrębność języka jest pierwszym elementem tożsamości regionalnej. Wyrażać się może nie tylko w postaci całkowicie odrębnego języka w stosunku do języka szerszej zbiorowości, ale także pewnej jego odmiany np. gwary. Należy podkreślić, że język jest fundamentalnym elementem kultury, tradycji i środka komunikacji. To za pomocą języka możliwe jest zoobiektyzowanie subiektywnych procesów poznawczych oraz przeżywanego świata. Język umożliwia nie tylko komunikację z członkami danej społeczności w celu wymiany informacji, ale przede wszystkim pełni funkcję więziotwórczą i spajającą członków wspólnoty. To język staje się wyrazem świadomości historycznej oraz społecznej, zaś na obszarach uznawanych za region, dodatkowo stanowi element budujący oraz kształtujący tożsamość regionalną. Na rolę języka jako kreacji tożsamości regionalnej zwrócił również uwagę w swojej koncepcji przytaczany powyżej M. Szczepański, który umieścił go w perspektywie etnograficznej, jako jeden z elementów tożsamości regionalnej postrzeganej z perspektywy socjolingwistycznej i językoznawczej[146].

[143] Ibidem. 46-47.
[144] A. Kłosowska, *Tożsamość i identyfikacja narodowa w perspektywie historycznej i psychospołecznej*, „Kultura i Społeczeństwo", nr 1, 1992, s. 132.
[145] P. Starosta, *Tożsamość regionalna*…, s. 47.
[146] M. S. Szczepański, *Tożsamość regionalna – w kręgu pojęć podstawowych….*

Kolejną charakterystyczną cechą tożsamości regionalnej według P. Starosty jest dominująca postawa członków danej zbiorowości wobec własnej grupy, a także uznawanych jako odrębne[147]. Według badacza postawy te wykształciły się w wyniku zachodzących w danym regionie procesów typizacji, stereotypizacji oraz funkcjonowania projektów ideologicznych[148]. W przypadku tej grupy symbolicznych wartości autor, za Antoniną Kłosowską, wprowadza pojęcie ambiwalencji narodowej, które oznacza powszechną na danym obszarze postawę, charakteryzującą się zarówno niepełnym odrzuceniem, jak i niepełną akceptacją kultury pierwotnej oraz brakiem uznawania w pełni kultury centrum narodowego[149]. Zjawisko to powstaje, gdy dochodzi do konfliktu między tym, to co pierwotne, rodzinne, a tym, co zaliczane jest do socjalizacji wtórnej. W tej sytuacji następuje zakłócenie procesu socjalizacji członków zbiorowości regionalnej, szczególnie o odmiennej przynależności narodowej, poprzez zaistnienie przymusu symbolicznego.

Ostatnią grupę elementów wpływających na kształt tożsamości regionalnej są atrybuty społeczne w postaci odrębności społeczno-zawodowej, etnicznej oraz kulturowej[150]. To one pełnią funkcję cementującą więzi społecznej danej zbiorowości regionalnej, a także świadczą o odrębności jej w stosunku do świata zewnętrznego. W wyniku zaistnienia powyższych odrębności, a także w zakresie wytwarzania społecznych wzorów konsumpcji, tworzą się społeczne stereotypy. Zdaniem badacza w przypadku świadomości odrębnego pochodzenia etnicznego ważne są kulturowe więzi wzmacniane poprzez użycie regionalnych symboli[151]. To one pełnią funkcję podstawowego czynnika społecznej mobilizacji oraz mają wpływ na proces kształtowania się regionalnego interesu społecznego.

P. Starosta dokonał wyszczególnienia trzech fundamentalnych orientacji socjologicznych, poruszających kwestie tożsamości regionalnej. Badacz wyróżnia orientację fenomenologiczną, świadomości grupowej oraz akcjonistyczną[152]. Pierwsza z nich opiera się na założeniu, że w przypadku rozważań na temat tożsamości regionalnej istotniejsze jest to, w jakim stopniu jednostka przyjęła cechy wspólnoty losów zbiorowości regionalnej, niż ogólne próby określenia regionu. Zdaniem badacza bycie członkiem danej zbiorowości regionalnej ma sens w przypadku, gdy jednostka jest w stanie dokonać podziału na tych, którzy należą do danej grupy oraz na tych drugich, niebędących członkami danej grupy społecznej[153]. W przypadku

[147] P. Starosta, *Tożsamość regionalna*…, s. 47.
[148] Ibidem.
[149] A. Kłosowska, *Tożsamość i identyfikacja…,* s. 137.
[150] P. Starosta, *Tożsamość regionalna*…, s. 47-48.
[151] Ibidem, s. 46-48.
[152] Ibidem, s. 48.
[153] Ibidem, s. 48-49.

tej orientacji istotne znaczenie ma sposób postrzegania świata zewnętrznego przez jednostkę, co stanowi punkt odniesienia do poszukiwania podobnych oraz wspólnych elementów, odnoszących się do danego obszaru. Dzięki temu możliwe jest poznanie odpowiedzi na pytania dotyczące istoty oraz znaczenia bycia członkiem danej grupy. Jednakże bycie członkiem danej zbiorowości regionalnej w dużej mierze zależy od wiedzy, będącej podstawą socjalizacji. Kształtowanie się tożsamości wymaga ciągłego umiejscawiania oraz określania samego siebie w różnego rodzaju sytuacjach, zatem można stwierdzić, że członkostwo regionalne związane jest z pewnymi kategoriami modelowymi.

W perspektywie fenomenologicznej terytorium nie jest jednym z najważniejszych czynników determinujących wyodrębnienie regionu. Współczesna rzeczywistość, w której to mają miejsca zjawiska unieważniania dotychczasowych znaczeń legitymizujących, to tożsamość staje się tożsamością otwartą, nieposiadającą wyraźnych granic. Region postrzegany jako fizycznie ściśle określony obszar nabiera znaczenia symbolicznego, a język pełni funkcję zasadniczego elementu, wpływającego na postrzeganie odrębności swojego świata regionalnego. Język jest narzędziem, za pomocą którego można zobiektywizować wiedzę oraz emocje, będące podstawą bycia członkiem danej zbiorowości regionalnej. To za pomocą języka można połączyć ze sobą świat rzeczywisty, przeżywany przez jednostkę tu i teraz, jak i ten świat, znajdujący się poza granicami bezpośredniego doświadczania.

W perspektywie świadomości grupowej tożsamość regionalna dotyczy grupy społecznej lub też jednostki, będącej członkiem danej społeczności[154]. Społeczność regionalna umiejscowiona jest między kulturowymi wpływami, np. odrębnych narodów, lub też stanowi odmienną pod względem etnicznym i kulturowym część ukształtowanego państwa narodowego, które to zostało zdominowane przez odmienne grupy etniczno-językowe[155]. To poczucie i świadomość odrębności jest manifestowane w postaci stereotypów grup regionalnych. Warto podkreślić tu rolę i znaczenie stereotypów w procesie kształtowania się tożsamości regionalnej u członków danej społeczności. Stereotypy są sposobem ujmowania, oraz postrzegania odmienności przez pryzmat trwałych oraz uznanych obrazów. To w jaki sposób dana zbiorowość, społeczność, a także jednostka, będąca jej członkiem postrzega tę drugą, ma wpływ na formowanie się tożsamości regionalnej oraz przyjęcie określonych postaw.

Stereotypy powstają w wyniku kategoryzacji świata społecznego przez jednostkę i społeczność. To sposób ujmowania siebie i własnej grupy w stosunku do innych, obcych, odmiennych na podstawie zdobytego doświadczenia życiowego, obcowania ze światem innych,

[154] P. Starosta, *Tożsamość regionalna*…, s. 49-50.
[155] Ibidem.

a także będące odbiciem społecznego dziedzictwa, z którego czerpie jednostka[156]. Dzięki procesowi kategoryzacji i stereotypizacji wieloznaczna oraz wielopłaszczyznowa rzeczywistość staje się prostsza, łatwiejsza do identyfikacji oraz zrozumienia zarówno przez jednostkę, jak i społeczność. To poprzez łączenie ze sobą podobnych cech, zjawisk oraz procesów tworzy się kategorie, będące również sposobem upraszczania rzeczywistości. Efektem tego procesu jest również tworzenie schematów poznawczych, które początkowo pomagają w określeniu i wyrażeniu sądu na dany temat, zaś w późniejszej kolejności mają znaczący wpływ na sposób interpretacji uzyskiwanych informacji.

Stereotypy mogą również funkcjonować w społecznej strukturze i kulturze, w których to są przechowywane oraz przekazywane swoim członkom. W tej sytuacji stanowią fundament kształtowania się kultury i tożsamości, zarówno jednostki, jak i zbiorowości. To poprzez pryzmat ulokowanych w kulturze oraz społeczeństwie stereotypów możliwe jest umiejscowienie siebie i swojej społeczności na osi „my-oni". Podział ten wraz z upływem czasu staje się elementem systemów wartości i znaczeń, będących swoistym kodem postrzegania oraz interpretowania rzeczywistości przez jednostkę oraz zbiorowość, czyli „kolektywny system znaczeń" składa się z wiedzy oraz sposobu doświadczania świata[157].

W perspektywie świadomości grupowej sama zbiorowość regionalna postrzegana jest jako element subkulturowego nacjonalizmu. Tego typu nacjonalizm może występować w dwóch formach: jako wyraz tendencji separatystycznych, a także jako poczucie odrębności regionalnej połączonej z przyjęciem wrogiej lub niechętnej postawy wobec państwa, w którym funkcjonuje[158]. Subkulturowy nacjonalizm może mieć swoje źródło w tożsamości regionalnej definiowanej jako zbiór wartości niematerialnych oraz materialnych, które są charakterystyczne dla określonej zbiorowości regionalnej oraz społeczności lokalnych. W przypadku zbiorowości regionalnej ważny jest stopień przyswojenia oraz uznania za własne wartości kulturowych, będących także wzorami przyjmowania postaw i postępowań w życiu codziennym, a także roli terytorium w wyodrębnianiu grupy regionalnej.

Podobnie jak w perspektywie fenomenologicznej, trudno jest jednoznacznie stwierdzić, że terytorium postrzegane jako fizyczny obszar jest głównym elementem, pozwalającym na określenie danej zbiorowości regionalnej. W niektórych sytuacjach to więź regionalna pełni tę funkcję, szczególnie wtedy, kiedy region postrzegany jako ojczyzna regionalna, czy też „mała

[156] R. Szwed, *Tożsamość społeczno-kulturowa a stereotypy obcych etnicznych*, „Roczniki Nauk Społecznych tom XXX", zeszyt 1, s. 124.
[157] Ibidem, s. 126.
[158] P. Starosta, *Tożsamość regionalna*…, s. 50.

Ojczyzna" nie ma ściśle określonych granic, lub też składa się z kilku obszarów, na których występują wspólne elementy kulturowe dla danej zbiorowości regionalnej.

Ostatnią perspektywą jest perspektywa akcjonistyczna, która związana jest z socjologiczną koncepcją A. Touraina oraz teorią marginalizacji[159]. Pierwsza koncepcja, znajdująca się w nurcie określanym jako socjologia działania, porusza kwestie związane z ruchami społecznymi oraz tożsamością aktora społecznego, a także tożsamością kulturową, w tym regionalną. Koncepcja ta związana jest ze współczesnym etapem rozwoju społeczeństwa, będącego efektem lub produktem działań własnych, który nie zależy od pozaspołecznych czynników, czy też „metaspołecznych gwarantów porządku społecznego"[160]. Do nich zaliczają się takie czynniki, które w tradycyjnym ujęciu decydowały o zjawiskach i procesach, zachodzących w społeczeństwie oraz miały istotny wpływ na kształtowanie się tożsamości regionalnej. „Metaspołeczne gwaranty porządku społecznego" odnosiły się do religii, rasy, historii, ekonomii, czy też tradycji. Dodatkowo społeczeństwo jest pewnego rodzaju działaniem, wyrażającym się w postaci stosunków społecznych między aktorami, podzielającymi orientacje kulturowe. Ruchy społeczne można ująć także jako działania zbiorowe, ujawniające problemy, oraz konflikty między sprzecznymi orientacjami kulturowymi oraz zróżnicowanymi ideologiami, występującymi w społeczeństwie. Autor koncepcji podkreśla również to, że obecnie proces tożsamości nie odwołuje się już do sposobu bycia, ale wyraża się w postaci pragnienia możliwości działania i przeprowadzenia zmian[161]. Definicja tożsamości mieści się w granicach wyboru, kontroli uświadomienia, oraz działaniach, porzucających sens tradycji. Dlatego też tożsamość jednostki przedstawiana jest jako świadomość możliwości dążeń i zmian, które aktor społeczny za pomocą swojej aktywności w ruchach społecznych może przeprowadzić w globalnym układzie relacji społecznych.

Według powyższej koncepcji tożsamości kulturowe ukształtowane zostały w warunkach panowania „metaspołecznego gwaranta porządku społecznego", opierających się na przynależności do wspólnot wartości, społecznych lub naturalnych atrybutów. Do tożsamości kulturowych odnoszą się ruchy społeczne, apelując o uwzględnienie podstawowych kwestii związanych z twórczością, wolnością, czy też życiem[162]. Ruchy społeczne pozwalają społeczeństwu sprawować kontrolę nad społecznym tworzeniem się rzeczywistości, pełniącym funkcję czynnika rozwoju współczesnego społeczeństwa. Aktywność ruchu społecznego

[159] Ibidem s. 50-51.
[160] K. Novikowa, *Jednostka w społeczeństwie: procesy samoidentyfikacji w świetle współczesnych koncepcji tożsamości*, „Journal of Modern Science", tom 1/36/2018, s. 46-47.
[161] Ibidem, s. 46-50.
[162] Ibidem, s. 48-49.

koncentruje się wokół konfliktu, zaś jej tożsamość powstaje z opozycji interesu społecznego wobec dominujących interesów instytucji państwa. W przypadku, kiedy to państwo wdraża działania represjonujące lub dyskryminujące mniejszości etniczne lub inne zbiorowości terytorialne, ten ruch społeczny przybiera wymiar totalny.

Totalność należy do jednej z zasad ruchu społecznego, pozwalającej na dokonanie ocen zachowań społecznych z perspektywy ich istoty oraz wpływu na losy społeczeństwa[163]. Ruch społeczny może odwoływać się do coraz bardziej ogólnoludzkich wartości, szczególnie gdy jednostka lub grupa społeczna uwikłane są w konflikt. Konflikt ten może być związany z lokalnymi nierównościami klasowymi oraz potrzebą samorealizacji tradycyjnych społeczności na fundamentach historycznych doświadczeń. W przypadku zbiorowości, zmagających się z problemami związanymi z ich terytorialnością może nastąpić proces tworzenia własnej autodefinicji w wyniku zdobytych doświadczeń oraz umiejętności związanych ze zdefiniowaniem przeciwnika[164]. Pozwala to na dokładne określenie celu, pragnień i interesów danej zbiorowości regionalnej.

W tożsamości regionalnej podobnie jak w tożsamości kulturowej są one elementami tożsamości ruchu społecznego, będącego także ruchem społeczno-politycznym. Region nie jest sposobem recepcji świata, jak to został ujęty w perspektywie fenomenologicznej, ani także grupą społeczną postrzeganą z perspektywy świadomości grupowej. W odniesieniu do teorii marginalizacji społecznej tożsamość regionalna w postaci ruchu społeczno-politycznego wywodzi się z niej i jest definiowana jako „konfliktowe działania aktorów klas społecznych", walczących o zdobycie kontroli nad działaniami historycznymi[165]. Dlatego też w perspektywie akcjonistycznej tożsamość regionalna jest formowana na fundamentach krystalizowania się odrębnych interesów społecznych mieszkańców różnych regionów. Celem tożsamości regionalnej jest organizacja walki, dzięki której można osiągnąć emancypację społeczną[166].

Zdaniem P. Starosty, ujęcie oraz postrzeganie regionu i tożsamości regionalnej w powyższych perspektywach zmienia się w kierunku od typowo naturalistycznego, tradycyjnego pojmowania jako wytworów kultury materialno-symbolicznej, opierającej się na historycznych terytoriach, aż do ujęcia symbolicznego[167]. W tym przypadku to symboliczne treści życia społecznego pełnią funkcję przyczyn zachodzących procesów poznawczych jednostki, a także

[163] P. Starosta, *Tożsamość regionalna*…, s. 52.
[164] Ibidem, s. 51.
[165] B. Jałowiecki, *Rozwój lokalny*, Rozwój regionalny, rozwój lokalny, samorząd terytorialny 16, Warszawa 1989, s. 309.
[166] P. Starosta, *Tożsamość regionalna*…, s. 52.
[167] Ibidem.

życia społecznego. Według badacza można również zauważyć dynamikę natury tożsamości regionalnej oraz zmianę funkcji i oddziaływania na nią czynników w określonych ramach czasowo-przestrzennych[168].

Zdaniem Jacka Wodza tożsamość regionalna może być ujmowana jako odmiana tożsamości społecznej w dwóch wymiarach: obiektywnym oraz subiektywnym[169]. Obiektywny wymiar tożsamości regionalnej oznacza „wszystkie te elementy poczucia tożsamości, które dadzą się przedstawić w formie zewnętrznej, świadczącej o względnej trwałości tych elementów, a więc jak gdyby w formie wytworów, które już usamodzielniły swój byt społeczny, oderwały się od woli istnienia, jaką nadawali im ich twórcy"[170]. Wymiar subiektywny tworzą te „elementy świadomości społecznej, które nie zdołały się zobiektywizować, mają charakter nietrwały, choć mogą być bardzo mocne i tworzyć mocne poczucie przywiązania do pewnych elementów tworzących region"[171]. Do nich należą np. reakcje i postawy społeczne wobec problemów, dotykających region lub społeczności[172]. Tożsamość społeczna będąca elementem „subiektywnej rzeczywistości" nie jest zawsze w pełni zależna od kontekstu społeczno-kulturowego. Badacz zwrócił uwagę na rolę tendencji akcjonistycznych, które umożliwiają uwzględnienie procesów kształtowania się oraz trwania tożsamości społecznej poszczególnych regionów. Zgodnie z tą tendencją poczucie tożsamości jest zależne od działań podejmowanych przez konkretne jednostki, będących reakcją na występujące problemy społeczne i panujące zewnętrzne warunki życia, świadczące o odrębności regionalnej[173].

W powyższej koncepcji w fizycznym regionie wyodrębniane są miejsca często przyjmujące charakter symboliczny i poprzez proces formowania trwałej opozycji wobec siebie, przyczyniają się do tworzenia tzw. „symbolicznych miejsc odniesienia"[174]. W świadomości społecznej funkcjonują również przestrzenie społeczne, które pełnią ważną funkcję w życiu człowieka. Jest to także symboliczna przestrzeń związana z szeregiem znaczeń dla jednostki oraz społeczności, które poprzez nie „dokonują się procesy emocjonalnego powiązania ludzi wewnątrz danej zbiorowości, w tym wypadku wewnątrz regionu"[175]. To one spełniają rolę

[168] P. Starosta, *Tożsamość regionalna*…, s. 52
[169] J. Wódz, *Zagadnienia tożsamości w perspektywie socjologicznych badań nad regionami*, [w:] *Tożsamość kulturowa mieszkańców starych dzielnic* Górnego Śląska, W. Świątkiewicz, K. Wódz (red.), Wrocław-Warszawa-Kraków 1991, s. 36.
[170] Ibidem.
[171] Ibidem, s. 36-37.
[172] H. Rusek, *Edukacja regionalna a przemiany społeczności przemysłowych – tworzenie tradycji jako wyzwanie edukacyjne – na przykładzie Zagłębia Dąbrowskiego,* Pogranicze. Studia Społeczne. Tom XXX (2017), s. 183.
[173] J. Wódz, *Zagadnienia tożsamości w perspektywie…,* s. 37.
[174] Ibidem, s. 39.
[175] Ibidem, s. 38.

więziotwórczą i spajającą społeczności wewnątrz danej zbiorowości, a przy tym mają wpływ na formowanie się znaczeń związanych z codziennymi zachowaniami oraz postawami.

Według badacza przestrzeń społeczna poprzez formowanie przestrzeni odniesienia może być identyfikatorem pośrednim, wyrażającym się m.in. w postaci obrazów[176]. Obrazy przestrzeni powstają w społecznej świadomości jako efekt indywidualnych lub zbiorowych doświadczeń, które w sytuacji długotrwałego funkcjonowania są przekazywane kolejnym pokoleniom. Dzięki temu możliwe jest budowanie tożsamości regionalnej grup „na podstawie pewnych obrazów przestrzeni regionu, wytworzonych kiedyś i przekazywanych w przekazie międzypokoleniowym"[177]. Innym elementem mającym wpływ na proces kształtowania się oraz trwania poczucia przynależności regionalnej jest istnienie uwarunkowanych historycznie i politycznie fundamentów odrębności regionalnej. Odrębność regionalna zazwyczaj ma wyraz zewnętrzny, zaś poczucie przynależności związane jest z symboliką oraz kulturą. Badacz zwrócił uwagę na to, że specyficzne wytwory kulturowe wywodzące się ze zbiorowości regionalnych uznawane są przez nie jako własne i stanowią również czynnik przynależności regionalnej postrzeganej przez inne zbiorowości[178]. Te regionalne elementy kultury z czasem stają się międzypokoleniowym sposobem przekazu, wpływającym na procesy socjalizacyjne członków zbiorowości, utrwalając w nich poczucie przynależności regionalnej, nawet w przypadku zanikania dawnych lub materialnych cech świadczących o odrębności regionalnej.

Kolejnym ważnym czynnikiem, wpływającym na proces kształtowania się tożsamości regionalnej jest obraz regionu postrzegany nie tylko przez swoich mieszkańców, ale również przez inne zbiorowości. Wszystkie odrębności świadczące o uznaniu danej zbiorowości jako zbiorowości regionalnej są dostrzegane w szerszej skali. To dzięki przeświadczeniu zbiorowości narodowej o sensie i zasadności wyodrębnienia regionu pod względem jego specyficznych cech możliwe jest uznanie danej zbiorowości jako regionalnej, zarazem wartościowej, jak i różniącej się od innych[179].

Badacz także podkreślił rolę tożsamości regionalnej jako elementu świadomości społecznej mieszkańców regionu[180]. Według niego występujące różnice treści świadomości przynależności nie determinują różnic społecznego postrzegania danej grupy jako innej w zbiorowości regionalnej[181]. Nie istnieją różnice dotyczące intensyfikacji i stopnia poczucia

[176] Ibidem, s. 39.
[177] Ibidem.
[178] Ibidem, s. 40.
[179] Ibidem.
[180] Ibidem.
[181] Ibidem.

przynależności, ani również wewnętrzne podziały społeczności regionalnych, ale przede wszystkim różnice treści świadomości poczucia przynależności. W przypadku tych zbiorowości, w których kontakt i relacje z innymi grupami są rzadkie, poczucie przynależności funkcjonujące w świadomości społecznej jest silne oraz stanowi większą jej część. Odwołania do pewnych cech, wykraczających poza granice regionalne, a więc np. narodowe są rzadkie.

W tożsamości regionalnej ważny jest stosunek zbiorowości do przyszłości. Zdaniem badacza opiera się on na trzech filarach: rozeznaniu historycznemu i procesów przekazywania elementów, świadczących o odrębności i tożsamości regionalnej (studia nad tradycją regionalną oraz społecznymi funkcjami), ujęciu analizy statusu regionu w szerszej zbiorowości, np. ogólnonarodowej, a także w postaci poszukiwania wewnątrz społeczności sił społecznych, które zdołają zrealizować konkretne wizje w przyszłości[182]. J. Wódź podkreślił, że choć ma miejsce zainteresowanie historią regionu, to jednak rzadziej jest ona poddawana refleksjom, dotyczącym przekazywania oraz wzmacniania cech, świadczących o odrębności społecznej i kulturowej regionu[183]. Realizacja wizji regionu w przyszłości wymaga rozeznania struktury społecznej oraz dokonania analizy interesów społecznych tych grup. W takiej sytuacji możliwe jest określenie szansy aktywizacji grup społecznych wytypowanych do urzeczywistnienia wizji przyszłości społecznej regionu.

Kolejną koncepcją dotyczącą tożsamości kulturowej i regionalnej jest koncepcja autorstwa Wojciecha Świątkiewicza. Zdaniem badacza tożsamość kulturowa społeczeństwa jest efektem zachowania dziedzictwa kulturowego, rozumianego nie tylko jako wytworów kultury materialnej, ale również w postaci określonych postaw, wartości, symboli, czy też norm, akceptowanych oraz obowiązujących w danym społeczeństwie[184]. Autor odwołuje się do paradygmatu humanistycznego kultury według którego, tożsamość kulturowa jest ujmowana jako rzeczywistość istniejąca w świadomości ludzi[185]. Człowiek, uczestnicząc oraz tworząc rzeczywistość, skupia się w swoich działaniach zarówno na wartościach, jak i zobiektyzowanych elementach dorobku społecznego. Elementy te ze względu na swój obiektywny charakter pełnią funkcję systemów moralnych i religijnych rozpowszechnianych bez względu na wymiar czasowy i przestrzenny.

W. Świątkiewicz zwrócił uwagę na to, że rzeczywistość społeczna wytwarzana jest przez człowieka, który nadaje jej zindywidualizowaną formę w taki sposób, że pełne jej zrozumienie

[182] Ibidem, s. 42-43.
[183] Ibidem, s. 42.
[184] W. Świątkiewicz, *Tożsamość kulturowa ujęcie socjologiczne*, [w:] *Tożsamość kulturowa mieszkańców starych dzielnic miast Górnego Śląska*, W. Świątkiewicz, K. Wódz (red.), Wrocław—Warszawa—Kraków 1991, s. 14.
[185] Ibidem, s. 10.

jest możliwe po spojrzeniu na nią z perspektywy działających osób[186]. W przypadku rzeczywistości kulturowej również ma miejsce postrzeganie jej obiektywnego charakteru istnienia niezależnie od posiadanego doświadczenia i podejmowanych działań przez poszczególne jednostki. Rzeczywistość kulturowa funkcjonuje zarówno w, jak i poza świadomością człowieka oraz społeczeństwa. Z jednej strony niezależnie od zindywidualizowanych doświadczeń pojedynczej osoby, zaś z drugiej będącej w zależności od działań i doświadczeń zbiorowości w niej uczestniczącej.

Kulturę można ująć jako wytwór człowieka, będącego bytem osobowym, pozostającym w określonych relacjach ze społeczeństwem. Ostatecznym celem i uzasadnieniem kultury jest człowiek oraz jego rozwój. To jednostka ludzka jest pierwszym, a także podstawowym faktem kultury, jest „[…] wartością autoteliczną. Bytuje on zawsze w jakieś kulturze, wyraża się i obiektywizuje poprzez kulturę, jest podmiotem i sprawą kultury"[187]. Człowiek jest uwikłany oraz umiejscowiony w kulturze dwojako – jako obiektywizowany i wyrażający się byt oraz jako twórca, kształtujący rzeczywistość kultury. Należy podkreślić intencjonalność tych działań, ponieważ istnienie kultury w ostateczności zależy od świadomie podejmowanych czynności przez człowieka. Fakty kulturowe należą do wspólnych, kolejnych doświadczeń wielu jednostek, tworzących dane społeczeństwo. Z perspektywy tego ujęcia kultura jest wzorem, „zespołem zamierzeń, projektem życia"[188], zaś społeczeństwo „faktycznym systemem społecznych interakcji"[189]. Badacz także za A. Kłosowską wprowadził podział kultury na trzy kategorie: kulturę bytu, kulturę społeczną oraz kulturę symboliczną, które tworzą zintegrowaną całość[190]. Pierwszą kategorię kultury, a dokładnie kulturę bytu tworzą działania, czynności oraz wytwory związane z produkcją i usługami, konsumpcją dóbr oraz dystrybucją[191]. Druga kategoria kultury społecznej obejmuje podmiot i przedmiot określonych działań, pełniących funkcję partnerów interakcji[192]. To panujące stosunki oraz role społeczne jednostek i ich wzajemne powiązania poddawane są regulującym wpływom kultury. Ostatnia kategoria kultury symbolicznej ujmowana jest w kryterium semiotycznym oraz aksjologicznym[193].

Symbolami kultury są wartości oraz znaki, występujące w określonych społecznych układach, zaś proces semiozy urzeczywistnia się w postaci procesy tworzenia, przekazywania

[186] Ibidem, s. 11.
[187] Ibidem, s. 11.
[188] W. Świątkiewicz, *Integracja kulturowa i jej społeczne uwarunkowania*, Katowice 1987, s. 10.
[189] Ibidem.
[190] A. Kłoskowska. *Socjologia kultury,* Warszawa 1981, s. 106.
[191] W. Świątkiewicz, *Integracja kulturowa…,* s. 10-11.
[192] Ibidem.
[193] Ibidem, s. 11.

oraz odbioru tych wartości lub znaków. Cechą odróżniającą kulturę symboliczną od społecznej jest to, że w przypadku tej drugiej zachodzi interakcja zewnętrzna w stosunku do wartości i znaczeń, uznawanych jako istotne pod względem społecznym oraz indywidualnym[194]. Kultura symboliczna nie ma oprócz nadawcy i odbiorcy komunikatu innych odpowiedników, odnoszących się do ról oraz pozycji społecznych, zaś sam komunikat jest wyrazem semiotycznego kontaktu, a więc opartego na wartościach i znakach. Kultura symboliczna oddziałuje na osobowość i stosunki społeczne, znajdując swoje odzwierciedlenie w sferze kultury społecznej oraz kultury bytu.

W przypadku tożsamości kulturowej ważną funkcję pełni społeczeństwo ujmowane jako całość, gdy istnieje pewnego rodzaju jedność społecznej symboliki. Pojęcie to określa znaczenie i wartość nadawaną przez ludzi swoim działaniom, które z kolei są uświadamiane oraz rozumiane przez innych. Kulturę stanowi zespół znaczeń oraz wartości, które obejmują również podejmowane przez człowieka działania oraz ich skutki. Badacz w nawiązaniu do poglądów Pawła Rybickiego wymienia podstawowe założenia kultury, będące zarówno istotą i specyfiką treści kultury, które stanowią również fundamentalne kategorie treści tożsamości kulturowej. P. Rybicki dokonał następującego zdefiniowania kultury: „istnieje świat ludzki z jemu tylko właściwymi cechami; do cech tych należą: postać życia zbiorowego, którą nazywa się społeczeństwem oraz występujące tak w życiu osobniczym, jak i zbiorowym dążenia ludzkie i różne sfery wartości, ku którym te dążenia są zwrócone — to co zwykle ujmuje się w pojęciu kultury”[195].

Podstawowe założenie dotyczy wyobrażenia o świecie oraz rządzących i panujących w nim siłach. Siły te związane są z ładunkiem emocji i woli oraz istnieją poza sferą pojęć, a także innego rodzaju przedstawień. I dzięki połączeniu tych elementów możliwie jest afirmacja lub negacja świata oraz życia[196]. Druga kategoria związana jest z dobrem postrzeganym przez W. Świątkiewicza jako jakość bytu[197]. Wartości moralne niosą ze sobą imperatywy działań, urzeczywistniające to, co jest uznawane za dobre oraz zakazujące tych działań, które postrzegane są jako złe w ujęciu moralnym. Wartości moralne pełnią również ważną funkcję w postaci tworzenia fundamentów wspólnoty kulturowej i „[…] wyznaczają jej etos. Etos stanowi zasadę ładu społeczno-kulturowego. Jego treść wyznaczają podtrzymywane względnie zintegrowaną opinią społeczną różnorakich w swych zakresach form działalności, a także

[194] Ibidem.
[195] Ibidem, s. 10.
[196] R. Rybicki, *Struktura społecznego świata. Studia z teorii społeczeństw*, Warszawa 1979. s. 345.
[197] W. Świątkiewicz, *Integracja kulturowa…,* s. 109-110.

sankcje obyczajowe, prawne, religijne, moralne”[198]. To systemy wartości przyjęte przez daną wspólnotę łączą swoich członków, zaś w przypadku odrzucenia, negacji lub przerwania etosu wspólnoty kulturowej może dojść do załamania się porządku społeczno-kulturowego. To z kolei prowadzi do podważenia zasad i wzorów, wyznaczających tożsamość kulturową społeczeństwa. Trzecia kategoria ujęta przez P. Rybickiego oraz W. Świątkiewicza dotyczy piękna, oraz związanych z nim wartości. W aspekcie tożsamości kulturowej kategoria ta urzeczywistnia się w postaci ciągłości wątków treściowych i form artystycznych, które często zaczynają pełnić funkcję wzorów działania oraz twórczości.

Zdaniem W. Świątkiewicza zachowanie tożsamości kulturowej jest możliwe w przypadku trwania porządku społeczno-kulturowego. Porządek społeczny istnieje dzięki temu, że człowiek nadaje sens, zarówno swoim, jak i cudzym działaniom, zaś ład społeczno-kulturowy jest wynikiem złożonych procesów integracji wartości, norm i symboli, a także odpowiadających im wzorów postaw[199]. Ład społeczno-kulturowy w swoim znaczeniu obejmuje również hierarchicznie uporządkowane wartości, które przyporządkowane są określonym dziedzinom kultury wraz z systemem kontroli społecznej i wzorem systemu działań. W związku ze stratyfikacją systemów wartości we wspólnotach kulturowych istnieją wartości dominujące, tworzące fundament dla całej hierarchii. To ich trwałość wraz z trwałością hierarchii wartości ma wpływ na zachowanie ładu oraz tożsamości kulturowej.

Tożsamość kulturowa według badacza powstaje w wyniku zachowania dziedzictwa kulturowego, a także „jako zachowanie ciągłości wartości podstawowych, ich hierarchii, a także podstawowych źródeł i treści systemów legitymizujących całokształt oczywistości społecznego świata”[200]. W. Świątkiewicz nawiązuje do teorii dziedzictwa kulturowego Stanisława Ossowskiego, podkreślając wagę dyspozycji do postaw wobec dziedzictwa kulturowego, „do przeżywania pewnych doświadczeń wobec tych przedmiotów”[201]. Dziedzictwo kulturowe nie obejmuje tylko wytworów materialnych, ale przede wszystkim postawy członków społeczności wobec tych przedmiotów. Wytwory te zaś są źródłem specyficznych przeżyć doznawanych dzięki pewnym dyspozycjom odziedziczonym przez przodków i przekazywanych kolejnym pokoleniom. To za pomocą nich wyraża się „swoistość kulturowa społeczności”[202].

[198] W. Świątkiewicz, *Tożsamość kulturowa ujęcie socjologiczne…,* s. 12.
[199] Ibidem, s. 13-14.
[200] Ibidem, s. 14.
[201] Ibidem, s. 15.
[202] Ibidem.

Zdaniem W. Świątkiewicza dziedzictwo kulturowe nie oznacza reprodukcji kultury przez kolejne pokolenia, ale obejmuje także nowe wytwory i wartości. Tożsamość kulturowa oznacza zachowanie ciągłości wartości podstawowych, a odwołując się do ich hierarchii, także fundamentalnych źródeł oraz treści „systemów legitymizujących całokształt oczywistości społecznego świata"[203]. To poprzez sięgnięcie po dyspozycje psychiczne wobec dziedzictwa kulturowego i kultury można zauważyć ich kształt oraz sposób przekazywania wartości i symboli.

Według autora ważną funkcję w procesie kształtowania tożsamości kulturowej pełni kryterium wyuczenia oraz przyswojenia określonych postaw i zachowań wraz z ich skutkami[204]. Badacz, odwołując się do koncepcji S. Ossowskiego, zalicza do dziedzictwa kulturowego także te elementy, które nie są efektem tych wyuczonych oraz przyswojonych w wyniku interakcji wzorów zachowań i należą do świata przyrody. Elementy te związane są waloryzacją przestrzeni, która w całości lub w określonych fragmentach ma przypisywane wartości i znaczenia, a także „[…] oznacza włączenie jej w obręb rzeczywistości kultury"[205]. Przestrzeń może dotyczyć regionu lub jego części, której zostały nadane przez zbiorowości pewne znaczenia oraz wartości. Zdaniem badacza regionalna tożsamość kulturowa, ujmowana jako tożsamość kulturowa regionu definiuje region jako środowisko społeczno-kulturowe, które można dokładnie wyodrębnić i które związane jest ze świadomym orientowaniem się mieszkańców na wartości regionu[206]. To one wpływają na postrzeganie jego swoistości oraz odrębności, a przy tym istnieją emocjonalne odniesienia do tych wartości[207].

W. Świątkiewicz zwraca także uwagę na jeszcze jeden ważny aspekt związany z tożsamością regionalną/kulturową w postaci współczesnej regionalności. Zauważa, że „regionalność współczesna wyrasta z protestu przeciw anonimowości życia społeczeństwa masowego dążącego do pozornego zacierania różnic między ludźmi i do ich unifikowania oraz z chęci podmiotowego i imiennego naznaczenia swojej obecności w życiu społecznym[208]". Celem regionalności jest zarówno zapewnienie uczestnictwa w realizacji celów większej zbiorowości np. narodu, jak i zachowanie własnej tożsamości. To regionalność wzbudza zainteresowanie przeszłością, źródłami i korzeniami kulturowymi, teraźniejszością i odnosi się do wizji przyszłości regionu.

[203] P. Petrykowski, *Edukacja regionalna…,* s. 201.
[204] W. Świątkiewicz, *Tożsamość kulturowa ujęcie socjologiczne…,* s. 15.
[205] Ibidem, s. 16.
[206] Ibidem, s. 16-17.
[207] H. Rusek*, Edukacja regionalna a przemiany…*, s. 184.
[208] W. Świątkiewicz, *Tożsamość kulturowa ujęcie socjologiczne…,* s. 17.

Kolejną koncepcją tożsamości regionalnej oraz związanej z nią tożsamości kulturowej jest koncepcja stworzona przez Jerzego Nikitorowicza. Według autora tożsamość człowieka podlega procesom kształtującym ją w konkretnej grupie pod wpływem określonej kultury. Tworzenie obrazu samego siebie jest ściśle związane z grupą odniesienia, a dokładnie osób, które są postrzegane przez jednostkę jako znaczące dla niej oraz dla dziedzictwa kulturowego. Nie istnieje inna możliwość kreowania obrazu własnego siebie, a więc także tożsamości, jeżeli człowiek nie odnalazł punktów odniesienia w swojej zbiorowości do osób lub już wspomnianego dziedzictwa kulturowego. Współczesny człowiek musi niemal wciąż szukać odpowiedzi na pytania, które dotyczą skomplikowanego procesu kształtowania się tożsamości, wymagającego ciągłego definiowania, modyfikacji oraz integracji[209]. Proces ten ukierunkowany jest w głównej mierze na przyszłość i charakteryzuje się wieloaspektowością, a także pewną sprzecznością w wyborze kierunków rozwoju.

Badacz zwraca uwagę na napięcia oraz sprzeczności występujące w procesie kształtowania się tożsamości jednostki. Mają one miejsce między elementami stałymi, odziedziczonymi w wyniku tzw. „zakotwiczenia społecznego"[210] w danej zbiorowości, np. rodzinnej, lokalnej, lub regionalnej, a zmiennymi elementami, które są nabywane w toku interakcji oraz doświadczeń wynikłych z uczestniczenia w kulturze oraz strukturach społecznych. Kultura zdaniem J. Nikitorowicza jest wielością działań, oraz dokonań ludzkich, składających się m.in. ze wzajemnych interakcji, terytorialności, współdziałania, czy też trwania w czasie[211].

Należy również podkreślić, że poglądy J. Nikitorowicza zgodne są z definicją pojęcia dziedzictwa kulturowego zaproponowanego przez S. Ossowskiego. J. Nikitorowicz również uważa, że dziedzictwo kulturowe obejmuje w swoim znaczeniu nie tylko wytwory materialne, ale przede wszystkim dyspozycje postaw przeżywanych doświadczeń wobec tych przedmiotów. Dzięki czynnikom emocjonalnym wyrażanym w postaci pewnych dyspozycji psychicznych możliwe jest zaobserwowanie stopień ciągłości i kontynuacji wartości, czy też wprowadzonych zmian lub też rezygnacji z nich. Badacz definiuje tożsamość kulturową jako „wynik dziedzictwa przeszłości, komunikowania wewnętrznego i zewnętrznego, poszukiwania sensu egzystencji, przeżywania konfliktów. Z jednej strony osiadłość regionalna, zakorzenienie, ekologiczno-geograficzne czynniki, na które wskazywał już Hipokrates,

[209] J. Nikitorowicz, *Kreowanie tożsamości dziecka. Wyzwania edukacji międzykulturowej*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2005, s. 64.
[210] J. Nikitorowicz, *Kreowanie tożsamości dziecka w społeczeństwie zróżnicowanym kulturowo*,[w:] *Dziecko i media elektroniczne – nowy wymiar dzieciństwa, t. 1, Telewizja i inne mass media w życiu dziecka – wyzwaniem dla edukacji medialne*j, Jadwigi Izdebskiej i Tomasza Sosnowskiego (red.), Białystok 2005, s. 20.
[211] Ibidem.

połączone z dziedzictwem kulturowym ojców, stają się częścią natury i rzutują na świadomą część osobowości, z drugiej strony pełnione role społeczne oddziałują na nią”[212]. Według tej definicji tożsamość kulturowa z jednej strony jest efektem oddziaływania przeszłości, zaś z drugiej związana jest z życiem wewnętrznym, psychicznym, emocjonalnym jednostki, a także społecznym. J. Nikitorowicz zwraca w swojej koncepcji uwagę na współczesny wymiar pojmowania tożsamości, twierdząc, że tożsamość można określić jako spotkanie teraźniejszości z przeszłością, a także przyszłością. To spotkanie pozwala na lepsze poznanie samego siebie, szczególnie w obecnej rzeczywistości kultury masowej. Umożliwia to również na zrozumienie innych i na integrację międzykulturową[213]. Procesy i zjawiska zachodzące w obecnej rzeczywistości mają wpływ na postrzeganie współczesnych tożsamości, które obecnie charakteryzują się hybrydowością, powstałą w efekcie mieszania, nakładania się oraz krzyżowania kultur, nie tylko w wymiarze ogólnonarodowym, ale również regionalnym, czy też lokalnym. Wśród nich, należy wymieć procesy globalizacyjne, które wiążą się z możliwością swobodnego przekraczania granic, zarówno w wymiarze terytorialnym, jak i symbolicznym. To one sprzyjają kształtowaniu się tożsamości zróżnicowanych, niejednolitych, składających się z elementów pochodzących z różnych kultur i dotyczących również zróżnicowanych płaszczyzn tożsamościowych.

J. Nikitorowicz dokonał wyszczególnienia zakresów tożsamości wielopłaszczyznowej, postrzegając ją jako współczynnik różnicowania tożsamości jednostki na[214]:

- tożsamość dziedziczoną (społeczno-kulturową),
- tożsamość etnocentryczną,
- tożsamość jednostki (osobowa) w postaci tożsamości zintegrowanej (społeczno-osobowo-kulturowej),
- tożsamość ustawicznie kształtowaną (kulturową, wielokulturową, międzykulturową) ujmowaną jako tożsamość rozproszona.

Powyższe tożsamości mają dominujący wpływ w procesie kształtowania się tożsamości wielopłaszczyznowej, warunkując zarówno obiektywne, jak i subiektywne funkcjonowanie człowieka. To dzięki nim jednostka ma możliwość pełnienia określonych ról społecznych, odczuwając indywidualne potrzeby, aspiracje i ambicje. Poczucie tożsamości pozwala funkcjonować jednostce w zbiorowości społecznej z zachowaniem subiektywnego

[212] N. M. Ruman*, Zagadnienia tożsamości wspólnoty w środowisku wielokulturowym postrzeganej z perspektywy społeczności ponadgimnazjalnych szkół pszczyńskich*, „Studia Socialia Cracoviensia”, 6 (2014) nr 1 (10), s. 133.
[213]J. Nikitorowicz, *Tożsamość a akomodacja*, „Studia Etnologiczne i Antropologiczne”, 1 (1997) s. 169.
[214] J. Nikitorowicz, *Dylematy wartości edukacyjnych wspierających rozwój i samorealizację humanistyczną*, [w:] *Edukacyjne tendencje XXI wieku w dialogu i perspektywie*, Anna Karpińskia (red.), Białystok 2005, s. 199.

przeświadczenia o własnej odrębności oraz niepowtarzalności[215]. Podstawę tożsamości wielopłaszczyznowej tworzą tożsamości, które stają się fundamentem do tworzenia i kreowania kolejnych tożsamości. To m.in. tożsamość regionalna jest bazą do budowania kolejnych płaszczyzn identyfikacji człowieka. Według badacza tożsamość regionalna jest to „specyficzna forma tożsamości społecznej tworzona na podstawie odwołań do określonego terytorium i jego istotnych cech"[216]. J. Nikitorowicza określa również tożsamość jako „ustawiczne autodefiniowanie siebie w rozwoju w związku z uwarunkowaniami związanymi z dziedzictwem kulturowym, uczestnictwem i świadomym funkcjonowaniem w kulturze, umiejętnością organizacji życia wobec makroświata, liczebnością i jakością interakcji z innymi"[217]. Badacz definiuje tożsamość także jako zbiór „charakterystycznych właściwości o różnej jakości układających się w zachodzące na siebie i uzupełniające się wzajemnie płaszczyzny, pomiędzy które wkracza kultura i edukacja w postaci pneumatoforów (wartości, tradycji, norm, prawa, obyczajów, rytuałów itp.), ingerując i przenikając wszystkie płaszczyzny tożsamości i jednocześnie chroniąc ich odrębność przed wstrząsami i konfliktami oraz zapewniając ich ustawiczne trwanie i rozwój"[218]. W tej definicji określone, charakterystyczne wartości mają wpływ na rozwój każdej płaszczyzny tożsamości, zapewniając im jednocześnie ochronę przed rozpadem i konfliktami. Świadomość istnienia, funkcjonowania oraz rozwoju tych płaszczyzn powstaje w wyniku kontaktów z inną grupą, będących również także sposobem na lepsze poznanie i określenie samego siebie, także poprzez przynależność do grup społecznych.

To poprzez interakcje można określić swoje i swojej zbiorowości społecznej, regionalnej miejsce. Kontakt z inną grupą pozwala na uświadomienie sobie występujących zarówno podobieństw, jak i różnic, pozwalających na dostrzeżenie i wykształcenie świadomości przynależności oraz odrębności[219]. Poczucie przynależności do danej zbiorowości związane jest z identyfikacją, która z kolei wymaga istnienia punktu odniesienia w postaci obcych, uważanych jako odrębnych innych i różniących się od danej zbiorowości regionalnej. Poczucie odrębności wykształca się w przypadku, gdy członkowie danej zbiorowości, np. regionalnej uważają się za takich, a także w taki sposób są postrzegani przez innych. Odrębności te mogą dotyczyć, zarówno materialnych, jak i niematerialnych elementów kulturowych charakterystycznych dla danego regionu, np. w postaci języka, obyczajów, religii,

[215] J. Nikitorowicz, *Pogranicze, tożsamość, edukacja międzykulturowa*, Białystok 1995, s. 71.
[216] J. Nikitorowicz, *Edukacja regionalna i międzykulturowa*, Warszawa 2009, s. 518.
[217] Ibidem, s. 386.
[218] A. Grabowska, *Rewitalizacja tożsamości regionalnej*, „Chowanna", t. 1 (2015), s. 36-39.
[219] P. Petrykowski, *Edukacja regionalna…,* s. 204.

trybu życia, czy też sztuki i wytworów artystycznych. W przypadku wielopłaszczyznowej tożsamości przejawia się ona w postawach oraz zachowaniach, zaś odczytywana oraz postrzegana jest przez innych z perspektywy symboli. To poprzez symbole, stanowiące zespół znaczących wartości, kształtuje się obraz samego siebie. Symbole pełnią funkcję źródła wnioskowania o wartościach i normach zbiorowości postrzeganych jako odrębnych, różniących się i innych. Zachowania, postawy przejawiane przez członków danej zbiorowości oraz pozwalające na odróżnienie jednej grupy od drugiej również świadczą o ciągłości danej kultury.

W wyniku zachodzących przemian w otaczającej człowieka rzeczywistości to zakorzenienie, identyfikacja i poczucie przynależności do regionu ma wymiar symboliczny i odnosi się do świadomego korzystania ze specyficznych wartości, które zostały wykształcone na danym obszarze, ale nie muszą być stale na nim praktykowane. Oznacza to, że m.in. w dobie migracji i przenikaniu się granic, człowiek wędruje po świecie z bagażem w postaci tych specyficznych regionalnych wartości. W przypadku nowej, współczesnej tożsamości regionalnej duże znaczenie mają cele realizowane przez społeczność regionalną i podejmowane przez nią działania na rzecz interesów oraz potrzeb regionalnych. Zdaniem Andrzeja Bukowskiego nowa tożsamość regionalna postrzegana jest „jako mechanizm świadomego i twórczego sięgania do tradycji w celu mobilizowania działań zbiorowych w obliczu zmieniających się uwarunkowań rynkowych i politycznych”[220].

Na te aspekty zwraca się również uwagę podczas prób ujmowania współczesnego regionalizmu. W przypadku tożsamości regionalnej i regionalizmu należy podkreślić wagę świadomości regionalnej, która nie tylko odnosi się do świadomości dziedzictwa kulturowego, np. szczególnie istotnych miejsc lub osób, ale do świadomości, obejmującej wielopłaszczyznową identyfikację jednostki z regionem oraz jego sprawami, potrzebami, czy też interesami. To proces, na który wpływ ma codzienna rzeczywistość, zarówno w wymiarze tym regionalnym, jak i globalnym, przyczyniająca się również do poszukiwania nowych wzorców, rozwiązań i wartości odniesienia. Tożsamość regionalna nie jest jednoznacznym pojęciem, ale wielowymiarowo ujmowanym z różnych perspektyw. Perspektywy te odnoszą się do następujących kwestii: stopnia indywidualnej identyfikacji z regionem, społecznością, kulturą i często wyrażają się w postaci podejmowania działań na rzecz regionu (perspektywa psychiczna), wyodrębniania „małych Ojczyzn” oraz postrzegania własnego i innych regionów w kategoriach „my-oni” (perspektywa socjologiczna), zasięgu terytorialnego (perspektywa geograficzna), charakterystycznych elementów kultury (perspektywa etnograficzna), związku

[220]A. Bukowski, *Władza, terytorium, tożsamość. Społeczne konstruowanie regionu*, [w:] *Zarządzenie przestrzeni. Globalizacja, etniczność, władza*, A. Bukowski, M. Luba , J. Nowak (red.), Kraków 2006, s. 76.

z dziejami historycznymi i wydarzeniami, mającymi wpływ na proces kształtowania się tożsamości regionalnej (perspektywa historyczna), kwestiami finansowymi i rozwojem gospodarczym (perspektywa ekonomiczna)[221].

W wyniku zachodzących procesów społecznych oraz zjawisk we współczesnej rzeczywistości można mówić o pewnego rodzaju kryzysie tożsamości kulturowej, w tym także regionalnej. Obecnie z jednej strony zauważalne są tendencje globalistyczne, zaś z drugiej coraz wyraźniejsze dążenie do odnalezienia własnych korzeni. Należy podkreślić, że proces kształtowania tożsamości jest procesem dynamicznym, zmiennym i zindywidualizowanym, zaś w przypadku kierunków globalistycznych może dojść do powstawania zjawiska tzw. „tożsamości do wynajęcia" lub też „tożsamości otwartej". Ten drugi typ tożsamości oznacza, że one są „zawsze otwarte na propozycje i gotowe włączyć wszelkie dostępne materiały, na równi pochodzące z doświadczeń przeżytych, jak i medialnych, o ile tylko mogą one, na określony czas, «warunkowo» stworzyć koherentną całość. Tożsamości takie wszakże na równi «włączają», jak i pozbawiają się rzeczonych materiałów, stąd też mają charakter konstruktywny i destruktywny jednocześnie"[222]. Tego typu tożsamości nie tylko wyróżniają się brakiem stabilności, pewnego rodzaju płytkością i kruchością, ale przede wszystkim charakteryzują się byciem „wszędzie i nigdzie"[223]. Tak jak zmienna jest rzeczywistość, tak zmienna jest tego typu tożsamość – nieposiadająca korzeni i poczucia przynależności.

Dążenie do odnalezienia i poznania własnych korzeni, co ujmowane jest także jako pewnego rodzaju opozycja do kierunków globalistycznych, związane jest z wysiłkiem, poświęceniem oraz wymaga głębszego wglądu, zarówno w siebie, jaki i w swoją zbiorowość społeczną. Często też związane jest z koniecznością krytycznego spojrzenia na dziedzictwo kulturowe, historię lub systemy wartości, co nie jest łatwym i przyjemnym zadaniem. Wbrew pozorom tendencje globalistyczne nie osłabiają tego typu ruchów, ale je wzmacniają[224]. To poprzez chęć obrony przed unifikacją, ujednoliceniem można mówić o rewitalizacji tożsamości regionalnej. Choć początkowo termin „rewitalizacji" odnosił się do działań urbanistycznych oraz planistycznych i oznaczał odbudowę lub przekształcenie zniszczonej części przestrzeni, np. miasta, to jednak ze względu na swoje znaczenie również został przejęty przez nauki społeczne.

[221] K. K. Mazurski, *Regionalizm…,* s. 81.
[222] W. Burszta, M. Dudzikowa, *Uczyć się od idola. O istotnym źródle wiedzy potocznej uczniów*, [w:] Wychowanie, M. Dudzikowej, M. Czerepaniak-Walczak (red.), Gdańsk 2007, s. 228.
[223] A. Suchocka, I. Królikowska, *Kreowanie tożsamości kulturowej jako wyzwanie XXI wieku*, „COLLOQUIUM WYDZIAŁU NAUK HUMANISTYCZNYCH I SPOŁECZNYCH KWARTALNIK", 4/2014, s. 75.
[224] B. Grabowska, *Rewitalizacja tożsamości regionalnej*, „Chowanna", 1, 2015, s. 35-36.

Rewitalizacja z perspektywy nauk społecznych oznacza „przywrócenie do życia, ożywienie" i w kwestiach tożsamości regionalnej można mówić o symbolicznym jej ożywieniu. To odrodzenie we współczesnych czasach miało miejsce po 1989 roku, kiedy to ruchy i działania o charakterze regionalistycznym nabrały nowego charakteru i znaczenia[225]. Regionalizm przestał służyć jako narzędzie do asymilacji mniejszości etnicznych lub regionalnych, prowadząc do unifikacji kulturowej, ale stał się sposobem i drogą do podkreślenia własnej odrębności, wartości dziedzictwa kulturowego, a wreszcie wyrażania tożsamości regionalnej. Według Wojciecha Świątkiewicza „regionalizm współczesny wyrasta z protestu przeciwko anonimowości życia społeczeństwa masowego dążącego do pozornego zacierania różnic między ludźmi i ich unifikowania oraz z chęci podmiotowego i imiennego zarazem naznaczania swojej obecności w życiu społecznym. Zyskuje ona na aktualności w kręgach, pokoleniach, środowiskach; w okresach kryzysów i przełomów, kiedy świadomość identyfikacji ze społecznością »swoich« staje się ważnym kryterium podejmowanych przez człowieka działań społecznych i źródłem integracji osobowości. Jest ruchem ofensywnym na rzecz aktywnego współtworzenia dóbr kultury i włączania wartości regionalnych w kulturę narodową i obszar uniwersalnych wartości"[226].

Współczesny wymiar regionalizmu opiera się nie tylko na dążeniach opozycyjnych wobec anonimowości, unifikacji i zacieraniu różnic oraz granic, ale również na współtworzeniu dóbr kultury i włączania wartości regionalnych w obszar o znaczeniu ogólnonarodowym. Obecny regionalizm nie ujmuje regionu i jego kultury jako odrębnej oraz autonomicznej jednostki, ale jako ważną część całości, dzięki której kultura i jej dorobek może zostać wzbogacony o wartościowe elementy. Odrębność kulturowa regionu związana jest z procesem kształtowania się tożsamości regionalnej w czterech wymiarach: poczuciu odrębności, ciągłości, identyczności oraz integralności[227]. Aspekty te nie tylko dotyczą jednostki, ale również społeczności i pełnią istotne funkcje związane z postrzeganiem swojej społeczności, regionu i jego kultury. To dzięki nim możliwe jest m.in. budowanie relacji z innymi, wykształcenie poczucia zakorzenienia oraz przynależności, a także bycia częścią większej całości.

Świadomość umiejscowienia siebie w strukturze społecznej, jaką tworzy społeczeństwo regionalne, sprzyja wykształceniu się poczucia wyjątkowości. To charakterystyczne elementy, zarówno kultury niematerialnej, jak i materialnej, systemy wartości, czy też kwestie związane

[225] Ibidem, s. 32.
[226] W. Świątkiewicz, *Region i regionalizm w perspektywie antropocentrycznego paradygmatu kultury*, [w:] *Regionalizm polski u progu XXI wieku*. S. Bednarek (red.). Ciechanów 1994, s. 25.
[227] Brzezińska A. I., *Dzieciństwo i dorastanie: korzenie tożsamości osobistej i społecznej*, [w:] *Edukacja regionalna*, A.W. Brzez ińska, A. Hulewska, J. S łomska (red.), Warszawa 2006, s. 55.

z polityką lub gospodarką regionu sprawiają, że region z całym swym bagażem wartości i bogactwem postrzegany jest jako wyjątkowy, unikalny oraz wartościowy.

.

Tabela 1. Koncepcje tożsamości regionalnej - porównanie wybranych stanowisk

	Koncepcja tożsamości regionalnej wg. M. S. Szczepańskiego	**Koncepcja tożsamości regionalnej wg. Piotra Starosty**	**Koncepcja tożsamości regionalnej wg. Jacka Wodza**	**Koncepcja tożsamości regionalnej wg. Wojciecha Świątkiewicza**	**Koncepcja tożsamości regionalnej wg. Jerzego Nikitorowicza**
Teoretyczne ujęcie tożsamości regionalnej	Tożsamość regionalna jest odmianą tożsamości społecznej, tworzoną na bazie odwołań do pewnego terytorium (regionu) i jego kluczowych cech oraz imponderabiliów	Tożsamość regionalna ujmowana jest jako: zbiór wartości symbolicznych postrzeganych przez jednostkę jako atrybuty własnego *ja* (stereotypy); skłonność jednostki do uczestnictwa w danej zbiorowości regionalnej, czyli jej udziału w wytwarzaniu wspólnych wartości, wzorów, zachowań i symboli; używanie partykularnych wartości i symboli zbiorowości do intencjonalnego grupowania się jednostek i podejmowania zorganizowanych oraz uświadomionych zachowań zbiorowych	Tożsamość regionalna może być ujmowana jako odmiana tożsamości społecznej, będąca elementem „subiektywnej rzeczywistości", która nie jest zawsze w pełni zależna od kontekstu społeczno-kulturowego	Tożsamość regionalna jest powiązana z tożsamością kulturową społeczeństwa, która jest efektem zachowania dziedzictwa kulturowego, rozumianego nie tylko jako wytworów kultury materialnej, ale w postaci określonych postaw, wartości, symboli i norm, akceptowanych oraz obowiązujących w danym społeczeństwie	Specyficzna forma tożsamości społecznej tworzona na podstawie odwołań do określonego terytorium i jego istotnych cech

.

Perspektywy i wymiary tożsamości regionalnej	Przyjęcie siedmiu podstawowych perspektyw: psychologicznej, socjologicznej, geograficznej, etnograficznej, historycznej, ekonomicznej oraz urbanistyczno-architektonicznej	Przyjęcie perspektywy socjologicznej w postaci fundamentalnych orientacji socjologicznych: orientacji fenomenologicznej; orientacja świadomości grupowej; orientacja akcjonistyczna	Wymiar obiektywny (elementy poczucia tożsamości, które mogą zostać przedstawione w formie zewnętrznej i które w pewnym sensie usamodzielniły swój byt społeczny); wymiar subiektywny (elementy świadomości społecznej, które nie zostały zobiektyzowane i charakteryzują się nietrwałością)	Przyjęcie perspektywy humanistycznej, zgodnie z którą tożsamość kulturowa/tożsamość regionalna jest ujmowana jako rzeczywistość istniejąca w świadomości ludzi	Możliwość istnienia „warstw tożsamości”, które otaczają osobowość i które nie układają się w osobne, pojedyncze warstwy, ale są ich kombinacjami. Ważne ich elementy stanowią zespół oznak i symboli, które można nazwać obrazem samego siebie. We współczesnej tożsamości wielopłaszczyznowej można wyróżnić trzy zakresy: tożsamość dziedziczoną (społeczno-kulturową), tożsamość jednostkową (osobową) tożsamość ustawicznie kształtowaną (kulturową, wielokulturową, międzykulturową)

Przykładowe założenia koncepcji tożsamości regionalnej	Wprowadzenie pojęcia „uniwersum symbolicznego” jako kumulacji wartości tożsamości regionalnej ujmowanych z wyszczególnionych przez badacza perspektyw	Postrzeganie tożsamości regionalnej zmienia się w kierunku od typowo naturalistycznego, tradycyjnego pojmowania jako wytworów kultury materialno-symbolicznej, opierającej się na historycznych terytoriach, aż do ujęcia symbolicznego	W tożsamości regionalnej ważny jest stosunek zbiorowości do przyszłości, opierający się na trzech filarach: rozeznaniu historycznemu i procesów przekazywania elementów, świadczących o odrębności i tożsamości regionalnej; ujęciu analizy statusu regionu w szerszej zbiorowości; w postaci poszukiwania wewnątrz społeczności sił społecznych, które pozwolą na realizację wizji w przyszłości;	Kulturę można ująć jako wytwór człowieka, będącego bytem osobowym, pozostającym w określonych relacjach ze społeczeństwem. Do podstawowych kategorii treści pojęcia tożsamości kulturowej/regionalnej należy odmienność i swoistość, które powiązane są z trzema jakościami bytu: prawdą, dobrem i pięknem	Tożsamość regionalna jest etapem rozszerzania terytorium i komunikacji społecznej. To wychodzenia poza granice najbliższego środowiska, przyjmowanie nowych ról, uczestniczenia w nowych sytuacjach i interakcjach.
Czynniki kształtujące tożsamość regionalną	Sześć kręgów wiedzy: mikro/mezo ekologia regionu; mikro/mezo geografia regionu; wiedza o historii regionalnej socjologiczna wiedza; o regionalnej społeczności wiedza o regionalnym języku; wiedza, dotycząca regionalnej kultury	Zgrupowane wartości symboliczne: środki komunikacyjne o symbolicznym charakterze symboliczne ekspresje, społeczne atrybuty, wykształcające się wokół realnych oraz społecznych interesów	Działania podejmowane przez konkretne jednostki, będące reakcją na występujące problemy społeczne i zewnętrzne warunki życia, świadczące o odrębności regionalnej przestrzenie społeczne; uwarunkowane historycznie i politycznie fundamenty odrębności regionalnej; obraz regionu postrzegany przez społeczność regionalną i inne zbiorowości	Do ważnych czynników pełniących funkcję w procesie kształtowania tożsamości kulturowej/regionalnej należą: kryterium wyuczenia przyswojenie określonych postaw i zachowań wraz z ich skutkami; trwający porządek społeczno-kulturowy zachowanie dziedzictwa kulturowego	Identyfikacja z grupą odniesienia i kulturą rodzimą (homogeniczność Ja i kultury); Biwalencja, ambiwalencja, polikulturowość (heteregoniczność Ja i kultury); Asymiliacja o charakterze wymuszonym i dobrowolnym

Źródło: Opracowanie własne na podstawie pozycji zawartych w bibliografii

Tabela nr 1 stanowi porównanie wybranych stanowisk w badaniach społecznych wobec tożsamości regionalnej i procesu jej kształtowania. Mimo zróżnicowanych podejść ważnym jej elementem jest poczucie przynależności i zakorzenienia, nie tylko w regionie postrzeganym z perspektywy przestrzeni fizycznej, ale także tej symbolicznej. Wykształcenie poczucia bezpieczeństwa, identyfikacji z regionem, głębszych więzi, a wreszcie tożsamości regionalnej jest możliwe, gdy jednostka posiada m.in. wiedzę dotyczącą regionu oraz odczuwa chęć jej zgłębiania. Jedną z dróg do jej zdobycia jest edukacja regionalna, także ta mająca miejsce poza murami instytucji oświatowych.

1.3 Modelowe ujęcie edukacji regionalnej

Edukacja regionalna jako koncepcja pedagogiczna powstała w wyniku odrodzenia się regionalizmu w drugiej połowie XX wieku[228], ale działania o charakterze edukacyjnym i regionalnym miały miejsce od dawna. To stowarzyszenia, ruchy, placówki kultury, a wreszcie działania pojedynczych osób, tzw. regionalistów wpisywały się w założenia edukacji regionalnej, będących nośnikiem wiedzy o regionie i jego kulturze. Celem i podstawą edukacji regionalnej jest nie tylko przekazywanie wiedzy, ale również uwrażliwianie, wspieranie, wzmacnianie, a także świadome kształtowanie więzi z „małą Ojczyzną"[229]. Edukacja regionalna dotyczy również podejmowania takich działań oraz aktywności, które dążą do ochrony tradycji, wzbogacania jej o nowe wartości, a także przekazywania ich kolejnym pokoleniom. Edukacja regionalna pełni istotną funkcję zarówno dydaktyczną, jak i wspierającą proces wychowawczy oraz kształtujący tożsamość kulturową i regionalną.

W literaturze i naukach społecznych oraz humanistycznych edukacja regionalna ujmowana jest w postaci koncepcji związanych przede wszystkim z regionalizmem w postaci ruchów społeczno-kulturowych. Piotr Petrykowski zaproponował ujęcie edukacji regionalnej z perspektywy zróżnicowanych koncepcji[230]. Pierwsza z nich dotyczy przedstawienia edukacji regionalnej jako orientacji edukacji ogólnej. Dzierżymir Jankowski ujmował ją jako istotny czynnik regionotwórczy, będący także składnikiem edukacji ogólnej, która pozwala wprowadzić jednostkę i społeczności w tradycję i życie społeczno-kulturowe regionu[231]. Badacz zwraca uwagę na pedagogiczny wymiar edukacji regionalnej, która opiera się na

[228] S. Tabół, *Regionalizm jako idea…*, s. 90.
[229] J. Nikitorowicz, *Edukacja regionalna jako podstawa kreowania społeczeństwa obywatelskiego* [w:] *Kierunki rozwoju edukacji w zmieniającej się przestrzeni społecznej. Księga Jubileuszowa dedykowana profesorowi doktorowi habilitowanemu Michałowi Balickiemu*, A. Cudowska (red.), Białystok 2011.
[230] P. Petrykowski, *Edukacja regionalna. Problemy podstawowe i* otwarte, Toruń 2003, s. 35.
[231] D. Jankowski, *Edukacja regionalna jako czynnik regionotwórczy*, [w:] *Regionalizm polski*, S. .Dąbrowski, A. Kociszewski (red.), Ciechanów 1990, s.107.

„pedagogicznym ułatwianiu zaistnienia jednostek i małych grup społecznych jako podmioty życia społecznego i społeczno-gospodarczego i urzeczywistniania swoich aspiracji poprzez pospólne wykorzystanie zastanych i wytworzonych zasobów przyrodniczych, gospodarczych, społecznych i kulturalnych, wreszcie, na kształtowaniu poczucia tożsamości grupy lokalnej i regionalnej”[232]. Edukacja regionalna chroni jednostkę przed alienacją w życiu społecznym i kulturalnym, a przy tym wpływa na prawidłowe kształtowanie się stosunków i relacji społecznych oraz kulturowych w procesie odnajdowania podmiotowości w małych zbiorowościach. Pełni opozycyjną funkcję wobec upowszechniania się konsumpcyjnych wzorców społecznych i kulturowych wskutek braku zaangażowania się jednostki we współkształtowanie się środowiska lokalnego i wielopłaszczyznowo oddziałuje na życie zarówno jednostki, jak i społeczności regionalnej. To za pomocą niej można zapobiegać wykluczeniu człowieka w procesie kształtowania najbliższego środowiska.

Edukacja regionalna umożliwia przekazywanie wiedzy, dotyczącej zarówno tradycji, jak aktualnych kwestii, dotyczących regionu. Dzięki temu jednostka ma również możliwość włączenia się w życie społeczno-kulturowe, realizując przy tym swoje aspiracje poprzez wykorzystanie zasobów regionalnych.

Kolejną istotą edukacji regionalnej jest umacnianie więzi, zarówno jednostki z regionem, jak i społecznością regionalną, które stanowią „niezbędne dopełnienie i konkretyzację więzi z całym społeczeństwem narodowym i państwowym”[233]. To one tworzą fundamenty, które spajają ze sobą jednostki ze społecznościami lokalnymi/regionalnymi i społeczeństwem w szerszym wymiarze.

D. Jankowski postrzega edukację regionalną jako splot zróżnicowanych zabiegów o charakterze osobotwórczym oraz grupotwórczym[234]. To w jej obrębie mieszczą się również inne działania, zarówno zorganizowane, jak i spontaniczne, pozwalające na realizację celów oraz założeń edukacji regionalnej. Autor ma tu na myśli obyczaje i zwyczaje należące do danej kultury regionalnej lub też o pewnych elementach treściowych, które wpływają na wzbogacenie wartości regionu i tworzenie się więzi lokalnych i regionalnych między mieszkańcami regionu. Zgodnie z tymi założeniami edukacja regionalna jest orientacją, a zarazem treścią edukacji ogólnej i dlatego powinna być realizowana w ramach działań dydaktycznych i wychowawczych przez instytucje, które są zaangażowane w upowszechnianie wiedzy o regionie. To poprzez swoje działania wzbogacają wartości regionalne.

---

[232] Ibidem.
[233] D. Jankowski, *Edukacja regionalna…,* s. 107.
[234] Ibidem, s. 108-109.

D. Jankowski określił również przedmiotowy zakres edukacji regionalnej, obejmujący następujące obszary[235]: szeroko pojęte środowisko przyrodnicze łącznie z przejawami i skutkami ludzkiej ekspansji, przemysł i inne składniki środowiska społeczno-gospodarczego, środowisko społeczne i struktury społeczne wraz z jej przekształceniem społecznym, a także środowisko kulturalne. W przypadku środowiska kulturalnego autor ma na myśli „świadomościowe regulatory zachowań symbolicznych, przebiegających wedle społecznie określonych norm, same te zachowania (recepcja, ekspresja, twórczość), jak też ich wytwory"[236] oraz ich wytworów np. w postaci języka, sztuki, literatury, czy też obrzędów[237]. Z tego wynika, że edukacja regionalna dotyczy wielopłaszczyznowej tematyki, w której to zostały wyszczególnione środowiska, składające się na całość regionu. Edukacja regionalna nie porusza jedynie zakresu przedmiotowego, dotyczącego tradycji i obyczajów, ale swoim zasięgiem zarówno obejmuje m.in., środowisko przyrodnicze, jak i społeczno-gospodarcze. Takie podejście umożliwia przekazanie kompleksowej, a zarazem aktualnej wiedzy, dotyczącej regionu.

D. Jankowski zwrócił również uwagę na dwa aspekty związane z ujęciem oraz zasięgiem edukacji regionalnej. Pierwszy z nich dotyczył możliwości zerwania edukacji regionalnej ze schematem „twórczej kontynuacji" na rzecz stworzenia nowej, oryginalnej twórczości. Drugi aspekt wskazywał na możliwość rozszerzenia zasięgu edukacji regionalnej, który obejmowałby nie tylko instytucje oświatowe, ale również te inne, pozaszkolne organizacje. Ponadto edukacja regionalna dotyczyłaby także tych osób, które okres szkolny mają już dawno za sobą. W związku z powyższą koncepcją edukacja regionalna wpisując się w orientację edukacji ogólnej, pełni zróżnicowane funkcje m.in. kształtujące tożsamość regionalną nie tylko młodych osób w wieku szkolnym, ale wszystkich członków danej społeczności. To za pomocą edukacji regionalnej możliwe jest włączenie jednostki do życia społeczności regionalnej, która jako podmiot miałaby również szansę na realizację aspiracji oraz korzystanie lub ubogacanie walorów regionalnych.

Edukacja regionalna może być ujmowana z perspektywy powrotu do źródeł. Zjawiska zachodzące we współczesnym świecie, a mianowicie globalizacja oraz fragmentaryzacja dotykają życia społecznego, prowadząc do pojawienia się problemów związanych z kształtowaniem się tożsamości. Procesy te przeplatają się nawzajem, w pewnym sensie uzupełniają się, ale jednocześnie także występują między nimi różnice, powodujące, że są sobie

[235] Ibidem, s. 110.
[236] D. Jankowski, *Edukacja regionalna…,* s. 110.
[237] Ibidem, s. 37.

przeciwstawne. Zdaniem Zbyszka Melosika tym procesom społecznym odpowiadają dwie odmienne perspektywy: modernistyczna oraz postmodernistyczna. Pierwsza z nich jest uosobiona w postaci edukacji globalnej, zaś druga w pedagogice różnicy[238].

W edukacji globalnej można wyróżnić dwa ważne aspekty: poznawczy oraz etyczny. Poznawczy charakter edukacji globalnej wyraża się w dążeniu do poznania procesów globalnych, które to uwypuklają wzajemne współzależności oraz powiązania występujące we współczesnym świecie[239]. Edukacja globalna wykracza poza granice ogólnonarodowe i swoim zasięgiem obejmuje perspektywy międzynarodowe. Jednakże należy podkreślić, że w przypadku edukacji globalnej nie bez znaczenia jest wymiar lokalny lub regionalny, ponieważ uczestnicy edukacji globalnej muszą być świadomi, że ich działania podejmowane w lokalnym lub regionalnym środowisku mogą wiązać się z globalnymi konsekwencjami. To z kolei jest adekwatne z celami edukacji globalnej, wśród których jedną z nich jest wykształcenie poczucia współodpowiedzialności za los całego świata. W przypadku tej koncepcji edukacja regionalna w przeciwieństwie do edukacji globalnej jest swoistym powrotem do źródeł. Zdaniem Kazimierza Kossak-Główczewskiego, autora koncepcji edukacji regionalnej jako emancypacji z własnych blokad oraz ograniczeń i powrotu do źródeł, edukacja regionalna poprzez poznawanie najbliższego środowiska, powrót do źródeł kultury rodzinnej, lokalnej oraz regionalnej jest jednym ze sposobów poznawania źródeł kultury narodowej i ogólnoludzkiej[240]. Według badacza, istotą edukacji regionalnej „staje się powrót do domu, do źródeł życia każdego człowieka, do źródeł jego etyki i jego języka, a więc do źródeł kultury domowej, lokalnej i regionalnej, narodowej i ogólnoludzkiej. W ten sposób poszukujemy źródeł edukacji regionalnej w przedzałożeniach, przedsensach, tak tworzymy warunki do bycia człowieka w edukacji i samostanowienia jej, w tym samostanowienia w zakresie doboru treści etnicznych (regionalnych, lokalnych) i form ich przekazywania jako dziedzictwa kulturowego”[241]. Badacz także definiuje edukację regionalną z perspektywy jej znaczenia w kształtowaniu rozumienia rzeczywistości otaczającej jednostkę „edukacja regionalna posiada sens ogólnoludzki, przyjmujemy bowiem, iż region jest światem ogólnoludzkim, a regionalizm to jeden z

[238] P. Petrykowski, *Edukacja regionalna…,* s. 38.
[239] T. Mincer, *Na ile globalna jest edukacja globalna?,* „Kultura-Historia-Globalizacja”, nr 14, s. 198.
[240] A. W. Brzezińska, *Edukacja regionalna jako wyzwanie pedagogiczne dla etnologa,* [w] *Pedagogika a etnologia i antropologia kulturowa*. Wspólne obszary badań, Zygmunt Kłodnicki, Andrzej Murzyn, Anna Drożdż, Grzegorz Błahut (red.), Cieszyn-Katowice 2011, s. 147.
[241] K. Kossak-Główczewski, *Nowe pytania w pedagogice – wielokulturowość, edukacja regionalna, pedagogika miejsca, reinhabitacja i deterytorializacja*, Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie, Rocznik Polsko-Ukraiński 2015, t. XVII, s. 138.

podstawowych, aktywnych sposobów i elementów rozumienia świata samego, stającego-się-w-rozumieniu”[242].

W ramach tej koncepcji K. Kossak-Główczewski dokonał wyszczególnienia obszarów, dotyczących edukacji regionalnej. Edukacja regionalna powinna poruszać następujące aspekty: teoretyczno-metodyczny, antropologiczno-społeczny, tożsamościowy, etyczny oraz językowy[243]. W przypadku pierwszego ujęcia edukacja regionalna jest powrotem do źródeł życia każdej jednostki oraz do źródła kultury rodzimej, lokalnej lub regionalnej[244]. Aspekt antropologiczno-społeczny odnosi się do odradzających się ruchów etnicznych jako wyrazu powrotu do źródeł kultury etnicznej oraz lokalnej, zaś tożsamościowy wyraża się w postaci powrotu do zapomnianej przestrzeni. To również przypomnienie o tożsamości etniczno-regionalnej, narodowej lub rodzinnej. Kolejny kontekst, etniczny, oznacza dobór treści kształcenia pełniących funkcję problematyki etycznej. Ostatnia perspektywa, językowa, ma także charakter poznawczy, ponieważ to za pomocą języka możliwe jest poznanie oraz zrozumienie świata, co jest istotne w procesie kształtowania się tożsamości człowieka.

Badacz zwrócił uwagę na proces kształtowania się tożsamości, podkreślając jej dynamiczny charakter „Tożsamość zapewnia ciągłość, identyczność i zmianę zarazem, gdyż u jej podłoża znajduje się porównywanie, różnicowanie i uczestnictwo w życiu społecznym toczącym się w określonym miejscu i czasie”[245]. Fundamentem tożsamości człowieka jest porównywanie, różnicowanie, a także uczestniczenie w życiu społecznym, które ma miejsce w określonej przestrzeni oraz czasie. Tożsamość nie jest stanem i nie jest dana raz na zawsze. To dynamiczny proces, dążący do ciągłego zdobywania coraz wyższych poziomów świadomości. To w każdej przestrzeni funkcjonuje logika rozwoju jednostkowego związana z wyborem różnorodnych wartości i kierunków. Według badacza tożsamość człowieka składa się wielu poziomów. Bez nich niemożliwe byłoby istnienie wyższych poziomów, obejmujących tożsamości np. kulturowe, czy też narodowe „Nie można budować któregokolwiek poziomu tożsamości bez planu niższego; nie można np. uzyskać pełnej identyfikacji (kulturowej) z tożsamością ogólnoludzką bez zbudowania tożsamości w małej i dużej ojczyźnie, gdyż inaczej następuje zerwanie ciągłości i więzi oraz zanik zdolności dostrzegania różnic niezbędnych do

[242] K. Kossak-Główczewski, *Edukacja regionalna – pytania o realizację*
[w:] *Edukacja wobec zmiany społecznej*, J. Brzeziński, L. Witkowski (red.), Poznań-Toruń 1994, s. 256.
[243] M. Grabowski, *Edukacja regionalna w kontekście teoretycznym*, „Edukacja regionalna i patriotyczna w warunkach wielokulturowości w edukacji elementarnej”, nr 15-16/1-2 (2010), s. 9-10.
[244] K. Kossak-Główczewski, *Edukacja…,* s. 256.
[245] K. Kossak-Główczewski, *Niezależna edukacja regionalna*, „Pomerania”, nr 9, 1990, s. 10.

poszukiwania głębokich podobieństw w dialogu międzykulturowym, co prowadzi do przerwania tradycji i zerwania dialogu między kulturami”[246].

Edukacja regionalna w ujęciu tej koncepcji stanowi symboliczny powrót do domu, do źródeł i swoich korzeni. To w nim zawarte jest bogactwo kulturowe regionu, które ma wpływ na kształtowanie się wszystkich poziomów tożsamości człowieka. Edukacja regionalna jest także formą i sposobem przekształcenia współczesnego regionalizmu w edukację, zaś treści dostarcza jej środowisko regionalne. Środowisko regionalne tworzone jest zarówno przez dawnych, jak i obecnych mieszkańców, więc środowisko regionalne tworzy przeszłość i teraźniejszość, mając wpływ na kształt edukacji regionalnej. Regionalne środowisko kulturowe składa się nie tylko z kultur mieszkańców regionu, ale również z kultur wnoszonych przez nowych, migrujących członków.

Środowisko regionalne, będące także źródłem treści edukacji regionalnej złożone jest z wielu elementów, tworzących charakterystyczną całość powstałą w wyniku interakcji, występujących w danym regionie[247]. Edukacja regionalna ma sens ogólnoludzki, ponieważ region jest przestrzenią ogólnoludzką. Autor opiera swoje przekonanie na słowach Stanisława Ossowskiego, który twierdził, że najbliższe środowisko człowieka jest jego ojczyzną prywatną, a więc także światem ogólnoludzkim. Punktem wyjścia edukacji regionalnej „jest realny, rzeczywisty świat człowieka, uniwersalność i jednocześnie niepowtarzalność spraw ludzkich, uwikłanych w różnicę widzianą z perspektywy bycia”[248]. Edukacja regionalna ukierunkowana jest na człowieka, na jego realny świat, sprawy, problemy i funkcjonowanie w środowisku regionalnym.

K. Kossak-Główczewski podkreśla znaczenie właściwego doboru wartości oraz treści regionalnych o charakterze ogólnoludzkim, które są dokonywane w celu przekazania ich kolejnym pokoleniom jako wartości kulturowej. Badacz nawiązuje do ujęcia edukacji regionalnej jako emancypacji z własnych blokad i ograniczeń. Jego zdaniem edukacja regionalna przybierając postać emancypacyjno-krytyczną ujmuje człowieka i małą grupę jako wartość, zaś druga jej postać zamyka się w regionalnych fundamentalizmach (regionalizacji nauczania)[249]. Regionalność wciąż ulega stawaniu się, to badacz zalicza edukację regionalną do orientacji postmodernistycznej, podkreślając, że ukierunkowana jest ona na człowieka, w przeciwieństwie do edukacji globalnej, której podstawową kategorię stanowi system społeczny.

[246] Ibidem.
[247] Ibidem, s. 30.
[248] K. Kossak-Główczewski, *Edukacja…,* s. 256.
[249] P. Petrykowski, *Edukacja regionalna…,* s. 42.

Autor postrzega edukację regionalną z perspektywy filozoficznych rozważań, nawiązując do filozofii hermeneutycznej, będącej podstawą edukacji regionalnej. Badacz w swoich rozważaniach także nawiązuje do problemu rekonstruowania tożsamości człowieka „będącego w świecie"[250]. To proces ciągłego stawania się oraz bycia, czyli egzystencji w świecie. To z kolei wymaga posiadania Ojczyzny. Autor również zauważył, że w przypadku współczesnej rzeczywistości następuje oderwanie kultury od jej terytorialności.

To w wyniku zachodzących zjawisk, takich jak migracje i emigracje, mass media oraz funkcjonowanie otwartych przestrzeni komunikacyjnych powstaje nowa tożsamość, tzw. wybierana, o której przyjęciu decyduje jednostka[251]. Obecnie można także zaobserwować pewnego rodzaju nomadyczność[252], oznaczającą przekraczanie granic, zarówno przestrzennych, jak i tych symbolicznych. Ma miejsce deterytorializacja[253], czyli odrywanie elementów kulturowych od przypisanych im geograficznie miejsc, co w konsekwencji prowadzi do swobodnego ich przemieszczania, a także przyjmowania przez zainteresowanych. W ten sposób tworzą się nowe tożsamości złożone z oderwanych od siebie fragmentów, pochodzących z różnych źródeł kulturowych, które tracą przy tym swoje znaczenie. W tym procesie następuje także przypisanie im nowych lub zmodyfikowanych wartości, co prowadzi do tworzenia się nieraz chwilowych, powierzchownych systemów aksjologicznych, oderwanych od swoich korzeni.

Kolejnym ujęciem edukacji regionalnej jest jej przedstawienie jako drogi do nabywania kompetencji[254]. Jerzy Nikitorowicz zwraca uwagę na zjawiska zachodzące we współczesnym świecie. Za punkt wyjścia przyjmuje on regionalizację oraz globalizację, postrzegając je, a szczególnie regionalizację, jako znak obecnej rzeczywistości. Regionalizacja jest pewnego rodzaju opozycją i przeciwieństwem niewłaściwie pojmowanej globalizacji, dezorganizacji życia społecznego oraz powszechnej unifikacji. Edukacja regionalna może bronić człowieka przed uprzedmiotowieniem, co jest charakterystycznym znakiem naszych czasów[255]. Dzięki temu również chroni jednostkę przed poczuciem zagubienia się, zabłądzenia, braku swojego miejsca na świecie. To symboliczne zakorzenienie we współczesnej rzeczywistości spełnia jeszcze jedną funkcję – otwiera na poznanie nowych wartości. A to w wielokulturowym świecie

[250] K. Kossak-Główczewski, *Nowe pytania w pedagogice…,* s. 138.
[251] Ibidem, 141.
[252] Ibidem.
[253] Ibidem.
[254] J. Nikitorowicz, *Edukacja regionalna jako podstawa kreowania społeczeństwa obywatelskiego,* [w:] *Kierunki rozwoju edukacji w zmieniającej się przestrzeni społecznej. Księga Jubileuszowa dedykowana profesorowi doktorowi habilitowanemu Michałowi Balickiemu*, A. Cudowska (red.), Białystok 2011, s. 26.
[255] Ibidem, s. 24.

jest niezwykle istotne, zwłaszcza że duża liczba konfliktów związana jest z odmiennościami kulturowymi.

Badacz przedstawia edukację regionalną jako fundament do kreowania społeczeństwa obywatelskiego. Edukacja regionalna pełni różnorodne funkcje, dzięki czemu wielopłaszczyznowo oddziałuje na człowieka. Jej istotą jest zarówno w wyposażenie wiedzę, uwrażliwianie, wspieranie, wzmacnianie, jak i ochrona systemów wartości, wywodzących się ze źródeł[256]. Zadaniem edukacji regionalnej jest zachęcanie do podejmowania aktywnych i celowych działań ukierunkowanych na kreowanie postaw związanych z przejęciem przez kolejne pokolenia tradycji regionalnych. A to z kolei ma wpływ na świadome kształtowanie więzi i relacji z „małą lub prywatną Ojczyzną" jaką jest region. Jednakże jest to możliwe wtedy, kiedy mają miejsce pozytywne odniesienia do wartości związanych z regionem. Dlatego zdaniem autora edukacja regionalna jest także drogą do rozwoju jednostki, dzięki czemu może stać się ona bardziej świadoma swojej zbiorowości, np. społecznej lub regionalnej[257]. Dzięki temu człowiek ma szansę samorealizacji oraz kształtowania swojej tożsamości na wielu poziomach. A to pozwala na pogłębienie identyfikacji z grupą odniesienia oraz wykształcenia w sobie poczucia przynależności do danej społeczności, a także, co jest niezwykle istotne, odrębności. Jednostka może dokonać analizy systemów wartości, norm i zachowań, pożądanych oraz funkcjonujących w danej społeczności, a także określić swoje miejsce w społeczeństwie.

Według J. Nikitorowicza to poprzez kształtowanie emocjonalnych stosunków jednostki z regionem powstają więzi, będące podstawą tożsamości regionalnej. Edukacja regionalna jest podstawą do prowadzenia edukacji narodowej, państwowej, a wreszcie kontynentalno-światowej. Jednakże wymaga przyjęcia pewnej otwartej postawy wobec różnic kulturowych, przejawiających się m.in. w grupach mikrokulturowych lub terytorialnych. Warunkiem realizacji edukacji regionalnej jest otwartość na inność, różnorodność i odmienność. To spotkanie na symbolicznym pograniczu staje się także początkiem inicjowania oraz budowania dialogu międzykulturowego, w którym to dochodzi do zetknięcia się zróżnicowanych wartości kulturowych. To one stanowią fundament do prowadzenia edukacji na każdym poziomie: od edukacji regionalnej, lokalnej, aż po edukację o szerokim zasięgu, a więc narodową, państwową, czy też kontynentalno-światową.

[256] J. Nikitorowicz, *Edukacja regionalna…,* s. 24.
[257] J. Nikitorowicz, *Edukacja regionalna jako podstawa…,* s. 24.

Badacz podkreślił w odniesieniu do swojej koncepcji, że edukacja im ma większy zasięg oraz zakres, tym mocniej jest nasycona lokalnością[258]. Przykładem jest edukacja międzykulturowa, która według autora oferuje „bogactwo praktyk edukacyjnych i społecznych o różnym charakterze na poziomie lokalnym, regionalnym, narodowym, międzynarodowym, praktyk polegających na uwzględnieniu w działaniach potrzeb, oczekiwań, aspiracji, prawa do zachowania własnej kultury i kreowania zasad współżycia i współodpowiedzialności"[259]. Edukacja regionalna stanowi fundament do prowadzenia edukacji na kolejnych poziomach, obejmujących jej elementy związane z regionem postrzeganym jako „mała Ojczyzna".

J. Nikitorowicz zwrócił uwagę na rolę etnocentryzmu w kształtowaniu się tożsamości kulturowej jednostki. Zdaniem badacza istotą etnocentryzmu jest zakorzenienie we własnej kulturze i jej afirmacja[260]. Ten oswojony świat postrzegany jest zarówno przez jednostkę, jak i daną społeczność jako wzorcowy, zaś określone kanony kulturowe oraz systemy wartości zachęcają do ich kontynuacji, a także naśladowania. Jednakże etnocentryzm może stwarzać zagrożenie w postaci deprecjonowania odmiennych kultur. Etnocentryzm może przejawiać się także jako postrzeganie własnej kultury, w tym przypadku kultury regionalnej jako bardziej wartościowej oraz znaczącej od innych. W takim przypadku tożsamość regionalna, a w tym również tożsamość kulturowa może być kształtowana na fundamencie błędnych przekonań na temat własnej oraz innych kultur. Edukacja regionalna we współczesnym świecie chroni przed tego typu zjawiskami. Zdaniem J. Nikitorowicza, im mniej jednostka ma wiedzy na temat własnej kultury, tym częściej pojawiają się negatywne postawy wobec odmienności kulturowych, które postrzegane są jako niebezpieczeństwo[261].

Badacz w swoich rozważaniach kieruje się ku nowemu etnocentryzmowi w postaci neocentryzmu[262]. W przeciwieństwie do tradycyjnego ujmowania etnocentryzmu, jego nowa, uwspółcześniona wersja nie oznacza postrzegania innych kultur jako mniej istotnych, wartościowych i znaczących, ale jako równych własnej kulturze. Etnocentryzm naturalny, wynikający z osadzenia i dziedzictwa kulturowego jest procesem nabywania kompetencji kulturowych. To z kolei oznacza uczenie się kultury poprzez „zanurzenie się" w niej, bez osądzania, oceniania oraz wartościowania[263]. To poprzez edukację regionalną możliwe jest

[258] J. Nikitorowicz, *Edukacja regionalna na pograniczach,* [w:] *Edukacja regionalna*, A.W. Brzezińska, A. Hulewska, J. S łomska (red.), Warszawa, 2006, s. 102.
[259] J. Nikitorowicz, *Ku jakim strategiom w edukacji międzykulturowej w kontekście współczesnych problemów wielokulturowości?,* „Pogranicze. Studia Społeczne. Tom XXV", (2015), s. 37-38.
[260] J. Nikitorowicz, *Dylematy wartości edukacyjnych wspierających rozwój i samorealizację humanistyczną*, [w:] *Edukacyjne tendencje XXI wieku w dialogu i perspektywie*, Anny Karpińskiej (red.), Białystok 2005, s. 200
[261] Ibidem, s. 200-201.
[262] Ibidem, s. 200.
[263] J. Nikitorowicz, *Dylematy wartości edukacyjnych…*, s. 201.

nabycie kompetencji kulturowych w sposób naturalny, wspierający proces kształtowania się tożsamości społeczno-kulturowej.

Na drodze identyfikacji jednostki z grupą oraz jej system wartości następuje poznanie oraz zrozumienie swoich korzeni i źródeł. W takiej sytuacji ten świat staje się wyjątkowo bliski, a zarazem nie ma miejsca na postrzeganie odmiennych kultur jako gorszych i mniej wartościowych. Choć z jednej strony, jak to zauważył badacz, wartościowanie własnej kultury rodzi niebezpieczeństwo zamknięcia się we własnym „getcie kulturowym"[264], to jednak jest to jeden z fundamentalnych czynników, wpływających na proces kształtowania się tożsamości. Przed edukacją, a więc także edukacją regionalną stoi istotne zadanie w postaci nie tylko wspierania kreowania własnej tożsamości społeczno-kulturowej, ale przede wszystkim kształtowania szacunku wobec wartości zakorzenionych w kulturze oraz postrzegania jej jako wartościowej oraz znaczącej w życiu jednostki. Taki sposób ujmowania świata zakorzenionego nie może wiązać się z przyjęciem negatywnych postaw wobec odmiennych kultur.

Jest to niezwykle ważne w edukacji kolejnych pokoleń. To poprzez kształtowanie kompetencji kulturowych możliwe jest „zanurzenie" ich w kulturze rodzimej. Edukacja regionalna spełnia to zadanie, ponieważ to dzięki niej istnieje możliwość przekazania wiedzy oraz umiejętności związanych z rozpoznawaniem elementów i identyfikatorów, składających na kompleks historycznie ukształtowanych cech społeczno-kulturowych, określających specyfikę danej grupy względem innych grup i wyznaczających symboliczne granice etniczne oddzielające «swoich» od «obcych»"[265]. Edukacja regionalna, obejmująca młode pokolenia ma szczególne znaczenie dla kształtowania się osobowości w dorosłym życiu. To poprzez oddziaływania socjalizacyjno-wychowawcze edukacja regionalna ma wpływ na powstanie, oraz pogłębienie się więzi z „ojczyzną prywatną", zachowując przy tym szacunek wobec odmiennych kultur.

We współczesnym świecie ma to wyjątkowe znaczenie, ponieważ w obecnej rzeczywistości, w której pojawiają się konflikty na tle kulturowym, a różnice i odmienności, zamiast łączyć dzielą, to edukacja regionalna może stać się drogą do budowania pokoju, uczenia wzajemnego szacunku i godności wobec drugiego człowieka, reprezentującego odmienną kulturę, a także spojrzenia na kulturę rodzimą z innej perspektywy – tego drugiego.

Edukacja regionalna chroni człowieka przed uprzedmiotowieniem, co jest jednym ze zjawisk, zachodzących we współczesnej rzeczywistości. W dobie konsumpcjonizmu, globalizmu, nomadyzmu oraz unifikacji kulturowej człowieczeństwo staje się niejako towarem,

[264] Ibidem.
[265] Ibidem, s. 200.

przedmiotem, zaś sam człowiek zderzając się ze swoją samotnością skrywaną pod hasłami indywidualizmu zaczyna odczuwać brak symbolicznego zakorzenienia kulturowego. Konflikty na tle kulturowym, dominacja negatywnych emocji nad racjonalnymi postawami oraz widoczne rozłamy w społeczeństwach mają wpływ na postrzeganie oraz umiejscowienie odmienności, inności oraz różnic kulturowych. Bez wiedzy, a więc właściwej edukacji niemożliwe jest stworzenie odpowiednich fundamentów do spotkania z tym „innym" lub „obcym".

Zadaniem edukacji regionalnej jest kształtowanie pozytywnych odniesień wobec rdzennych systemów wartości, będących podstawą do budowania relacji z wielokulturowością współczesnego świata. To stosunek wobec własnego mikroświata, traktujący go jako pierwotny oraz nadrzędny ma wpływ na kształt postaw wobec makroświata oraz zdążania do wartości uniwersalnych[266]. Takie kategorie jak *inność, odmienność, pogranicze kulturowe*, również ujmowane w sposób symboliczny, określają zadania i wyzwania, z którymi musi zmierzyć się edukacja regionalna. To one przyczyniają się do wzajemnego wzbogacania własnej kultury, zdobywania i pogłębiania wiedzy, a także do kształtowania wielopłaszczyznowych potrzeb człowieka.

Spotkanie na pograniczu kulturowym i rozpoczęcie dialogu możliwe jest w przypadku spojrzenia na drugiego człowieka jako równego sobie. Zdaniem badacza dialog może stać się początkiem i drogą do budowania pokoju, zrozumienia i akceptacji odmienności kulturowych. To także dialog edukacyjny prowadzi do zrozumienia siebie, własnej kultury oraz do dostrzeżenia odmienności[267]. A to z kolei przyczynia się do wspólnego poszukiwania sposobów nawiązania i pogłębiania współpracy, a także, co ważne, do wzajemnego zrozumienia. Edukacja regionalna rozpoczyna proces edukacyjny rozumiany i postrzegany przez badacza jako „ogół wzajemnych wpływów i oddziaływań jednostek oraz grup ludzkich, podczas których wykorzystywane są ich kompetencje, siły i możliwości, doświadczenia oraz umiejętności[268]. W tym ujęciu edukacja regionalna nie bazuje jedynie na jednostronnym przekazywaniu wiedzy, ale przede wszystkim oznacza aktywizację zarówno jednostek, jak i zbiorowości. To poprzez wykorzystanie ich zasobów, takich jak doświadczenie, umiejętności lub kompetencje ma miejsce przekroczenie granic, wzniesienie się ponad podziałami i kształtowanie takiej tożsamości, która jest twórcza, świadoma sama siebie, a przede wszystkim

[266] J. Nikitorowicz, *Edukacja regionalna na pograniczach,* [w:] *Edukacja regionalna*, A. W. Brzezińska, A. Hulewska, J. Słomska (red.), Warszawa 2006, s. 102.
[267] Ibidem, s. 104-105.
[268] J. Nikitorowicz, *Edukacja regionalna…,* s. 105.

jest zdolna do samorealizacji. A to pozwala na eliminację postaw sprzyjających etnocentryzmowi postrzeganego w sposób tradycyjny oraz separatyzmowi[269].

Dużą rolę w kształtowaniu otwartej tożsamości ma przede wszystkim rodzina oraz najbliższa społeczność lokalna. To one przyczyniają się do tworzenia się rdzenia kulturowego, na którym mogą bazować inne instytucje. Dzięki temu zostają stworzone stabilne fundamenty do budowania szacunku wobec dziedzictwa kulturowego, systemów wartości oraz tych cech, które wyróżniają daną zbiorowość regionalną od innych. Negacja dziedzictwa może przyczynić się do zaniku tożsamości oraz postrzegania swojej kultury regionalnej jako tej gorszej, i pozbawionej wartości[270]. A to z kolei ma wpływ na tworzenie się kolejnych poziomów tożsamości, które pozbawione fundamentów w postaci tożsamości regionalnej oraz związanych z nią postawami nie mają ciągłości z niższymi warstwami. W przypadku takiej sytuacji dochodzi do zaniku zdolności dostrzegania oraz interpretowania różnic, inności oraz odmienności kulturowych.

J. Nikitorowicz w swojej koncepcji określił obszary tematyczne, dotyczące edukacji regionalnej. Zdaniem autora edukacja regionalna powinna w swoich działaniach poruszać zagadnienia, które wiążą się z regionem, społecznością regionalną oraz jej kulturą. Treści edukacji regionalnej mogą być związane z aspektami geograficznymi, urbanistycznymi, kulturą zarówno w wymiarze niematerialnym, jak i materialnym, a także dotyczących aktualnych kwestii o wymiarze regionalnym. Edukacja regionalna nie może jedynie bazować na samym przekazie wiedzy, ale w swoich zamierzeniach i istocie powinna aktywizować, łączyć i zachęcać do podejmowania działań na rzecz regionu oraz społeczeństwa. Może również oznaczać organizację spotkań, nawiązywanie relacji międzyludzkich oraz twórczą aktywność kulturową. Edukacja regionalna to wszechstronne działania ukierunkowane na przekazywanie wiedzy o regionie, budowanie szacunku wobec dziedzictwa kulturowego, nawiązywanie relacji międzyludzkich, a także umiejętności inicjowania dialogu kulturowego, często na symbolicznym pograniczu. To również nabywanie kompetencji w obszarze kultury oraz języka własnej zbiorowości w stosunku do grupy większościowej.

Innym modelem edukacji regionalnej ujęcie, w której edukacja regionalna postrzegana jest jako system strukturalny. Koncepcja ta została zaproponowana przez Stanisława Gawlika[271]. Badacz postrzega edukację regionalną jako całościowy oraz uporządkowany system złożony z

[269] Ibidem
[270] Ibidem, s. 105-106.
[271] S. Gawlik, *Tradycyjność i współczesność w pojmowaniu regionalizmu*, [w:] *Szkoła a regionalizm*, A. Kociszewski, A. Omelaniuk, W. Pilarczyk (red.), Ciechanów 1996, s. 89-103.

poszczególnych sfer. Zdaniem S. Gawlika edukacja regionalna składa się z trzech struktur: struktury dydaktycznej, wychowawczej oraz opiekuńczej, która każda z nich spełnia określone zadania i funkcje[272].

W pierwszej strukturze dydaktycznej wiedza, dotycząca najbliższego środowiska przyczynia się do kreowania twórczej postawy ukierunkowanej na ideę wzbogacania własnej osobowości oraz kreowania otaczającego jednostkę świata[273]. Ze względu na funkcję integrującą, edukacja regionalna łączy ze sobą wiedzę historyczną, przyrodniczą, artystyczną, społeczną, a także każdą inną, dotyczącą regionu, tworząc syntezę nie tylko wiedzy o regionie, ale przede wszystkim o człowieku oraz otaczającym go świecie.

W przypadku struktury wychowawczej edukacja regionalna przyczynia się do kształtowania postaw otwartych i tolerancyjnych wobec odmiennych kultur, a także kreuje postawy nacechowane odpowiedzialnością za samego siebie oraz dziedzictwo kulturowe regionu[274]. Edukacja regionalna zachęca jednostki oraz społeczności regionalne do twórczego pomnażania bogactwa kulturowego regionu, jednocześnie uwrażliwiając na wartości duchowe i kulturowe. Dzięki temu edukacja regionalna kształtuje wrażliwą tożsamość, przejawiającą postawy szacunku, otwartości i postrzegającą dziedzictwo kulturowe regionu jako szczególną wartość.

Ostatnia struktura, a więc struktura opiekuńcza jest zdaniem badacza, wynikiem konieczności przekraczania ram programów dydaktyczno-wychowawczych realizowanych przez instytucje oświatowe. To poprzez wykraczanie poza mury szkolne i tradycyjne systemy klasowo-lekcyjne możliwe jest zapewnienie opieki nad młodym pokoleniem[275]. Edukacja regionalna przełamuje tradycyjne pojmowanie edukacji, łącząc ze sobą wiedzę, dotyczącą zróżnicowanych przedmiotów lekcyjnych. Zatem edukacja regionalna tworzy zharmonizowaną całość wiedzy. Dzięki temu możliwe jest wielokierunkowe oddziaływanie na różne typy inteligencji ucznia. Autor, powołując się na koncepcje L. Harta i H. Gardnera stwierdza, że edukacja regionalna poprzez wpływ na zróżnicowane typy inteligencji oraz krytyczne oddziaływanie na całościową strukturę psychofizyczną dziecka, przyczynia się do integracji jego obrazu świata oraz harmonijnego rozwoju osobowości[276].

[272] Ibidem, s. 94.
[273] P. Petrykowski, *Edukacja regionalna…*, s. 46.
[274] S. Gawlik, *Istota wychowania regionalnego,* [w:] *Szkoła a regionalizm,* A. Kociszewski, A. J. Olemaniuk, W. Pilarczyk, Ciechanów, 1996, s. 97.
[275] Ibidem, s. 98.
[276] Ibidem, s. 95.

Dzięki temu, że edukacja regionalna nie jest jedynie ukierunkowana na przeszłość, ale to w teraźniejszości oraz przyszłości upatruje możliwość doskonalenia, to może pełnić istotną funkcję w kształtowaniu twórczych oraz aktywnych postaw. W tym miejscu warto podkreślić, Zgodnie z powyższą koncepcją edukacja regionalna nie ogranicza się jedynie do dziedzictwa kulturowego ukształtowanego w wyniku działalności przeszłych pokoleń, ale to teraźniejszość i przyszłość związane z aktywnym oraz twórczym działaniem przyczyniają się do rozwoju, a także wzbogacania dziedzictwa kulturowego regionu.

Ważną kwestią jest to, że S. Gawlik istotną rolę w edukacji regionalnej przypisuje dialogowi, przedstawiając go jako jej podstawę oraz płaszczyznę. To poprzez dialog możliwe jest wzajemne wzbogacenie środowisk lokalnych i regionalnych, mimo występującej na tych obszarach wielokulturowości. Dialog jest sposobem na kreowanie płaszczyzn, w których to następuje spotkanie wielokulturowości, w wyniku którego dochodzi do obopólnego wzbogacenia kultur.

Ujęcie strukturalne edukacji regionalnej obejmuje swoim zasięgiem zróżnicowane obszary wiedzy oraz jednocześnie wieloaspektowo oddziałuje na człowieka, szczególnie na młode pokolenia. To poprzez przekroczenie tradycyjnych ram metod edukacyjnych i wyjście poza mury szkolne edukacja regionalna ma wpływ na wszechstronne zintegrowanie obrazu rzeczywistości oraz osobowości jednostki. Jednakże dużą funkcję w tym procesie pełni również dialog, tworzący płaszczyznę do wzajemnego wzbogacenia kulturowego.

Badacz wraz z W. Olbertem podkreślają, że w przypadku edukacji regionalnej należy korzystać ze zróżnicowanych osiągnięć dziedzin wiedzy, zajmujących się problemami egzystencjalnymi. Dlatego powinno się podczas realizacji edukacji regionalnej korzystać z następujących etapów działań psychoterapeutycznych: empatii, akceptacji drugiego człowieka oraz kongruencji[277].

Zdaniem badaczy empatia jest procesem intelektualnym, dzięki któremu możliwe jest zrozumienie sposobu pojmowania rzeczywistości przez drugą osobę oraz zachowań emocjonalnych. Dzięki temu za pomocą edukacji regionalnej można rozwiązać konflikty na tle kulturowym. Akceptacja drugiego człowieka, a więc również akceptacja odmienności kulturowych jest możliwa pod warunkiem znajomości historii regionu. Dzięki nabyciu wiedzy historycznej o regionie człowiek może spojrzeć na różnice kulturowe z innej perspektywy. Wiedza historyczna pozwala na dostrzeżenie przyczyn, skutków, procesów oraz powiązań kulturowych, co z kolei także stwarza szansę na zainicjowanie dialogu. Natomiast ostatni etap

[277] S. Gawlik, W. Olbert, *Dylematy pedagogiczne współczesnego regionalizmu w procesie nauczania i wychowania,* [w:] *Regionalizm polski u progu XXI wieku*, S. Bednarek i in. (red.), Wrocław 1994

działań związany jest z zachowaniem autentyczności. To przyjmowanie postaw zgodnych z własną tożsamością, poglądami i przekonaniami. W przypadku edukacji regionalnej jest to proces żywy i związany z rzeczywistymi problemami młodych pokoleń, które wynikają ze specyficznych warunków środowiska regionalnego.

Zgodnie z powyższą koncepcją istotne jest również ujęcie „małej Ojczyzny". Zdaniem S. Gawlika jest to wielopłaszczyznowa, wielowymiarowa oraz naturalna przestrzeń, tworząca rzeczywistość dydaktyczno-wychowawczą, prowadząca do racjonalizacji procesu edukacyjnego, jednocześnie twórczo inspirująca, jak i przygotowująca do życia[278]. Zatem „mała Ojczyzna" w kontekście edukacji regionalnej postrzegana jest nie tyle jako określony obszar terytorialny, ale przede wszystkim jako rzeczywistość dydaktyczno-wychowawcza, która jednocześnie w procesie edukacyjnym inspiruje, jak i przygotowuje młode osoby do życia.

Pojęcie „małej Ojczyzny" odnosi się do wszechstronnych działań edukacyjnych, podczas których przekraczane są tradycyjne metody nauczania oraz systemy klasowo-lekcyjne. Edukacja regionalna musi wyjść poza mury szkoły, aby młody człowiek poprzez bezpośrednie i pośrednie obcowanie z regionem mógł zdobyć wiedzę, dotyczącą zarówno przeszłości, teraźniejszości, jak i przyszłości. Edukacja regionalna łączy ze sobą wiedzę, która w przypadku instytucji oświatowych, przypisana jest konkretnym przedmiotom szkolnym. Synteza ta nie tylko pozwala na nabycie konkretnej wiedzy, ale również na całościowe spojrzenie oraz zrozumienie kwestii związanych z regionem, np. społecznych, gospodarczych, czy też historycznych. Jednocześnie edukacja regionalna ujmowana jako system strukturalny, poprzez obejmujące przez siebie obszary i struktury, pełni zróżnicowane funkcje: od dydaktycznej, przez wychowawczą, aż po opiekuńczą.

Kolejna koncepcja edukacji regionalnej ujmuje edukację regionalną w postaci kręgów wiedzy. Koncepcja ta została stworzona przez Marka S. Szczepańskiego, który wiedzę prezentuje jako podstawę edukacji regionalnej, a także istotę tożsamości regionalnej[279]. Zdaniem badacza celem edukacji regionalnej jest wyposażenie młodych osób w wiedzę o najbliższym otoczeniu, a także pobudzenie zachowań obywatelskich oraz postaw prospołecznych. Badacz w nawiązaniu do edukacji regionalnej wyszczególnił następujące

[278] S. Gawlik, *Tradycyjność i współczesność…,* s.92.
[279] M.S. Szczepański, *Tożsamość regionalna – w kręgu pojęć podstawowych i metodologii badań,* [w:] *Badania nad tożsamością regionalną. Stan i potrzeby*, A. Matczak (red.), Łódź–Ciechanów 1999, s. 13-14

sześć kręgów wiedzy, mających wpływ na proces kształtowania się tożsamości regionalnej oraz lokalnej[280]:

1) mikro- i mezoekologia, inaczej wiedza o lokalnym (regionalnym środowisku przyrodniczym oraz możliwościach ekorozwoju,
2) mikro- i mezogeografia, czyli wiedza o regionalnej topografii,
3) historia regionalna, obejmująca wiedzę o lokalnych (regionalnych) wydarzeniach historycznych, bohaterach, rozwiązaniach politycznych i strukturach,
4) socjologiczna wiedza o społeczności lokalnej (regionalnej), a także wiedza o występującej w regionie wielokulturowości, krainach kulturowych oraz przeobrażeniach cywilizacyjnych regionów,
5) wiedza o języku, a więc o gwarze i jej odmianach, a także literaturze regionu,
6) wiedza o lokalnej kulturze materialnej np. w postaci charakterystycznej architektury, twórczości artystycznej i rzemieślniczej.

Powyższy podział zakresu wiedzy na poszczególne kręgi pozwala na poruszenie w ramach edukacji regionalnej konkretnych obszarów tematycznych związanych z regionem. Ze względu na to, że autor uważa szkołę, za jedno ze szczególnych miejsc poza rodziną, kształtujące tożsamość regionalną i lokalną, w swojej koncepcji proponuje realizację edukacji regionalnej w postaci przedmiotów kursowych, np. w ramach języka polskiego można przekazać wiedzę na temat gwary regionalnej, czy też lokalnej/regionalnej literatury[281].

M. S. Szczepański zaproponował wdrożenie rozwiązań, dotyczących realizacji treści o zaproponowanej przez niego tematyce. Do nich należy wprowadzenie w ramach edukacji regionalnej przedmiotów lekcyjnych o nazwie „Wiedza o ojczyźnie lokalnej (Wiedza o ojczyźnie prywatnej)", lub też „Wiedza o ojczyźnie (lokalnej)" przy jednoczesnym wzmocnieniu treści regionalnych w edukacji[282]. Nazwy tych przedmiotów związane są z postrzeganiem regionu w sposób głębszy i refleksyjny. To nie tylko określony obszar, ale coś więcej – ojczyzna o wymiarze prywatnym lub lokalnym.

Badacz w swojej koncepcji również odniósł się do kwestii związanych z postrzeganiem „ojczyzny prywatnej", odwołując się w niej z kolei do koncepcji S. Ossowskiego oraz metaforyki „ojczyzny prywatnej" jako domu, a dokładnie domu rodzinnego. Badacz postrzega „ojczyznę prywatną" jako symboliczny dom związany z historią, losami rodzinnymi, często

[280] Ibidem.
[281] Ibidem, s. 14.
[282] M. S. Szczepański, *Ludzie bez ojczyzny prywatnej i edukacja regionalna* [w:] T. Lewowicki. B. Grabowska (red.), *Społeczności pogranicza : wielokulturowość, edukacja*, Cieszyn 1996, s. 158-159.

kilkupokoleniowymi oraz konkretnym miejscem[283]. To swoista domowizna, określana jako „heimat"[284], będąca przeciwieństwem do mieszkania i wyrazem przestrzeni. Według badacza w przypadku mieszkańców miast kształtowanie tożsamości regionalnej jest utrudnione ze względu na ograniczone występowanie w przestrzeni miejskiej elementów charakterystycznych dla kultury regionalnej. A to z kolei stanowi przeszkodę w procesie identyfikacji ludzi z regionem, a dokładnie jego treściami kulturowymi oraz symbolicznymi.

M. S. Szczepański porusza także zagadnienie, dotyczące „ludzi bez ojczyzny prywatnej"[285]. Zdaniem autora najczęściej takie osoby mieszkają w miastach, w których to nie ma „ducha miejsca". Dlatego też badacz zachęca do poszukiwania takich elementów, a więc miejsc o dużych walorach historycznych oraz symbolicznych, które pozwolą na odkrycie „ojczyzny prywatnej". Dzięki wrażliwości można nawet odkryć ducha „ojczyzny prywatnej" tam, gdzie nie ma typowych cech świadczących o specyfice kulturowej regionu. W związku z tym należy szukać w przestrzeni znamion „ojczyzny prywatnej", nawet jeżeli jej forma wydaje się być wyjątkowo nieprzyjazna lub utrudniająca te poszukiwania.

Przestrzeń ma istotną funkcję w procesie kształtowania się tożsamości regionalnej lub lokalnej. To ona ma wpływ na jej trwanie lub też wygasanie, a poprzez swoją plastyczność można ją modyfikować, adaptować i kształtować w taki sposób, aby stała się bliska człowiekowi. Warto podkreślić, że to w tym procesie istnieje możliwość przypisania efektom podjętych działań funkcji, sensu oraz znaczenia[286]. To poprzez nadawanie symboliki swoim wytworom człowiek ma możliwość traktowania ich niejako znaków, których znaczenie należy odczytywać, interpretować, klasyfikować oraz porządkować. Działania te prowadzą do zaistnienia więzi z danym miejscem oraz postrzeganiem jego z innej perspektywy. Już nie jako obojętnego mieszkańca, ale świadomej jednostki, podejmującej działania zmierzające do budowania lub też osłabiania tożsamości regionalnej.

Następną koncepcją edukacji regionalnej jest jej ujęcie z perspektywy pełnionych funkcji, a dokładnie poznawania, umacniania oraz uświadamiania. Przedstawicielką tej koncepcji jest Jolanta Suchodolska, która poszukuje źródeł edukacji regionalnej w dziełach Jana Amosa Komeńskiego[287]. Badaczka postrzega edukację regionalną jako powrót do korzeni,

---

[283] M. S. Szczepański, *Tożsamość regionalna – w kręgu pojęć…,* s. 13-14.
[284] Słowo pochodzące z j. niemieckiego. Według „Słownika Języka Polskiego PWN" oznacza ono «region, z którym ktoś czuje się związany, z którym się utożsamia», https://sjp.pwn.pl/szukaj/heimat.html, [dostęp: 01.03.2022].
[285] M. S. Szczepański, *Ludzie bez ojczyzny prywatnej…,* s. 157-159.
[286] M. S. Szczepański, A. Śliz, *Kim jestem? Identyfikacje i tożsamości społeczne*, „NAUKA", 1/2018, s. 131-135.
[287] J. Suchodolska, *Pedagodzy o potrzebie edukacji regionalnej*, [w:] *Szkoła na pograniczach*, T. Lewowicki, A. Szczurek-Boruta (red.), Katowice 2000, s. 111.

rodzimych wartości kulturowych, świadomości wspólnych losów historycznych, a jednocześnie zachęca do podejmowania wspólnych działań, w środowisku, które nie musi być środowiskiem „korzeni i rdzennych wartości kulturowych”[288]. Suchodolska dostrzega w swoich rozważaniach skutki związane ze współczesnymi procesami oraz zjawiskami, takimi jak globalizacja.

Badaczka podkreśla, że osoby zakorzenione w swojej kulturze rodzimej częściej przyjmują postawy tolerancji i otwartości wobec odmienności kulturowych. Dlatego tak istotne jest wykształcenie w sobie poczucia tożsamości, które przejawia się m.in. w świadomości zakorzenienia, a także istnienia więzi i związków z własnym dziedzictwem kulturowym[289]. Edukacja regionalna pełni również istotną funkcję dydaktyczno-wychowawczą, przejawiającą się w kształceniu oraz wychowaniu jednostek na członków danej zbiorowości, którzy są świadomości swoich obowiązków wobec kultury rodzimej. Zdaniem J. Suchodolskiej w ramach edukacji regionalnej należy m.in. zadbać o wyposażenie uczniów w wiedzę o regionie, o ukształtowanie w nich poczucia tożsamości regionalnej, będącej fundamentem do podjęcia działań związanych z funkcjonowaniem najbliższego środowiska oraz przyjęcia otwartej postawy wobec odmienności kulturowych, czy też konieczności uświadamiania jednostkom ich roli społecznej w zbiorowości regionalnej[290].

Badaczka dokonuje wyszczególnienia celów edukacji regionalnej, które ukierunkowane są na *poznanie*, *umacnianie* oraz *uświadamianie*[291]. W aspekcie poznawczym edukacja regionalna prowadzi do poznania regionu wraz z jego historycznymi oraz społecznymi warunkami jego rozwoju. W przypadku umacniania edukacja regionalna umożliwia pogłębianie tożsamości oraz świadomości narodowej, zaś dzięki przekazywaniu wiedzy o regionie następuje uświadomienie uczniom o konieczności dbania o własny rozwój, a także twórczego angażowania się w procesy i zmiany o charakterze społeczno-ekonomicznym oraz kulturowym, zachodzące w najbliższym środowisku[292]. Edukacja regionalna zdaniem J. Suchodolskiej w kontekście kulturowym jest symbolicznym przebudzeniem w jednostce potrzeb związanych z poznawaniem i odczuwaniem świata oraz niesionych przez niego wartości. Edukacja regionalna nie tylko wpływa na przyjęcie postaw człowieka wobec regionu, ale przede wszystkim na świat w szerszym pojęciu. Edukacja regionalna przyczynia się do

[288] Ibidem.
[289] J. Suchodolska, *Pedagodzy o potrzebie edukacji…,* s. 112-114.
[290] Ibidem, s. 114-116.
[291] Ibidem, s. 114-115.
[292] Ibidem, s. 113-114.

poznania, umacniania i uświadomienia roli postaw oraz podejmowanych działań mieszkańców wobec własnego regionu.

Kolejną koncepcję edukacji regionalnej przedstawiła Ewa Ogrodzka-Mazur. Jej zdaniem edukacja regionalna jest podstawą do podjęcia zadań pedagogicznych, prowadzących do głębszego i lepszego poznania własnego dziedzictwa kulturowego, a także kształtowania w uczniach poczucia własnej tożsamości[293]. Edukacja regionalna prowadzi do uwypuklenia oraz podkreślenia wartości regionalnych w wartościach, znajdujących się w obszarach ogólnoludzkich oraz co ważne, „pogodzenia postaw regionalistycznych z postawą uniwersalizmu"[294]. Edukacja regionalna zarówno przekazuje wiedzę, dotyczącą regionu, jak i przyczynia się do kształtowania poczucia tożsamości regionalnej poprzez odwoływanie się do wartości regionu. A tożsamość regionalna, zdaniem badaczki jest przywiązaniem się do ojczyzny prywatnej, kształtowaniem więzi emocjonalnych, a także umacnianiem sił kultury duchowej regionu[295]. Dlatego też to w szkole, a dokładnie w roli wychowawców i nauczycieli postrzega istotę kształtowania tożsamości regionalnej uczniów drogą edukacji regionalnej.

Nie bez znaczenia jest też ujęcie definicyjne terminów związanych z edukacją regionalną, a dokładnie regionu i regionalizmu. Pierwszy z nich badaczka poprzez odwołania słownikowe oraz metodyczne, określa region jako wyodrębniony pod względem charakterystycznych cech naturalnych lub nabytych obszar, zaś w perspektywie współczesnej – jako odrębności, kształtujące społeczności ludzkie o swoistych oraz określonych cechach psychicznych[296]. W przypadku regionalizmu E. Ogrodzka-Mazur postrzega go jako nie tylko kategorię zróżnicowania terytorialnego, ale jako działania społeczne, prowadzące zarówno do utrwalania, jak i pogłębiania tożsamości zbiorowości regionalnej[297]. Jej zdaniem regionalizm oznacza także wielokierunkową aktywizację całego regionu, która może przejawiać się w podejmowaniu aktywności społecznych lub kulturowych na rzecz tego obszaru. Autorka podkreśla również, za Jerzym Damroszem, znaczenie regionalizmu w edukacji regionalnej, twierdząc, że w przypadku tej edukacji istotna jest koncepcja człowieka generowana przez regionalizm, która dostrzega w nim gotowość do przekazywania dorobku kulturowego kolejnym pokoleniom, jednocześnie umacniając więź międzypokoleniową, łączącą społeczność regionalną, a także pogłębiającą patriotyzm lokalny[298].

[293] E. Ogrodzka -Mazur, *Regionalizm w procesie edukacji szkolnej*, [w:] *Szkoła na pograniczach*, T. Lewowicki, A. Szczurek-Boruty (red.), Katowice, 2000, s. 93.
[294] Ibidem.
[295] Ibidem.
[296] Ibidem, s. 96-97.
[297] Ibidem, s. 97.
[298] Ibidem.

W nawiązaniu do szkoły jako instytucji oraz środowiska, w którym to edukacja regionalna powinna mieć miejsce powstała koncepcja edukacji regionalnej jako zadania szkoły. Edukacja regionalna została wprowadzona do współczesnej szkoły w 1999 roku w postaci ścieżki międzyprzedmiotowej, obowiązującej na każdym etapie kształcenia szkolnego[299]. W ramach jej nauczyciele włączali do swoich przedmiotów zagadnienia związane z tematyką regionalną, realizując jednocześnie założenia integracji międzyprzedmiotowej. Od 2009 roku nowa reforma edukacji przyczyniła się do zmiany pozycji edukacji regionalnej w praktyce szkolnej. Zdecydowano się na rezygnację z wydzielania odrębnych treści kształcenia na rzecz włączania treści regionalnych do konkretnych przedmiotów lekcyjnych.

Wielu badaczy zajmujących się edukacją regionalną podkreśla rolę szkoły w kształtowaniu za pomocą edukacji regionalnej w uczniach poczucia tożsamości regionalnej. Zdaniem Zenona Jasińskiego fundamentalnym warunkiem zaistnienia edukacji regionalnej jest występowanie świadomej potrzeby prowadzenia tego typu działań zarówno w społeczeństwie, jak i w oraz przez instytucje oświatowe[300]. Wymiar tej potrzeby wpływa na kształt oraz formę edukacji regionalnej, zaś przy jej braku odczuwania przez społeczeństwo często prowadzenie edukacji regionalnej w ramach zajęć szkolnych nie istnieje, lub też jest dość okrojone. Koncepcję edukacji regionalnej stworzonej pod koniec lat 90' XX wieku zastąpiło nowe jej ujęcie, które z kolei wprowadzało w jej treści znaczące zmiany.

Koncepcja edukacji regionalnej pochodząca z okresu reformy szkolnej przeprowadzonej w 1999 roku miała całościową postać podzieloną na trzy etapy edukacyjne, co było zgodne z zasadą zachowania ciągłości oraz spójności między każdym etapem edukacyjnym. Edukacja regionalna postrzegana jako jedno z zadań szkoły pod względem proponowanych treści, form i metod miała być uporządkowana oraz spójna na każdym etapie nauczania, tworząc logiczną i powiązaną ze sobą całość. Na pierwszym etapie nauki szkolnej, obejmującej klasy od I do III, treści edukacji regionalnej dotyczyły m.in. słuchania baśni, opowiadań i legend, w tym z własnego regionu, poznawanie różnorodności dziedzictwa i poszukiwań ich w sferze kultury, czy też poznawanie krajobrazów kulturowych[301].

---

[299] D. Konieczna-Śliwińska, *Edukacja regionalna wobec wyzwań przyszłości. Modernizacja treści w świetle najnowszych podstaw programowych*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego, „Prace Historyczne", 142, z. 2 (2015), s. 310.

[300] Z. Jasiński, *O doskonaleniu zawodowym nauczycieli w zakresie edukacji międzykulturowej i regionalnej*, [w:] *Edukacja w dobie integracji europejskiej. Strategie zmian i praktyka pedagogiczna*, E. Smak, D. Widelak (red.), Opole 2006, s. 85.

[301] *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 15 lutego 1999 roku w sprawie podstawy programowej kształcenia ogólnego dla sześcioletnich szkół podstawowych i gimnazjów* (Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej [dalej: Dz.U.] 1999, nr 14, poz. 129), https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19990140129, [dostęp: 01.01.2022]

Na II etapie edukacyjnym, dotyczącym klas IV-VI wprowadzono ścieżki edukacyjne, w ramach których realizowano poszczególne treści edukacyjne, np. w ścieżce o nazwie „wychowania do życia w społeczeństwie" treści edukacji regionalnej realizowane były jako wychowanie regionalne – dziedzictwo kulturowe. Ponadto, zagadnienia związane z regionem włączane były do treści danego przedmiotu i tak np. w przypadku języka polskiego zadaniem szkoły było m.in. motywowanie do poznawania literatury oraz różnorodnych tekstów kultury (w tym regionalnej) wzbogacającej wiedzę ucznia o człowieku, życiu i świecie z perspektywy współczesności i z odniesieniem do przeszłości[302].

Wraz z określeniem funkcji każdego etapu nauki szkolnej miało miejsce wyznaczenie kierunku oraz specyfiki edukacji regionalnej, tworząc swoistą ścieżkę edukacyjną pod nazwą: „Edukacja regionalna – dziedzictwo kulturowe w regionie", która dotyczyła obu podstaw programowych, czyli z 1999 oraz 2002 roku. W przypadku podstawy programowej stworzonej w 1999 roku celami edukacyjnymi było poznanie najbliższego środowiska i specyfiki swojego regionu, rozwijanie wartości rodzinnych powiązanych z wartościami kulturowymi wspólnoty lokalnej, a także rozwój postaw patriotycznych związanych z tożsamością kultury regionalnej[303]. W jej ramach określono zadania szkoły, która powinna umożliwiać poznanie regionu oraz jego kultury, wprowadzać w życie kulturalne wspólnoty lokalnej i kształtować tożsamość narodową w aspekcie tożsamości regionalnej. W związku z celami edukacji regionalnej oraz zadaniami, przed którymi została postawiona szkoła, wyszczególniono treści oraz osiągnięcia, które miał zdobyć uczeń, przyswajając wiedzę z zakresu tej ścieżki.

Treści edukacyjne związane z regionem dotyczyły najbliższego otoczenia domu rodzinnego, sąsiedztwa i szkoły, ogólnej charakterystyki geograficznej i kulturowej regionu oraz jego podstawowego nazewnictwa, a także głównych symboli regionalnych. Tematyka była związana także z językiem regionu, elementami historii regionalnej oraz jej związków z historią i tradycją własnej rodziny, czy też lokalnymi i regionalnymi tradycjami, zwyczajami, obyczajami. Zapoznając się z informacjami dotyczącymi treści tej ścieżki edukacyjnej, można zauważyć, że poszczególne obszary tematyczne nawiązywały do kategorii, dzięki którym można zdefiniować pojęcie regionu poprzez pryzmat jego cech charakterystycznych. Nie zabrakło również tematów, dotyczących regionalnej sztuki i twórczości artystycznej, a także przedstawienia sylwetki osób, które w szczególny sposób zasłużonych zarówno dla środowiska regionalnego, jak i kraju.

[302] Ibidem.
[303] *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 15 lutego 1999…*

W ramach tej ścieżki określono osiągnięcia, które świadczyły o odpowiednim przyswojeniu wiedzy na temat regionu przez uczniów. Uczeń powinien odczytywać związki łączące tradycję rodzinną z tradycjami regionu, dostrzegać wpływy wartości związanych z kulturą regionu na życie społeczeństwa, a także świadomie i aktywnie uczestniczyć w życiu wspólnoty regionalnej w zachowaniu, a także pomnażaniu dziedzictwa kulturowego[304]. Zapoznając się z założeniami tej ścieżki edukacyjnej, która dotyczyła każdego etapu nauki szkolnej, począwszy od szkoły podstawowej, a kończąc na szkole ponadgimnazjalnej, można zauważyć, że tworzyły one spójną oraz logicznie uporządkowaną całość.

W przypadku podstawy programowej uchwalonej w 2002 roku ścieżka edukacji regionalnej dotyczyła każdego etapu edukacji szkolnej. W szkołach podstawowych nadal była realizowana w ramach ścieżki wychowania do życia w społeczeństwa i spełniała takie same cele, zadania i treści, jak w przypadku podstawy programowej z 1999 roku.

Edukacja regionalna zaczęła również obowiązywać w klasach gimnazjalnych i z jednej strony była rozwinięciem treści ze szkoły podstawowej, zaś z drugiej poruszała tematykę regionu z innej już perspektywy. Należy w tym miejscu wspomnieć, że w przypadku tej ścieżki edukacyjnej, obowiązującej w klasach gimnazjalnych edukacja regionalna wychodziła poza mury szkoły i teoretyczną wiedzę, a jednym z jej celów było nawiązanie kontaktu ze środowiskiem lokalnym i regionalnym w celu wykształcenia bliskich więzi, a także zrozumienia „różnorakich przynależności człowieka”[305]. Zadania szkoły były tak skonstruowane, aby umożliwiły osiągnięcie powyższych rezultatów. Szkoła miała za zadanie wskazywać uczniom przykłady, pozwalające na integrację z kulturą regionu, a także wpierać kontakty z osobami oraz instytutami, zajmującymi się ochroną i pomnażaniem regionalnego dziedzictwa kulturowego. Ponadto działalność na rzecz regionu została również ujęta jako jedno z osiągnięć, które powinien zdobyć uczeń.

W szkołach ponadgimnazjalnych edukacja regionalna miała mieć najszerszy wymiar i dotyczyć nie tylko regionu, ale również postrzegana z perspektywy ogólnonarodowej i europejskiej. Poszczególne elementy podstawy programowej, takie jak cele, zadania oraz osiągnięcia obejmowały kwestie regionalne poruszane jako część większego systemu – polskiego oraz europejskiego. Cele dotyczyły m.in. poznawania własnego regionu, w tym jego dziedzictwa kulturowego, jako części Polski i Europy, kształtowania tożsamości regionalnej w

[304] Ibidem.
[305] *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 26 lutego 2002 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół* (Dz.U. 2002, nr 51, poz. 458), https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu20020510458, [dostęp: 10.01.2022]

kontekście wartości narodowych i europejskich, czy też przygotowania uczniów do dojrzałego życia w strukturach regionalnych, narodowych, państwowych i europejskich[306]. Zadania szkoły również poruszały kwestie, dotyczące regionalności postrzegane z perspektywy narodowej i międzynarodowej. W obszarze zadań szkoły ujęto działania, zmierzające do przygotowania ucznia i wprowadzenia go do „roli aktywnego, odpowiedzialnego współgospodarza regionu i kraju oraz uczestnika życia wspólnoty europejskiej"[307]. Treści nauczania również dotyczyły roli i miejsca regionu na tle państwa oraz Europy, więc w ramach ich poruszano takie tematy jak: perspektywy i szanse rozwoju regionu we współpracy krajowej i międzynarodowej, promocja regionu w kraju i za granicą, czy też dzieje regionu na tle Polski i Europy. W tym kontekście umiejscowiono także osiągnięcia, które dotyczyły m.in. nabycia umiejętności związanych z prezentowaniem oraz promowaniem regionu w kraju oraz za granica, czy też zdobyciem wieloaspektowej wiedzy o regionie i jego dziedzictwie kulturowym, na tle Polski i Europy[308].

Po przeanalizowaniu powyższych dwóch rozporządzeń, dotyczących podstaw programowych można zauważyć, że treści realizowane w ramach edukacji regionalnej tworzyły pewnego rodzaju drogę, prowadzącą od tematyki związanej z poznaniem rodziny oraz społeczności regionalnej, historii regionu, aż po przedstawienie regionu w wymiarze ogólnonarodowym oraz europejskim. Zakres tematyczny był ściśle związany z etapem kształcenia szkolnego, więc w przypadku szkół gimnazjalnych oraz ponadgimnazjalnych dotyczyły one ujęcia regionu w szerszej perspektywie, niż to miało miejsce w przypadku szkoły podstawowej. W podobny sposób zaprezentowano ujęcie regionu w perspektywie czasowej – w wymiarze teraźniejszości (szkoła podstawowa), przeszłości (szkoła gimnazjalna) oraz znów teraźniejszości, ale ukierunkowanej na przyszłość (szkoły ponadgimnazjalne)[309]. Dzięki temu na każdym etapie edukacji szkolnej omawiano cykle problemowe z uwzględnieniem wyznaczonych celów edukacyjnych, jednocześnie zachowując m.in. następujące podstawowe zasady kształcenia: systemowości, przystępności, indywidualizacji, czy też uspołeczniania. Edukację regionalną postrzegano jako zadanie szkoły, która miało ukształtować w uczniach poczucie tożsamości regionalnej, jednocześnie zwracając jego uwagę na wartości kulturowe regionu oraz zachęcając do aktywnego działania na rzecz regionu, szczególnie w postaci pomnażania dziedzictwa kulturowego.

[306] Ibidem.
[307] Ibidem.
[308] Ibidem
[309] D. Konieczna-Śliwińska, *Edukacja regionalna…,* s. 311.

W rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej z dnia 23 grudnia 2008 roku dotychczasowa forma edukacji regionalnej uległa znaczącej zmianie. Zrezygnowano ze ścieżek edukacyjnych, zaś niektóre tematy, które obowiązywały we wcześniejszych podstawach programowych włączono w treści poszczególnych przedmiotów[310]. W przypadku szkół podstawowych wprowadzono elementy regionalne dotyczące zarówno I etapu edukacyjnego, obejmującego klasy I-III oraz II etapu, czyli klas IV-VI.

Na koniec klasy III szkoły podstawowej uczeń powinien nabyć wiedzę oraz umiejętności z zakresu zintegrowanych przedmiotów. W powyższym rozporządzeniu dokonano wyszczególnienia ich, dzieląc edukację na m.in. edukację plastyczną, przyrodniczą, czy też społeczną. W ramach wybranych przedmiotów wprowadzono elementy regionalne, które np. w przypadku edukacji społecznej miały przyczynić się do ukształtowania postaw tolerancyjnych wobec osób o innej narodowości, tradycji kulturowej itd., lub też przekazać wiedzę na temat regionu w postaci ważniejszych obiektów, tradycji, zachęcając również uczniów do uczestniczenia w wydarzeniach, organizowanych przez lokalną społeczność.

W przypadku II etapu edukacyjnego, obejmującego klasy IV-VII, treści regionalne realizowane były przez nauczycieli określonych przedmiotów lekcyjnych. I tak w ramach treści z plastyki uczeń poprzez percepcje sztuki m.in. nabywał umiejętności związanych z określaniem swojej przynależności kulturowej „poprzez kontakt z wybranymi dziełami sztuki, zabytkami, tradycją w swoim środowisku lokalnym i regionalnym, a także uczestniczy w życiu kulturalnym tego środowiska (zna placówki kultury działające na jego rzecz”[311]. W ramach przedmiotu „Historia i społeczeństwo” treści nauczania dotyczyły tzw. „małej Ojczyzny” i w wyniku realizacji działań dydaktycznych uczeń nabywał wiedzę dotyczącą regionu, uwzględniającą tradycje historyczno-kulturową i problemy społeczno-gospodarcze, o znaczących dla regionu postaciach, a także uczeń dzięki zajęciom potrafił wskazać na planie miejscowości siedziby władz, jednocześnie omawiając ich zakres działań. W szkołach ponadgimnazjalnych elementy edukacji regionalnej były poruszane w ramach niektórych przedmiotów, takich jak „Wiedza o kulturze”, „Wiedza o społeczeństwie”, czy też „Geografia” na poziomach podstawowym, lub rozszerzonym. Nie zachowano spójności w stosunku do podstawowych pojęć związanych z regionem, np. „poziom lokalny”, „najbliższe otoczenie”, „skala lokalna i regionalna” przedstawiano równoznacznie. Dlatego ze względu na zakres

[310] *Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla gimnazjów i szkół ponadgimnazjalnych, których ukończenie umożliwia uzyskanie świadectwa dojrzałości po zdaniu egzaminu maturalnego. Załącznik nr 4 do Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 23 grudnia 2008 roku,*
http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu20090040017 [dostęp: 20.10.2020], s. 218
[311] *Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla gimnazjów i szkół ponadgimnazjalnych….,* s. 234.

treściowy danego przedmiotu również różnie je interpretowano i używano w odmiennych kategoriach[312].

W przypadku nowej podstawy programowej obowiązującej od 2017 roku treści związane z tematyką regionalną zostały ujęte na każdym etapie nauki szkolnej. W szkołach podstawowych, a dokładnie klasach I-III jednym z celów kształcenia ogólnego jest wzmacnianie poczucia tożsamości indywidualnej, kulturowej, narodowej, a także regionalnej. W zadaniach edukacji wczesnoszkolnej uwzględniono również kwestie związane z regionem, jednakże nie jako oddzielnego elementu edukacji, ale jako jeden z kilku. Przykładem jest jedno z zadań szkoły, w ramach którego organizacja zajęć powinna umożliwiać poznanie wartości i norm społecznych, których źródłem jest rodzina, społeczność lokalna i regionalna, a także naród. Organizacja zajęć również zgodnie z rozporządzeniem musiała pozwalać na rozwijanie zachowań, wynikających z powyższych wartości oraz możliwych do zrozumienia ze względu na poziom rozwoju dziecka[313].

Na II etapie edukacji szkolnej obejmującym klasy IV-VIII elementy treściowe o tematyce regionalnej zostały ujęte w obszarze poszczególnych przedmiotów lekcyjnych. W ich opisie zawarto niektóre kwestie, odnoszące się do istoty i roli regionu, tak jak w przypadku przedmiotu „Historia", którego to jednym z zadań i celów jest „rozbudzanie zainteresowań własną przeszłością, swojej rodziny oraz historią lokalną i regionalną są podstawą budowania szacunku innych dla innych ludzi oraz dokonań innych narodów"[314]. W ramach przedmiotu „Wiedza o społeczeństwie" poszczególne cele edukacyjne związane są z treściami nauczania, które skonstruowano zgodnie z koncepcją kręgów środowiskowych, wywodzących się z pierwotnych grup społecznych, społeczności lokalnej i regionalnej, wspólnoty narodowej i państwowej, a także społeczności międzynarodowej.

Na tym etapie edukacji szkolnej treści regionalne, dotyczące tzw. „małej Ojczyzny" realizowane są w ramach poszczególnych przedmiotów lekcyjnych, np. przedmiotu „Geografia" i tzw. „geograficznej edukacji regionalnej"[315]. To w ramach niej przekazywana jest wiedza o charakterze geograficznym, która w zamierzeniu ma nadać edukacji konkretny wymiar w postaci praktycznych działań podejmowanych przez ucznia w codziennym życiu.

---

[312] D. Konieczna-Śliwińska, *Edukacja regionalna…,* s. 318.

[313] *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealne*j, http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu20170000356 [dostęp: 21.10.2020], s. 17.

[314] Ibidem, s. 22-23.

[315] Ibidem, s. 24.

Ważne jest podkreślenie jej funkcji w dobie upodmiotowienia społeczności lokalnych oraz w procesie kształtowania więzi emocjonalnych ucznia ze swoim miejscem. Jednakże po wnikliwym zapoznaniu się z tą częścią rozporządzenia można zauważyć, że geograficzna edukacja regionalna została pozbawiona na rzecz edukacji patriotycznej możliwości kształtowania w uczniach uczuć patriotycznych, a więc również tożsamości regionalnej (zastąpiono to pojęcie tożsamością terytorialną) wobec regionu. Choć proces poznawania geografii własnego regionu oraz kraju ojczystego pozwala na stworzenie fundamentu do zrozumienia innych narodów i kultur bez obawy o utratę własnej tożsamości, to jednak poprzez ograniczenie wiedzy o regionie do treści o charakterze geograficznym może być niewystarczające w kształtowaniu tego typu postaw.

Elementy wiedzy o regionie zostały również uwzględnione w szczegółowych treściach nauczania jako jedne z wielu innych i najczęściej w postaci poszczególnych obszarów tematycznych, np. w ramach przedmiotu „Język polski" tematyka regionalna została uwzględniona w wymaganiach, dotyczących klas VII-VIII w zakresie kształcenia językowego w postaci umiejętności wyróżniania środowiskowych i regionalnych odmian języka, zaś w obszarze samokształcenia zgodnie z zamierzeniem uczeń ma uczestniczyć w życiu kulturalnym w swoim regionie. Zadaniem nauczyciela języka polskiego jest m.in. rozwijanie w uczniu ciekawości świata, a także motywacji do poznawania kultury własnego regionu oraz dziedzictwa narodowego. (zastanawiające jest pominięcie dziedzictwa regionalnego oraz jego miejsca w obszarze dziedzictwa narodowego).

Treści dotyczące kultury regionalnej zostały ujęte w przedmiocie „Muzyka". To w ramach niej uczeń ma możliwość nabycia wiedzy o wybranych tańcach ludowych z uwzględnieniem własnego regionu, o instytucjach, zajmujących się upowszechnianiem kultury muzycznej we własnym regionie, kraju oraz na świecie, czy też poznania przykładów muzycznej twórczości ludowej, obrzędów, zwyczajów i tradycji regionalnych. Lekcje szkolne mogą być uzupełniane poprzez inne formy zajęć, które umożliwiają poznanie „lokalnego folkloru muzycznego i jego twórców, w miarę możliwości współtworzenie kultury regionalnej w powiązaniu z instytucjami zajmującymi się upowszechnianiem kultury i sztuki"[316].

W przypadku szkół ponadpodstawowych, a więc liceum, technikum oraz szkół branżowych II stopnia nowa podstawa programowa zaczęła obowiązywać od roku szkolnego 2019/2020 w klasach pierwszych. Na tym etapie edukacyjnym jednym z zadań szkoły jest wzmacnianie w uczniach poczucia tożsamości narodowej, etnicznej i regionalnej, a także

[316] *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r…,* s. 86.

przygotowania oraz zachęcania młodych ludzi do podejmowania działań na rzecz środowiska szkolnego i lokalnego[317]. Zadanie to jest realizowane w ramach poszczególnych przedmiotów lekcyjnych, podczas których realizowane są treści o tematyce regionalnej. Po szczegółowym zapoznaniu się z tekstem dokumentu rozporządzenia można zauważyć, podobnie jak w przypadku podstawy programowej, obowiązującej klasy szkoły podstawowej, że edukacja regionalna została ograniczona do wybranych kwestii tematycznych realizowanych w ramach określonych przedmiotów. Dodatkowo na każdym etapie edukacji w obszarze zadań szkoły uwzględniono zadania, które nawiązują do regionu, kultury regionalnej, a szczególnie społeczności regionalnej.

Po dokonaniu analizy zarówno obecnych, jak i wcześniejszych podstaw programowych, obowiązujących na poszczególnych etapach edukacji szkolnej, można zauważyć, że w przypadku tej aktualnej, większy nacisk kładzie się na praktyczny wymiar edukacji regionalnej. Zajęcia o tematyce regionalnej nie tylko mają przekazywać wiedzę, np. o kulturze regionu, ale przede wszystkim zachęcać uczniów do podejmowania działań na rzecz środowiska lokalnego i regionalnego oraz nawiązywania kontaktów z regionalnymi instytucjami kultury. Kształcenie i pogłębianie tożsamości regionalnej zostało zmienione w nowych podstawach programowych na nawiązywanie więzi ze wspólnotami regionalnymi, zaś idee regionalistyczne powiązano z ideami patriotycznymi oraz obywatelskimi. Jednakże z racji tego, że edukacja regionalna nie została ujęta w formę całościową, a więc w spójny model, to jej założenia mogą być różnie interpretowane przez szkoły, co z kolei stanowi zagrożenie w postaci marginalizacji edukacji regionalnej. Dlatego tez można zaobserwować, że to pozaszkolne formy edukacji regionalnej zaczynają w większym stopniu i wymiarze ją realizować, niż instytucje oświatowe.

Jest jeszcze jeden aspekt, na który warto zwrócić uwagę przy omawianiu koncepcji edukacji regionalnej jako zadań szkoły. A mianowicie, niezwykle istotne jest odpowiednie wykształcenie oraz przygotowanie nauczycieli do realizowania tematów związanych z edukacją regionalną. Przygotowanie nauczycieli powinno mieć miejsce już podczas studiów, dzięki czemu można zadbać o odpowiednie wykształcenie przyszłych pedagogów w zakresie edukacji regionalnej. Z. Jasiński wyszczególnia następujące funkcje programu edukacji regionalnej skierowanego do przyszłych nauczycieli: teutologiczną (jako dostarczanie wiedzy o założeniach oraz celach edukacji regionalnej), poznawczą (jako dostarczanie wiedzy o

[317] *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 stycznia 2018 r. w sprawie podstawy programowej kształcenia ogólnego dla liceum ogólnokształcącego, technikum oraz branżowej szkoły II stopnia*, Dziennik Ustaw 2018 r., r. poz. 467, https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20180000467, [dostęp: 10.01.2022] s. 4.

regionie), emocjonalną (kształtującą więzi z regionem, a także łączącą ze sobą tożsamość regionalną i narodową) oraz selekcyjno-informacyjną (jako nauka korzysta ze źródeł, dotyczących wiedzy o regionie)[318]. Odpowiednie kształcenie i przygotowanie nauczycieli do prowadzenia zajęć w wymiarze edukacji regionalnej związane jest z przede wszystkim wyposażeniem kandydata w umiejętności, które pozwalają na tworzenie programów edukacji regionalnej, nawiązywanie kontaktów z instytucjami oraz organizacjami, pozwalającymi na jego realizację, a także włączanie się w rozwiązywanie problemów najbliższego środowiska. Dlatego też nauczyciel powinien brać udział w różnorodnych formach doskonalenia zawodowego, pozwalających na organizację oraz realizację tematów związanych z edukacją regionalną. Nauczyciel powinien również „być w regionie", a więc osobiście i bezpośrednio poznawać dziedzictwo kulturowe regionu i aktywnie uczestniczyć w życiu regionalnym.

[318] Z. Jasiński, *O doskonaleniu zawodowym nauczycieli…*, s. 86.

Tabela 2. Porównanie ujęć edukacji regionalnej na podstawie wybranych koncepcji

	Edukacja regionalna jako orientacja edukacji ogólnej	**Edukacja regionalna jako powrót do źródeł**	**Edukacja regionalna jako nabywanie kompetencji**	**Edukacja regionalna jako system strukturalny**	**Edukacja regionalna jako kręgi wiedzy**
Przedstawiciele	Dzierżymir Jankowski	Kazimierz Kossak-Główczewski	Jerzy Nikitorowicz	Stanisław Gawlik	Marek S. Szczepański
Istota edukacji regionalnej	Edukacja regionalna jest ważnym czynnikiem regionotwórczym i istotnym składnikiem edukacji ogólnej, wprowadzającym jednostkę i małe grupy społeczne w tradycję i aktualne życie społeczno-kulturowe	Edukacja regionalna jest powrotem do korzeni i źródeł kultury lokalnej, regionalnej, narodowej i ogólnoludzkiej	Edukacja środowiskowa, obejmująca działania przekazujące wiedzę o „ojczyźnie prywatnej" i kształtujące więzi z nią	Istotą edukacji regionalnej są zdarzenia symbolizujące region, przyjmujące w myśli ucznia wymiaru konkretnego, racjonalnego	Wiedza przekazywana w ramach edukacji regionalnej stanowi istotę tożsamości lokalnej i regionalnej
Cele edukacji regionalnej	- hamuje postępującą alienację jednostki w życiu społecznym i kulturalnym; - umożliwia prawidłowe kształtowanie stosunków społecznych i kulturowych; - przeciwdziała skutkom upowszechniania się	- budowanie edukacji nakierowanej na człowieka; - przekazywanie wartości i treści regionalnych następnym pokoleniom jako wartości kulturowej; - kształtowanie tożsamości jako świadomej identyczności z	- kształtowanie umiejętności współżycia, współdziałania i ustawicznego zaangażowania w „małej ojczyźnie" - zapewnienie ciągłości kulturowej grupy - wyposażenie społeczności w wiedzę	- integracja wiedzy przyrodniczej, historycznej, społecznej, artystycznej i innej - synteza wiedzy o samym człowieku i otaczającym go świecie	- wyposażenie młodszych odbiorców w podręczny zasób wiedzy, dotyczącej najbliższego otoczenia - pobudzać i aktywizować zachowania obywatelskie oraz postawy prospołeczne

	konsumpcyjnych wzorów zachowań społecznych i kulturalnych; - kształtuje poczucie tożsamości grupy lokalnej i regionalnej; - umacnia więzi między jednostką a społecznością	wartościami kultury regionalnej;	- uwrażliwianie na wartości uniwersalne na podstawie więzi lokalnych	- rozwój różnych typów inteligencji - integracja obrazu świata ucznia i harmonijny rozwój jego osobowości - kształtowanie postaw otwartych i tolerancyjnych	
Pedagogiczny wymiar edukacji regionalnej	Edukacja regionalna powinna obejmować następujący przedmiotowy zakres: - szeroko pojęte środowisko przyrodnicze z przejawami i skutkami ludzkiej ekspansji; - przemysł i inne składniki środowiska społeczno-gospodarczego; - środowisko społeczne ukształtowane przez strukturę społeczną osób, grup i instytucji oraz dynamikę przekształceń; - środowisko kulturalne ujmowane jako regulatory zachowań symbolicznych i ich	Edukacja regionalna możliwa jest do zarealizowania za pomocą pedagogiki C. Freineta: - spełnia warunek realności i antydualności sfer życia człowieka; - wyróżnia się kategoriami samorządności i społeczności, będącymi kategoriami edukacji regionalnej; - edukacja regionalna jest zaangażowana w zmianę zgodnie z kategoriami emancypacyjności i krytyczności;	Treści edukacji regionalnej związane są z: - krajobrazem; - architekturą; - zabytkami kultury duchowej i materialnej; - gwarą (dialektem miejscowym); - folklorem; - legendą; - sztuką ludową; - historią; - lokalnymi bohaterami i wydarzeniami; - kontaktami międzyludzkimi; - przekazem międzypokoleniowym; - obyczajowością społeczności;	Edukacja regionalna składa się z trzech struktur, która każda z nich spełnia określone zadania i funkcje pedagogiczne: - struktury dydaktycznej; - struktury wychowawczej; – struktury opiekuńczej;	Badacz wyszczególnił sześć kręgów wiedzy: - mikro- oraz mezo-ekologia; - mikro- i mezo-geografia; - wiedza o historii regionalnej; - wiedza o regionalnych wydarzeniach, bohaterach, oraz strukturach i rozwiązaniach o charakterze politycznym; - socjologiczna wiedza o regionalnej społeczności; - wiedza o wielokulturowości, przeobrażeniach i zjawiskach społecznych, krainach kulturowych;

	wytwory (język, sztuka, literatura, obyczaje, obrzędy)		- obcowaniem z przyrodą;		- wiedza o regionalnym języku – wiedza o gwarze i literaturze; - wiedza, dotycząca regionalnej kultury materialnej, twórczości artystycznej i rzemieślniczej
Wybrane założenia	Edukacja regionalna powinna prowadzić do zerwania ze schematem „twórczej kontynuacji" i zostać rozszerzona poza instytucje oświatowe	Edukacja regionalna wyróżnia - uniwersalnością; -niepowtarzalnością spraw ludzkich; -ukierunkowaniem na „człowieka"	Edukacja regionalna. Prowadzi do do nabywania kompetencji w obszarze kultury oraz języka własnej zbiorowości	Edukacja regionalna powinna być ukierunkowana na doskonalenie współczesności i przyszłości regionu	Edukacja regionalna powinna być realizowana oprócz rodziny i społeczności poprzez instytucje oświatowe w postaci kursów przedmiotowych

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: P. Petrykowski, Edukacja regionalna. Problemy podstawowe i otwarte, Toruń 2003, s. 35-49.

Za pomocą tabeli nr 2 dokonano porównania wybranych ujęć edukacji regionalnej z uwzględnieniem takich aspektów jak istota i cele edukacji regionalnej, jej pedagogiczne wymiary oraz wybranych założeń koncepcji teoretycznych edukacji regionalnej. Na podstawie zawartych w niej informacji można zauważyć, że mimo zróżnicowanych ujęć edukacji regionalnej, to jej istota związana jest z wprowadzaniem jednostki i społeczności w regionalną tradycję i życie społeczno-kulturowe, umożliwieniem powrotu do korzeni, czy też przekazywaniem wiedzy o „Ojczyźnie prywatnej", która stanowi fundament tożsamości regionalnej. Edukacja regionalna sprzyja kształtowaniu relacji i stosunków społeczno-kulturowych, szczególnie że jest ukierunkowana na człowieka i jego potrzeby, a także umiejętnościom współdziałania i zaangażowania w „małej Ojczyźnie". To za pomocą niej możliwe jest wyposażenie uczestników w taką wiedzę i kompetencje kulturowe, które pozwalają na prawidłowe funkcjonowanie w społeczeństwie. Ten zasób kulturowy można nabyć w ramach edukacji regionalnej realizowanej poza instytucjami oświatowymi i poza okresem edukacyjnym człowieka, tak jak to zauważył w swojej koncepcji D. Jankowski.

1.4 Formy edukacji pozaszkolnej

We współczesnym świecie pojęcie edukacji związane jest już nie tylko z wiedzą oraz umiejętnościami zdobywanymi w ramach nauki szkolnej, ale również z edukacją, która ma miejsce poza nimi i która jest inicjowana przez podmioty nienależące do grona placówek oświatowych. Obecna rzeczywistość obejmująca zróżnicowane płaszczyzny jest ściśle związana ze zdobywaniem wiedzy i kształtowaniem społeczeństwa informacyjnego, co z kolei tworzy nowe obszary, wyzwania i aspekty związane z edukacją. Dlatego edukacja szkolna nie jest już główną drogą zdobywania wiedzy oraz umiejętności, ale jest uzupełniana poprzez te formy edukacji, które mają miejsce poza instytucjami oświatowymi. Jedną z nich jest edukacja pozaszkolna, która ze względu na swoje specyficzne cechy zdaniem Roberta Frimhofera „wiąże uczenie z realnym światem, rozwija motywację, pomaga kształtować indywidualne postawy oraz odnajdować swoje indywidualne talenty – bo jej mniej zuniformizowany kształt pozwala skoncentrować się na potrzebach pojedynczych osób, a nie zbiorowości uczniów. Rozbudza też chęć uczestnictwa, buduje aktywną postawę społeczną – a z wielu badań wynika, że aktywność często jest dziedziczona społecznie"[319]. Edukacja pozaszkolna jest ściśle powiązana z codzienną rzeczywistością, dzięki czemu jej uczestnicy zdobywają wiedzę, oraz umiejętności

[319] R. Frimhofer, *W szkole czy poza szkołą: jak się uczymy w epoce postindustrialnej?,* [w:] *Jak wykorzystać potencjał edukacji pozaszkolnej w Polsce?*, P. Zbieranek (red.), Gdańsk 2011, s. 56.

w powiązaniu z realnym światem oraz poprzez jego doświadczanie. Ponadto ze względu na swoją specyfikę pozwala na dostrzeżenie oraz zaspokojenie zindywidualizowanych potrzeb, dzięki czemu istnieje możliwość personalizacji i indywidualizacji procesu uczenia.

Zgodnie ze współczesnym podejściem w edukacji można wyszczególnić dwie odmiany: formalną oraz pozaformalną. Pierwsza z nich ma miejsce w instytucjach należących do tradycyjnego systemu oświaty, zaś edukacja pozaformalna realizowana jest poza ich obrębem. Edukacja pozaszkolna wpisuje się w obręb edukacji pozaformalnej, która przybiera zróżnicowane formy realizowane w postaci tzw. incydentalnego uczenia się, a także jako działania realizowane przez wyspecjalizowane organizacje[320]. W przypadku tej edukacji istotny jest sposób postrzegania procesu dydaktycznego, w którym to ważna jest aktywna postawa uczestników oraz zniesienie sztywnej hierarchizacji między uczącym się a przekazującym wiedzę.

Edukacja pozaszkolna obejmuje zarówno edukację nieformalną, jak i pozaformalną, która każda z nich wyróżnia się charakterystycznymi cechami. Wpisuje się także w obszar edukacji równoległej. Zgodnie z definicją Stanisława Sławińskiego edukacja nieformalna to „nabywanie wiedzy, umiejętności i kompetencji społecznych w toku różnorodnych aktywności poza zorganizowanymi formami kształcenia się"[321]. Proces uczenia się ujmowany jest jako ciąg czynności, które są podejmowane w celu samodzielnego zdobycia wiedzy, lub też jako proces uczenia się, towarzyszący innej aktywności np. podczas uczestniczenia w wydarzeniach o charakterze rekreacyjnym[322]. W przypadku ujęcia edukacji nieformalnej w obszarze edukacji pozaszkolnej istotne jest spojrzenie na edukację, która dotyczy zarówno działalności instytucji, jak i „bodźców informacyjnych i sytuacjach edukacyjnych, w których uczestniczą dzieci i dorośli"[323]. Pojęcie edukacji pozaszkolnej ujmowanej z perspektywy nieformalnej dotyczy zróżnicowanych form edukacji, które mają miejsce poza murami szkoły. Proces edukacyjny nie zachodzi w sztywnie określonym miejscu i czasie, ale może mieć miejsce w różnych sytuacjach. Ma charakter mimowolny, intencjonalny, opierający się na doświadczaniu i chęci zaspokojenia potrzeby wiedzy. Środowiskiem edukacji pozaszkolnej nie jest systemowa instytucja oświatowa, ale to wszystko, co otacza jednostkę, czyli przede wszystkim środowisko społeczne najbliższe człowiekowi np. rodzina, społeczność lokalna/regionalna.

---

[320] P. Zbieranek, *Sektor edukacji pozaszkolnej w Polsce – próba opisu,* [w:] *Jak wykorzystać potencjał edukacji pozaszkolnej w Polsce?*, P. Zbieranek (red.), Gdańsk 2011, s. 9.
[321] S. Sławiński, *Słownik podstawowych terminów dotyczących krajowego systemu kwalifikacji*, Warszawa 2014, s. 19.
[322] Ibidem.
[323] E. Piotrowska-Gromniak, *Edukacja pozaszkolna – szansą na przemodelowanie myślenia o edukacji*, [w:] *Jak wykorzystać potencjał edukacji pozaszkolnej w Polsce?*, P. Zbieranek (red.), Gdańsk 2011, s. 72.

Zdaniem Barbary Fatygi „edukacja nieformalna tradycyjnie jest rozumiana szeroko, jako te sposoby uczenia się, które istnieją poza systemem edukacji formalnej" i wyróżnia się pozainstytucjonalnym i pozasystemowym charakterem[324]. Autorka dokonuje wyszczególnienia jej cech, zwracając uwagę na zróżnicowane płaszczyzny, które są związane z edukacją nieformalną. W edukacji nieformalnej relacje między uczącymi się są niesformalizowane. Uczestnictwo w edukacji nieformalnej jest dobrowolne i związane z większą dostępnością w porównaniu do edukacji formalnej. Edukacja ta może być podejmowana na różnych etapach życia człowieka, który czerpie wiedzę z korzystania z wielu kanałów. Współcześnie edukacja nieformalna obejmuje zarówno tradycyjne formy działalności edukacyjnych np. fundacji, instytucji kulturowych, stowarzyszeń oświatowych np. w postaci programów, trwających określony czas oraz uzupełniających system edukacji formalnej, jak i w formie spontanicznej aktywności ukierunkowanej na samokształcenie lub też wspieranej przez innych „w warunkach absolutnego minimum instytucjonalizacji"[325].

W ujęciu edukacji pozaszkolnej postrzeganej z perspektywy edukacji pozaformalnej proces zdobywania wiedzy i umiejętności zachodzi poprzez aktywność, praktykę oraz doświadczanie. Pojęcie edukacji pozaformalnej dotyczy zaplanowanego i ustrukturyzowanego procesu, w którym to za pomocą określonych narzędzi można zmierzyć jego efektowność. Zgodnie z definicją Eurostatu edukacja pozaformalna jest to „każda zorganizowana i ciągła działalność edukacyjna, która nie odpowiada całkowicie […] definicji kształcenia formalnego"[326]. W perspektywie światowej edukacja pozaformalnna stanowiła już część dyskusji nad polityką edukacyjną w latach 60-tych i 70-tych XX wieku[327], zaś w latach 90-tych M. Fordham dokonał wyszczególnienia następujących czterech głównych cech edukacji pozaformalnej:

- kształcenie pozaformalne ma miejsce zarówno w obrębie instytucji edukacyjnych, jak i poza nimi,
- uczestnicy procesu edukacyjnego należą do zróżnicowanych grup wiekowych i o określonych potrzebach,
- edukacja pozaformalna ukierunkowana jest na zdobycie określonych celów,
- kształcenie pozaformalne wyróżnia się elastycznym podejściem do organizacji i stosowanych metod nauczania oraz przekazywania wiedzy.

[324] B. Fatyga, *Edukacja nieformalna w Polsce: historia i formy współczesne (wystąpienie plenarne),* [w:] Jagna Kaczanowska (red.), *Doświadczać ucznia. Materiały pokonferencyjne*, Warszawa 2005, s. 19.
[325] B. Fatyga, *Edukacja nieformalna w Polsce…,* s. 22-23.
[326] I. Stalończyk, *Edukacja formalna i pozaformalna w procesie kształtowania społeczeństwa wiedzy*, „Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy", nr 37 (1/2014), s. 326.
[327] R. Rettinger, *Dobre praktyki edukacji pozaformalnej*, [w:] T. Rachwał (red.), *Kształtowanie kompetencji przedsiębiorczych*, Seria Naukowa, t. 5, Warszawa 2019, s. 223.

Kolejna definicja edukacji pozaformalnej nawiązuje do wykładni tego terminu podanej przez Eurostat. Stanisław Sławiński określa ją jako „uczenie się zorganizowane instytucjonalnie, jednak poza programami kształcenia i szkolenia prowadzącymi do uzyskania kwalifikacji zarejestrowanej”[328]. Działania edukacyjne prowadzone w ramach edukacji pozaformalnej są realizowane zgodnie z ustalonym planem, zawierającym m.in. cele, rezultaty, czy też harmonogram lub potencjalną grupę odbiorców. Należy zaznaczyć, że edukacja pozaformalna różni się od edukacji formalnej tym, że jej fundamentem jest dobrowolność uczestniczenia w niej, elastyczność procesu uczenia się i dążenie do rozwoju potencjału uczestników. Edukacja pozaformalna wyróżnia się następującymi cechami, które również dotyczą edukacji pozaszkolnej[329]:

- dobrowolność uczestnictwa,
- wysoka motywacja wewnętrzna uczestników procesu edukacyjnego,
- cel edukacyjny zostaje określony przez uczestników,
- nauka prowadzona jest według planu,
- struktura procesu dydaktycznego jest zindywidualizowana i stworzona przed podjęciem określonych działań,
- w procesie edukacyjnym uwzględnione są potrzeby oraz oczekiwania uczestników,
- relacja zarówno między uczestnikami, jak i prowadzącymi opiera się na partnerstwie,
- wybór treści dydaktycznych dokonywane jest przez uczącego,
- grupa jest zróżnicowana, podobnie jako środowisko uczenia się,
- odpowiedzialność za efekty uczenia się znajduje się po stronie uczącego się,
- efekty procesu dydaktycznego poddawane są wewnętrznej ocenie i potwierdzane są poprzez opis,
- zakres nauki jest zróżnicowany pod względem tematycznym i ma charakter całożyciowy,
- edukacja może być prowadzona przez osoby prywatne, czy też organizacje pozarządowe.

Ważnym elementem w edukacji pozaformalnej jest zaangażowanie, które związane jest także z warstwą emocjonalną, obejmującą budowanie relacji i więzi opartych na obopólnym zaufaniu i szacunku. To z kolei wymaga spojrzenia na uczestnika procesu edukacyjnego z

[328] S. Sławiński, *Słownik podstawowych terminów…*, s. 16.
[329] T. Warchoł, *Edukacja pozaformalna wsparcie dla rozwoju dziecka w młodych wieku szkolnym*, „Pedagogika Przedszkolna i Wczesnoszkolna”, 2(12)/2018, s. 218.

perspektywy równego sobie partnera i uwzględnieniu jego potrzeb, oczekiwań, predyspozycji oraz innych czynników, które mogą mieć wpływ na przebieg i efekt tego procesu. Edukacja pozaformalna jest jednym z istotniejszych sposobów pogłębiania oraz nabywania wiedzy, umiejętności oraz kompetencji w myśl zasady uczenia się przez całe życie.

Dynamicznie zachodzące zmiany we współczesnym świecie dotykają zróżnicowanych płaszczyzn, także tych związanych z kwestiami społecznymi, co również ma wpływ na zmianę postrzegania roli edukacji w codziennym życiu. Dzisiejsze społeczeństwo staje się już nie tylko społeczeństwem wiedzy, ale przede wszystkim społeczeństwem uczącym się[330]. Z racji tego wzrasta świadomość istoty edukacji, która nie jest już domeną instytucji oświatowych, ale elementem codziennej rzeczywistości. Edukacja realizowana poza murami szkół pozwala zarówno w wymiarze jednostkowym, jak i społecznym na łatwiejsze przystosowanie się do życia we współczesności. Należy również podkreślić za E. Trempałą, że środowisko społeczne, na które składa się społeczność lokalna lub regionalna, ma w sobie wielki potencjał edukacyjny oraz same w sobie są „środowiskami o wielkiej sile oddziaływań wychowawczych"[331]. To poprzez swoją strukturę społeczną, kręgi kulturowe pełni funkcję „zbiorowego edukatora jednostek i grup ludzkich"[332]. Nieustanne oddziaływanie na jednostkę oraz grupy w różnych okresach życia ma wpływ na proces kształtowania się osobowości, przyjmowania przez nich postaw, czy też podejmowane aktywności. Zdaniem badacza „rozwój osobowości człowieka jest m.in. zależny od całokształtu zachowania się ludzi w najbliższym otoczeniu, stwarzanej przez sytuacje i środowiska, reprezentowanych przez nich wartości oraz od funkcjonowania całkowitego systemy oświaty i wychowania"[333]. Te wymienione elementy tworzą społeczeństwo edukacyjne, oddziałujące na wielopłaszczyznowy rozwój człowieka.

Pozaszkolna edukacja związana jest ze środowiskiem społecznym. Jednostka, zdobywając wiedzę i umiejętności w codziennym doświadczaniu rzeczywistości, kształtuje również cechy społeczne, takie jak[334]: odpowiedzialność społeczną oraz osobistą, zdolność do podejmowania przedsięwzięć w ramach współpracy grupowej, umiejętności komunikacji interpersonalnej, przyjęcie i podzielanie wartości wyznawanych w społeczności, czy też zdolności do podejmowania zróżnicowanych decyzji, które mają wpływ na jednostkę i członków

[330] G. Maniak, *Kształcenie przez całe życie – idea i realizacja. Polska na tle Unii Europejskiej*, „Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach", nr 214-215, s. 129.
[331] E. Trempała, *Funkcjonowanie edukacji równoległej w polskim systemie oświaty i wychowania (relacje z badań społecznych)*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Bydgoszczy, Studia Pedagogiczne", z. 24 1996, s. 88.
[332] Ibidem.
[333] Ibidem.
[334] G. Leśniewska, *Edukacja nieformalna – moda czy konieczność*, „Edukacja Humanistyczna nr 2(35)", 2016, s. 116-117.

społeczności. Środowisko społeczne jest również środowiskiem edukacyjnym, które to charakteryzuje się wieloma możliwościami, szansami i drogami, mającymi wpływ na zróżnicowane płaszczyzny życia jednostki i społeczeństwa. W odniesieniu do środowiska społecznego edukacja pozaszkolna „postrzegana jest bowiem jako proces kształtowania postaw, wartości, umiejętności i wiedzy w oparciu o doświadczenia oraz wpływ otoczenia"[335]. Edukacja pozaszkolna jest ściśle związana z wpływami środowiska społecznego, które kształtują jednostkę zgodnie z przyjętym przez członków społeczności systemem aksjologicznym.

Edukacja pozaszkolna ma także cechy edukacji równoległej, która może być rozpatrywana z różnych perspektyw[336] np. jako kształcenie i wychowania pozaszkolne lub też jako oddziaływania zachodzące w zróżnicowanych obszarach życia pozaszkolnego, które obejmują konkretne grupy wiekowe. Edukacja równoległa wyróżnia się następującymi cechami świadczącymi o jej funkcjach dydaktyczno-wychowawczych: trwałością oraz powszechnością, intensyfikacją na wskutek rozwiązań technologicznych oraz zwiększoną efektywnością przekazywanych treści, komunikatów i wzorów wychowawczych[337]. Ze względu na to, że edukacja pozaszkolna związana jest z uczestnictwem społecznym, w którym dokonuje się proces edukacyjny, to można mówić o „o kształceniu i wychowaniu równoległym obejmującym wszystkie instytucje pozaszkolne"[338]. E. Trempała zdefiniował pojęcie edukacji równoległej zarówno w węższym, jak i szerszym znaczeniu. W przypadku tego pierwszego edukacja równoległa to „kształcenie i wychowanie pozaszkolne, jako układ placówek wychowania poza szkołą, obejmujący swym oddziaływaniem określoną część dzieci i młodzieży (np. rodzinę)"[339]. W znaczeniu szerszym „edukacja równoległa, to całokształt wpływów i oddziaływań zarówno planowych, jak i samorzutnych (okazjonalnych) na dzieci, młodzież (i dorosłych) w różnych dziedzinach ich życia i działalności w warunkach pozaszkolnych"[340]. Obie definicje wskazują na to, że edukacja równoległa obejmuje działania edukacyjne podejmowane przez podmioty, znajdujące się poza formalnym systemem oświaty. Edukacja równoległa znajdująca się w obszarze edukacji pozaszkolnej dotyczy szerokiego spektrum wpływów oraz oddziaływań wychowawczych o charakterze bezpośrednim, pośrednim, naturalnym, zachodzących w środowisku pozaszkolnym. A z kolei środowiska

[335] K. Gajda, *Nauczanie nieformalne – wytyczne unijne i próba implementacji,* Kraków 2014, s. 146.
[336] N. Pawlyk, P. Ziółkowski, *Edukacja nieformalna w Polsce i na Ukrainie – idea i doświadczenie,* Bydgoszcz-Żytomierz 2020, s. 70.
[337] Ibidem.
[338] E. Trempała, *Funkcjonowanie edukacji równoległej…,* s. 89.
[339] Ibidem, s. 91.
[340] Ibidem.

pozaszkolne „tworzą swoiste warunki edukacyjne mające wpływ na rozwój ontogenetyczny człowieka”[341].

Edukacja pozaszkolna stwarza zróżnicowane możliwości, z których mogą skorzystać uczestnicy procesu edukacyjnego w wymiarze kulturowym oraz w procesie budowania dialogu opartego na równej płaszczyźnie relacji społecznych. Dlatego edukacja pozaszkolna jest procesem i wynikiem „nauczania, wychowania, rozwoju i uspołeczniania osobowości w czasie wolnym w pozaszkolnych instytucjach oświatowych i w innych instytucjach społecznych”[342].

Do instytucji, których działalność znajduje się w obszarze edukacji pozaszkolnej, należą placówki wychowania pozaszkolnego, których funkcjonowanie reguluje rozporządzenie wykonawcze Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 7 marca 2005 roku w sprawie ramowych statutów placówek publicznych[343]. To są m.in. pozaszkolne placówki specjalistyczne, ogniska pracy pozaszkolnej, młodzieżowe domy kultury, czy też pałace młodzieży[344]. Tego typu placówki pełnią ważną funkcję w procesie edukacyjnym oraz wychowawczym uczestników, pozwalając na zróżnicowany rozwój oraz zdobywanie i pogłębianie wiedzy znajdującej się w obszarze zainteresowań dzieci i młodzieży[345]. Dodatkowo instytucje wychowania pozaszkolnego realizują funkcje społeczne poprzez np. uzupełnianie lub pogłębianie wiedzy zdobytej w szkołach, czy też wzbogacając osobowość i stymulując rozwój uczestników[346]. Przy próbie zdefiniowania obszarów działalności edukacji pozaszkolnej pomocna jest dokumentacja prawna w postaci Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 24.12.2007 r. w sprawie Polskiej Klasyfikacji Działalności (PKD)[347]. W dokumencie tym dokonano podziału edukacji na grupy/klasy/podklasy, a także opisano je, nadając konkretną nazwę grupowania. W przypadku form pozaszkolnej edukacji grupa ta obejmuje „kontynuację edukacji ogólnej oraz kształcenie zawodowe”, jednakże kształcenie to dotyczy przede wszystkim rozwoju własnych zainteresowań, uzyskaniem i pogłębianiem wiedzy,

---

[341] Ibidem.
[342] O. Bykowska, *Teoretyczno-metodyczne podstawy edukacji pozaszkolnej na Ukrainie*, [w:] B. Kurowska, K. Łapot-Dzierwa, *Kultura – sztuka – edukacji*, Kraków 2015, s. 279-280.
[343] *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 7 marca 2005 roku w sprawie ramowych statutów placówek publicznych*, Dz.U. 2005 nr 52 poz. 466, http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20050520466/O/D20050466.pdf, [dostęp: 10.07.2021]
[344] *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 7 marca 2005 roku w sprawie ramowych statutów placówek publicznych,* Dz.U. 2005 nr 52 poz. 467 , http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20050520466/O/D20050466.pdf, [dostęp: 10.07.2021]
[345] K. Grzesiak, *Rola placówek wychowania pozaszkolnego w wychowaniu do wartości*, Państwo i Społeczeństwo 2016 (XVI) nr 2, s. 91.
[346] Ibidem.
[347] *Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 24 grudnia 2007 r. w sprawie Polskiej Klasyfikacji Działalności (PKD*), Dz.U. 2007 nr 251 poz. 1885, http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20072511885, [dostępne: 30.07.2021]

umiejętności, a także kwalifikacji zawodowych poza formalnymi instytucjami oświatowymi oraz doskonaleniem zawodowym”[348]. Do form pozaszkolnej edukacji należą obozy i szkoły, które swoją ofertę kieruję do grup i osób indywidualnych w postaci kursów oraz zajęć np. artystycznych, teatralnych lub muzycznych. Grupa ta obejmuje również szkolenia specjalistyczne, realizowane przez m.in. działalność placówek kształcenia praktycznego, placówek kształcenia ustawicznego oraz ośrodków dokształcania i doskonalenia zawodowego. W rozporządzeniu dokonano również wyszczególnienia pozaszkolnych form edukacji, które nie zostały jednoznacznie sklasyfikowane. Do nich zaliczana jest edukacja, w której niemożliwe jest zdefiniowanie poziomu nauczania, a także inne „pozostałe pozaszkolne formy edukacji związane głównie z rozwijaniem własnych zainteresowań, uzyskiwaniem i uzupełnianiem wiedzy, umiejętności i kwalifikacji zawodowych w formach pozaszkolnych oraz doskonaleniem zawodowym”[349].

Pojęcie edukacji pozaszkolnej dotyczy zróżnicowanych form nauczania i wychowywania. Edukacja pozaszkolna, także w połączeniu z edukacją formalną może przyczynić się do zwiększenia efektywności procesu uczenia się i nabywania kompetencji. Zdaniem Renaty Rettinger „uczenie się poza szkołą jest efektywne, ponieważ zaangażowanie uczestnika aktywuje jego proces poznawczy. W ten sposób uczestnicy odkrywają swoje talenty, są zadowoleni z osiągniętych celów, budują więzi społeczne, kształtują poglądy i aktywnie spędzają czas”[350]. Edukacja pozaszkolna oddziałuje także na inne procesy, m.in. dotyczące kształtowania zróżnicowanych wymiarów tożsamości człowieka. Edukacja i uczenie się, w tym także, edukacja pozaszkolna, są zdaniem Elżbiety Dubas „ważne dla bycia, a raczej ciągłego, niestrudzonego stawania się człowiekiem, a indywidualna tożsamość człowieka określana jest poprzez uczenie się – poprzez to, dlaczego, czego, kiedy, jak często, w jaki sposób, z jakim skutkiem człowiek dorosły uczy się, jak również, dlaczego odmawia uczenia się”[351]. To poprzez edukację „człowiek dorosły może wciąż dookreślać swą tożsamość i stawać się coraz bardziej dojrzałym – pełnym człowieczeństwa”[352]. Realizacja edukacji pozaszkolnej przez lokalne i regionalne instytucje kulturowe, organizacje, stowarzyszenia, a także przez pasjonatów danej dziedziny wiedzy, przyczynia się do pogłębienia wiedzy, zdobycia nowych umiejętności, a także rozwoju osobistych zainteresowań jej uczestników.

[348] Ibidem.
[349] Ibidem.
[350] R. Rettinger, *Dobre praktyki edukacji pozaformalnej*, [w:] T. Rachwał (red.*), Kształtowanie kompetencji przedsiębiorczych*, Warszawa 2019, s. 225.
[351] E. Dubas, *Auksologia andragogiczna. Dorosłość w przestrzeni rozwoju i edukacji*, „Rocznik Andragogiczny” 2009, s. 143.
[352] Ibidem.

Ważną cechą charakterystyczną edukacji pozaszkolnej jest to, że skierowana jest do zróżnicowanych grup wiekowych. Dzięki temu wpisuje się we współczesne podejście wobec edukacji, jako nauki przez całe życie. Udział w działaniach edukacyjnych zazwyczaj jest dobrowolny, dzięki czemu umożliwia uczestnikom na dokonanie zindywidualizowanego wyboru działań edukacyjnych realizowanych przez pozaszkolne podmioty, dzięki czemu jednocześnie jest zaspakajana potrzeba zdobycia wiedzy. Należy również podkreślić, że podczas inicjatyw edukacyjnych podejmowanych w ramach edukacji pozaszkolnej zachodzą zróżnicowane interakcje społeczne, co ma wpływ na kształtowanie pożądanych postaw, przekazywanie pewnych wartości ważnych dla społeczeństwa, a także budowanie więzi nie tylko między członkami danej społeczności, ale także z miejscem, jakim jest np. region. Jest to niezwykle ważne szczególnie w przypadku młodzieży, która poprzez uczestniczenie w zróżnicowanych formach edukacji realizowanej w środowisku pozaszkolnym ma możliwość „nabywania nowych kompetencji, wzbogacania wiedzy o sobie i świecie, wzbogacania i modyfikowania treści przekonań dotyczących siebie, przekształcania wcześniej ukształtowanego poczucia tożsamości”[353]. Dlatego edukacja pozaszkolna odgrywa istotną rolę w formowaniu się tożsamości, także te regionalnej.

1.5 Tożsamość regionalna mieszkańców Mazur na przestrzeni dziejów

Mazury są wyjątkową krainą położoną w północno-wschodniej części Polski, która jest znana z wielkich walorów przyrodniczych postrzeganych głównie z perspektyw atrakcji turystycznych. Jednakże Mazury to także tereny o burzliwej historii i dziejach, często nieznanych, zapomnianych, przepełnionych zarówno cierpieniem, jak i nadzieją. To kraina, będącą świadkiem końca bezpiecznego świata tych, którzy ją zamieszkując, zostali zmuszeni do jej porzucenia, a jednocześnie początkiem bycia domem tych, którym pozostały jedynie wspomnienia po ich „małej Ojczyźnie”. W związku z tym kwestia tożsamości regionalnej mieszkańców Mazur jest wielopłaszczyznowa i ściśle związana z dziejami historycznymi tych ziem.

Kim byli mieszkańcy Mazur – Polakami, Niemcami, Mazurami, a może polskimi lub niemieckimi Prusami? Z jakim narodem się utożsamiali? Jak widzieli siebie na tle sąsiadujących z nimi państw? Jacy byli Mazurzy? I wreszcie kim czują się współcześni mieszkańcy Mazur i jaka rola jest w tym pozaszkolnej edukacji regionalnej? Aby móc

[353] A. I. Brzezińska, *Tożsamość u progu dorosłości. Wizerunek uczniów szkół ponadgimnazjalnych*, Poznań 2017, s. 11-12.

odpowiedzieć na te pytania należy wrócić do przede wszystkim do początków historii tych ziem i jej mieszkańców, a więc autochtonów - Mazurów. Bez znajomości przeszłości, historii i korzeni tych ziem niemożliwe jest mówienie o teraźniejszości i przyszłości, ponieważ zgodnie z poglądem A. I. Brzezińskiej, „choćby więc z tego względu warto być świadomym, skąd pochodzimy, skąd wyrastamy, jakie są nasze obciążenia historyczne i lokalne, co może dawać siłę, a co jest „kulą u nogi", gdy wchodzimy w dorosłość i samodzielnie, czasami w warunkach skrajnie odmiennych niż nasi przodkowie, zaczynamy realizować projekt własnego życia"[354].

Już dawni regionaliści zajmowali się historią Mazur, próbując dokonać rekonstrukcji historii osadnictwa. Jednym z nich jest Józef Ostaszewski (1875-1942), regionalista, lekarz i autor książki pt.: „Dzieje pierwotne szczepu mazurskiego", który przedstawił okres formowania się Mazur i zaludniania tych ziem przez ludność polską, pochodzącą z Mazowsza jako proces, składający się z trzech etapów[355]. Innym znanym badaczem losów tej krainy jest Wojciech Kętrzyński (1838-1918), który nawiązując do dzieła Maxa Toeppena (1822-1893) o tytule „Historia Mazurska" przedstawił dzieje osadnictwa polskiego w Prusach Zachodnich i Wschodnich[356]. Po podboju tych ziem przez Zakon Krzyżacki rozpoczęła się kolonizacja krzyżacka która, choć początkowo obejmowała jedynie zachodnią część tych ziem, to jednak szybko rozrosła się na pozostałe obszary[357]. W ramach niej zaludniano je przez ludność polską i niemiecką, choć zauważalny był podział ludności na część wschodnią oraz zachodnią Mazur (przypadku części wschodniej mniejsza ilość ludności polskiej osadzała się na tych terenach, niż w zachodniej)[358]. Ludność polska pochodziła przede wszystkim z ziemi chełmińskiej (osadzając się głównie na Mazurach Zachodnich) i Mazowsza. Zdaniem Władysława Chojnackiego w połowie XVII wieku ludność polska w Prusach Książęcych wyniosła ok. 360 tys. osób, zaś znany historyk, regionalista i miłośnik Mazur Wojciech Kętrzyński uważał, że w 1600 roku Polacy (Mazurzy) stanowili jedną trzecią ogółu ludności[359].

W tym okresie miały miejsce ważne przemiany etniczne związane z narodowością napływowej ludności. Wraz z kolejnymi latami odsetek Polaków zwiększał się w stosunku do malejącego odsetka ludności pruskiej. W przypadku osadników niemieckich ich liczba była najmniejsza w porównaniu do Polaków i Prusów. Oprócz nich głównie w północno-wschodniej

[354] A. I. Brzezińska, *Dziecińśtwo i dorastanie: korzenie tożsamości osobistej i społecznej*, [w:] *Edukacja regionalna*, A. W. Brzezińska, A. Hulewska, J. Słomska (red.), Warszawa 2006, s. 77.
[355] J. Małłek, *Zanik ludu mazurskiego*, Dąbrówno 2020, s. 10.
[356] W. Kętrzyński, *O ludności polskiej w Prusiech niegdyś krzyżackich*, Lwów 1882.
[357] G. Białuński, *Zarys dziejów osadnictwa na Mazurach*, „Echa Przeszłości", XX/1, 2019, s. 335.
[358] Ibidem, s. 337.
[359] J. Małłek, *Migracje ludności niemieckiej, polskiej i litewskiej na ziemie pruskie w XIII-XVIII wieku*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie", nr 4, 2003, s. 438.

części Mazur występowały również inne nacje, takie jak Rusini i Litwini. Osadnik polskiego pochodzenia na przybyłych terenach spotkał się z wielokulturowością – początkowo z ludnością pruską oraz niemiecką, zaś w toku rozwoju kolonizacji także z innymi nacjami. W późniejszych latach do osadników dołączyła ludność litewska, o której obecności świadczą np. nazwy miejscowości. Te obszary zajmowane również były przez niemiecką szlachtę, która już pojawiła się w XV wieku i która również nieraz otrzymywała wsie np. za udział w wojnie trzynastoletniej[360]. Na zróżnicowanie kulturowe tej krainy miały wpływ także wydarzenia historyczne np. związane z prześladowaniami religijnymi protestantów. To na tych terenach protestancka ludność pochodząca z Salzburga znalazła schronienie, osiedlając się głównie w północnej części Prus, wypierając przy tym ludność litewską. W ramach prowadzonych działań w ciągu 20 lat ludność Prus Książęcych zwiększyła się o 50%, stając się zróżnicowaną pod względem narodowościowym krainą[361].

W przypadku omawiania kwestii tożsamościowych mieszkańców Mazur należy przede wszystkim dokonać analizy dziejów historycznych tych ziem, a także czynników, które miały wpływ na kształtowanie się poczucia patriotyzmu, świadomości narodowej, czy też poczucia identyfikacji i przynależności do tych ziem, co związane jest z tożsamością regionalną.

Procesy migracyjne przyczyniły się do powstawania w Prusach Książęcych regionów, które różniły się między sobą etnicznym pochodzeniem mieszkańców. Dlatego to język, jakim posługiwała się ludność, pozwolił na wyodrębnienie następujących obszarów: Górnych Prus i Sambii (zamieszkiwanej przez ludność pochodzenia niemieckiego), Mazur, częściowo Górnych Prus i południowej Warmii (ludność polska) i Pruskiej Litwy (ludność litewska)[362]. W kwestiach tożsamościowych dużą rolę odgrywało terytorium, które było wspólnie zamieszkiwane przez ludność różniącą się między sobą pochodzeniem etnicznym. Najliczniejszą grupą mieszkańców Prus była ludność pochodzenia polskiego, w której to zdaniem badaczy istotną funkcję pełnił język polski, przyczyniający się do utworzenia odrębnej grupy postrzeganej jako lud mazurski. Język był jednym z najważniejszych narzędzi kulturowych oraz elementem dziedzictwa kulturowego, który pozwalał na etniczne wyodrębnienie społeczności oraz jej integrację społeczno-kulturową.

Kwestia ludności mazurskiej, jej historii, a szczególnie pochodzenia etnicznego przez długie lata była przedmiotem sporów między badaczami, zajmującymi się historią Mazur[363].

[360] Ibidem.
[361] Ibidem, s. 379.
[362] J. Małłek, *Zanik ludu…,* s. 17.
[363] W. Mierzwa, *Zrozumieć Mazury,* Dąbrówno 2020, s. 16-17.

Należy wspomnieć, że Mazurzy przez długi czas, a więc od XV do pocz. XIX wieku zachowali swoją odrębną tożsamość regionalną, która wyrażała się m.in. w używaniu języka polskiego, czy też kultywowaniu polskich obyczajów, które stanowiły ważne dziedzictwo kulturowe przekazywane zarówno kolejnym pokoleniom, jak i innym mieszkańcom tych ziem. Ludność mazurska przyczyniła się również do polonizacji mniej licznych mieszkańców niemieckich. W okresie, gdy księstwo pruskie było lennem Królestwa Polskiego, kultura polska silnie oddziaływała na mieszkańców Prus. Znane było powiedzenie o ludności niemieckiej na tych terenach, że są „niemieckiego pochodzenia, ale słowiańskiego usposobienia". Zachowanie tej charakterystycznej tożsamości związane było z kilkoma czynnikami. Mimo że w Prusach Książęcych rządzili władcy pochodzenia niemieckiego, a więc dominującą kulturą była kultura niemiecka, to jednak sposób prowadzenia przez nich polityki przyczynił się do zachowania, a także rozwoju kultury polskiej na tych ziemiach, dzięki czemu takie elementy dziedzictwa kulturowego jak język, zwyczaje, obrzędy zostały zachowane i kultywowane.

Należy podkreślić, że na proces kształtowania poczucia przynależności narodowej i regionalnej ludu mazurskiego miał wpływ język polski oraz kultura, szczególnie polska książka. To jedne z najważniejszych elementów kulturowych spajających ze sobą społeczność i kształtujących poczucie przynależności oraz identyfikacje członków. Dzięki zinstytucjonalizowanym formom takim, jak oświata lub religia pielęgnowano powyższe elementy dziedzictwa kulturowego. I choć dopiero w późniejszych wiekach, a dokładnie w XIX w. i XX w. zaczęto stosować określenia, odnoszące się do „mazurskości", to jednak jej korzenie sięgają XVI wieku w postaci gwary języka polskiego, która obejmowała nie tylko ludność pochodzenia polskiego, ale również spolonizowanych Prusów, ewangelicką religię, a także staropolszczyznę utrwaloną w religijnym piśmiennictwie[364].

Przykładem działań i zinstytucjonalizowanych form edukacji, także edukacji o charakterze regionalnym był uniwersytet w Królewcu założony przez księcia Albrechta (najpierw w 1541 roku funkcjonował jako wyższa szkoła zwana szkołą partykularną lub „Pedagogium", zaś w 1544 roku została oficjalnie przekształcona w uniwersytet), który miał kształcić pastorów i nauczycieli dla wszystkich narodowości, zamieszkujących tereny Prus Książęcych. W Królewcu prężnie działał polski ośrodek wydawniczy, publikujący dzięki staraniom m.in. Jana Seklucjana druki w języku polskim. Jednakże ze względu na to, że niewiele osób z ludności mazurskiej decydowało się na studia w Królewcu, to książę Albrecht przyjmował z Polski protestantów, obsadzając nimi parafie mazurskie. Dodatkowo władca często zapraszał do

[364] E. Kruk, *Warmia i Mazury*, Wrocław 2003, s. 62-63.

Królewca znakomitych pisarzy, artystów i uczonych pochodzenia polskiego, przyczyniając się do dbania o rozwój języka polskiego w literaturze i szkolnictwie.

Znaczącą rolę w kształtowaniu tożsamości kulturowej, a więc regionalnej w Prusach Książęcych odegrał kościół ewangelicki, który poprzez swoje działania umacniał elementy tożsamościowe ludności mazurskiej. Kościół ewangelicki na terenie Mazur był dwujęzyczny i w związku z tym nabożeństwa odbywały się w języku polskim oraz w języku niemieckim. Książę Albrecht ustanowił stypendia dla studentów, władających językiem polskim, a także zalecał przyjmowanie na uczelnię osób polskojęzycznych, którzy w przyszłości mieli pełnić posługi duszpasterskie w mazurskich parafiach[365]. Kościół przyczynił się również do podniesienia poziomu edukacji w mazurskich szkołach, w których to funkcję nauczycieli pełnili duchowni mazurscy, wywodzący się z rodzin protestanckich nauczycieli i pastorów, głęboko zakorzenionych w środowisku polskojęzycznym. Jednym z najwybitniejszych pastorów, dbających o polskość na ziemiach mazurskich był Jan z Sącza, znany również pod nazwiskiem Sandenciusa – Sandecki i Maletiusa – Malecki. Po przybyciu do Prus zmienił nazwisko na Malecki i w ramach swojej działalności duszpasterskiej przetłumaczył oraz opublikował w Królewcu (w 1546 roku) „Mały katechizm" Marcina Lutra, nadając mu tytuł „Catechismus, to jest nauka chrześcijańska"[366]. Ponadto był również autorem „Litanii polskiej dla kościołów polskich Księstwa Pruskiej" oraz dokonał tłumaczenia części „Nowego Testamentu". Jego syn również zasłynął w swojej działalności duszpasterskiej w Prusach Książęcych, a dokładnie w Ełku, wydając przekłady katechizmów luterańskich. To dzięki podjętym działaniom oboje przyczynili się do popularyzowania języka polskiego, np. odprawiając nabożeństwa jedynie w nim, czy też sprowadzając z Krakowa czcionkę zwaną „krakowskim szryftem", za pomocą której publikowano wydawnictwa przeznaczone Mazurom[367]. Dodatkowo dzięki nim założono pierwszą polską szkołę średnią na terenach mazurskich, a dokładnie w Ełku (w 1546 roku). Szkoła ta do XVII wieku wyróżniała się wysokim poziomem nauki i obowiązkiem znajomości języka polskiego. W związku z działalnością kościoła pełniącego istotną funkcję w życiu społeczności miała ona ważny wpływ na proces kształtowania się tożsamości regionalnej, w której to takie elementy kulturowe, będące również narzędziami kulturowymi jak język polski lub literatura polska były również nośnikami wiedzy z zakresu edukacji regionalnej.

[365] W. Mierzwa, *Zrozumieć…,* s. 26.
[366] J. Sikorski, S. Szostakowski, *Dzieje Warmii i Mazur w zarysie: od pradziejów do 1870 roku*, Warszawa 1981, s. 274-278.
[367] J. Sikorski, S. Szostakowski, *Dzieje Warmii i Mazur…*, s. 278.

Z działalnością kościołów ewangelickich związany jest także rozwój polskojęzycznej literatury na ziemiach mazurskich, a dokładnie polskiej książki ewangelickiej, co miało wpływ na proces kształtowania się tożsamości ludności mazurskiej, silnie związanej z ziemią i krajobrazem kulturowym regionu. Wprowadzenie luteranizmu na te tereny wiązało się również z zapewnieniem dostępu wyznawców do Słowa Bożego w języku, który jest im znany. W XVI wieku, a dokładnie w 1530 roku ukazało się polskie wydanie „Katechizmu Lutra" przeznaczonego dla duchownych urzędujących na Mazurach[368]. Zdaniem Władysława Chojnackiego w latach 1545-1552 na terenie Prus Książęcych zostało wydanych więcej druków w języku polskim, niż w całej Polsce[369]. Do upowszechniania protestanckich kazań, kancjonałów i itd. przyczyniało się duchowieństwo mazurskie, np. dzięki „Kancjonałowi Pruskiemu", zaś do nabożeństw odprawianych w języku polskim weszły również niemieckie chorały i pieśni. „Kancjonał Pruski" doczekał się wielu wznowień i jako oficjalny polski kancjonał Staropruskiego Kościoła Krajowego pozostawał w użyciu przez Mazurów aż do czasów wprowadzenia zakazu odprawiania nabożeństw w języku polskim[370]. Innym przejawem tożsamościowym ludności w kościele ewangelickim i związanym również z kulturą i regionem była tradycja śpiewania pieśni w języku polskim. Jedna z nich pt.: „Pola już białe" stworzona przez proboszcza Bernarda Rostkowskiego jako mazurska pieśń kościelna, a także dożynkowa pełniła znaczącą funkcję na terenach mazurskich, co także było związane z kształtowaniem tożsamości regionalnej ludności mazurskiej[371].

W przypadku omawiania kwestii tożsamości mieszkańców ziem mazurskich od zarania dziejów nie można zapomnieć o roli szkoły w tym procesie. Prusy były pierwszym europejskim krajem, w którym został przyjęty obowiązek powszechnej oświaty ludności. W przypadku mazurskich szkół elementarnych do początku XIX wieku uczono w nich jedynie w języku polskim. Jeżeli pojawiały się spory, dotyczące używania języka polskiego w szkolnictwie, to dotyczyły one np. kwestii związanych z korzystaniem dialektu mazurskiego lub języka polskiego literackiego. W tym przypadku władze pruskie wskazywały na język polski w formie literackiej ze względu na jego powszechne używanie przez ludność mazurską i poza tym: „miasteczka przygraniczne mają kontakty z Polakami z Polski, a ich mieszkańcy mówią możliwie czystym językiem polskim, tak że Polak z Polski dobrze ich rozumie; różnica polega

[368] J. Małłek, *Zanik ludu…,* s. 22-23.
[369] Ibidem, s. 23.
[370] A. Kossert, *Mazury. Zapomniane południe Prus Wschodnich*, Warszawa 2004, s. 86-87.
[371] Ibidem, s. 86-87.

na wymowie, która u tutejszych Polaków jest bardziej płaska, u Polaka z Polski natomiast delikatna i subtelniejsza”[372].

Język polski i kultura polska (mazurska) do początków XIX wieku pełniły na Mazurach funkcję ostoi bezpieczeństwa, a także swojskości. Język polski obecny w kościele, w szkole, a także używany na co dzień był stałym elementem małego, ale swojskiego świata ludności, nie tylko pochodzenia polskiego, ale również niemieckiego, czy też litewskiego. W tym miejscu należy także podjąć temat związany z dialektem mazurskim, który odróżniał Mazury od innych ziem, a także był elementem tożsamości regionalnej Mazurów. Gwara mazurska, a dokładnie mowa mazurska, choć wywodziła się z języka polskiego, to jednak miała swój specyficzny charakter i wydźwięk. O charakterze mazurskiej mowy pisał Gotfryd Piotr Rauschnick, który został przytoczony w dziele Erwina Kruka pt.: „Warmia i Mazury”. Pisarz ten, podczas swojej podróży na Mazury zauważył, że „jeżeli ktoś chce usłyszeć babilońskie pomieszanie języków, niech tu przybędzie: albowiem mówi się tu bez ładu i składu po polsku, po litewsku, niemieckim narzeczem i mową uczoną, do tego stopnia, że cudzoziemiec nie wie w końcu, w jakim języku do niego przemawiają”[373]. Tę kwestię porusza również Jan Sembrzycki, folklorysta i mazurski działacz narodowy w swoim dziele pt.: „O gwarze Mazurów pruskich”, który przytacza cytat Jerzego Krzysztofa Pisanskiego, pedagoga, pisarza i bibliografa, a także pierwszego pruskiego regionalisty naukowego „u ludu naszego nie odznacza się on taką czystością, obfitością i wytwornością, jak w Królestwie Polskiem, wśród szlachty i uczonych. Brakuje tu nieraz przyrodzonej mu miękkości. Sporo też jest domieszanych gdzieniegdzie słów niemieckich, którym dodano tylko zakończenie polskie…”[374]. Choć język mazurski przypominał „babilońskie pomieszanie języków”, to jednak wyróżniał się bogatym słownictwem, które także świadczyło o wielokulturowości tych ziem i w nawiązaniu do teorii pogranicza J. Nikitorowicza o symbolicznym pograniczu językowym oraz kulturowym.

Inną kwestią charakterystyczną w procesie kształtowania się tożsamości regionalnej było przywiązanie Mazurów do swoich ziem, co także zostało zauważone i opisane np. przez Johanna Bolcka, proboszcza z miejscowości Rozogów. Jego zdaniem ludność mazurska „kocha swoje wzgórza bardziej niż mieszkańcy nizin swoje niziny. Kiedy znajdą się na obczyźnie, odczuwają dotkliwą tęsknotę za stronami rodzinnymi, i jeśli tylko im wolno i mają możność po temu, śpiesznie porzucają najpiękniejsze okolice, byle tylko wrócić do swoich piaszczystych i

[372] Ibidem, s. 82.
[373] E. Kruk, *Warmia…*, s. 104-105.
[374] J. Sembrzycki, *O gwarze Mazurów pruskich,* [w:] *Mazurzy. Tradycja i codzienność*, R. Traba (red.), Olsztyn 2002, s 54.

żwirowatych pagórków”[375]. Odwołując się do tych słów, można wywnioskować, że więzi Mazurów z ziemią, a więc ich regionem, były szczególnie głębokie.

XIX wiek to również okres, w którym Mazury zostały zauważone przez świat naukowy. Podjęto próby zdefiniowania tej nazwy oraz poznania jej etymologii. Nazwa „Mazury” odnosiła się zarówno do obszaru Prus, jak i ludności mówiącej w języku polskim. Mazurami określano polskojęzyczne osoby, zamieszkujące obszary południowych Prus Wschodnich, a także będących wyznania ewangelickiego. Definicja ta została stworzona przez Fredricha Krosta w pracy pt.: „Masuriche Studien”, który twierdził: „A więc Mazury są wszędzie tam, gdzie ludność ewangelicka posługuje się dialektem mazurskim” [376]. I choć ta nazwa przyjęła się i była powszechnie używana, to jednak po 1815 roku, a dokładnie po traktacie wiedeńskim zmieniła się sytuacja Mazur. Rozpoczął się okres powolnej germanizacji, który miał wpływ na kształtowanie się tożsamości kulturowej i regionalnej mieszkańców tych ziem.

Mazury jako biedna kraina zamieszkiwana przez niewykształconą ludność, głównie rolniczą, postrzegana była przez niemieckich urzędników jako opóźniony cywilizacyjnie obszar, w którym należy krzewić naukę i kulturę. Władze niemieckie podjęły działania zmierzające do osiągnięcia tego celu i które również wiązały się z zastąpieniem języka polskiego językiem niemieckim. Język polski postrzegany jako język niższych stanów, a więc przede wszystkim chłopstwa był traktowany jako element, świadczący o zacofaniu kulturowym. Taka postawa władzy niemieckiej wobec istotnego elementu tożsamościowego Mazurów miała wpływ na postrzeganie go przez nich samych. Tutaj należy podkreślić, że sama tożsamość ludności mazurskiej była tożsamością dość skomplikowaną w kwestii jednoznacznego jej określenia. Mimo że władze niemieckie i oni sami nazywali się Polakami, mówiącymi w języku polskim, to jednak ich tożsamość narodowa nie była jednoznacznie określona[377].

Dzieje wojenne również przyczyniły się do rozbudzenia patriotyzmu oraz pruskiego poczucia narodowego. W okresie insurekcji kościuszkowskiej podjęto działania, zmierzające do wzniecenia powstania na terenach pruskich wśród ludności mazurskiej. Wydana została

[375] E. Kruk, *Warmia…*, s. 105-106.
[376] F. Krosta, *Studia mazurskie (Przyczynek do geografii Prus)*, [w:] *Mazurzy. Tradycja i codzienność*, R. Traba (red.), Olsztyn 2002, s 183.
[377] Na kształt tożsamości ludności mazurskiej miały wpływ decyzje władz w stosunku do oświaty i religii. Po 1815 roku szkoła i Kościół stały się fundamentami pruskiego patriotyzmu, który z kolei po 1870 roku był filarem tożsamości prusko-niemieckiej. Już w 1811 roku zaczęły pojawiać się polecenia, dotyczące nauczania dzieci, pochodzących z rodzin niemieckich tylko w języku niemieckim. Ponadto nauczycielem mogła zostać osoba, która znała język niemiecki, zarówno w piśmie, jak i w mowie. Kilka lat później zlikwidowano Szkołę Prowincjonalną w Ełku, a w jej miejscu założono gimnazjum humanistyczne, w którym to język polski traktowany był jako przedmiot fakultatywny.

przez Radę Najwyższą Narodową odezwa „Do obywateli mieszkańców Prus Wschodnich i Zachodnich", która to przypominała ludności mazurskiej historię więzi tych ziem z Rzeczpospolitej, gwarantującą im prawa oraz swobodę[378]. Podczas wojny wyzwoleńczej Prusaków prowadzonej przeciwko Napoleonowi w latach 1807-1815 na tych terenach został rozbudzony patriotyzm i pruskie poczucie identyfikacji i przynależności. Klęski wojenne pruskiego wojska podczas walk z Napoleonem dawały nadzieję ludności na Mazurach na upadek panowania pruskiego, a zatem na zyskanie większych swobód.

Nie bez znaczenia na kształtowanie się tożsamości narodowej i kulturowej ludności mazurskiej miały powstania listopadowe oraz styczniowe. W przypadku tego pierwszego mieszkańcy Mazur z entuzjazmem i radością podchodzili do walk powstańczych, trzymając stronę Polski. Podejmowano działania, wyrażające te emocje i więzi, np. nauczyciel Marcin Giersz uczył dzieci w szkole pieśni „Jeszcze Polska nie zginęła", a ich rodzicom wyjaśniał kwestie polityczne związane z tym powstaniem. Ludność mazurska czerpała aktualne informacje o losach powstania z polskiej prasy, którą kolportowano z Królestwa przez Prusy Wschodnie aż na Litwę[379]. Powstanie to ukazało postawy ludności mazurskiej wobec spraw polskich, dotyczących odzyskania Polski. Władza pruska przyjęła ze zdziwieniem poparcie ludności mazurskiej wobec polskich dążeń i podejmowane przez nich działania. Dlatego też przed rozpoczęciem akcji germanizacyjnych stwierdzono, że: „nie można liczyć z pewnością na wierność tej prowincji, dopóki mówi się tutaj po polsku, ponieważ język stanowi ścisłą więź pomiędzy tą prowincją a graniczącym z nim krajem"[380].

Dużą rolę w kształtowaniu się tożsamości narodowej i regionalnej, a także jako jednego z etapów rozpadu społeczności pruskiej, miała Wiosna Ludów. To pod wpływem berlińskiej rewolucji, która miała miejsce w 1848 roku, doszło do rewolucyjnych wystąpień w miejscowościach położonych w Prusach Wschodnich. To wydarzenie wzbudziło duże zainteresowanie oraz poruszenie wśród ludności mazurskiej, która pokładała w nim nadzieję na przywrócenie uczciwych rządów króla, kontrolowanych przez parlament.

Analizując wczesne dzieje historyczne ludności Mazur oraz kwestie związane z tożsamością regionalną ludności mazurskiej można zauważyć, że są zróżnicowane i niejednoznaczne. Z jednej strony miejsce urodzenia i życia, a więc pod rządami niemieckiej władzy, zaś z drugiej znajomość języka polskiego oraz pielęgnowanie polskich tradycji

[378] J. Sikorski, S. Szostakowski, *Dzieje Warmii i Mazur…,* s. 338-339.
[379] Ibidem, s. 346-347.
[380] J. Jasiński, *Kwestia mazurska w ujęciu profesora Hubatscha,* „Komunikaty Warmińsko-Mazurskie", nr 2, 1968, s. 393.

znacznie utrudniało jednoznaczne określenie tożsamości kulturowej. Dopiero w XIX wieku zaczęto postrzegać Mazury i ludność mazurską jako niezbadaną krainę, czekającą na odkrycie. Poprzez sztukę, a dokładnie malarstwo przedstawiające mazurskie krajobrazy, a później dzięki pracom naukowym i artykułom zaczęto interesować się Mazurami, jej kulturą, obyczajami i zwyczajami, a także tożsamością narodową i regionalną ludności mazurskiej.

Krajobraz mazurski i jego tajemniczy urok przez długie lata traktowany był jako jeden z symboli Prus Wschodnich. Choć postrzegany jako fragment niemieckiej prowincji, mazurski krajobraz, zarówno przyrodniczy, jak i kulturowy kojarzył się z Prusami. Tajemniczy, a zarazem pełen uroku rozległych jezior i lasów stał się charakterystycznym krajobrazem Prus Wschodnich oraz jego nieodłącznym elementem: „nie można myśleć o Mazurach bez Prus Wschodnich, jak też o Prusach Wschodnich bez Mazur”[381]. Krajobraz Mazur jako część regionalnej tożsamości mazurskiej został również wykreowany za pomocą literatury tzw. „Małej Ojczyzny” (niem. Heimetliteratur), która została zapoczątkowana przez m.in. H. G. Buchholza[382]. Regiony mazurskie stały się także miejscem zakorzenienia, nie tylko przestrzennego, ale przede wszystkim tożsamościowego. Celem odwoływania się do krajobrazu Mazur było umacnianie zarówno tożsamości regionalnej, jak i narodowościowej ludności mazurskiej. Po I wojnie światowej krajobraz Prus Wschodnich zaczął pełnić rolę „małej Ojczyzny” wyróżniającej się na tle „wielkiej Ojczyzny”. Świadczą o tym m.in. wiersze przesyłane do mazurskich gazet przez emigrantów. Jeden z nich nadesłał do „Gazety Ludowej” następujący wiersz: „Pytasz się gdzie ma Ojczyzna/ Mazur szczery to przyzna/ Tam gdzie słońce rano wschodzi/ Gdzie jezior tysiąc się rodzi/ Gdzie kolebka ma stajała/ Tam matka mnie piastowała/ Ach. Mazurski złoty kraju/ Mój jedyny ziemski raju – Jak rybki wód przestrzenie/ Jak ptaszki niebios sklepienie/ Tak ja miłuję statecznie/ Mą drogą Ojczyznę wiecznie”[383].

W kolejnych latach wraz z odbudową po I wojnie światowej mazurskich miast, miasteczek i wsi nastąpiło przekształcanie mazurskiego krajobrazu, nadając mu typowo niemieckie cechy charakterystyczne architekturze, zarówno miejskiej i wiejskiej. Mimo tego walory tych ziem często pojawiały się w powojennej literaturze, szczególnie w dziełach poruszających dzieje powojenne. Mazurskie ziemie postrzegane były jako „ojczyzny utracone”, z którymi wiązały się zarówno wspaniałe wspomnienia np. z lat dziecięcych, jak i te tragiczne, smutne, a nawet traumatyczne. Powojenna literatura poruszająca tematykę Mazur zazwyczaj oddawała emocje,

[381] A. Majewska., *Mitologizacja przestrzeni zamieszkiwania. Wymiana ludności na terytorium byłych Prus Wschodnich a percepcja i przekształcenia krajobrazu Warmii, Mazur i Powiśla*, „Przegląd Geopolityczny”, 31, 2020, s. 79.
[382] Ibidem.
[383] S. Achremczyk, *Warmia i Mazury…,* s. 837.

odczucia i atmosferę tych czasów, które charakteryzowały się brakiem poczucia bezpieczeństwa, zmiennością, a zarazem niepewnością, a także pewnego rodzaju chaosem[384]. To w dziełach literackich poświęconym Mazurom można odnaleźć tematy, świadczące o stosunku napływowej ludności do dziedzictwa kulturowego Mazur, które najczęściej postrzegane było z racji swojej niemieckości jako więc wrogie, niebezpieczne i wzbudzające skrajne emocje. W literaturze z tego okresu pojawiały się motywy obcości, zgliszcz, zniszczonych krajobrazów miast i miasteczek, a także pewnego rodzaju odrazy i nienawiści, do tego co pozostało niemieckie w przestrzeni. Dopiero kolejne pokolenia zaczęły dostrzegać piękno mazurskiego krajobrazu, który po raz kolejny również stał się miejscem zakorzenienia i ważnym elementem tożsamości regionalnej.

W myśl powiedzenia: „Biblia i wiara, język ojczysty, ubogich Mazurów to skarb wiekuisty[385]" niezwykle istotne miejsce w życiu Mazurów zajmowała religia, która również przyczyniła się do rozwoju świadomości narodowej, kulturowej i regionalnej ludności mazurskiej. Jednakże mimo tego, że mazurska pobożność wzbudzała nieraz skrajne emocje, to tu na obszarze Mazur działał ruch religijny spajający społeczeństwo. Ruch przebudzeniowy, który również pojawił się w Europie i w Ameryce Północnej zachęcał wiernych do powrotu do korzeni protestantyzmu i życia zgodnie z zasadami wiary. W przypadku Mazur ich regionalną formą byli „gromadkarze", którzy przybyli na mazurskie tereny w poł. XIX wieku i na długi czas wpisali się w mazurski krajobraz religijny, wpływając na proces kształtowania się tożsamości regionalnej ludności mazurskiej (przed wybuchem I wojny światowej, co czwarty mieszkaniec Mazur był gromadkarzem)[386].

Do początków XIX wieku Mazury były postrzegane przez władze pruskie jako najbardziej zacofany obszar Prus Wschodnich, w którym to wciąż były żywe dawne tradycje, zwyczaje i obyczaje. Istotną kwestią, świadczącą o tożsamości regionalnej ówczesnych Mazur była symbioza między językiem polskim, patriotyzmem prusko-królewskim, a także religią ewangelicką, która stanowiła ich charakterystyczny element tożsamościowy.

W okresie germanizacji władze dążyły do wykształcenia w ludności mazurskiej tożsamości niemieckiej. Jednakże działania związane z zastąpieniem w nauczaniu języka polskiego językiem niemieckim przyczynił się do powszechnych protestów ludności mazurskiej, także wśród osób, które zostały uznane za bojowników mazurskości i krzewicieli polskiej kultury.

[384] J. Rudnicki, *Wrogie, czy „oswojone" prusko-niemieckie dziedzictwo? Krajobraz kulturowy Warmii i Mazur w polskiej powojennej prozie*, „Prace Literaturoznawcze II", 2014, s. 329.
[385] S. Achremczyk, *Warmia i Mazury…,* s. 838.
[386] W. Mierzwa, *Zrozumieć Mazury…*, s. 47.

Jednym z nich był Gustaw Gizewiusz, pastor ewangelicki, folklorysta i działacz społeczno-narodowy, który nieraz w swoich dziełach podkreślał, że język polski jest „świętym dobrem dziedzicznym naszych Mazurów”[387], czy też Mrongowiusz, który wystosował petycje do Fryderyka Wilhelma IV, podkreślając w niej znaczenie języka polskiego dla ludności mazurskiej w ich tożsamości regionalnej.

W latach 60-tych XIX wieku doszło do zaostrzenia polityki antypolskiej, która obejmowała swoim zasięgiem nie tylko szkolnictwo, ale również administrację, prasę i życie publiczne. Prasa do tej pory odgrywała dużą rolę w kształtowaniu tożsamości narodowościowej oraz regionalnej mieszkańców Mazur. To dzięki prasie regionalnej wydawanej w języku polskim Mazurzy mieli dostęp do takich informacji, których nie dostarczała literatura regionalna i państwowa. Przykładem są czasopisma wydawane przez pastorów, takie jak „Kurek Mazurski”, „Prawdziwy Prusak”, „Gazeta Lecka”, czy też „Kalendarz Królewsko-Pruski Ewangelicki”, czy też tygodniki powiatowe, publikujące w dwóch językach – w języku polskim i niemieckim. To na ich łamach publikowano informacje dotyczące historii regionu, legendy, kultury, pieśni, a także fragmenty literatury polskiej np. wiesze Adama Mickiewicza. Dzięki temu czasopisma regionalne cieszyły się dużą popularnością wśród Mazurów i ze względu na swój charakter, kształtowały jednocześnie pruski patriotyzm, a także nową, mazurską tożsamość regionalną. Po raz pierwszy ludność mazurska, a szczególnie związana z ruchem gromadkarskim, chwyciła za pióro i zaczęła pisać wiersze oraz pieśni, odkrywając na nowo swoją mazurskość, wskrzeszając zapomniane obyczaje mazurskie i wzbogacając zbiory etnograficzne.

Warto również podkreślić, że zainteresowanie regionem, jego historią i kulturą objęło zarówno polskojęzyczną ludność mazurską, wśród której dominowała niewykształcona ludność, jak i tych, których postrzegano jako regionalną elitę intelektualną. Świadomość mazurska stała się istotną kwestią również wśród tych osób, które niejako kształtowane były w duchu niemieckiej kultury, a więc uczęszczały do niemieckojęzycznych szkół oraz uniwersytetów. Takim przejawem było założenie studenckiego zrzeszenia „Masovia”, które powstało w latach 40-tych XIX wieku na Uniwersytecie Albrechta w Królewcu. Barwy tego zrzeszenia, a więc błękitno-biały-czerwony przyczyniły się do identyfikacji z nimi ludności mazurskiej, dzięki czemu w późniejszych latach stały się barwami flagi Mazur. Dodatkowo, Fryderyk August Dewischeit, będący członkiem „Masovii”, a także nauczycielem gimnazjalnym, stworzył pieśń pt.: „Wild flutet der See” (Dziko szumi jezioro), która również pełniła funkcję nieoficjalnego hymnu Mazur[388]. Charakter działalności studenckiego zrzeszenia

[387] E. Kruk, *Warmia…*, s. 112-113.
[388] A. Kossert, *Mazury…,* s. 123.

„Masovia" w dużej mierze przyczyniło się do pogłębienia tożsamości regionalnej ludności mazurskiej. Celem jej działalności było m.in. badanie dziejów Mazur, a także braterstwo studentów pochodzących z ziem mazurskich. To postanowienie z kolei zobowiązywało do zapewnienia im pomocy oraz ochrony interesów[389]. Dzięki temu działalność tej organizacji wpłynęła na pogłębienie świadomości mazurskiej oraz wzbudzała zainteresowanie sprawami, historią oraz kulturą Mazur.

W tym okresie wzrosło poczucie tożsamości regionalnej mieszkańców Mazur, którzy dzięki powyższej symbolice kulturowej mieli możliwość utożsamiania się z regionem. Ludność mazurska była wyjątkowo przywiązana do dwóch elementów związanych z ich tożsamością, zarówno narodową, jak i regionalną: języka polskiego oraz obyczajów. W związku z tym działania germanizacyjne spotkały się z dużym oporem ze strony mieszkańców Mazur, szczególnie wśród niewykształconej warstwy ludności mazurskiej, która poprzez swoje przywiązanie do mowy i tradycji przez długi czas nie chciała przyjąć narzucanej kultury. Mowa mazurska stanowiła podstawę tego, co było ważne i niezbędne w życiu ludności mazurskiej, od religii, aż po oświatę i sprawy rodzinne związane z wychowywaniem dzieci. Mowa mazurska stanowiła także istotne narzędzie kulturowe w strukturze społeczno-kulturowej, stanowiąc fundament więzi i relacji między członkami społecznościami i pozwalała na identyfikację tzw. „swoich" oraz „obcych", dzięki czemu wzmacniała jednocześnie poczucie przynależności oraz odrębności.

W latach 70-tych XIX wieku dążono do budowania jednolitego pod względem etnicznym państwa i w związku z tym język, kultura i obyczaje Mazur różniące się od tych niemieckich nie były mile widzialne przez władze. Działania germanizacyjne skierowano wobec tych dziedzin życia codziennego ludności mazurskiej, które to miały wpływ na kształtowanie się tożsamości narodowej, kulturowej i regionalnej mieszkańców. Objęły one przede wszystkim szkolnictwo i religię. Działalność germanizacja związana również była z postrzeganiem Mazur jako krainy zacofanej pod względem cywilizacyjnym, niezwykle trudnej do życia, a przede wszystkim innej – zapomnianej, niezrozumiałej i tajemniczej. To świat, który wytyczała nie tylko mowa mazurska, ale również inna obyczajowość, kultura i ludzie, dla których nieraz całym światem były Mazury. Dlatego też to tożsamość regionalna stanowiła często wyznacznik rozwoju tożsamości kulturowej oraz narodowej[390].

Oświata w tym okresie stanowiła jedno z najważniejszych pól do realizacji działań germanizacyjnych, ze względu na to, że skutecznie realizowano obowiązek powszechnego

[389] S. Achremczyk, *Historia Warmii i Mazur*, Olsztyn 2011, s. 856.
[390] Ibidem, s. 857.

nauczania. Z jednej strony likwidowano analfabetyzm i przyczyniano się do zwiększenia wykształcenia wśród ludności mazurskiej, zaś z drugiej język niemiecki zgodnie z obowiązującym prawem zastępował język polski. Jednakże mimo tego typu działań germanizacyjnych, obrzędowość mazurska i język polski przetrwały, szczególnie na wsiach.

Działania germanizacyjne objęły nie tylko szkolnictwo, ale również religię. Religia odgrywała niezwykle istotną rolę w życiu ludności mazurskiej, szczególnie, że nabożeństwa odprawiane były w języku polskim. Język polski postrzegany był nie tylko jako środek komunikacji, ale przede wszystkim, dzięki niemu możliwy był kontakt z Bogiem i duchowe skupienie[391]. Język ważne funkcje, zarówno w życiu codziennym, jak i liturgicznym Mazurów. Działania germanizacyjne w głównej mierze skupiały się na zastąpieniu języka polskiego w Kościele językiem niemieckim. Miało to przyczynić się do wykształcenia w ludności mazurskiej tożsamości niemieckiej. Dążono również w późniejszych latach do wykształcenia takiej świadomości, według której mowa, tradycje i zwyczaje oznaczały wyższy statut społeczny i kulturowy w porównaniu do polskojęzycznej ludności. To poczucie wyższości przejawiało się w różnych dziedzinach życia codziennego i utrwalało przy tym przekonanie o słuszności przekazywania wyższej kultury Mazurom. Wraz z rozwojem gospodarczym w czasach wilhelmińskich zmienił się wygląd miasteczek mazurskich, które nabrały miejskiego charakteru. W mazurskich miastach zaczęła pojawiać się oraz rozwijać niemiecka kultura mieszczańska kształtowana według niemieckich wzorów. W ramach niej powstawały liczne stowarzyszenia, które początkowo opierały się na niemieckojęzycznych członkach i ograniczały się do kręgów mieszczańskich. W przypadku polskich wsi mazurskich niemiecki ruch stowarzyszeniowy pojawił się znacznie później, a dokładnie w czasach wilhelmińskich[392]. Powoływano do życia regionalne stowarzyszenia historyczne, np. w powstałe w 1895 roku w Lecu (obecnie w Giżycku) stowarzyszenie literackie „Litterarische Vereinigung Masovia", które kształtowały i pogłębiały niemiecką świadomość regionalną, a przy tym ich celem było „umacnianie niemieckości na Mazurach"[393].

Działania germanizacyjne w tym okresie odnosiły zamierzony efekt ze względu na to, że Mazurom nie udało się wytworzyć silnej oraz integrującej ludność mazurskiej świadomości, zarówno narodowej, etnicznej, jak i regionalnej. Ten stan rzeczy spowodowany był przede wszystkim brakiem przywódców, scalających ze sobą polskojęzyczną ludność mazurską, a także zaistnieniem wydarzeń historycznych, które umacniały więzi z pruskim państwem i

[391] G. Jasiński, *Mazury w drugiej połowie XIX wieku*, Olsztyn 1994, s. 27.
[392] A. Kossert, *Mazury…,* s.107-108.
[393] Ibidem, s.145-146.

kulturą. Zdaniem Andrzeja Saksona mazurska samoświadomość narodowa Mazurów mogła powstać na fundamencie silnej lokalnej kultury mazurskiej, co również mogłoby zachęcić ludność do walki o uznanie swojej odrębności i zachowania kultury, a także języka polskiego w kościele, administracji, szkolnictwie lub sądach[394]. Nieliczne grupy działaczy mazurskich, np. skupionych wokół Związku Mazurów i pisma „Cech", dążyły do zachowania tożsamości mazurskiej, podkreślając odrębność narodową i regionalną Mazurów.

Po 1870 roku nastąpił okres całkowitego zastąpienia języka polskiego językiem niemieckim. Do dotychczasowych działań germanizacyjnych dołączył nacjonalizm, według którego nie było miejsca na mazurską kulturę, mowę i religijność. Przykładem jest działalność Hakaty, która prowadziła swoją działalność na zasadzie pozornego akceptowania inności Mazurów, posuwając się do wydawania prasy w dialekcie mazurskim w celu umacniania patriotyzmu prusko-niemieckiego ludności mazurskiej[395]. Przystąpiono do nadania krajobrazom mazurskim charakteru niemieckiego charakteru poprzez zmianę nazw polskich na niemieckie. W nawiązaniu do tych procesów warto przytoczyć wypowiedź Adolfa Shimanskiego: „tym, co wyróżnia Mazura, są przede wszystkim: polskie pochodzenie, niemieckie wyszkolenie, słowiańskie obyczaje i przyzwyczajenia, niemiecka tradycja, polskie nazwisko i niemieckie imię, polski język i niemieckie pismo, polskie przysłowia, niemiecka pieśń, słowiańska religijność, wyznanie ewangelickie"[396].

Rozwój kolei i założenie linii kolejowych na Mazurach przyczyniło się również do zmian w obszarach tożsamościowych ludności mazurskiej, która w większości podjęła decyzję o emigracji do Niemiec ze względu na poprawę sytuacji materialnej. Innym niezwykle istotnym wydarzeniem, które miało wpływ na proces kształtowania się tożsamości regionalnej ludności mazurskiej i postrzeganie przez nich swojej „„małej Ojczyzny" była I wojna światowa, która w dużej mierze toczyła się na terenach mazurskich. W wyniku jej dokonano ogromnych zniszczeń, co pogłębiło trudną sytuację Mazur. Dodatkowo podczas wojny ludność cywilną i wojsko zazwyczaj ewakuowano do regionów niemieckojęzycznych, w których to język niemiecki był niezbędny w codziennym życiu.

Po zakończeniu I wojny światowej sytuacja polityczna i związane z nimi wydarzenia oddziaływały na kwestie tożsamościowe ludności mazurskiej. Przykładem jest utworzenie zarówno na Warmii (w Olsztynie), jak i na Mazurach (Nidzicy) tajnych organizacji w postaci:

[394] A. Sakson, *Stosunki narodowościowe i wyznaniowe na mazurach przed i po 1945 rok,* „Studia Gdańskie", IX 1993, s. 102-104.
[395] A. Galos, *Hakata w Prusach Wschodnich,* „Komunikaty Mazursko-Warmińskie", nr 1, 1976, s. 41.
[396] A. Kossert, *Mazury…,* s.158.

Tajnego Komitetu Obywatelskiego na Warmię oraz Tajnego Komitetu Obywatelskiego na Mazury[397]. Już 24 listopada 1918 roku Tajne Komitety przekształciły się w Warmińską Radę Ludową i Mazurską Radę Ludową. Ich działalność koncentrowała się na prowadzeniu akcji edukacyjnych, propagandowych, uświadamiających i rozbudzających ducha narodowego, a także dążeń niepodległościowych[398]. W okresie plebiscytowym obie strony różnego rodzaju działania, dążącego do uzyskania satysfakcjonującego wyniku, które obejmowały kwestie ludności autochtonicznej i jej tożsamości zarówno regionalnej, jak i narodowościowej. Przykładem są wydawane po stronie polskiej gazet, w których zwracano uwagę na tożsamość regionalną oraz narodowościową Mazurów, podkreślając ich przynależność do narodu polskiego w postaci ich języka, obyczajów i kultury.

Władze niemieckie kreowały obraz Mazur jako świata pogranicza, które to musi zerwać więzi ze wszystkim tym, co jest polskie. Często także odwoływano się do tożsamości Mazurów i ich patriotycznej postawy oraz przywoływano wydarzenia, które miały wpływ na pogłębienie więzi ludności mazurskiej z państwem niemieckim. Wyniki plebiscytu skłoniły wielu działaczy, szczególnie ze strony polskiej, do refleksji nad kwestiami tożsamościowymi Mazurów. Polski działacz Paweł Sowa w swoich wspomnieniach z 1974 roku przywołał tę sytuację: „Już podczas plebiscytu zadawaliśmy sobie pytanie, jak to właściwie jest: Mazurzy są Polakami czy Niemcami? Kwestii tej oczywiście nie byliśmy zdolni rozwikłać i któż by ją zresztą w tym czasie potrafił autorytatywnie rozstrzygnąć[399]".

Po plebiscycie władza niemiecka skupiła się na działaniach germanizacyjnych o jak najszerszym zasięgu i które również miały utrwalać świadomość oraz tożsamość regionalną Mazurów. W ramach niej zorganizowano masowy ruch kulturalny, którego celem było wzmacnianie tożsamości narodowej, regionalnej i jednocześnie asymilacji Mazurów. Zaczęto zmieniać nazwy miejscowości mazurskich na niemieckie, co miało wpływ na proces kształtowania się tożsamości regionalnej oraz więzi z regionem. Działalność organizacji o orientacji regionalistycznej i zrzeszające ludność mazurską spotykała się ze sprzeciwem władz np. Związek Mazurów (Masurenbund) powstały w 1923 roku w Ełku, którego celem działalności była obrona dobra Mazurów i zapewnienia im pierwszeństwa na ziemi ojczystej[400] „zebranie w nim wszystkich Mazurów, którzy kochają swoją ojczyznę, pielęgnowanie i

[397] T. Grygier, *Warmińska Rada Ludowa w dniach rewolucji w Olsztynie w 1918 roku,* „Komunikaty Mazursko-Warmińskie", nr 4, 1969, s. 549.
[398] S. Achremczyk, *Historia Warmii…,* s. 936-937.
[399] J. Małłek, *Zanik ludu…,* s. 58-59.
[400] W. Wrzesiński, *Problemy świadomości narodowej ludności polskiej na Warmii, Mazurach i Powiślu w latach 1920-1939,* „Komunikaty Mazursko-Warmińskie", nr 1, 1962, s. 107.

umocnienie szacunku i miłości do kraju ojczystego, oświecenie Mazurów tradycji kulturowych, historycznych i gospodarczych oraz pomaganie poszczególnym osobom słowem i czynem. Krótko mówiąc, na ile starczy środków i sił, robić wszystko co może być pożyteczne dla kraju i jego ludności, jak też zapobiegać wszystkiemu co mogłoby jej zaszkodzić"[401].

Ludność mazurska szukała dróg i sposobów na ochronę swojej mazurskiej tożsamości, która była ściśle związana z ziemią oraz przypisanymi jej prawami. Zdaniem W. Wrzesińskiego w przypadku kultury ludowej Mazurzy, podkreślając wpływ polskości na jej kształt rozumieli ją głównie jako wytwór regionalny[402]. Ludność mazurska dostrzegała zagrożenie swojej tożsamości i dziedzictwa kulturowego ze strony niemieckiej, to jednak prywatnie wciąż dbano o mazurski charakter swojej kultury. Świadczą o tym słowa Mazura zacytowanie przez W. Wrzesińskiego: „Ej prawda, smutno jest teraz na Mazurach. Gdyby jeden z naszych grózków wstał z grobu i się temu wszystkiemu przyjrzał dzisiaj, co u nas na Mazurach się wyprawia, to pewnie by skostniał ze złości. Wszystkie nasze piękne stare obyczaje zaniedbuje się coraz to więcej. Nasze młode pokolenie nie potrafi rozróżnić co swoje a co obce"[403].

W procesie kształtowania tożsamości regionalnej istotna jest pozaszkolna edukacja regionalna i kulturowa skierowana do młodszych pokoleń. Po 1920 roku zwrócono również uwagę na aktywność młodzieży i w związku z tym w 1923 roku utworzono w Olsztynie Związek Towarzystw Młodzieży w Prusach Wschodnich[404]. Organizacja ta skupiała się głównie na działalności kulturowej, a zarazem edukacyjnej. W jej ramach inicjowano przedsięwzięcia o charakterze kulturowym i opierające się na regionalnym folklorze. Działania te jednoczyły i wpływały na świadomość młodzieży, zarówno tej mazurskiej, jak i niemieckiej. Przyczyniło się to do pogłębienia więzi mieszkańców Mazur z regionem, kulturą rodzimą, a ze względu na to, że przede wszystkim działalność organizacji miała charakter społeczny, podkreślała łączność mazurskiej kultury z polską[405]. Organizowano prelekcje historyczne, inscenizacje teatralne, czy też recytacje dzieł poetów polskich. W ramach działalności wydawano czasopismo pt.: „Życie Młodzieży" skierowane do młodego pokolenia. Pierwszy numer ukazał się w 1924 roku i publikacja czasopisma trwała do 1930 roku[406]. Na jego łamach

[401] A. Szymanowicz, *Działalność Masurenbundu w Ełku i w Berlinie w latach 1923-1933,* „Komunikaty Mazursko-Warmińskie", nr 3, 2005, s. 321.
[402] W. Wrzesiński, *Problemy świadomości…,* s. 108.
[403] Ibidem
[404] R. Kempa, *Prusy Wschodnie w strategii militarnej II Rzeczypospolitej 1918–1939,* „Białostockie Teki Historyczne", Tom 5/2007, s. 172.
[405] W. Wrzesiński, *Problemy świadomości narodowej…,* s. 113.
[406] J. Przeracki, *Sprawozdanie ze spotkania z okazji sześćdziesiątej rocznicy powstania Związku Towarzystw Młodzieży w Prusach Wschodnich,* „Komunikaty Mazursko-Warmińskie", nr 4, 1985, s. 465.

pojawiały się artykuły związane z tematyką regionalną, np. dotyczącą historii regionu, kultury mazurskiej.

W tym miejscu należy również wspomnieć o prasie wydawanej przez Związek Mazurów. W 1928 roku ukazał się pierwszy numer „Cechu", które miało następujące motto w języku polskim: „„Gwara nasa, trzymaicie się", zaś później zmienione na „Wiara nasa, trzymaicie się"[407]. Gazeta wydawana była głównie w języku niemieckim, ale również na jej łamach pojawiały się artykuły w mowie mazurskiej. Załączano do niej dodatki w języku polskim, np. zawierające mazurskie pieśni ludowe. „Cech" również pełnił funkcję uświadamiającą – publikowane w nim artykuły podkreślały niską pozycję Mazurów, Litwinów oraz „polskich braci" w Rzeszy Niemieckiej", walcząc o zachowanie mazurskości i uzyskaniem równych praw socjalnych, czy też prośby związane z uwzględnieniem mazurszczyzny w szkołach[408].

Okres przed 1939 roku oznaczał czas przyśpieszonego rozwoju gospodarczego i ekonomicznego, co dla ubogiej ludności mazurskiej oznaczało znaczną poprawę jakości codziennego życia. Jednakże nie tylko to było przyczyną tak dużego poparcia dla partii hitlerowskiej wśród ludności mazurskiej. Dzięki ożywieniu gospodarczemu zmianie uległ również sposób postrzegania samych siebie, a także Mazur, co także miało wpływ na kształt tożsamości regionalnej. Bycie Mazurem nie oznaczało już powodu do wstydu, ale dzięki m.in. stosunkowi Adolfa Hitlera do Prus Wschodnich, który podkreślał ich wyjątkowe znaczenie dla Rzeszy Niemieckiej, ludność mazurska poczuła się dowartościowana i zauważona. Głoszone tezy o równości, wspólnocie i zniesieniu wszelkich podziałów odpowiadały potrzebom Mazurów, szczególnie związanych z potrzebą przynależności. Ludność mazurska, która przez lata była postrzegana przez Niemców, jako Polaków, zaś przez Polaków jako Niemców wreszcie miała możliwość jednoznacznego określenia swojej tożsamości narodowej, która ściśle również była związana z tożsamością regionalną. To przed 1939 rokiem miało miejsce przenikanie dwóch światów: niemieckiego oraz mazurskiego, które dotyczyło kwestii społecznościowych – wielu starszych mieszkańców wciąż mówiło w języku polskim, zaś młode pokolenia Mazurów posługiwało się językiem niemieckim, choć w domu rodzinnym mówiono w języku polskim. Po 1939 roku ż dążono przede wszystkim do uzyskania jednolitego narodowościowego państwa na Warmii i Mazurach poprzez niszczenie odrębności etnicznej i regionalnej miejscowej ludności. a także poruszając w dokumentach kwestie tożsamościowe ludności mazurskiej: „dotychczasowy południowy obszar wschodniopruski, były obszar

[407] A. Szymanowicz, *Działalność Masurenbundu w Ełku….,* s. 324.
[408] Ibidem s. 331.

plebiscytowy mazursko-warmiński, stanowi jednak, niestety, obce narodowo wrota inwazji. Żyjący tutaj lud, w którym zlały się głównie trzy nurty krwi, staropruski, niemiecki i mazursko-pruski, i który dopiero niedawno stał się czy nawet dopiero się staje nową, niemiecką jednością, ma w sobie coś niegotowego i niewyważonego, a proces jego rozwoju nie jest jeszcze ostatecznie zakończony”[409].

Innym przykładem działań prowadzonych ze strony władz była organizacja przedsięwzięć tzw. „godzin pogranicza”, których celem było kształtowanie i umacnianie tożsamości narodowościowej oraz regionalnej ludności mazurskiej i których przebieg przewidziano oraz ustalono w wydawnictwie, zatytułowanym „Vorschlag”[410]. Dbano również o to, aby ludność mazurska nie mówiła między sobą, a także z innymi, a szczególnie ludnością polską w języku polskim. Śledzonp, donoszono oraz instruowano Mazurów w kwestiach, dotyczących posługiwania się określonym językiem. Język mazurski, dotąd postrzegany jako odrębny stał się w oczach i propagandzie niemieckiej językiem polskim, który cały czas przedstawiono jako ten gorszy od języka niemieckiego. I mimo tylu lat germanizacji, Mazurzy wciąż byli dwujęzyczni - w życiu publicznym posługiwali się językiem niemieckim zaś językiem polskim w domu i w relacjach między sobą.

Wdrożono w życie na szeroką skalę działania, dotyczące zmiany polskich nazw miejscowości oraz elementów krajobrazowych i geograficznych na niemieckie. Zachęcano ludność mazurską do zmiany polskobrzmiących nazwisk na niemieckie, co również miało mieć znaczenie symboliczne jako forma akceptacji i potwierdzenia niemieckości Mazur, a także jako dowód „silnej niemieckiej krwi plemienia mazurskiego”[411]. Starano się dowieść naukowo zakorzenienie w historii ziem mazurskich w kulturze germańskiej i niejako „inkorporować polsko-mazurski świat do historii Niemiec i narodu niemieckiego”[412]. Poprzez przekształcanie wiedzy historycznej zgodnie z założeniami partii starano się za wszelką cenę wpoić ludności mazurskiej poczucie więzi z germańską kulturą, która według nowych założeń istniała od początków tych ziem. Tę wiedzę historyczną włączono do programów szkolnych, a także przekazywano ją za pomocą instytucji kulturalnych prowadzących działania z zakresu pozaszkolnej edukacji regionalnej. W ramach nich dążono do uświadamiania i rozbudzania miłości do ojczyzny, szczególnie tej regionalnej, tworzono muzea pogranicza oraz ziemi ojczystej. Należy również zaznaczyć, że działania germanizacyjne nie były prowadzone

[409] A. Kossert, *Mazury…*, s. 265.
[410] E. Sukertowa-Biedrawina, *Materiały do dziejów walki hitlerowców z ruchem polskim na Mazurach i Warmii w latach 1933-1939*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie”, nr 1-2, 1967, s. 161.
[411] A. Kossert, *Mazury….*, s. 251.
[412] Ibidem.

zgodnie ze sztywnymi ramami, ale zawsze dostosowywane były do warunków lokalnych i regionalnych. Trzymano się ogólnych założeń, a po zapoznaniu się dokładnie i szczegółowo z warunkami lokalnymi, wdrażano jak najbardziej odpowiednie metody i środki.

Koniec II wojny światowej stanowił początek powojennego osadnictwa na Mazurach. Ten etap w dziejach Mazur był niezwykle istotny w kształtowaniu się tożsamości regionalnej, zarówno u tej ludności, która pozostała w dawnych Prusach Wschodnich, jak i tej napływowej. Masowa ucieczka miejscowej ludności przez zbliżającą się Armią Czerwoną stworzyła tzw. „próżnię demograficzną", która miała również późniejszy wpływ na ilość ludności, zamieszkującej Mazury. Po zakończeniu wojny utworzono Okręg Mazurski z ziem Prus Wschodnich przejętych przez Polskę oraz leżących w granicach z lat 1920-1939. Na obszarze tym zamieszkiwało ok. 250 tys. ludności, co stanowiło ok. 25% stanu przedwojennego[413].

Zaraz po przejściu frontu na te ziemie zaczęła napływać ludność z wielu stron Polski - jako pierwsi mieszkańcy pasa przygranicznego z północnego Mazowsza i Kurpiowszczyzny. Ludność osadnicza pochodząca z Warszawy dominowała w powiatach nidzickim, ostródzkim, a także szczycieńskim, zaś osadnicy z Białostocczyzny zdominowali liczbę mieszkańców pod względem pochodzeniowym, zarówno na wsi, jak i w miasteczkach, leżących w powiecie piskim. Kolejną drugą grupą pod względem wielkości, osiadłą na Prusach Wschodnich były osoby pochodzące z północno-wschodnich terenów II Rzeczypospolitej, które zostały przejęte przez Związek Sowiecki. W związku z tym z Podola, Wołynia, Polesia i Wileńszczyzny zaczęła napływać ludność stanowiąca znaczny odsetek mieszkańców. Kolejną grupą ludności przesiedloną na obszar województwa olsztyńskiego byli Ukraińcy pochodzący z województwa lubelskiego i rzeszowskiego. Ludność ta została wysiedlona, a następnie przesiedlona w ramach akcji „Wisła", która rozpoczęła się 28 kwietnia 1947 roku i trwała do końca lipca (choć wysiedlenia miały miejsce jeszcze w 1950 roku). Z powyższych województw przesiedlono od 137 tys. do ok. 150 tys. osób[414].

W 1950 roku ludność w województwie olsztyńskim wynosiła 610 tys. mieszkańców[415], pochodzących z różnych części kraju, o zróżnicowanej narodowości, kulturze, a także tożsamości regionalnej. Od zakończenia II wojny światowej przybywająca na te tereny

[413] B. Beba, Jolanta Pijanowska, *Demograficzne uwarunkowania rozwoju kultury na Warmii i Mazurach* [w:] *Tożsamość kulturowa społeczeństwa Warmii i Mazur*, B. Domagała, A. Sakson (red.), Olsztyn 1988, s. 23.
[414] J. Poniedziałek, *Postimigracyjne tworzenie tożsamości regionalne…,* s. 143.
[415] S. Żyromski, *Przeobrażenia demograficzne w województwie olsztyńskim,* „Komunikaty Mazursko-Warmińskie", nr 3, 1960, s. 334.

zróżnicowana pod względem etnicznym i narodowościowym ludność tworzyła cztery główne grupy, których do 1950 roku liczba osób ulegała ciągłym zmianom[416]:

1. Ludność autochtoniczna w postaci Niemców, Mazurów, Warmiaków i niewielkiej grupy osadników pochodzenia rosyjskiego.. W 1945 roku liczba Niemców wynosiła 131 tys. osób, zaś w 1948 roku 5,8 tys., Mazurów ok. 80 tys. w 1950 roku, a Warmiaków ok. 40 tys. w 1950 roku, a także starowierców, których liczba stanowiła 18,5% mieszkańców województwa olsztyńskiego.

2. Osadnicy pochodzący głównie z Polski centralnej, przede wszystkim ludność z województwa warszawskiego, a dokładnie ludność kurpiowska z okolic Przasnysza, Makowa oraz Ostrołęki. W 1950 roku ich liczba wyniosła ok. 200 tys. osób. W skład tej grupy wchodzili również mieszkańcy województwa białostockiego i lubelskiego (po 9,6%), a także z innych województw. Ludność z tej grupy w 1950 roku stanowiła ok. 46% ogóły całej liczby mieszkańców.

3. Osoby wysiedlone z Kresów Wschodnich Drugiej Rzeczypospolitej, głównie z obszarów Wileńszczyzny i Wołynia – w 1950 roku tereny województwa olsztyńskiego zamieszkiwało 143 tys. osób, pochodzących z powyższych ziem.

4. Ukraińcy wysiedleni w ramach akcji „Wisła" (ok. 55 tys. osób – w 1948 stanowili 7,5% ogółu ludności), a także przedstawiciele innych grup ludności polskiej oraz mniejszości narodowe i etniczne, np. Białorusini, Litwini, Romowie, Rosjanie, Żydzi (w 1950 roku stanowili 2% ludności województwa olsztyńskiego).

Każda grupa osiedlonych na Mazurach przyniosła ze sobą pewien bagaż kulturowy, systemy wartości, poglądy, przekonania, a także swoją tożsamość narodową. Porzucenie, często nie z własnej woli „małej Ojczyzny" i rozpoczęcie nowego etapu życia na terenach dotąd nieznanych, wśród obcych i z wizją niepewnej przyszłości stanowiło traumatyczne przeżycie przekazywane kolejnym pokoleniom. Ta sytuacja i jej sposób postrzegania miała wpływ na proces kształtowania się tożsamości regionalnej. To zetknięcie się zróżnicowanych kultur spowodowało tzw. „zderzenie kultur", które było pierwszym etapem z procesów kulturowych, zwaną integracją kulturową[417]. W przypadku pojęcia integracji kulturowej można mówić o wzajemnym przenikaniu się zróżnicowanych kultur, ich elementów oraz wzorów, będących wobec siebie w ciągłym oddziaływaniu. Wstępem do zaistnienia tego zjawiska jest najpierw osiedlenie się ludności oraz jej adaptacja w nowych warunkach środowiska i otaczającej jej

[416] A. Sakson, *Przemiany społeczeństwa postmigracyjnego Warmii i Mazur*. *Dziedzictwo Prus Wschodnich. Socjologiczne i historyczne studia o regionie*, Dąbrówno 2017, s. 41.
[417] B. Beba, Jolanta Pijanowska, *Demograficzne uwarunkowania*…., s. 25.

rzeczywistości. Następnie ma miejsce pewnego rodzaju stabilizacja społeczna, charakteryzująca się początkowo wzajemną obserwacją zróżnicowanych kulturowo grup, a następnie przekraczaniem granic i inicjowaniem działań, zmierzających do poznania, zrozumienia i wzajemnym przenikaniu kultur. W kolejnych etapach dochodzi do osiągnięcia równowagi oraz nawiązywaniem relacji zróżnicowanymi kulturami. Osiedlenie się na terenach nieznanych, wyrwanie z malej ojczyzny i na nowo tworzenie więzi z miejscem, które staje się miejscem życia i codziennego funkcjonowania ma wpływ na proces kształtowania się tożsamości regionalnej. Proces ten, opierający się poczuciu przynależności do danego miejsca i nawiązywaniu i pogłębianiu więzi z regionem trwał wiele lat po zakończeniu II wojny światowej i nie przebiegał jednakowo u wszystkich grup społecznych, zamieszkujących tereny Mazur.

Na terenach zamieszkujących przez ludność mazurską można mówić o złożonej świadomości regionalnej i narodowej. Zarówno przed, jak i po zakończeniu II wojny światowej tożsamość narodowa Mazurów bazowała na świadomości „tutejszości" i „mazurskości". Więzi z regionem jako „małą Ojczyzną", a więc Mazurami często postrzegane były jako te najważniejsze. Zdaniem A. Saksona znaczne odłamy ludności mazurskiej w okresie utraty stabilizacji stosunków społecznych unikała jednoznacznego określenia swojej narodowości – niemieckiej lub polskiej, odwołując się do związków z rodzinnymi okolicami, domem, krajobrazem, a więc do tych elementów, które ściśle związane były z regionem i tworzyły ich „małą Ojczyznę"[418]. Tożsamość autochtonicznej ludności mazurskiej przesycona była regionalnością, która stanowiła jedną z najważniejszych w ich życiu wartości. Dodatkowo duże zróżnicowanie etnicznie i narodowościowe regionów nie pomagało w wykształceniu się wspólnoty regionalnej o wspólnych elementach kulturowych. W pierwszym okresie tworzenia się więzi społecznych występowały liczne antagonizmy między zróżnicowanymi grupami regionalnymi. Ze względu na rozmieszczenie terytorialne poszczególnych grup ludności, a także ich zróżnicowanie kulturowe proces ten nie przebiegał w taki sam sposób na terenie Warmii i Mazur. Nie bez znaczenia były również zjawiska, wpływające na warunki budowania na nowo swojego życia, zarówno przez autochtonów, jak i przez przybywającą ludność w otoczeniu dziedzictwa kulturowego, które było w różny sposób postrzegane przez osadników.

Zdaniem Bożeny Domagały pierwsze zjawisko związane z przyjęciem postaw wobec nowej rzeczywistości dotyczyło niszczenia dorobku cywilizacyjnego np. w postaci

[418] A. Sakson, *Mazurzy i Warmiacy w powojennej rzeczywistości (1945–1949)* [w:] *Na swoim? U siebie? Wśród swoich? Pierwsze lata na Ziemiach Zachodnich i Północnych*, K. Bock-Matuszyk i in. (red.), Wrocław 2018, s. 116.

szabrownictwa, a więc również krajobrazu kulturowego stworzonego przez ludność, zamieszkującą te tereny przed 1945 rokiem[419]. Drugi proces obejmował przemiany gospodarcze, społeczne, kulturowe, które zostały zapoczątkowane wraz z końcem II wojny światowej i trwały przez lata czterdzieste[420]. To w tym czasie miało miejsce zderzenie się zróżnicowanych kultur. Trzecie zjawisko dotyczyło budowania na nowo ustroju na tych terenach i rewolucji politycznej, która negatywnie wpływała na tworzące się społeczeństwo[421]. Dla większości osadników zastany krajobraz kulturowy był nie tylko obcy, ale również wrogi. W początkowych okresach dochodziło do niszczenia elementów związanych z niemiecką kulturą np. poprzez usuwanie pomników, zamazywanie napisów w języku niemieckim, czy też zmienianiu imion niemieckich na polskie. Przed napływową ludnością pojawiło się zadanie adaptacji do obcego dziedzictwa kulturowego, obejmującego szczególnie wytwory materialne, np. w postaci domów, architektury i infrastruktury danej miejscowości. Ten proces oswajania krajobrazu kulturowego rozpoczęto od zmiany nazewnictwa miejscowości w Okręgu Mazurskim. W ramach tej akcji powołano Komisję Ustalania Nazw Miejscowych, która przywracała dawne nazwy w języku polskim i utrzymując nazwę gwarową, np. poprzez nadanie nazw, które są bliskie mieszkańcom Warmii i Mazur[422]. Jednakże oprócz procesów związanych z dostosowaniem otoczenia i nowego miejsca do codziennego życia pojawiła się również kwestia, dotycząca adaptacji, przystosowania się psychicznego do środowiska społecznego, kulturowego i geograficznego. Powoli organizowało się również życie kulturalne, które skupiało przedstawicieli danej grupy ludności.

W przypadku autochtonicznej ludności mazurskiej niezwykle istotna była kwestia tożsamościowa związana z jej poczuciem przynależności narodowej i regionalnej. Powołano do życia instytucje, które poprzez swoją działalność edukacyjną miały wpływ na proces kształtowania tej tożsamości. Przykładem jest powołanie przez Karola Małłka, prezesa Instytutu Mazurskiego w Olsztynie, w 1945 roku Mazurskiego Uniwersytetu Ludowego, w Rudziskach koło Pasymia[423]. Podobną placówkę otworzono rok później w Jurkowym Młynie, jako Warmiński Uniwersytet Ludowy. Cele działalności tej instytucji odwoływały się do jednej z prawd Związku Polaków w Niemczech: „Jesteśmy Polakami" i dążono do repolonizacji uczestników w „jak najściślejszym związku z ojczyzną, wspólną matką wszystkich

[419] B. Domagała, *Warmia i Mazury – dezintegracja i tożsamość po 1945 roku*, „Borussia", nr. 3-4, s. 54-55.
[420] Ibidem.
[421] Ibidem.
[422] S. Achremczyk. *Historia Warmii…*, s. 1098.
[423] I. Lewandowska, *Instytut Mazurski w relacjach jego współtwórcy – Hieronima Skurpskiego*, „Echa przeszłości", t. VII, 2006, s. 137.

Polaków”[424]. W przypadku Mazurskiego Uniwersytetu Ludowego jego działalność opierała się na innych zasadach w myśl: „od mazurskości do polskości”. Placówka dążyła i zachęcała młodzież mazurską do pielęgnowania i pogłębiania tożsamości regionalnej, która postrzegana była jako fundament polskiej tożsamości narodowościowej. W ramach zajęć przywracano Mazurom ich pamięć kulturową i historyczną: „przypominanie ich dziejów, zawartych w przeszłości regionu, kulturze ludowej, zwyczajach, pieśniach i gadkach, podaniach i obrzędach”[425]. Założyciel instytucji, Karol Małłek uważał, że młode osoby: „pozostające pod przemożnym naciskiem germanizacji, wychowane w szkole niemieckiej i organizacjach faszystowskich, które zaszczepiły jej ideały przywódcze uczące pogardy dla Słowian […], musiało poznać najpierw prawdę historyczną o ziemi mazurskiej i jej mieszkańcach”[426]. Starano się, w postaci zajęć związanych z historią i kulturą mazurską, wywołać poczucie dysonansu poznawczego poprzez zderzenie się dwóch przeciwstawnych teorii, dotyczących historii Prus Wschodnich, pochodzenia etnicznego i narodowościowego Mazurów, czy też stosunków polsko-niemieckich. Działalność tej instytucji opierano na fundamencie wspólnoty, łączącej więziami zarówno uczestników, jak i kadrę pedagogiczną oraz założycieli uniwersytetu. Starano się poprzez ten model wpływać na proces kształtowania się tożsamości narodowościowej i regionalnej młodych słuchaczy.

Ważnym elementem w procesie kształtowania tożsamości kulturowej, narodowej i regionalnej ówczesnej młodzieży było poczucie wspólnoty losów historycznych. To zdaniem Bożeny Domagały przyczyniło się do określenia kulturowej tożsamości młodych osób, uczestniczących w zajęciach organizowanych przez Mazurski Uniwersytet Ludowy[427]. Poczucie wspólnie przeżywanych losów historycznych było istotnym elementem spajającym ze sobą pokolenia urodzone w latach 20’ XX wieku i których młodość przypadła na lata wojny. Można mówić tu o tzw. „przeżyciu pokoleniowym”, które sprawiło, że mazurska młodzież prezentowała pewnego rodzaju formację aksjologiczną, która w czasie wojny i w pierwszych latach powojennych została poddana sprawdzianom wartości. Te wartości, szczytne ideały wpajane młodzieży od najwcześniejszych lat w okresie władzy hitlerowskiej partii legły w gruzach, więc niejako również wewnętrzny świat kształtowanych wyobrażeń rozpadł się na kawałki. Przed Mazurskim Uniwersytetem Ludowym stanęło zadanie, dotyczące udzielenia wsparcia i pomocy w zrozumieniu nowej rzeczywistości, a także wykształcenie w młodych

[424] W. Mierzwa, *Zrozumieć…*, s. 77.
[425] Ibidem, s. 78.
[426] Ibidem.
[427] B. Domagała, *Kształtowanie się tożsamości…*, s. 133-134.

pokoleniach Mazurów postawy akceptującej ustrój socjalistyczny. Według badaczki głównym celem działalności tej instytucji była „radykalna narodowa konwersja młodego pokolenia Mazurów, połączona z polityczną indoktrynacją”[428]. Świadczą o tym słowa Karola Małłka, które stanowiły swoistą myśl rozpoczynającą każdy kurs: „musimy dokonać przebudzenia narodowego i klasowego wśród was i przy waszej pomocy. To znaczy zerwać z orientacją i poczuciem narodowym niemieckim, a przyznać i uznać za swoją orientację polską i polską świadomość narodową. A to dlatego, że jesteście wszyscy polskiego pochodzenia, nie niemieckiego, bo wasi przodkowie tu z Polski kiedyś przyszli, po polsku mówili, po polsku czuli i po polsku nazywali. Krótko, musicie wrócić do waszych przodków. To znaczy rozmawiać po polsku, przyznawać się do narodu polskiego bez obawy i krępacji, uznawać Polskę za swoją Ojczyznę i uczyć tego innych”[429].

Program kursów Mazurskiego Uniwersytetu Ludowego opierał się na zajęciach związanych zarówno z edukacją regionalną, jak i ogólnonarodową. W ramach 700 godzin zajęć realizowanych w pół roku uczestnicy mogli wziąć udział w kursach, dotyczących „wiedzy o Polsce” (240 godzin), o tematyce „społeczno-gospodarczej” (170 godzin), a także w zajęciach o „zagadnieniach kulturalnych i rekreacjach” (290 godzin)[430]. Kursy o tematyce kulturalnej i rekreacji poruszały zagadnienia związane z mazurską kulturą regionalną i realizowane były np. w formie zajęć o kulturze ludowej, mazuroznawczych, sztuki ludowej, czy też teatru ludowego. Dążono do przywrócenia tej zapomnianej mazurskości w postaci inicjowania tradycyjnych obrzędów, przekazywania wiedzy o dawnych mazurskich śpiewach lub poezji. W latach 1945-1950 Mazurski Uniwersytet Ludowy ukończyło 310 osób, w tym 253 Mazurów i 40 Warmiaków[431].

Od lat 50-tych XX wieku w wyniku wydarzeń politycznych rozpoczął się okres opuszczania przez autochtonów ziemi mazurskiej. To w tym czasie miało miejsce łączenie rodzin mazurskich z bliskimi, zamieszkującymi teren Niemiec. W 1950 roku dokonano zawarcia układu w Zgorzelcu między Niemiecką Republiką Demokratyczną a Polską, potwierdzającego granice na Odrze i Nysie przyspieszyło ten proces[432]. Na początku tego roku Polska i NRD podpisały umowę o przesiedleniu do tego państwa osób, które nie otrzymały polskiego obywatelstwa. W kolejnych latach nastąpiło przedłużenie umów o łączenie rodzin, zaś całą akcję oficjalnie zakończono szczeblu centralnym w 1958 roku.

[428] W. Mierzwa, *Zrozumieć Mazury,* s. 80.
[429] B. Domagała, *Kształtowanie się tożsamości narodowej…,* s. 166.
[430] W. Mierzwa, *Zrozumieć Mazury,*, s. 78.
[431] B. Domagała, *Kształtowanie się tożsamości narodowej…,* s. 136.
[432] J. Małłek, *Zanik ludu…,* s. 157.

W wyniku tych wydarzeń więzi społeczne zostały osłabione, zwłaszcza że liczne wyjazdy mieszkańców mazurskich miejscowości oznaczały opuszczenie Mazur już na zawsze[433]. Wyjazd zazwyczaj oznaczał podróż w jedną stronę bez szansy i możliwości powrotu do bliskich im miejscowości. W latach 1956-1959 tereny Warmii i Mazur opuściło 38 047 ludności autochtonicznej[434] i proces ten nazwany przez A. Kosserta „cichym exodusem" trwał przez całe lata 60 XX wieku[435].

W latach 70-tych i 80-tych również nie nastąpiła znaczna poprawa sytuacji ludności autochtonicznej ani zahamowanie ich masowych wyjazdów. Procesy migracyjne związane były również z przemianami, dotykającymi kwestii tożsamościowych, zarówno u mazurskiej ludności rodzimej, jak i u osadników. Po wojnie lokalna tożsamość geograficzna województwa olszyńskiego połączona z państwową tożsamością polską, rozwijała się przede wszystkim u ludności napływowej. W przypadku ludności autochtonicznej tożsamość kulturowa Warmii i Mazur stanowiła niejako argument na rzecz pielęgnowania kultury niemieckiej. Integracja między autochtonami a ludnością napływową była procesem pełnym sprzeczności: od zacierania różnic regionalnych, aż po tworzenie i umacnianie nowych podziałów, powstałych na fundamencie konfliktów oraz poczucia odrębności[436]. Na przebieg procesów integracyjnych miała również wpływ polityka państwa, opierająca się na działaniach, zmierzających do budowy społeczeństwa, realizującego ideały państwa komunistycznego. Zdaniem Wojciecha Wrzesińskiego, mimo głoszenia haseł związanych z ochroną i wspieraniem w rozwoju patriotyzmu lokalnego oraz przywiązania do malej ojczyzny, jakim były regiony Warmii i Mazurach miało miejsce zacieranie tożsamości regionalnej[437]. Tożsamość regionalna była sprowadzana do pojęć związanych z krajobrazem, geografią, historią i stanowiła zagadnienie dość archaiczne. Tożsamość regionalna tracąc swoje wielowymiarowe znaczenie przestała mieć wpływ na tworzenie się więzi, spajających członków społeczności lokalnych i regionalnych. Na dynamikę tego zjawiska wpływała również reforma podziału granic administracyjnych Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, która miała miejsce w 1975 roku[438]. Na jej mocy dokonano podziału kraju na jednostki administracyjne, których granice przerwały związki między regionami, złączonymi wspólnymi dziejami historycznymi, czy też

[433] A. Sakson, *Sytuacja ludności warmińskiej i mazurskiej…,*s. 285.
[434] Ibidem, s. 167.
[435] A. Kossert*, Mazury. Zapomniane południe…*, s. 290-291.
[436] W. Wrzesiński, *Dziedzictwo a tożsamość: Prusy Wschodnie – Warmia i Mazury – Olsztyńskie*, „Komunikaty Warmińsko-Mazurskie", nr 1, 1997, s. 46.
[437] Ibidem.
[438] Z. Chojnicki, T. Czyż, *Nowa organizacja terytorialna Polski i układ regionalny*, „Czasopismo Geograficzne", LXXI, 2000, s.262-263.

dziedzictwem kulturowym. Osłabienie związku między historią a współczesnymi czasami spowodowało również osłabienie poczucia tożsamości kulturowej i regionalnej mieszkańców. Reforma ta stanowiła pewnego rodzaju przeszkodę w instytucjonalizacji regionu Warmii i Mazur. Zgodnie z ustawą z 28 maja 1975 roku dokonano dwustopniowego podziału administracyjnego państwa, likwidując jednocześnie powiaty[439]. To z kolei przyczyniło się do sytuacji, w których wiele organów nie potrafiło przystosować się do nowego podziału administracyjnego, co miało wpływ na pojawienie się wielu problematycznych kwestii. Ze względu na to, że w gminach nie można było zrealizować wielu spraw społecznych i gospodarczych, to zdecydowano się do utworzenia urzędów rejonowych. Problemy kadrowe, finansowe, a także z infrastrukturą sprawiły, że większość nowych i małych województw nie była w stanie stworzyć fundamentów pod nowe regiony[440]. Obszar Warmii i Mazur został przyłączony do województwa elbląskiego, suwalskiego i część do łomżyńskiego. Przyłączenie regionów do granic nowo utworzonych województw zahamowało proces kształtowania się tożsamości regionalnej. Zerwanie więzi o podłożu lokalnym i regionalnym z regionami o wspólnych losach historycznych i dziedzictwie kulturowym zahamowało również procesy instytucjonalizacji. Jak zauważył Jacek Poniedziałek, na dynamikę tego zjawiska miała również wpływ mentalna świadomość starszego pokolenia, które tożsamościowo wciąż tkwiło w okresie migracji, a także prowadzona polityka państwowa, opierająca się na polonizacji oraz centralizacji – regionalne odrębności były nie do przyjęcia w komunistycznej ojczyźnie[441].

Lata 70 przyniosły zmianę w stosunkach między Polską a Niemcami. Dziedzictwo historyczne Mazur przestało być postrzegane jako element zagrażający tożsamości narodowej autochtonów. Idee i działania związane z ochroną oraz pielęgnowaniem tradycji lokalnych i regionalnych, dziedzictwa kulturowego zaczęły dotyczyć głównie autochtonów[442]. Ta sytuacja związana była z postrzeganiem regionalnego dziedzictwa kulturowego i historycznego przez ludność napływową, które dla nich była obce, często niezrozumiałe, wrogie lub też obojętne. Wraz z upływem lat takie elementy świadczące o tożsamości regionalnej, jak przywiązanie do swojej małej ojczyzny traciły na znaczeniu na rzecz wartości ogólnonarodowych, państwowych lub etnicznych.

---

[439] *Ustawa z dnia 28 maja 1975 r. o dwustopniowym podziale administracyjnym państwa oraz o zmianie ustawy o radach narodowych*, Dz. U. nr 16, poz. 91.
[440] E. Sokalska, *Organizacja lokalnego aparatu administracyjnego w Polsce w latach 1957-1975,* „Studia Prawnoustrojowe", nr 4, 2005, s. 55.
[441] J. Poniedziałek, *Postimigracyjne tworzenie…*, s. 295.
[442] W. Wrzesiński, *Dziedzictwo a tożsamość…,* s. 46.

W latach 80 nastąpiła końcowa fala emigracji Mazurów. Według danych Jana Korbela z Warmii i Mazur w latach 1980-1985 wyjechało do Republiki Federalnej Niemiec 3077 osób, zaś w latach 1953-1985 opuściło te tereny w sumie 109116 autochtonów[443]. Sytuacja polityczna i społeczna na początku lat 80-tych ożywiła aktywność działaczy mazurskich w kwestiach związanych ze sprawą mazurską. W 1981 roku utworzono w Olsztynie Mazurskie Zrzeszenie Kulturalne, które w ramach swojej działalności przygotowało dokument, będący tzw. „Deklaracją ideową". W tekście tym wyszczególniono problemy, dotykające autochtonów, przyczyniające się do powołania do życia tej instytucji: „Do powodów tych, skłaniających nad to podjęcia kroków organizatorskich, w szczególności należą: po pierwsze – postępujące wyniszczenie ludności mazurskiej w ostatnim trzydziestopięcioleciu, które doprowadziło do wyeliminowania tej społeczności z aktywnego uczestnictwa w życiu społecznym, oświatowym i kulturowym regionu i kraju; po drugie – polityka władz PRL w minionej dekadzie, rozpoczęta podpisaniem – ponad głowami ludności autochtonicznej – umowy między rządami PRL a RFN o tzw. akcji łączenia rodzin, która w praktyce nie zasługuje na inną kwalifikację moralną, jak tylko na dwudziestowieczny handel ludźmi; po trzecie – dezintegracja wspólnoty mazurskiej, dokonana najpierw przez administracyjny podział terenu etnicznego Mazur, a potem, na skutek licznych wyjazdów, spotęgowała presję występujących zjawisk nietolerancji i szowinizmu zrodzonych zarówno na gruncie polityki, jak i powszechnej w naszym społeczeństwie niewiedzy o dziejach i losie tej ludności"[444].

Działacze zwracali uwagę również w treści tego dokumentu na proces zacierania śladów mazurskiej kultury w działaniach propagandowych, wybiórcze podejmowanie badań naukowych, czy też wywłaszczanie Kościołów ewangelickich, które wciąż stanowiły ważny element tożsamościowy starszych pokoleń. Innym istotnym problemem była dyskryminacja ludności autochtonicznej w sferze oświatowej i administracyjnej, co „stanowi groźne w skutkach polityczne, kulturalne i psychologiczne naruszenie praw człowieka i pogwałcenie tożsamości"[445]. Działacze stowarzyszenia podkreślali kwestie związane z brakiem wśród ówczesnych mieszkańców Warmii i Mazur wiedzy historycznej, dotyczącej tych ziem, a także mazursko-polskiej kultury ludowej regionu. W Deklaracji zwracano uwagę na „brak jasnego i pełnego, realizowanego w sposób konsekwentny, programu ochrony wszelkich zabytków kultury duchowej i materialnej Mazurów, co współczesne społeczeństwo utwierdza w przekonaniu, że w długim ciągu dziejów było tu zaledwie parę postaci wybitnych, najczęściej

[443] J. Korbel, *Emigracja z Polski do RFN w świetle statystyki i analiz (1952-1985),* Opole 1986, s. 69-81.
[444] J. Małłek, *Zanik ludu…,* s. 170.
[445] Ibidem.

„przyjezdnych”"[446]. Mimo że w latach 80-tych wzrosło zainteresowanie kwestiami mazurskimi i zaczęły powstawać organizacje, zajmujące się nimi, tak jak np. stowarzyszenie Wisła-Odra[447], to jednak na wskutek burzliwych dziejów kolejni autochtoni zdecydowali się na opuszczenie Warmii i Mazur. Nie pomógł również apel z 1981 roku, który powstał na fali „solidarnościowych” zmian w tym okresie. Dokument ten pt.: „Apel przedstawicieli olsztyńskich stowarzyszeń twórczych i naukowych w sprawie wyjazdów ludności rodzimej Warmii i Mazur do RFN” nawiązywał do Memoriału z 1956 roku[448]. W tekście tym przedstawiciele olsztyńskich stowarzyszeń twórczych i naukowych zwracali uwagę na problem związany z migracją ludności Warmii i Mazur, szczególnie osób urodzonych po 1945 roku, którzy mieli wykształcone poczucie tożsamości przynależności do narodu polskiego. Działacze w apelu przytoczyli problem, dotyczący braku odpowiedniej edukacji historycznej, która również wpisuje się w ramy edukacji regionalnej i która powinna być prowadzona w szkołach położonych w województwie olsztyńskim, suwalskim i elbląskim, które stanowią obszary Warmii, Mazur i Powiśla „Od dłuższego czasu olsztyńskie środowisko humanistyczne niepokoi się nadzwyczaj nikłym stanem znajomości historii regionu wśród napływowego społeczeństwa. Sytuacja ta powołuje, że nie rozumiejąc skomplikowanych dziejów Warmii i Mazur, w potocznej świadomości ludność miejscową utożsamia się z Niemcami […]. W związku z tym postulujemy, aby w nowych programach szkolnych przewidzieć lekcje z historii i kultury Warmii i Mazur traktowane jako obligatoryjnie jak pozostały program szkolny. Chodzi nam o to, aby lekcje te wprowadzono przede wszystkim w województwie olsztyńskim, suwalskim i elbląskim /z grubsza tereny Warmii, Mazur i Powiśla/ i to zarówno w szkołach podstawowych, jak i średnich”[449]. Autorzy postulowali o uzupełnienie bibliotek w literaturę naukową i popularnonaukową, dotyczącą historii regionu i udostępnienie historykom źródeł archiwalnych, pochodzących z lat 1945-1950. Zwracano się również z prośbą o poparcie inicjatyw kulturowych oraz społecznych Warmiaków i Mazurów, prowadzących do aktywizacji kulturalnej ludności tych ziem. Jednakże ze względu na sytuację polityczną i wprowadzenie stanu wojennego apel ten nie wzbudził większego zainteresowania władz.

W przypadku kwestii związanych z tożsamością regionalną mieszkańców Mazur istotne znaczenie w latach 80-tych XX wieku miały relacje panujące między społecznościami. Kolejne

[446] Ibidem.
[447] *Zarządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 5 września 1988 r. w sprawie ustalenia i ogłoszenia statutu stowarzyszenia wyższej użyteczności "Stowarzyszenie Wisła-Odra,*
https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WMP19880270241, [dostęp: 06.04.2022]
[448] A. Sakson*, Sytuacja ludności warmińskiej i mazurskiej….*
[449]Ibidem. s. 301.

lata przyczyniały się do zmiany czynników, oddziałujących na poczucie bezpieczeństwa, stabilizacji, a także na proces kształtowania się tożsamości regionalnej, szczególne u osób, których przodkowie przybyli na te tereny po zakończeniu II wojny światowej. Poniższe procesy dotykały zróżnicowanych płaszczyzn i charakteryzowały się zmienną dynamiką[450]:

1. Płaszczyzna kulturowo-językowa – dotyczyła internalizacji języka i kultury polskiej w ramach działalności instytucji oświatowych, religijnych, kulturowych.

2. Płaszczyzna strukturalno-instytucjonalna – obejmowała tworzenie wspólnych grup pierwotnych, jak i związanych z życiem społecznym np. organizacji politycznych, społecznych, czy też zawodowych.

3. Płaszczyzna małżeńska – dotyczyła zawieranych małżeństw i związków między osobami, pochodzącymi z różnych grup, a także wspólnych metod wychowawczych dzieci.

4. Płaszczyzna osobowościowa – obejmowała zmiany postaw i stosunku wobec odmiennych grup, a więc eliminacji uprzedzeń, stereotypów, budowania więzi oraz poczucia równorzędnej roli w społeczeństwie.

5. Płaszczyzna identyfikacyjno-obywatelska – była związana ze sposobem postrzegania państwa przez jednostkę i grupę, a także poczuciem odpowiedzialności jednostki jako obywatela państwa.

Na kształt relacji między ludnością mazurską miała również wpływ sytuacja związana z migracjami, zarówno dotyczącymi emigracji ludności autochtonicznej, jak i wewnętrznej, w postaci odpływu osadników do swoich dawnych siedzib. Przyczyniło się to do opustoszenia wsi oraz zerwania więzi społecznych, między tymi, którzy zostali, a tymi, którzy podjęli decyzję o wyjeździe. Po 1980 roku można było zauważyć zmiany, zachodzące w relacjach między grupami, zamieszkującymi tereny Warmii i Mazur. Odżyły dawne antagonizmy, konflikty, a przedstawiciele autochtonów podjęli działania związane ze zwróceniem uwagi na ich prawa[451].

Rok 1989 wraz ze zmianami ustrojowymi przyniósł zmiany w sferze politycznej, społecznej i kulturowej. To początek odradzania się regionalizmu w Polsce, w tym zainteresowania historią i kulturą regionów. Na terenie obecnego województwa warmińsko-mazurskiego w latach 90-tych XX wieku zamieszkiwała zróżnicowania pod względem etnicznym ludność. Zgodnie z „Rocznikiem statystycznym województw 1991" w roku 1990

[450] A. Sakson, *Przemiany społeczeństwa postimigracyjnego Warmii i Mazur, dziedzictwo Prus Wschodnich* [w:] *Socjologiczne i historyczne studia o regionie*, A. Sakson (red.), Dąbrówno 2017, s. 42.
[451] A. Sakson, *Sytuacja ludności warmińskiej i mazurskiej…,* s. 43.

województwo olsztyńskie liczyło 753 tys. ludności[452]. Według opracowania Marii Bieniek[453] w tym okresie ogół ludności niemieckiej wynosił od 15 do 28 tys. osób, ukraińskiej 50 – 80 tys., białoruskiej 2 – 5 tys., rosyjskiej 200 – 300 osób, romskiej 1 tys., zaś brakuje danych liczbowych w przypadku mieszkańców pochodzenia litewskiego[454]. Liczba autochtonów wynosiła od 10 – 16 tys., w tym Mazurów 6 – 10 tys., zaś Warmiaków 4 – 6 tys.. To zróżnicowanie etniczne związane jest także z tożsamością regionalną, kształtowaną w nowych warunkach. Zdaniem Andrzeja Saksona wśród ludności mazurskiej można było w tym okresie zauważyć problemy związane z tzw. dylematami tożsamościowymi[455]. Po 1989 roku miał miejsce widoczny zwrot Mazurów ku niemieckości, stając się w latach dziewięćdziesiątych cechą charakterystyczną tej ludności. Według badacza w latach 80-tych i 90-tych XX wieku, a także na początku XXI wieku tożsamość narodowa ludności mazurskiej przybrała następującą postać: Polak – polski Mazur – Mazur – niemiecki Mazur – Niemiec[456]. W przypadku starszych pokoleń wyraźne były tendencje związane z identyfikacją z niemieckością i niemiecką kulturą, zaś wśród młodszych pokoleń zwrot ku „mazurskości" lub polskości[457]:

Zróżnicowanie tożsamościowe na terenach mazurskich również związane było z dezintegracją społeczności mazurskiej, do której przyczyniły się czynniki migracyjne, dotykające również młodsze pokolenia, czy też odmienne postrzeganie swojej przynależności narodowej przez pokolenia starszych i młodszych osób. Zdaniem A. Saksona stan świadomości narodowej ludności mazurskiej można było ująć z perspektywy koncepcji następstwa pokoleń, a więc dokonujących się zmian w świadomości społeczeństwa, wynikających z doświadczeń grup wiekowych[458]. Zmiany zachodzące w świadomości kolejnych pokoleń miały również wpływ na sposób postrzegania kwestii związanych z Mazurami, jej historią oraz dziedzictwem kulturowym.

W latach 90-tych ożyła kwestia oraz zainteresowanie związane z mniejszościami narodowymi w Polsce. W 1990 roku rozpoczęły swoją działalność m.in. niemieckie stowarzyszenia na Warmii i Mazurach, takie jak: Towarzystwo Społeczno-Kulturalne Mniejszości Niemieckiej na Warmii i Mazurach z siedzibą w Biskupcu Reszelskim, Olsztyńskie Stowarzyszenie Mniejszości Niemieckiej, czy też Stowarzyszenie Kulturalne

[452] *Rocznik statystyczny województw 1991*, Warszawa 1991, s. 15.
[453] M. Bieniek, *Wielokulturowe dziedzictwo oraz losy ludności Warmii i Mazur po 1945 roku - przegląd tematyki i literatury przedmiotu pod kątem nauczania dziejów regionu*, „Przegląd Wschodnioeuropejski", 1, 2010, s. 285.
[454] Ibidem.
[455] A. Sakson, *Mazurzy – dylematy tożsamości* [w:] *Dziedzictwo Prus Wschodnich, Socjologiczne i historyczne studia o regionie*, A. Sakson (red.), Dąbrówno 2017, s. 149.
[456] A. Sakson, *Mazurzy – dylematy…*, s. 160.
[457] Ibidem, s. 162.
[458] A. Sakson, *Mazurzy – dylematy…,* s. 163.

Niemców byłych Prus Wschodnich z siedzibą w Leśnym Dworze koło Szczytna[459]. Innym przykładem organizacji, która powstała w 1990 roku w Olsztynie i związana jest z krzewieniem kultury o ziemiach warmińskich i mazurskich, jest stowarzyszenie Wspólnota Kulturowa Borussia. Organizacja ta oparła swój program działania na dwóch ideach, które również są wyrazem stosunku wobec regionu Warmii i Mazur, czyli: „Atlantydy Północy" oraz „otwartego regionalizmu". W swoim „Manifeście" z grudnia 1990 roku stowarzyszenie określiło swój kierunek działań poprzez uczestniczenie „w tworzeniu jednoczącej się Europy, Europy etycznych ojczyzn. Jesteśmy stowarzyszeniem polskim i międzynarodowym. Pochodzimy z Warmii i Mazur, z byłych Prus Wschodnich, z ziemi, na której mieszkały kiedyś plemiona pruskie, a później Niemcy, Polacy, Mazurzy, Warmiacy, Litwini, Ukraińcy... Chcemy poprzez pełniejsze poznawanie regionalnej przeszłości, stosunków politycznych i narodowościowych, wartości kulturalnych i cywilizacyjnych krytycznie i twórczo dążyć do budowania nowej wiedzy, nowej kultury i postaw życiowych właśnie tu na Warmii i Mazurach. Głównie podejmować będziemy problematykę historyczną, oświatową, kulturalną z intencją stworzenia takiego krytycznego światopoglądu, który aktywnie uczestniczyłby w rozpoznawaniu i konstruowaniu przyszłości regionalnej, polskiej i wreszcie europejskiej"[460]. W opublikowanym tekście podkreślono chęć pogłębiania więzi z ziemią rodzimą w ujęciu ogólnoludzkich wartości, których fundamenty oparte są „na szacunku dla prawdy historycznej, moralnej, egzystencjalnej"[461].

W latach 90-tych prowadzone były badania naukowe poruszające kwestie związane z tożsamością narodową, regionalną, jak i postawą ludności zamieszkującej tereny Mazur. W latach 1999-2006 w ramach projektu „Społeczna konstrukcja ojczyzny na Mazurach" koordynowanego przez profesora Ulricha Mai z Wydziału Geografii Społecznej Uniwersytetu w Bielefeld oraz Wojciecha Łukowskiego z Instytutu Nauk Politycznych i Instytutu Studiów Społecznych Uniwersytetu Warszawskiego, przeprowadzono badania naukowe, skupiające się na tożsamości ludności mazurskiej oraz konstruowaniu społecznych ojczyzn[462]. Pokłosiem tego projektu jest książka autorstwa Wojciecha Łukowskiego pt. „Społeczne tworzenie ojczyzn. Studium tożsamości mieszkańców Mazur".

[459] D. Matelski, *Mniejszość niemiecka w Polsce w latach 1945-2015,* https://skgd.pl/wp-content/uploads/2019/01/Dariusz-Mastelski-Mniejszo%C5%9B%C4%87-niemiecka-w-Polsce-w-latach-1945-2015.pdf [dostęp: 20.03.2020], s. 71.
[460] *Wspólnota Kulturowa "Borussia" Manifest*, http://borussia.pl/ [dostęp: 05.01.2020]
[461] Ibidem.
[462] W. Łukowski, *Społeczne tworzenie ojczyzn. Studium tożsamości mieszkańców Mazur*, Warszawa 2002, s. 11.

Zdaniem autora można było zaobserwować zróżnicowane tendencje związane z postrzeganiem Mazur przez mieszkańców. Z jednej strony zaobserwowano zbliżające się tendencje globalistyczne, zaś z drugiej coraz popularniejsze idee małej ojczyzny, które stanowiły zarówno przeciwwagę kierunkom globalistycznym oraz stanowiły wymiar lokalnego oraz regionalnego ładu demokratycznego, czego następstwem była folkloryzacja działań związanych z ich wdrożeniem[463]. W ramach projektu oprócz wywiadów zostały przeprowadzone we wrześniu 1997 roku w czterech gminach mazurskich badania sondażowe. Ogółem w badaniu wzięło udział 576 osób (w Giżycku – 265, w Kruklankach – 102, w Starych Juchach – 108 i w Budrach – 101)[464]. Jedno z pytań dotyczyło obszarów, z których pochodzą respondenci. Według uzyskanych odpowiedzi 51,2 % badanych urodziło się na Mazurach i Warmii po 1945 roku (2,2% respondentów przed 1945 rokiem), a pozostałe osoby przyjechały na tereny mazurskie w różnych okresach czasu (największa część badanych przybyła do 1958 roku).

W związku z tym dokonano podziału miejsca pochodzenia badanych osób na trzy typy[465]:

1. Społeczność pochodzącą z Kresów (Wołyń i Wileńszczyzna). Taka społeczność w większości zamieszkiwała Giżycko.

2. Społeczność z dużym udziałem ludności ukraińskiej przesiedlonej na tereny mazurskie w wyniku Akcji „Wisła" (zamieszkiwała gminy Budry i Kruklanki).

3. Społeczność, którą tworzy głównie ludność napływowa z sąsiednich terenów, takich jak Suwalszczyzna i Podlasie (gmina Stare Juchy).

Badania pokazały, że miejsce pochodzenia przyczyniało się do określenia osobistego stosunku wobec terenów mazurskich, które nieraz postrzegane były jako obce i wrogie, co znacznie utrudniało wykształcenie się więzi z regionem, lub też podobne do opuszczonych przez ludność napływową ziem. W badaniu sondażowym zbadano także sposób autoidentyfikacji, a więc również tożsamość regionalną respondentów. Respondenci udzielali odpowiedzi na pytanie związane z identyfikacją narodowościową, regionalną i lokalną poprzez dokonanie wyboru z zaprezentowanej im kafeterii: „Czy mógłby Pan/Pani o sobie powiedzieć, że jest Pan/Pani (możliwa jest więcej niż jedna odpowiedź): Warmiakiem, Mazurem, Ukraińcem, Polakiem, Niemcem, Tutejszym, Kimś innym (kim?)[466]. Uzyskane wyniki

[463] Ibidem, s. 14.
[464] Ibidem, 102.
[465] Ibidem, s. 107.
[466] W. Łukowski, *Społeczne tworzenie ojczyzn…,* s. 117.

świadczyły o korelacji między wiekiem badanych a ich autoidentyfikacją. Im starszy wiek respondentów, tym była większa skłonność do wyboru opcji związanej z Warmią i Mazurami jako przestrzenią odniesienia. W przypadku młodszych osób wyraźniejsza była tendencja do wyboru opcji „mazurskiej" (w grupie badanych w wieku 20-29 lat na tę możliwość wskazało ok. 30%, zaś mniej niż 20% pow. 50 roku życia)[467].

Zdaniem Wojciecha Wrzesińskiego (1997 rok) w procesie kształtowania się tożsamości regionalnej na Warmii i Mazurach niezwykle istotne były procesy integracji, które zachodziły „na płaszczyźnie procesów ogólnopaństwowych […]. W tych procesach zacierała się tożsamość regionalna, pomimo równoczesnych werbalnych deklaracji o budowaniu patriotyzmy lokalnego i przywiązane do „bliższej ojczyzny". Tożsamość regionalna współcześnie w coraz większym stopniu była ograniczona do argumentu geograficznego, krajobrazowego, częściej i mocniej stawała się jedynie elementem archaicznym, muzealno-historycznym. Wykorzystywana propagandowo w życiu publicznym, traciła rzeczywiste, szersze funkcje w życiu poszczególnych jednostek. Przestała wpływać na łączenie pojedynczych jednostek w zwarte społeczności lokalne"[468]. Zdaniem A. Saksona, na Warmii i Mazurach zauważalny w tym okresie był brak ważnych elementów świadomości lokalnej oraz regionalnej, zaś w społecznościach nie została jeszcze ona w pełni ukształtowana. Istotnym czynnikiem w tym procesie jest zróżnicowane tożsamości lokalnej i regionalnej w wymiarze terytorialnym oraz pokoleniowym, wynikającym ze składu społeczności, a także stosunku do zamieszkiwanego obszaru, który był uwarunkowany generacyjnie[469]. Istniały także następujące problemy, pojawiające się w procesie kształtowania nowej wspólnoty regionalnej[470]:

1. Podatność na demagogię polityczną.

2. Słabo rozwinięty stopień samoorganizacji i czynniki migracyjne – duża ruchliwość społeczna, będąca efektem braku istnienia więzi z regionem zamieszkania.

3. Wysoki stopień upaństwowienia ziemi, a więc również brak przywiązania do gospodarstw.

4. Czynniki gospodarcze, infrastrukturalne i ekonomiczne – wysokie bezrobocie związane z dużą zależnością od centrum, a także zacofanie gospodarcze.

5. Czynniki społeczno-kulturowe – brak inicjatyw zmierzających do rozwiązania powyższych problem.

[467] Ibidem, s. 119.
[468] W. Wrzesiński, *Dziedzictwo a tożsamość…,* s. 46.
[469] A. Sakson, *Stosunki narodowościowe na Warmii i Mazurach 1945-1997*, Poznań 1998.
[470] W. Łukowski, *Społeczne tworzenie ojczyzn…,* s. 117.

6. Peryferyjne położenie oraz tkwiący w społecznościach lęk o przyszłość terenów mazurskich.

Od 1989 roku rozpoczęła się nowa faza kształtowania się tożsamości regionalnej, co związane jest także ze zmianami na poziomie politycznym i administracyjnym. W latach 1990-1999 miało miejsce odrodzenie się samorządów terytorialnych, zaś wejście Polski do Unii Europejskiej przyczyniło się do zwiększenia podmiotowości oraz autonomiczności regionów. Przykładem jest podkreślenie roli regionów przez Komisję Europejską w działaniach związanych z podejmowaniem decyzji politycznych w tzw. „Białej Księdze Europejskiego Zarządzania Publicznego", która została opublikowana w 2001 roku[471]. Prowadzona polityka na poziomie europejskim oddziałuje nie tylko na politykę narodową, ale również na politykę regionalną, np. wpływając na krajowe programy rozwoju regionalnego. W ramach polityki regionalnej utworzono obszary wsparcia, dotyczące np. promowania rozwoju oraz dostosowań strukturalnych w słabiej rozwiniętych regionach, czy też udzielenia pomocy w zakresie restrukturyzacji rynku pracy. Od lat 90 Unia Europejska podejmowała próby zdefiniowania celów polityki regionalnej wobec państw regionu Europy Środkowej i Wschodniej, postrzegając jako pewnego rodzaju obszar destabilizacji[472]. Wśród państw, które w 2004 roku dołączyły do Unii Europejskiej większość to państwa postkomunistyczne i posiadające regiony peryferyjne. Pojęcie peryferyjności odnosi się do regionów, które nie tylko znajdują się na graniach UE, ale również wyróżniają się wskaźnikami społeczno-ekonomicznymi odstającymi od niej. Te wskaźniki świadczące o regionach peryferyjnych dotyczą m.in. stopy bezrobocia, poziomu edukacji, czy też wielkości inwestycji w regionie. Województwo warmińsko-mazurskie zostało uznane przez UE jako region peryferyjny wraz z czterema innymi województwami (podlaskim, podkarpackim, lubelskim i świętokrzyskim)[473]. Wszystkie te województwa uznane jako regiony peryferyjne łączą wspólne cechy związane z czynnikami społecznymi, gospodarczymi i ekonomicznymi, np. w postaci wysokiej migracji zagranicznej, czy też strat demograficznych o charakterze jakościowym (odpływ młodych osób o wysokim poziomie wykształcenia).

Województwo Warmińsko-Mazurskie wyróżnia się atutami, np. bogactwem etnicznym i kulturowym. W Regionalnym Programie Operacyjnym Województwa Warmińsko-

[471] M. Greta, *Euroregiony polskie w procesie integracji europejskiej oraz w przezwyciężaniu peryferyjności i dysproporcji regionalnych*, Łódź 2013, s. 28-29.
[472] A. Żukowski, M. Chełminiak, *Nowe regiony peryferyjne w rozszerzonej Unii Europejskiej. Problemy polityczne i społeczne na przykładzie województwa warmińsko-mazurskiego*, „Studia Europejskie / Centrum Europejskie Uniwersytetu Warszawskiego", nr 1, 2014, s. 75.
[473] Ibidem, s. 78.

Mazurskiego na latach 2014-2020 jeden z priorytetów inwestycyjnych obejmował wsparcie dla kultury i dziedzictwa regionalnego pt. „Zachowanie, ochrona, promowanie i rozwój dziedzictwa naturalnego i kulturowego”[474]. Cel szczegółowy priorytetu inwestycyjnego dotyczył zwiększenia liczby osób „korzystających z oferty instytucji kultury budujących tożsamość regionalną w województwie”, zaś w ramach rezultatu oczekiwano wzrostu zainteresowania miejscami, które należą do dziedzictwa kulturalnego regionu, jak i pełnią funkcję atrakcji turystycznych[475].

Nawiązując do spostrzeżeń J. Poniedziałka, na Warmii i Mazurach obecnie wytwarza się mozaikowy typ kultury, która powstaje w wyniku zarówno spontanicznych procesów społecznych, jak i inicjowanych oraz rozwijanych przez różnego rodzaju instytucje. Dzięki temu region wyróżnia się charakterystycznymi cechami, mającymi wpływ na proces kształtowania się postimigracyjnej tożsamości regionalnej[476]. Ważnym elementem w tym procesie jest pielęgnowanie dziedzictwa kulturowego oraz organizowanie działań o charakterze edukacyjnym. Przykładem jest obecnie tworzenie tzw. wspólnot pamięci, które mogą przyjąć postać społeczności, kształtującej więzi i świadomość wspólnej historii oraz losów. Miejsca te mogą również pełnić funkcję zbioru znaków symbolicznych, które dotyczą przeszłości i którym również społeczność nadała pewnego rodzaju wartość. Zdaniem Bożeny Domagały symboliczny zasób pełni funkcję zarazem spoiwa, a także wyróżnika, umożliwiającego dokonania odróżnienia swojej społeczności od innej lub obcej, stając się również jedną opcji tożsamościowych[477]. Jednakże ze względu na to, że wartości te podlegają ciągłej relatywizacji i hierarchizacji, to nie wszystkie zdarzenia z przeszłości stają się treścią wspólnot pamięci, ale te, które wciąż mają bezpośredni związek z aktualną sytuacją społeczności, a także jej potrzebami. Emocjonalny charakter pamięci ma wpływ na proces tożsamościowy kolejnych pokoleń, które choć osobiście nie doświadczyły minionych wydarzeń, to jednak są one dla nich znaczące. W przypadku regionu Mazur można mówić o wielokulturowej „wspólnocie pamięci” w formie społeczności uniwersalnej[478]. W taki sposób postrzegana „wspólnota pamięci” pozwala na przekroczenie granic etnicznych, narodowościowych, a także pokoleniowych, stając się niejako kapitałem społeczności regionalnej. W procesie tworzenia tego typu miejsc związanych z „żywą historią”, pojawiają się również antagonizmy, które związane są z różnym

[474] *Regionalny Program Operacyjny Województwa Warmińsko-Mazurskiego na lata 2014-2020*, https://rpo.warmia.mazury.pl/plik/3/regionalny-program-operacyjny-wojewodztwa-warminsko-mazurskiego-na-lata-2014–2020, [dostęp: 08.01.2020], s. 140.
[475] Ibidem.
[476] J. Poniedziałek, *Postimigracyjne tworzenie…*, s.303.
[477] B. Domagała, *Warmia i Mazury procesy konstrukcji…*, s. 24.
[478] Ibidem, s. 29.

punktem postrzegania przeszłości, na co ma wpływ wielokulturowy charakter Mazur. Współcześnie można zaobserwować, szczególnie wśród młodych osób, coraz większe zainteresowanie regionalną historią, kulturą, a także swoimi korzeniami. Aspekty świadczące o wielokulturowości Mazur przez długi czas traktowane były jako naturalny element tego regionu, ale ze względu na coraz popularniejsze idee związane z postrzeganiem regionu jako „małej Ojczyzny" pojawiają się pytania o losy ziem mazurskich i ich mieszkańców na przestrzeni dziejów. Kolejne pokolenia żyjące w innej rzeczywistości niż ich rodzice i dziadkowe w inny sposób postrzegają przeszłość, a zarazem i przyszłość regionu. Można mówić o tworzeniu się tzw. zindywidualizowanej „nowej tożsamości regionalnej", która staje się „niekończącym się pasmem poszukiwań"[479]. Fundamentem tej tożsamości są indywidualnie wybrane elementy, stanowiące zdaniem J. Poniedziałka „zestaw tożsamościowy"[480]. Na kształt nowej tożsamości regionalnej mieszkańców Mazur mają wpływ indywidualne lub przyjęte identyfikacje regionalne, które są także upowszechnianie w regionalnym dyskursie. Kolejne pokolenia nie tylko identyfikują się z mieszkańcami regionu, ale również ze zróżnicowanymi zasobami nowej kultury mozaikowej, dzięki czemu możliwe jest połączenie ze sobą regionalnych elementów kulturowych. Współczesna tożsamość regionalna mieszkańców Mazur nie ma charakteru ciągłego – nie przejawia się w codziennym życiu, np. w postaci języka, ale przede wszystkim ujawnia się w przypadku zaistnienia zdarzeń, które umożliwiają jej zaakcentowanie m.in. podczas spotkania z osobami, pochodzącymi z innych regionów. Nowa tożsamość regionalna mieszkańców Mazur kształtowana „w nowym micie regionalistycznym" jest wielopłaszczyznowa i wieloaspektowa, będąca niejako odbiciem wielokulturowości tego regionu.

[479] J. Poniedziałek, *Postimigracyjne tworzenie….*, s. 396.
[480] Ibidem.

Rozdział 2 Podstawy teoretyczne i metodologiczne badań własnych

2.1 Zarys teoretyczny pracy badawczej

W niniejszej pracy badawczej zostały przyjęte następujące założenia teoretyczne autorstwa Anny Izabeli Brzezińskiej, Lwa Wygotskiego, Heinza Rudolfa Schaffera, Małgorzaty Suświłło, a także Jerzego Nikitorowicza, dotyczące roli pozaszkolnej edukacji regionalnej w procesie kształtowania się tożsamości regionalnej. Teoria A. I. Brzezińskiej związana jest z kształtowaniem się tożsamości osobistej i społecznej w okresie dzieciństwa i dorastania człowieka. Zdaniem badaczki życie jednostki zanurzone jest w dwóch kontekstach: czasowym oraz kulturowo-społecznym[481]. Pierwszy kontekst odnosi się do przeszłości, która dotyka jednostkę zarówno w sposób indywidualny, jak i grupowy. Przeszłość oddziałuje na teraźniejszość w dwojaki sposób, dzięki czemu stwarza szansę na zakorzenienie się i wzmocnienie poczucia ciągłości, bezpieczeństwa i posiadania swojego miejsca pochodzenia. Przeszłość ujmowana z punktu kontekstu czasowego w formie śladów przekazywanych przez kolejne pokolenia, tworzy horyzontalny wymiar rozwoju człowieka. To czas, składający się z przeszłości, teraźniejszości oraz przyszłości staje się osią rozwoju i funkcjonowania zarówno jednostki, jak i społeczności.

Społeczność wchodząca w skład całości większej grupy, która następnie tworząc kolejne większe grupy, buduje wielopoziomową sieć zróżnicowanych związków społecznych. Poprzez oczekiwana, zadania i role stawiane jednostce przez społeczeństwo tworzona jest sieć społeczna, umożliwiająca zaspokojenie różnorodnych potrzeb. Człowiek poprzez życie w społeczeństwie przyjmuje zróżnicowane role, przyczyniające się do społecznego stawania się. Proces ten określony przez Piotra Sztompkę został przywołany przez A. Brzezińską w następujący sposób „przebiega w odziedziczonym po przeszłości kontekście społecznym, czyli we wspólnej dla danego społeczeństwa puli gotowych wzorów symbolizacji, interpretacji, konceptualizacji i narracji bieżącej praktyki społecznej”[482]. Proces społecznego stawania się nie może mieć miejsca bez oddziaływań przeszłości, która poprzez swoje dziedzictwo społeczno-kulturowe ma wpływ na sposób funkcjonowania jednostki w społeczności, a społeczności w społeczeństwie. W przypadku kontekstu społeczno-kulturowego można mówić o wertykalnym wymiarze funkcjonowania człowieka w danym czasie. Oba wymiary, zarówno horyzontalny, jak i wertykalny zdaniem badaczki ukazują zanurzenie rozwoju człowieka w

[481] A. I. Brzezińska, *Dzieciństwo i dorastanie: korzenie tożsamości osobistej i społecznej*, [w:] *Edukacja regionalna*, A. W. Brzezińska, A. Hulewska, J. Słomska, Warszawa 2006, s. 48.
[482] Ibidem, s. 49.

kontekście czasowym i kontekście społecznym, w którym to istotną rolę odgrywa umiejscowienie człowieka na osi czasowej, składającej się z przeszłości, teraźniejszości oraz przyszłości[483].

W przeszłości istotna jest osobista historia zanurzona w historii rodziny, lokalnej społeczności, społeczeństwa, narodu, państwa, a wreszcie kręgu cywilizacyjnego. Historia jednostki jest także związana z historią regionu geograficznego oraz etnograficznego. Niemożliwe jest budowanie własnej osobistej historii, całkowicie oderwanej od historii mikro- i makro-świata, otaczającego człowieka. Powołując się na A. Brzezińską, można stwierdzić, że historia, a dokładnie precyzując pamięć o przeszłości, ma wpływ na proces kształtowania się tożsamości człowieka – im jest mocniejsza, trwalsza i pełniejsza, tym mocniejsza i trwalsza jest podstawa tożsamości jednostki[484].

Postawa człowieka, społeczności, społeczeństwa wobec przeszłości determinuje to, w jaki sposób postrzegana jest teraźniejszość i przyszłość. Nadmierne wracanie do przeszłości może sprawić, że teraźniejszość i przyszłość będą wzbudzały negatywne emocje, tak różniące się od tych, które dotyczą przeszłości. Ciągłe powroty do przeszłości, jawiącej się jako idealny czas staje się przeszkodą do korzystania z teraźniejszości i spojrzeniem z ufnością w przyszłość. Podobne sytuacje mogą pojawić się, gdy obecne lub przyszłe życie staje się dominującym elementem funkcjonowania człowieka. Według badaczki warunkiem prawidłowego życia „tu i teraz" oraz warunkiem rozwoju w przyszłości jest integracja przeszłości, teraźniejszości oraz przyszłości, a więc perspektyw czasowych[485]. Z przeszłości, a więc historii i poczucia zakorzenienia, można czerpać siłę, tak potrzebną do pełnego wykorzystywania możliwości w teraźniejszości oraz podejmowania i budowania wizji przyszłości zarówno jednostki, jak i jej otoczenia. Każdy okres w historii życia człowieka i jego otoczenia wiąże się z szansami, możliwościami, wartościami, mocą i niepowtarzalną siłą, która dostrzeżona i zrozumiana może zostać wykorzystana do budowania teraźniejszości i przyszłości.

Kontekst czasowy pozwala na określenie jakości procesu rozwoju człowieka oraz jego poziomu osiągnięć rozwojowych w poszczególnych okresach jego życia: od dzieciństwa aż po dorosłość. Życie człowieka składa się z etapów i związanych z nimi zadań oraz osiągnięć rozwojowych, pozwalających na nabywanie kolejnych umiejętności. Kontekst społeczno-kulturowy tworzy teraźniejszość i związany jest z procesami socjalizacyjnymi. To, jaką formę przybiera socjalizacja oraz relacje między starszymi a młodymi pokoleniami, ma wpływ na

[483] Ibidem.
[484] Ibidem. s. 50.
[485] Ibidem.

postrzeganie przez nich każdego z tych okresów. Przykładem jest kultura kofiguratywna, w której to pokolenia starsze oraz młodsze socjalizują siebie nawzajem, dzięki czemu „sprzyja to stabilizacji społecznej – to, co nowe i czego nośnikiem są pokolenia młodsze kontrolowane jest bowiem przez pokolenia starsze i stopniowo włączane w codzienność”[486].

A. Brzezińska przytacza w swojej koncepcji również teorię E. Eriksona, który stosował pojęcie czasoprzestrzeni, a także dokonał wyszczególnienia elementów, pozwalających na lepsze zrozumienia funkcjonowania człowieka[487]. Elementy te związane są z historią rodziny człowieka ulokowanej w różnych wymiarach i znaczących dla niej sytuacjach. Wśród nich została wymieniona historia migracji rodzin (bliższej oraz dalszej), znaczących zmian, czy też historia prób zasymilowania się jej z danym społeczeństwem. To znajomość i pamięć o historii rodziny, a szczególnie o ważnych i znaczących dla niej wydarzeniach przyczynia się również do wzmocnienia poczucia tożsamości kulturowej i regionalnej. Wydarzenia te stanowią symboliczne kroki, prowadzące do miejsca, w którym obecnie znajduje się człowiek wraz ze swoją rodziną, a także niejako wyznaczają ich dalsze ścieżki. Od przeszłości nie można uciec i nie można również jej zmienić – to przeszłość wpływa na teraźniejszość, a więc na jednostkę oraz jej otoczenie, a także na przyszłość w postaci podejmowanych przez nią decyzji. Świadomość istnienia ciągłości czasowej między przeszłością, teraźniejszością a przyszłością jest związane z tożsamością oraz poczuciem tożsamości.

Istotna jest również kwestia związana z różnicami między poczuciem tożsamości a tożsamością, również tą regionalną. Zdaniem badaczki różnica między nimi dotyczy sposobu postrzegania człowieka, zarówno przez siebie samego, jak i społeczeństwo[488]. W przypadku tożsamości można mówić o przypisaniu jednostce przez jej otoczenie pewnych cech, umożliwiających jej identyfikację. Cechy te związane są z takimi pytaniami jak np. „kim ta osoba jest dla innych?”, czy też „kogo otoczenie chce w niej zobaczyć?”[489]. Poczucie tożsamości określane jest przez A. Brzezińską, jako efekt sposobu postrzegania samej siebie przez jednostkę, co z kolei pozwala na udzielenie odpowiedzi na takie pytania, jak: „kim ja jestem?”, „i kim jestem dla innych, a więc mojego otoczenia, społeczności, lub społeczeństwa?”[490]. Poczucie tożsamości jest efektem zebranych informacji o sobie samym, dokonania oceny, autorefleksji, a także przeżywania siebie, również w kontekście zakorzenienia.

[486] Ibidem, s. 51.
[487] Ibidem.
[488] Ibidem, s. 52-53.
[489] Ibidem, s. 54.
[490] Ibidem.

Postrzeganie przez jednostkę tożsamości z jej osobistej perspektywy pozwala na wyróżnienie poczucia odrębności, identyczności, ciągłości oraz integralności[491]. Każde z nich jest powiązane z etapami rozwojowymi człowieka i razem mają wpływ na kształtowanie się tożsamości człowieka, także w wymiarze społecznym. To one dotyczą oraz obejmują relacje, związki i więzi człowieka z jego środowiskiem społecznym, co pozwala na wykształcenie się poczucia zakorzenienia, posiadania wspólnych korzeni i bycia częścią większej całości. Poczucie osadzenia się związane jest z przekazywaniem wiedzy, tradycji i kultury kolejnym pokoleniom, a także umiejscowieniem samego siebie w określonej strukturze społecznej. Świadomość wspólnej przeszłości, teraźniejszości, być może przyszłości i całej dynamiki rozwoju oraz przekształceń sprawia, że przynależność jest jednym z fundamentów poczucia bezpieczeństwa.

Poczucie ciągłości historycznej związane jest z przekazywaniem kolejnym pokoleniom elementów kultury. Jednostka, żyjąc w społeczności, z którą się identyfikuje, kształtuje w sobie tożsamość społeczną. Z tożsamością społeczną powiązane jest poczucie wspólnoty, przynależności oraz identyfikacji z systemami wartości, celami i zasadami społecznymi akceptowanymi, a także wyznawanymi przez daną społeczność. Życie i funkcjonowanie człowieka w społeczności przyczynia się do kształtowania tożsamości kulturowej, która zdaniem Krzysztofa Kwaśniewskiego jest najważniejszym rodzajem tożsamości zbiorowej, obejmującej historycznie uwarunkowany kulturowy sposób zachowania określonej zbiorowości[492]. W procesie rozwoju tożsamości istotny jest kontekst kulturowy środowiska społecznego, w którym to funkcjonuje dziecko. Poprzez identyfikację z wartościami wyznawanymi najpierw przez grupę pierwotną, jaką jest rodzina, zaś później przez członków grup wtórnych, aż po lokalną lub regionalną społeczność możliwe jest nadanie znaczenia i sensu życia. Zdaniem A. I. Brzezińskiej „choćby więc z tego względu warto być świadomym, skąd pochodzimy, skąd wyrastamy, jakie są nasze obciążenia historyczne i lokalne, co może dawać siłę, a co jest „kulą u nogi", gdy wchodzimy w dorosłość i samodzielnie, czasami w warunkach skrajnie odmiennych niż nasi przodkowie, zaczynamy realizować projekt własnego życia"[493]. Dlatego tak ważna jest świadomość własnych korzeni, które są również związane z historią miejsc, które pełniły, pełnią i będą pełnić istotną funkcję w życiu człowieka. Zasoby środowiska społecznego mają wpływ na wszechstronny proces rozwoju człowieka od wczesnych lat. Poprzez interakcje zachodzące w otoczeniu społecznych dziecko ma możliwość

[491] Ibidem, s. 56.
[492] Ibidem, s. 58-59.
[493] A. I. Brzezińska, *Dzieciństwo i dorastanie…*, s. 77.

nabierania doskonałości w posiadanych przez niego umiejętnościach, poszerzanie, modyfikowanie oraz wykorzystywanie wiedzy w rozwiązywaniu zróżnicowanych problemów, nabywania wiedzy zgodnie z realizowanymi zadaniami rozwojowymi, które są wyznaczane przez zegar społeczno-kulturowy oraz umożliwiających podejmowanie kolejnych zadań rozwojowych i edukacyjnych[494].

Nawiązując do powyższej teorii A. I. Brzezińskiej kształtowania się tożsamości, także tej regionalnej w procesie społecznych interakcji można dostrzec jej powiązania z kolejnymi założeniami teoretycznymi autorstwa Lwa Wygotskiego, które również stanowiły fundament teoretyczny niniejszej pracy badawczej. Teorie oraz koncepcje L. Wygotskiego dotyczą najistotniejszych obszarów zjawisk, oraz procesów, które są znaczące w rozwoju człowieka, a także zarówno ogólnych, jak i szczegółowych praw oraz ich analiz, związanych z rozwojem oraz zjawiskami zachodzącymi w życiu człowieka. Charakteryzują się dynamicznością, spójnością oraz otwartością, dzięki czemu nie dotyczą jedynie wybranych kwestii[495].

Zdaniem L. Wygotskiego relacje społeczne pełnią istotną funkcję w kształtowaniu funkcji psychicznych „relacja między wyższymi funkcjami psychicznymi była kiedyś relacją między ludźmi: grupowe, społeczne formy zachowania w procesie rozwoju stają się sposobem indywidualnego przystosowania, formami zachowania i myślenia jednostki"[496]. Całościowa struktura wyższych funkcji psychiczna została stworzona w toku procesów, zachodzących w wyniku interakcji z różnymi ludźmi, dzięki czemu „wyższe funkcje psychiczne są wynikiem kolektywnych, społecznych form zachowania"[497]. Poprzez odniesienie się do uwarunkowań środowiskowych, a więc o charakterze instytucjonalnym oraz interpersonalnym możliwe jest zrozumienie jednostki. W przypadku wyższych struktur psychicznych można mówić o ich społecznej genezie, które są „przeniesieniem do wnętrza zewnętrznych relacji porządku społecznego, które formują podstawę społecznej struktury ludzkiej osobowości"[498]. Na drodze rozwoju kulturowego ma miejsce przenoszenie do wewnątrz, a więc w przekształcanie w procesy psychiczne zachodzących relacji dziecka z innymi, czyli członkami społeczeństwa. Relacje o charakterze zewnętrznym, czyli mające miejsce między ludźmi, stanowią podstawę społecznej struktury osobowości, dzięki czemu istnieje możliwość rozwoju kulturowego.

---

[494] A. I. Brzezińska, *Rozpoznanie zasobów dziecka i środowiska rozwoju – podstawa projektowania nauczania rozwijającego*, [w:] *Nauczanie rozwijające we wczesnej edukacji według Lwa S. Wygotskiego. Od teorii do zmiany w praktyce* ,E. Filipiak (red.), Bydgoszcz 2015, s. 130-131.
[495] A. I. Brzezińska, *Przedmowa do drugiego wydania polskiego. Dlaczego dzieło Wygotskiego cięgle fascynuje*?, [w:] *L. S. Wygotski, Narzędzie i znak w rozwoju dziecka*, M. Klimkowski (red.), Warszawa 2005, s. 10.
[496] L. S. Wygotski, *Dynamika i struktura osobowości w okresie dorastania* [w:] *Wybrane prace psychologiczne II: dzieciństwo i dorastanie*, A. Brzezińska, M. Marchow (red.), Poznań 2002, s. 333.
[497] Ibidem.
[498] Ibidem, s. 335.

Jak zauważył badacz, rozwój psychiki ludzkiej zostaje „upośredniony" poprzez dwa główne czynniki: materialne i społeczne. To poprzez narzędzia w postaci dóbr materialnych, a także poprzez wytwory kulturowe, które są przekazywane kolejnym pokoleniom, możliwy jest rozwój psychiki ludzkiej[499], zaś w procesie rozwoju dziecko przyswaja sobie społeczne formy zachowania, przenosząc je na siebie, dzięki czemu zaczyna stosować je wobec samego siebie[500]. Według L. Wygotskiego każda wyższa funkcja psychiczna, zanim stała się wewnętrzną, była funkcją zewnętrzną, a dokładnie społeczną. Funkcja społeczna jest ściśle związana ze stosunkiem społecznym jednostek „środek oddziaływania na siebie jest pierwotnie środkiem oddziaływania na innych lub środkiem oddziaływania innych na jednostkę"[501]. W rozwoju kulturowym dziecka można mówić o dwóch płaszczyznach, na których ujawniają się funkcje psychiczne: społecznej oraz psychologicznej „najpierw między ludźmi, jako kategoria interpsychiczna, następnie w wewnętrznym przeżyciu dziecka, jako kategoria intrapsychiczna"[502]. Badacz zgodnie z teorią społeczno-kulturową dokonuje rozróżnienia rozwoju na rozwój naturalny oraz społeczno-kulturowy, którego celem jest wykształcenie wyższych funkcji psychicznych. Rozwój ten obejmuje dwie grupy zjawisk „są to, po pierwsze, procesy opanowania zewnętrznych środków kulturowego rozwoju i myślenia — języka, pisania, rachunku, rysunku; po drugie, procesy rozwoju specjalnych wyższych funkcji psychicznych nie odgraniczonych i nie zdefiniowanych dostatecznie ściśle, a nazywanych w psychologii tradycyjnej uwagą dowolną, pamięcią logiczną, tworzeniem pojęć itp. Jedne i drugie razem wzięte stanowią właśnie to, co nazywamy umownie rozwojem wyższych form zachowania się dziecka"[503].

L. Wygotski zwraca uwagę na narzędzia kulturowe, które nazywa narzędziami intelektualnej adaptacji i do których należą m.in. techniki myślenia, czy też sposoby rozwiązywania problemów. W ramach rozwoju kulturowego narzędzia przyswajane są za pomocą internalizacji: „wszystkie wyższe funkcje psychiczne są zinterioryzowanymi stosunkami o charakterze społecznym, tworzącymi podstawę społecznej struktury osobowości. Ich budowa, struktura genetyczna, sposób działania, słowem cała ich natura jest społeczna"[504].

[499] L. S. Wygotski, *Wybrane prace psychologiczne*, Warszawa 1971, s. 10.
[500] Ibidem, s.128.
[501] Ibidem, s. 133.
[502] Ibidem.
[503] Ibidem, s. 42.
[504] L. S. Wygotski, *Wybrane prace…,* s.134.

Internalizacja opiera się na stopniowym przekształcaniu operacji zewnętrznych w wewnętrzne, czyli we wnikanie, przechodzenie w głąb, inaczej „proces wzrastania" w kulturę „jeżeli zewnętrzna poprzednio operacja stała się wewnętrzną, to musiało nastąpić jej przejście w głąb albo przekształcenie się w operację wewnętrzną"[505]. Badacz wyróżnia trzy etapy zachodzenia tego procesu[506]:

1) Pierwszy etap zwany obrazowo wzrastaniem „ze szwem" polega na łączeniu ze sobą bodźca i reakcji poprzez upośrednianie, a więc korzystanie z elementów pośredniczących.

2) Drugi etap został określony jako wzrastanie, które całkowicie opiera się na usuwaniu różnic między bodźcami o charakterze zewnętrznym i wewnętrznym „przejście szeregu bodźców do wewnątrz i w tym wypadku przejście operacji do wewnątrz polega na tym, że zaciera się różnica pomiędzy bodźcami zewnętrznymi i wewnętrznymi"[507].

3) Trzeci etap L. Wygotski traktuje jako najważniejszy, w którym to „dziecko przyswaja sobie samą strukturę procesu, pojmuje zasadę, według której należy posługiwać się znakami zewnętrznymi"[508], a dokładnie bodźcami werbalnymi. Dzięki temu możliwe jest szybsze posługiwanie się daną strukturą za pomocą operacji wewnętrznych.

Dziecko w drodze rozwoju psychicznego oraz kulturowego przechodzi przez te powyższe etapy, w których to ważną funkcję pełni kultura. Zdaniem badacza „kultura tworzy szczególne formy zachowania się, zmienia przebieg funkcji psychicznych, nadbudowuje nowe piętra w rozwijającym się systemie zachowania człowieka"[509]. Kultura wpływa na rozwój psychologiczny człowieka, dzięki czemu rozwój kulturowy dziecka odpowiada rozwojowi psychicznemu. Proces ten ma miejsce na drodze rozwoju historycznego ludzkości „w procesie rozwoju historycznego człowiek społeczny zmienia sposoby i formy swojego zachowania, przekształca naturalne dyspozycje i funkcje, wypracowuje i tworzy nowe formy zachowania — specyficznie kulturowe"[510]. Wraz z postępującym rozwojem, będącym procesem dynamicznym, człowiek tworzy formy zachowania, które są tożsame w jego kulturze, czyli wyróżniają się specyficznym charakterem. Wraz z wrastaniem dziecka w sferę społeczno-kulturową pojawia się możliwość korzystania z tych zachowań, które pozwalają dziecku na zrozumienie zasad związanych z jego funkcjonowaniem w społeczeństwie. To ich przyswojenie, a dokładnie zawłaszczenie, pozwala na

[505] L. S. Wygotski, *Wybrane prace…,* s. 153.
[506] Ibidem, s. 153-155.
[507] Ibidem, s. 154.
[508] Ibidem. S. 154-155.
[509] Ibidem, s. 49.
[510] Ibidem.

przystosowanie się dziecka do wymagań społecznych, obowiązujących w danej społeczności.

Wymagania społeczne są ściśle związane z kulturą podobnie jak zdaniem L. Wygotskiego „wszystko, co kulturowe, jest społeczne”[511]. Według badacza kultura powstała jako produkt „życia społecznego i społecznej działalności człowieka, dlatego też samo postawienie problemu kulturowego rozwoju zachowania się wprowadza nas już bezpośrednio w społeczny aspekt rozwoju”[512]. Narzędzia kulturowe pełnią funkcję „w stosunkach społecznych lub środkiem społecznym”[513] i te, które zostały wytworzone przez społeczeństwo, czyli mają charakter kulturowy, pozwalają na użycie ich w relacjach lub zjawiskach społecznych. Dziecko korzystając z nich, przystosowuje się do życia w społeczeństwie, a jednocześnie w nim zachodzi rozwój wyższych funkcji psychicznych. Mimo przekształcania się stosunków społecznych w procesy psychiczne, to nadal mają one charakter społeczny, głównie ze względu na to, że: „człowiek, nawet sam na sam zachowuje formę kontaktu społecznego”[514]. W dalszym rozwoju życia stawiane dziecku przez społeczeństwo zadania pełnią ważną funkcję „w tym sensie zadania stawiane młodemu człowiekowi przez środowisko społeczne, jako że wchodzi on w kulturalne, zawodowe i społeczne życie dorosłych, są niesłychanie istotnym momentem funkcjonalnym, jeszcze jednym dowodem wzajemnych powiązań i wewnętrznej jedności treści i formy w rozwoju myślenia”[515].

L. Wygotski sformułował cztery tezy, odnoszące się do rozwoju funkcji psychicznych kształtowanych w toku rozwoju kulturowego oraz społecznego dziecka. Pierwsza z nich wskazuje na naturalny fundament kulturowych form zachowania „kultura niczego nie tworzy, modyfikuje tylko elementy dane przez naturę, dostosowuje do celów człowieka”[516]. Druga teza mówi o tym, że w procesie rozwoju kulturowego dziecka funkcje mogą zostać zastąpione przez inne, również poprzez: „torowanie dróg okrężnych”[517]. Zgodnie z trzecim stwierdzeniem, podstawą struktury kulturowych form zachowania jest działalność upośredniona w postaci wykorzystania znaków zewnętrznych oraz narzędzi[518]. Pełnią funkcję środków wspierających dalszy rozwój

[511] L. S. Wygotski, *Wybrane prace…,* s. 134.
[512] Ibidem.
[513] Ibidem.
[514] Ibidem.
[515] L. S. Wygotski, *Myślenie i mowa*, Warszawa 1989, s. 93.
[516] Ibidem, s. 136.
[517] L .S. Wygotski, *Myślenie….,* s. 136.
[518] Ibidem, s. 137.

zachowania, a także mają istotne znaczenie w procesie rozwoju kulturowego dziecka. Ważna jest również różnica między narzędziami a znakami. Te pierwsze mają charakter materialny i zostały stworzone przez człowieka, zaś te drugie o charakterze społecznym należą do wytworów kulturowych, umożliwiających komunikację międzyludzką i przekazywane są z pokolenia na pokolenie. Do nich należą m.in. znaki językowe. To poprzez nie dziecko oddziałuje nie tylko na otoczenie, ale również w dalszym toku rozwoju na samego siebie: „znak początkowo jest zawsze środkiem więzi społecznej, środkiem oddziaływania na innych i dopiero później staje się środkiem oddziaływania na siebie”[519]. Poprzez znak możliwy jest z innymi kontakt upośredniony, który różni się od kontaktu bezpośredniego.

L. Wygotski zwraca uwagę na znaczenie interioryzacji w procesie rozwoju kulturowego dziecka, które wyraża się m.in. w sposobie postrzegania siebie przez człowieka „jednostka staje się dla siebie tym, czym jest w sobie, poprzez to, co stanowi dla innych”[520]. To stwierdzenie odnosi się także do wyższych funkcji psychicznych, które najpierw były podzielone między członkami społeczeństwa, zaś następnie stały się funkcjami pojedynczego człowieka[521]. Na drodze rozwoju kulturowego dziecka ważne są jego relacje z innymi ludźmi, dzięki czemu istnieje możliwość rozwoju danej funkcji na podstawie wielu innych należących do zróżnicowanych osób. W trakcie rozwoju dochodzi do zjawiska zwanego kulturowym doświadczaniem dziecka.. Nabywanie kulturowych doświadczeń, a więc wzrastanie w kulturę związane jest z rozpadem nowych operacji kulturowych na wiele elementów w postaci stadiów „wewnętrznie związanych z sobą i wzajemnie w siebie przechodzących”[522]. Dzięki temu proces przyswajania operacji kulturowych przez dziecko ma charakter stopniowy i zachodzi poprzez przechodzenie przez kolejne stadia. Przejście związane jest z przejściem „od bezpośrednich, naturalnych, przyrodzonych form i sposobów zachowania ku upośrednionym, sztucznym, powstałym w procesie kulturowego rozwoju funkcjom psychicznym”[523]. Przejście przez kolejne elementy, stadia oznacza rozwój, prowadzący do naturalnych i bezpośrednich form postaw i zachowań, aż ku tym, które powstały w toku rozwoju kulturowego.

Zdaniem L. Wygotskiego to przejście odpowiada zachodzącemu procesowi historycznego rozwoju ludzkiego zachowania, który opiera się na integrowaniu ze sobą skomplikowanych podstawowych funkcji oraz doskonaleniu sposobów, wykorzystujących systemy kulturowe

[519] L .S. Wygotski, *Myślenie…*, s. 128.
[520] Ibidem, s. 132.
[521] Ibidem, s. 132.
[522] Ibidem, s. 141.
[523] L. S. Wygotski, *Wybrane prace psychologiczne II. Dzieciństwo i dorastanie,* Poznań 2002,, s. 332.

np. w postaci znaków[524]. Kulturowy rozwój zachowania jest ściśle powiązany z historycznym lub też społecznym rozwojem człowieczeństwa. Dziecko „wzrastając" lub „wchodząc" w kulturę, nie tylko dostosowuje się do niej, „ale i sama kultura głęboko przecina naturalny system zachowania dziecka i układa zupełnie od nowa drogę jego rozwoju"[525]. Kultura charakterystyczna dla danego społeczeństwa ma wpływ na rozwój dziecka, dzięki czemu to nie tylko czynniki biologiczne mają istotne znaczenie, ale również te o charakterze kulturowym, czyli społeczne. Świadczy to o dialektycznym rozwoju dziecka, na który oddziałują dwie strony: biologiczna oraz kulturowa. Według badacza kulturowy rozwój dziecka nie jest przedłużeniem biologicznego i nie zachodzi w sposób płynny, ale dynamiczny i skokowy. W toku rozwoju kulturowego dziecko przyswaja znaki i symbole kulturowe, które umożliwiają porozumienie z innymi, a także mają wpływ na proces kształtowania się świadomości. Świadomość zaś zdaniem Wygotskiego jest wytworem życia społecznego oraz odzwierciedleniem rzeczywistości poprzez „ogólnoludzkie doświadczenie utrwalone w języku", pozwalające na dostrzeżenie związków oraz prawidłowości[526].

Rozwój dziecka jest ściśle powiązany ze strefami najbliższego rozwoju. Badacz definiuje to pojęcie jako różnicę „między poziomem rozwiązywania zadań dostępnych pod kierunkiem i przy pomocy dorosłych a poziomem rozwiązywania zadań dostępnych w samodzielnym działaniu"[527]. H. R. Schaffer również poruszył tę kwestię, wprowadzając pojęcie epizodów wspólnego zaangażowania, które oznaczają „jakikolwiek kontakt między dwiema jednostkami, podczas którego uczestnicy wspólnie zwracają uwagę na jakiś zewnętrzny temat i wspólnie względem niego działają"[528]. Podczas kontaktu z innymi możliwe jest zaangażowanie wobec określonego tematu, np. dotyczącego kultury, historii, a wiec również edukacji regionalnej. W sytuacji interakcji dziecka z osobami dorosłymi, członkami społeczności, będącymi nośnikami kultury możliwy jest rozwój dziecka – to ta interakcja jest najważniejszym jego czynnikiem. Należy również podkreślić, że interakcje o charakterze społecznym zawierają w sobie źródło refleksji oraz inteligentnej samoregulacji[529].

Inną istotną kwestią związaną zarówno ze środowiskiem społecznym, jak i rozwojem jednostki jest pojęcie przeżyć. Zdaniem L. Wygotskiego „przeżycie ma biospołeczną

[524] L. S. Wygotski, *Wybrane prace psychologiczne II…,* s. 332.
[525] Ibidem, s. 362.
[526] L. S. Wygotski, *Wybrane prace…,* s. 11.
[527] Ibidem, s. 542.
[528] H. R. Schaffer, *Epizody wspólnego zaangażowania jako kontekst rozwoju poznawczego*, [w:] *Dziecko w świecie ludzi i przedmiotów*, A. Brzezińska i G. Lutomski (red.), Poznań 1994, s. 153.
[529] E. Filipiak, *Społeczne podstawy poznania i rozwoju – konstruktywizm społeczno-kulturowy Lwa S. Wygotskiego. Nowe odczytania, rekonstrukcje, tropy epistemologiczno-metodologiczne,* „Problemy Wczesnej Edukacji", 4 (51) / 2020, s. 25.

specyfikę: znajduje się ono pomiędzy osobowością a środowiskiem i oznacza stosunek osobowości do środowiska, wskazując jakiego charakteru nabiera dla osobowości dany jego element”[530]. To poprzez przeżycia możliwe jest zrozumienie oraz określenie wpływu elementów środowiska społecznego na rozwój dziecka. Dziecko „stanowi część sytuacji społecznej, a stosunek jego do otoczenia i otoczenia do niego zawarty jest w przeżyciach oraz działalności samego dziecka”[531]. Sposób i charakter przeżyć dziecka jest informacją, dotyczącą jego stosunku do środowiska społecznego oraz stosunku środowiska społecznego do niego. Charakter przeżyć jest ściśle powiązany z elementami środowiska, które mają szczególne znaczenie dla danej jednostki. W odniesieniu do pozaszkolnej edukacji regionalnej za pomocą działań edukacyjnych obejmujących wiedzę o regionie możliwy jest wpływ na przeżycia dziecka, a więc na jego kształtowanie stosunku do środowiska, w którym dziecko żyje i na co dzień funkcjonuje. Ta przestrzeń, zarówno w wymiarze terytorialnym, jak i społecznym, staje się przestrzenią znaczącą dla jednostki, w której to zachodzą różnego rodzaju przeżycia. Przeżycia poprzez swoją dialektyczną naturę wskazują na wpływ określonych elementów otaczającej dziecka rzeczywistości na jego rozwój. W przypadku pozytywnych przeżyć, czyli pozytywnego stosunku dziecka do jego środowiska, także w wymiarze kulturowym, możliwe jest pozytywne oddziaływanie na jego rozwój.

Pojawia się pytanie na temat formy i podstaw pozaszkolnej edukacji regionalnej, której celem jest także kształtowanie pozytywnego stosunku dziecka do jego środowiska. W tej kwestii pomocna jest teoria społeczno-kulturowa L. Wygotskiego oraz jego podejście do procesu uczenia się, opierającego się na konstruktywizmie społeczno-kulturowym. Zdaniem badacza uczenie się oznacza aktywność inter- oraz intrapsychiczną zarówno ze strony osoby uczącej się, jak i nauczającej, które ma miejsce w strefie rozwoju oraz prowadzi do tworzenia znaczeń[532]. Poprzez kontakt z innymi, a więc budowanie więzi i relacji społecznych możliwe jest dziedziczenie przez dziecko sposobów funkcjonowania w społeczeństwie i postrzegania rzeczywistości, narzędzi kulturowych, czy też nabywania umiejętności kształtowanych w wyniku podejmowanych przez jednostkę aktywności na drodze uczenia się. Aktywność edukacyjna tworzy fundament tego procesu, wspierając rozwój umiejętności związanych z poddawaniem się przez dziecko refleksjom na określony temat.

Proces uczenia się może „iść krok w krok za rozwojem, nie tylko kroczyć w jednym z nim szeregu, ale także go wyprzedzać, posuwać go naprzód i wytwarzać w nim nowe

[530] L. Wygotski, *Wybrane prace psychologiczne II…,* s. 174.
[531] Ibidem, s. 174-175.
[532] E. Filipiak, *Społeczne podstawy poznania i rozwoju…,* s. 26.

struktury”[533]. W toku uczenia się istnienie możliwość stworzenia nowych struktur, które mogą mieć wpływ na dalszy rozwój dziecka. Postrzegając ten proces z perspektywy aktywności zachodzącej w środowisku społecznym i między ludźmi można stwierdzić, że ma charakter społeczny. Według L. Wygotskiego „źródło rozwoju tej działalności tkwi w otoczeniu społecznym dziecka i w swej konkretnej postaci przejawia się w specyficznych stosunkach […], które określają całą sytuację, wymagającą praktycznego zastosowania narzędzi, i wnoszą w nią aspekt społeczny”[534]. Proces uczenia się jest procesem społecznym, który pozwala dziecku na poznanie danej sytuacji za pośrednictwem drugiej osoby „droga od przedmiotu do dziecka i od dziecka do przedmiotu prowadzi poprzez drugiego człowieka”[535]. Interakcje społeczne, a czyli zanurzenie w kulturze wyzwalają potencjał rozwojowy dziecka, przystosowując je do życia w środowisku społecznym. Badacz w swoim kontekstualnym podejściu, w którym to kontekst społeczno-historyczny i kulturowy ma wpływ na rozwój dziecka, a dokładnie wyższych funkcji psychicznych, zwraca uwagę na istotę przyswajania przez dziecko kultury w toku życia w danym społeczeństwie. Poprzez budowanie więzi, relacji oraz edukację możliwe jest przyswojenie przez nie narzędzi kulturowych, które to z kolei umożliwiają jego przystosowanie do życia w społeczeństwie, czyli w określonej kulturze.

W przypadku procesu edukacji i rozwoju dziecka ważne są czynniki kulturowe. Zdaniem H. R. Schaffera treści edukacyjne, a więc zaliczane do przedmiotów nauki zależą od „konkretnego zbioru umiejętności i wiedzy cenionych w danej społeczności”[536]. Ich charakter określają następujące pytania: „co”, „jak” i „kiedy”[537]. Pierwsze z nich odnosi się do treści, które są zależne od umiejętności i wiedzy cenionych i akceptowanych w danym społeczeństwie. Kolejne pytanie „jak” odnosi się do stylu udzielanych instrukcji, czyli sposobu prowadzenia działań edukacyjnych. Obejmuje nie tylko rolę ucznia i nauczyciela, ale stopień połączenia procesu uczenia się z życiem społecznym, czy też rolę zróżnicowanych instytucji w realizacji działań edukacyjnych. Ostatnie pytanie jest ściśle powiązane z wymaganiami kulturowymi i oznacza czas rozpoczęcia procesu uczenia się, w którym to dziecko zaczyna aktywnie uczestniczyć. Jak zauważył H. R. Schaffer powołując się na teorię społeczno-kulturową L. Wygotskiego „kultura przekazywana jest z pokolenia na pokolenie w

[533] L. S. Wygotski, *Wybrane prace…, s. 338.*
[534] L. S. Wygotski, *Narzędzie i znak w rozwoju dziecka*, Warszawa 1978, s. 45.
[535] Ibidem, s. 47.
[536] H. R. Schaffer, *Psychologia dziecka,* Warszawa 2008, s. 235.
[537] Ibidem, s. 234-235.

wyniku wzajemnego oddziaływania w toku interakcji dorosły-dziecko”[538]. To za pomocą narzędzi kulturowych wykształcanych przez społeczeństwo w toku dziejów tworzone są ośrodki myślenia, pozwalające dziecku na uczestniczenie w społeczeństwie. Proces rozwoju dziecka ma ścisły, symbiotyczny charakter relacji z środowiskiem społeczno-kulturowym.

H. R. Schaffer zwraca uwagę na rolę konstruktywizmu w rozwoju dziecka, a szczególnie w ujęciu procesu uczenia się w toku interakcji między dzieckiem a środowiskiem. Badacz definiuje pojęcie konstruktywizmu jako „pogląd, że umysł aktywnie uczestniczy w gromadzeniu wiedzy o świecie w procesie wzajemnych oddziaływań ze środowiskiem, zamiast biernie nabywać takiej wiedzy na drodze bezpośredniego spostrzegania”[539]. Dziecko poprzez swoją aktywność mającą wyraz m.in. w nawiązywaniu relacji społecznych zdobywa wiedzę poprzez interakcję czynników subiektywnych i środowiskowych. Zdaniem H. R. Schaffera, określa konstruktywizm społeczny jako „pogląd, że znaczenia przypisywane doświadczeniu są gromadzone społecznie, w zależności od kultury, w jakiej wychowane jest dziecko, i od jednostek odpowiedzialnych za wychowanie”[540]. Poprzez relacje dziecka z członkami społeczeństwa możliwe jest przekazanie istotnej dla danej społeczności wiedzy na temat kultury. Werbalne interakcje pełnią istotną funkcję w przyswajaniu przez dziecko sposobów myślenia, które są charakterystyczne dla danego społeczeństwa[541]. Pozwala na wrośnięcie dziecka w kulturę oraz nabycie umiejętności w zakresie posługiwania się narzędziami kulturowymi.

Kolejną teorią służącą za teoretyczny fundament pracy badawczej była teoria pogranicza, tożsamości regionalnej oraz pozaszkolnej edukacji regionalnej Jerzego Nikitorowicza. Badacz za Antoniną Kłosowską wskazuje na „pogranicze w sensie psychologicznym, jako sytuacji aktywizującej kształtowanie tożsamości kulturowej ze względu na sąsiedztwo i przemieszanie kultur”[542]. W odniesieniu do regionu Mazur można mówić o pograniczu nie tylko w sensie przestrzennym, ale przede wszystkim psychologicznym. Ze względu na burzliwe dzieje historyczne tych ziem oraz zróżnicowane korzenie kulturowe obecnych mieszkańców Mazur, to pogranicze kulturowe ma charakter symboliczny. J. Nikitorowicz zwraca uwagę na społeczny charakter pogranicza, definiując pogranicze jako zjawisko społeczno-kulturowe oraz postrzegając poszczególne grupy społeczności z perspektywy podmiotowości. W swoich

[538] Ibidem, s. 241.
[539] R. H. Schaffer, *Psychologia rozwojowa. Podstawowe pojęcia*, Kraków 2010, s. 35.
[540] Ibidem.
[541] Ibidem.
[542] J. Nikitorowicz, *Edukacja regionalna na pograniczach* [w:] *Edukacja regionalna*, A. W. Brzezińska, A. Hulewska, J. Słomska, Warszawa 2006, s. 93.

rozważaniach dokonuje podziału pogranicza na pogranicze terytorialne, pogranicze treści w kulturze, pogranicze interakcyjne i osobowe.

Pogranicze terytorialne tworzą zachodzące procesy społeczne, takie jak relacje lub związki, pozwalające na wyróżnienie pogranicza stykowego oraz pogranicza przejściowego. Pogranicze stykowe oznacza niewielkie terytorium, znajdujące się między sąsiadującymi grupami i na których również istnieją pewnego rodzaju ograniczenia lub bariery, uniemożliwiające realizację wymiany społeczno-kulturowej. Pojęcie pogranicza przejściowego odnosi się do obszaru, które swoim zasięgiem obejmuje „całą strefę przejściową ukształtowaną w wyniku historycznego kontaktu kultur"[543]. Pogranicze także stanowi obszar spotkania zróżnicowanych kultur, na którym dochodzi do zjawisk związanych z tym procesem. Zjawiska te mogą oznaczać zarówno wzajemne przenikanie, współistnienie, jak i ścieranie oraz niszczenie. W przypadku dziejów historycznych Mazur można mówić o zaistnieniu tych dwóch rodzajów pogranicza, w których pogranicze przejściowe było szczególnie wyraźnie zaznaczone po II wojnie światowej. W tym okresie trwającym do czasów obecnych można mówić o pograniczu treści w kulturze. Według badacza pogranicze to składa się ze zespołu „zwyczajów, obyczajów, rytuałów, wartości, zasad i reguł o znaczeniu tradycji, które ułatwiają zauważanie się, poznawanie i współżycie nie tylko na pograniczu terytorialnym"[544]. Pogranicze treści w kulturze charakteryzuje się możliwością wyboru i kształtowania tożsamości w wyniku uczestniczenia nie tylko w jednej, ale w kilku kulturach. Źródła systemów wartości są zróżnicowane i wywodzą się z wielu kultur. Charakterystyczną cechą tego typu pogranicza jest istnienie więzi między mieszkańcami a dorobkiem i dziedzictwem kulturowym, które mają wpływ na zachowanie „ciągłości i tożsamości kulturowej"[545]. Dziedzictwo kulturowe zróżnicowanych grup tworzy istotę pogranicza treści kulturowych, które dotyczą kwestii aksjologicznych i kulturowych, np. obrzędów, tradycji, czy zwyczajów.

Inny typem pogranicza związanym z terenem, czyli kulturą i historią Mazur, zarówno dotyczącą przeszłości, teraźniejszości, jak i przyszłości jest pogranicze interakcyjne. Ten typ pogranicza jest także widoczny w czasach współczesnych, w których to wraz z upływem lat i zacieraniem wspomnień przeszłych pokoleń pojawia się chęć budowania dialogu, komunikacji oraz wzajemnego poznania się, mimo występujących różnic kulturowych. Co ważne „więź społeczna tworzy się i utrzymuje przez to, co ludzi łączy i przez to, co ich dzieli

[543] J. Nikitorowicz, *Edukacja regionalna na pograniczach…*, s. 94.
[544] Ibidem, s. 95.
[545] Ibidem, s. 96.

w zbiorowym współżyciu”[546]. Społeczny charakter relacji, zachodzących w zróżnicowanym kulturowo społeczeństwie i tworzących się na określonej płaszczyźnie ma wpływ na sposób postrzegania zarówno samego siebie, jak i pozostałych członków społeczności. Związane jest z przyjmowaniem określonych postaw wobec regionu i jego społeczeństwa. To na tym pograniczu mają miejsce interakcje, których fundamentem jest dobrowolność, chęć i możliwość wyboru.

J. Nikitorowicz wyszczególnia pogranicze osobowe, które jest ściśle powiązane z aspektem świadomości i ulokowania samego siebie w określonej kulturze. Ten proces identyfikacyjny w przypadku mieszkańców Mazur dotyczy nie tylko autochtonów, ale również te osoby, należące do pokolenia przybyłego na te ziemie, jak i kolejnych. Zdaniem badacza „pogranicze to jest wyznaczane przez sferę bytu człowieka w określonym miejscu i czasie, w którym dokonuje się jego wzrost i tworzenie jego tożsamości osobowej”[547]. Problem dotyczący tworzenia się tożsamości osobowej jednostki żyjącej w zróżnicowanych kulturach szczególnie był widoczny na terenie Mazur w różnych okresach historycznych, kiedy to nieraz ludność musiała dokonywać trudnych wyborów tożsamościowych, np. odcinając się od rodzimej kultury. W toku dziejów także dotyczących czasów współczesnych, a więc młodszych pokoleń, ta kwestia kształtowania się tożsamości osobowej zgodnie z rodzimą kulturą jest znacząca w przypadku uwzględnianiu wpływu na nią edukacji regionalnej. Identyfikacja samego siebie oraz określenie swojego miejsca jest zadaniem trudnym i wymagającym poznania własnych korzeni. Edukacja regionalna, także ta pozaszkolna jest jedną z najważniejszych dróg, prowadzących do ukształtowania się tożsamości regionalnej, tworzącej również tożsamość kulturową.

Zdaniem J. Nikitorowicza edukacja, traktując mikroświat jako ten nadrzędny i pierwotny wobec globalnej świadomości, jest pierwszym oraz najistotniejszym etapem w drodze do osiągnięcia wartości uniwersalnych, ponadczasowych. Edukacja regionalna, która przekazuje wiedzę nie tylko o historii i kulturze danego regionu, ale także skupia się na doczesnych problemach oraz sposobach ich rozwiązania, kształtuje fundament do prowadzenia edukacji w tzw. „mezostrukturach”[548]. Edukacja o wymiarze kontynentalnym lub światowym „może zaistnieć jako efekt otwarcia grup terytorialnych, mikrokulturowych i mezostrukturalnych i ma tym większy zasięg oraz zakres, im bardziej jest nasycona lokalnością”[549]. Edukacja

[546] J. Nikitorowicz, *Edukacja regionalna na pograniczach…,* s. 97.
[547] Ibidem, s. 99.
[548] J. Nikitorowicz, *Edukacja regionalna na pograniczach…*, s. 102.
[549] Ibidem.

regionalna pełni zróżnicowane funkcje, zarówno w wymiarze lokalnym, regionalnym, jak i państwowym, kontynentalnym, czy też światowym. Poprzez kształtowanie pozytywnych postaw wobec regionalnego dziedzictwa kulturowego, systemów wartości oraz pogłębiania świadomości znaczenia kultury regionalnej możliwe jest zachowanie ciągłości kulturowej regionu. W przypadku historycznego obszaru Mazur pozaszkolna edukacja regionalna powinna obejmować każdy okres dziejów tych ziem, podkreślając ich znaczenie w kształtowaniu czasów teraźniejszych. Wymaga to kolei nie tylko wiedzy, ale również umiejętności spojrzenia na dawne oraz współczesne wydarzenia z różnych perspektyw, dążąc do odnalezienia tego symbolicznego pogranicza. Istotne są również treści przekazywane w ramach pozaszkolnej edukacji regionalnej, które powinny dotyczyć „świata oswojonego”[550], czyli wyróżniać się specyficznym charakterem danego regionu. Ważne jest ich zauważenie oraz nadanie im wartości, pozwalających na rozpoczęcie dialogu o charakterze intra- oraz interpersonalnym.

Kolejna kwestia dotyczy roli pozaszkolnej edukacji regionalnej w tworzeniu się więzi i relacji w społeczeństwie, przyczyniających się do kształtowania w jednostce poczucia przynależności, wspólnoty, bezpieczeństwa. W tym miejscu należy wrócić do teorii społeczno-kulturowej L. Wygotskiego, który postrzegał proces uczenia jako aktywność w wymiarze społecznym, w którym to znaczącą funkcję pełnią narzędzia kulturowe. W nawiązaniu również do koncepcji J. Nikitorowicza jednym z fundamentów pozaszkolnej edukacji regionalnej są zjawiska oraz relacje zachodzące w społeczeństwie, które są źródłem wiedzy oraz umiejętności, dotyczących korzystania z narzędzi kulturowych. Odwołując się do teorii A. Brzezińskiej, możliwe jest czerpanie z poczucia zakorzenienia, wspólnoty i świadomości przeszłości siły, która jest niezbędna do wykorzystania w teraźniejszości możliwości oraz budowania wizji przyszłości regionu, czyli także społeczeństwa.

Zakorzenienie jest jedną z najważniejszych potrzeb ludzkich, ale pod warunkiem, że jednostka „jeżeli rzeczywiście w sposób aktywny i naturalny uczestniczy w egzystencji wspólnoty, przechowując jakieś skarby przeszłości i obdarzonej poczuciem jutra”[551]. Edukacja regionalna swoim znaczeniem obejmuje ogół zjawisk, procesów i wpływów, podczas których wykorzystywane są możliwości, kompetencje, wiedza oraz umiejętności zarówno jednostki, jak i społeczności. Takie ujęcie edukacji regionalnej, także tej pozaszkolnej pozwala na dostrzeżenie jej funkcji tożsamościowej, a więc kształtującej tożsamość osobową oraz społeczną. Proces kształtowania się tożsamości nie jest procesem

[550] Ibidem, s. 105.
[551] J. Nikitorowicz, *Edukacja regionalna na pograniczach…*, s. 104.

łatwym, ale podczas niego występują napięcia i sprzeczności między elementami odziedziczonymi na wskutek tzw. „zakotwiczenia społecznego”[552] w danej zbiorowości a tymi, które są nabywane podczas interakcji społecznych. Do tych elementów należą doświadczenia zdobyte podczas uczestniczenia w kulturze oraz społeczeństwie. Kultura ta regionalna, składa się z działań, dokonań, interakcji, relacji, lub też trwania w czasie. Tożsamość złożona jest z „charakterystycznych właściwości o różnej jakości układających się w zachodzące na siebie i uzupełniające się wzajemnie płaszczyzny, pomiędzy które wkracza kultura i edukacja w postaci pneumatoforów (wartości, tradycji, norm, prawa, obyczajów, rytuałów itp.), ingerując i przenikając wszystkie płaszczyzny tożsamości i jednocześnie chroniąc ich odrębność przed wstrząsami i konfliktami oraz zapewniając ich ustawiczne trwanie i rozwój”[553].

Sposób postrzegania regionu w wymiarze jednostkowym i zbiorowym umiejscawia go w kategoriach bliskości lub obcości. W przypadku tej pierwszej można mówić za J. Nikitorowiczem o „Ojczyźnie prywatnej”[554], która istnieje w wymiarze symbolicznym i której cechy nadawane są przez członków społeczności. Społeczność kształtuje rdzeń kulturowy, stanowiący fundament pod działania zinstytucjonalizowanych form, dotyczących edukacji regionalnej, również tej pozaszkolnej. Poczucie przynależności związane jest z poczuciem odrębności i odmienności, które dotyczą zarówno materialnych, jak i niematerialnych elementów kulturowych. Do nich należą m.in. język, religia, tryb życia, czy też sztuka. W przypadku regionu Mazur w toku dziejów historycznych można wyszczególnić charakterystyczne elementy kulturowe, które miały wpływ na postrzeganie innych społeczności, a także własną społeczność z perspektywy innych społeczności.

Według badacza podstawowym celem edukacji regionalnej jest „kształtowanie szacunku dla własnego dziedzictwa kulturowego, systemu wartości, języka, tradycji, zwyczajów i obyczajów”[555]. W przypadku Mazur pozaszkolna edukacja regionalna powinna opierać się na przekazywaniu wiedzy regionalnej, zarówno związanej z przeszłością, jak i teraźniejszością tego regionu. Przy braku lub fragmentarycznej, zbyt ogólnej wiedzy trudno mówić o kształtowaniu świadomości i pozytywnego stosunku jednostki wobec nieznanego miejsca.

[552] J. Nikitorowicz, *Kreowanie tożsamości dziecka…*, s. 20.
[553] J. Nikitorowicz, *Wielokulturowość w procesie. Ku wielowymiarowej tożsamości społeczno-kulturowej*, [w:] *Pogranicza. Księga Jubileuszowa Profesora Andrzeja Sadowskiego*, M. Bieńkowska-Ptasznik, W. Żelazny (red.), Białystok 2015, s. 25.
[554] J. Nikitorowicz, *Edukacja regionalna na pograniczach…,* s. 104.
[555] J. Nikitorowicz, *Edukacja regionalna…*, s. 220.

Dlatego tak istotna jest działalność instytucji pozaszkolnych, które swoje inicjatywy kierują do wielu grup wiekowych, jednocześnie uwzględniając specyficzne cechy danego regionu.

J. Nikitoriowicz postrzega edukację regionalną jako nabywanie kompetencji, umożliwiających jednostce na „zanurzenie się" w kulturze. Podobnie jak w przypadku teorii społeczno-kulturowej autorstwa L. Wygotskiego, człowiek w procesie uczenia się ma możliwość zanurzenia się w kulturze poprzez nabywanie wiedzy i umiejętności w zakresie rozpoznawania identyfikatorów oraz elementów, które tworzą zespół historycznie ukształtowanych cech społeczno-kulturowych. Cechy te z kolei umożliwiają określenie specyfiki społeczności oraz wyznaczenie symbolicznych granic, oddzielających „swoich" od „obcych"[556]. Edukacja regionalna poprzez swoje wpływy o charakterze socjalizacyjno-wychowawczym kształtuje postawy, więzi i relacje wobec regionu postrzeganego z perspektywy „Ojczyzny prywatnej".

Kolejną koncepcją stanowiącą fundament niniejszej pracy badawczej jest teoria inkulturacji regionalnej Małgorzaty Suświłło, która podkreśla istotę dwóch procesów związanych z kształtowaniem się poczucia tożsamości kulturowej oraz wchodzeniem w kulturę regionu. Poprzez indywidualizację oraz przywiązanie możliwe jest wykształcenie poczucia integralności zwanego również kulturowym w wymiarze jednostkowym i społecznym, które odnosi się do umiejscowienia jednostki w określonej strukturze społecznej np. regionalnej. W procesie wzrastania w kulturę ważny jest okres rozwojowy człowieka oraz etapowość kształtowania się tożsamości kulturowej, determinującą sposób wchodzenia jednostki w kulturę regionalną od najmłodszych lat „dzieci przedszkolne wchodzą w kulturę regionu w procesie eksploracji, badając i rozpoznając najbliższe otoczenie, testując i eksperymentując w nim, a także zdobywając o nim wiedzę. Jest to podwalina do drugiego etapu kształtowania się tożsamości, czyli do podejmowania zobowiązania, który jest charakterystyczny dla okresu adolescencji"[557]. Wchodzenie w kulturę regionu jest powiązane z pojęciem inkulturacji, które zdaniem Ewy Włodarczyk „oznacza natomiast wnoszenie pewnych elementów do określonej kultury, a równocześnie przyswajanie z niej elementów, niepozostających w sprzeczności z rodzimymi wartościami, normami i wzorami"[558]. W aspekcie kultury regionalnej istotny jest naturalny charakter przyswajania jej przez dziecko na wczesnych etapach rozwoju, na co wskazuje M. Suświłło. Jak zauważa badaczka „inkulturacja

[556] J. Nikitorowicz, *Dylematy wartości edukacyjnych…*, s. 200.
[557] M. Suświłło, *Inkulturacja regionalna dzieci przedszkolnych – na przykładzie regionu kurpiowskiego* [w:] *Regionalizm w edukacji – od dziecka do nauczyciela*, M. Suświłło, C. Kurkowski (red.), Olsztyn 2017.
[558] E. Włodarczyk, *Kultura,* [w:] *Encyklopedia Pedagogiczna XXI wieku, tom II*, J. Pilch (red.), Warszawa 2003, s. 958.

regionalna jest więc naturalnym procesem przyswajania kultury regionalnej […] poprzez aktywne w niej uczestniczenie jako członka rodziny, przedszkola/szkoły, w tym grupy rówieśniczej oraz społeczności lokalnej, czyli środowisk nasyconych cechami typowymi dla danego regionu”[559]. Aktywna postawa związana jest z zaangażowaniem obu stron w proces przyswajania kultury regionu i obejmuje swoim zasięgiem wszystkie jego poziomy. Działania zmierzające do wrośnięcia jednostki w kulturę regionu angażują środowisko nie tylko w skali mikro, ale również mezo, jak i makro. Związane jest to z pielęgnacją wartości charakterystycznych dla danego regionu, które postrzegane są poprzez społeczność jako istotne oraz mające wpływ na proces kształtowania się tożsamości regionalnej. Wartości pełnią także funkcje integracyjne i zespalające ze sobą członków społeczności.

Aktywność związana z przyswajaniem przez dziecko kultury regionalnej dotyka zróżnicowanych sposobów jej przekazywania, dzięki czemu kolejne pokolenia już od wczesnych lat włączają się w regionalne otoczenie. Korzystanie z wielu dróg, metod i sposobów umożliwia włączenie dziecka w życie regionalnej społeczności, co również związane jest z angażowaniem i aktywnością w społeczeństwie w szerszej skali. Dziecko poprzez identyfikację ze społecznością regionalną oraz regionem postrzeganym jako „Ojczyznę prywatną” kształtuje w sobie poczucie przynależności, więzi, relacji, a także zakorzenienia w określonym miejscu na świecie. Proces kształtowania tożsamości regionalnej oraz wprowadzenie dziecka w kulturę regionu „stanowi ważny etap w rozwijaniu jego otwartości na drugiego człowieka i na inne kultury”[560]. M. Suświłło zwraca także uwagę na edukację regionalną, która według badaczki jest elementem procesu inkulturacji i wyróżnia się dialogicznym charakterem. Pozaszkolna edukacja regionalna rozpoczyna się od identyfikacji dziecka z regionem jako „światem oswojonym”, zaś „jej celem głównym jest kształtowanie szacunku dla własnego dziedzictwa kulturowego w sferze materialnej (architektura, zabytki, krajobraz i inne materialne wytwory) oraz duchowej (język, folklor ludowy, sztuka ludowa, baśnie, legendy, zwyczaje, obyczaje, tradycja, historia)”[561]. Cele edukacji regionalnej nie dotyczą jedynie funkcji dydaktycznych, ale przede wszystkim mają wpływ na proces kształtowania się postaw dziecka oraz osób dorosłych wobec regionalnego dziedzictwa kulturowego. Edukacja regionalna, w tym jej forma pozaszkolna pozwala na odkrycie i spojrzenie na region, na codziennie miejsce życia i funkcjonowania z innej, głębszej

[559] M. Suświłło, *Inkulturacja regionalna dzieci przedszkolnych…*
[560] M. Suświłło, *Tradycyjna kultura regionu w edukacji przedszkolnej (na przykładzie instytucji województwa warmińsko-mazurskiego)*, [w:] *Etnokul'turnye centry: teoria i praktika vzaimodejstvia i razvitia v sovremennoj polikul'turnoj Rossii: sbornik naucnych statej*, A. V. Sunkov (red.), Kemerevo 2016, s. 146.
[561] Ibidem.

perspektywy, która pozwala na dostrzeżenie oraz zrozumienie teraźniejszości. Pozaszkolna edukacja regionalna zazwyczaj zaczyna się w grupach pierwotnych, czyli ma początek nieformalny, który „oparty jest na przekazie trójpokoleniowym: dziadkowie – rodzice – dzieci lub dwupokoleniowym: dziadkowie – dzieci”[562] lub też jest przekazywana lub upowszechniania w wyniku działań realizowanych poza murami instytucji oświatowych, czyli przez instytucje kulturowe, stowarzyszenia, pojedyncze osoby. Na Mazurach inkulturacja regionalna jest zróżnicowanym procesem, dotykającym zarówno przeszłości, teraźniejszości, jak i przyszłości. Proces obejmuje nie tylko dzieci, ale także osoby dorosłe, które w drodze zakorzenienia poznają historię tych ziem, które dla jednych były ziemiami utraconymi, zaś dla drugich odzyskanymi/pozyskanymi. Dziedzictwo autochtonów, dawnych pokoleń przybyłych na te ziemie i kolejnych, które już rodząc się na Mazurach zaczynają postrzegać je jako swoją „Ojczyznę prywatną” splatają się ze sobą, tworząc unikalną kulturę regionu. Dlatego tak istotne jest, aby pozaszkolna edukacja regionalna pozwalała spojrzeć na tę kulturę z różnych perspektyw, dzięki czemu możliwe jest także lepsze poznanie samego siebie.

2.2 Paradygmat konstruktywistyczno-interpretatywny

Według Thomasa Samuela Kuhna paradygmaty to ogólnie akceptowane osiągnięcia w dziedzinie nauki, które przyczyniają się w określonych warunkach do przekazania modelowych problemów i rozwiązań[563]. Chociaż S. Kuhn nie stworzył jednoznacznej definicji paradygmatu, to na podstawie jego działalności naukowej dokonano jej sformułowania. Zgodnie z tą definicją „paradygmat to zbiór pojęć, teorii i założeń metodologicznych zaakceptowanych w danym okresie przez uczonych i dobrze wyjaśniające rzeczywistość, w obrębie których są prowadzone badania szczegółowe, aż do czasu, gdy zmiany zachodzące w nauce powodują pojawienie się nowego paradygmatu”[564]. Zdaniem Zbigniewa Kwiecińskiego paradygmat jest to „zbiór ogólnych i ostatecznych przesłanek w wyjaśnianiu jakiegoś obszaru rzeczywistości, przyjętych w społeczności uczonych – przedstawicieli danej dyscypliny naukowej, a następnie upowszechniony jako wzór myślenia w normalnych zbiorowościach użytkowników nauki”[565]. Norman K. Denzin i Yvonna S. Lincoln definiują paradygmat za Egonem G, Guba jako podstawowe zestawy przekonań, kierujące działaniem[566]. Paradygmaty według badaczy należą

[562] M. Suświłło, *Tradycyjna kultura regionu…,* s. 152.
[563] T. S. Kuhn, *Struktura rewolucji naukowych*, Warszawa 2001, s. 10.
[564] D, Klus-Stańska, *Paradygmaty dydaktyki. Myśleć teorią o praktyce*, Warszawa 2018, s. 38.
[565] Z. Kwieciński, *Mimikra czy sternik? Dramat pedagogiki w sytuacji przesilenia formacyjnego*, [w:] Z. Kwieciński, L. Witkowski (red.), *Spory o edukację*, Warszawa-Toruń 1993, s. 18.
[566] N. D. Denzin, Y. S. Lincoln, *THE SAGE HANDBOOK OF QUALITATIVE RESEARCH. THIRD EDITION*, United States of America, 2005, s. 183-184.

do konstrukcji ludzkich i definiują światopogląd badacza, które nie można zamknąć w określonych ramach kategorii[567].

Earl Babbie zauważył, że „teoretyczne paradygmaty mogą zyskiwać lub tracić popularność, ale rzadko zostają odrzucone w całości. Paradygmaty nauk społecznych oferują różne perspektywy. Każda z nich uwzględnia pewne aspekty społecznego życia nieobecne w pozostałych, a jednocześnie pomija wątki ujawniane gdzie indziej”[568]. Badacz określa paradygmaty jako „fundamentalne modele czy układy odniesienia, których używamy, by uporządkować nasze obserwacje i rozumienie”[569], zaś celem korzystania z paradygmatów w badaniach społecznych jest dążenie badaczy do usystematyzowania sposobu rozumienia i badania życia społecznego[570]. Według E. Babbiego „praktyka nauk społecznych to współgranie teorii i badań, logiki i obserwacji, indukcji i dedukcji – oraz podstawowych układów odniesienia znanych jako paradygmaty”[571]. Zdaniem Bartosza Sławeckiego pojęcie paradygmatu w perspektywie nauk społecznych „wiąże się z określonym, spójnym wewnętrznie zbiorem przekonań filozoficznych, dotyczących natury rzeczywistości społecznej i natury badań naukowych”[572]. Ze względu na swoją strukturę paradygmaty są systemami, które nie mogą łączyć się ze sobą i funkcjonują jako izolowane całości[573]. Na ten aspekt paradygmatów w naukach społecznych zwrócili uwagę N. D. Denzin i Y. S. Lincoln, którzy stwierdzili, że choć granice między paradygmatami zaczęły zanikać, to jednak różnice między nimi uległy utrwaleniu[574].

W naukach społecznych można wyszczególnić zróżnicowane klasyfikacje paradygmatów. Gibson Burrell i Gareth Morgan dokonali wyróżnienia czterech podstawowych paradygmatów na podstawie dwóch wymiarów analizy założeń: subiektywizm-obiektywizm i regulacja-radykalna zmiana[575]. Na ich podstawie badacze wyszczególnili następujące paradygmaty: radyklany humanizm, radykalny strukturalizm, intrepretatywizm oraz funkcjonalizm[576]. Zdaniem Rollanda Paulstona na podstawie zależności koncepcji

[567] N. D. Denzin, Y. S. Lincoln, *THE SAGE HANDBOOK…,* s. 183-184.
[568] E. Babbie, *Badania społeczne w praktyce*, Warszawa 2004, s. 57.
[569] Ibidem, s. 56.
[570] Ibidem, s. 81.
[571] Ibidem, s. 54.
[572] B. Sławecki, *Znaczenie paradygmatów w naukach społecznych*, [w:] *Badania jakościowe*. Tom I., D. Juszczyzn (red.), Warszawa 2012 s. 58.
[573] Ibidem, s. 75.
[574] N. D. Denzin, Y. S. Lincoln, *THE SAGE HANDBOOK OF…,* s. 183-184.
[575] G. Burrel, G. Morgan, *Sociological Paradigms and Organisational Analysis. Elements of the Sociology of Corporate Life*, New York, 2019, s. 22.
[576] Ibidem.

filozoficzno-społecznych można wyróżnić paradygmat funkcjonalny, radykalno-funkcjonalny, radyklano-humanistyczny i humanistyczny[577].

N. D. Denzin oraz Y. S. Lincoln, odnosząc się do ontologii, epistemologii, metodologii dokonali wyszczególnienia pięciu podstawowych paradygmatów: pozytywistyczny, postpozytywistyczny, konstruktywizm, teorię krytyczną oraz paradygmat uczestniczący[578]. Badacze zaproponowali następujący podział paradygmatów interpretatywnych na paradygmaty pozytywistyczne i postopozytywistyczne, paradygmat konstruktywistyczno-interpretatywny, krytyczny (marksistowski, emancypacyjny) i feministyczno-poststrukturalny[579]. W niniejszej rozprawie zrealizowane badania wpisują się w obszar paradygmatu *konstruktywistyczno-interpretatywnrgo*.

Fundamentem *paradygmatu konstruktywistyczno-interpretatywnego* jest założenie, mówiące, że nie ma jednej rzeczywistości. Badacz wraz z osobą badaną wspólnie tworzą sposoby rozumienia zjawisk zachodzących w rzeczywistości. Rzeczywistość ulega ciągłej zmianie, dzięki czemu ten paradygmat należy do paradygmatów opisujących[580]. Rzeczywistość stanowi intersubiektywny twór osób, funkcjonujących w określonej społeczności[581], zaś „świat społeczny jest traktowany jako wciąż wyłaniający się i zmieniający proces społeczny tworzony przez jednostki; jest on tworem ludzkich umysłów, siecią założeń i intersubiektywnie podzielanych znaczeń"[582]. Jej członkowie wciąż ją definiują i tworzą rzeczywistość poprzez podejmowanie przez nich działania. Badacz dąży do pokazania, zrozumienia i wyjaśnienia rzeczywistości osób badanych „perspektywa ta jest zorientowana na zrozumienie rzeczywistości w takiej postaci, w jakiej jawi się uczestnikom (aktorom społecznym)"[583].

Zdaniem N. D. Denzina i Y. S. Lincoln paradygmat ten zakłada relatywistyczną ontologię (w postaci założenia, że istnieją wielorakie rzeczywistości), subiektywistyczną epistemologię (badacz i osoby badane tworzą sposoby rozumienia) oraz naturalistyczny zbiór (w świecie przyrody) procedur metodologicznych[584]. Autorzy podkreślają, że pojęcia takie jak

---

[577] R. Paulston, *Pedagogika porównawcza jako pole nakreślenia konceptualnych map teorii i paradygmatów*, [w:] Z. Kwieciński, L. Witkowski (red.), *Spory o edukację. Dylematy i kontrowersje we współczesnych pedagogikach*, Warszawa 1993, s.25.
[578] N. D. Denzin, Y. S. Lincoln, *THE SAGE HANDBOOK OF…,* s.192-197.
[579] N. D. Denzin, Y. S. Lincoln, *The Landscape of Qualitative Research : Theories and Issues*, California, 1998, s. 25.
[580] M. Kostera, *Antropologia organizacji. Metodologia badań terenowych*, Warszawa 2008, s. 17
[581] M. Kostera, *Postmodernizm w zarządzaniu*, Warszawa 1996, s.34.
[582] B. Sławecki, *Znaczenie paradygmatów…,* op. cit., s. 78.
[583] Ibidem.
[584] N.D. Denzin, Y. S. Lincoln, *The Landscape of Qualitative Research…,* s. 26.

wiarygodność, niezawodność i potwierdzalność zastąpiły pozytywistyczne kryteria trafności wewnętrznej i zewnętrznej, niezawodności oraz obiektywności[585].

Według Thomasa A. Schwandta w podejściu konstruktywistycznym wiedza i prawda stanowią wynik subiektywnej perspektywy osób badanych[586]. Badacz podkreśla wagę pluralistycznego i plastycznego charakteru rzeczywistości. Pluralistyczność wyraża się w postaci symbolów i systemów językowych, zaś plastyczność jest procesem elastycznego kształtowania rzeczywistości zgodnie z intencjonalnymi aktami. T. S. Schwandt za Brunerem przytacza twierdzenie, że nie istnieje rzeczywisty świat, który jest niezależny od ludzkiej aktywności umysłowej oraz ludzkiego języka symbolicznego. Metodologia konstruktywistyczna zatem opiera się na uzyskaniu odpowiedzi na to jak tworzony jest świat badanych[587]. Egon Guby i Yvonny Lincoln w perspektywie konstruktywistycznej zakładają, że realna rzeczywistość stanowi konstrukcję w umysłach jednostek i wyróżnia się pluralistycznością oraz relatywistycznością: istnieje wiele zróżnicowanych, często sprzecznych konstrukcji[588]. Konstrukcje definiują jako próby nadania sensu lub interpretacji doświadczeń, zaś ich charakter zależy od zakresu informacji dostępnych dla jednostek[589]. Konstrukcje mogą zostać poddane modyfikacji pod wpływem dostępu do nowych informacji, które stanowią sprzeczność z utworzoną już konstrukcją. Badacze dokonali podziału na prawidłowe i nieprawidłowe konstrukcje, gdy są one „niekompletne, uproszczone, niedoinformowane, wewnętrznie niespójne”[590].

2.2 Cele i przedmiot badań

W niniejszej pracy przyjęto trzy cele badawcze związane z jej tematem: poznawczy, teoretyczny i praktyczny. Celem poznawczym badań naukowych w ramach przygotowywanej rozprawy doktorskiej było zbadanie i opis form pozaszkolnej edukacji regionalnej prowadzonej przez instytucje i organizacje na terenie Mazur. Cel teoretyczny badan naukowych odnosił się do sformułowania ogólnych założeń koncepcji teoretycznej, dotyczącej roli pozaszkolnej edukacji regionalnej w kształtowaniu tożsamości regionalnej na przykładzie mieszkańców Mazur. Cel praktyczny podjętych działań badawczych ukierunkowano na wyjaśnienie roli

[585] N.D. Denzin, Y. S. Lincoln, *The Landscape of Qualitative Research…,* s. 26.
[586] T. A. Schwandt, *Constructivist, Interpretivist Approaches to Human Inquiry* [w:] *The Landscape of Qualitative Research : Theories and Issues*, N.D. Denzin, Y. S. Linocln (red.), California, 1998, s. 235-236.
[587] D. Urbaniak - Zając, *Jakościowa orientacja w badaniach pedagogicznych*, [w:] D. Urbaniak-Zając, E. Kos (red.), *Badania jakościowe w pedagogice*, Warszawa 2013, s. 62.
[588] E. G. Guba, Y. S. Lincoln, *Fourth Generation Evaluation*, California, 1989, s. 86.
[589] Ibidem, s. 145.
[590] Ibidem, s. 143.

pozaszkolnej edukacji regionalnej w procesie kształtowania tożsamości regionalnej lokalnych społeczności. W związku z powyższymi celami przedmiotem badań naukowych była pozaszkolna edukacja regionalna prowadzona przez instytucje i organizacje funkcjonujące w mazurskich powiatach i gminach.

2.3 Problemy badawcze

W ramach realizacji badań naukowych postawiono problemy badawcze w postaci następujących pytań:

Problemy główne:

I. Jak edukacja regionalna jest realizowana w instytucjach pozaszkolnych?

II. Jak badani postrzegają swoją tożsamość regionalną w kontekście uczestniczenia w pozaszkolnej edukacji regionalnej?

Problemy szczegółowe:

I.1 W jakich formach pozaszkolne instytucje realizują edukację regionalną?

I.2 Jakie treści wchodzą w zakres pozaszkolnej edukacji regionalnej?

I.3 Jakie regionalne inicjatywy o charakterze edukacyjnym podejmują pozaszkolne instytucje?

I.4 Z jakimi podmiotami pozaszkolne instytucje współpracują w zakresie realizacji edukacji regionalnej?

II.1 Jak region i regionalne dziedzictwo kulturowe jest postrzegane przez osoby badane?

II.2 Jak badani odczuwają swoją przynależność do regionu?

II.3 Jak osoby badane postrzegają przydatność pozaszkolnej edukacji regionalnej z perspektywy tożsamości regionalnej?

II.4 Jakie jest zaangażowanie mieszkańców regionu w prowadzone przez pozaszkolne instytucje działania w zakresie edukacji regionalnej?

2.4 Etnografia jako strategia badawcza

Ze względu na interdyscyplinarny charakter problematyki badawczej badania naukowe zostały przeprowadzone zgodnie z założeniami metodologii jakościowej w postaci etnografii jako strategii postępowania badawczego. Zdaniem J. W. Creswell'a etnografia „jest strategią długotrwałego gromadzenia danych, głównie z obserwacji i wywiadów, w naturalnym środowisku grupy kulturowej bez poddawania jej celowym oddziaływaniom ze strony badacza.

Proces badawczy jest elastyczny, przeważnie rozwija się kontekstowo, w reakcji na bieżące realia warunków badania”[591]. Proces ten zachodzi w określonym miejscu, stanowiącym środowisko życia osób badanych, zaś dzięki nawiązywanym kontaktom badacz może przyjąć rolę zarówno uczestnika, jak i obserwatora życia społecznego. Według Eleny D. Buch i Karen M. Staller „(...) etnografowie badają doświadczenia życiowe, codzienne czynności i społeczny kontekst życia codziennego z perspektywy osób badanych, by zdobyć i zrozumieć świat w którym żyją. Etnografowie dostarczają holistycznego rozumienia codziennego życia ludzi, co oznacza, że starają się opisywać i analizować systematyczne powiązania między dziedzinami życia społecznego, takimi jak religia, gospodarka, i pokrewieństwa”[592]. Badania etnograficzne umożliwiają dogłębne zrozumienie pojmowania przez osoby badanej otaczającej ich rzeczywistości, jak to zauważyły Sharlene N. Hesse-Biber i Patricia L. Leavy. Badaczki podkreślają, że celem etnografii jest zrozumienie „sposobu w jaki ludzie z różnych kultur i subkultur nadają sens swojej rzeczywistości”[593].

M. Angrosino w swojej definicji etnografii podkreślił, że „etnografia jest sztuką i nauką skupioną na opisie grupy ludzkiej – jej instytucji, zachowań interpersonalnych, wytworów materialnych i przekonań”[594]. Zdaniem badacza etnografia może być ujmowana jako metoda badawcza, lub jako rezultat badań. Etnografia jako metoda badawcza wyróżnia się następującymi cechami[595]:

- Pracą w terenie – badania zazwyczaj prowadzone są w środowisku osób badanych, dzięki czemu badacz nie ma możliwości sprawowania pełnej kontroli nad zachowaniami i postawami obserwowanych osób
- Spersonalizowaniem – badacz prowadzi badania poprzez kontakt z badanymi, będąc uczestnikiem i obserwatorem życia społecznego, które jest przedmiotem analizy
- Wieloczynnikowością – badania realizowane są przy zastosowaniu zróżnicowanych technik badawczych
- Indukcyjnością – badacz prowadzi badania etnograficzne w taki sposób, który pozwala na wskazanie ogólnych wzorów, lub opracowanie teorii wyjaśniających

[591] J. W. Creswell, *Projektowanie badań naukowych. Metody jakościowe, ilościowe i mieszane,* Kraków 2013, s. 38.
[592] E. D. Buch, K. M. Staller, *The feminist practice of ethnography*, [w:] N. Hesse-Biber P.L. Leavy (red.) *Feminist research practice: A primer, Thousand Oaks*, CA 2007, s. 187-188.
[593] S. N. Hesse-Biber, P. L. Leavy, *The practice of qualitative research*, Thousand Oaks, CA 2006, s.230.
[594] M. Angrosino, *Badania etnograficzne i obserwacyjne,* Warszawa 2010, s. 21.
[595] Ibidem.

- Opiera się na dialogu – badani mają możliwość udzielenia komentarzy na temat wniosków i interpretacji badacza
- Holistycznym podejściem – badania realizowane są tak, aby badacz mógł uzyskać jak najpełniejszy obraz danej społeczności

Wyniki badań etnograficznych mogą zostać przedstawione w zróżnicowanej postaci m.in. tabel, matryc, lub narracji jako opowieści, „której głównym celem jest danie czytelnikowi możliwości pośredniego doświadczania społeczności”[596]. Zdaniem M. Angrosino w przypadku tej ostatniej formy narracja może przybrać styl[597]:

- Realistyczny – wyniki badań etnograficznych przedstawione są w postaci bezosobowej opowieści, która zawiera neutralne portrety osób badanych.
- Konfesyjny – badacz przydziela sobie centralną rolę, zaś historia badanej społeczności przedstawiona jest w sposób subiektywny.
- Impresjonistyczny – badacz prezentując wyniki badań etnograficznych odwołuje się do literackich lub innych artystycznych środków wyrazu.

Badania etnograficzne wyróżniają się charakterystycznymi elementami, które dotyczą zarówno osoby badacza, jak i badanych[598]:

- Osoby badane są w swoim środowisku oraz w kontekstach codziennego życia.
- Dane są gromadzone z różnych źródeł, np. z obserwacji oraz prowadzonych wywiadów, które mają charakter rozmów.
- Badacz gromadzi dane w sposób nieustrukturyzowany, czyli bez przestrzegania szczegółowego planu, co pozwala na zebrane zróżnicowanych informacji.
- Obszar badań stanowi określone miejsce lub niewielką ilość miejsc.
- Analiza danych obejmuje interpretację znaczeń oraz funkcji zachodzących zjawisk, np. przyjmowanych postaw i zachowań i przybiera głównie formę opisów słownych, a także wyjaśnień.

Donna M. Mertens wyróżniała zróżnicowane podejścia w tradycyjnej etnografii, które stanowią odzwierciedlenie zdolności „[…] reagowania na rasę, płeć, identyfikację seksualną, postkolonialne i rdzenne ruchy społeczne, zawierające etnografię krytyczną, etnografię feministyczną, autoetnografię, etnografię performatywną i etnografię wizualną, nastawione na

[596] M. Angrosino, *Badania etnograficzne…,* s. 22.
[597] Ibidem.
[598] M. Genzuk, *A synthesis of ethnographic research,* University of Southern California Center for Multilingual, Multicultural Research, 2003, s. 7.

przemiany społeczne”[599]. Etnografia krytyczna ukierunkowana jest na badanie relacji między ludźmi a władzą, a także procesami związanymi z tzw. niesprawiedliwością[600]. Badacz dąży do przejścia od „tego, co jest” do „tego, co może być” uwzględniając możliwości, które mogą zostać zakwestionowane przez systemy władzy, instytucje i zasady życia społecznego[601]. Etnografia feministyczna zajmuje się dynamiką władzy w interakcjach społecznych ze szczególnym zwróceniem uwagi na płeć i nierówności, jednocześnie czerpiąc z różnych nurtów feminizmu[602]. Z kolei autoetnografia opiera się na przekazywaniu osobistego doświadczenia, będąc „konfrontacją napięcia między perspektywą wewnętrzną a zewnętrzną, między praktyką społeczną a przymusem społecznym”[603].

Innym podejściem jest *etnografia interpretatywna*, która została wykorzystana w niniejszych badaniach. Etnografia interpretatywna opiera się na wnioskowaniu i spekulacjach, które „muszą być ugruntowane w obserwacjach i dogłębnych dociekaniach”[604] ze strony badacza. Badacz, prowadząc badania korzysta z autorefleksji, która związana jest z osobistym doświadczaniem rzeczywistości, czyli doświadczaniem autobiograficznym. Jak zauważyła Joanna Bielecka-Prus „w etnografii interpretacyjnej badacz nie jest w procesie badawczym odarty ze swoich dotychczasowych tożsamości, ale jego doświadczenia autobiograficzne stale są obecne”[605]. Dzięki temu autorefleksja pozwala na kategoryzację zarówno siebie, jak i innych „refleksyjność umożliwia analizę swojego miejsca w procesie badawczym, społecznie podzielanych kategoryzacji (np. płeć, rasa, grupa etniczna), według których badany kategoryzuje samego siebie i jest kategoryzowany przez innych, a także decyzji, emocji oraz niepewności w procesie interpretacji danych”[606]. Na ten aspekt zwrócił również uwagę H. L. Goodall Jr., który podkreślił, że w przypadku etnografii interpretacyjnej praca badacza jest „osobista, interaktywna i autorefleksyjna”[607].

Badania etnograficzne wymagają zastosowania większej, niż jednej drogi gromadzenia danych lub przyjętej teorii. Zdaniem Ryana L. Nelsona, Kathleen Abendroth, i Karen Lynch

[599] D. M. Mertens, *Research and Evaluation in Education and Psychology: Integrating Diversity With Quantitative, Qualitative, and Mixed Methods*, United States of America 2014, s. 243.
[600] D. S. Madison, *Critical Etnography. Method, Ethics and Performance*, Los Angeles, 2020, s. 29.
[601] Ibidem.
[602] D-A. Davis, Ch. Craven, *Feminist ethnography : thinking through methodologies, challenges, and possibilities*, United States of America, 2016, s. 9-10.
[603] T. E. Adams, S. H. Jones, C. Ellis, AUTOETHNOGRAPHY, Oxford University, 2015, s. 1-2.
[604] L. Spindler, *Interpretive Ethnography of Education at Home and Abroad*, New York 1987, s. XII.
[605] J. Bielecka-Prus, *Normana K. Denzina projekt etnografii interpretacyjnej*, [w:] A.A. Szafrański (red.) Geertz. *Dziedzictow - interpretacje- dylematy*, Lublin 2012, s. 197.
[606] J. Bielecka-Prus, *Normana K. Denzina projekt…,* s. 197.
[607] H. L. Goodall., *What is Interpretive Ethnography? An Eclectic's Tale* [w:] *Expressions of Ethnography. Novel Approaches to Qualitative Methods*, R. P. Clair (red.), New York 2003, s. 58.

triangulacja w etnografii oznacza systematyczne porównywanie i kontrastowanie danych, pochodzących ze zróżnicowanych źródeł, kontekstów i ram czasowych[608]. Dzięki temu możliwe jest osiągnięcie wysokiego stopnia autentyczności gromadzonych informacji. Triangulacja umożliwia także badaczowi na sprawdzenie jego interpretacji znaczeń, wynikających ze zgromadzonych danych oraz określa dalsze kierunki realizacji badań[609].

2.5 Metody gromadzenia danych empirycznych

W procesie badawczym dane empiryczne zostały zgromadzone z zastosowaniem metod oraz technik badawczych wykorzystywanych w naukach społecznych. w postaci wywiadów i obserwacji. Zgodnie z definicją podaną przez Steinar Kvale wywiad jest „specyficzną formą rozmowy, w trakcie której wiedzę tworzy się w wyniku interakcji między osobą prowadzącą wywiad a respondentem"[610]. Zdaniem Martyn Hammerslay i Paul Atkinson „podczas badań etnograficznych wywiady mogą przybierać postać albo spontanicznej, nieformalnej rozmowy prowadzonej w miejscach wykorzystywanych również do innych celów, albo sformalizowanych spotkań w wydzielonej przestrzeni"[611].

W pierwszej kolejności zostały przeprowadzone wywiady z przedstawicielami wybranych podmiotów, realizujących pozaszkolną edukację regionalną. Zrealizowano niestandaryzowane i częściowo ustrukturyzowane wywiady, w czasie których rozmówcy udzielali odpowiedzi na przygotowane przez badacza pytania otwarte. Realizację procesu badawczego opartego na przeprowadzeniu wywiadów z przedstawicielami instytucji, organizacji oraz z osobami prowadzącymi działania związane z pozaszkolną edukacją regionalną wykonano na podstawie etapów realizacji wywiadów w badaniach jakościowych, które zostały zdefiniowane przez S. Kvale. Do nich należą: konceptualizacja, projektowanie badania, prowadzenie wywiadów, transkrypcja, analiza, weryfikacja oraz przygotowanie raportu[612]. Zgodnie z pierwszymi etapami przygotowano scenariusz wywiadu na podstawie pytań badawczych, a także dokonano wyboru rozmówców i uzyskano ich zgody na przeprowadzenie wywiadu. Wywiady zostały przeprowadzone w latach 2021-2022 oraz ze względu na sytuację epidemiologiczną część z nich zrealizowano drogą online. Podczas wywiadu dążono do stworzenia atmosfery zaufania, pozwalającej na uzyskanie

[608] R. L. Nelson, K. Abendroth, K. Lynch, *Ethnography from: Handbook of Qualitative Research in Communication Disorders*.Routledge, 2013, s. 47-48.
[609] Ibidem.
[610] S. Kvale, *Prowadzenie wywiadów*, Warszawa 2012, s. 19.
[611] M. Hammersley, P. Atkinson, *Metody badań terenowych*, Poznań 2010, s. 146.
[612] S. Kvale, *Prowadzenie…*, s. 77.

wyczerpujących odpowiedzi na zadawane pytania, a także swobodnych wypowiedzi, które dotykały nowych i interesujących dla badacza obszarów, dotyczących postrzegania przez nich roli prowadzonej przez nich pozaszkolnej edukacji regionalnej w kształtowaniu tożsamości regionalnej odbiorców. Każdy przeprowadzony wywiad został utrwalony oraz poddany transkrypcji, dzięki czemu możliwe było dokonanie na późniejszych etapach analizy zgromadzonego materiału. Podczas wywiadów przeprowadzano ustalenie trafności wiedzy wytworzonej podczas rozmowy na drodze działania komunikacyjnego, polegającego na testowaniu uzyskanych informacji w rozmowie. Dzięki temu badacz miał możliwość sprawdzenia trafności swoich spostrzeżeń, dotyczących wypowiedzi rozmówców.

Po realizacji wywiadów z podmiotami, prowadzącymi pozaszkolną edukację regionalną przeprowadzono krótkie wywiady z przypadkowymi osobami, uczestniczącymi w obserwowanych przez badacza następujących wydarzeniach: „Lato w Muzeum. Wtorki na kolejce" w Muzeum Historycznym w Ełku oraz koncertu Niny Nu (Moniki Wierzbickiej) pt.: „Głos Dawnych Mazurów" w Muzeum im. Michała Kajki w Ogródku. Cechą charakterystyczną tych wywiadów jest ich niezaplanowany charakter, czyli odbywają się w sposób spontaniczny podczas prowadzenia obserwacji przez badacza. Wywiady dotyczą skonkretyzowanych tematów i ich celem jest poznanie m.in. przyczyn postaw, określonych działań, emocji oraz spostrzeżeń rozmówców[613]. Podczas tego badania starano się uzyskać odpowiedzi na problemy badawcze, które dotyczą odczuwanej respondentów ich tożsamości regionalnej postrzeganej z perspektywy mieszkańców Mazur, uczestniczących w pozaszkolnej edukacji regionalnej. Inną cechą przeprowadzonych wywiadów jest ich otwarty charakter, wyróżniający się tym, że zostały przeprowadzone w formie rozmowy oraz pojawiających się dygresji, które mogły stanowić nowe ścieżki analizy[614].

Wywiady etnograficzne mają nieustrukturyzowaną formę w postaci pytań zarówno ogólnych, jak i pogłębiających, dzięki czemu pełnią funkcję drogowskazów, wskazujących dalszy kierunek rozmowy, a także na węzłowe punkty rozmowy. Istotne znaczenie w prowadzeniu wywiadów w strategii etnograficznej jest postawa badacza wobec rozmówcy, która może mieć znaczący wpływ na przebieg rozmowy. Podczas niej badacz musi również wykazać się umiejętnościami komunikacyjnymi, które umożliwiają przeprowadzenie wywiadu, w taki sposób, aby możliwe było uzyskanie dogłębnych informacji. Związane jest to z zastosowaniem podczas rozmowy zróżnicowanych ukierunkowań, takich jak prośby o

[613] S. Gudkova, *Wywiad w badaniach jakościowych*, [w:] *Badania jakościowe. Metody i narzędzia*, D. Jemielniak, Warszawa 2012, s. 119.
[614] M. Angrosino, *Badania etnograficzne…*, s. 40.

wyjaśnienie pewnych kwestii, zagadnień i sprzeczności, czy też prośby o wyrażenie opinii lub o narracje ilustrujące doświadczenia rozmówcy[615]. Wywiady stosowane w strategii etnograficznej są również wywiadami niestandardowymi, podczas których badacz samodzielnie podejmuje decyzję, dotyczącą kolejności zadawanych pytań. Dzięki temu istnieje możliwość przeprowadzenia wywiadu zgodnie z kontekstem rozmowy.

Kolejną metodą, którą zastosowana podczas prowadzenia badań w terenie była obserwacja uczestnicząca. Zdaniem Beaty Borowskiej-Beszty „obserwacja uczestnicząca w etnografii polega na obserwowaniu i bezpośrednim sporządzaniu notatek podczas obserwacji lub niedługo po niej, dzięki czemu zachowuje świeżość spojrzenia"[616]. Obserwacja w strategii etnograficznej to doświadczenie rzeczywistości z zastosowaniem zasady ujmowania w nawias, a więc nieprzyjmowania lub też odrzucenia wstępnych kategorii i założeń. Obserwacja uczestnicząca wymaga przede wszystkim od badacza przyjęcia zróżnicowanych perspektyw oraz zachowania równowagi między przyjętymi rolami. Ta metoda zaczyna się od chwili wejścia w badacza na teren przeznaczony do badania i wymaga od początku umiejętności przyjęcia neutralnej postawy i spojrzenia na nowo z pozoru na znane zjawiska oraz sytuacje. Obserwacja jako technika badawcza związana jest z tworzeniem szczegółowych notatek terenowych, zawierających m.in. poniższe informacje[617]:

1. Określenia miejsca badań i jego charakteru.

2. Wykaz uczestników wraz z danymi, takimi jak płeć, wiek, liczba, czy ogólnymi cechami.

3. Charakterystykę uczestników przedstawioną w ogólnej formie.

4. Chronologię wydarzeń, a więc także informacje o wydarzeniach opatrzonych konkretnymi datami oraz godzinami.

5. Opis fizycznych cech terenu badań wraz z występującymi na nim przedmiotami

6. Dokładne opisy zachowań oraz interakcji przy jednoczesnym unikaniu interpretacji badacza.

7. Zapisy prowadzonych rozmów oraz innych form interakcji.

8. Stosowanie kodów lub pseudonimów, uniemożliwiających identyfikację osób badanych.

---

[615] Ibidem.
[616] B. Borowska-Beszta, *Etnografia dla terapeutów (pedagogów specjalnych - szkice metodologiczne),* Kraków 2005, s. 44.
[617] M. Angrosino, *Badania etnograficzne…*

Podczas prowadzenia badań w terenie dokonano obserwacji uczestników dwóch wydarzeniach zainicjowanych w ramach pozaszkolnej edukacji regionalnej, a także poszczególnych działań edukacyjnych, realizowanych w ramach tych przedsięwzięć. W przypadku pierwszego wydarzenia pt.: „Lato w Muzeum. Wtorki na Kolejce" badaczka brała udział osobiście w poszczególnych działaniach edukacyjnych, dzięki czemu miała możliwość dokonania szczegółowej obserwacji i zainicjowania rozmów z pozostałymi uczestnikami. Kolejna obserwacja zrealizowana w ramach koncertu pt.: „Głos Dawnych Mazurów" w Muzeum im. Michała Kajki w Ogródku obejmowała uczestników tego wydarzenia oraz jego przebieg.

Sporządzanie notatek terenowych wymaga przyjęcia odpowiedniej strategii oraz skrupulatności ze strony badacza. Nadanie zarówno obserwacji, jak i notatkom ustrukturyzowanej formy pozwala na dokonanie porównań i zróżnicowania zaobserwowanych oraz zanotowanych zjawisk, co następnie umożliwia uchwycenie zarówno wpływających na nie czynników zewnętrznych, jak i zachodzących pewnych wzorów i prawidłowości. Odpowiednio sporządzone notatki terenowe, opierające się na wnikliwej obserwacji pomagają w interpretacji zaobserwowanych oraz zanotowanych zjawisk. Notatki terenowe mogą również zawierać informacje, dotyczące zgromadzonego materiału źródłowego, np. w postaci artykułów, zdjęć, pamiętników, czy też listów.

Notatki terenowe mogą dotyczyć bezpośredniej obserwacji prowadzonej na określonym terenie badań oraz formalnych wywiadów, lub też rozmów prowadzonych z przedstawicielami instytucji i organizacji, które są związane z niniejszym tematem badawczym. Notatki terenowe zostały sporządzone na podstawie obserwacji prowadzonych w ramach wydarzeń organizowanych przez instytucje, realizujące pozaszkolną edukację regionalną oraz rozmów przeprowadzonych z ich uczestnikami. Notatki terenowe wraz z prowadzoną obserwacją umożliwiły podczas badań zauważenie i zanotowanie zjawisk społecznych, co z kolei pozwoliło na uchwycenie pewnych wzorów i ich interpretację, zarówno w węższej, jak i szerszej perspektywie. Innym typem notatek wykonywanych podczas procesu badawczego są notatki myślowe, które pełnią funkcję uzupełniającą notatki terenowe[618]. W przypadku pracy badawczej sporządzone notatki terenowe zostały uzupełnione przez notatki myślowe, zaś całość poddawana była cyklicznej oraz wnikliwej analizie.

[618] M. Kostera, P. Krzyworzeka, *Etnografia*, [w:], *Badania jakościowe. Podejście i teorie. Tom 1*, D. Jemielniak (red.), Warszawa 2012, s. 179.

W ramach przyjętej strategii etnograficznej podczas realizowanego procesu badawczego wykonano fotografie w celach dokumentacyjnych. Wykonywanie fotografii na terenie badawczym wymaga przyjęcia następujących zasad[619]:

1. Fotografie powinny przedstawiać konkretne sytuacje.

2. Każde znaczenie wykonanego zdjęcia wynika z kontekstu danej sytuacji, nie zaś tylko z przedstawionej treści lub narracji.

3. Wykonywanie zdjęć należy do zadań społecznych, które zakładają komunikację oraz wzajemne zrozumienie między badaczem a osobą utrwaloną na fotografii.

Zgodnie z powyższymi regułami wykonane zdjęcia przedstawiają działania edukacyjne realizowane przez organizatorów podczas zainicjowanych wydarzeń, które zostały poddane obserwacji ze strony badaczki.

Ze względu na jakościowy charakter badań etnograficznych sukcesywnie gromadzono również dokumenty i inne teksty, które dotyczyły tematyki pozaszkolnej edukacji regionalnej realizowanej przez podmioty, biorące udział w badaniu. Według Anssi Perakyla w badaniach jakościowych badacz korzysta z dwóch typów danych empirycznych: wywiadów i danych występujących naturalnie (tzw. danych niewywołanych)[620]. W przypadku tych drugich „materiał empiryczny jako taki (np. nagrania audio/wideo codziennych interakcji, teksty pisane) stanowi konstytutywną część tematu badań. W rezultacie badacz jest w bardziej bezpośrednim „kontakcie" ze zgłębianym przez siebie problemem"[621]. Zdaniem Tadeusza Pilcha „badanie dokumentów i materiałów jest techniką badawczą służącą do gromadzenia wstępnych, opisowych, także ilościowych informacji o badanej instytucji czy zjawisku wychowawczym. Jest także techniką poznawania biografii jednostek i opinii wyrażonych w dokumentach"[622]. Według badacza w badaniach pedagogicznych wyróżnia się dwa typy dokumentów: kronikarskie i opiniodawcze. Do dokumentów kronikarskich należą „wszelkie materiały statystyczne, obrazujące określone sytuacje, dokumentujące fakty i działania. Dokumenty kronikarskie to wszelka dokumentacja instytucji badanej placówki czy zjawisk"[623]. Do grupy dokumentów opiniodawczych zaliczymy „wszelkie osobiste materiały powstałe bez udziału badającego w ogóle lub tylko jako czynnika inspirującego. Znajdą się tutaj listy, pamiętniki, wypracowania, wypowiedzi na piśmie na określony temat itp."[624].

[619] M. Banks, *Materiały wizualne w badaniach jakościowych*, Warszawa 2009, s. 128.
[620] A. Perakyla, *Analiza rozmów i tekstów,* [w:] *Metody badań jakościowych. Tom 2*, N. K. Denzin, Y. S. Lincoln, Warszawa 2009, s. 326.
[621] Ibidem.
[622] T. Pilch, *Zasady badań pedagogicznych*, Warszawa 1998, s. 88.
[623] Ibidem, s. 89.
[624] Ibidem.

Na potrzeby badania przeprowadzono badanie dokumentów kronikarskich, które dotyczyły treści dokumentów opublikowanych m.in. na stronach internetowych instytucji, biorących udział w badaniu. Tematyka dokumentów dotyczyła realizowanej przez podmioty pozaszkolnej edukacji regionalnej. W przypadku Mazurskiego Parku Krajobrazowego zgromadzono również treści umieszczone w aplikacji mobilnej tej instytucji, która pełni funkcję edukacyjną. Badanie dokumentów objęło również materiały promocyjne np. w postaci broszur, plakatów, ulotek, map, które zawierały treści, wpisujące się w obszary pozaszkolnej edukacji regionalnej. Skorzystano także z publikacji naukowych wydawanych przez instytucje biorące udział w badania, których tematyka związana jest z działalnością edukacyjną.

2.6 Metody analizy zgromadzonych danych

Proces analizy zgromadzonych danych jakościowych za pomocą strategii etnograficznej został przeprowadzony zgodnie z regułami, zapewniającymi jego systematyczność i możliwość weryfikacji[625]. W związku ze specyfiką badań etnograficznych analiza danych miała charakter dynamiczny, co oznacza, że w toku gromadzenia danych były one dogłębnie analizowane. Zdaniem Margaret D. LeCompte oraz Jean J. Schensul analiza danych w badaniach etnograficznych jest procesem iteracyjnym, opierającym się na ciągłym stawianiu przez badacza pytań, które ewoluują wraz z postępem badań[626].

Według M. Angrosino choć nie istnieje pojedyncza zasada, która może pełnić funkcję strategii analizy danych zebranych w terenie[627], to jednak można wyszczególnić pewne ramy tego procesu w postaci[628]:

- Zarządzania danymi jako prowadzenia przez badacza zorganizowanych i uporządkowanych notatek
- Wstępnego czytania zgromadzonych notatek przed przystąpieniem do właściwej analizy danych
- Wyszczególnienia kategorii poprzez opis i dokonanej klasyfikacji
- Przedstawienia danych w formie np. matrycy (tabeli porównawczej)

W zależności od wykorzystanej techniki badawczej zastosowano właściwą analizę zgromadzonego materiału empirycznego. Zdaniem Moniki Kostery i Pawła Krzyworzeki badacz etnograficzny może posłużyć się przy analizie zgromadzonych danych kilkoma

[625] J. Nowotniak, *Etnografia wizualna w badaniach…,* s. 100-101.
[626] M. D. LeCompte, J. J. Schensul, *Designing & Conducting Ethnographic Research*, Hartford CT, University of Colorado, 2010, s. 160.
[627] M. Angrosino, *Badania etnograficzne…*, s. 131.
[628] Ibidem, s. 57-58.

podejściami „kładących nacisk na różne aspekty dokumentacji i pozwalających na wyciągnięcie różnego rodzaju wniosków – przy zastrzeżeniu, że wnioski z badań etnograficznych, […], powinny być procesowe, a więc opisujące działania, nie stany”[629]. Do tych podejść należy: interpretacja antropologiczna, narracyjna oraz podejście inspirowane teorią ugruntowaną[630]. Interpretacja antropologiczna jest związana z poszukiwaniem w zgromadzonym materiale typowych procesów kultury, dążąc do opisania szerszych wzorców i instytucji społecznych[631]. Interpretacja narracyjna opiera się na badaniu wątków, pojawiających się w zebranych danych, zaś interpretacja inspirowana teorią ugruntowaną ukierunkowana jest na formułowaniu uogólnień za pomocą kolejnych przybliżeń[632]. Efektem tej interpretacji są wnioski, dotyczące wycinków rzeczywistości, które są ważne i sensowne „z punktu widzenia ludzkiego doświadczenia”[633]. Do cech charakterystycznych tych teorii należy to, że ulegają modyfikacji w zależności od zmian powstałych w wyniku upływu czasu, są ważne dla aktorów społecznych, a także odnoszą się do innych, ale podobnych terenów empirycznych[634].

Zdaniem M. Angrosino w badaniach etnograficznych można zastosować dwa rodzaje analizy zgromadzonych danych: analizę deskryptywną oraz analizę teoretyczną[635], która pierwsza poprzedza drugą. Analiza deskryptywna „jest procesem wydzielania z ciągłego strumienia danych ich elementów składowych, a mówiąc inaczej, to poszukiwanie odpowiedzi na pytanie, jakie wzory, regularności bądź tematy wyłaniają się ze zbioru danych”[636]. Według badacza analiza deskryptywna i analiza teoretyczna złożone są z następujących etapów[637]:

Analiza deskryptywna:

- Uporządkowaniem notatek zgodnie z przyjętymi kategoriami z literatury przedmiotu
- Dokonaniem kontroli notatek i ewentualną ich modyfikacją
- Posegregowaniem danych na podstawie zmodyfikowanych kategorii
- Zliczeniem wpisów, które zostały przypisane poszczególnym kategoriom do celów statystycznych (jeżeli wielkość próby jest odpowiednia)

[629] M. Kostera, P. Krzyworzeka, *Etnografia…,* op.cit., s. 180.
[630] Ibidem.
[631] Ibidem.
[632] Ibidem.
[633] Ibidem.
[634] M. Kostera, P. Krzyworzeka, *Etnografia…,* s. 180.
[635] M. Angrosino, *Badania etnograficzne…*, op. cit., s. 56.
[636] Ibidem, s. 56.
[637] Ibidem, s. 60.

- Szukaniem zawartych w notatkach wzorów przy wykorzystaniu zróżnicowanych form prezentacji danych

Analiza teoretyczna:

- Skonfrontowaniem uzyskanych wzorców z literaturą przedmiotu
- Przedstawieniem odniesienia wniosków do interpretacji innych badaczy, jako np. potwierdzenie przeprowadzonych już wcześniej badań, lub też jako ich zaprzeczenie

Według Margaret D. LeCompte i Jean J. Schensul systematyczne szukanie przez badacza podobieństw, różnic, powiązań oraz ukrytych znaczeń pozwala na dostrzeżenie wzorców i kategorii, znajdujących się w zgromadzonych danych[638]. Ich zdaniem najważniejszą cechą badań etnograficznych jest ich eksploracyjny charakter, wyrażający się w ciągłym generowaniu przez badacza pytań i odpowiedzi[639]. Badaczki wyszczególniły w nawiązaniu do analizy danych etnograficznych trzy sposoby rozpoczęcia tego procesu[640]:

- Dokonanie podziału zgromadzonych informacji na ogólne kategorie, stanowiące podstawę badania
- Posortowanie danych zgodnie z kategoriami związanymi z rodzajami zaobserwowanymi podczas badań np. czynności, interakcji lub otoczenia
- Zastosowanie podejścia indukcyjnego, opierającego się na analizie danych pod kątem ogólnych i szczegółowych motywów oraz wzorców

Poszukiwanie wzorów w zgromadzonych danych przez badacza może mieć miejsce zgodnie z perspektywami określonymi przez M. Angrosino: *emic* i *etic*[641]. Pierwsza z nich oznacza dokonanie analizy danych z punktu widzenia wzorów przez członków danej społeczności, zaś perspektywa *etic* wskazuje na sposób ich postrzegania przez badacza[642]. Z tymi perspektywami związany jest proces ciągłego sprawdzania trafności, charakteryzujący się systematycznością analizy. Według badacza proces ten składa się z następujących elementów[643]:

- Poszukiwaniem zarówno spójnych, jak i sprzecznych informacji uzyskanych od osób badanych oraz przyczyn tej sytuacji

[638] M. D. LeCompte, J. J. Schensul, *Designing & Conducting…,* s. 161.
[639] Ibidem, s. 160-161.
[640] Ibidem.
[641] M. Angrosino, *Badania etnograficzne…*, s. 56.57.
[642] Ibidem, s. 57.
[643] Ibidem.

- Porównywaniem wypowiedzi badanych, np. dotyczących wydarzeń z różnymi źródłami wiedzy
- Przyjęciem otwartej postawy wobec kwestii, które są niezgodne z przyjętą przez badacza perspektywą
- Wzięciem pod uwagę innych wyjaśnień wzorów wynikłych z przeprowadzonych obserwacji.

Analiza danych etnograficznych opiera się na wykorzystaniu notatek terenowych. Zdaniem Roberta M. Emersona, Rachel I. Fertz i Lindy L. Show proces analizy rozpoczyna się od pierwszego czytania sporządzonych notatek, które pełnią funkcję zgromadzonych przez badacza danych[644]. Czytanie notatek jako całości i zgodnie z chronologią ich sporządzenia pozwala na rozpoznanie i tematyczne sklasyfikowanie informacji zawartych w notatkach. Dzięki temu możliwe jest dostrzeżenie zmian, zachodzących w otoczeniu, także tych o charakterze interpersonalnym oraz rozszerzenie lub modyfikację wcześniej przyjętych przez badacza interpretacji[645]. To związane jest z przyjęciem zróżnicowanych perspektyw, pozwalających na głębsze i wielopłaszczyznowe spojrzenie na zgromadzone notatki terenowe[646]. Czytanie notatek umożliwia także na dostrzeżenie pewnych wzorców oraz na porównanie sytuacji, które miały miejsce podczas prowadzonych badań. Pozwala to badaczowi na zauważenie zarówno między nimi różnic, jak i podobieństw, co może przyczynić się do wyodrębnienia nowych obszarów badawczych[647]. Kodowanie jest procesem, który umożliwia „[…] nazwanie, rozróżnienie i identyfikację pojęciowego znaczenia i znaczenia poszczególnych obserwacji”[648] oraz opiera się na zadawaniu pytań, przybliżających badacza do poszerzenia interpretacji danych.

Kolejnym etapem wyszczególnionym przez R. M. Emersona i in. jest wybór przez badacza początkowo niewielkiej liczby głównych, czyli priorytetowych tematów wokół których zostaną skoncentrowane najważniejsze w danym momencie kwestie i zagadnienia. Innymi czynnikami, które mają wpływ na wybór tematów jest znaczna ilość zgromadzonych danych, czy też powtarzające się wzorce[649]. Wybór tematów powinien również uwzględniać ich sposób postrzegania przez osoby badane, np. stanowiące fundament ich tożsamości kulturowej. Istotnym elementem w tym procesie jest poszukiwanie przez badacza zagadnień,

[644] R. M. Emerson, R I. Fertz, L. L. Show, *Writing Ethnographic Fieldnotes*, Chicago-London, 2011, s. 171-199.
[645] Ibidem, s. 603-604.
[646] Ibidem, 603-605.
[647] Ibidem.
[648] Ibidem, s. 609.
[649] Ibidem, s. 649-650.

które łączą ze sobą tematy i umożliwiają zaklasyfikowane wybranych jako podtematów ogólnej tematyki kategorii[650].

Wyszczególnienie głównych tematów prowadzi do realizacji kolejnego etapu analizy danych etnograficznych, jakim jest posortowanie notatek zgodnie z określonymi tematami. Badacz dokonuje ich podziału na mniejsze zestawy z uwzględnieniem przyjętych zagadnień. Dzięki temu możliwe jest skoncentrowanie uwagi na pojawiających się problemach i motywach, łączących ze sobą tematy i kategorie[651].

Proces analizy notatek terenowych opierający się na kodowaniu zogniskowanym pozwala na dostrzeżenie przez badacza nowych powiązań, zagadnień i problemów, które mogą przyczynić się do zmiany przyjętych interpretacji. Poprzez kodowanie zogniskowane możliwe jest także zauważenie wzorców związanych z podobieństwami oraz różnicami, występujących w zaobserwowanych sytuacjach lub relacjach. Zdaniem Stephen L. Schensul, J. J. Schensul oraz M. D. LeCompte proces odkrywania wzorców w ramach analizy danych związany jest z podejściem indukcyjnym, oraz dedukcyjnym, które są charakterystyczne dla badań etnograficznych[652]. Poprzez przyjęcie przez badacz otwartej postawy możliwe jest zauważenie nowych wzorców, które nie zostały początkowo przez niego skonceptualizowane. Proces identyfikacji wzorców ma miejsce podczas analizy danych etnograficznych, których znaczenie może zostać określone poprzez odniesienie do literatury przedmiotu lub teorii.

Proces analizy zgromadzonych danych w podjętych badaniach został przeprowadzony zgodnie z założeniami Roberta M. Emersona, Rachel I. Fertz i Lindy L. Show, M. D. LeCompte, J. J. Schensul, S. L. Schensul oraz Michaela Angrosino. W ramach badań na podstawie sporządzonych notatek terenowych i w pierwszej kolejności przeprowadzono analizę deskryptywną w postaci ich uporządkowania względem kategorii przedmiotowych zaczerpniętych z literatury przedmiotu, takich jak np. region, tożsamość regionalna, pozaszkolna edukacja regionalna. Analiza notatek terenowych rozpoczęła się od ich wielokrotnego przeczytania, które poprzedziło kodowanie otwarte. Następnie wyłoniono kategorie z przeprowadzonej analizy obserwacji i transkrypcji wywiadów oraz określono łączące je elementy. Na kolejnym etapie dokonano wyszczególnienia tematów, a dzięki zrealizowanemu kodowaniu zogniskowanemu określono kategorie analizy. Po zakończeniu analizy deskryptywnej zrealizowano analizę teoretyczną, podczas której zgodnie z jej

[650] Ibidem, s. 651-652.
[651] Ibidem, s. 655-656.
[652] S. L. Schensul, J. J. Schensul, M. D. LeCompte, *INITIATING ETHNOGRAPHIC RESEARC. A Mixed Methods Approach*, United Kingdom 2013, s. 5-6.

założeniami skonfrontowano uzyskane dane z literaturą przedmiotu. Proces ten oznaczał porównanie uzyskanych wniosków z wynikami innych badań przedstawionych w świetle literatury przedmiotu oraz opracowanie wniosków z przeprowadzonej analizy.

W ramach badań etnograficznych wykonano fotografie, które wynikały z kontekstu sytuacji i pozwoliły na pogłębienie przez badacza analizy zgromadzonych danych. W strategii etnograficznej analiza zdjęć jest ściśle powiązana z analizą transkrypcji wywiadów, notatek terenowych oraz analizą tekstu. Relacja między obrazem a tekstem może przybierać różne formy, dzięki czemu badacz ma możliwość pogłębienia analizy i interpretacji zgromadzonych danych. Wypowiedziane i utrwalone słowa, zarówno przez badacza, jak i badanych, kreują znaczenia przestawionych treści na fotografii. Zdjęcia mogą również przyczynić się do zmiany sposobu odczytywania transkrypcji, zmieniając również sposób pojmowania przez badacza tekstu. Celem analizy materiału wizualnego, np. wykonanych przez badacza fotografii nie jest stworzenie opisu przedstawionych obrazów, ale przede wszystkim ukazanie związku między wizualnym a tekstowym materiałem empirycznym[653]. Relacje między obrazem, a tekstem mogą mieć zmienny charakter w zależności od etapu analizy danych. Badacz analizuje powyższe relacje z perspektywy przyjętej teorii, która tworzy niejako ramę interpretacyjną. Podczas przeprowadzanej analizy danych empirycznych szukano związków między wykonanymi fotografiami a transkrypcjami wywiadów i notatkami terenowymi stworzonymi w wyniku obserwacji, a także z punktu przyjętych fundamentów teoretycznych.

Proces analizy objął także dokumenty, które dotyczyły pozaszkolnej edukacji regionalnej realizowanej przez podmioty, biorące udział w badaniu. Do nich należały publikacje naukowe, ebooki, artykuły w mediach, raporty poświęcone działalności edukacyjnej jednostek, materiały promocyjne np. w postaci ulotek, broszur, plakatów oraz treści zawarte w aplikacji mobilnej pt.: „Mazurski Park Krajobrazowy". Analizie poddano treści publikowane przez badanych na portalach społecznościowych w postaci edukacyjnych filmów o tematyce regionalnej, podcasty oraz słuchowiska radiowe. Przeprowadzona analiza treści umożliwiła badaczowi na lepsze zrozumienie i głębszą interpretację zgromadzonych wypowiedzi respondentów. Według Udo Kuckartz metody analizy tekstów można podzielić na[654]:

- analizę tematyczną
- analizę ewaluacyjną

[653] A. Felstead, N. Jewson, S. Walters, *Images, interviews and interpretations: making connections in visual research* [w:], *Seeing is believing? Approaches to visual research*, Christopher J. Pole (red.), University of Leicester, UK, 2004, s. 118.
[654] U. Kuckartz, *Qualitative text analysis*, Great Britain 2014, s. 65.

- analizę budowy typów

Zdaniem badacza między tymi metodami analizy tekstów istnieją cechy wspólne, które związane są z jakościowym charakterem badań. Proces analizy tekstów przeprowadzony zgodnie z powyższymi metodami oparty jest na kategoriach lub tematach i może zostać zastosowany zarówno wobec wytworów werbalnych, jak i niewerbalnych[655]. W przypadku analizy tematycznej tekstów badacz stosuje wieloetapowy proces kategoryzacji i kodowania zgromadzonych danych[656]. W tym procesie dane kodowane są według głównych tematycznych kategorii, które mogą wynikać z postawionych problemów badawczych. Badacz sekwencyjnie kategoryzuje fragmenty tekstu do odpowiednich kategorii z uwzględnieniem zasady, że „dany fragment tekstu może odnosić się do wielu tematów, a zatem może być przypisany do wielu kategorii"[657]. Następnie fragmenty mogą zostać przypisane do podkategorii, które pozwalają badaczowi na dostrzeżenie i zrozumienie relacji między kategoriami[658]. Po zakończeniu kategoryzacji i strukturyzacji danych badacz przechodzi do tworzenia tzw. streszczeń tematycznych, które mogą przybrać postać matryc tematycznych[659]. Poszczególne komórki nie zawierają fragmentów tekstu, ale streszczenie analityczne, będące ich parafrazą oraz stanowiące podsumowanie, odnoszące się do problemów badawczych. Końcowy etap analizy tematycznej tekstów dotyczy przeprowadzenia prezentacji w formie tabeli porównań ujętych w określone kategorie streszczeń tematycznych[660].

Analiza ewaluacyjna tekstów jest kolejną podstawową metodą jakościowej analizy zgromadzonych danych. Proces analizy rozpoczyna etap zdefiniowania kategorii oceniających. Następnie badacz identyfikuje oraz koduje te fragmenty tekstu, które można uporządkować zgodnie ze stworzonymi kategoriami. Kategorie oceniające są ściśle powiązane z problemami badawczymi i umożliwiają dokonanie oceny się wpływu na dokonaniu oceny, klasyfikacji i oceny treści. Badacz ocenia dane uporządkowane zgodnie z kategoriami według charakterystycznych cech zapisanych w formie np. liczb porządkowych lub skal nominalnych. Zdaniem U. Kuckartza podczas analizy tekstu tą metodą badacz może wyszczególnić następujące trzy poziomy cech kategorii oceniających, do których przypisane są fragmenty tekstu[661]:

- Wysoki poziom – wysoce charakterystyczna cecha fragmentu dla danej kategorii

[655] Ibidem, s. 68-69.
[656] Ibidem, s. 70.
[657] Ibidem, s. 72.
[658] Ibidem, s. 76.
[659] Ibidem, s. 80-84.
[660] Ibidem, s. 83-84.
[661] Ibidem, s. 91.

- Niski poziom – stosunkowo niejednoznaczna cecha
- Brak możliwości dokonania klasyfikacji danych

Wyniki przeprowadzonej ewaluacyjnej analizy tekstu mogą zostać przestawione w postaci m.in. tabel statystycznych, tabel krzyżowych, czy też matryc, ukazujących relację między kategoriami oceniającymi a tematycznymi[662].

Kolejną metodą analizy tekstu jest metoda budowania typów. Proces analizy obejmuje wyszukiwanie wielowymiarowych wzorów na podstawie wstępnie wykonanego kodowania tematycznego lub wartościującego. Celem tej metody jest dążenie do jak najlepszego zrozumienia indywidualnych przypadków przy jednoczesnym odszukaniu standardowych zależności i korelacji[663]. Fragmenty badanego tekstu pogrupowane są według typów określonych na podstawie ich podobieństwa pod względem wybranych atrybutów. Według U. Kuckartza pojęcie tzw. przestrzeni atrybutów stanowi fundament tworzenia typów według kilku cech i atrybutów[664]. Proces analizy tekstu przeprowadzony tą metodą opiera się na następujących etapach[665]:

- Określeniu celu analizy tekstu
- Zdefiniowaniu cech, które wynikają z problemu badawczego
- Zakodowaniu zgodnie z nimi fragmentu tekstu
- Utworzeniu typologii
- Przypisaniu do niej wszystkich przypadków
- Opisaniu typologii i poszczególnych typów
- Sformułowaniu wniosków i przedstawieniu wyników analizy z uwzględnieniem relacji między typami oraz w postaci dogłębnej interpretacji wybranych danych

Według Stanisława Juszczyka analiza treści „stanowi przykład postępowania analitycznego, które wykorzystuje tzw. kodowanie <<z góry>>”[666], zaś proces interpretacji tekstu „przebiega na podstawie kategorii, które są rozwijane, wypełniane, modyfikowane w fazie eksploracyjnej analiz w odwołaniu do danych”[667]. Celem analizy treści jest „sformułowanie wniosków o skutkach, jaki dany przekaz wywiera na jego odbiorców”[668]. Proces analizy treści dokumentów może przebiegać zgodnie z poniższymi krokami[669]:

[662] Ibidem, s. 97-101.
[663] Ibidem, s. 103-105.
[664] Ibidem, s. 106.
[665] Ibidem, s. 111-117.
[666] S. Juszczyk, *Badania jakościowe w naukach społecznych. Szkice metodologiczne*, Katowice 2013, s. 175-176.
[667] Ibidem.
[668] Ibidem, s.176.
[669] Ibidem.

- Identyfikacją źródła danych archiwalnych,
- Dobraniem próby z zapisów i kodowanie treści zapisu.
- Klasyfikacją zdarzeń i zachowań według zdefiniowanych kategorii

Według Michała Łuczewskiego i Pauliny Bednarz-Łuczewskiej analiza dokumentów w badaniach społecznych może służyć[670]:

- Formułowaniu hipotez i problemów badawczych
- Eksploracji i opisowi zjawisk społecznych
- Wyjaśnieniu zjawisk społecznych

Ze względu na charakter badań prowadzonych zgodnie ze strategią etnograficzną celem przeprowadzonej analizy dokumentów była eksploracja i opis pozaszkolnej edukacji regionalnej realizowanej przez podmioty, biorące udział w badaniu. Analizę dokumentów przeprowadzono według etapów określonych przez S. Juszczyka oraz U. Kuckartza w postaci tematycznej analizy tekstów. W pierwszych etapach analizy dokumentów zastanych dokonano identyfikacji ich źródeł oraz przeprowadzono proces kategoryzacji fragmentów tekstów zgodnie z głównymi tematycznymi kategoriami, które wynikały z postawionych problemów badawczych. Wyodrębniono następujące kategorie tematyczne:

- Formy pozaszkolnej edukacji regionalnej
- Treści pozaszkolnej edukacji regionalnej
- Regionalne i edukacyjne inicjatywy podejmowane przez pozaszkolne instytucje
- Współpraca z podmiotami pozaszkolnych instytucji w zakresie realizacji edukacji regionalnej

W toku analizy dokumentów systematycznie i sekwencyjne kategoryzowano fragmenty tekstów do odpowiednich kategorii z uwzględnieniem zasad U. Kuckartza mówiącej, że określony fragment tekstu może zostać przypisany do wielu kategorii. Po zakończeniu kodowaniu i kategoryzacji stworzono tzw. streszczenia tematyczne w postaci matrycy, zawierającej streszczenia analityczne, stanowiące podsumowanie i porównanie ujętych w kategorie fragmentów tekstów.

Zrealizowana analiza tematyczna dokumentów posłużyła również do uzupełnienia treści udzielonych wypowiedzi przez podmioty, realizujące pozaszkolną edukację regionalną o obszary, które nie zostały poruszone w wywiadach. Analiza dokumentów również opierała się

[670] M. Łuczewski, P. Bednarz-Łuczewska, *Analiza dokumentów zastanych* [w:] *Badania jakościowe. Metody i narzędzia. Tom 2*., D. Jemielniak (red.), Warszawa 2012, s. 165.

na metodologicznej krytyce, obejmującej sprawdzenie ze strony badacza rzetelności i trafności treści[671].

Zdaniem M. Łuczewskiego i P. Bednarz-Łuczewskiej „podstawowa trudność w ocenie rzetelności dokumentu polega na tym, że jest on wynikiem procesu społecznego i sam jest procesem społecznym"[672]. Analizę dokumentów przeprowadzono pod kątem rzetelności, dotyczącej kontroli zbierania informacji do dokumentu, kontroli tworzenia dokumentu i umiejętności poszukiwania dokumentów i docierania do nich, a także trafności[673]. Kontrola zbierania informacji do dokumentów pozwoliła na zgromadzenie dokumentów, które zostały sporządzone przez Instytucje, biorące udział w wywiadach i które zawierały szczegółowe treści o realizowanej przez nie pozaszkolnej edukacji regionalnej. Informacje te skierowane były zarówno na użytek wewnętrzny, jak i zewnętrzny. Kontrola tworzenia dokumentów obejmowała określenie czasu i miejsca powstania dokumentów oraz próby odtworzenia znaczenia, do którego „odnosi się kategoria, zwracając uwagę na jego stabilność w czasie i przestrzeni"[674]. Kwestia umiejętności poszukiwania dokumentów i docierania do nich dotyczyła wyboru zróżnicowanych form dokumentów w postaci m.in. sprawozdań, broszur, ulotek, filmów edukacyjnych, czy też treści zawartych w aplikacji mobilnej stworzonej przez Mazurski Park Krajobrazowy.

Analiza dokumentów została zrealizowana z uwzględnieniem ich trafności, ponieważ „żeby opisać dane zjawisko w sposób niearbitralny, oddając sprawiedliwość wszystkim jego wymiarom, musimy porównać dokument z innymi dokumentami i innymi źródłami informacji"[675]. Przeprowadzona triangulacja źródeł polegająca na zestawieniu ze sobą danych formalnych i nieformalnych np. w postaci informacji o pozaszkolnej edukacji regionalnej zawartej w raportach, sprawozdaniach lub publikacjach naukowych z relacjami opublikowanymi na portalach społecznościowych oraz triangulacja metod pozwoliła na zbadanie trafności gromadzonych dokumentów. Przeprowadzona triangulacja metod opierała się na uzupełnieniu wypowiedzi badanych i przeprowadzonych obserwacji o treści zawarte w analizowanych dokumentach, dzięki czemu możliwe było poszerzenie pola badawczego o nowe obszary.

Uzyskane wyniki z przeprowadzonej analizy zgromadzonych z badań danych zostały wpisane w teoretyczne ramy koncepcji autorstwa Anny Izabeli Brzezińskiej, Lwa

[671] Ibidem, s. 176.
[672] Ibidem.
[673] Ibidem, s. 180-181.
[674] Ibidem, s. 180.
[675] M. Łuczewski, P. Bednarz-Łuczewska, *Analiza dokumentów zastanych…,* s. 182.

Wygotskiego, Heinza Rudolpha Schaffera, Małgorzaty Suświłło, a także Jerzego Nikitorowicza. Przyjęte koncepcje teoretyczne posłużyły także do udzielenia odpowiedzi na postawione problemy badawcze.

2.7 Próba badawcza i teren badań

W przypadku zastosowanych metod badawczych wielkość próby zależy od charakterystyki badanej grupy, a także celów badania. W związku postawionymi problemami badawczymi, a także celami badawczymi, badanie naukowe objęło pozaszkolne instytucje i inne podmioty realizujące działania z zakresu pozaszkolnej edukacji regionalnej, a także uczestników tych inicjatyw edukacyjnych.

Dobór próby w niniejszej pracy badawczej nie miał charakteru losowego, lecz był celowy i zamierzony. Na potrzeby procesu badawczego skontaktowano się z następującymi instytucjami, organizacjami, stowarzyszeniami oraz osobami prowadzącymi działania edukacyjne w obszarze pozaszkolnej edukacji regionalnej na terenie Mazur: *z Muzeum im. Michała Kajki w Ogródku, z Mazurskim Parkiem Krajobrazowym w Krutyni, z Muzeum Kultury Ludowej w Węgorzewie, z Muzeum Pogranicza w Działdowie, z Muzeum Historycznym w Ełku, z Muzeum Warmii i Mazur oddziałem w Mrągowie, z Izbą Regionalną w Wejsunach, z Kołem Gospodyń Wiejskich Praktyczne Panie z Brodowa, z Niną Nu (Moniką Wierzbicką), z Piotrem Szatkowskim.*

Wybór powyższych podmiotów został podyktowany zasadą nasycenia oraz kryteriami, które pozwoliły na uzyskanie odpowiedzi na postawione problemy badawcze. Zdaniem Sławomira Pasikowskiego „teoretyczne nasycenie jest więc potwierdzeniem pomyślnej weryfikacji rezultatu badawczego już na poziomie doboru próby. Rezultat badawczy ma szansę zostać uznany za potwierdzony, jeśli jednostki, z których składa się próba, w sposób najlepszy z możliwych odzwierciedlają właściwości danej grupy społecznej, zjawiska lub tematu. Powtarzanie się informacji oraz brak pojawiania się nowych przy kolejnych partiach danych stanowi więc podstawę orzekania stanu teoretycznego nasycenia”[676].

Nawiązując do powyższego cytatu dobór jednostek, z których składała się próba w jak najlepszy sposób odzwierciedlała właściwości związanymi z przyjętymi kryteriami:

- Metodami i formami pozaszkolnej edukacji regionalnej
- Tematyką podejmowanych działań edukacyjnych
- Rodzajem grup odbiorców

[676] S. Pasikowski, *Granice teoretycznego nasycenia, „*Rocznik Lubuski”, tom 41, 2015, s. 33.

- Umiejscowieniem i zasięgiem działalności edukacyjnej

Dobór próby badawczej pozwolił na zgromadzenie dziesięciu wywiadów, które umożliwiły osiągnięcie satysfakcji badawczej i uzyskanie odpowiedzi na problemy badawcze. Kierując się określonymi kryteriami, szukano podmiotów, które realizują pozaszkolną edukację regionalną na terenie Mazur. Ze względu na chęć przedstawienia jak najróżniejszych metod i form pozaszkolnej edukacji regionalnej zdecydowano na wybór takich jednostek, które zarówno w ramach działalności instytucji realizuje te działania, jak i osób prywatnych, podejmujących przedsięwzięcia, dotyczących pozaszkolnej edukacji regionalnej. Jedno z kryteriów dotyczyło obszaru, w którym podmioty realizują pozaszkolną edukację regionalną. Nawiązując do tego aspektu, dokonano wyboru takich podmiotów, które funkcjonują w miejscowościach charakterystycznych dla dawnej i obecnej kultury oraz historii regionu Mazur.

W ramach pracy badawczej podjęto również dobór miejsc w realizacji badań terenowych. Dobór miał charakter celowy i dotyczył terenu wydarzeń z zakresu pozaszkolnej edukacji regionalnej inicjowanych przez instytucje biorące udział w wywiadach. Ze względu na sytuację epidemiologiczną i obowiązujące obostrzenia uczestniczono w następujących dwóch wydarzeniach, które odbyły się w lipcu w 2021 roku: „Lato w Muzeum. Wtorki na Kolejce", które zostało zorganizowane przez Muzeum Historyczne w Ełku oraz w koncercie Niny Nu (Moniki Wierzbickiej) pt.: „Głos Dawnych Mazurów", którego organizatorem było Muzeum im. Michała Kajki w Ogródku. Ze względu na wykorzystanie w procesie badawczym założeń strategii etnograficznej przeprowadzono spontaniczne, krótkie wywiady z uczestnikami przedsięwzięć. Dobór tych osób miał charakter losowy, dzięki czemu wypowiedzi badanych przedstawiały różne punkty widzenia, pojawiające się podczas udzielania odpowiedzi na zadawane pytania. W wyniku przeprowadzonych dziesięciu wywiadów zgromadzono materiał empiryczny, który został poddany późniejszej analizie badawczej.

Rozdział 3
Kształtowanie tożsamości regionalnej mieszkańców Mazur w wybranych instytucjach – opis i analiza badań własnych

3.1 Charakterystyka badanych podmiotów

Proces badawczy został podzielony na etapy. Pierwszy z nich objął następujące podmioty, które wyraziły chęć wzięcia udziału w badaniu i realizują pozaszkolną edukację regionalną: *Muzeum im. Michała Kajki w Ogródku, Mazurski Park Krajobrazowy w Krutyni, Muzeum Kultury Ludowej w Węgorzewie, Muzeum Pogranicza w Działdowie, Muzeum Historyczne w Ełku, Muzeum Warmii i Mazur oddział w Mrągowie, Izba Regionalna w Wejsunach, Koło Gospodyń Praktyczne Panie z Brodowa, Nina Nu (Monika Wierzbicka)*[677] – wokalistka, autorka tekstów oraz płyty „Głos Dawnych Mazurów" oraz *Piotr Szatkowski*[678] – współredaktor kwartalnika „Cech – Mazurski Cejtunek", autor strony internetowej pt. „Po Mazursku – mazurskie niejsce w Internecÿ" i profilu „Mazurskie słówko na dziś", a także autor przetłumaczonego na mowę mazurską i pruską „Małego Księcia".

Kolejny etap związany z badaniami w terenie dotyczył przeprowadzenia krótkich wywiadów z uczestnikami wybranych inicjatyw o charakterze pozaszkolnej edukacji regionalnej, które zostały zrealizowane przez wybrane instytucje, biorące udział w pierwszym etapie.

Na podstawie analizy dokumentacji pochodzącej z różnych źródeł dokonano charakterystyki podmiotów, które realizują pozaszkolną edukację regionalną. Zgodnie z informacjami zawartymi na stronie internetowej instytucji *Muzeum im. Michała Kajki w Ogródku* powstało w 1968 roku w 110 rocznicę urodzin tego mazurskiego poety[679]. Siedziba instytucji mieści się w dawnym domu Michała Kajki, w którym prezentowany jest nie tylko dorobek poety, ale również historia Mazur, dziedzictwo kulturowe regionu oraz twórczość ludowych poetów. Na terenie muzeum mieści się również Biblioteka Mazurska, dysponująca księgozbiorem liczącym ponad 600 pozycji, dotyczących szerokiej tematyki Mazur[680]. Działalność Biblioteki Mazurskiej nawiązuje do tradycji czytelnictwa, która została zapoczątkowana przez Michała Kajkę w postaci utworzenia przez niego w 1890 roku w jego domu biblioteki ludowej.

[677] Uzyskano zgodę uczestniczki wywiadu na wykorzystanie w rozprawie doktorskiej jej imienia i nazwiska.
[678] Uzyskano zgodę uczestnika wywiadu na wykorzystanie w rozprawie doktorskiej jego imienia i nazwiska.
[679] *Muzeum*, http://www.michalkajka.pl/muzeum/, [dostęp: 20.02.2022]
[680] *Biblioteka Mazurska*, http://www.michalkajka.pl/biblioteka-mazurska/, [dostęp: 20.02.2022]

Muzeum organizuje wydarzenia o charakterze edukacyjno-kulturowym np. koncerty, spotkania naukowe, warsztaty i lekcje muzealne, prelekcje oraz wykłady. Jednym z tradycyjnych wydarzeń inicjowanym przez muzeum jest Ogólnopolski Konkurs Poetycki im. Michała Kajki, który cieszy się dużą popularnością wśród poetów.

Kolejną instytucją, która została objęta badaniem, jest *Mazurski Park Krajobrazowy w Krutyni*. Został utworzony w grudniu w 1977 roku „w celu zachowania wartości przyrodniczych, kulturowych i historycznych tego obszaru dla potrzeb nauki, dydaktyki i turystyki”[681]. Powierzchnia Mazurskiego Parku Krajobrazowego wynosi 53 655 ha, a jego strefy ochronnej około 19 000 ha[682]. Na terenie Parku Krajobrazowego znajduje się największe w Polsce jezioro Śniardwy (a także 60 jezior o powierzchni powyżej 1 ha) oraz północna część Puszczy Piskiej z rzeką Krutynią. Jedną z form działalności Mazurskiego Parku Krajobrazowego jest inicjowanie działań edukacyjnych, w tym związanych z pozaszkolną edukacją regionalną, obejmującą tematykę przyrodniczą i kulturową.

Na terenie Parku funkcjonuje Ośrodek Edukacji Przyrodniczo-Kulturowej z Izbą Przyrodniczą, mieszczący się w zabytkowej stodole. Ośrodek został podzielony na kilka tematycznych pomieszczeń takich, jak Galeria nad Mukrem, Izba Przyrodnicza, Izba Pamięci Karola Małłka oraz Sala Edukacyjna[683]. W Galerii nad Mukrem prezentowane są wystawy o tematyce przyrodniczej, a także prace plastyczne autorstwa uczniów z całej Polski. W Izbie Przyrodniczej można zapoznać się z kolekcją zwierząt, która liczy ponad 300 eksponatów oraz ekspozycją petrograficzną, zawierającą skały oraz skamieniałości północno-wschodniej Polski. Izba Pamięci Karola Małłka poświęcona jest temu działaczowi mazurskiemu i można w niej zobaczyć pamiątki, zdjęcia oraz meble pochodzące z domu pisarza. Dodatkowo w tej części Ośrodka zostały zaprezentowane stare zdjęcia wsi i rzeki Krutyni. W Sali Edukacyjnej prowadzone są zajęcia oraz warsztaty edukacyjne skierowane do dzieci i młodzieży, a także organizowane są pokazy i prelekcje o tematyce przyrodniczej.

Muzeum Kultury Ludowej w Węgorzewie powstało w 1991 roku, ale historia zbiorów muzealnych sięga lat sześćdziesiątych XX wieku[684]. Obecnie obszarem zainteresowania tej instytucji jest kultura ludowa wszystkich grup etnicznych i narodowościowych zamieszkujących północno-wschodnią część Polski. Bogate zbiory muzealne dotyczą nie tylko sztuki ludowej, ale również przedmiotów codziennego użytku, czy też akcesoriów

[681] *O parku*, http://parkikrajobrazowewarmiimazur.pl/mazurski/dolne_menu-o_parku.html, [dostęp: 20.02.2022]
[682] Ibidem.
[683] *Ośrodek Edukacji,* http://parkikrajobrazowewarmiimazur.pl/mazurski/dolne_menu-muzeum.html, [dostęp: 20.02.2022]
[684] *O Muzeum,* http://www.muzeum-wegorzewo.pl/muzeum/o-muzeum/, [dostęp: 20.02.2022]

obrzędowych. Obok Muzeum znajduje się Park Etnograficzny (funkcjonujący od 1994 roku), w którym można zapoznać się z przykładami tradycyjnego budownictwa mazurskiego (np. drewniane chaty z Krzyżewa i Woźnic). Chaty będące reliktami budownictwa mazurskiego pełnią również funkcję pracowni tzw. „ginących zawodów". W nich znajduje się pracownia tkacka, ceramiki i pracownia kwiatów artystycznych, które działają w ramach Ośrodka Szkoleniowego Rzemiosł Tradycyjnych i Artystycznych powstałego przy Muzeum w 1999 roku[685]. Placówka ta prowadzi działania edukacyjne skierowane do osób dorosłych, młodzieży i dzieci, zaś jej celem jest kultywowanie tradycji dawnego rzemiosła. Pracownie (tkactwa, ceramiki, wyrobu kwiatów artystycznych i plastyki obrzędowej) otrzymały w 2015 roku prawo do korzystania ze znaku graficznego „Produkt Warmia Mazury", który podkreśla ich znaczenie jako kulturowego produktu regionalnego[686]. W siedzibie Muzeum mieści się także biblioteka naukowa, w której można skorzystać m.in. z dzieł historycznych, etnograficznych, archeologicznych.

Edukacyjna i naukowa działalność Muzeum przejawia się w prowadzeniu badań naukowych oraz we współpracy między ośrodkami naukowymi, innymi muzeami oraz polskimi lub zagranicznymi placówkami badawczymi. Instytucja ta jest organizatorem konferencji, seminariów naukowych i popularnonaukowych. Muzeum od 1995 roku wraz z Towarzystwem Ratowania Dziedzictwa Kulturowego Kresów Dawnych i Obecnych „Ojcowizna" publikuje regionalny periodyk naukowy „Studia Angerburgica", a od 2000 roku muzealne czasopismo pt.: „Pod Jelonkiem"[687]. Muzeum otacza merytoryczną opieką regionalne zespoły folklorystyczne i współpracuje ze skupiskami polonijnymi w Obwodzie Kaliningradzkim, na Białorusi i Litwie. Jest organizatorem licznych wydarzeń edukacyjnych i kulturowych np. pokazów rzemiosła tradycyjnego, przeglądu widowisk kolędniczych, czy też największego w regionie Międzynarodowy Jarmark Folkloru.

Kolejną instytucją, która wzięła udział w badaniu, jest *Muzeum Pogranicza w Działdowie*. Placówka została powołana do życia w 2012 roku i początkowo nazywało się „Interaktywne Muzeum Państwa Krzyżackiego w Działdowie"[688]. W 2019 Muzeum zmieniło swoją nazwę na „Muzeum Pogranicza w Działdowie" i znajduje się w odrestaurowanym

[685] *Ośrodek Szkoleniowy Rzemiosł Tradycyjnych i Artystycznych*, http://www.muzeum-wegorzewo.pl/pracownie-i-osrtia/osrtia/?L=476, [dostęp: 20.02.2022]
[686] Ibidem.
[687] *O Muzeum*, http://www.muzeum-wegorzewo.pl/muzeum/o-muzeum/, [dostęp: 20.02.2022]
[688] *Uchwała Nr XIX/177/12 Rady Miasta Działdowo z dnia 14.08.2012 roku w sprawie utworzenia Interaktywnego Muzeum Państwa Krzyżackiego w Działdowie oraz nadania statutu (w organizacji) - Dz. Urz. Woj. Warm-Maz. z 2012 r., poz. 2515*, http://edzienniki.olsztyn.uw.gov.pl/WDU_N/2012/2515/akt.pdf, [dostęp: 10.04.2022]

skrzydle gotyckiego zamku[689]. W Muzeum można zapoznać się z dwiema wystawami stałymi: „Interaktywną wystawą Państwa Zakonu Krzyżackiego”[690] oraz „Działdowo – miasto i ludzie pogranicza”[691] oraz wystawą czasową: „Zamki Państwa Krzyżackiego w Prusach” (15.12.2020-15.11.2021). Muzeum współpracuje przy powstawaniu publikacji o tematyce historycznej i kulturowej. Jedną z form działalności edukacyjnych Muzeum jest realizacja spektaklu historycznego pt.: „Walka o granice. Działdowo 1920”, który odbył się 06.09.2020 w Działdowie. Film ze spektaklu historycznego można obejrzeć na stronie internetowej Muzeum[692].

Muzeum Historyczne w Ełku powstało w 2012 roku i od 2017 roku mieści się w dawnym budynku stacyjnym na zrewitalizowanym terenie Ełckiej Kolei Wąskotorowej. Obszar zainteresowań tej placówki obejmuje nie tylko historię Ełku, ale również Mazur, które postrzegane są jako „pewnego rodzaju fenomen historyczny i kulturowy”[693]. Muzeum prezentuje dzieje historyczne Ełku w kontekście losów regionu: „w zachowanej przestrzeni miejskiej Ełku, w skali mikro, widać ślady procesów, które przez wieki kształtowały życie całych Mazur. Czynniki takie jak przyroda, pogranicze (narodów, państw, kultur), nacisk modernizacyjny z jego dobrodziejstwami (kolej żelazna) i przekleństwami (nowoczesne nacjonalizmy) odcisnęły swoje piętno na mieście i Mazurach”[694]. Celem działalności tej placówki jest poznanie, ochrona przybliżanie zarówno obecnym pokoleniom, jak i przyszłym wielokulturowego dziedzictwa Ełku i Mazur. Misją instytucji jest: „służba na polu kształtowania człowieka świadomego swej tożsamości i otwartego na tożsamość innych ludzi”[695]. Poprzez swoje działania *Muzeum Historyczne w Ełku* dąży do budowania przestrzeni: „dialogu z historią, która jest otwarta na wielowątkowe i wielokulturowe dziedzictwo Ełku i Mazur”[696]. W Muzeum organizowane są zróżnicowane wystawy, nie tylko w formie stacjonarnej, ale również online. Placówka wydaje rocznik pt.: „Ełcki Przegląd Historyczny”, w którym zaprezentowane są treści, dotyczące zróżnicowanych zagadnień Ełku i Mazur,

[689] *Uchwała Nr VIII/85/19 Rady Miasta Działdowo z dnia 26.06.2019 roku w sprawie zmiany nazwy Interaktywnego Muzeum Państwa Krzyżackiego w Działdowie na „Muzeum Pogranicza w Działdowie” oraz nadania Statutu Muzeum Pogranicza w Działdowie - Dz. Urz. Woj. Warm-Maz. z 2019 r., poz. 3635,* https://www.e-bip.org.pl/upload/00771/16673/0184303-30614140.pdf, [dostęp: 10.04.2022]
[690] *Interaktywna wystawą Państwa Zakonu Krzyżackiego*, https://muzeum.dzialdowo.pl/?page_id=373, [dostęp: 10.04.2022]
[691] *Działdowo – miasto i ludzie pogranicza*¸ https://muzeum.dzialdowo.pl/?page_id=272, [dostęp: 10.04.2022]
[692] *Film ze spektaklu historycznego “Walka o granice. Działdowo 1920*”, https://muzeum.dzialdowo.pl/?projekty_i_programy=spektakl-historyczny-walka-o-granice-dzialdowo-1920#film, [dostęp: 10.04.2022]
[693] *O Muzeum,* https://muzeum.elk.pl/o-muzeum/, [dostęp: 10.04.2022]
[694] *O Muzeum,* https://muzeum.elk.pl/o-muzeum/, [dostęp: 10.04.2022]
[695] Ibidem.
[696] Ibidem.

postrzegając Mazury „z perspektywy mikrohistorii jako swoistego laboratorium procesów, które w skali globalnej kształtowały rozwój społeczeństw europejskich w ostatnich dwóch wiekach”[697]. Muzeum wydaje publikacje oraz inne pozycje, poświęcone tematyce historycznej Ełku oraz innych miast na Mazurach, które są skierowane do wszystkich grup wiekowych[698].

Następnym podmiotem, który wziął udział w badaniu, jest *Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie Oddział w Mrągowi*e. W 1966 roku w Mrągowie powstała Historyczna Izba Regionalna, zaś trzy lata później Muzeum Ziemi Mrągowskiej[699]. Placówka ta w 1975 roku została przekształcona w Muzeum w Mrągowie, jako oddział Muzeum Warmii i Mazur[700]. Obecnie Muzeum mieści się w Ratuszu Miejskim w budynku tzw. Strażnicy Bośniackiej. Instytucja ta prezentuje wystawy, dotyczące historii Mrągowa oraz okolic, a także organizuje i prowadzi zajęcia edukacyjne skierowane do uczniów szkół podstawowych.

W badaniu wzięła udział *Izba Regionalna w Wejsunach*, która została założona w 1971 roku przez Eugeniusza Bielawskiego – lokalnego nauczyciela i działacza społeczno-kulturowego[701]. W 2020 roku Izba została po remoncie oddana do użytku oraz w tym roku miało miejsce odsłonięcie pamiątkowej tablicy jej założyciela.

Pozaszkolna edukacja regionalna może być realizowana nie tylko przez instytucje, ale przez stowarzyszenia, organizacje, osoby prywatne lub też grupy społeczne, które poprzez swoje działania upowszechniają wiedzę o regionie i jego dziedzictwie kulturowym. Przykładem jest *Koło Gospodyń Wiejskich* „Praktyczne Panie z Brodowa”, które wzięło udział badaniu. Koło formalnie funkcjonuje od 2018 roku i od tego czasu inicjuje zróżnicowane działania edukacyjne skierowane do mieszkańców regionu[702]. W Brodowie urodził się Karol Małłek, działacz mazurski, który nazywany był „Królem Mazurów” i także celem podejmowanych przez Koło inicjatyw jest propagowanie wiedzy o jego życiu.

W badaniach wzięły udział także prywatne osoby, które poprzez swoją działalność realizują pozaszkolną edukację regionalną. Do nich należy *Monika Wierzbicka,* artystka, wokalista, współkompozytorka działająca pod pseudonimem Nina Nu. W 2019 roku artystka wydała płytę pt.: „Głos Dawnych Mazurów”, na której prezentuje wiersze poetów mazurskich,

---

697 *Ełcki Przegląd Historyczny, https://muzeum.elk.pl/aktualnosci/nowa-publikacja-muzeum-historycznego-w-elku-elcki-przeglad-historyczny-nr-2-2016-2019-powojnie/2933/* [dostęp: 10.04.2022]

698 *Wydawnictwo. Oferta. Czasopismo. Publikacje książkowe*, https://muzeum.elk.pl/wydawnictwo/, [dostęp: 10.04.2022]

699 *Muzeum w Mrągowie,* https://mragowo.muzeum.olsztyn.pl/14,muzeum-w-mragowie.html, [dostęp: 10.04.2022]

700 Ibidem.

701 *Izba Regionalna w Wejsunach*, http://leksykonkultury.ceik.eu/index.php/Izba_Regionalna_w_Wejsunach, [dostęp: 10.04.2022]

702 *KGW Praktyczne Panie z Brodowa – Informacje*, https://www.facebook.com/KGW-Praktyczne-Panie-z-Brodowa-520649045088050/about/?ref=page_internal, [dostęp: 20.04.2021]

żyjących w XIX i w początkach XX-go wieku, m. in. Michała Kajki, Gotfryda Bendziułły, Tobiasza Stullicha, Jana Luśtycha czy Jerzego Tadeusza Krzywoszewskiego[703]. Podczas swoich koncertów artystka wskrzesza i rozpowszechnia wiedzę o twórczości dawnych mieszkańców tych ziem, którzy w swoich wierszach kreślili swój świat. Choć poezja jest śpiewana w języku polskim, to jednak nie brakuje akcentu mazurskiego, który nadaje im wyjątkowego charakteru. W trakcie swoich koncertów artystka stara się przekazywać wiedzę na temat dawanego bogactwa kulturowego Mazur, nawiązując do współczesnego dziedzictwa kulturowego Mazur.

Kolejną osobą, która poprzez swoją działalność realizuje pozaszkolną edukację regionalną i zarazem wzięła udział w badaniu, jest *Piotr Szatkowski*, językoznawca, który dąży poprzez swoją aktywność do rozpowszechniania wiedzy o dawnej kulturze Mazur i wskrzeszaniu języka mazurskiego. Osoba badania jest współredaktorem kwartalnika pt.: „Cech – Mazurski Cejtunek”[704], a także autorem strony internetowej pt. „Po Mazursku – mazurskie miejsce w Internecÿ”[705] i profilu na portalu społecznościowym o nazwie „Mazurskie słówko na dziś”. *Piotr Szatkowski* dokonał przetłumaczenia na mowę mazurską i pruską książkę pt. „Mały Książe”[706] i napisał „Elementarz Mowy Mazurskiej”[707]. Jest także autorem podcastów radiowych pt. „Po mazursku i o Mazurach”[708].

Badania terenowe objęły uczestników wydarzeń związanych z pozaszkolną edukacją regionalną organizowanych przez podmioty, które wzięły udział w wywiadach. Ze względu na charakter prowadzonych badań naukowych, opierających się na strategii etnograficznej były to osoby, które wyraziły chęć uczestniczenia w krótkich wywiadach o charakterze rozmowy oraz podzielenia się odpowiedziami na pytania związane z problemami badawczymi. Ze względu na to, że zapewniono anonimowość osób badanych, przyjęto ogólne oznaczenia uniemożliwiające identyfikację respondentów.

[703] *Nina Nu – Płyty*, http://www.monikawierzbicka.mazury.pl/plyty/, [dostęp: 20.04.2021]
[704] *Cech – Mazurski Cejtunek* ,https://pomazursku.pl/cech-mazurski-cejtunek/, [dostęp: 20.04.2021]
[705] *Po Mazursku – mazurskie miejsce w Internecÿ*, https://pomazursku.pl/, [dostęp: 20.04.2021]
[706] *Mały Princ – ebook*, https://pomazursku.pl/mali-princ-ebook/, [dostęp: 20.04.2021]
[707] *Elementarz Mowy Mazurskiej*, https://pomazursku.pl/elementarz-mowy-mazurskiej/, [dostęp: 20.04.2021]
[708] *Po mazursku i o Mazurach*, https://pomazursku.pl/mazurske-radijo-podcasty/, [dostęp: 20.04.2021]

3.1.1 Realizacja edukacji regionalnej przez instytucje pozaszkolne

Badania, które objęły podmioty, prowadzące pozaszkolną edukację regionalną, były ukierunkowane na poznanie sposobów jej realizacji. Przeprowadzono w ramach badań dziesięć wywiadów z przedstawicielami pozaszkolnych instytucji oraz osobami prywatnymi, których działalność jest powiązana z pozaszkolną edukacją regionalną.

Pierwszą instytucją, która została objęta badaniem, było *Muzeum im. Michała Kajki w Ogródku*. W ramach przeprowadzonego wywiadu z przedstawicielem tej instytucji uzyskano odpowiedzi na pytania badawcze, dotyczące realizacji edukacji regionalnej przez pozaszkolne instytucje. Zgodnie z wypowiedzią respondenta inicjatywy edukacyjne realizowane są ze względu na to, że:

> „Działania związane z edukacją regionalną jakby w samym założeniu tych działań naszych statutowych, tak, jako Muzeum Michała Kajki, jako muzeum biograficzne poety mazurskiego, który był Mazurem" [709].

Działania edukacyjne skupiają się w węższym zakresie na poezji i życiu Michała Kajki, a także w szerszym na historii i bogactwie kulturowym Mazur. Muzeum poprzez swoją działalność stara się opowiadać „o tym świecie, którego być może tutaj nie ma"[710], więc dąży do pewnego rodzaju „odtwarzania" poprzez prezentowanie eksponatów i przekazywanie wiedzy o kulturze oraz historii regionu. W ramach pozaszkolnej edukacji regionalnej poruszane są również kwestie, dotyczące tożsamości regionalnej, zarówno obecnych, jak i dawnych mieszkańców Mazur. Instytucja skupia się na eksponowaniu elementów, które były ściśle powiązane i charakterystyczne dla tożsamości regionalnej ludności autochtonicznej takich jak religia i język. To one w nawiązaniu do teorii społeczno-kulturowej L. Wygotskiego należą do narzędzi kulturowych, pełniących zróżnicowane funkcje - w przeszłości socjalizacyjną i w przypadku czasów współczesnych - edukacyjną. Te narzędzia kulturowe pielęgnowane przez Muzeum przejawiają się również w postaci odtworzenia biblioteki mazurskiej, zawierającej publikacje, poruszające tematykę Mazur. Co istotne, biblioteka mazurska prowadzona była przez Michała Kajkę w jego domu, w którym obecnie ta Instytucja ma swoją siedzibę.

Działalność Muzeum obejmuje zarówno inicjatywy edukacyjne o zasięgu lokalnym/regionalnym, jak i w szerszym, dzięki czemu „edukacja regionalna, która robi się ponadregionalna"[711] dociera do większego grona odbiorców. Jednocześnie Muzeum dąży w

[709] Wywiad z przedstawicielem Muzeum im. Michała Kajki w Ogródku, online, dn. 18.01. 2021
[710] Ibidem
[711] Ibidem

swoich działaniach do eksponowania pewnego rodzaju pogranicza między tym co polskie, niemieckie a mazurskie:

> „[..] my jako muzeum podkreślamy nie tyle co polskość, bo to jest niedobre słowo, ten kontekst językowy, znaczenie języka, bo elementy niemieckie są na wystawie i na ekspozycji. Natomiast naszym zadaniem nie jest pokazywanie niemieckości Mazur, bo ona jest pewną oczywistością historyczną. My chcemy pokazać coś, co jest odwrotne, coś co jest złożone z dwóch elementów, na które zawsze zwracam uwagę, czyli zbitka Polak Katolik nie jest zbitką taką powszechną, ona jest zbitką z centralnej Polski, ale tutaj ewangelik był Polakiem. To jest pierwszy element. A drugi, mimo, że ci ludzie nigdy w Polsce nie żyli, ale po polsku mówili”[712].

Budowanie symbolicznego pogranicza pozwala zdaniem J. Nikitorowicza do nabycia kompetencji w inicjowaniu dialogu i kształtowaniu własnej tożsamości regionalnej. Aspekt ten jest niezwykle istotny zarówno w przypadku osób, które poprzez poznawanie własnych korzeni kształtują swoją tożsamość regionalną, jak i tych, które z różnych przyczyn dopiero teraz mają możliwość otwartego wyrażania własnej tożsamości regionalnej:

> „[…] do tej pory pojawiają się turyści z regionu, którzy mówią, mają korzenie mazurskie lub są z mieszanych rodzin, tych napływowych z Mazurami. I mówią, że dopiero teraz mogą mówić o jakieś tożsamości, że mogą ich to interesować, że przyjeżdżają do takiego muzeum”[713].

Nawiązując do koncepcji A. Brzezińskiej, można stwierdzić, że życie i twórczość poetycka Michała Kajki w ujęciu historii i kultury regionu, która jest eksponowana przez Muzeum, staje się elementem integrującym przeszłość, teraźniejszość i ma wpływ na proces kształtowania się tożsamości regionalnej kolejnych pokoleń. Pozaszkolna edukacja regionalna prowadzona przez tę instytucję opiera się na szacunku do historii tych ziem, który przejawia się w przekazywaniu wiedzy z uwzględnieniem zróżnicowanych perspektyw jej postrzegania. Nie jest jednostronna, ale obejmuje wiele obszarów związanych z bogactwem kulturowym regionu, skupiając się na tworzeniu więzi, które łączą przeszłość z teraźniejszością. Dzięki temu działania te aktywizują i wzbudzają zainteresowanie nie tylko osób, które zamieszkują te okolice od pokoleń, ale także tę napływową ludność, pochodzącą z różnych części kraju, która została określona przez rozmówcę jako „ludność „nowomazurska”[714], o tożsamości „całkowicie odmiennej”[715]. Pozaszkolna edukacja regionalna realizowana przez Muzeum

[712] Wywiad z przedstawicielem Muzeum im. Michała Kajki w Ogródku…
[713] Ibidem.
[714] Ibidem.
[715] Ibidem.

wzbudza szczególne zainteresowanie wśród tej grupy osób, która dopiero zapuszcza korzenie w okolicznych miejscowościach, będących dla nich tzw. „terra incognito" (określenie rozmówcy)[716].

Pozaszkolna edukacja regionalna realizowana jest przez Muzeum w postaci corocznego ogólnopolskiego konkursu poezji, który sprawia, że:

> „Ta osoba Michała Kajki, a co dalej idzie samej mazurskości staje się takim tematem ogólnopolskim w takim kręgu poetów amatorów, czy też profesjonalistów"[717].

Dzięki temu „nie ma tu prawidłowości, że jest to tylko konkurs przeznaczony dla naszego regionu"[718], a poprzez swoją tematykę przyciąga uczestników, pochodzących z całej Polski. Pozaszkolna edukacja regionalna nabiera charakteru ponadregionalnego, pełniąc jednocześnie funkcję fundamentu inicjatywy, wzbudzającej tak duże zainteresowanie i propagującej twórczość mazurskiego poety oraz bogactwa kulturowego Mazur.

Kolejną pozaszkolną instytucją, która wzięła udział w badaniu jest *Muzeum Pogranicza w Działdowie*:

> „Znaczy może inaczej, zacznę od tego, że tak jak pani wspomniała, faktycznie, no każde muzeum ma jakiegoś swojego konika i on jest bardzo często związany z tym, gdzie to muzeum się znajduje. No wiadomo, że też dużo zależy od tego profil muzeum, bo większości to są placówki regionalne, ale no tak jak na przykład my mamy w nazwie Muzeum Pogranicza, tak? Czyli to nie jest tylko i wyłącznie muzeum poświęcone no jakby Działdowu, Działdowszczyźnie, tylko też mamy taki, tak jak to pani powiedziała, konik, czyli pogranicze. I to nie jest w ogóle pierwsza nazwa naszej placówki, bo pierwotnie muzeum nazywało się Interaktywne Muzeum Państwa Krzyżackiego w Działdowie i ono powstało w 2013 roku"[719].

Realizacja tego rodzaju edukacji w przeszłości opierała się głównie na upowszechnianiu wiedzy o historii średniowiecza, a szczególnie Zakonu Krzyżackiego w Działdowie oraz na Mazurach:

> „No i tak jak nazwa też zresztą wskazywała, to było głównie muzeum krzyżackie, tak zresztą też było odbierane, na otwarciu nawet był ówczesny wielki mistrz, dr Bruno Platter. No i muzeum zajmowało się, w zasadzie dalej się zajmuje, ale wtedy to była jego jakby główna część działalności, czyli właśnie promowanie tej historii średniowiecznej w kontekście lokalnym, czyli średniowiecze w mieście,

[716] Ibidem.
[717] Ibidem.
[718] Ibidem.
[719] Wywiad z przedstawicielem Muzeum Pogranicza w Działdowie, dn. 08.03.2021.

> średniowiecze na zamku, bo zamek w Działdowie również funkcjonował, zresztą za sobą mam mury zamkowe, tak że funkcjonuje po dziś dzień. No i też szero… znaczy szeroko pojęte średniowiecze, ale też poszerzone o tą tematykę krzyżacką. No i muszę przyznać, że na początku troszeczkę to, przynajmniej w części mieszkańców, budziło takie lekkie obawy, że jak to jest muzeum krzyżackie, no to będą tutaj wybielać głównie tą historię zakonu, żeby ona była taka no… że będzie jednostronnie przedstawiana"[720].

Dzięki swojej działalności, w tym także edukacyjnej, Muzeum miało wpływ na zmianę postrzegania średniowiecznej historii regionu przez mieszkańców, o czym wspomniał podczas wywiadu rozmówca:

> „I chyba to muzeum spełniało swoją funkcję, bo no po prostu ludzie się oswoili, zobaczyli, że to nie jest jakaś tam placówka wywiadowcza krzyżacka, tylko po prostu no popularyzacja dziedzictwa, tak? No siłą rzeczy żyjemy na terenach, które przez te kilkaset lat były pod panowaniem zakonu krzyżackiego. Później się z tym też wiązała już dalsza historia, no ale jakby tutaj no nie ma co wyciągać zbyt daleko idących wniosków. Ale już wracając, przychodząc coraz bliżej do współczesności, dwa, właściwie dwa i pół roku temu, bo… znaczy przepraszam, 2 i pół roku temu otworzyliśmy nową wystawę, bo udało się dzięki właśnie głównie środkom miejskim, ale też wojewódzkim, europejskim tutaj wyremontować właśnie zamek w Działdowie, bo ta pierwsza wystawa i pierwsze muzeum znajdowały się w ratuszu miejskim, a teraz jakby główną naszą siedzibą jest właśnie zamek. No i ta wystawa już była troszeczkę bardziej pomyślana w takim kontekście multiperiodycznym, tak? Czyli już nie średniowiecze i też już jakby z perspektywą, że będzie muzeum poszerzało ten swój zakres tematyczny"[721].

Jednym z celów pozaszkolnej edukacji regionalnej realizowanej przez Muzeum jest przekazywane wiedzy oraz popularyzacja dziedzictwa kulturowego tym ziem, co wiąże się m.in. z „oswojeniem" mieszkańców z kwestiami historycznymi regionu. Wraz z otwarciem nowej wystawy tematyka pozaszkolnej edukacji regionalnej poszerzyła się o nowe kwestie, dotyczące Działdowa i regionu postrzeganego z perspektywy zarówno terytorialnego, jak i kulturowego/symbolicznego pogranicza:

> „Czyli już nie średniowiecze i też już jakby z perspektywą, że będzie muzeum poszerzało ten swój zakres tematyczny. No bo oczywiście ja jestem historykiem średniowiecza, więc dla mnie średniowiecze jest super epoką, bardzo lubię o nim opowiadać, ale to nie znaczy, że Działdowo to jest tylko i wyłącznie średniowiecze,

[720] Wywiad z przedstawicielem Muzeum Pogranicza w Działdowie…
[721] Ibidem.

tylko i wyłącznie Krzyżacy, bo też były wydarzenia w późniejszym czasie, które przynajmniej dla lokalnej społeczności były bardzo doniosłe. No i to też, jakby otwarcie tej nowej wystawy już było przygotowaniem do tego, że muzeum troszeczkę zmieni, poszerzy swój profil, no i od sierpnia 2019 roku już funkcjonujemy jako Muzeum Pogranicza w Działdowie. Dlaczego pogranicze? Praktycznie aż do 1945 roku Działdowo było na granicy”[722].

Realizacja pozaszkolnej edukacji regionalnej ukierunkowana jest na przedstawienie pogranicza z perspektywy dziejów Działdowa i regionu, a więc historyczno-kulturowej:

„No w czasach krzyżackich, wiadomo, to była najdalej na południe wysunięta placówka – miasto i zamek – pod władaniem zakonu, później Prusy Książęce. […] No i też jakby temat, który się z tym wiąże, to też powstanie jakby polskiej służby granicznej już na tych terenach, bo było kilka takich rodzajów. Najdłużej funkcjonowała już Straż Graniczna i też no ciekawe w związku z tym są wydarzenia, takie jak na przykład przemyt, kontrabanda, napady na strażników, takie no… naprawdę takie barwne życie pogranicza.[…] Kolejny problem to jest tak zwana sprawa mazurska, tak? Bo oprócz tego, że mieszkali tutaj Polacy [00:09:27] Kongresówki i po wojnie z różnych dzielnic Polski, mieszkali tutaj Niemcy, mieszkali też Mazurzy, którzy no albo uważali się za Polaków, albo za Niemców, no i też byli troszeczkę… próbowali być podmiotem, ale bardziej byli przedmiotem tych zabiegów narodu polskiego, narodu niemieckiego.[…] No i klamrą wieńczącą, chociaż niechlubną, jest II wojna światowa i obóz w Działdowie, który miał bardzo dużo różnych funkcji, zaczynając od takiego typowego stalagu, przez jakby jeden z węzłów Operacji Tannenberg i T4, czyli tej takiej już ludobójczej akcji. […] No i tak jak powiedziałem, 45 rok to jest koniec już pogranicza, no bo właściwie większość, no właściwie cała Warmia i Mazury [00:11:40 i Powiśle?] zostały włączone do państwa polskiego, więc no na tym się kończy ten czas pogranicza, ale no my w muzeum jakby staramy się o tym przypomnieć, żeby przez to też trafić do tej świadomości ludzi, że tu kiedyś naprawdę to życie, takie typowe życie pogranicza, takie troszeczkę właśnie na… jak z dobrej powieści płaszcza czy szpady, czy z takich no powieści kryminalnych faktycznie takie rzeczy się działy”[723].

W nawiązaniu do wypowiedzi rozmówcy, Muzeum poprzez swoją działalność edukacyjną zachęca mieszkańców do spojrzenia na przeszłość regionu i swojej miejscowości z wielu zróżnicowanych perspektyw:

[722] Wywiad z przedstawicielem Muzeum Pogranicza w Działdowie…
[723] Ibidem.

„I dzięki temu też myślę, że fajnie to właśnie mieszkańców nastraja do tej przeszłości, bo też… to jest w ogóle też ciekawe, w Działdowie dosyć sporo mieszka jednak ludzi, którzy przed wojną byli związani z Działdowszczyzną, to nie jest miasto… typowe miasto mazurskie, [00:12:35] no tak jak się mówi o Prusach, że to jest Atlantyda północy, że praktycznie wszyscy mieszkańcy albo zginęli, albo wyjechali w różnych okresach czasu, a na to przyjechali no de facto ludzie wykorzenieni ze swoich małych ojczyzn, tak w Działdowie jest no jeszcze dalej spora grupa ludzi, którzy po prostu z dziada pradziada tutaj mieszkali. Ale no dla tych wszystkich, którzy nie są związani, no to jest to, myślę, fajna lekcja historii, żeby pokazać, że to życie się toczyło i było naprawdę ciekawe”[724].

Jednym z kierunków pozaszkolnej edukacji regionalnej realizowanej przez Instytucję jest przedstawienie regionu w ujęciu zróżnicowanych perspektyw ulokowanych w określonych przedziałach czasowych. Wielowymiarowość pogranicza jest wyraźnie zaakcentowana w dziejach historycznych regionu, co pozwala na wykształcenie u odbiorców świadomości o wielokulturowym charakterze Działdowa i okolicznych terenów, a także odwołując się do teorii A. Brzezińskiej, znaczenia tej czasoprzestrzeni, łączącej, to co przeszłe z teraźniejszym i wyznaczającej przyszłe ścieżki.

Pozaszkolna edukacja regionalna prowadzona przez Muzeum jest skierowana do zróżnicowanych grup odbiorców, zarówno tych, którzy od wielu pokoleń są związani z ziemią działdowską, jak i tych, dla których jest to region dotąd nieznany. Ten rodzaj edukacji dąży do rozwoju jednostki, która staje się bardziej świadomym członkiem regionalnej społeczności, dzięki czemu może mieć miejsce pogłębienie identyfikacji z daną grupą oraz poczucia zarówno przynależności, jak i odrębności. Dzięki temu możliwe jest również dostrzeżenie źródeł wartości, które są bliskie danej społeczności i które wynikają m.in. z historycznych dziejów regionu. To z kolei pozwala spojrzeć na region z perspektywy miejsca codziennego życia i perspektywy związanej z tożsamością regionalną.

Następną instytucją, która realizuje działania w zakresie pozaszkolnej edukacji regionalnej, jest *Mazurski Park Krajobrazowy*. Podczas rozmowy z przedstawicielami tej instytucji poruszono kwestie związane z realizacją przez nich pozaszkolnej edukacji regionalnej m.in. poprzez funkcjonowanie Ośrodka Edukacji Przyrodniczo-Kulturowej. To w ramach jego działania realizowane są działania edukacyjne skierowane do zróżnicowanych grup wiekowych i dotyczą one kwestii np. przyrodniczych:

[724] Ibidem.

„[...] mamy taką starą stodołę, która została zaaranżowana na ośrodek edukacji i tutaj jakby najbardziej skupia się na tym ośrodku nasza edukacja i w niej mamy kilka takich tematycznych pomieszczeń, jednym takim najbardziej głównym jest Izba przyrodnicza, której prezentujemy eksponaty zwierząt tutaj naszych lokalnych rodzimych gatunków”[725].

Celem podejmowaniem pozaszkolnej edukacji regionalnej jest przekazanie regionalnej/lokalnej wiedzy przyrodniczej, zarówno młodszym, jak i starszym uczestnikom:

„[…] zwierzęta są umieszczone w ramach tematycznych odnośnie ekosystemów, czyli mamy tutaj nasze charakterystyczne dla nas ekosystemy jak las, jezioro łąka, rzeka i one są, jakby można dopasować sobie te zwierzę do ekosystemu, więc jeżeli ktoś spotka, to będzie mniej więcej wiedział, jak te zwierzę wygląda, jakiej jest wielkości”[726].

Kolejne pomieszczenia znajdujące się w Ośrodku przedstawiają treści związane z tematami historyczno-kulturowymi i życiem Karola Małka, który jest postrzegany przez miejscową ludność jako lokalny/regionalny działacz kulturowy:

„Mamy też izbę poświęconą Karolowi Małłkowi, czyli takiemu naszemu tutaj lokalnemu działaczowi, który się urodził tutaj… nie urodził, tylko mieszkał, przepraszam, [00:05:57] i mamy po nim pamiątki, bo tutaj mieszka jeszcze jego wnuk, wnuk, [00:06:06] wnukiem i on nam tutaj przekazał pamiątki [00:06:11]. Więc my tutaj mamy taką [00:06:15] izbę i to tak bardziej pod kątem historycznym, kulturowym, w ten sposób.”[727].

Instytucja realizuje również pozaszkolną edukację regionalną za pomocą artystycznych środków wyrazu, które prezentowane są w specjalnie przygotowanym pomieszczeniu, pełniącym funkcję galerii:

„[…] często robimy różnego rodzaju wernisaże, wystawy tutaj na lokalnych, najczęściej fotografów. I to też jest właśnie otwarte. Każdy może to zobaczyć”[728].

Słowa te mają szczególne znaczenie ze względu na to, że z tych działań może skorzystać każda zainteresowana osoba, poznając twórców lokalnych i regionalnych. Kolejnym celem pozaszkolnej edukacji regionalnej realizowanej przez Muzeum jest przekazanie regionalnej wiedzy historycznej i kulturowej. Działania edukacyjne podejmowane przez Muzeum docierają

[725] Wywiad z przedstawicielką Mazurskiego Parku Krajobrazowego w Krutyni (O2)…
[726] Ibidem.
[727] Ibidem.
[728] Ibidem.

do różnych miejscowości, dzięki czemu uczestniczą w nich także osoby, dla których ta wiedza jest całkowicie nowa lub mało znana.

Oprócz pozaszkolnej edukacji regionalnej prowadzonej na terenie placówki *Mazurski Park Krajobrazowy* realizuje ją również w instytucjach oświatowych, kulturowych oraz w terenie. Oferta edukacyjna jest skierowana do organizacji i instytucji, zrzeszających społeczności o zróżnicowanych grupach wiekowych. Celem jest jej upowszechnianie oraz promowanie wiedzy przyrodniczej, kulturowej i historycznej o regionie wraz z kształtowaniem właściwych postaw wobec dziedzictwa przyrodniczego oraz kulturowego regionu. W odniesieniu do koncepcji M. Suświłło pozaszkolna edukacja regionalna realizowana przez *Mazurki Park Krajobrazowy* jest elementem procesu inkulturacji, przyczyniając się do identyfikacji dzieci i młodzieży ze „światem oswojonym", jakim jest regionalna przyroda oraz dziedzictwo kulturowe związane z regionem i miejscowościami położonymi w okolicy lub na terenie Parku.. To z kolei oddziałuje na proces kształtowania właściwych postaw wobec regionalnego dziedzictwa kulturowego w sferze materialnej i duchowej.

Muzeum Historyczne w Ełku realizuje pozaszkolną edukację regionalną w oparciu o historię i dziedzictwo kulturowe miasta i regionu. Ze względu na obostrzenia epidemiologiczne wynikłe z epidemii COVID działania te realizowane są zarówno, online, jak i offline. Oferta zajęć edukacyjnych Muzeum w okresie trwania roku szkolnego skierowana jest przede wszystkim do dzieci i młodzieży szkolnej, dzięki czemu instytucje oświatowe funkcjonujące nie tylko na Mazurach, ale również w całym kraju mają możliwość wzięcia w nich udziału.

Realizowana przez Muzeum pozaszkolna edukacja regionalna przyczynia się do zwiększenia zainteresowania historią miasta oraz regionu i jego bogactwem kulturowym, a także zachęca do przyjęcia aktywnej postawy przez mieszkańców w zdobywaniu tej wiedzy:

> „Tak że są zainteresowani tą historią regionu, jak najbardziej. Muszę przyznać, że z roku na rok ta, to zainteresowanie jest coraz większe. Jest coraz większe. My jesteśmy muzeum młodym tak, jak wspomniałam. My tutaj funkcjonujemy w Ełku dopiero od 9 lat. I jeszcze w tych pierwszych latach pracy, mojej pracy w Ełku, widać było, że jest zainteresowanie, ale zainteresowanie tych samych ludzi cały czas. Jakieś na przykład Towarzystwo Miłośników Ełku albo ludzi, którzy byli po prostu związani, no już tam kiedyś z kulturą i z historią. Natomiast im dalej w las, tak, im dalej, że tak powiem [00:23:03], im więcej już mamy ze sobą, to docieramy do coraz to nowych odbiorców, tak, do nowych ludzi i coraz więcej ludzi o nas słyszy, i sami z siebie przychodzą, co jest fajne, że nie musimy ich namawiać do tego, żeby przyszli do muzeum, a wręcz przeciwnie. Sami dzwonią i się pytają, czy są jakieś zajęcia edukacyjne dla dzieci. Czy na przykład dzieci, które nie uczęszczają do przedszkoli,

czy mogą wziąć udział w zajęciach, czy mogą przyjść. Czy może są jakieś na przykład takie zajęcia, gdzie zbieramy tylko i wyłącznie osoby indywidualne[729]".

Wypowiedź rozmówczyni świadczy o tym, że w działaniach edukacyjnych chętnie biorą udział nie tylko osoby dorosłe, ale także dzieci i młodzież, dzięki czemu możliwe jest kształtowanie od najmłodszych lat postaw i więzi wobec regionu oraz jego dziedzictwa kulturowego i muzeów:

„Wierzymy też w to, że od najmłodszych lat trzeba kształtować, tak, wiedzę o regionie, o swoim mieście, ale i właśnie taką chęć poznawania nowych rzeczy i zaprzyjaźnienia sobie takich instytucji, jak właśnie, jak muzeum. Bo jak pani wcześniej wspomniała, dzieciaki niekoniecznie chcą chodzić do muzeum, bo im się kojarzy z czymś nudnym, prawda. Z tym, że trzeba być cicho. Nie wolno niczego dotykać. Nie wolno biegać. Nie wolno krzyczeć. Nie wolno się popychać. A co najgorsze nie wolno jeść, tak, w muzeum. No my, że tak powiem, no próbujemy taki ich troszeczkę też zaprzyjaźnić ze sobą […] Ale warto mówić, wychodzić z tym, bo być może ukształtujemy młodego odbiorcę, który z czasem po prostu powie, o - ja chcę iść do muzeum. Albo przyciągnie rodziców, tak, bo pani albo pan [00:32:22] miał fajne rzeczy, mamo ja chcę zobaczyć, tak. Stawiamy też na to, że po prostu kształtując tych najmłodszych, tak, stawiamy też i na starszych i na ich postawę później odbierania historii i muzeum, jako instytucji przyjaznej przede wszystkim, a nie instytucji, gdzie jest nudno i niczego nie można dotykać"[730].

Pozaszkolna edukacja regionalna jest skierowana do wielu grup odbiorców, w tym także do najmłodszych i przyczynia się do pogłębienia świadomości znaczenia regionu oraz jego dziedzictwa kulturowego w życiu mieszkańców. W nawiązaniu do koncepcji M. Suświłło ma to także wpływ na proces wrastania w kulturę od najmłodszych lat. Poprzez zapewnienie możliwości aktywnego uczestniczenia w działaniach edukacyjnych prowadzonych przez Muzeum, dzieci mogą eksplorować, badać, testować i eksperymentować, co prowadzi do zdobywania wiedzy o najbliższym otoczeniu w sposób aktywny i zaangażowany. To wchodzenie w kulturę regionu odnosi się do zjawiska inkulturacji regionalnej, które także zdaniem M. Suświłło jest naturalnym przyswajaniem kultury regionalnej. Muzeum w ramach realizacji pozaszkolnej edukacji regionalnej dąży poprzez aktywizację mieszkańców do pielęgnacji wartości, które są charakterystyczne dla regionu Mazur i które, także w odniesieniu do koncepcji edukacji regionalnej badaczki, mają wpływ na proces kształtowania się

[729] Wywiad z przedstawicielką Muzeum Historycznego w Ełku, online, dn. 19.02.2021.
[730] Ibidem.

tożsamości regionalnej, jednocześnie pełniąc funkcje integrujące oraz zespalające członków społeczności.

Muzeum Kultury Ludowej w Węgorzewie realizuje pozaszkolną edukację regionalną, poruszając tematy historyczne i kulturowe, dotyczące nie tylko czasów przed II wojną światową, ale również po II wojnie i czasów współczesnych. Mimo że główny obszar zainteresowania Instytucji dotyczy kultury ludowej wszystkich grup etnicznych i narodowościowych, które zamieszkiwały lub zamieszkują Mazury, to także skupia się na innych obszarach historyczno-kulturowych. W związku z tym to poprzez pozaszkolną edukację regionalną Muzeum dąży do tego, aby przetrwała pamięć o istotnych wydarzeniach historycznych, które dotyczy mieszkańców Mazur.

Ze względu na to, że działania edukacyjne skierowane są do wielu grup odbiorców, a szczególnie do dzieci i młodzieży, możliwe jest im przekazanie w taki sposób regionalnej wiedzy historycznej i kulturowej, która jest dostosowana do ich wieku. Przykładem są zajęcia edukacyjne realizowane w okresie ferii zimowych, podczas których różnymi metodami przekazywana jest wiedza o historii i kulturze regionu np. podczas zajęć rękodzielniczych i lekcji muzealnych[731].

Ze względu na specyficzne warunki funkcjonowania Instytucji w okresie epidemii Covid-19 realizacja pozaszkolnej edukacji regionalnej musiała zostać dostosowana do warunków rzeczywistości, przenosząc większość działań do Internetu. Dlatego też Muzeum korzysta ze zróżnicowanych form online w celu upowszechniania wiedzy regionalnej o historii i kulturze, kształtując także postawy odbiorców, szczególnie dzieci i młodzieży wobec regionu.

Nawiązując do teorii inkulturacji regionalnej M. Suświłło, wrastanie w kulturę ma miejsce już od najmłodszych lat. Dzieci, jak i młodzież wchodzi w kulturę regionu poprzez zdobywanie wiedzy o nim w ramach podejmowanej aktywności, opierającej się na eksploracji i eksperymentowaniu. Muzeum realizuje pozaszkolną edukację regionalną w taki sposób, który z jednej strony pozwala na zaangażowanie lokalnego i regionalnego środowiska społecznego, zaś z drugiej na aktywne zdobywanie wiedzy o regionie. A to z kolei, zgodnie z pojęciem inkulturacji regionalnej, związane jest z pielęgnowaniem ważnych wartości, które są charakterystyczne dla danego regionu i mają wpływ na proces kształtowania się tożsamości regionalnej. Dodatkowo włączanie dzieci i młodzieży w ramach prowadzonych działań

[731] *Ferie zimowe w Muzeum 2022*, http://www.muzeum-wegorzewo.pl/aktualnosci/szczegoly/?L=554&tx_ttnews%5Btt_news%5D=221&cHash=a7d26b23570c36b7dbc71c0292df6940, [dostęp: 01.02.2022]

edukacyjnych np. konkursu historycznego „Losy nasze…”[732], w którym gromadzone są i przedstawiane przez nich historie swoich bliskich, możliwe jest pogłębienie poczucia przynależności i identyfikacji ze społecznością regionalną. Cechą charakterystyczną pozaszkolnej edukacji regionalnej prowadzonej przez tę instytucję jest to, że kształtuje ona w odbiorcach, szczególnie tych najmłodszych, postawę szacunku dla własnego dziedzictwa kulturowego, obejmującego sferę materialną i duchową. To poprzez upowszechnianie również regionalnej wiedzy historycznej, która dotyczy czasów powojennych i współczesnych oraz umiejscowienie jej w kontekście przestrzennym znanym i bliskim uczestnikom, zachęca się do spojrzenia na region z innej, głębszej perspektywy. A to z kolei pozwala na pełniejsze zrozumienie przeszłości i teraźniejszości. Jednakże, jak to zauważyła M. Suświłło, i co jest również charakterystyczne w realizacji przez Muzeum pozaszkolnej edukacji regionalnej, oparta jest ona na inicjowaniu oraz budowaniu przekazu trójpokoleniowego lub dwupokoleniowego. Dzięki temu działania te, zarówno instytucjonalne, jak i mające miejsce w domach rodzinnych, nawzajem się uzupełniają, jednocześnie prowadząc do przekazania wiedzy o regionie, jak i kształtując wobec niego i jego dziedzictwa kulturowego pożądane postawy.

Muzeum Warmii i Mazur Oddział Muzeum w Mrągowie realizuje pozaszkolną edukację regionalną, kierując swoje działania przede wszystkim do dzieci i młodzieży:

> „Najczęściej skierowane jest to oczywiście do dzieci i młodzieży, bo to jest taki powiedzmy obszar, który jest najbardziej chłonny i najlepiej trafić, bo wiadomo, dorosłe osoby raczej mają już jakiś tam powiedzmy stosunek, prawda, swój, a dzieci i młodzież to jest jeszcze ten powiedzmy moment, w którym można przekazać. W sumie od samego początku stawiamy na tak zwaną żywą lekcję historii. I w ten sposób właśnie przekazujemy, nie w taki tradycyjny sposób, powiedzmy stricte książkowy i powiedzmy, gdzie trzeba przyswoić daty i fakty, a raczej na zasadzie zabawy czy właśnie rekonstrukcji, pokazywania czegoś powiedzmy na żywo, to, co powiedzmy zostanie i co przynosi efekt, zresztą to już powiedzmy jakby z praktyki widzę, że to jest właśnie to podejście, które chyba powinno się stosować, gdzieś tam odciągając od powiedzmy… może tak, nie zabierając możliwości powiedzmy wiedzy książkowej, bo to jest bardzo istotne oczywiście, ale gdzieś tam powiedzmy w taki bardzo taki przystępny sposób przekazując”[733].

[732] *Konkurs historyczny „Losy nasze…. ”,* http://www.muzeum-wegorzewo.pl/oferta/konkurs-losy-nasze/, [dostęp: 01.02.2022]
[733] Wywiad z przedstawicielem Muzeum w Mrągowie, online, dn. 27.01.2021.

Organizacja i realizacja działań edukacyjnych opiera się poznaniu przez edukatorów potrzeb oraz obszarów zainteresowań uczestników, dzięki czemu możliwe jest dostosowanie ich tematyki i form :

> „Wiadomo, że grupy się powtarzają, a więc tak naprawdę bywa tak, że żeby nie zanudzić, też trzeba gdzieś tam jeszcze głębiej powiedzmy sięgać, jeszcze bardziej szukać, prawda i powiedzmy, no na zasadzie rozmowy właśnie z tymi grupami, z dziećmi czy z młodzieżą, poszukiwać i odszukiwać coś, co jest nowego, ale i wspólnego właśnie z rzeczywistością”[734].

W związku z powyższą wypowiedzią przedstawiciela Muzeum w Mrągowie pozaszkolna edukacja regionalna prowadzona przez Muzeum przyczynia się do budowania dialogu, prowadzącego do poznania i zrozumienia m.in. sposobów postrzegania przez uczestników zarówno przeszłości, teraźniejszości jak i wizji przyszłości regionu. To poprzez rozmowę z uczestnikami, a więc przyjęcie postawy szacunku wobec drugiej osoby i chęci lepszego poznania drugiego człowieka tworzy przestrzeń, w której możliwa jest realizacja pozaszkolnej edukacji regionalnej:

> „Wie Pani, to teraz może tak, teraz troszeczkę powiedzmy z tego pułapu muzealnego. Mrągowo, niewielkie miasto, 21 tysięcy ludzi, a więc i muzeum faktycznie mamy niewielkie. Staramy się pokazywać, no historię Mrągowa. Mrągowo stoi archeologią. To jest jeden z najlepiej w ogóle w Polsce rozpoznanych terenów pod względem archeologicznym. A więc, no to jest w jakiś sposób nasza domena, prawda? A skoro archeologia, no to oczywiście nasi przodkowie, tak? No nasze korzenie. Bardzo często… w ogóle jednym z takich podstawowych pytań, które pada na początku, to jest proszę mi powiedzieć, czy tu są… tu była Polska czy Niemcy. Standardowe pytanie, które jest powiedzmy… można się spodziewać za każdym razem, jeżeli oczywiście ktoś chce wejść w interakcję. A my też mamy takie, mówię tutaj o pracownikach muzeum, też mamy takie podejście, nie wiem, czy profesjonalne, bo my się staramy rozmawiać z ludźmi. Jakby my staramy się wychodzić. Nie chcemy być powiedzmy tylko takimi asystentami podczas zwiedzania. My chcemy po prostu rozmawiać. My chcemy się podzielić oczywiście wiedzą, ale dowiedzieć się też czegoś, no bo wiadomo, że rozmowa, tylko i wyłącznie rozmowa rozwija”[735].

[734] Ibidem.
[735] Wywiad z przedstawicielem Muzeum w Mrągowie…

Edukacja opierająca się budowaniu relacji międzyludzkich ma wpływ także na integrację i zaangażowanie uczestników w działania edukacyjne, np. organizowane przez Muzeum rekonstrukcje ważnych regionalnych wydarzeń historycznych:

> „Co roku jakby wzbogacając ten scenariusz, angażujemy mieszkańców do tego, żeby brali udział w tym, a więc to tylko zwykli ludzie, którzy przychodzą i oglądają, ale oni czynnie biorą udział, a więc moim zdaniem ta forma właśnie edukacji [00:06:22], jeżeli ktoś przychodzi i chce wziąć udział, no to musi przynajmniej rys znać, prawda? A jak już ten rys poznaje, to tak jak mam po sobie, jeżeli coś powiedzmy staram się poznać, no to wiadomo, że człowiek się zagłębia w to, prawda? Coraz bardziej, żeby, no nikt mu nie zarzucił, że robi coś, o czym nie ma zielonego pojęcia. I właśnie w ten sposób angażujemy, a więc nie tylko młodzież, nie tylko dzieci, ale i osoby dorosłe, które są zainteresowane. A widać to takie… ten brak powiedzmy jakby kontaktu międzyludzkiego. No teraz my z racji tego, że no jest taka sytuacja, a nie inna, musimy się spotykać powiedzmy jakby w świecie… poprzez świat wirtualny. Ale stawiamy cały czas jednak na ten kontakt osobisty, ten taki międzyludzki, gdzie i emocje, prawda? I tonacja głosu, i sama reakcja gra najważniejsze role. Tak to wygląda mniej więcej”[736].

To poprzez pozaszkolną edukację regionalną nawiązywane są relacje międzyludzkie, przyczyniające się do integracji, aktywności i otwartości na prowadzenie dialogu. Celem prowadzonej przez Muzeum pozaszkolnej edukacji regionalnej jest przedstawianie w taki sposób wiedzy historyczno-kulturowej, która zamiast dzielić, będzie łączyć:

> „Trudno mówić jest o historii tych terenów bez powiedzmy kompleksów nazistowskich, prawda? Czy powiedzmy wcześniej o jakichś tych fortach pierwszowojennych, prawda? Ta historia tutaj jest i ona się nie zmieni, tylko żeby ją przedstawić tak normalnie, naturalnie. Nie unikniemy tego. Nie uciekniemy od tego, ale możemy o tym opowiadać. No jest to nasz kapitał, tak? No bo jest, ale tylko trzeba to rozsądnie przedstawić. Nie szukać na siłę wroga absolutnie. To nie o to chodzi. Nigdzie w żadnym narodzie nie ma wszystkich świętych. No niestety, no zdarzają się różni ludzie”[737].

Odpowiednio prowadzona edukacja regionalna umożliwia dostrzeżenie potencjału, wartości i znaczenia przeszłości w kształtowaniu teraźniejszości oraz przyszłości regionu. Muzeum w ramach zróżnicowanych działań edukacyjnych kształtuje w uczestnikach poczucie ciągłości historycznej, które to pozwala na przekazanie kolejnym pokoleniom istotnych

[736] Ibidem
[737] Wywiad z przedstawicielem Muzeum w Mrągowie…

elementów kultury, jednocześnie mając wpływ na proces kształtowania się tożsamości społecznej. To poprzez zachęcanie uczestników do aktywności i wspólnego zaangażowania się w inicjowane przez nich działania edukacyjne możliwe jest wzmacnianie poczucia wspólnoty, przynależności, a także identyfikacji z systemami wartości.

Realizacja przez Muzeum pozaszkolnej edukacji regionalnej przyczynia się do pogłębienia uczestników świadomości własnych źródeł i korzeni. A to z kolei przyjmując pogląd za A. I. Brzezińską, pozwala na czerpanie siły w budowaniu wizji przyszłości regionu. Kolejnym charakterystycznym elementem pozaszkolnej edukacji regionalnej prowadzonej przez Muzeum jest tworzenie przestrzeni przyjaznej do inicjowania oraz prowadzenia dialogu. Dialog ten oparty jest wzajemnej chęci poznania oraz zrozumienia przekonań, poglądów, opinii zarówno prowadzących, jak i uczestników działań edukacyjnych. Według koncepcji J. Nikitorowicza spotkanie na pograniczu kulturowym ma początek od spojrzenia na drugą osobę jako równego sobie partnera do rozmowy. W związku z tym dialog inicjowany przez Muzeum w ramach pozaszkolnej edukacji regionalnej może stać się drogą do lepszego i głębszego zrozumienia samego siebie, własnych korzeni oraz dziedzictwa kulturowego i historycznego regionu. Przywołując słowa badacza, zachodzący proces edukacyjny w ramach pozaszkolnej edukacji regionalnej ma charakter wzajemnych wpływów oraz oddziaływań społecznych, podczas których wykorzystywane są ich możliwości, doświadczenia oraz kompetencje.

W badaniach udział wzięła również *Izba Regionalna w Wejsunach*. Izba ponownie została otwarta w 2020 roku, zaś jej wyposażenie jest kompletowane m.in.. w ramach współpracy z osobami, które chcą wypożyczyć lub podarować eksponaty w postaci tradycyjnych przedmiotów codziennego użytku, z których korzystali dawni mieszkańcy Mazur:

> „Mam to szczęście, że tutaj po sąsiedzku jest pan, może Pani też z nią porozmawiać, bardzo, to jest pani Hejda [00:02:22 Macoch?] tutaj mieszka. Ona naprawdę barwnie potrafi opowiadać i ciekawie. Ja sam czerpię od niej tutaj po sąsiedzku, często otwieramy okienko, teraz już trochę chłodniej i na początku, jak tu, bo ja tu od roku pracuję, po otwarciu nowym izby, bo izba, wie Pani, pewnie wie, była parę lat zamknięta ze względu na stan techniczny, no i została ze środków unijnych odrestaurowana powiedzmy, eksponaty wróciły, bo były w depozycie w Popielnie, takie mają muzeum, no i wróciła wystawa cała. Dużo też pozyskaliśmy znowu od ludzi, bo też na hasło wrzucone – jeśli macie coś i wam pajęczynami to obrasta, to wypożyczcie. Niekoniecznie oddajcie, wypożyczcie, a my będziemy mogli pokazywać. No i powiem szczerze, jak się na początku martwiliśmy, ile tych przedmiotów będzie, czy będzie co pokazać. Ale sporo też wróciło. Dużo, tak, ale dużo też pozyskaliśmy. Tak naprawdę, tutaj Pani widzi, pomieszczenia tutaj, później

obejrzymy, to jeszcze nie jest, że tak powiem zagracone, ale już sam warsztat klasyki już praktycznie zajął całe miejsce. Tu jakaś ławka szkolna, to przedwczoraj przywiozłem, to fisharmonia"[738].

Pozaszkolna edukacja regionalna, która jest realizowana przez Izbę, zarówno przekazuje wiedzę historyczną i regionalną, jak i ma wpływ na integrację oraz aktywizację mieszkańców tej miejscowości:

„Ja zawsze powtarzam, że ta izba jest ich miejscem. Ja to tylko obsługuję, a to jest ich. Mogą tu przychodzić, mogą różne swoje działania tutaj organizować. I przez to też chętniej właśnie coś przekazać. To też takie poczucie wtedy, że jakaś cząstka ich przejdzie na następne pokolenie, jeśli tutaj będzie. I czują się dumni z tego, że mogą coś tutaj zostawić, jakąś cegiełkę dołożyć"[739].

Izba Regionalna w Wejsunach jest miejscem współtworzonym przez mieszkańców, dzięki czemu ma to wpływ na kształtowanie się więzi między nimi a Izbą. To podejmowane działania, także edukacyjne prowadzą do zachowania pamięci o historii i dziedzictwie kulturowym tych ziem, a także mają na celu kształtowanie wśród kolejnych pokoleń właściwych postaw wobec teraźniejszych i przeszłych wartości. Należy podkreślić, że taka postawa mieszkańców wynika m.in. z odczuwanej potrzeby wdzięczności wobec lokalnego pedagoga i regionalisty, który założył tę Izbę:

„Tak, bo to była tak ważna postać. Z takim powołaniem wykonujący swój zawód. No i przecież te całe pokolenia, to już 50-latkowie i więcej, to wychowankowie Bielawskiego, tak że ta pamięć jest żywa. W samych superlatywach o Bielawskim. No i on założył tę izbę. To był jego pomysł. On to propagował, no i jest pamięć żywa, tak że na hasło, że pomnik, no to każdy – tak, jemu się należy, tak, jak najbardziej. I się cieszą. No każdy pamięta dziadka. Albo grubego, tam różnie na niego uczniowie, podpytuję się czasami, jak mówią. Pani Hejda mówiła dziadek na niego, mówi teraz dziadek. Nie ojczym, nie ten, tylko dziadek. To też nauczycielka. […] Myślę, że miejscowość, w której jest taki lokalny bohater czy osoba taka nieskazitelna, to tylko wpływa pozytywnie, różne postacie na piedestały są stawiane, kontrowersyjne tym bardziej. Postać, która łączy i nie ma, że jedni będą za, drudzy przeciw. Ludzie się cieszą, że mają takiego… mieli takiego Bielawskiego. Mało tego, nie tylko ten kamień, ale jego dziecko główne to jest ta izba. Ta izba i że to żyje, gdzie działam. To było jego marzeniem i zmartwieniem, czy to przetrwa, czy komuś się jeszcze będzie chciało to kontynuować"[740].

[738] Wywiad z przedstawicielem Izby Regionalnej w Wejsunach…
[739] Ibidem.
[740] Ibidem.

Izba poprzez regionalną działalność kulturalną i edukacyjną, a także przez to, że jest dziełem osoby powszechnie darzonej dużym szacunkiem, jest miejscem niezwykle ważnym w życiu mieszkańców Wejsun. To poczucie wspólnoty, integracji oraz odpowiedzialności jest podstawą postaw mieszkańców, którzy chronią i dbają o przetrwanie Izby, czyli pamięci o dawnej kulturze regionalnej i historii Wejsun. W związku z tym pozaszkolna edukacja regionalna skierowana jest nie tylko do turystów, ale przede wszystkim do młodych pokoleń, zamieszkujących tę miejscowość. To w ramach działań edukacyjnych i kulturalnych kształtowane są pożądane przez społeczność odpowiednie postawy i przekazywane są najmłodszym uczestnikom wartości cenione w społeczności. Młode osoby mają możliwość zanurzenia się w lokalnej i regionalnej kulturze, mając poczucie zakorzeniania się i bycia częścią wspólnoty. Nawiązując do teorii L. Wygotskiego, H. R. Schaffera i M. Suświłło, można stwierdzić, że w wyniku interakcji społecznych, własnej aktywności, a także oddziaływań społecznych możliwe jest wniknięcie nowego pokolenia w daną kulturę. A to z kolei przyczynia się do wyzwolenia potencjału rozwojowego dziecka, przystosowując je do życia w środowisku społecznym. Kontakt z innymi, a więc członkami społeczności, która aktywnie uczestniczy w pielęgnacji i zachowaniu ważnych elementów kulturowych, pełniących funkcje tożsamościowe, aktywizujące i integrujące ma wpływ na dziedziczenie przez dzieci i młodzież sposobów postrzegania regionu, szczególnie z perspektywy kulturowej.

Oprócz instytucji muzealnych badania objęły również grupy lokalne, które w ramach swojej działalności realizują pozaszkolną edukację regionalną. Przykładem *jest Koło Gospodyń Wiejskich w Brodowie*, które funkcjonuje pod nazwą „Praktyczne Panie z Brodowa". To w tej miejscowości urodził się Karol Małłek określany „Królem Mazurów". Celem działalności Koła jest upowszechnianie wiedzy o lokalnej i regionalnej historii, a także regionalnego dziedzictwa tradycji kulinarnych. Realizacji pozaszkolnej edukacji regionalnej przyświeca także myśl, która została wyrażona przez rozmówczynię podczas udzielonego wywiadu:

> „No i to wszystko tak się zaczęło, te szukanie właśnie Edwarda, Karola, skąd są, tak? Skąd się ci Mazurzy wzięli, dlaczego są, dlaczego są tacy… nie wszyscy, to zawsze mówię, to zależy, z której strony się ugryzie temat, tak? To zależy kto go przedstawia, no bo mamy ten okres wojny, przedwojenny, powojenny, to wszystko, to jest naprawdę tragedia, ogromna tragedia tych ludzi, bo samo to, jak się ktoś urodził w rodzinie mazurskiej, no to teraz zostaje wysiedlony, tak? Poszkodowany i ma pretensje. Edward tutaj Małłek pisze właśnie o tych wszystkich swoich pretensjach tak naprawdę tak samo. I co się okazuje? Jest obelisk Karola Małłka, gdzie walczył o polskość Mazur, tak? Tak naprawdę Polacy zrobili to, co zrobili,

> Niemcy zrobili to, co zrobili i jesteśmy w takim potrzasku, tak? Ale ja zawsze tłumaczę, zobaczcie, nieważne kto o kim będzie jak mówił, bo zależy, to jest, mówię, my mamy tą świadomość, że nie wszystkim się będziemy podobać i nie wszystkim będziemy, tylko my możemy… nie możemy, nie możemy po prostu zatracić tego, skąd jesteśmy i miejscowości, która jest tak nasączona taką ilością historii, praktycznie każda działka coś ma, gdzieś można znaleźć różne rzeczy"[741].

Poprzez odczuwaną przez członków Koła potrzebę pielęgnacji i ocalenia pamięci o historii tych ziem dla przyszłych pokoleń podejmowane są działania o charakterze edukacyjnym, które są skierowane do wszystkich osób zainteresowanych. Poprzez inicjatywy, również te o charakterze edukacyjnym Koło dąży do wskrzeszenia wspomnianego w wywiadzie tzw. „ducha Mazur":

> „Ale mówię, koło gospodyń naprawdę chce dalej to kontynuować, tą pamięć o tych Mazurach, bo w kwietniu teraz będziemy mieli spis, tu już panowie [00:36:32] przysyłali, to rozsyłam do wszystkich i mówię: kto się czuje Mazurem, kto się czuje ducha mazurskiego, mamy szansę, mamy szansę wpisać się na listę"[742].

Związane jest to z poczuciem dumy, przynależności i odpowiedzialności za wspólne dobro, jakim jest lokalne i regionalne dziedzictwo kulturowe:

> „Dlaczego my właśnie teraz, mając tą możliwość, mieszkając w tym regionie, w którym żyjemy, mając takie cegły, jakie mamy, taką podwalinę, tak jak właśnie Małłkowie czy inne rodziny mazurskie, dlaczego my mamy tego się wstydzić i o tym nie mówić, tak?"[743].

To poprzez realizację pozaszkolnej edukacji regionalnej Koło kieruje szczególnie do osób młodych swoje przedsięwzięcia, prowadzące do zachowania pamięci o historii tych ziem i zmianą ich postaw wobec przeszłości regionu, której przyczyną jest często brak wiedzy o dziejach Mazur i lokalnej miejscowości:

> „Tak że to właśnie i uważam, że to chyba by było… my jesteśmy tym pokoleniem, my, tu akurat uważam [00:41:51] pokolenie lat siedemdziesiątych, osiemdziesiątych, teraz, że my musimy pamiętać o tych ludziach, bo oni odchodzą i my musimy pamiętać, żeby to zatrzymać, żeby to nauczyć, żeby dzieci, tak jak u mnie młodzież na wsi nie może mówić, że na cmentarzy leżą „hitlery", bo tam [00:42:09], bo na tablicy są polskie nazwiska, tak? [00:42:13], Szymański, tak? No to wiadomo. I to właśnie o to też chodzi, nie?"[744].

[741] Wywiad z przedstawicielką Koła Gospodyń Wiejskich „Praktycznie Panie z Brodowa", online, 19.01.2021.
[742] Ibidem.
[743] Ibidem.
[744] Ibidem.

Chęć przetrwania w pamięci innych jest także celem pielęgnowania pamięci o dawnych mieszkańcach, tradycjach i kulturze regionalnej:

> „No i jesteśmy winni też, my jesteśmy winni mieszkańcom, tym, którzy tu mieszkali, tak? No bo to nikt… ja nie zamierzam, tak jak ktoś napisał, ani nikomu cośkolwiek odbierać, ani nikomu cośkolwiek nadawać, bo to już wszystko jest tak zagłębione i wszystko, ale gdzieś po drugiej stronie muru są ludzie, którzy też może gdzieś odkopie jakieś zdjęcie i powie: kurczę, co to jest tam, Brodowo, no moja babcia czy tam dziadek pochodził z Brodowa, tak? No gdzie to jest, tak? No i ta świadomość, kurczę, [00:53:31], nikt o niej nie pamięta, nikt nie wie, a to… No ta tutaj tak mam nadzieję, że uda nam się, że to miejsce będzie czekało na tych ludzi, żeby powiedzieli: kurczę, nie zaprzepaścili tej wszystkiej tej ziemi [00:53:45] tej pamięci. Bo naprawdę dla mnie to… mówię, nie będziemy my pamiętać, o nas też nie będą pamiętać. I to nie jest tylko… to nie jest tylko sprawa mazurska, bo to jest sprawa każdego”[745].

W realizacji pozaszkolnej edukacji regionalnej, sądząc na przykładzie funkcjonowania Koła, istotna jest postawa nacechowana szacunkiem i zrozumieniem wobec przeszłości regionu i spojrzenia na regionalne dziedzictwo kulturowe jako wartość, o którą należy zadbać:

> „Tak naprawdę ten 2000 rok niby ciężki, to wszystko, te spotkania, to wszystko. Mam nadzieję, że ludzie odniosą w ogóle takie wrażenie, że zastanawiamy się, dzieci chcą wrócić do szkoły, co ewenementem zawsze było, że dzieci nie chcą do szkoły, tak? Brakuje nam [00:58:33], brakuje nam kin, brakuje nam tego wszystkiego, dla tej ludności tego wszystkiego i że jak tu jest ciężko, tak? Komuś coś odebrano i teraz sobie zastanówmy się, jak komuś odebrano ziemię, odebrano mu swój… godność, jego to posiadłość, to wszystko, mało tego, jeszcze go obrzucono czymś, czym się nigdy nie czuł, tak? [00:58:53] wszystko tak to wygląda. My z perspektywy mamy tylko tej epidemii takie wyrzuty, bo mówię, jest coraz więcej właśnie takich… tego nam brak, tego nam brak, takich… po prostu tej wolności, a ci ludzie zostali pozbawieni w ogóle i przeniesieni tak samo, mówię, no w inną stronę, tak? I musieli sobie na przykład nowe… wie pani, jak ktoś szuka nowego miejsca na świecie, swojego miejsca na świecie, to jest łatwo, ale jak ktoś jest wyrwany z korzeniem i wyrzucony, nie zawsze się przyjmuje, [00:59:24], jak to mówię, to nie dereń, że urośnie na piasku[746]”.

Podczas udzielonego wywiadu przedstawicielka *Koła Gospodyń Wiejskich „Praktyczne Panie z Brodowa”* zwróciła uwagę na jeszcze jeden cel w prowadzonych przez Koło

[745] Ibidem
[746] Ibidem.

edukacyjnych przedsięwzięciach, jakim jest zmiana postawy uczestników wobec regionalnej historii, a więc walka ze stereotypami:

> „Bo mówię, mamy to szczęście do tych ludzi, którzy odpowiadają na nasze zaproszenia i przychodzą na nasze spotkania, może nawet nie ci lokalni, tak? Ci mieszkańcy Brodowa, którzy też zapraszamy, wszystko, stoją z boku i oni się też muszą do nas przekonać, do wszystkiego. Bo mówię, wie pani, też to jest stereotyp, my żyjemy stereotypami, tak? Ktoś tam… ktoś o nas coś powie, wszystko, a potem, jak kogoś nie poznamy, to nie możemy go ocenić”[747].

Pozaszkolna edukacja regionalna prowadzona przez *Koło Gospodyń Wiejskich w Brodowie* opiera się na fundamencie szacunku, empatii i chęci poznania oraz zrozumienia przeszłości Mazur i Brodowa. To poprzez odczuwaną potrzebę pielęgnacji pamięci o dawnych regionalnych i lokalnych dziejach Koło upowszechnia wiedzę o regionie, zachęcając uczestników do ich poznania, a także przyczynia się do zmiany postaw i stereotypów, szczególnie w przypadku miejscowej młodzieży. Nawiązując do założeń teoretycznych konstruktywizmu społecznego H. Schaffera, można stwierdzić, że poprzez interakcje społeczne, zachodzące w najbliższym środowisku społecznym możliwe jest zaistnienie procesu uczenia się w postaci przypisywania znaczenia doświadczeniom gromadzonym społecznie, zwłaszcza w postaci przekazywania wiedzy oraz wartości, które są istotne w danej społeczności.

Kolejny wywiad został przeprowadzony z *Niną Nu (Moniką Wierzbicką)* – wokalistką, autorką tekstów oraz płyty „Głos Dawnych Mazurów”. To poprzez swoją działalność artystyczną artystka również realizuje pozaszkolną edukację regionalną, której początki miały miejsce od jej udziału w obchodach 100. rocznicy odzyskania przez Polskę niepodległości:

> „Tak że jak Pani pisze, skąd się to wzięło we mnie, tak naprawdę wzięło się ze zlecenia, takiego zapotrzebowania i z rozmów z dyrektor Muzeum Ziemi Piskiej. I cały ten program, muszę wspomnieć, że pomógł mi też w koncepcyjnej pracy Mariusz Szczygieł, jest dziełem trzech osób. I to był program „Powróćmy do korzeni”, gdzie na scenie, podczas już gali wielkiej dotyczącej 100. rocznicy odzyskania przez Polskę niepodległości, Mariusz czytał wyjątki z powieści wielkiego reportażu Melchiora Wańkowicza, „Na tropach Smętka”, a ja z muzykiem improwizowaliśmy muzykę w trakcie czytania Mariusza i te fragmenty… z fragmentów wychodziły piosenki. […] to był krótki, 40-minutowy program i pamiętam, że po tym programie, już po całej gali wyszliśmy się przywitać z publicznością, porozmawiać, podeszła do mnie pani i powiedziała proszę pani, a

[747] Ibidem.

> gdzieś można kupić tę płytę z tymi piosenkami. [..] I ja powiedziałam wie pani, jeszcze nie można. Ale już wiedziałam, że na pewno będzie można, ponieważ, no znowu wszechświat mrugnął, że jest potrzeba. Jak wróciłam do domu, od razu powstała… od razu mi na myśl przyszedł tytuł płyty „Głos dawnych Mazurów"[748].

Wydarzenie o charakterze patriotycznym, w którym zostały przedstawione elementy historii i kultury regionu stało się inspiracją do realizacji projektu artystyczno-edukacyjnego poświęconego dziedzictwu kulturowemu regionu. Jego celem było upowszechnianie wiedzy o regionalnej kulturze i dawnej poezji regionu:

> „I zaczęłam realizować to przedsięwzięcie. Tak że zafascynował mnie temat i to, co się zdarzyło też w kontekście mojej osoby, drogi artystycznej, moich przemyśleń na temat co dalej, w jaki sposób pokierować swoim życiem, takim zawodowym, artystycznym, co mnie interesuje, co mnie nie interesuje"[749].

Należy także podkreślić, że prowadzenie działań o charakterze artystyczno-edukacyjnym związane było ze zdobywaniem przez rozmówczynię historycznej wiedzy o regionie i o jego dziedzictwie kulturowym. A to z kolei przyczyniło się do umacniania więzi regionem:

> „I nagle… a mój brat ze mną kiedyś w takiej rozmowie mówił mówi weź… ja mówię Kuba, czy ty się czujesz Mazurem. On mówi bardzo się czuję Mazurem. Ja się czuję wkorzenionym Mazurem. Ja mu powiedziałam, że wiesz, ja chciałabym tak powiedzieć, bardzo bym chciała tak powiedzieć, natomiast, no wiem, że urodziłam się w Giżycku, ale no nie czuję się taką Mazurką. Raczej się czuję obywatelką świata. Ale to gdzieś we mnie zasiało coś takiego, […], że zazdroszczę, ale nie… bez zawiści. Że ma to poczucie. I miałam dojmujące poczucie, że jak się zajęłam tymi wierszami i pisaniem muzyki do tych wierszy, że ja się ukorzeniam"[750].

Realizacja działań edukacyjno-artystycznych miało wpływ na pogłębienie świadomości artystki na temat własnych regionalnych korzeni oraz źródeł. Tak jak rozmówczyni zauważyła, to regionalne dziedzictwo kulturowe było obecne w jej życiu na wcześniejszych etapach, ale dopiero spojrzenie na region z innej, głębszej perspektywy przyczyniło się do wzmocnienia procesu „ukorzeniania się":

> „[…] że mając lat 18, czyli 1987, 1986, 1988 rok w moim przypadku, to było uczestnictwo w Zespole Pieśni i Tańca Giżycko, śpiewałam i tańczyłam w zespole, pewnie śpiewałam piosenki mazurskie również. Jakby wtedy nie za bardzo mnie to interesowało, po prostu interesowało mnie śpiewanie. Więc tutaj cały czas

[748] Wywiad z Moniką Wierzbicką (Nina Nu), online, dn. 21.01.2021.
[749] Ibidem.
[750] Ibidem.

> powracanie do korzeni, o których myślałam, że one nie… że ja nie jestem ukorzeniona. I to się wydarzyło. Dlatego sięgnęłam po tę poezję, a potem, jak już sięgnęłam i zaczęłam czytać, bo to jest tak, miałam 1 książkę, a teraz mam już 2 półki w swojej bibliotece i ta biblioteka się poszerza, ale i moja wiedza się pogłębia na temat pisania mazurskiego. Okazuje się, że podczas gdy w Polsce, nie mówię o wszystkich, ale moja wiedza na razie o tym, że podczas gdy chłopi podpisywali się krzyżykiem gdzieś w Polsce, to na Mazurach chłopi pisali wiersze"[751].

To osobiste poznawanie dziedzictwa kulturowego regionu przyczyniło się do zrozumienia oraz dostrzeżenia tych więzi, które łączą ze sobą przeszłość, teraźniejszość i przyszłość. Pozaszkolna działalność edukacyjna oraz artystyczna, początkowo o charakterze zindywidualizowanych oraz spersonalizowanym, pozwoliła rozmówczyni na odkrycie oraz pogłębienie odczuwanej tożsamości regionalnej:

> „Dla mnie to było najpiękniejsze, że wie Pani, no są klamry w życiu, no, że śpiewałam w Zespole Pieśni i Tańca w Giżycku, urodziłam się, byłam… no wiele rzeczy robiłam. Przecież przez 19 lat to człowiek zżył się z miejscem i Giżycko jest moim ukochanym miastem, i tak zostanie. Chociaż mogę powiedzieć, że wielbię całe Mazury, bo przejechałam je wzdłuż i wszerz, może nie bardzo głęboko, ale przejechałam i uwielbiam ten rejon. Bo są jeziora, bo są lasy. Nagle nie wiedziałam dlaczego ja się czuję dobrze nad jeziorem, nad wodą, w ogóle nie nad jeziorem, nad wodą"[752].

Odczuwana potrzeba określenia swojej tożsamości regionalnej miała wpływ na podjęcie przez uczestniczkę wywiadu działań artystycznych i edukacyjnych skierowanych do innych osób. Świadomość wartości dziedzictwa kulturowego regionu może dotyczyć tych elementów, która są znaczące i ważne z indywidualizowanej perspektywy, tak jak na to zwrócono uwagę podczas rozmowy:

> „Prostym językiem, niewyszukanym, takim, jakim mówiono, tak sobie wyobrażam, takim, jakim mówiono w ogóle na Mazurach wtedy, nie upiększając, chociaż wiem, że czytali niektórzy poeci poezję z Polski, ale oni w inny sposób przeżywali to życie. I to, co mnie Pani pyta, mnie zafascynowała prostota i w jaki prosty sposób, naiwny, niektórzy mówią nieartystyczny, ale w pewnym momencie, oczywiście bardzo doceniam poezję naszych wspaniałych poetów, bardzo doceniam, nie mogę powiedzieć, jestem zachwycona środkami, jakimi dysponują poeci, Adam

[751] Wywiad z Moniką Wierzbicką (Nina Nu)…
[752] Ibidem.

Mickiewicz, Bolesław Leśmian, pani Szymborska, uwielbiam tę poezję, ale uwielbiam też poezję mazurską, tą prostą. Po prostu prostą”[753].

To poczucie coraz silniejszego zakorzenienia się w regionie i jego kulturze przyczyniło się do upowszechniania przez rozmówczynię wiedzy o regionie poprzez działalność artystyczną, która nawiązuje i łączy zarówno regionalną przeszłość, jak i teraźniejszość. Przykładem jest stworzenie przez artystkę hymnu Mazur na podstawie nieoficjalnej pieśni autorstwa Friedricha Dewischeita:

„[…] bardzo chciałam napisać muzykę do nieformalnego hymnu Mazur, który napisał Friedrich Dewischeit, bo jeszcze nie wiedziałam wtedy, że jest muzyka. Tak szłam różnymi tropami, ale wtedy jeszcze nie wiedziałam, że jest muzyka. I kombinowałam, jak tu napisać. To tak jak Pani widziała, słyszała na tym koncercie, no przyśnił mi się człowiek, taki głos… to znaczy przyśnił mi się taki głos albo, nie wiem, już teraz mi ciężko powiedzieć, bo nie chcę też zmyślać. To mi się objawiło w momencie, kiedy tak siedziałam w tym trudzie i tak było ty, napisz sobie sama tę melodię, co? Ja mówię, no proste, pewnie, dobrze. I w ogóle sobie napisz sama ten hymn. Nawet nie melodię, tylko napisz sobie sama. I rzeczywiście punktem wyjścia była pierwsza zwrotka hymnu Friedricha Dewischeita, a potem sobie dopisałam tak jak czułam o Mazurach. Ja mam świadomość, że ja to napisałam dla siebie, na swój stan i wiedzę”[754].

Celem realizacji pozaszkolnej edukacji regionalnej poprzez działalność artystyczną jest zachęcenie uczestników do lepszego oraz głębszego poznania przeszłości regionu i dawnego regionalnego dziedzictwa kulturowego, a także spojrzenia na region z bardziej świadomej perspektywy:

„Osoby do mnie, te, które zdecydowały się podejść, powiedziały, że przeżyły podróż swoistą, co jest moim marzeniem, przeprowadzić ludzi przez pewne emocje i zostawić w takim ojej. Ojej, to nawet nie zachwyt, wie Pani, powiem, że przeszłam, razem przeszliśmy… przeszłam z tą kobietą i ze wszystkimi osobami, które mi towarzyszyły, czyli z sąsiadami, widzami, przez podróż, poznałam Mazurów. Bo w trakcie koncertu ja opowiadam. Słyszała Pani. Może wiadomo, że koncert w Ostródzie był bardzo pięknie przygotowany i były z cięciami, a tak na scenie siedzę godzinę i opowiadam. 2 piosenki, 3 piosenki, a potem mówię, z jakiego kalendarza, a kto, a co, a kim była dana osoba. Staram się przybliżyć i pokazać, że osoby piszące te wiersze, mimo iż mieszkały na Mazurach 100 albo i lepiej lat, nie tak bardzo się od nas różnią. Uczucia, poczucia, odczucia towarzyszą ludziom od zarania. Może

[753] Wywiad z Moniką Wierzbicką (Nina Nu)…
[754] Ibidem.

niektórzy są bardziej tego świadomi albo mniej, natomiast jesteśmy tacy sami. Mamy inne zabawki w życiu”[755].

Realizacja pozaszkolnej edukacji regionalnej, zdaniem rozmówczyni, opiera się na odczuwanej przez nią potrzebie poznania własnych korzeni i źródeł, a także na chęci przekazania drogą artystyczną historycznej i kulturowej wiedzy o regionie. To z kolei może stać się początkiem pogłębiania wiedzy o własnej tożsamości regionalnej:

„Ja mogę tylko powiedzieć, że ta część mojej działalności może być potraktowana czysto, tak to powiem, konfekcyjnie. No jest kobieta, śpiewa mazurskie wiersze, fajnie, ciekawie, no fajnie napisałaś, ktoś… i to jest okej, ale może być też przyczynkiem do kogoś, że powie ja cię kręcę, facet w połowie XIX wieku, taki, wiesz, urodził albo ten. No nie może być, a kto to jest. I ktoś sobie wejdzie do Internetu i wbije na przykład Gotfryd Bendziuła. Albo inne imię i nazwisko. I będzie chciał w tym pogrzebać. No bo to jest przepiękne, bo myślę, że grzebnięcie już, sam akt grzebnięcia, że mnie to zainteresowało, jest aktem pogłębiania wiedzy o swojej tożsamości. Jeśli komuś jest potrzebne, bo jak Pani wie, dla jednych osób jest to ważny aspekt życia, a dla niektórych w ogóle to nie ma znaczenia. I to też jest okej”[756].

Istotnym elementem podejmowanym przez *Monikę Wierzbicką (Nina Nu)* działań edukacyjnych i artystycznych jest poszukiwanie artystki wraz z odbiorcami znaczenia słowa „mazurskość”, zarówno w aspekcie przeszłości, jak teraźniejszości regionu:

„Muszę Pani powiedzieć, że ten temat jest tak głęboki, tak wielopłaszczyznowy, że ciężko mi się odnieść w ogóle do tego tematu. Ja myślę, że ja jestem taką kroplą w morzu tego tematu, który może komuś pomóc w przemyśleniach na temat siebie w świecie, w którym żyje. Tak myślę, czy powiedziałam to, co… tak. Nie odniosę się do tego tematu, bo oczywiście człowiek, który się urodził na Mazurach teraz, to powie, no jak, jestem Mazurem i to jest moja mazurskość, moja mazurskość to to i to. Natomiast… i będzie miał rację. Ja uważam, że będzie miał rację. Ale trzeba by było się zapytać, czym dla ciebie jest mazurskość. I myślę, że to jest słowo klucz, co znaczy słowo mazurskość”[757].

To pojęcie „mazurskości” jak zauważyła rozmówczyni, jest pojęciem wieloznacznym i dotyczy wielu kwestii związanych z postrzeganiem przez uczestników regionu, jego dziedzictwa kulturowego, a także własnej tożsamości regionalnej. Artystka poprzez swoją działalność artystyczną, która wpisuje się w obszar pozaszkolnej edukacji regionalnej,

[755] Wywiad z Moniką Wierzbicką (Nina Nu)…
[756] Ibidem.
[757] Wywiad z Moniką Wierzbicką (Nina Nu)…

przyczynia się do zanurzenia uczestników w dwóch kontekstach: czasowym oraz kulturowo-społecznym. Poprzez ukazanie roli przeszłości w kształtowaniu teraźniejszości w wymiarze zarówno tożsamościowym, jak i kulturowym, artystka tworzy możliwość wzmocnienia u uczestników poczucia zakorzenienia i ciągłości. Rozmówczyni, upowszechniając historyczną i kulturową wiedzę o regionie, przybliża ją odbiorcom poprzez umiejscowienie jej w teraźniejszości. Parafrazując A. I. Brzezińską im pełniejsza, mocniejsza oraz trwalsza jest pamięci o przeszłości, tym mocniejszy jest fundament tożsamości jednostki[758].

Odczuwana potrzeba poznania własnych korzeni jest także przyczyną rozpoczęcia działalności edukacyjnej *Piotra Szatkowskiego,* współredaktora kwartalnika „Cech – Mazurski Cejtunek", autora strony internetowej pt. „Po Mazursku – mazurskie niejsce w Internecÿ" i profilu na portalu społecznościowym. „Mazurskie słówko na dziś". Rozmówca dokonał tłumaczenia na mowę mazurską i pruską „Małego Księcia" i jest autorem części językowej „Elementarza Mowy Mazurskiej". Ta świadomość i chęć pogłębienia własnej tożsamości stała się początkiem drogi związanej z upowszechnianiem przez osobę badaną wiedzy o języku mazurskim:

> „Natomiast częściowo autochtoniczne korzenie ma moja mama. I to tylko częściowo, bo tak naprawdę czystym autochtonem była dopiero moja prababcia, więc daleki temat, o czym się dowiedziałem, mając 22-23 lata, już dokładnie tego nie pamiętam, ale jakoś tak już będąc dorosłym człowiekiem, w trakcie jakichś takich zwykłych rozmów rodzinnych. Bo też się zastanawiałem, skąd to się wzięło. Ja przez długi czas wierzyłem, że kompletnie nie mam żadnych korzeni lokalnych. Ale skąd te słówka wszystkie w mojej rodzinie? Po prostu mi się wydawało, że te kultury się na tyle przenikały, że te słówka przeszły poza, powiedzmy, ten etnos mazurski"[759].

Początkowo celem zindywidualizowanej edukacji regionalnej z zakresu wiedzy historycznej i kulturowej było zbudowanie lub odnalezienie tej tożsamości regionalnej przez rozmówcę:

> „No ale jak się uczyłem tego języka staropruskiego, to ogólny cel był taki właśnie, żeby jakoś zbudować tę swoją tożsamość albo może bardziej ją odnaleźć. Więc początki były też takie bardzo tożsamościowe, bym powiedział. Jeszcze przed liceum, tak naprawdę no będąc dzieckiem, zawsze coś tam we mnie grało, zawsze coś czułem, że pochodzę z takiego regionu, który jest nieco inny, ma nieco inne

[758] A. I. Brzezińska*, Dzieciństwo i dorastanie: korzenie tożsamości osobistej…,* s. 50.
[759] Wywiad z Piotrem Szatkowskim, online, dn. 23.01.2021.

elementy kulturowe, historyczne, który u nas pod Działdowem najczęściej był przedstawiany w kontraście do Mazowsza”[760].

Rozmówca podkreślił w swojej wypowiedzi, jak ważne znaczenie ma w jego życiu poznawanie własnych regionalnych korzeni, które miało wpływ na podjęcie działań, opierających się na pielęgnacji regionalnego dziedzictwa kulturowego:

„[..] więc to też troszkę gdzieś krążyło w historiach rodzinnych, w jakichś tam, powiedzmy, takich już prawie mitach rodzinnych, a sam nie miałem okazji tej babci poznać. No tak. No i w tym momencie, kiedy się dowiedziałem też o tych częściowych korzeniach, choćby skromnych, jakby zrozumiałem też, że to jest ta ścieżka, którą powinienem podążać, bo to jest no jakieś dziedzictwo, które jest zapomniane praktycznie we wszystkich niemal rodzinach na Mazurach , bo tych rodzin mieszanych troszkę jest, ale z reguły one są już w pełni gdzieś myślami w takim życiu codziennym, nie zajmują się po prostu tą edukacją regionalną czy w ogóle świadomością lokalną, tożsamością”[761].

Samodzielne zdobywanie wiedzy w kwestii poznania dziedzictwa kulturowego Mazur przyczyniło się do realizacji pomysłów, które w późniejszym czasie zaczęły wpisywać się w obszary pozaszkolnej edukacji regionalnej:

„Czytałem właśnie dużo o Prusach, uczyłem się języka pruskiego, potem o mowie mazurskiej. Pierwszym takim większym źródłem, choć w sumie nieprofesjonalnym, to był słownik Erwina Kruka, który w Internecie krąży do dziś. I tam zauważyłem, że jest część słówek, które pokrywają się po prostu z tymi, które znam z domu. Nawet do pana Kruka napisałem chyba gdzieś tam w ‘11 czy ’12 roku. Przesłałem mu swoją listę tych słówek. On tam podziękował i potem widziałem chyba, że nawet część dopisał do tego swojego słowniczka. Że ostatnia aktualizacja była chyba właśnie gdzieś tam z ’11 roku i tam widziałem, że część moich słówek została dopisana, część pewnie została uznana za niemazurskie i nie została dodana. A potem postanowiłem… Może tak. Chciałem się uczyć tego wszystkiego, chciałem się uczyć mowy mazurskiej, ale też znałem swoją taką tendencję do dosyć łatwego porzucania tematu, więc postanowiłem sobie, że dobra, założę stronę na Facebooku. Może tam kilkaset osób to polubi, a przy okazji ja będę miał taką motywację, żeby się też samodzielnie tego wszystkiego uczyć. Czyli jakby samodzielna nauka poprzez przekazywanie wiedzy. Trochę w ten sposób. Celem bezpośrednim nie była edukacja regionalna, nie było edukowanie innych, tylko bardziej przymuszenie, zmotywowanie siebie do działalności w tym temacie. Potem oczywiście to

[760] Wywiad z Piotrem Szatkowskim…
[761] Ibidem.

ewoluowało, bo widziałem, że jest zapotrzebowanie i że ludzie naprawdę się interesują tym tematem, co było pewnym zaskoczeniem”[762].

Pozaszkolna edukacja regionalna realizowana przez rozmówcę skierowana jest do wszystkich osób zainteresowanych oraz odczuwających potrzebę „zakorzenienia się” w regionie, które stanowi ich miejsce urodzenia oraz codziennego życia:

„[…] oczywiście siłą rzeczy proporcjonalnie to głównymi odbiorcami są osoby, które tych korzeni autochtonicznych w ogóle nie mają. To są właśnie ci nowi mieszkańcy, tak zwani nowi Mazurzy. Ja sam nie do końca jestem w stanie określić, nazwać, jak te osoby… jaką mają tożsamość. Bo dla mnie jest to też trochę zagadkowe, muszę przyznać. Jest to jakaś konstrukcja, która z jednej strony gdzieś czerpie z tych elementów historycznych, kulturowych. Często się to na przykład wyraża w jakiejś dbałości o cmentarze tak zwane poniemieckie czy właśnie w chęci poznawania jakichś elementów gwarowych czy obyczajów. Ale mi się wydaje, że tym punktem wyjściowym był po prostu fakt, że oni się tu urodzili, jakby innego regionu nie znali i nie chcieli chyba zamieszkiwać w takiej pustce kulturowej. Tylko mówię, to nie do końca jest jeszcze przeze mnie… jakby nie do końca rozumiem, jak to się ukształtowało. Widzę pewną tendencję i widzę to, że młode pokolenie coraz bardziej jakby czuje się po prostu, że jesteśmy… no co, jesteśmy jakimiś Mazurami. Zaciera się ta kategoria rdzennej mazurskości. […] Ale myślę, że to jest proces, którego po prostu nie da się odwrócić. I mało tego. Uważam zresztą, że to jest proces tak naprawdę pozytywny. Znaczy mi się wydaje, że to, że się jakaś specyficzna tożsamość mazurska kształtuje nawet wśród tych nowych mieszkańców, to jest raczej pozytywne zjawisko, ponieważ ja wierzę, że po prostu bardziej się wtedy dba o ten region, jeżeli się odczuwa w nim jakąś wspólnotę, że bardziej zależy na tym regionie, na dobru tego regionu.”[763].

Prowadzone przez rozmówcę regionalne działania edukacyjne przyczyniają się nie tylko do pogłębienia u uczestników wiedzy na temat mowy mazurskiej jako dziedzictwa kulturowego Mazur, ale także zachęcają odbiorców do jej samodzielnej nauki:

„No na pewno jeszcze jeśli chodzi o to pytanie związane z jakimś przyswojeniem tego, co ja próbuję propagować. Zdarzają się pojedyncze osoby, które tej mowy faktycznie zaczynają używać. Na przykład w Internecie. No zresztą swego czasu powstała ta grupa Mazurska Gadka, gdzie ja też no byłem jednym z adminów, obecnie już na tej grupie nie jestem, ale tam faktycznie widziałem ten proces na własnych oczach, jak ludzie od pojedynczych słówek zaczynali przechodzić do

[762] Wywiad z Piotrem Szatkowskim…
[763] Ibidem.

> konstruowania jakichś zdań, coraz lepiej to… to normalnie wyglądało jak proces uczenia się każdego języka, nie? Że coraz mniej było błędów, coraz lepiej to było zapisane, coraz bardziej dotykało, powiedzmy, tego sedna, czym jest ta mowa. Jakoś coraz bardziej naturalnie to wyglądało. No a takim największym ewenementem no to jest taki 16-latek z Węgorzewa, który nauczył się po mazursku na podstawie „Małego księcia" i chwilę potem „Inwokację" na mazurski przełożył"[764].

Poprzez prowadzoną działalność edukacyjną osoba badana aktywizuje uczestników do samodzielnego kształcenia się oraz rozwijania umiejętności związanych z posługiwaniem się mową mazurską. Ma to także wpływ na proces kształtowania się u odbiorców tożsamości regionalnej, która związana jest z poszukiwaniem oraz poznawaniem własnych korzeni. Cele tej pozaszkolnej edukacji regionalnej związane są z upowszechnianiem wiedzy o regionie w aspekcie historii i regionalnego dziedzictwa kulturowego, jakim jest mowa mazurska, a także kształtowania więzi łączących obecnych mieszkańców z bogactwem kulturowym Mazur. Chęć poznania własnych źródeł przez rozmówcę stało się początkiem jego drogi, która została wytyczona m.in. przez dzieje jego rodziny. Poprzez znajomość i pamięć o historii rodziny wzmacniane jest poczucie tożsamości kulturowej, a także regionalnej. Historia jednostki jest związana historią regionu, więc niemożliwe jest całkowite oderwanie własnej historii od dziejów miko oraz makro świata. To poprzez realizację pozaszkolnych działań edukacyjnych rozmówca dąży do zachowania pamięci o historii i dziedzictwie kulturowym regionu.

[764] Ibidem.

Tabela 3. Porównanie pozaszkolnej edukacji regionalnej realizowanej przez badane podmioty

	Muzeum im. Michała Kajki w Ogródku	**Muzeum Pogranicza w Działdowie**	**Mazurski Park Krajobrazowy**	**Muzeum Historyczne w Ełku**	**Muzeum Kultury Ludowej w Węgorzewie**
Przedmiot pozaszkolnej edukacji regionalnej	Literackie dziedzictwo kulturowe regionu.	Historia Działdowa i regionu.	Lokalna oraz regionalna przyroda, bogactwo kulturowe Mazur.	Historia i dziedzictwo kulturowe Ełku i Mazur.	Kultura ludowa grup etnicznych i narodowościowych, zamieszkujących w przeszłości i obecnie Mazury.
Główne obszary tematyczne pozaszkolnej edukacji regionalnej	- życie i twórczość Michała Kajki oraz innych poetów mazurskich - tożsamość regionalna dawnych mieszkańców Mazur	- historia średniowiecza i zakonu Krzyżackiego w Działdowie i okolicach - przedstawienie losów i osiągnięć lokalnych mieszkańców na przestrzeni dziejów	- tematy przyrodnicze związane z poznaniem i ochroną lokalnej/ regionalnej natury - wiedza o regionalnym dziedzictwie kulturowym - życie i działalność Karola Małłka	- historia Ełku od czasów średniowiecza po czasy współczesne - dziedzictwo kulturowe Mazur - życie i twórczość wybitnych osób związanych z Ełkiem i Mazurami	- wiedza o kulturze ludowej Mazur - historia Węgorzewa i Mazur - losy historyczne mieszkańców północnej i wschodniej Polski oraz terenów przygranicznych
Cele prowadzonych działań edukacyjnych	- eksponowanie pogranicza kulturowego - przekazywanie wiedzy o literackiej kulturze regionu - aktywizacja i kształtowanie postaw uczestników wobec regionu	- upowszechnianie wiedzy oraz popularyzacja dziedzictwa kulturowego Działdowa i regionu Mazur - zachęcenie mieszkańców Działdowa do spojrzenia na przeszłość regionu i miejscowości ze zróżnicowanych perspektyw	- przekazywanie regionalnej/lokalnej wiedzy przyrodniczej - kształtowanie postaw wobec dziedzictwa przyrodniczego oraz kulturowego regionu	- upowszechnianie wiedzy o historii oraz kulturze Ełku i Mazur - integracja i aktywizacja mieszkańców Ełku - kształtowanie więzi uczestników, z Ełkiem i Mazurami	- kształtowanie postawy szacunku dla własnego dziedzictwa kulturowego - aktywizacja i integracja mieszkańców Węgorzewa i regionu - wzmacnianie poczucia przynależności i identyfikacji z regionem

	Muzeum Warmii i Mazur Oddział Muzeum w Mrągowie	Izba Regionalna w Wejsunach	Koło Gospodyń Wiejskich w Brodowie „Praktyczne Panie z Brodowa”	Nina Nu (Monika Wierzbicka)	Piotr Szatkowski
Przedmiot pozaszkolnej edukacji regionalnej	Historia Mrągowa i okolic, Warmii i Mazur.	Historia i życie codzienne mieszkańców Wejsun i ludności autochtonicznej Mazur. Lokalne i regionalne dziedzictwo kulturowe.	Historia Brodowa i Mazur Regionalne tradycje kulinarne.	Dawna i obecna poezja mazurska.	Mowa mazurska jako dziedzictwo kulturowe regionu.
Główne obszary tematyczne pozaszkolnej edukacji regionalnej	- dzieje historyczne Mrągowa i okolicznych terenów; - losy historyczne Warmii i Mazur; - regionalne dziedzictwo kulturowe - rekonstrukcja bitwy pod Wopławkami	- życie codzienne dawnych mieszkańców Wejsun i Mazur - regionalna/lokalna sztuka i literatura	- dawne i współczesne regionalne tradycje kulinarne - losy dawnych mieszkańców Brodowa i Mazur - dawna i dzisiejsza kultura regionalna	- twórczość poetycka dawnych i współczesnych poetów mazurskich oraz nawiązujących w swojej twórczości do Mazur - historia regionu ujmowana z perspektywy codziennego życia	- dawna i obecna mowa mazurska - historia Mazur i jej dziedzictwa kulturowego - tożsamość kulturowa, osobowa, społeczna autochtonicznej ludności Mazur
Cele prowadzonych działań edukacyjnych	- budowanie dialogu, -poznanie i zrozumienie różnych sposobów postrzegania regionu przez uczestników - integracja i aktywizacja mieszkańców - kształtowanie w odbiorcach poczucia ciągłości historycznej	- integracja i aktywizacja mieszkańców Wejsun - popularyzacja wiedzy o życiu dawnych mieszkańców Wejsun i Mazur - ochrona i pielęgnacja ważnych wartości dla lokalnej społeczności - kształtowanie poczucia przynależności u młodych mieszkańców Wejsun	- upowszechnianie wiedzy o lokalnej i regionalnej historii - popularyzacja regionalnych tradycji kulinarnych - wskrzeszenie „ducha Mazur” - zmiana postaw młodych mieszkańców Brodowa wobec przeszłości regionu - zachowanie pamięci o dawnych mieszkańcach Brodowa i Mazur	- zachęcenie uczestników do poznania przeszłości regionu i literackiego dziedzictwa kulturowego regionu - upowszechnianie wiedzy o twórczości i życiu dawnych poetów mazurskich	- popularyzacja wiedzy o mowie mazurskiej i historii regionalnej - aktywizacja i zachęcenie odbiorców do nauki mowy mazurskiej oraz posługiwania się nią - chęć ochrony i pielęgnacji pamięci o mowie mazurskiej jako regionalnej wartości kulturowej

Źródło: Opracowanie własne na podstawie treści wywiadów przeprowadzonych z podmiotami oraz analizy dokumentów, realizującymi pozaszkolną edukację regionalną na Mazurach

Tabela nr 3 stanowi porównanie pozaszkolnej edukacji regionalnej prowadzonej przez podmioty, biorące udział w wywiadzie. Treści wywiadów posłużyły jako źródło zawartych w niej informacji. Porównania dokonano na podstawie wybranych aspektów, które zostały poruszone przez wszystkich rozmówców podczas udzielania wywiadów. Do nich należy przedmiot pozaszkolnej edukacji regionalnej, jej głównie obszary tematyczne oraz cele. Na podstawie sparafrazowanych wypowiedzi badanych przedmioty pozaszkolnej edukacji regionalnej dotyczą głównie historii regionu i regionalnego dziedzictwa kulturowego lub przyrodniczego z uwzględnieniem losów historycznych danej miejscowości i charakterystycznych cech kulturowych dawnej oraz obecnej społeczności mieszkańców. Główne obszary tematyczne pozaszkolnej edukacji regionalnej wynikają z jej przedmiotu i dotyczą w szerszym oraz w węższym zakresie historii i kultury regionu Mazur. Cele prowadzonych działań edukacyjnych w przypadku instytucji kulturowych oraz Koła Gospodyń Wiejskich „Praktyczne Panie z Brodowa" jako społecznej organizacji zależą od przyjętych zadań statutowych, zaś w przypadku osób prywatnych od charakteru ich działań artystycznych i edukacyjnych

3.1.2 Formy i treści pozaszkolnej edukacji regionalnej realizowanej na terenie wybranych miejscowości mazurskich

Badania w niniejszej pracy objęły formy i treści pozaszkolnej edukacji regionalnej realizowanej na terenie wybranych miejscowości mazurskich. Materiał badawczy składał się ze zrealizowanych wywiadów z podmiotami, prowadzącymi pozaszkolną edukację regionalną oraz ze zgromadzonych dokumentów, które umożliwiły merytoryczne uzupełnienie treści wywiadów. W analizie danych wykorzystano także notatki terenowe, które zostały wykonane podczas realizacji badań w terenie.

W przypadku *Muzeum im. Michała Kajki w Ogródku* formy i treści pozaszkolnej edukacji regionalnej wyróżniają się dużym zróżnicowaniem. Na podstawie analizy oferty edukacyjnej tej Instytucji można zauważyć jej ścisłe powiązanie tematyczne z twórczością i życiem Michała Kajki, a także literackim dziedzictwem kulturowym regionu, szczególnie w postaci dawnej poezji mazurskiej. Wymiarem przestrzeni fizycznej, a zarazem symbolicznej nawiązującym do regionalnego dziedzictwa kulturowego jest umiejscowienie Muzeum w domu, który w przeszłości był domem mieszkalnym poety mazurskiego Michała Kajki.

Wnętrze Muzeum eksponując twórczość poety, umożliwia spojrzenie na nią z perspektywy historii oraz dziedzictwa kulturowego regionu, o czym wspomniał podczas wywiadu rozmówca:

„A więc każdy kto przychodzi do Muzeum zapoznaje się z ekspozycją. Ekspozycja zbudowana jest tak, że pierwsza sala wprowadza w historię regionu, taką nawet by powiedzieć daleką, bo sięgającą tych czasów Prusów i czyli tego roku świętego Wojciecha, Krzyżaków i tak dalej, i tak dalej. Potem, potem hołdu i tak aż do czasów nam współczesnych”[765].

Chronologiczne przedstawienie historii Mazur pozwala odbiorcom na zapoznanie się ważnymi wydarzeniami historycznymi i tworzy fundament wiedzy, dotyczącej regionalnego dziedzictwa kulturowego. Należy zwrócić uwagę na to, że historyczna ciągłość kulturowa regionu Mazur została przerwana po II wojnie światowej, a na jej miejscu pojawiło się duże zróżnicowanie kulturowe. Każda z osób, która przybyła na te tereny przyniosła sobą nie tylko nadzieje, oczekiwania, plany, ale przede wszystkim swój bagaż kulturowy. Dzięki temu możliwe jest spojrzenie na historię tych ziem sprzed 1945 roku, a także z punktu widzenia dziejów współczesnych.

Kolejna część Muzeum została poświęcona tematyce regionalnej tożsamości dawnych mieszkańców Mazur. To m.in. aspekty religijne należały do ważnych czynników kształtujących proces tożsamościowy:

„[…] mamy też ten element bardzo silnie regionalny, bo tą tożsamość religijną i ten aspekt tych różnic religijnych, czy też tu dominujących tej grupy, czyli ewangelików. Czyli mamy święte księgi kościoła ewangelickiego, mamy czasopisma”[766].

Istotna jest także kwestia związana z piśmiennictwem, które dużą rolę odgrywało w procesie kształtowania się tożsamości kulturowej i regionalnej dawnych mieszkańców Mazur. W nawiązaniu do historycznych dziejów za pióra chwytały nie tylko osoby wykształcone i piastujące wysokie stanowiska, ale przede wszystkim ludność chłopska, która poprzez swoją twórczość dzieliła się swoją codziennością. W Muzeum poświęcono część wystawy piśmiennictwu mazurskiemu, w tym poezji i poetów mazurskich:

„i kolejny element to ci mazurscy, piszący ludowi, czy tez inni piszący na Mazurach w języku polskim. My oddajemy taką przestrzeń, bo takich muzeów na Mazurach póki co nie ma i tych poetów by pokazywały: Luśtycha, Dondera i tak dalej, i tak dalej by wymienić jeszcze wielu z nich”[767].

[765] Wywiad z przedstawicielem Muzeum im. Michała Kajki w Ogródku…
[766] Ibidem.
[767] Ibidem.

To zetknięcie się z poezją mazurską stanowi element treści pozaszkolnej edukacji regionalnej, w której to widoczny jest element tożsamościowy w postaci silnych więzi dawnych twórców poezji z regionem.

Kolejną formą pozaszkolnej edukacji regionalnej jest prowadzona w siedzibie biblioteka mazurska, w której od 2015 roku gromadzone są polskojęzyczne dzieła. To przedsięwzięcie nawiązuje do historii tego miejsca, kiedy to Michał Kajka prowadził w swoim domu bibliotekę ludową. Muzeum nawiązuje do przeszłości i odtwarza te działania. Obecnie zbiór biblioteczny liczy ponad 600 woluminów, których tematyka dotyczy historii i dziedzictwa kulturowego Mazur.

W ramach pozaszkolnej edukacji regionalnej Muzeum organizuje zajęcia edukacyjne przeznaczone dla każdej grupy uczestników. Placówka oferuje możliwość skorzystania z lekcji muzealnych pt. „Zdobądź wiedzę o Mazurach", których treści nawiązują do poniższej tematyki[768]:

- „Przyroda mazurska w twórczości Michała Kajki",
- „Z czego śmieli się nasi dziadkowie – Opowieści ucieszne Michała Kajki",
- „Bóg śpi na Mazurach – obrzędowość i religijność mieszkańców regionu",
- „Michał Kajka – od pruskiego regalisty do polskiej tożsamości narodowej",
- „Gwara mazurska, mowa potoczna dawniej i dziś",
- „Bajki mazurskie, legendy i baśnie z Krainy Wielkich Jezior Mazurskich",
- „Wsi spokojna, wsi wesoła…Jak żyło się na wsi w czasach Michała Kajki?"
- „Historia Mazur utrwalona w poezji",
- „Tamtych Mazur już nie ma. Co się stało na Mazurach? O nieznanej historii naszego regionu".

Tematyka zajęć edukacyjnych świadczy o ścisłym powiązaniu jej z regionem z perspektywy dziejów historycznych i kultury regionalnej. Nawiązują one do aspektów, które silnie oddziaływały na proces kształtowania się tożsamości regionalnej dawnych mieszkańców Mazur i które również mogą mieć wpływ na kształt tożsamości regionalnej współczesnych odbiorców. To przyroda, religijność i obrzędowość, język, a także piśmiennictwo stają się wiodącymi motywami podejmowanymi przez Muzeum działań edukacyjnych. Ważna jest także tematyka, dotycząca historii Mazur, która została utrwalona w poezji i która zachęca do głębszego jej poznania. To określenie „tamtych Mazur", które pojawia się w tytule zajęć edukacyjnych, budzi różne emocje i nasuwa wiele pytań: „Jakich Mazur?", „Czy były inne

[768] *Oferta Muzeum Michała Kajki w Ogródku*, http://www.michalkajka.pl/nasza-oferta/ [dostęp: 12.04.2022]

Mazury i jeżeli tak, to jakie?", „Co się zatem wydarzyło na tych ziemiach, że te dawne przestały istnieć?" i wreszcie „Dlaczego historia naszego, a więc postrzeganego jako część swojej tożsamości, jest nieznana?", „A jak nieznana, to czy na pewno mogę stwierdzić, że ten region jest mój i nasz?"

Każda zorganizowana grupa odwiedzających może skorzystać z powyższej oferty zajęć edukacyjnych, a także zaproponować własne tematy, lub obszary zainteresowań. Podczas rozmowy została nakreślona przez rozmówcę najczęstsza tematyka tych działań:

> „[…]jeżeli przyjeżdżała wycieczka z Polonii stąd, to bardziej interesowałby ich temat piśmiennictwa, ewentualnie taki kontekst religijny, językowy i tak dalej. Jeżeli przyjeżdżała wycieczka z historykiem, no to wszystkie te tematy związane z historią i jeśli chodzi jeszcze o język, to też były kwestie gwarowe, czyli gwary mazurskiej, jak kto woli języka mazurskiego, to zależy jak to definiować. No i oczywiście, takie typowo znaczące tradycji, czy też obrzędowości mazurskiej… Czyli to najczęściej było tak, jakby wycieczka pojawiała się zazwyczaj w okolicach listopada, to tu najczęściej mieliśmy seniorów, to zawsze były takie lekcje muzealne o świętach, jeśli tak gdzieś w okresie kwietnia, to takie tematy wielkopostne i tak dalej"[769].

Powyższa wypowiedź wskazuje na to, że przy wyborze obszarów tematycznych decydują zróżnicowane czynniki, np. zbliżające się święta religijne lub też szczególne zainteresowania danej grupy. Ze względu na to, że pozaszkolna edukacja regionalna skierowana jest do zróżnicowanych grup wiekowych, Muzeum przygotowało ofertę dostosowaną do potrzeb i wieku uczestników. W przypadku dzieci i młodzieży przekazuje treści edukacyjne poprzez zabawę i aktywność. W ramach gier terenowych i zabaw kreatywnych pt.: „Ogródkowe podchody" dzieci, młodzież, a także rodziny z dziećmi mają możliwość zdobycia wiedzy o regionie o następującej tematyce[770]:

- „Śladami mazurskiej poezji";
- „Tropem zaginionych wersów. Literackie podchody na Łące Poetów";
- „Poetycki labirynt. Poznaj polskich poetów i znajdź wyjście z labiryntu";
- „Z mazurskich jezior na morza i oceany. O mazurskiej naturze, zwierzętach i drzewach";
- „Gry, zabawy z dawnych lat. Kreatywna rozrywka na Łące Poetów";
- „Etno-zabawy u Michała Kajki. Jak żyli i co robili nasi przodkowie?";

[769] Wywiad z przedstawicielem Muzeum im. Michała Kajki w Ogródku…
[770] *Oferta Muzeum Michała Kajki w Ogródku…,* s. 10.

- „Otwarta scena. Teatralne zabawy na Ogródkowej scenie";
- „Obudź kreatywność – Jak będzie wyglądał świat za 20 lat. Tworzymy innowacje w domu pełnym kreatywności".

Dodatkowo dla młodszych uczestników przeprowadzane są warsztaty artystyczno-edukacyjne pt.: „Bajki u Kajki. Wkraczamy w świat wyobraźni", których celem jest zapoznanie młodszych dzieci i młodzieży bajkami mazurskimi, polskimi, a także pochodzących z różnych części świata[771]. To poprzez działania edukacyjne oparte na pobudzaniu kreatywności, rozwijaniu wyobraźni, a także przede wszystkim na zabawie, najmłodsi mogą zdobyć wiedzę, dotyczącą dziedzictwa kulturowego Mazur np. w postaci bajek, baśni, podań i legend regionalnych. To z kolei może przyczynić się do pojawienia się więzi między młodym pokoleniem a regionem, szczególnie gdy ich znajomość pozwala spojrzeć na określone miejsca z innej perspektywy. Ponadto, przedstawienie zarówno legend i opowieści mazurskich, jak i polskich oraz o światowym uniwersalnym charakterze, pozwala na dokonanie porównań między nimi i odszukiwaniu podobieństw/różnic, a także umożliwia zauważenie i zrozumienie symboliki - uniwersalnej oraz specyficznej dla danej baśni, bajki, podania lub legendy.

Kolejną interesującą, a zarazem nowoczesną formą pozaszkolnej edukacji regionalnej realizowanej przez Muzeum jest tzw. „Questing. Podążając szlakami Michała Kajki"[772]. To działanie, które pozwala poprzez aktywność, a więc na odszukaniu miejsca na podstawie wierszowanych łamigłówek, na nabycie o nich wiedzy historycznej, kulturowej lub przyrodniczej. Uczestnicy kierując się mapą oraz wspomnianymi już zagadkami i wędrując nieoznakowanym szlakiem, próbują odnaleźć ukryte miejsce, otrzymując za to także nagrodę.

Muzeum również w swoich edukacyjnych działaniach przenosi się do wirtualnej przestrzeni. Na stronie internetowej placówki oraz w serwisie Youtube można zapoznać się z krótkimi filmikami, poświęconymi okolicom Muzeum, umożliwiającymi wirtualne zwiedzanie instytucji, a także przekazującymi wiedzę o historii i teraźniejszości Muzeum, o czym wspomniał rozmówca:

> „[…] gdzie opowiadamy o muzeum, opowiadamy o teraźniejszości muzeum, o jego historii i opowiadamy o naszej okolicy, o najbliższych trzech, czterech wsiach istotnych z punktu widzenia życia Kajki, też wprowadzających w ten kontekst mazurski – trochę o Prusach, trochę o kolei, trochę o legendach, bo tutaj w tym

[771] Ibidem…, s. 11.
[772] *Oferta Muzeum Michała Kajki w Ogródku…*, s. 13.

> pobliskim naszym kościele jest związana też taka legenda, która mimo że tych Mazurów nie ma, to przetrwała do naszych dzisiejszych czasów”[773].

W tych miejscach publikowane są także krótkie filmy, na których można posłuchać poezji mazurskiej zaprezentowanej przez aktorów[774]. Taka forma ekspozycji wierszy mazurskich, dziejów historycznych i współczesnych instytucji, a także możliwość wirtualnych odwiedzin pozwala na nabycie tej wiedzy regionalnej bez względu na miejsce i czas. Połączenie zarówno stacjonarnej, jak i online formy pozaszkolnej edukacji regionalnej ma szansę dotrzeć do większego grona odbiorców zainteresowanych wzięciem w niej udziału. Muzeum stara się prowadzić działania z zakresu pozaszkolnej edukacji regionalnej, wykorzystując narzędzia internetowe, takie jak portale społecznościowe. To na prowadzonych profilach publikowane są regionalne treści edukacyjne, które docierają nie tylko do społeczności lokalnej, ale także do uczestników z kraju i ze świata.

Innymi formami pozaszkolnej edukacji regionalnej są również działania promocyjno-edukacyjne podejmowane przez Muzeum:

> „To oczywiście są najczęściej publikacje, zawierające wiersze Michała Kajki, ale też staramy się dodatkowo umieszczać tam informacje, takie precyzujące same treści utworów, żeby pozostawiać tego czytelnika z takim materiałem wyłącznie samego wiersza, bo on może być niezrozumiały bez kontekstu, lub tez bez zrozumienia tego słownictwa gwarowego. No i oczywiście, wszystkie te elementy, […], nie mówię tu wyłącznie o dużych publikacjach, ale też o pojedynczych ulotkach, czy też materiałach które nam się rozchodzą w sezonie letnim”[775].

Przykładem jest mapa zatytułowana „Szlakiem warmińskich i mazurskich artystów słowa”, która wręczana jest każdemu odwiedzającemu Muzeum[776]. To na niej znajduje się subiektywna lista poetów mazurskich, a także oznaczenia najważniejszych muzeów i izb pamięci poświęconych regionalnej kulturze i historii. Na wspomnianej mapie zaznaczono miejsca, które są powiązane z takimi poetami jak Marcin Giersz (Gress), Karol Małłek, czy Jan Luśtych. Taka forma jednocześnie promocji, jak i pozaszkolnej edukacji regionalnej pozwala na pogłębienie wiedzy o danej miejscowości i dziedzictwa kulturowego regionu Mazur.

Zamieszczone informacje na materiałach promocyjno-edukacyjnych w przejrzysty sposób przekazują wiedzę o dawnej regionalnej kulturze regionu i zachęcą do odwiedzenia

[773] Wywiad z przedstawicielem Muzeum im. Michała Kajki w Ogródku….
[774] *Muzeum Michała Kajki w Ogródku*, https://www.youtube.com/channel/UCX4eiyYe4mZnzxJW2Q0flPQ, [dostęp: 20.04.2022]
[775] Wywiad z przedstawicielem Muzeum im. Michała Kajki w Ogródku….
[776] *Mapa pt.: „Szlak Mazurskich i Warmińskich artystów słowa”* jest udostępniania odwiedzającym w siedzibie Muzeum.

miejscowości związanych z poetami mazurskimi. Określają także pewną kontekstualność, pozwalającą odbiorcy nie tylko na interpretację danego utworu, ale przede wszystkim na jego głębszy odbiór. To element ważny i istotny w przypadku pozaszkolnej edukacji regionalnej realizowanej poprzez materiały edukacyjne szeroko upowszechniane np. w postaci broszur, ulotek.

Pozaszkolna edukacja regionalna realizowana poprzez Muzeum ma również charakter naukowy i popularnonaukowy. Instytucja cyklicznie organizuje spotkania historyczne w zależności od sytuacji finansowej:

> „To jest najczęściej pięć, sześć spotkań historycznych, podczas których poruszamy różną tematykę, dotyczącą historii regionu. Na przykład w tym roku była to kwestia I wojny światowej na Mazurach, to jest pierwsza rzecz, druga o rozwoju kolejnictwa na Mazurach, trzeci element, tez taki typowo, dotyczący historii regionu, czy w ogóle takiej tożsamości regionalnej to obecność społeczności żydowskiej na Mazurach przed 45 rokiem. I kolejny element to sytuacja powojenna, czyli 1950-1956 na Mazurach i jeszcze jeden temat dotyczył plebiscytu, tak, bo to w zeszłym roku było stulecie obchodu plebiscytu"[777].

Powyższa wypowiedź rozmówcy wskazuje na to, że tematyka spotkań historycznych jest ściśle związana nie tylko z dziejami miejscowości i okolic, ale przede wszystkim Mazur i dotyczy zróżnicowanych kwestii np. gospodarczych, politycznych, społecznych. Ważny jest cykliczny charakter realizowanych przedsięwzięć, dzięki czemu wydarzenia te zaczynają być postrzegane jako sztandarowe i stają się elementem edukacyjno-kulturowym charakterystycznym tej Instytucji.

W ramach przeprowadzonej analizy dokumentów i publikowanych treści pod kątem form i treści edukacyjnych wyszczególniono ich cele. Muzeum pozaszkolnej edukacji poprzez materiały edukacyjne dąży do pobudzania aktywności mieszkańców regionu, nawiązywania współpracy i eksponowanie lokalnej/regionalnej twórczości artystycznej. Muzeum w ramach swoich działań, także w obszarze edukacyjnych zajmuje się popularyzacją:

> „[…] nazwijmy to twórczości regionalnej, czyli, to co my możemy z naszej strony robić, to znaczy, jeżeli są artyści, którzy tworzą współcześnie, nie wiem, muzykę, jakiekolwiek wydania, dotyczące Mazur i zwracają się do nas ze wsparciem i my mamy takie środki, to im to umożliwiamy. To taka edukacja regionalna, która robi się ponadregionalna"[778].

[777] Wywiad z przedstawicielem Muzeum im. Michała Kajki w Ogródku…
[778] Ibidem

Dzięki temu twórczość współczesnych artystów dotycząca regionu może przekroczyć jej granice i dotrzeć do szerokiego grona odbiorców. Ta wiedza o regionie przekazywana za pomocą sztuki dociera do różnych środowisk, w tym także artystycznych, rozbudzając zainteresowanie dziedzictwem kulturowym, zarówno przeszłym, jak i współczesnym. A co ważne – to dawne bogactwo kulturowe w uwspółcześnionej formie ma szansę przetrwać wśród obecnych i przyszłych pokoleń.

Ta kwestia jest szczególnie widoczna i podkreślana w toku działań prowadzonych przez Muzeum. Twórczość Michała Kajki oraz innych poetów mazurskich wyróżnia się charakterystycznym dla tego regionu językiem, za pomocą którego można „wejść" w świat zamknięty w poezji mazurskiej. Istnienie języka regionalnego sprawia, że kultura regionu wyróżnia się od pozostałych regionów. Odkrywanie i poznawanie przez uczestników regionalnego dziedzictwa kulturowego zwiększa świadomość istnienia kultury regionalnej, co ma istotne znaczenie w procesie kształtowania się tożsamości regionalnej. Pozaszkolna edukacja regionalna prowadzona przez Muzeum jest niejako powrotem do źródeł kultury regionalnej, szczególnie że prowadzona jest przy zastosowaniu zróżnicowanych form i skierowana jest do wszystkich grup wiekowych. Dzięki temu każda osoba zainteresowana może wziąć udział w tych wydarzeniach, pogłębiając swoją wiedzę na temat dawnej i obecnej kultury regionalnej.

Kolejną instytucją, która została objęta procesem badawczym i realizuje pozaszkolną edukację regionalną jest *Mazurski Park Krajobrazowy w Krutyni*. Instytucja ta inicjuje tego typu przedsięwzięcia w ramach funkcjonowania przy placówce Ośrodka Edukacji Przyrodniczo-Kulturowej:

> „Pierwsza rzecz to jest właśnie funkcjonowanie Ośrodka Edukacji Przyrodniczo-Kulturowej. Tutaj przy siedzibie Mazurskiego Parku Krajobrazowego mamy taką starą stodołę, która została zaaranżowana na ośrodek edukacji i tutaj jakby najbardziej skupia się na tym ośrodku nasza edukacja"[779].

To w tym budynku organizowane są tematyczne działania edukacyjne związane z określonym tematem pomieszczenia. Jednym z głównych jest tzw. „Izba Przyrodnicza", w której eksponowana jest regionalna fauna skategoryzowana zgodnie z ekosystemami, która:

> „[…] ma na celu pokazanie dzieciom, no głównie dzieciom, ale też często i dorośli się łapią na tym, że nie znają naszych rodzimy gatunków. U nas na Mazurach spotykanych i te zwierzęta są umieszczone w dioramach tematycznych odnośnie

[779] Wywiad z przedstawicielką Mazurskiego Parku Krajobrazowego w Krutyni (O2….

ekosystemów. Czyli mamy tutaj nasze, charakterystyczne dla nas ekosystemy, jak las, jezioro, łąka, rzeka”[780].

W tej części Ośrodka zgromadzono ponad 300 eksponatów oraz 6 tematycznych dioramów[781], w których eksponowane są zwierzęta występujące w charakterystycznych siedliskach Parku. W ramach edukacji regionalnej Ośrodek organizuje lekcje muzealne, które są nie tylko skierowane do uczniów szkół, ale również osób prywatnych:

„[…]więc tutaj w ośrodku naszą taką najważniejszą formą jest…są takie lekcje muzealne, tak? Dla szkół, dla osób prywatnych, którzy do nas tutaj zajrzą”[782].

Dzięki temu osoby prywatne mają możliwość zdobycia wiedzy, dotyczącej regionalnej przyrody, z której słyną Mazury. Ośrodek realizuje działania edukacyjne, które skupiają się na wiedzy przyrodniczej i historyczno-kulturowej. W budynku Ośrodka znajduje się pomieszczenie tzw. „Izba Pamięci Karola Małłka”:

„Karolowi Małłkowi, czyli takiemu naszemu tutaj lokalnemu działaczowi,[…], i mamy po nim pamiątki, bo tutaj mieszka jeszcze jego wnuk”[783].

W tej części zaprezentowano pamiątki i zdjęcia, które są związane z pisarzem oraz oryginalne meble pochodzące z jego domu. Karol Małłek był autorem takich publikacji, jak: „Jutrznia mazurska na gody”, „Mazurski śpiewnik regionalny”, „Plon”, „Dożynki na Mazurach”, „Wesele mazurskie”, a także sekretarzem Związku Mazurów i prezesem Instytutu Mazurskiego w Olsztynie[784]. W tej Izbie można zapoznać się z wystawą fotograficzną, przedstawiającą stare zdjęcia wsi i rzeki Krutyni. W siedzibie placówki funkcjonuje również galeria, tzw. „Galeria nad Mukrem”, w której to:

„[…] często robimy różnego rodzaju wernisaże, wystawy, też tutaj tych lokalnych, najczęściej fotografów i to też jest właśnie otwarte, każdy może to zobaczyć”[785].

W galerii tej prezentowane są bezpłatne wystawy o regionalnej tematyce przyrodniczej i historyczno-kulturowej. Treści pozaszkolnej edukacji regionalnej są połączone z edukacją ekologiczną, której celem jest promowanie wiedzy przyrodniczej i kształtowanie u jej uczestników świadomości regionalnej wiedzy ekologicznej oraz historycznej. W jej ramach *Mazurski Park Krajobrazowy* oferuje całoroczne zajęcia edukacyjne np. w formie prelekcji i

[780] Ibidem
[781] *Ośrodek…*, http://parkikrajobrazowewarmiimazur.pl/mazurski/dolne_menu-muzeum.html, [dostęp: 12.04.2022]
[782] Ibidem
[783] Wywiad z przedstawicielką Mazurskiego Parku Krajobrazowego w Krutyni (O2)…
[784] K. Wittbrodt, J. Masiarz, E. Śliwowska i in., *Mazurski Park Krajobrazowy*, http://www.mazurskipark.pl/przewodnik/przewodnik.pdf [dostęp: 20.07.2021], s. 51.
[785] Wywiad z przedstawicielką Mazurskiego Parku Krajobrazowego w Krutyni (O2)…

pogadanek, które są tematyczne powiązane z określoną porą roku, praktyki studenckie, akcje, warsztaty i szkolenia, które są organizowane na prośbę osób zainteresowanych, czy też zajęcia terenowe na ścieżkach przyrodniczych: „Rezerwat Zakręt" i „Rezerwat Krutynia"[786]:

> „I tutaj mamy i prelekcje, i pogadanki, i warsztaty, i formy takie mamy, i na przykład terenowe, wychodzimy na ścieżki przyrodnicze, na szlaki, więc w takiej formie. Co jeszcze? Konkursy, też organizujemy konkursy dla różnych grup wiekowych, plastyczne, fotograficzne, co roku organizujemy konkurs literacki, właśnie też związany tutaj z naszym regionem. No i wydarzenia, robimy terminarz wydarzeń i tutaj też liczne wydarzenia są takie lokalne, nasze, takie tematyczne, wernisaże właśnie, wystawy, jeździmy również na stoiska edukacyjne do innych instytucji, które organizują też takiego typu wydarzenia"[787].

Powyższa wypowiedź rozmówczyni świadczy o tym, że zajęcia edukacyjne realizowane w ramach pozaszkolnej edukacji regionalnej wyróżniają się zróżnicowaną formą i łączą ze sobą zarówno wiedzę teoretyczną, jak i umiejętności praktyczne. Działania te opierają się na wykorzystaniu zróżnicowanych dróg, także tych artystycznych, co potwierdzają inicjowane przez Instytucję konkursy plastyczne, fotograficzne oraz literackie związane z regionem, które cieszą się dużą popularnością:

> „Natomiast w konkursach, też z takich naszych tu lokalnych, wzięło udział 250 osób, no i tutaj konkursami były właśnie fotograficzny, plastyczny, literacki. I też organizujemy […] ogólnopolski konkurs „Poznajemy parki krajobrazowe Polski", każdy park w Polsce organizuje, no i my tutaj też bierzemy w nim udział. W tym konkursie mogą brać udział tylko szkoły leżące na terenach gmin, w których są parki krajobrazowe, więc to też jest tak dla lokalnych tylko dzieci"[788].

Poprzez konkursy, których eliminacje są wieloetapowe i prowadzone na różnych szczeblach przekazywana jest również wiedza o regionie. *Mazurski Park Krajobrazowy* poprzez aktywne włączenie się w organizację tego typu konkursów promuje regionalną edukację przyrodniczą:

> „Ale też i wiedzy takiej ogólnobiologicznej, którą dzieci mogą też zdobyć na lekcjach w szkole, ale jakby my swoją edukacją uzupełniamy tą wiedzę typowo o taką naszą rodzimą przyrodę. Ten konkurs jest ogólnopolski, rozłożony na cały jeden rok szkolny. Rozpoczyna się jesienią i kończy się w czerwcu i on jest podzielony na etapy. Etap szkolny, gdzie wyłaniana jest grupa czterech… no teraz już zmieniliśmy

[786] *Edukacja*, http://parkikrajobrazowewarmiimazur.pl/mazurski/dolne_menu-edukacja.html, [dostęp: 20.01.2022]
[787] Wywiad z przedstawicielką Mazurskiego Parku Krajobrazowego w Krutyni (O2)…
[788] Ibidem

regulamin, trzech osób ze szkoły, taka reprezentacja szkolna, 3 osoby. Potem ta reprezentacja może wziąć udział w etapach gminnych, jeżeli w danej gminie jest więcej niż jedna szkoła, następnie jest etap parkowy, czyli tak jak my, u nas tutaj, zapraszamy wtedy szkoły z naszego regionu do nas do parku i przeprowadzamy etap parkowy, wyłaniamy jedną reprezentację, która nas będzie reprezentowała dalej. I potem jest etap wojewódzki, gdzie się zbierają reprezentacje z parków krajobrazowych całego naszego tutaj województwa warmińsko-mazurskiego i wyłoniona jest reprezentacja, która jedzie na etap ogólnopolski, właśnie w czerwcu. Co roku w innym województwie odbywa się taki etap i on też ma na celu pokazanie tych innych parków, odbywa się w tym parku, cała Polska się do niego zjeżdża i on trwa 5 dni, połączone jest właśnie z wycieczką po danym parku, z różnymi takimi elementami właśnie na jakichś ścieżkach, na jakichś trasach. No i to jest konkurs wiedzy, też taki testowy bardziej, no i są pytania takie ogólne, typowo tak biologiczne, ale też wśród nich jest kilka pytań takich typowo regionalnych o nasz na przykład park albo o nasze województwo, w zależności od tego, jaki mamy etap. I my na przykład na swoim parkowym pytamy o nasze tutaj parkowe elementy”[789].

Wspominany przez rozmówczynię konkurs wymaga posiadania szerokiej wiedzy na temat zarówno regionalnej przyrody, jak i krajowej. Konkurs skierowany jest do uczniów szkół podstawowych (od klas VI do klas VIII) z gmin, które wchodzą w skład parków krajobrazowych i ich otulin, z wyjątkiem miast wojewódzkich. Uczestnicy konkursu w zależności od etapu muszą zapoznać się z literaturą m.in. w postaci broszur, informatorów, lub też przewodników, dotyczących przyrody danego parku krajobrazowego.

Kolejną formą pozaszkolnej edukacji regionalnej jest organizowanie lokalnych wydarzeń o charakterze edukacyjnym:

„[…] i wydarzenia, robimy terminarz wydarzeń i tutaj też liczne wydarzenia są takie lokalne, nasze, takie tematyczne, wernisaże właśnie, wystawy, jeździmy również na stoiska edukacyjne do innych instytucji, które organizują też takiego typu wydarzenia”[790].

Przykładem tej formy działań jest „Dzień Bociana Białego”[791], w czasie którego organizowane są działania edukacyjne związane z tymi ptakami. Uczestnicy mogą zdobyć wiedzę na temat bocianów oraz sprawowania nad nimi opieki przez Ośrodek. Taka forma pozaszkolnej edukacji regionalnej umożliwia zarówno zdobycie wiedzy na temat bocianów,

[789] Wywiad z przedstawicielką Mazurskiego Parku Krajobrazowego w Krutyni (O2)…
[790] Ibidem
[791] *Obchody Dnia Bociana Białego,* http://parkikrajobrazowewarmiimazur.pl/mazurski/aktualnosci-obchody_dnia_bociana_bialego, [dostęp: 26.07.2021]

które są charakterystycznymi ptakami dla tego regionu, ale również umiejętności w zakresie udzielania im pomocy.

W 2021 roku Instytucja zorganizowała dwie nowe, plenerowe wystawy pt.: „Bocian biały w krajobrazie Mazur" oraz „20 lat Ośrodka Okresowej Rehabilitacji Bocianów w Krutyni"[792]. Pierwsza z nich znajduje się przed Ośrodkiem Edukacji w postaci wyeksponowanych zdjęć, dzięki czemu osoby przechodzące lub przejeżdżające obok Ośrodka mają możliwość zapoznania się ze zdjęciami, które przedstawiają bociany białe na tle mazurskiego krajobrazu.

W ramach przypadające 20-lecia istnienia Ośrodka Okresowej Rehabilitacji Bocianów w Krutyni Instytucja ta zorganizowała również konkurs fotograficzny pod nazwą „Mój sąsiad bocian", którego celem jest zachęcenie uczestników do obserwacji oraz uwiecznienia na fotografiach tych ptaków i ich gniazd, znajdujących się w najbliższych sąsiedztwie[793]. *Mazurski Park Krajobrazowy* organizuje zajęcia edukacyjne, w których czasie np. dzieci mają możliwość poznania szlaków bocianów białych tym także regionalnych, informacji o bocianach, czy też uczestniczenia w konkursach o wiedzy na ich temat.

Instytucja realizuje również pozaszkolną edukację regionalną poprzez wydawanie publikacji naukowych:

> „Wydajemy różnego rodzaju przewodniki, mapy, albumy, broszury, kalendarze, w których również są umieszczone treści takie właśnie typowo nasze, regionalne, zachęcające turystów i mieszkańców do tego, żeby ten nasz region zgłębić, poznać, w ten sposób"[794].

Na stronie internetowej Mazurskiego Parku Krajobrazowego umieszczono powyższe publikacje w celu ich bezpłatnego pobrania[795]. Wśród nich znajduje się m.in. przewodnik ilustrowany, informator, mapa turystyczna, czy też publikacje naukowe.

Instytucja w ramach promowania i upowszechniania wiedzy o regionie łączy zarówno tradycyjne formy publikacji, jak i wykorzystujące nowoczesną technologię i możliwości cyfrowe. Przykładem jest wspomniany wyżej przewodnik ilustrowany, w którym umieszczono także kody QR, umożliwiające odtworzenie krótkich treści, będących uzupełnieniem publikacji. Przewodnik rozpoczyna się od słów: „Z olbrzymią przyjemnością oddajemy

[792] *Mazurski Park Krajobrazowy*, https://www.facebook.com/mazurskipark, [dostęp: 26.07.2021]
[793] *Konkurs fotograficzny „Mój sąsiad bocian*", http://parkikrajobrazowewarmiimazur.pl/mazurski/aktualnosci-3.html?fbclid=IwAR18_-Qf98vy3EUWuBezKIE610xGvhPctoW8JoWkosX5dnKrou7D__nnIzo, [dostęp: 26.07.2021]
[794] Wywiad z przedstawicielką Mazurskiego Parku Krajobrazowego w Krutyni (O2)….
[795] *Pliki do pobrania*, http://parkikrajobrazowewarmiimazur.pl/mazurski/dolne_menu-pliki_do_pobrania-pliki_do_pobrania2.html, [dostęp: 20.07.2021]

w Państwa ręce nowy przewodnik po Mazurskim Parku Krajobrazowym. To największy i najstarszy z parków w województwie warmińsko-mazurskim. Ten piękny zakątek Polski, położony w sercu Mazur, chroni ich unikatową przyrodę oraz dba o zachowanie wartości kulturowych i historycznych. Przewodnik powstał, aby przybliżyć bogactwo tego terenu i ułatwić odkrywanie Parku. Znajdują się w nim opisy ścieżek pieszych, rowerowych oraz szlaku kajakowego. Przedstawiamy również najciekawsze miejsca związane z historią i kulturą regionu, których nie można pominąć, będąc na Mazurach. Opisy uzupełnione pięknymi zdjęciami pozwolą Państwu poczuć niepowtarzalny klimat Mazurskiego Parku Krajobrazowego"[796], które zachęcają do zdobycia wiedzy na temat regionalnej natury, historii i dziedzictwa kulturowego Mazur.

Publikacja ta składa się z 15 rozdziałów poświęconych zarówno regionalnym zagadnieniom przyrodniczym, historycznym, kulturowym, jak i dotyczącym działalności edukacyjnej Mazurskiego Parku Krajobrazowego. Przykładem są informacje na temat staroobrzędowców na Mazurach uzupełnione kodami QR, za pomocą których można obejrzeć krótki film o zabudowaniach klasztornych w Wojnowie oraz o cerkwi prawosławnej w tej miejscowości. W przewodniku zawarto również informacje o określonych miejscach związanych z regionalnym dziedzictwem kulturowym Mazur, położone na terenie Mazurskiego Parku Krajobrazowego.

W przewodniku znajduje się także rozdział poświęcony działaniom edukacyjnym prowadzonym przez Mazurski Park Krajobrazowy. To w nim zaprezentowano cel podejmowanych przez instytucję działań: „Poprzez zainteresowanie walorami przyrodniczymi, krajobrazowymi i kulturowymi, pragniemy kształtować wśród uczestników zajęć właściwe postawy wobec przyrody, uwrażliwić społeczność lokalną na potrzebę ochrony środowiska oraz zainicjować działania zmierzające do ochrony tych cennych terenów"[797]. W zajęciach edukacyjnych prowadzonych na terenie Parku, w Ośrodku Edukacji Przyrodniczo-Kulturowej w Krutyni i w instytucjach oświatowych corocznie bierze udział ok. 20 tys. osób[798]. O dużej popularności tego typu przedsięwzięć wspomniano również podczas prowadzenia rozmowy z przedstawicielem Parku:

> „[…]to z takich statystyk, to co my prowadzimy, to mogę podać takie elementy jak uczestników zajęć edukacyjnych, czyli właśnie tych korzystających z naszej oferty edukacyjnej, nasze szkoły i lokalne instytucje. I tutaj mam na przykład dane za 2019

[796] K. Wittbrodt, J. Masiarz, E. Śliwowska i in., *Mazurski Park Krajobrazowy*, http://www.mazurskipark.pl/przewodnik/przewodnik.pdf [dostęp: 20.07.2021]
[797] Ibidem, s. 48.
[798] Ibidem.

rok, to z naszych szkół i z naszych lokalnych instytucji zrealizowaliśmy 59 zajęć, w których wzięło udział 1536 uczestników, więc to są nasze tutaj ościenne instytucje. Natomiast w konkursach, też z takich naszych tu lokalnych, wzięło udział 250 osób"[799].

Powyższe informacje świadczą o tym, że formy i treści pozaszkolnej edukacji regionalnej cieszą się zainteresowaniem i chętnie biorą w nich udział mieszkańcy regionu, szczególnie dzieci i młodzież.

Oprócz przewodnika osoby zainteresowane mają możliwość zapoznania się z informatorem napisanym w trzech językach: polskim, niemieckim oraz angielskim[800]. To w nim zaprezentowano mapę Mazurskiego Parku Krajobrazowego wraz z oznaczeniem miejsc, które warto zobaczyć w najbliższym regionie. W związku z tym zaprezentowano takie miejsca jak wczesnośredniowieczne grodzisko nad jeziorem Majcz Wielki k. Lipowa (z wałem obronnym) i nad jeziorem Tyrkło, Izbę Pamięci pisarza Ernsta Wiecherta w Piersławku, czy też pomnikowe grupy drzew. W dokumencie zawarto najważniejsze informacje na temat natury, osadnictwa, dziedzictwa kulturowego oraz ochrony przyrody prowadzonej przez Mazurski Park Krajobrazowy. Treści te, podobnie jak w przypadku przewodnika zostały wzbogacone o fotografie, które przedstawiają wspomniane miejsca.

Mazurski Park Krajobrazowy w ramach pozaszkolnej edukacji regionalnej zajmuje się publikacją pozycji naukowych, np. monografii pt. „Mazurski Park Krajobrazowy różnorodność biologiczna i kulturowa"[801]. To w niej opublikowano artykuły naukowe poświęcone tematyce przyrodniczej oraz kulturowej regionu. Przykładem jest artykuł naukowy Izabeli Lewandowskiej pt.: „Kulturowy szlak Krutyni – ujęcie geograficzno-kulturowe", który „ma na celu nie tylko przybliżenie historii tych ziem, ale przede wszystkim uwrażliwienie na spuściznę historyczną i artystyczną na kulturowym szlaku Krutyni, aby ocalić je od zapomnienia"[802].

W artykule zaprezentowano informacje na temat regionalnego dziedzictwa kulturowego i historii poszczególnych odcinków szlaku Krutyni, jednocześnie zachęcając czytelnika do bliższego poznania tych miejsc. To poprzez prowadzoną przez Mazurski Park Krajobrazowy działalność naukową pozaszkolna edukacja regionalna trafia również do środowiska

[799] Wywiad z przedstawicielką Mazurskiego Parku Krajobrazowego w Krutyni (O2)…
[800] *Mazurski Park Krajobrazowy. Informator,* http://parkikrajobrazowewarmiimazur.pl/mazurski/upload/browser/wydawnictwa/park-pl.pdf, [dostęp: 20.07.2021]
[801] *Mazurski Park Krajobrazowy różnorodność biologiczna i kulturowa*, K. Wittbrodt (red.), http://parkikrajobrazowewarmiimazur.pl/mazurski/aktualnosci-mazurski_park_krajobrazowy_-_roznorodnosc_biologiczna_i_kulturowa, [dostęp: 28.07.2021]
[802] I. Lewandowska, *Kulturowy szlak Krutyni – ujęcie geograficzno-kulturowe* [w:], *Mazurski Park Krajobrazowy różnorodność biologiczna i kulturowa*, K. Wittbrodt (red.), Krutynia 2019, s. 175.

naukowego, poszerzając wiedzę odbiorców na temat regionu Mazur. Jednakże, na co wskazuje badaczka, warto również promować na szlaku nie tylko informacje o wartościach przyrodniczo-krajobrazowych, ale przede wszystkim „treści historyczno-kulturowe, które nie tylko wzbogacą turystyczną ofertę, ale zapewne przyciągną inny rodzaj turystów (np. tych, którzy boją się wody)”[803]. Autorska artykułu także stwierdziła: „Kulturowy szlak Krutyni na pewno zasługuje na promocję nie tylko wśród turystów w regionie, ale także w całym kraju i Europie. Uczmy się szanować to, co mamy i promować to, co jest nam bliskie, łącząc dziedzictwo przyrodnicze z kulturowym, bo tylko takie połączenie daje pełen obraz rzeczywistości”[804]. To poprzez przyjęcie postawy szacunku wobec dziedzictwa zarówno przyrodniczego, jak i kulturowego możliwe jest pełne spojrzenie na rzeczywistość związaną z regionem.

Mazurski Park Krajobrazowy prowadzi także działania edukacyjne za pomocą nowoczesnych rozwiązań cyfrowych w postaci aplikacji mobilnej pt.: Mazurski Park Krajobrazy”[805], którą można pobrać i zainstalować na urządzeniach mobilnych:

> „[…] w tym roku stworzyliśmy aplikację mobilną Mazurski Park Krajobrazowy właśnie dla turystów, tam mamy szlaki, ścieżki, ten kajakowy, mamy miejsca, które warto zobaczyć, właśnie te nasze tutaj regionalne, klasztor, cerkiew, jakieś tutaj nasze… osada kulturowa w Kadzidłowie”[806].

Aplikacja ta cieszy się dużą popularnością nie tylko wśród turystów, ale także mieszkańców regionu. Jest to innowacyjne rozwiązanie w dobie technologii, kiedy to większość osób posługuje się smartfonami i korzysta z map internetowych. Aplikacja jest odpowiedzią na potrzeby mieszkańców oraz turystów, zwłaszcza że zawiera wiele interesujących opcji oraz możliwości związanych z poszerzeniem wiedzy o regionie o tematyce przyrodniczej, historycznej i kulturowej. W aplikacji znajduje się mapa Mazurskiego Parku Krajobrazowego wraz z zaznaczonymi miejscami, które warto odwiedzić i bliżej poznać.

Istnieje możliwość dokonania ich wyboru pod względem następujących kategorii: edukacja, przyroda oraz zabytki. Aplikacja także umożliwia poznanie ponad 20 tras i szlaków, w tym m.in. szlaku pieszego im. Karola Małłka, szlaku rowerowego Ernsta Wiecherta, szlaku rowerowego Kulturowo-Historycznego, czy też ścieżki dydaktycznej „Ruciański las – Szlakiem starych dębów”. Taka forma pozaszkolnej edukacji regionalnej, skupiającej się na

[803] Ibidem, s. 200.
[804] Ibidem, s. 201.
[805] *Mazurski Park Krajobrazowy,* https://play.google.com/store/apps/details?id=pl.amistad.treespot.mazurski_park_krajobrazowy&hl=pl&gl=US, [dostęp: 20.07.2021]
[806] Wywiad z przedstawicielką Mazurskiego Parku Krajobrazowego w Krutyni (O2)…

przekazaniu treści, dotyczących tras i szlaków, które powiązane są z dziedzictwem kulturowym, historycznym oraz przyrodniczym sprawia, że każdy może z niej skorzystać.

Kolejną formą pozaszkolnej edukacji regionalnej realizowanej przez Park są gry terenowe, w których jest możliwość wzięcia udziału za pomocą wspomnianej wyżej aplikacji. Mazurski Park Krajobrazowy przygotował cztery gry terenowe, z których każda poświęcona jest określonej regionalnej tematyce przyrodniczej lub historyczno-kulturowej. Przykładem jest gra terenowa pt.: „Za sójkami i pszczołami po zagadki z przygodami"[807], której celem jest przybliżenie wiedzy o sójkach, pszczołach i bartnictwie na Mazurach. W ramach wstępu do gry terenowej umieszczono w tym miejscu aplikacji następującą informację: „Na trasie wsłuchasz się w opowieści Dębu Krutyńskiego, poznasz historię Zakochanej Pary, zwiedzisz malownicze jeziorko i bliżej poznasz sójki. Na koniec powita Cię „Mazurski Dąb Bartny", przy którym opowiemy co nieco o bartnictwie i pszczołach"[808]. Taka forma pozaszkolnej edukacji regionalnej jest propozycją aktywnego zdobywania wiedzy o regionie, szczególnie że aplikacja ma funkcję nawigacji oraz zawiera informacje na temat odległości i czasu trwania gry terenowej. Na trasach gier terenowych umieszczono także zagadki, których rozwiązania przybliżają uczestników do zdobycia celu. Dzięki połączeniu elementów zabawy oraz pozaszkolnej edukacji regionalnej każdy może bliżej poznać przyrodę i dziedzictwo kulturowe regionu i Mazurskiego Parku Krajobrazowego.

Pozaszkolna edukacja regionalna jest również prowadzona w postaci działań online za pomocą portali społecznościowych:

> „[…] to prowadzimy Facebooka, czyli też jakby w tą stronę i tutaj no też fajny mamy zasięg, fajnych mamy dużo osób, staramy się go prowadzić też tak dosyć regularnie, tam też różne inicjatywy ogłaszamy, czy to nasze lokalne, innych podlinkujemy czy udostępniamy, czy swoje, więc w ten sposób"[809].

Portale społecznościowe pozwalają na dotarcie do szerokiego grona odbiorców. Mazurski Park Krajobrazowy na swoim profilu publikuje informacje o charakterze edukacyjnym, dotyczącym regionalnej przyrody np. na temat bocianów, dzięciołów i itp., a także informacyjnym na temat planowanych wydarzeń edukacyjnych organizowanych przez Park[810]. Oprócz wiadomości i zdjęć Park publikuje także filmy edukacyjne m.in. o sposobach

[807] *Gra terenowa: Za sójkami i pszczołami po zagadki z przygodam*i, Aplikacja mobilna: Mazurski Park Krajobrazowy, [dostęp: 20.07.2021]
[808] *Gra terenowa: Za sójkami i pszczołami…*
[809] Wywiad z przedstawicielką Mazurskiego Parku Krajobrazowego w Krutyni (O2)…
[810] *Mazurski Park Krajobrazowy*, https://www.facebook.com/mazurskipark, [dostęp: 01.08.2021]

ochrony przyrody i poruszających tematykę regionalnego dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego.

Inną formą pozaszkolnej edukacji regionalnej realizowanej przez *Mazurski Park Krajobrazy* jest współpraca z mediami, dzięki czemu możliwe jest przekazywanie wiedzy o regionie na większą skalę:

> „Często też jakieś wywiady, tak? Do naszego radia, do naszej telewizji, też i w ten sposób. No staramy się, staramy się tutaj jakoś no każdym możliwym kanałem jakby dotrzeć, tak? Ile się da”[811].

Przykładem jest udział Parku w jednym z odcinków edukacyjnego programu telewizyjnego pt.: „Poznajemy Polskę”, w którym to została zaprezentowana ekspozycja Ośrodka Edukacji Przyrodniczo-Kulturowego poświęcona Krutyni.

Mazurski Park Krajobrazowy realizuje pozaszkolną edukację regionalną w ramach projektów dofinansowywanych przez zewnętrzne instytucje np. Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Olsztynie. W 2019 roku Park realizował projekt pt.: „Warsztaty przyrodnicze dla edukatorów i nauczycieli”, w ramach którego „zaplanowano i zorganizowano dwudniowe warsztaty przyrodnicze skierowane do edukatorów przyrodniczych, nauczycieli przedmiotów przyrodniczych, biologicznych i geograficznych, pracowników Lasów Państwowych i innych jednostek zajmujących się edukacją przyrodniczą i ekologiczną dzieci, młodzieży i osób dorosłych”[812]. Zorganizowane wydarzenie przyczyniło się do pogłębiania wiedzy o regionie i zwiększenia umiejętności edukatorów zróżnicowanych instytucji, co z kolei pozwoliło „na przekazanie tej wiedzy dzieciom i młodzieży, rozbudzenia w nich zainteresowania lokalną fauną i kreowania odpowiedzialnej postawy wobec środowiska”[813].

W nawiązaniu do powyższej formy pozaszkolnej edukacji regionalnej Mazurski Park Krajobrazowy organizował projekty związane z inicjowaniem przedsięwzięć o charakterze edukacyjnym skierowanym do mieszkańców i turystów. Przykładem jest zrealizowany przez Park projekt w 2017 roku pn. „Organizacja konkursów, kampanii i spotkań edukacyjnych przez Mazurski Park Krajobrazowy”[814]. W ramach projektu oraz wypełnienia zadań statutowych z

---

[811] Wywiad z przedstawicielką Mazurskiego Parku Krajobrazowego w Krutyni (O2)…

[812] *Projekty zrealizowane w 2019 roku, Warsztaty przyrodnicze dla edukatorów i nauczycieli,* http://parkikrajobrazowewarmiimazur.pl/mazurski/dolne_menu-projekty-projekty_2019.html [dostęp: 20.08.2021]

[813] Ibidem

[814] *Projekty zrealizowane w 2017 roku, Temat zadania: Organizacja konkursów, kampanii i spotkań edukacyjnych przez Mazurski Park Krajobrazowy,* http://parkikrajobrazowewarmiimazur.pl/mazurski/dolne_menu-projekty-projekty_2017.html [dostęp: 20.08.2021]

zakresu regionalnej edukacji ekologicznej zaplanowano m.in. organizację konkursów, kampanii oraz spotkań edukacyjnych, dotyczących przyrody i krajobrazu Parku, a także o tematyce ochrony przyrody i środowiska naturalnego. Zaplanowane działania zostały skierowane do uczniów szkół położonych na terenie Parku i otuliny, a także mieszkańców regionu i turystów. Organizatorzy określili, że w zaplanowanych działaniach edukacyjnych weźmie udział ok. 6 tys. osób.

Działania edukacyjne są także prowadzone w formie dystrybucji materiałów dydaktycznych np. gier planszowych, puzzli, czy też zeszytów edukacyjnych. W 2017 roku Park stworzył edukacyjną grę planszową oraz zestaw puzzli przyrodniczych poświęconych tematyce regionalnej. Odbiorcami projektu były „dzieci i młodzież szkolna z terenu Parku oraz młodzi turyści zainteresowani obserwacją przyrody”[815] uczestniczący w zajęciach edukacyjnych m.in. w Ośrodku Edukacji Przyrodniczo-Kulturowej.

Zrealizowany wywiad z osobami reprezentującymi Mazurski Park Krajobrazowy[816] został uzupełniony analizą dokumentacji, dotyczącą działalności edukacyjnej Parku, dzięki czemu to pozwoliło na dogłębne zbadanie form i treści realizowanej pozaszkolnej edukacji regionalnej. Dotyczą one przede wszystkim tematyki przyrodniczej, szczególnie fauny i flory, występującej na terenie Parku, a także kulturowej związanej z m.in. działalnością Karola Małłka, postrzeganego w regionie jako lokalnego działacza. W pozaszkolnej edukacji regionalnej ważne są drogi jej realizacji, które w przypadku Parku charakteryzują się zróżnicowaniem i połączeniem rozwiązań online oraz offline. Poprzez swoją działalność edukacyjną zarówno wirtualną, jak i mającą miejsce w świecie rzeczywistym, pozaszkolna edukacja regionalna dociera do szerokiego grona odbiorców, w tym przede wszystkim dzieci i młodzieży, aktywizując zarówno mieszkańców regionu, jak i turystów.

Pozaszkolna edukacja regionalna realizowana przez Mazurki Park Krajobrazowy umożliwia „zanurzenie się” uczestnikom w dziedzictwie kulturowym i przyrodniczym regionu. Dzięki temu, że działania te skierowane są głównie do dzieci i młodzieży, mieszkającej na terenie Parku możliwe jest również przekazanie im narzędzi kulturowych, o których w swoich pracach wspomina L. Wygotski. Nawiązując do prac badacza, pozaszkolna edukacja regionalna realizowana przez Park ma wymiar społeczny, a podejmowana aktywność, zarówno ze strony organizatorów, jak i uczestników, wspiera proces zdobywania wiedzy oraz umiejętności

[815] Projekty zrealizowane w 2017 roku, *Temat zadania: Opracowanie i wydanie materiałów dydaktycznych Mazurskiego Parku Krajobrazowego,* http://parkikrajobrazowewarmiimazur.pl/mazurski/dolne_menu-projekty-projekty_2017.html, [dostęp: 20.08.2021]
[816] Wywiad z przedstawicielką Mazurskiego Parku Krajobrazowego w Krutyni (O2), Transkrypcja nr 2

związane z tematyką przyrodniczą i kulturową regionu. Zatem, powołując się także na koncepcję J. Nikitorowicza, jedną z podstaw tej pozaszkolnej edukacji regionalnej są relacje społeczne, które pozwalają uczestnikom na czerpanie wiedzy o sposobach korzystania z tych narzędzi kulturowych. To z kolei ma wpływ na kształtowanie u odbiorców poczucia przynależności, odpowiedzialności za wspólne dobro, jakim jest dziedzictwo przyrodnicze i kulturowe regionu, a także właściwych postaw wobec regionu i jego dziedzictwa. Tak jak zauważyła A. Brzezińska, pozwala to na tworzenie wizji przyszłości regionu, które w dużej mierze zależne jest od postaw przyjmowanych przez kolejne pokolenia.

Nawiązując do spostrzeżeń H. R. Schaffera treści edukacyjne przekazywane przez Park w ramach pozaszkolnej edukacji regionalnej zależą od „konkretnego zbioru umiejętności i wiedzy cenionych w danej społeczności”[817]. Powiązane są one z czynnikami kulturowymi i odpowiadają na pytania „co?”, „jak?” i „kiedy?”. W przypadku pierwszego pytania treści edukacyjne związane są z umiejętnościami oraz wiedzą, która jest pożądana oraz akceptowana w określonym społeczeństwie. W odniesieniu do pozaszkolnej edukacji regionalnej prowadzonej przez Park dotyczą one ochrony dziedzictwa przyrodniczego oraz kulturowego regionu. Pytanie „jak?” związane jest ze sposobami realizacji działań edukacyjnych. Analiza wywiadu z przedstawicielami Mazurskiego Parku Krajobrazowego oraz treści dokumentów, takich jak informacje i dokumenty zawarte na stronie internetowej Parku (w zakładkach „Edukacja”, „Ośrodek Edukacji”, „Ośrodek Rehabilitacji Bocianów”, „Projekty WFOŚIGW” oraz „Projekty RPO WIM 2014-2020”) wiadomości i filmy edukacyjne opublikowane na profilu Parku na portalu społecznościowym, w aplikacji mobilnej „Mazurski Park Krajobrazowy”, w „Przewodniku Mazurskiego Parku Krajobrazowego”, w „Informatorze” dotyczącym Parku, a także na podstawie monografii naukowej pt.: „Mazurski Park Krajobrazowy. Różnorodność biologiczna i kulturowa” wskazuje na to, że forma prowadzonej pozaszkolnej edukacji regionalnej jest zróżnicowana i zawiera w sobie elementy konstruktywizmu, na który również wskazuje H. R. Schaffer. To w wyniku zachodzących interakcji między uczestnikami a środowiskiem społecznym i przyrodniczym, możliwe jest wsparcie ich rozwoju oraz ich zanurzenie w kulturę regionalną. Działania edukacyjne realizowane przez Park wyróżniają się silnym powiązaniem procesu uczenia się z otaczającym uczestników środowiskiem, także tym społecznym. Dzieci i młodzież biorąca udział w warsztatach i zajęciach edukacyjnych prowadzonych przez Park, zarówno na terenie Ośrodka Edukacji Przyrodniczo-Kulturowej, jak też w instytucjach oświatowych, ma możliwość

[817] H. R. Schaffer, *Psychologia dziecka,* Warszawa 2008, s. 235.

aktywnego zdobycia wiedzy na temat regionalnej przyrody i dziedzictwa kulturowego oraz praktycznych umiejętności z zakresu ich pielęgnacji i ochrony. Dzięki temu ich „umysł aktywnie uczestniczy w gromadzeniu wiedzy o świecie w procesie wzajemnych oddziaływań ze środowiskiem, zamiast biernie nabywać takiej wiedzy na drodze bezpośredniego spostrzegania”[818]. Te działania mają także na celu uwrażliwianie uczestników na potrzeby najbliższego regionu oraz pogłębienie ich więzi z nim.

Istotne jest również ostatnie pytanie postawione przez H. Schaffera, a dokładnie „kiedy?”. Ono odnosi się do chwili rozpoczęcia procesu uczenia się, w którym dzieci zaczynają w nim aktywnie uczestniczyć. Tematyka pozaszkolnej edukacji regionalnej Mazurskiego Parku Krajobrazowego, a także jej formy realizacji są zgodne z potrzebami i możliwościami rozwojowymi dzieci oraz młodzieży. Należy podkreślić, że ten sposób realizacji pozaszkolnej edukacji regionalnej ma charakter integrujący oraz opierający się na interakcji między uczestnikami. Odnosząc się do założeń H. R. Schaffera oraz teorii społeczno-kulturowej L. Wygotskiego „kultura przekazywana jest z pokolenia na pokolenie w wyniku wzajemnego oddziaływania w toku interakcji dorosły-dziecko”[819], które zachodzą w ramach realizowanych przez Park działań. Interakcja i aktywność widoczna jest również w trakcie realizacji działań edukacyjnych w formie online np. poprzez aplikację stworzoną przez Mazurski Park Krajobrazowy. Aplikacja zawiera gry terenowe, w których przede wszystkim mogą wziąć udział najmłodsi uczestnicy wraz z rodzicami lub opiekunami. Dzięki temu to podczas tej aktywności dziecko ma możliwość zdobycia wiedzy na temat regionalnej przyrody i dziedzictwa kulturowego. Ważny jest także czynnik współpracy, który ma charakter integrujący oraz wzmacniający więzi i relacje, zarówno między uczestnikami, jak i regionem.

Formy i treści pozaszkolnej edukacji regionalnej realizowanej przez *Muzeum Kultury Ludowej w Węgorzewie* dotyczą zarówno historii i dziedzictwa kulturowego przed II wojną światową, jak i dziejów powojennych oraz czasów współczesnych. Ze względu na sytuację epidemiologiczną pozaszkolna edukacja regionalna przeniosła się do Internetu i realizowana jest za pomocą form online. Muzeum oprócz wystaw stacjonarnych organizuje w ramach edukacyjnych działań online wystawy wirtualne:

> „To też mieliśmy rok temu jedną wystawę, której otwarcie i promocja odbywała się no przez kilka miesięcy w Internecie, natomiast już potem zwiedzanie też przy obostrzeniach w ubiegłym… w 2020 i w 2020 już powstały… mieliśmy te wystawy, jako planszowe, wcześniej, ale mieliśmy taki wariant, który nam pozwolił je

[818] H. R. Schaffer, *Psychologia rozwojowa…,* s. 35.
[819] Ibidem, s. 241.

przerobić na takie planszówki wirtualne i od 2020 roku mamy 3 dodatkowe wystawy, które są na naszej stronie muzealnej”[820].

Tematyka wystaw stacjonarnych i internetowych organizowanych przez Muzeum dotyczy wydarzeń i osób, które są związane z Mazurami, a także okolicznymi miejscowościami. W Muzeum dostępne są następujące stałe wystawy stacjonarne: „Cztery pory roku w izbie chłopskiej”, „Kultura materialna nowych mieszkańców Mazur”, „Rzemiosło wiejskie - narzędzia i wyroby", „U kowala”, „Remiza strażacka”[821]. Wystawy stacjonarne są także prezentowane w mniejszych miejscowościach, szczególnie tych, które są powiązanie z ich tematem. Dzięki temu regionalna wiedza historyczna może dotrzeć do grona osób, które nie mają możliwości zapoznania się z wystawą w siedzibie Muzeum. Przykładem jest wystawa o Walterze von Sandenie[822], którego postać związana jest z historią lokalnych miejscowości:

A, no właśnie to jest jedna z tych wystaw planszowych, które ja mam, pozyskałam… wyjątkowa wystawa, pozyskałam ją… Walter von Sanden to jest życie człowieka katolika, który w okresie po dojściu Hitlera do władzy nie wstąpił do partii narodowych nacjonalistów, gdyż religia katolicka mu na to nie pozwalała. Po prostu uważał, że no ona nie… jego wiara nie pozwala mu należeć, że on uważa, że ludzie… że świat zwierząt nie działa w ten sposób, to już tak pani opowiadam, że silniejszy ma prawo do życia, a słabszy nie, no i tam jeszcze wiele takich szczegółów, że zwierzęta nie zabijają po to, aby zabić, tylko dlatego, żeby po prostu mieć pokarm. No i dużo jest takich wątków, w każdym razie nie wstąpił do partii, jak był zamach na Hitlera, on też był aresztowany, na szczęście uwierzono mu, bo by inaczej nie przeżył. W każdym bądź razie to był człowiek, który uciekł, zdążył uciec po wkroczeniu Armii Czerwonej, uciekał z robotnikami przymusowymi, jeden Polak był w tym gronie. No i potem nigdy nie powrócił tutaj w te strony, natomiast miał kontakt z Puchalskim. Zasłynął z tego, że opisywał przyrodę tutaj najbliższej okolicy i fotografował, jego książki wszystkie mamy w zbiorach naszych”[823].

Celem tych wystaw jest budowanie wiedzy wśród mieszkańców danej miejscowości na temat ważnych i wyjątkowych osób, które były z nią związane:

„I właśnie ta wystawa o Walterze von Sandenie, bo z tej wsi, ona jest tak położona, że widać jezioro Oświn, jezioro, które Walter von Sanden opisywał, nawet po wojnie

[820] Wywiad z przedstawicielką Muzeum Kultury Ludowej w Węgorzewie, online, 21.01.2022.
[821] *Wystawy stałe,* http://www.muzeum-wegorzewo.pl/oferta/wystawy-stale/, [dostęp: 05.06.2022]
[822] *2021-11-28 Walter von Sanden (1888-1972) życie i praca,* http://www.muzeum-wegorzewo.pl/aktualnosci/szczegoly/?L=0&tx_ttnews%5Btt_news%5D=215&cHash=39c227a6d00b513b8cbb5f19ff2eed32, [dostęp: 05.06.2022]
[823] Ibidem.

byli jeszcze mieszkańcy, którzy osobiście znali Waltera von Sandena i tam gdzieś w przekazach, w artykułach pojawia się ten temat. No i zaproponowałam, bo teraz każde sołectwo ma swoją świetlicę i to jak wyposażoną, i między innymi właśnie zaczęłam od Pereł, bo to jest jedna z tych stron przy granicy, z której widać tą okolicę, no i ta społeczność lokalna bardzo fajnie zareagowała. Jeszcze jesteśmy umówieni na wykład, gdzie zaprezentuję całą dokumentację fotograficzną, bo na tej wystawie to było całe życie, tam rodzina, jego majątek, który sięgał prawie pod Królewiec, okoliczne wsie, gdzie on miał zabudowania, bo rodzina miała tam ponad 2000 ha ziemi. Jeden z obiektów w naszym Parku Etnograficznym to jest kuźnia z jego majątku i remiza strażacka, dwa obiekty, więc to taka historyczna. I to jest jedna z takich wystaw, które… znajduję takich odbiorców i oni wchodzą z nami w współpracę i dzięki temu udostępniamy im wystawę, pojawiam się tam z wykładem, trochę ulotek wykładamy, no jakiś taki… budujemy tą… bo ta wiedza o takich wyjątkowych osobach no jest znikoma"[824].

Dzięki organizacji wystaw o charakterze edukacyjnym w miejscowościach związanych z ich tematyką umożliwia się mieszkańcom spojrzenie na swoją miejscowość zamieszkania oraz region z innej, głębszej perspektywy:

„To ta wystawa była wcześniej w Muzeum Przyrody w Olsztynie, ona pojeździła po terenie, no ale… no i przez wiele lat starałam się, by na sezon letni zawsze była jakaś wystawa dwujęzyczna, po polsku i po niemiecku i to jest właśnie jedna z tych wystaw, którą prezentowałam latem, żeby była dwujęzyczna. Teraz, od… no może tak w tej drugiej dekadzie XXI wieku spada ta ilość gości z Niemiec, dawnych mieszkańców, to już po prostu są roczniki, które no w niewielkim gronie pojawiają się w tych swoich dawnych stronach rodzinnych, no i z tej racji no w tym roku na przykład nie mieliśmy takiej wystawy, chociaż ta wystawa jest dwujęzyczna i Walter Sanden właśnie w takiej dwujęzycznej wersji był w Perłach. Jest tam szkoła i w sumie około dwus… tak, w miejscowości Perły jest szkoła podstawowa, wiejska szkoła 8-klasowa i dzięki temu tę wystawę obejrzało prawie 200 osób, licząc mieszkańców, Koło Gospodyń Wiejskich i jeszcze dzieci szkolne"[825].

Muzeum oferuje także wystawy online, których tematyka związana jest z historią Polski i Mazur: „Polacy w Obwodzie Kaliningradzkim", „Wolni Polscy żeglarze Piotr i Mieczysław

[824] Wywiad z przedstawicielką Muzeum Kultury Ludowej w Węgorzewie…
[825] Ibidem

Ejsmont", „Dęby Pamięci", „50/50. Twórczość Agaty Wiszniewskiej-Kubiszyn-retrospektywa"[826].

Inną formą pozaszkolnej edukacji regionalnej prowadzonej przez Muzeum są konkursy, np. konkurs pt.: „Losy nasze..", który skierowany „do wszystkich mieszkańców północnej i wschodniej Polski oraz terenów przygranicznych krajów sąsiadujących z nami"[827]. Celem konkursu jest „odtworzyć dzieje rodziny i poszczególnych ludzi - z okruchów pamięci, fotografii, listów, pamiętników, przedmiotów zabieranych na dalszą drogę by tworzyły nowy dom. Będzie to także okazja do wspólnych rodzinnych wspominków, pochylenia się z ciekawością nad starymi zdjęciami, listami dziadków, odnalezienia zapomnianych pokrewieństw. Tworzymy w Węgorzewie kolekcję tych pamiątek - archiwum - nasz portret zbiorowy. Doświadczenia z poprzednich edycji poszerzyły formułę konkursu o nowe nagradzane kategorie (historia miejscowości, zabytki przeszłości i kultury)"[828]. W konkursie biorą udział przede wszystkim dzieci i młodzież, która pod opieką np. nauczycieli przygotowują prace, przedstawiające losy ich bliskich:

> „I dzięki temu namawiam, namawiam inne dzieci. I powiem szczerze, że trafił mi się nauczyciel teraz w czasie pandemii w Szkole Podstawowej nr 2 w Węgorzewie i namówił dwie uczennice, i zrobiły to w genialny sposób. Dla nich te nowoczesne środki są jakoś łatwiej przyswajalne czy… no zrobiły prezentacje multimedialne, do których dołączyły nagrania, rozmowy, film, no wie pani, cudny materiał. Cudny materiał, za kilka lat ona będzie słuchała słów swojego dziadka, babci, oglądała pamiątki, które jej tam omawiają, no po prostu fantastycznie. No wykorzystały to, co po prostu młodzież potrafi szybciutko użyć. Takie wyjątkowe prace, bo trafiały mi się też prezentacje multimedialne i z Niemiec, gdzie pani prezentowała zdjęcia, właśnie takie historyczne zdjęcia swoich przodków tutaj w okolicy, ale młodzież nasza lokalna właśnie też zabłysła"[829].

Skorzystanie także z form online jako dróg prowadzenia pozaszkolnej edukacji regionalnej przyczyna się do upowszechniania historycznej i kulturowej wiedzy o regionie:

> „To też mieliśmy rok temu jedną wystawę, której otwarcie i promocja odbywała się no przez kilka miesięcy w Internecie, natomiast już potem zwiedzanie też przy

[826] *Wystawy on-line,* http://www.muzeum-wegorzewo.pl/oferta/wystawy-on-line/?L=0%252F, [dostęp: 05.06.2022]
[827] *Konkurs historyczny „Losy nasze…",* http://www.muzeum-wegorzewo.pl/oferta/konkurs-losy-nasze/?L=276 [dostęp: 05.02.2022]
[828] Ibidem.
[829] Wywiad z przedstawicielką Muzeum Kultury Ludowej w Węgorzewie…

obostrzeniach w ubiegłym… w 2020 i w 2020 już powstały… mieliśmy te wystawy, jako planszowe, wcześniej, ale mieliśmy taki wariant, który nam pozwolił je przerobić na takie planszówki wirtualne i od 2020 roku mamy 3 dodatkowe wystawy, które są na naszej stronie muzealnej"[830].

Inną formą pozaszkolnej edukacji regionalnej prowadzonej przez Muzeum są lekcje muzealne[831] oraz wykłady w ramach spotkań z cyklu „Studium wiedzy o regionie", które są organizowane m.in. na podstawie wspomnień i doświadczeń mieszkańców Węgorzewa[832]:

„To są niełatwe tematy, więc też mam opracowaną taką ankietę, kierując się ankietą, ale w tym roku 28, chociaż już tematyka bardziej… już inne tematy, gdyż ja przez 2 lata koncentrowałam się na Kole Sybiraków, mamy takie koło, zebrałam dokumenty związane z tym kołem, dotarłam do osób, które zdecydowały się na rozmowę ze mną, bo w tym gronie są ludzie, którzy no nie są w stanie po prostu podejmować tych… mówić o tych swoich doświadczeniach. No i dzięki temu wynikła nowa lekcja muzealna, wykład w ramach naszego cyklu „Studium wiedzy o regionie", bo prowadzimy dalej, już chyba z 25 lat, takie otwarte spotkania z cyklu „Studium… prowadzę akurat ja, z cyklu „Studium wiedzy o regionie"[833].

W lekcjach muzealnych biorą udział uczniowie zarówno szkół podstawowych, jak i ponadpodstawowych. W ramach nich realizowane są tematy historyczne i kulturowe, dotyczące regionu:

„Zrobiłam lekcję muzealną we wrześniu, od września ją prowadziłam i Zespół Szkół Zawodowych. Pani od historii naprzyprowadzała mi mnóstwo tych klas i rozmawiałam z tą młodzieżą, to mówiłam im o nowo otwartym Muzeum Sybiru w Białymstoku i pytałam, czy znają kogoś. No przełożenie jest, jak na taką świadomość, taką rodzinną, sąsiedzką, jest prawie żadne, bo chyba, no nie wiem, w 200 osobach to tam trafiła mi się jedna osoba, w której rodzinie ciocia była wywieziona, ale generalnie, jak zaczęłam rozma… pokazywać im te zdjęcia tych tablic, krzyż na terenie naszego Cmentarza Komunalnego, ulica, no i potem te pamiątki, no i czytać fragmenty tych wspomnień, no to rzeczywiście ta młodzież była pod ogromnym wrażeniem.[834]"

[830] Ibidem.
[831] *Lekcje muzealne*, http://www.muzeum-wegorzewo.pl/oferta/lekcje-muzealne/?L=0, [dostęp: 05.06.2021]
[832] *Studium wiedzy o regionie*, http://www.muzeum-wegorzewo.pl/oferta/studium-wiedzy-o-regionie/?L=554, [dostęp: 01.02.2021]
[833] Wywiad z przedstawicielką Muzeum Kultury Ludowej w Węgorzewie…
[834] Ibidem.

Zgodnie z informacjami zawartymi w „Programie Edukacji Regionalnej" autorstwa Muzeum oferuje ono „29 lekcji muzealnych z zakresu historii, etnografii i archeologii oraz dziedzictwa kulturowego, 6 warsztatów muzealnych, zajęcia zgodne z podstawą programową przedszkoli i szkół podstawowych i ponadpodstawowych, zajęcia dostosowane poziomem do różnych grup wiekowych"[835]. W tych działaniach edukacyjnych uczestniczą również najmłodsze dzieci w wieku przedszkolnym. Tematyka tych zajęć dotyczy także trudnych tematów historycznych, więc forma ich dostosowana jest do ich wieku oraz poziomu rozwoju umiejętności:

> „[…] jak poproszono mnie o temat zbrodni katyńskiej dla 5-latków, no to po prostu przysiadłam. I zrobiliśmy tak, że z paniami wymyśliłyśmy, że dzieci będą chodzić na spacery do Dębów Pamięci, które upamiętniają żołnierzy, którzy oddali życie, bo byli po prostu żołnierzami, bronili ojczyzny i że… a na lekcji z każdego dębu, no nazbierałam liści dębowych i każdy dąb, ten listek miał imię i nazwisko i to był właśnie ten bohater, którego imię upamiętniał ten dąb, i po prostu to był żołnierz, który bronił Polski. Ale naprawdę tego typu zagadnienia u 5-latków to jest wyzwanie merytoryczne i też historyczne, powiem szczerze. Dzieci sobie te dęby, 4 liście dębowe wkleiły na kartkę, panie wpisywały imiona tych dębów katyńskich, tych dębów pamięci, do których potem dzieci szły na spacer i niosły kwiatki, żeby położyć właśnie pod każdym z dębów, bo to byli żołnierze, którzy bronią ojczyzny. No paniom się podobało, myślę, że dzieci też, bo jeden pan miał na imię Alfons i miałam jego zdjęcia, jak stoi z psem i z rodziną, w różnych szarżach, bo i kapitan był, i porucznik, i to byli żołnierze w mundurach, i zdjęcia ich prywatne, bo pozyskałam od rodzin. Właśnie jak pani wejdzie na naszą stronę muzealną, to tam w zakładce można obejrzeć, jak wyglądają te poszczególne panele do Dębów Pamięci i pokazałam dzieciom, powybierałam takie zdjęcia, gdzie właśnie taki pan jest z psem, wyżłem, w objęciach i kolejnego żołnierza z żoną i córeczką, i jak idzie z córeczką"[836].

Należy zaznaczyć, że tematyka powyższych zajęć związana jest wiedzą historyczną Mazur w postaci przytoczenia w kontekście tematycznym losów miejscowych rodzin:

> „Za kilka lat to dziecko trafi do szkoły podstawowej i będzie znało ten dąb, przeczyta daty, będzie miało kontekst historyczny i ja myślę, że temat dla niego wejdzie w inny poziom odbioru. I te rodziny mieszkają w Węgorzewie, bo ja też mówiłam o

[835] *Program Edukacji Regionalnej,* http://www.muzeum-wegorzewo.pl/fileadmin/oferta/lekcje_muzealne/Oferta_edu_2021_A5_wersja_na_www.pdf, [dostęp: 05.06.2022], s. 1.
[836] Wywiad z przedstawicielką Muzeum Kultury Ludowej w Węgorzewie…

tym, że to są wnuczki i wnukowie, że to są ich dziadkowie, że oni mieszkają w Węgorzewie i że pamiętają o swoich dziadkach żołnierzach. I to, żeby to się przekładało na takie schematy, które dziecko może sobie w głowie skleić, że się tak wyrażę”[837].

Kolejną formą pozaszkolnej edukacji regionalnej realizowanej przez Muzeum są zajęcia artystyczno-edukacyjne prowadzone w okresie dni wolnych od szkoły np. podczas ferii zimowych. Tego typu zajęcia skierowane są do dzieci i młodzieży:

„No różni, nieraz są to wnuki, które zjeżdżają do dziadków i nie jest to młodzież tutaj z najbliższej okolicy czy dzieci, nieraz są to dzieci od przedszkola i bardzo trudno nam podzielić. Generalnie jest to młodzież wczesnoszkolna, tak do piątej, ósmej klasy”[838].

W ramach nich organizowane są wykłady edukacyjne i inne działania edukacyjne, których tematyka związana jest z historią i kulturą regionalną. W 2022 roku podczas ferii zimowych Muzeum zorganizowało m.in. zajęcia rękodzielnicze pt. „Budujemy zielnik roślin zimozielonych” z roślin dostępnych w Muzeum, „Przy herbatce ziołowej o „żywych księgach” pastora Jerzego Andrzeja Helwinga”, „Wiem wszystko o Parku Etnograficznym nad Węgorapą czyli rysowanie mapy mentalnej”, czy też „Budowa domu rodzinnego – tradycje, rytuały, obrzędy”[839]. Dzięki takim zajęciom dzieci i młodzież ma możliwości wzięcia udziału w aktywnościach, które zarówno pobudzają twórczą postawę, jak i przekazują wiedzę o regionie:

„Ja też w ramach tych lekcji i kolega archeolog, i koleżanka etnografka, też robimy nowe, takie specjalne lekcje. Ja w tym roku robię mapę mentalną, czyli koleżanka etnografka wcześniej ma taki wykład o budownictwie na Mazurach, zwiedza park, potem ja z nimi też idę i zwiedzam Park Etnograficzny, przy tej zimowej aurze, ale chodzi o takie postrzeganie przestrzeni. I one potem dostają karteczkę, gdzie jest tylko zarys Węgorapy i ja mam taki specjalny rysunek, który jest jak gdyby takim podstawowym szkicem, ale generalnie one same tworzą taką mapkę, co widziały po kolei i potem każdy z nich oprowadza po tej swojej mapie, ja to nazywam, że oprowadza jak Cicerone po Rzymie i dzieci wtedy robią za przewodników po Parku Etnograficznym”[840].

---

[837] Ibidem.
[838] Ibidem.
[839] *Ferie zimowe w Muzeum, Oferta zajęć muzealnych dla dzieci w wieku szkolnym i młodzieży z miasta i gminy Węgorzewo na okres ferii zimowych,* http://www.muzeum-wegorzewo.pl/fileadmin/wydarzenia/2022/Ferie_zimowe_w_Muzeum_2022/Program_Ferii_2022.pdf, [dostęp: 06.06.2022]
[840] Wywiad z przedstawicielką Muzeum Kultury Ludowej w Węgorzewie…

W ramach tej formy realizacji pozaszkolnej edukacji regionalnej uczestnicy mogą także poznać działalność ważnych osób, które żyły w Węgorzewie m.in. pastora i przyrodnika Jerzego Andrzeja Helwinga:

> „Poza mapą mentalną robię jeszcze historię o pastorze Helwingu, prezentuję w tym roku zielniki i przy okazji takiego obszernego wykładu z prezentacją multimedialną zielników to pijemy ziołowe herbatki. I na przykład, jak w zielniku Helwinga jest nagietek, one oglądają ten nagietek w zielniku i mają do wyboru 5 herbat z różnych roślin, i między innymi piją, mogą sobie nalać, bo w takich czajnikach będzie zaparzona herbata, mogą nalać, wypić trochę herbatki nagietkowej, dowiedzieć się, jakie ma właściwości nagietek. Potem jest herbatka z lipy, no i lipa na stronie Polony, w zielniku Helwinga, no i potem tam kolejne rośliny, między innymi jeszcze mam… co ja tam mam, kminek mam, mam rumianek i dziurawiec, i melisę. I te rośliny w odniesieniu do takich poszczególnych stron zielnika, plus jeszcze inne rośliny, no proso, żyto, które właśnie w tych ponad 300-letnich zielnikach można zobaczyć i to jest taka lekcja, wykład z piciem herbaty”[841].

W nawiązaniu do tej tematyki zajęć dzieci i młodzież wykonują swój własny zielnik, w których to umieszczają rośliny rosnące w ich okolicy:

> „I jeszcze mam jedną lekcję, gdzie młodzież wcześniej na zajęciach rękodzielniczych ozdobi pięknie zeszyt, a potem przyjdą do mnie i w tym zeszycie stworzą zielnik roślin zimozielonych. I tutaj też pojawia się nazwa, ja mam przygotowane rośliny zimozielone, właśnie dzisiaj tutaj szałwię między książkami, kartkami książki wyciskam. No tych roślin jest około 20, wie Pani. To znalezienie, kiedy tych śniegów napadało, to trochę mi skomplikowało, ale są te roślinki i z nimi zrobię w trakcie właśnie tych godzinnych zajęć, no oczywiście jeszcze pokazując im prezentację multimedialną, łapiąc kontekst, na przykład jak Mazurzy… jakie znaczenie dla Mazurów miała na przykład roślina jałowiec, bo cała jest niesamowita wiedza i przełożenie takie etnograficzne na roślinę, jaką jest jałowiec. Więc tutaj jeszcze tego typu tematy są omawiane”[842].

Dzięki takiej formie działań edukacyjnych młodzi uczestnicy mają możliwość w sposób aktywny i twórczy zdobyć regionalną wiedzę przyrodniczą i etnograficzną. Ważnym elementem tej pozaszkolnej edukacji regionalnej jest to, że zdobyta wiedza może zostać wykorzystana przez nich także w codziennym życiu:

> „Tak, tak, właśnie ja jeszcze wyciągam, na stołach będą poza tymi żywymi, ususzonymi już trochę roślinami, które młodzież sobie tam będzie podpisywała, bo

[841] Ibidem.
[842] Wywiad z przedstawicielką Muzeum Kultury Ludowej w Węgorzewie…

na slajdzie wielkim będzie nazwa, żeby po prostu mieli łatwość spisania tej nazwy, wklejenia rośliny. Powiem pani, że kilka lat temu koleżanki córka brała udział w tych zajęciach i zaskoczyła koleżanka, bo mówi, potem właśnie operowała nazwami. A skąd ty to wiesz? No przecież chodziłam na ferie do muzeum. Więc gdzieś już ta wiedza pracuje. Też tutaj w tym roku, we wrześniu była taka pani, byłam na takim wykładzie pani, miłośniczki biografii i ona mówiła, że w różnych takich działaniach warsztatowych z młodzieżą ona przekonuje się, że na przykład młodzież nie wie, jak wygląda liść lipy, że nie potrafią rozpoznać, nazwać, mając liście poszczególnych drzew, nazwać drzew. No ja powiem szczerze, że proso, które widzę u pastora Helwinga, to jest jedyne proso, jakie widziałam, nie widziałam tak prosa uprawianego w kłosie na polu. Ale młodzież będzie mogła napatrzeć się na te właśnie, na proso, na żyto, na jęczmień i na pszenicę, na te rośliny, które no Helwing tutaj koło plebanii po prostu we własnym ogrodzie uprawiał"[843].

Przedstawione formy realizacji przez Muzeum pozaszkolnej edukacji regionalnej oraz poruszane w ramach nich regionalne tematy historyczne i kulturowe świadczą o dużym zróżnicowaniu. Muzeum dąży do upowszechniania wiedzy poprzez odwoływanie się do kontekstów regionalnych, dzięki czemu młodzi uczestnicy pozaszkolnej edukacji regionalnej mogą odnieść zdobyte informacje do konkretnych miejsc i osób, które są związane z miejscowością, w której na co dzień żyją. Można przypuszczać, że może mieć to wpływ na sposób jej postrzegania i przyjęcia szerszej perspektywy spojrzenia na dzieje historyczne i aspekty kulturowe regionu. Inną cechą charakterystyczną form pozaszkolnej edukacji regionalnej prowadzonej przez Muzeum jest to, że zachęcają i aktywizują, szczególnie dzieci i młodzież do poznania własnych korzeni. To poprzez udział w konkursie „Losy nasze…" młodzi uczestnicy mają możliwość zarówno na lepsze poznanie historii swojej rodziny, jak i podzielenie się nią z innymi[844]. Nawiązując do A. I. Brzezińskiej pamięć o przeszłości wpływa na proces kształtowania się tożsamości człowieka, więc im jest trwalsza i pełniejsza, tym mocniejszy jest fundament tożsamości. Znajomość przez dziecko historii rodziny przyczynia się do spojrzenia na ważne wydarzenia w postaci kroków, prowadzące do obecnego miejsca, w którym znajduje się ono wraz z rodziną.

Formy i tematy pozaszkolnej edukacji regionalnej opierają się na interakcjach i budowaniu relacji ze społecznością lokalną. Jak zauważył H. Schaffer, powołując się na koncepcję społeczno-kulturową L. Wygotskiego, kultura przekazywana jest w wyniku

[843] Ibidem.
[844] *Konkurs historyczny „Losy nasze…" 24 edycja*, http://www.muzeum-wegorzewo.pl/oferta/konkurs-losy-nasze/ [dostęp: 14.04.2022]

wzajemnego oddziaływania w toku interakcji dorosły-dziecko. To podczas edukacyjnych zajęć warsztatowych uczestnicy mają możliwość zdobycia wiedzy o regionie poprzez wspólne działania z osobami je prowadzącymi, które zachęcają do twórczego działania i podjęcia aktywnych postaw w zdobywaniu tej wiedzy o regionie. Powołując się na teorię konstruktywizmu społecznego H. Schaffera, należy przyjąć, że znaczenia przypisywane doświadczeniu są gromadzone w sposób społeczny, więc relacje dziecka z członkami społeczeństwa są drogą do przekazania wiedzy o kulturze, również tej regionalnej. Kolejną cechą form pozaszkolnej edukacji regionalnej jest to, że umożliwia uczestnikom na zanurzenie w kulturę lokalną i regionalną. Dzieci i młodzież mają możliwość eksplorowania, badania i doświadczania otoczenia, co przyczynia się do zdobywania o nim wiedzy. Odwołując się do koncepcji inkulturacji regionalnej M. Suświłło, warto zauważyć, że aktywna postawa obu stron umożliwia przyswojenie kultury regionalnej przez dziecko. Dlatego tak ważne w tym procesie jest korzystanie ze zróżnicowanych dróg, pozwalających na włączenie kolejnych pokoleń w regionalną i lokalną społeczność.

Muzeum Historyczne w Ełku realizuje pozaszkolną edukację regionalną w postaci m.in. organizacji działań tematycznych skierowanych do instytucji, osób indywidualnych i rodzin w formie online lub odbywających się w świecie rzeczywistym, a także w postaci konkursów i projektów. Oferta edukacyjna obejmuje zajęcia cykliczne (aktualne) i zajęcia edukacyjne organizowane w ramach wystaw czasowych. Zajęcia mogą zostać zrealizowane w formie stacjonarnej lub online i poruszać następujące zagadnienia[845]:

- „Moja pierwsza wizyta w muzeum" – w trakcie zajęć uczestnicy mają możliwość zdobycia wiedzy na temat instytucji muzealnej i pracy muzealnika, a także zasad zachowania podczas jego zwiedzania. Organizatorzy podczas zajęć zapoznają dzieci z najciekawszymi eksponatami oraz przekazują wspomnienia kolejarzy na temat pracy w ełckiej kolei, Celem tych zajęć jest wprowadzenie uczestników do świata muzeów, kultury i sztuki,
- „O kłobuku, topiku, i krasnoludkach…wierzenia mazurskie" – podczas zajęć uczestnicy poznają mazurskie opowieści, wierzenia i przesądy,
- „Stoi na stacji lokomotywa… o historii wynalazku i odkrycia" – zajęcia te przenoszą uczestników w świat kolei, szczególnie że realizowane są w odrestaurowanym wagonie mieszkalnym. W ramach tego przedsięwzięcia uczestnicy poznają różnice między odkryciem a wynalazkiem, a także zapoznają się z pojęciem „postępu

[845] *Edukacja w Muzeum*, https://muzeum.elk.pl/edukacja-w-muzeum/ [dostęp: 12.09.2021]

technologicznego". Tematyka zajęć połączona jest z prezentacją eksponatów muzealnych, dotyczących historii kolei w Ełku,

- „Dzieckiem być! W co się bawiły mazurskie dzieci" – temat zajęć dotyczy zabaw, w które bawiły się mazurskie dzieci. Uczestnicy poznają elementy kultury ludowej Mazurów i jednocześnie pobudzają swoją kreatywność w wymyślaniu zabaw,
- „Ełk – moje miasto" – treści edukacyjne związane są z historią Ełku. W ramach tych działań upowszechniania jest wiedza z zakresu dawnych symboli miasta, szczególnie elementów herbu w odniesieniu do historii Ełku. W trakcie zajęć za pomocą łamigłówek, zagadek i gier planszowych przekazywana wiedza na temat historii zabytków miasta,
- „Zamek ełcki i jego mieszkańcy" – w ramach tych działań edukacyjnych uczestnicy zapoznają się z historią ełckiego zamku.

Muzeum Historyczne w Ełku organizuje zajęcia cykliczne skierowane do dzieci i młodzieży szkolnej. Ich tematyka związana jest zarówno z edukacją regionalną, jak i ponadregionalną. W nawiązaniu do tej formy działań dzieci mogą także uczestniczyć w zajęciach cyklicznych, które poruszają tematykę regionalną i ogólnopaństwową[846]:

- „O Małeckich i nie tylko…historia druku" – w trakcie tych zajęć przedstawiana jest postać Małeckich, którzy w dużej mierze zasłużyli się dla Ełku. Edukatorzy przekazują wiedzę na temat historii druku i pisma, a uczestnicy mają możliwość spróbowania pisania gęsim piórem, układania czcionki drukarskiej oraz drukowania tekstu na zabytkowej prasie drukarskiej,
- „Co to jest niepodległość?" – zajęcia te poświęcone zostały tematyce niepodległości i historii zaborów,
- „Godło, flaga, hymn. Historia polskich symboli narodowych" – uczestnicy podczas zajęć poznają znaczenie symboliki narodowej, która związana jest z walką o niepodległość,
- „Katarzynki i andrzejki" – zajęcia realizowane przez Muzeum mają charakter etnograficzny oraz przekazują wiedzę na temat dawnych zwyczajów mazurskich, związanych z obchodzeniem katarzynek oraz andrzejek,
- „Boże Narodzenie na Mazurach" – w okresie adwentu organizowane są zajęcia o tematyce mazurskich tradycji związanych z okresem świątecznym. W trakcie

[846] *Oferta edukacyjna,* https://muzeum.elk.pl/edukacja-w-muzeum/oferta-edukacyjna/szkoly-podstawowe-kl-vii-viii/, [dostęp: 12.09.2022]

nich przekazywana jest wiedza o wyglądzie stołu wigilijnego, dawnych zwyczajach i obrzędach. Dodatkowo opowieści są wzbogacane prezentacją eksponatów muzealnych,

- „Wielkanoc na Mazurach" – celem tych zajęć jest zapoznanie uczestników z dawnymi zwyczajami wielkanocnymi mazurskich wsi. Podczas nich przekazywana jest wiedza o obrzędach Niedzieli Palmowej i Wielkiego Tygodnia. Dzieci i młodzież dowiadują się o znaczeniu dawnych nazw takich jak kołatka, kołacz lub gaik-maik.

Treści poruszane podczas realizowanych działań edukacyjnych są związane z miastem Ełkiem oraz Mazurami. To poprzez przekazywanie wiedzy dzieciom i młodzieży na temat historii oraz dziedzictwa kulturowego regionu Mazur możliwe jest pogłębienie ich wiedzy na temat miejsca zamieszkiwania.

Oferta edukacyjna Muzeum skierowana jest do osób indywidualnych, a szczególnie dzieci i młodzieży. W 2021 roku Instytucja zorganizowała cykl filmów pt.: „Muzealnicy czytają dzieciom"[847] przeznaczonych dla najmłodszych odbiorów. W określonych dniach maja i czerwca zostały zaprezentowane bajki mazurskie, które dostępne są także na kanale Youtube[848]. Każdy z sześciu odcinku składa się z jednej bajki mazurskiej przeczytanej przez pracownika Muzeum. Wśród nich zaprezentowano następujące tytuły bajek: „Zawody z diabłem" wg „Bajki mazurskiej o chłopie, co diabła oszukał" z „Kalendarza dla Mazurów na 1932 rok", „Skrzynia w nagrodę" wg „Bajki mazurskiej (Pomocny kotek)" z „Naszego Światka. Dodatku do Gazety Mazurskiej" z 1930 r., „Kto pod kim dołki kopie…" wg „Kto pod kim dołki kopie… Bajka mazurska" z „Kalendarza dla Mazurów na 1933 rok", „Córka czarownicy i siostra króla" wg „Siostry i narzeczonej" w: Max P. Toeppen, „Wierzenia Mazurskie", Dąbrówno 2008, „Piękność nad pięknościami" wg „Niborskiej panny. Podania ludowego mazurskiego" z „Kalendarza dla Mazurów na 1939 rok", „Żaba i Mysz" wg „Bajki" z „Kalendarza dla Mazurów na 1934 rok"[849]. Taka forma pozaszkolnej edukacji regionalnej przybliża najmłodszym odbiorcom dziedzictwo kulturowe w postaci bajek mazurskich, jednocześnie mając wpływ na proces kształtowania się ich więzi z regionem i jego dziedzictwem kulturowym.

[847] *Muzealnicy czytają dzieciom*, https://muzeum.elk.pl/aktualnosci/muzealnicy-czytaja-dzieciom/3025/ [dostęp: 15.09.2022]
[848] *Muzealnicy czytają dzieciom*, https://www.youtube.com/playlist?list=PL3os_71VgMj_s3QUPlXcon6NsIGl_zBQE [dostęp: 15.09.2022]
[849] *Muzealnicy czytają dzieciom*…

Muzeum w ramach pozaszkolnej edukacji regionalnej zachęca do aktywności, która przyczynia się do nabycia wiedzy o regionie w kwestiach historycznych i kulturowych. Przykładem są propozycje pięciu dawnych zabaw podwórkowych, które zostały zebrane i dokładnie opisane w okazji Ełckich Dni Rodziny 2021 (m.in. „Zośka", „Ciupy lub kamienie, hacele", „Dwa patyki", „Zabawy na trzepaku", „Kapsle")[850]. Instytucja realizuje pozaszkolną edukację regionalną również poprzez wykorzystanie teatru i literatury. We wrześniu 2021 roku na terenie Muzeum miał miejsce spektakl pt.: „Szeleszcząca trawa" na podstawie opowiadania Siegfrieda Lenza pt.: „Wąskotorowa kolejka imienia Paula Poppa" pochodzącego ze zbioru opowiadań „Słodkie Sulejki" w przekładzie z języka niemieckiego Marianny Świętek[851]. To wydarzenie było skierowane do wszystkich osób zainteresowanych bliższym poznaniem twórczości pisarza związanego z Ełkiem i Mazurami.

Kolejną formą pozaszkolnej edukacji regionalnej prowadzonej przez Muzeum są działania online. Instytucja prowadzi swój kanał na portalu Youtube, na którym to umieszcza filmy edukacyjne, które są także tematycznie powiązane z organizowanymi przez nich zajęciami (np. „Wielkanoc na Mazurach", „Skąd się wzięli Mazurzy i mazurska mowa? Po mazursku i polsku czyta Piotr Szatkowski", „Ełk – historia mojego miasta", „Zamek ełcki i jego mieszkańcy", czy też „W świecie dawnych gier i zabaw – wywiad z Teresą Ostrowską, Prezes Regionalnego Stowarzyszenia Polskich Dzieci Wojny w Ełku")[852]. Muzeum także zajmuje się realizacją serii filmów np. do wystawy „Skarby z ulicy Głównej" lub filmów-zagadek stworzonych w ramach „Ferii z Muzeum" pt.: „Ulicami Ełku", które są źródłami wiedzy o regionie, Ełku i regionalnego dziedzictwa kulturowego[853]. Do innych form pozaszkolnej edukacji regionalnej należą zróżnicowane materiały dydaktyczne, które w zależności od wieku odbiorców w określonej formie przekazują treści edukacyjne. Przykładem jest gra planszowa „Ełk po kolei. Podróż przez historię miasta", kolorowanka „Ełcka Kolej Wąskotorowa", przewodnik do wystawy „Skarb z ulicy Głównej", cykl artykułów „Zwyczaje świąteczne na Mazurach Boże Narodzenie", czy też nagrania baśni mazurskich wraz z zabawą plastyczną – „Kłobuk z mazurskiej baśni i podań"[854].

[850] *Kartka z pamiętnika. Zabawy dawne i niedawne*, https://muzeum.elk.pl/aktualnosci/kartka-z-pamietnika-zabawy-dawne-i-niedawne/3361/, [dostęp: 20.09.2021]
[851] *Spektakl „Szeleszcząca trawa",* https://muzeum.elk.pl/aktualnosci/spektakl-szeleszczaca-trawa/3703/ [dostęp: 20.09.2021]
[852] *Muzeum Historyczne w Ełku*, https://www.youtube.com/channel/UCpL6WWAciGxm62__wyIOTBQ/featured [dostęp: 20.09.2021]
[853] *Edukacja online*, https://muzeum.elk.pl/edukacja-w-muzeum/edukacja-online/ [dostęp: 20.09.2021]
[854] Ibidem.

Muzeum w okresie nauczania zdalnego realizowało pozaszkolną edukację regionalną skierowaną zarówno do instytucji oświatowych, jak i pozostałych osób zainteresowanych. Przykładem są otwarte lekcje muzealne w postaci comiesięcznych spotkań transmitowanych na żywo. Tematyka tych spotkań związana była z historią Ełku oraz regionu oraz regionalnego dziedzictwa kulturowego np. „Pomiędzy asymilacją i ruchem syjonistycznym. O społeczności żydowskiej na Mazurach", „Mazury 1945 – społeczno-kulturowe trzęsienie ziemi", „Idą święta… na Mazurach. Co o świętach Bożego Narodzenia pisał Michał Kajka?", „Lockdown dawniej a dziś – epidemia Dżumy na Mazurach w latach 1708 – 1711"[855]:

> „W tej chwili, jeśli chodzi o ten czas takiej pracy online'owskiej to rzeczywiście mamy, że tak powiem, ofertę zajęć edukacyjnych dla dzieci, dla młodzieży poświęconą tematyce historii regionu, też miasta Ełku, tak, dodatkowo jeszcze Mazur, która jest udostępniona na stronie internetowej. I rzeczywiście nauczyciele korzystają z tej oferty edukacyjnej. I co jest ciekawe dodatkowo jeszcze nie tylko ełckie szkoły, nie tylko te szkoły, które zazwyczaj są na terenie województwa warmińsko-mazurskiego, ale także z województwa łódzkiego, tak, zapisują się na te zajęcia. Dzisiaj mieliśmy zajęcia z grupą z Warszawy. Tak że rzeczywiście są dość, że tak powiem… jest dość duże zainteresowanie tą formą zajęć. Bo mimo wszystko jednak chyba troszkę taka edukacja online ze swoim nauczycielem tylko i wyłącznie troszeczkę się może przejadła, może czegoś innego nauczyciele szukają i zaczynają rzeczywiście, że tak powiem, dzwonić, podpytywać się, czy coś się dzieje i czy rzeczywiście można takie zajęcia zamówić na przykład u nas, tak."[856].

Muzeum w ramach pozaszkolnej edukacji regionalnej prowadzi zajęcia edukacyjne w danej placówce w ramach akcji o nazwie „Muzeum na Wynos"[857]. To dzięki niej szkolna edukacja regionalna może stać się pozaszkolną ze względu na zachęcenie dzieci do odwiedzenia Muzeum wraz z rodziną:

> „Teraz mamy taką akcję w czasie tej pandemii „Muzeum na Wynos", tak, gdzie rzeczywiście szkoły nie mogą do nas przyjść. Nie wiem, mają jakieś utrudnienie w tym, że klasa musi, bo słyszałam takie rzeczy, że klasa przyjeżdżając do muzeum musi mieć wynajęty autokar, tak. Ciężko jest zorganizować pieniążki. Dużo to kosztuje. Nam łatwiej jest zabrać kilka eksponatów ze sobą, takie, które podlegają pod wydziały edukacyjne i jechać z nimi do szkoły na zajęcia bądź też tym, którzy po prostu gdzieś tam spod Ełku, teraz jest wszystko zasypane, więc te autokary może

[855] *Osoby indywidualne i rodziny*, https://muzeum.elk.pl/edukacja-w-muzeum/osoby-indywidualne-i-rodziny/ [dostęp: 20.09.20210]
[856] Wywiad z przedstawicielką Muzeum…
[857] *Oferta edukacyjna na rok szkolny 2020/2021*, https://muzeum.elk.pl/aktualnosci/oferta-edukacyjna-na-rok-szkolny-2020-21/2126/, [dostęp: 20.09.2021]

> gdzieś tam nie jeżdżą, więc nie ma co ciągnąć dzieciaków przez te zaspy, przez te drogi tak, żeby przyjechały. Ale warto mówić, wychodzić z tym, bo być może ukształtujemy młodego odbiorcę, który z czasem po prostu powie, o - ja chcę iść do muzeum. Albo przyciągnie rodziców, tak, bo pani albo pan miał fajne rzeczy, mamo ja chcę zobaczyć"[858].

Kolejną formą pozaszkolnej edukacji regionalnej realizowanej przez Muzeum są tzw. „Sobotnie Poranki w Muzeum" w postaci comiesięcznych spotkań rodzinnych[859]. W ramach nich prowadzone są warsztaty i zajęcia edukacyjne ze specjalistami z dziedziny historii oraz nauk pomocniczych, które także każdorazowo są transmitowane online. Tematyka tych spotkań edukacyjnych dotyczy historii miasta oraz Mazur, dzięki czemu uczestnicy mają możliwość pogłębienia swojej wiedzy na temat swojego miejsca zamieszkania oraz regionu.

> „[…]im więcej już mamy ze sobą, to docieramy do coraz to nowych odbiorców, tak, do nowych ludzi i coraz więcej ludzi o nas słyszy, i sami z siebie przychodzą, co jest fajne, że nie musimy ich namawiać do tego, żeby przyszli do muzeum, a wręcz przeciwnie. Sami dzwonią i się pytają, czy są jakieś zajęcia edukacyjne dla dzieci. Czy na przykład dzieci, które nie uczęszczają do przedszkoli, czy mogą wziąć udział w zajęciach, czy mogą przyjść. Czy może są jakieś na przykład takie zajęcia, gdzie zbieramy tylko i wyłącznie osoby indywidualne. Dla nich specjalnie zrobiliśmy „Sobotnie poranki w muzeum" na przykład, tak. Dla tych dzieci, które nie przychodzą z klasami na zajęcia edukacyjne, są gdzieś w domu razem z rodzicami bądź też, nie wiem, mieszkają poza Ełkiem, w sobotę rano o godzinie 10:00, raz w miesiącu, spotykaliśmy się w muzeum i odbywały się właśnie warsztaty, zajęcia związane z historią Ełku. Tylko już wtedy na przykład było tak, że poruszaliśmy przeróżne tematy i zazwyczaj zapraszaliśmy na przykład jakiegoś specjalistę od archeologii na przykład, czy tam od Prus, czy od Zakonu Krzyżackiego, tak. I wtedy rzeczywiście specjalista opowiadał o tym, o historii"[860].

Ważnym elementem tej formy pozaszkolnej edukacji regionalnej jest to, że mogą wziąć w niej udział osoby w różnym wieku od dzieci po starsze osoby. To z kolei pozwala na budowanie relacji międzypokoleniowych oraz kształtowanie w przypadku dzieci i młodzieży więzi z regionem.

Działania te łączą ze sobą zróżnicowane sposoby przekazywania wiedzy o regionie, dzięki czemu dzieci mają możliwość podjęcia twórczej aktywności powiązanej z tematyką zajęć:

---

[858] Wywiad z przedstawicielką Muzeum…
[859] *Osoby indywidualne i rodziny*…
[860] Wywiad z przedstawicielką Muzeum…

„Po prostu wychodzę z tego założenia, że dziecko przychodząc do muzeum, poza tym może się coś, czegoś tam u nas dowiaduje, to jeszcze z czymś musi wyjść, ale z czymś, co jest związane z tematem, tak. Mieliśmy temat o, na „Sobotnim poranku muzeum" po kolei - historia mojego miasta. Kurator wystawy, autor wystawy oprowadzał po wystawie, opowiadał o historii miasta, a później na przykład dzieci wykonywały skrzyneczki z decoupagem ze starymi [00:25:16], które mogłyby zabrać ze sobą"[861].

Muzeum w ramach pozaszkolnej edukacji regionalnej organizuje również spotkania naukowe z zaproszonymi gośćmi, promującymi literaturę związaną z tematyką Mazur i Ełku. Przykładem jest spotkanie z prof. Zygmuntem Fröhlichem (Oldenburg), w którego czasie została zaprezentowana książka pt.: „Skarby mazurskiego słownictwa i historie rodzinne z Mazur"[862], czy też spotkanie z prof. Zbigniewem Chojnowskim wokół książki autorstwa Marcina Gerssa „Jest Bóg!"[863].

Muzeum dąży do realizacji działań edukacyjnych zgodnie z potrzebami oraz oczekiwaniami uczestników. Dzięki temu tematyka naukowych spotkań i wykładów są wybierane zgodnie z potrzebami oraz sugestiami uczestników:

„Mamy odbiorów podczas wieczornych wykładów. Są osobami, które są dojrzałe, dorosłe. Podczas tych wieczornych spotkań rzeczywiście też są naukowe spotkania, tak, naukowe wykłady. Ale to też [00:47:39], no bo widać jest to, że jednak osoba, która zajmuje się tymi wykładami pyta się publiczności, o czym chcieliby posłuchać na kolejnym wykładzie. Czy coś ich rzeczywiście bardzo szczególnie interesuje. Żeby te sugestie po prostu kierować w stronę muzeum, żebyśmy my mogli odpowiadać na ich potrzeby"[864].

Kolejną formą działań edukacyjnych są wystawy związane z wybitnymi osobami związanymi z Ełkiem i Mazurami. Przykładem jest wystawa pt.: „Siegfried Lenz. Spojrzenia. Annäherungen", z którą można było zapoznać się do 26 września 2021 roku. Z okazji przypadającej 95. rocznicy urodzin psiarza Muzeum przygotowało wystawę, będącą „wielogłosem historyków, kulturoznawców, literaturoznawców, pisarzy i publicystów"[865]. Wystawa ta składała się z autorskich esejów, umożliwiających spojrzenie na twórczość S.

[861] Ibidem.
[862] *Spotkanie z prof. Zygmuntem Fröhlichem*, https://muzeum.elk.pl/aktualnosci/spotkanie-z-prof-zygmuntem-frohlichem/3645/ [dostęp: 01.10.2021]
[863] *Spotkanie z prof. Zbigniewem Chojnowskim,* https://muzeum.elk.pl/aktualnosci/spotkanie-z-prof-zbigniewem-chojnowskim/3632/ [dostęp: 01.10.2021]
[864] Wywiad z przedstawicielką Muzeum…
[865] *Siegrfried Lenz. Spojrzenia – wernisaż wystawy,* https://muzeum.elk.pl/aktualnosci/siegfried-lenz-spojrzenia-wernisaz-wystawy/3599/, [dostęp: 13.09.2021]

Lenza z różnych perspektyw. W ramach tej formy pozaszkolnej edukacji regionalnej przygotowano spektakl na podstawie opowiadania Siegfrieda Lenza pt. „Wąskotorowa kolejka imienia Paula Poppa”[866]

W przypadku wystaw online Muzeum zachęca do rodzinnego zapoznania się z nimi i skorzystania z przewodników dla dzieci i młodzieży, które zawierają różnego rodzaju zadania edukacyjne skierowane do młodszych odbiorców:

> „Już teraz ta wystawa jest, żyje. Jest udostępniona też na stronie internetowej, jako wystawa online, więc można sobie obejrzeć. Jest zrobiony też przewodnik dla dzieci i dla młodzieży dotyczący wystawy z różnymi zadaniami, więc że tak powiem, każdy po prostu może usiąść, obejrzeć. I dziecko oglądające razem z rodzicem wystawę w Internecie może sobie uzupełnić kartę przewodnika i aktywnie po prostu tą wystawę, mimo że siedząc na krześle, tak, przed telewizorem, przed komputerem, może ją odwiedzić”[867].

Następna forma pozaszkolnej edukacji regionalnej dotyczy projektów edukacyjnych, angażujących mieszkańców w ich realizację. Przykładem jest projekt pt.: „Historia mówiona”, któremu przyświeca myśl zawarta w jednym z przeprowadzonych wywiadów zrealizowanych w ramach powyższego projektu „Bo pamięć niestety ludzka jest taka, że zachowuje te rzeczy najmilsze. A z tych niezbyt miłych to tak, co nieco tylko”[868]. W ramach niego zostały nagrane oraz spisane przez młodzież opowieści najstarszych mieszkańców o powojennym Ełku. Efektem zrealizowanych powyższych działań są opublikowane na stronie internetowej Muzeum opowieści wraz z historycznymi informacjami na temat miejsc, które pojawiają się w wypowiedziach

W ramach pozaszkolnej edukacji regionalnej instytucja zajmuje się również publikacją opracowań naukowych w postaci czasopism oraz książek np. „Ełckiego Przeglądu Historycznego”. Zdaniem Muzeum: „ze względu na specyfikę mazurskiego pogranicza kulturowego pragniemy w poszczególnych numerach zachować wieloperspektywiczne i interdyscyplinarne spojrzenie na podejmowane tematy, świadomie wychodząc poza tradycyjny, zdeterminowany najczęściej cezurami historii politycznej i narodowej, warsztat badawczy historyka. Ełk i Mazury traktujemy przy tym z perspektywy mikrohistorii jako swoiste laboratorium procesów, które w skali globalnej kształtowały rozwój społeczeństw

[866] *Wystawa/Ausstellung: Siegfried Lenz. Spojrzenia. Annäherungen.* https://muzeum.elk.pl/aktualnosci/wystawa-siegfried-lenz-spojrzenia/3614/ [dostęp: 13.09.2021]
[867] Wywiad z przedstawicielką Muzeum…
[868] *Powojenny Ełk w oczach jego mieszkańców*, https://muzeum.elk.pl/historia/powojenny-elk-oczach-mieszkancow/ [dostęp: 30.09.2021]

europejskich w ostatnich dwóch wiekach, tj. nowoczesnych nacjonalizmów, industrializacji, modernizacji oraz ustrojów totalitarnych"[869]. Opublikowane w czasopiśmie artykuły poruszają tematy, dotyczące Mazur, które z kolei postrzegane są jako wspomniane już wyżej „laboratorium procesów", w którym to zachodziły ponadregionalne zjawiska. Dzięki temu czytelnik ma możliwość nie tylko zdobycia wiedzy historycznej i kulturowej o regionie, ale przede wszystkim spojrzeć na wiele kwestii z różnych perspektyw.

Tematyka książek oraz innego rodzaju publikacji naukowych wydawanych przez Muzeum jest ściśle związana z Ełkiem i Mazurami. Skierowane są nie tylko do osób dorosłych, ale także dzieci np. w postaci kolorowanki pt.: „Ełcka Kolej Wąskotorowa"[870]. Kolorowanka składa się z 10 rysunków wzorowanych na zawartych w publikacji fotografiach budynków dawnego ełckiego dworca oraz lokomotyw. Rysunki można pobrać ze strony internetowej Muzeum, dzięki czemu mogą one zostać wykorzystane m.in. do organizacji zajęć edukacyjnych z młodszymi dziećmi, lub też w celach indywidualnych.

Muzeum realizuje pozaszkolną edukację regionalną także poprzez portale społecznościowe, docierając do szerokiego grona odbiorców, np. poprzez publikację filmów edukacyjnych:

> „Tutaj akurat na Facebooku też udostępniamy teraz przy otwarciu wystawy właśnie „Skarby z ulicy Głównej" są udostępniane filmiki edukacyjne dotyczące wystawy. To jest właśnie taka forma wyjścia z wystawą na zewnątrz. To jest forma bardzo może i edukacyjna, ale i informacyjna, tak. [00:42:37] wszystkiego, zamieszczane filmiki mają być krótkie, niedługie, ale podające właśnie takie najważniejsze i najbardziej ciekawe informacje. I dzięki temu mam nadzieję, że rzeczywiście będzie taki oddźwięk, że ludzie po obejrzeniu będą chcieli przyjść i tą wystawę rzeczywiście zobaczyć"[871].

Portale społecznościowe pozwalają na dotarcie do szerokiego grona odbiorców, dzięki czemu możliwa jest realizacja działań edukacyjnych w formie ponadregionalnej. To poprzez publikację materiałów edukacyjnych, informacyjnych i promocyjnych możliwe jest zachęcenie nie tylko mieszkańców, ale każdej osoby zainteresowanej do uczestniczenia w planowanych wydarzeniach. Portale społecznościowe mogą posłużyć jako narzędzia do upowszechniania

[869] *Czasopismo – Ełcki Przegląd Historyczny*, https://muzeum.elk.pl/czasopismo-elcki-przeglad-historyczny/ [dostęp: 02.10.2021]
[870] *Kolorowanka z Muzeum – do pobrania,* https://muzeum.elk.pl/aktualnosci/kolorowanka-z-muzeum-do-pobrania/1900/ [dostęp: 02.10.2021]
[871] Wywiad z przedstawicielką Muzeum…

pozaszkolnej edukacji regionalnej, np. w postaci krótkich filmów edukacyjnych do wystawy „Skarb z ulicy Głównej”[872].

Analiza form i treści pozaszkolnej edukacji regionalnej prowadzonej przez Muzeum wskazuje na jej duże zróżnicowanie i łączenie ze sobą wielu metod, technik oraz narzędzi. Instytucja oprócz realizacji zamierzonych działań związanych z pracą placówki np. organizacji wystaw, również dąży poprzez pozaszkolną edukację regionalną do integracji i aktywizacji mieszkańców Ełku np. w postaci współtworzenia wystawy o historii Ełku po 1945 roku[873], lub tzw. Sobotnich poranków. W ramach tej edukacji upowszechnia wiedzę o regionie i Ełku, kształtując więzi uczestników z ich „małą Ojczyzną”. Muzeum realizując ją, uwzględnia zróżnicowane perspektywy postrzegania kwestii historycznych i dotyczących dziedzictwa kulturowego Mazur. Dzięki temu uczestnicy mają możliwość pogłębienia swojej wiedzy o regionie i miejscowości zamieszkania, która przedstawiana jest z wielu perspektyw. Placówka realizuje te działania z uwzględnieniem potrzeb mieszkańców, co z kolei także ma wpływ na postrzeganie roli instytucji Muzeum w procesie kształtowania się tożsamości regionalnej.

Kolejną cechą wyróżniającą formy i treści pozaszkolnej edukacji regionalnej prowadzonej przez Muzeum jest ich interaktywność, która z jednej strony pozwala uczestnikom na dotknięcie, poznanie i przeżycie, a z drugiej łączy ze sobą sztukę i naukę. Przykładem są organizowane przedstawienia teatralne oraz warsztaty plastyczne, w których czasie zarówno młodsi, jak i starsi uczestnicy mogą tworzyć prace plastyczne w ramach określonej regionalnej tematyki historycznej lub kulturowej. Muzeum prowadząc pozaszkolną edukację regionalną, umożliwia uczestnikom, szczególnie młodszym, wchodzenie w kulturę, co z kolei ma wpływ na rozwój ich więzi i relacji z regionem od wczesnych lat. M. Suświłło podkreśla znaczenie tego typu działań w procesie kształtowania się tożsamości kulturowej i wchodzenia w regionalną kulturę, zwłaszcza ich etapowość i dostosowanie do okresu rozwojowego człowieka. Pozaszkolna edukacja regionalna prowadzona przez instytucję odpowiada potrzebom dzieci, a poprzez tworzenie przyjaznej przestrzeni możliwa jest ich aktywność w wielowymiarowym poznawaniu otoczenia, na co uwagę zwrócono także podczas wywiadu:

> „Stawiamy też na to, że po prostu kształtując tych najmłodszych, tak, stawiamy też i na starszych i na ich postawę później odbierania historii i muzeum, jako instytucji

[872] *Filmy edukacyjne do wystawy „Skarb z ulicy Głównej”,* https://www.facebook.com/watch/404053799649435/1130900630693960 [dostęp: 15.10.2022]
[873] *Stwórz z nami wystawę o Ełku!,* https://muzeum.elk.pl/aktualnosci/stworz-z-nami-wystawe-o-elku/3008/, [dostęp: 15.10.2022]

przyjaznej przede wszystkim, a nie instytucji, gdzie jest nudno i niczego nie można dotykać”[874].

` Poprzez aktywne uczestniczenie dzieci i młodzieży w środowisku społecznym możliwe jest przyswojenie przez nich kultury regionalnej. Dziecko postrzegając siebie jako członka, zarówno rodziny, jak i społeczności w wymiarze lokalnym oraz regionalnym może wzrosnąć w kulturę regionu, także na poziomie mezo, jak i makro. Poprzez naturalny proces przyswajania cech kulturowych społeczności, który również wspierany jest w ramach pozaszkolnej edukacji regionalnej prowadzonej przez Muzeum, możliwe jest przyjęcie istotnych dla społeczności wartości. To one integrują i zespalają ze sobą mieszkańców, wzmacniając poczucie przynależności, odpowiedzialności i tożsamości regionalnej.

Wspomniana inkulturacja regionalna w przypadku pozaszkolnej edukacji regionalnej realizowanej przez omawianą instytucję przejawia się poprzez wnoszenie pewnych elementów do określonej kultury, a równocześnie przyswajanie innych, niepozostających w sprzeczności z rodzimymi wartościami, normami i wzorami. Przykładem tego typu działań edukacyjnych są organizowane wystawy lub spotkania przy współudziale mieszkańców regionu, którzy mogą podzielić się swoimi pamiątkami rodzinnymi, czy też historiami związanymi z regionem i Ełkiem. To z kolei pozwala na integrację, aktywność i wykształcenie poczucia odpowiedzialności za wspólne dobro, jakim jest dziedzictwo kulturowe regionu.

Pozaszkolna edukacja regionalna prowadzona przez Muzeum ma charakter dialogiczny i integracyjny. To poprzez organizację działań międzypokoleniowych, wspierany jest proces kształtowania u uczestników tożsamości regionalnej. Poprzez wspólne zaangażowanie się w działania edukacyjne wzmacnianie są zarówno więzi rodzinne, jak i te z miejscem zamieszkania i regionem. Dzięki temu możliwe jest także zaistnienie przekazu trójpokoleniowego lub dwupokoleniowego, co z kolei przyczynia się do wzbogacenia wiedzy o rodzinie m.in. historii rodzinnych związanych z regionem.

Muzeum dąży do ochrony i pielęgnacji pamięci o przeszłości za pomocą zróżnicowanych form i treści edukacyjnych, która dla jednych była ich częścią życia, zaś dla drugich opowieściami o dawnych czasach. Dąży do wzmacniania więzi międzypokoleniowych, aktywizacji mieszkańców regionów w każdym wieku i tworząc przestrzeń do wymiany wiedzy o regionie postrzeganej z różnych perspektyw. A im jest mocniejsza, trwalsza, pełniejsza jest pamięć o przeszłości, to tym trwalszy jest fundament tożsamości, również tożsamości regionalnej jednostki. Zatem poprzez integrację przeszłości, teraźniejszości i przyszłości

[874] Wywiad z przedstawicielką Muzeum…

możliwe jest dostrzeżenie tych możliwości, które mogą zostać wykorzystane do tworzenia wizji przyszłości regionu.

Kolejną instytucją, która wzięła udział w badaniu, było *Muzeum Warmii i Mazur Oddział Muzeum w Mrągowie*. Pozaszkolna edukacja regionalna realizowana jest w formie zajęć edukacyjnych skierowanych do młodszych odbiorców:

> „W samym muzeum mamy kilka takich powiedzmy programów, które jakby robimy cyklicznie. Skupiamy się na świętach. No bo to był taki okres, w którym faktycznie możemy to wykorzystać. Święta Wielkiej Nocy czy Bożego Narodzenia. I mamy w plan pracy wpisane właśnie warsztaty, które jakby przybliżają tradycję, która zwłaszcza przed wojną jakby na tych terenach tutaj funkcjonowała. W sposób taki powiedzmy myślę, że dosyć przystępny, na bazie tej historii, chcemy pokazać, jakie były różnice, ale jakie są i zbieżności między tamtym czasem a czasami dzisiejszymi, które, no bardziej rozpoznajemy, prawda? A więc wygląda to w ten sposób”[875].

Instytucja prowadzi cykliczne edukacyjne i artystyczne warsztaty związane z istotnymi wydarzeniami, dzięki którym uczestnicy mogą dokonać porównania zarówno dawnych, jak i obecnych regionalnych tradycji np. dotyczących obchodów świąt. Muzeum oferuje zajęcia warsztatowe np. „Historia miasta”, „Mrągowo dawniej i dziś”, „Mrągowo po 1945”, czy też „Wielkanoc na Mazurach”[876]. Tematyka ich ustalana jest zgodnie z potrzebami uczestników:

> „[…] wymaga to od nas też powiedzmy jakby przygotowania czegoś nowego. Wiadomo, że grupy się powtarzają, a więc tak naprawdę bywa tak, że żeby nie zanudzić, też trzeba gdzieś tam jeszcze głębiej powiedzmy sięgać, jeszcze bardziej szukać, prawda i powiedzmy, no na zasadzie rozmowy właśnie z tymi grupami, z dziećmi czy z młodzieżą, poszukiwać i odszukiwać coś, co jest nowego, ale i wspólnego właśnie z rzeczywistością”[877].

Pozaszkolna edukacja regionalna prowadzona jest także w formie rekonstrukcji historycznych, w tym bitwy pod Wopławkami:

> „Poza tym oczywiście skupiamy się bardzo na rekonstrukcji, na jakby przywracaniu faktów historycznych. Od 10 lat tworzymy rekonstrukcję bitwy pod Wopławkami, ale od 10 lat właśnie przybliżamy tą historię 1311 roku. Jest to duża impreza polowa, gdzie właśnie wraz z mieszkańcami, ale i tymi, którzy są zainteresowani, tworzymy wspólnie 2-dniową imprezę historyczną na historycznych polach, niedaleko, bo 20

[875] Wywiad z przedstawicielem Muzeum w Mrągowie…
[876] *Edukacja*, https://mragowo.muzeum.olsztyn.pl/edukacja, [dostęp: 15.10.2021]
[877] Wywiad z przedstawicielem Muzeum w Mrągowie…

kilometrów od Mrągowa, to są Wopławki pod Kętrzynem i tam tworzymy właśnie tą bitwę na podstawie kronik”[878].

W ramach swojej działalności edukacyjnej Muzeum organizuje turnieje walk rycerskich, które umożliwiają zdobycie wiedzy historycznej, także tej regionalnej:

„[…] oprócz rekonstrukcji oczywiście, tak jak wspomniałem, są też te powiedzmy turnieje rycerskie.. I to też jest jakby część edukacji, bo przy okazji tych walk rycerskich oczywiście musimy jakby nadać temu rys historyczny, opowiedzieć. Już tam nie będę mówił o etosie rycerskim, bo to jest jakby natura oczywiście, no sama podstawa, ale też powiedzmy takie rzeczy jak uzbrojenie, prawda, jak strój średniowieczny, jak kultura, jak jedzenie średniowieczne. To tak naprawdę to ten temat ciągnie jeden za drugim, prawda? […] Ludzie się zachwycają tym. Przyjeżdżają, jakie to proste, jakie to niesamowite, a jakie to pyszne. I to są podstawy, prawda? Od których wychodzimy w ten sposób. A więc trudno jest powiedzmy, będąc na takiej imprezie, gdzie się zakosztuje tego wszystkiego, zapomnieć o tym, prawda? Wiadomo, wiedza książkowa jest istotna, ale wiedza książkowa czasami, no część ludzi podchodzi niej zakuć, zaliczyć, zapomnieć, prawda?”[879].

Taka forma pozaszkolnej edukacji regionalnej, która z jednej strony angażuje organizatorów, zaś z drugiej wzbudza zainteresowanie obserwatorów, przyczynia się do nawiązania interakcji, m.in. w postaci zadawania pytań, poruszania historycznych kwestii oraz nawiązywania relacji, przyczyniających się do wzbogacenia wiedzy:

„Opowiada się znajomym, a byłem, prawda? A widziałem, dotknąłem. A dowiedziałem się, prawda? Niesamowita ilość pytań. Okazuje się, że podczas takiego spotkania ludzie mają tysiące pytań, bo gdzieś tam w firmie, prawda, a filmy zresztą historyczne czy powiedzmy, no pseudohistoryczne w tej chwili bardzo są modne, a więc Wikingowie, prawda? Nierzadko się zdarza, że są razem z nami, prawda, jako powiedzmy pokazać te różnice i mówi się, bo ja widziałem serial, Wikingów, prawda? Ja mam takie pytanie, czy wikingowie faktycznie mieli tak, robili tak i tak dalej. No i się okazuje, że ta rzeczywistość to troszeczkę inna, prawda? Tak samo i przy rycerzach. A więc jest ta interakcja i to jest moim zdaniem najistotniejsze w tym wszystkim”[880].

[878] Ibidem.
[879] Ibidem.
[880] Wywiad z przedstawicielem Muzeum w Mrągowie…

Muzeum również prowadzi pozaszkolną edukacją regionalną w ramach inicjatyw ogólnopaństwowych, np. „Nocy w Muzeum" w postaci przedstawień teatralnych opartych na historiach lokalnych i regionalnych[881]:

> „Taką koronną imprezą, którą robimy w muzeum, wreszcie chyba do meritum przechodzę, to jest noc muzealna, Noc Muzeów. Od kilku lat organizujemy… nie chcieliśmy tylko i wyłącznie powiedzmy jakby bazować na tym, co było wcześniej, czyli nocne otwieranie muzeum i zwiedzanie z przewodnikiem, to jest bardzo istotne i to nadal działa, ale to jest jakby druga część tego, co chcielibyśmy faktycznie robić w tym momencie. Kilka lat temu powstał scenariusz historii Matyldy Scheuermann. Jak Pani spojrzy tam za mną, o, to jest tablica nagrobna: „Tu leży w Bogu Matylda Scheuermann, żona inspektora budowlanego". Tablica, która stoi na jednej z sal wystawowych u nas w muzeum. To jest kamień nagrobny, który został odnaleziony w piwnicach tego ratusza. No i na bazie tego kamienia powstała historia, scenariusz nieszczęśliwej miłości, no bo to najlepiej się sprzedaje, prawda? Nieszczęśliwej miłości Matyldy Scheuermann, a to jest 1846-1886, a więc nawiązujący do historii Sensburga, nieszczęśliwej miłości Matyldy Scheuermann do kapitana z pułku Bośniaków, który stacjonował w Mrągowie. A więc jakby rozbudowana o architekturę, która jest dookoła centrum tutaj Mrągowa, tego placu, ale nawiązująca jeszcze do historii, do postaci historycznych, które przebywały w Mrągowie. No i postanowiliśmy nie tylko opowiedzieć tą historię w sposób werbalny, ale też i pokazać. I w tym momencie narodził się pomysł takiego powiedzmy występu plenerowego. Czyli robimy to na zewnątrz, tutaj na głównej ulicy, pokazujemy tą historię"[882].

Muzeum w Mrągowie podobnie, jak w przypadku innych instytucji muzealnych, upowszechnia wiedzę o regionie w ramach wystaw. Przykładem jest wystawa stała pt.: „Historia Mrągowa"[883], przedstawiająca dzieje tej miejscowości od XVII do połowy XX wieku, czy też wystawa pod nazwą „Okolice Mrągowa w pradziejach" poświęcona historii rejonu Mrągowa od starożytności po wczesne średniowiecze[884].

Kolejną placówką, która wzięła udział w badaniu jest *Izba Regionalna w Wejsunach*, która od 2020 roku po zakończeniu remontu wznowiła swoją działalność. Izba ta została założona w

[881] *Noc Muzeów 2019 w Muzeum Warmii i Mazur,* https://muzeum.olsztyn.pl/5245,noc-muzeow-2019-w-muzeum-warmii-i-mazur.html, [dostęp: 01.11.2021]
[882] Wywiad z przedstawicielem Muzeum w Mrągowie…
[883] *Historia Mrągowa – wystawa stała,* https://mragowo.muzeum.olsztyn.pl/5772,historia-mragowa-wystawa-stala.html, [dostęp: 01.11.2021]
[884] *Okolice Mrągowa w pradziejach – wystawa stała,* https://gazeta.muzeum.olsztyn.pl/1055,okolice-mragowa-w-pradziejach-wystawa-stala.html, [dostęp: 01.11.2021]

1971 roku przez Eugeniusza Bielawskiego, który był miejscowym pedagogiem, mazurskim regionalistą oraz działaczem społeczno-kulturowym. To w swoim domu utworzył muzeum, w którym to prezentowano eksponaty związane z życiem codziennym. Celem działalności Izby była chęć upowszechnienia wiedzy o regionie wśród lokalnych mieszkańców, szczególnie młodzieży[885].

Pozaszkolna edukacja regionalna prowadzona jest przez Izbę zróżnicowanymi formami online i w świecie rzeczywistym. W przypadku tej pierwszej została stworzona na portalu społecznościowym tzw. Wirtualna Izba Regionalna[886], której celem jest upowszechnianie regionalnej wiedzy o historii i kulturze, a także informowanie odbiorców o działalności edukacyjnej i kulturowej Izby:

> „Edukacji, propagowania. Jest to taka platforma, na której właśnie każdy może, kto ma profil na Facebooku zajrzeć, no i w ten sposób"[887].

Inną formą pozaszkolnej edukacji regionalnej są artykuły publikowane w okolicznych mediach poświęcone regionalnej tematyce, które mają charakter edukacyjny. Zazwyczaj dotyczą one historii dawnych przedmiotów codziennego użytku, które były używane także przez mieszkańców miejscowości:

> „Jeśli chodzi o propagowanie i formę w jakimś stopniu edukacyjną, no to też robię jakieś publikacje w gazetach, jakieś tam, ja się nie porywam na jakieś tam naukowe badania, ale w najprostszy sposób o danym przedmiocie, jakaś krótka opowiastka, do czego służy. Dużo ludzi też często pamiętają jeszcze. To tak naprawdę nie jest aż taka odległa historia, często przedmioty używane 200 lat temu, były spokojnie używane jeszcze 50. Ten sam. Przecież maglownice różnego rodzaju, te pralki, tary, czy te ławki szkolne. I sto lat i jeszcze w latach 50. już, kiedy Mazury do Polski należały, były używane. Często to miało kontynuację"[888].

Izba Regionalna w Wejsunach prowadzi także działania edukacyjne połączone ze sztuką, które są skierowane dla osób odwiedzających to miejsce:

> „Starałem się wprowadzić w wakacje, w formie warsztatów rzeźbiarskich. Jestem z zawodu rzeźbiarzem też i jakoś to staram się łączyć. Zwiedzamy, później jakieś zajęcia rzeźbiarskie, czasami tematem jest jakiś przedmiot z Izby, a czasami całkowicie oderwane jakieś… Ale chodzi o to, żeby fajnie zapamiętali, skojarzyli,

[885] *Izba Regionalna w Wejsunach,* http://leksykonkultury.ceik.eu/index.php/Izba_Regionalna_w_Wejsunach, [dostęp: 01.02.2022]
[886] *Wirtualna Izba Regionalna*, https://www.facebook.com/wejsuny, [dostęp: 01.02.2022]
[887] Wywiad z przedstawicielem Izby Regionalnej w Wejsunach, Wejsuny, dn. 06.11.2021.
[888] Ibidem.

tak, że oprócz tego, że poznaliśmy, jak żyli dawniej Mazurzy, jakichś sprzętów używali, jak mieszkali, to też jakaś tam forma spędzenia miło czasu"[889].

Pozaszkolna edukacja regionalna prowadzona jest w taki sposób, aby możliwe było pobudzenie aktywności twórczej i zaangażowania uczestników. Z racji tego, że Izba przynależy do Domu Kultury w Rucianem-Nidzie organizowane są również spotkania naukowe z osobami, których tematyka dotyczy historii regionu:

„.W Domu Kultury, bo Izba, od tego powinienem zacząć, należy do Domu Kultury. I tam właśnie a propos form propagowania, organizujemy często właśnie spotkania. Czy to o historii regionu, czy z Mazurami. Pani Stawińska, nie wiem, czy Pani zna? Właśnie miała taki wieczór autorski o książce i też zaprosiła Mazura, spod Kętrzyna tam"[890].

Tego typu edukacyjne spotkania z autochtoniczną ludnością mazurską są okazją do poznania historii regionu widzianej z perspektywy tych osób. Formy pozaszkolnej edukacji regionalnej realizowane przez *Izbę Regionalną w Wejsunach* są dostosowane do charakteru działalności tego miejsca. Przekazują treści edukacyjne związane regionalną i lokalną historią oraz mazurskim dziedzictwem kulturowym, których odbiorcami są zarówno mieszkańcy tej miejscowości, jak i inne osoby. Należy także podkreślić, że poprzez zaangażowanie się mieszkańców w życie kulturowe i edukacyjne Izby kształtowana jest postawa dzieci, oraz młodzieży wobec regionalnej i lokalnej historii oraz dziedzictwa kulturowego.

Uczestnikami badań były również osoby prywatne, które aktywnie realizują działania związane z pozaszkolną edukacją regionalną. Jedną z nich jest *Piotr Szatkowski* – współredaktor kwartalnika „Cech – Mazurski Cejtunek", autor strony internetowej pt. „Po Mazursku – mazurskie niejsce w Internecÿ" i profilu „Mazurskie słówko na dziś". Rozmówca przetłumaczył na mowę mazurską i pruską „Małego Księcia oraz jest autorem elementarza mowy mazurskiej: „MAZURSKI FÉBEL abo MAZURSKÁ FIBLA, czyli ELEMENTARZ mowy mazurskiej".

Rozmówca rozpoczął upowszechnianie wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym, jakim jest mowa mazurska od form online i spotkań z mieszkańcami różnych miejscowości:

„I początkowo ta działalność była przede wszystkim internetowa, natomiast coraz częściej różni obserwatorzy tej działalności coraz częściej nakłaniali mnie, żeby wyjść po prostu z tym na zewnątrz do świata realnego. I ja bardzo długo się opierałem, bo też nie do końca czułem się w takich wystąpieniach publicznych. I początkowo to był ogromny stres dla mnie, żeby występować publicznie i o tym

[889] Ibidem.
[890] Ibidem.

> wszystkim opowiadać. Też nie do końca wiedziałem, jak ludzie będą reagować, bo to było coś kompletnie nowego. No ale się okazało, że to wszystko rzeczywiście znajduje się z pewnym zainteresowaniem, spotyka się z pewnym zainteresowaniem, szczególnie właśnie w Giżycku, gdzie jak prowadziłem kilka prelekcji na temat historii i mowy mazurskiej, to zazwyczaj między 50 a 100 osób przychodziło, co jest dla mnie sporym takim zaskoczeniem"[891].

Początkowa forma pozaszkolnej edukacji regionalnej opierała się na działalności internetowej w postaci m.in. na prowadzenia strony internetowej poświęconej tematyce dziedzictwa kulturowego Mazur, która powstała w 2015 roku. Jej celem jest „zachowanie pamięci o tym, co czyni nasz region wyjątkowym – mazurskiej mowie i kulturze […]. Przyświeca nam dewiza zapisana przez Kurta Obitza, działacza mazurskiego, twórcy pisma Cech i współtwórcy Związku Mazurów więźnia obozu Dachau: Jesteśmy Mazurami. Tego głodu bycia sobą nie można uciszyć i wewnętrzny głos woła do nas i woła bezustannie, niby głos żywcem pogrzebanego"[892]. W tym miejscu publikowane są informacje na temat historii pochodzenia Mazurów, symboliki takie jak hymn lub flaga, a także wyjaśniane są źródła oraz zasady mowy mazurskiej. Każda osoba zainteresowana ma możliwość pobrania „Elementarza Mowy Mazurskiej"[893], a także „Małego Księcia"[894] w formie ebooku, który został przetłumaczony przez autora strony na mowę mazurską.

To poprzez działalność internetową rozmówca miał możliwość upowszechnienia wiedzy na jej temat i kultury mazurskiej:

> „Zdarzają się pojedyncze osoby, które tej mowy faktycznie zaczynają używać. Na przykład w Internecie. No zresztą swego czasu powstała ta grupa Mazurska Gadka, gdzie ja też no byłem jednym z adminów, obecnie już na tej grupie nie jestem, ale tam faktycznie widziałem ten proces na własnych oczach, jak ludzie od pojedynczych słówek zaczynali przechodzić do konstruowania jakichś zdań, coraz lepiej to… to normalnie wyglądało jak proces uczenia się każdego języka, nie? Że coraz mniej było błędów, coraz lepiej to było zapisane, coraz bardziej dotykało, powiedzmy, tego sedna, czym jest ta mowa. Jakoś coraz bardziej naturalnie to wyglądało"[895].

Profil na portalu społecznościowym stał się formą pozaszkolnej edukacji regionalnej, która przyczynia się do upowszechniania wiedzy oraz pogłębienia świadomości na temat

[891] Wywiad z Piotrem Szatkowskim…
[892] *Po Mazursku – mazurskie miejsce w Internecy*, https://pomazursku.pl/ [dostęp: 26.09.2021]
[893] *Mazurski Febel albo Mazurska Fibla czyli Elementarz Mowy Mazurskiej,* https://pomazursku.pl/elementarz-mowy-mazurskiej/, [dostęp: 20.02.2021]
[894] *Mały Princ*, https://pomazursku.pl/mali-princ-ebook/, [dostęp: 20.02.2021]
[895] Wywiad z Piotrem Szatkowskim…

historii i dziedzictwa kulturowego regionu Mazur[896]. W tym miejscu są publikowane zróżnicowane treści edukacyjne, które spotykają się z szerokim odzewem ze strony osób zainteresowanych. Na stronie można się zapoznać z filmami edukacyjnymi o mowie mazurskiej, regionalnym dziedzictwie kulturowym, a także twórczością muzyczną przetłumaczoną na mazurski język:

> „Potem oczywiście to ewoluowało, bo widziałem, że jest zapotrzebowanie i że ludzie naprawdę się interesują tym tematem, co było pewnym zaskoczeniem. I wtedy zaczynałem już coraz bardziej myśleć świadomie o tym właśnie, co robić, żeby ta wiedza była jak najskuteczniej przekazywana w Internecie. No więc potem zacząłem tłumaczyć piosenki popularne jakieś tam disney'owskie czy jakieś tam z muzyki pop. Wynajdywałem osoby, które byłyby skłonne mi to zaśpiewać. No bo to też takie dosyć nietypowe wyzwanie. W dalszej kolejności pojawiły się takie ustrukturyzowane plansze, gdzie były słówka mazurskie i tłumaczenie niemieckie i polskie. Czyli też była pewna… był pewien zamiar, żeby to się też gdzieś może w Niemczech pojawiało. Miałem już wtedy tę świadomość i wiedzę, że większość rdzennych mieszkańców jednak już mieszka w Niemczech obecnie i posługuje się językiem niemieckim, więc to był też taki ukłon w ich stronę"[897].

Kolejną formą realizowanej pozaszkolnej edukacji regionalnej jest wydawanie przez rozmówcę mazurskiego czasopisma kulturalnego pt.: „Cech – Mazurski Cejtunek"[898]. W czasopiśmie publikowane są artykuły zarówno w języku polskim, jak i mowie mazurskiej, i dotyczą one m.in. kulturowych i edukacyjnych wydarzeń regionalnych, regionalnej wiedzy historycznej kulturowej. Piotr Szatkowski jest także twórcą podcastów edukacyjnych prowadzonych w mowie mazurskiej[899]. W ramach tej formy upowszechniania wiedzy o regionie rozmówca współtworzył audycje radiowe[900], w których to poruszał kwestie związane z historią i kulturą Mazur oraz mową mazurską:

> „Ja się troszkę obawiałem, bo radio tak naprawdę swój obszar nadawania ma tylko na terenie Działdowszczyzny, jeśli chodzi o tereny mazurskie. Trochę tam w nidzickim jeszcze ten zasięg sięga, natomiast większość to jest Mława, Ciechanów, to są obszary Mazowsza. I trochę się obawiałem, że ta gwara mazurska, która jednak ma liczne elementy niemieckie, może się spotkać z jakimś tam nieprzychylnym

[896] *Mazurskie słówko na dziś*, https://www.facebook.com/po.mazursku/?ref=page_internal, [dostęp: 20.02.2021]
[897] Wywiad z Piotrem Szatkowskim…
[898] *Cech – Mazurski Cejtunek*, https://issuu.com/cech-mazurski, [dostęp: 20.02.2021]
[899] *Mazurske Radjio – Podcasty*, https://pomazursku.pl/mazurske-radijo-podcasty/, [dostęp: 20.02.2021]
[900] *Gość Radia 7: Piotr Szatkowski – badacz językoznawca (audycja z 3.12.2020),* https://radio7.pl/gosc-radia-7-piotr-szatkowski-badacz-jezykoznawca-audycja-z-3-12-2020/26067/, [dostęp: 20.02.2021]

> odbiorem […] Ale z tego, co mówią właściciele radia, nie było negatywnych reakcji, były pozytywne… były jakieś tam maile, pozytywne telefony. Tak że okazuje się, że jednak… że jednak ludzie są zaciekawieni”[901].

Audycje te cieszyły się pozytywną reakcją oraz zainteresowaniem słuchaczy, co świadczy o potrzebie realizacji tego typu form pozaszkolnej edukacji regionalnej. To poprzez audycje radiowe można również dotrzeć do osób z grup wiekowych, które nie korzystają z Internetu. Upowszechnianie wiedzy o języku mazurskim jako elemencie dziedzictwa kulturowego na Mazurach przyczynia się do zwiększenia świadomości bogactwa kulturowego, które należy chronić i pielęgnować. Formy i treści pozaszkolnej edukacji regionalnej realizowanej przez rozmówcę mają m.in. na celu przybliżenie uczestnikom regionalnej wiedzy historycznej i kulturowej, wzbudzenie zainteresowania językiem mazurskim, a także zachęcenie odbiorców do poznawania własnych źródeł i korzeni.

Kolejną osobą, która udzieliła wywiadu na potrzeby badania naukowego była *Monika Wierzbicka,* artystka występująca pod pseudonimem „Nina Nu”, autorka tekstów, a także współkompozytorka. Artystka wydała również płytę pt.: „Głos Dawnych Mazurów”, której przyświeca myśl Michała Kajki: „Póki duch mazurski wieje, niech blask jezior nam istnieje”[902]. Poprzez swoją działalność artystyczną rozmówczyni również promuje i upowszechnia wiedzę o dziedzictwie kulturowym regionu w postaci poezji tworzonej przez dawnych, mazurskich poetów. Ta forma realizacji pozaszkolnej edukacji regionalnej występuję w postaci koncertów online oraz offline artystki, które są również połączeniem sztuki i edukacji regionalnej:

> „Na premierę, pochwalę się, na premierę zabrakło wejściówek. Bo było to zrobione bezpłatnie w GCK-u. Więc była prawie cała sala, ileś osób nie mogło dotrzeć i po koncercie miałam piękny oddźwięk. Osoby do mnie, te, które zdecydowały się podejść, powiedziały, że przeżyły podróż swoistą, co jest moim marzeniem, przeprowadzić ludzi przez pewne emocje i zostawić w takim ojej”[903].

Celem ich jest zarówno zapewnienie przeżyć artystycznych, jak i przekazanie wiedzy o dziedzictwie kulturowym regionu z perspektywy codziennego życia:

> „[…] wie Pani, powiem, że przeszłam, razem przeszliśmy… przeszłam z tą kobietą i ze wszystkimi osobami, które mi towarzyszyły, czyli z sąsiadami, widzami, przez podróż, poznałam Mazurów. Bo w trakcie koncertu ja opowiadam. Słyszała Pani. Może wiadomo, że koncert w Ostródzie był bardzo pięknie przygotowany i były z cięciami, a tak na scenie siedzę godzinę i opowiadam. 2 piosenki, 3 piosenki, a potem

[901] Wywiad z Piotrem Szatkowskim…
[902] *Nina Nu*, http://www.monikawierzbicka.mazury.pl/, [dpstęp: 20.01.2021]
[903] Wywiad z Moniką Wierzbicką (Nina Nu)…

mówię, z jakiego kalendarza, a kto, a co, a kim była dana osoba. Staram się przybliżyć i pokazać, że osoby piszące te wiersze, mimo iż mieszkały na Mazurach 100 albo i lepiej lat, nie tak bardzo się od nas różnią. Uczucia, poczucia, odczucia towarzyszą ludziom od zarania. Może niektórzy są bardziej tego świadomi albo mniej, natomiast jesteśmy tacy sami. Mamy inne zabawki w życiu"[904].

Poprzez swoją działalność artystyczną, a jednocześnie edukacyjną, rozmówczyni przybliża słuchaczom wiedzę o regionalnym dziedzictwie kulturowym, odwołując się do codzienności, zarówno tej przeszłej, jak i obecnej. Koncerty artystki o tej tematyce cieszą się dużym zainteresowaniem, również w okresie epidemiologicznym:

„Nie wiem, kto oglądał w Ostródzie, bo co mnie bardzo cieszyło, koncert wisiał w sieci tydzień. I było 1700 obejrzeń tego koncertu. Uważam, że bardzo dużo jak na obecną ofertę, bo przez to, że artystyczne działania się przeniosły do Internetu, no to ludzie mają wylew tak naprawdę wszystkiego, co się dzieje i mogą też czuć przesyt, że nie… i nagle 1700 osób siada i ogląda, i słucha koncertu dotyczącego dawnych Mazurów, więc w tym przypadku nie wiem, jak wyglądały te statystyki dotyczące, kto oglądał"[905].

Ta forma pozaszkolnej edukacji regionalnej skierowana jest do każdej grupy wiekowej, dzięki czemu przekaz ma charakter międzypokoleniowy, o czym także świadczy wypowiedź rozmówczyni:

„Jeśli chodzi o koncerty na żywo, głównie są to mieszkańcy, bym tak to nazwała, dorośli i seniorzy, dorośli, dojrzali seniorzy. Natomiast był… widziałam 2 dzieci, ale to dlatego, że z rodzicami przyszły i powiedziała mi znajoma wówczas, że słuchaj, z ciekawością obejrzały ten koncert. Nie chciały wyjść, nie nudziły się, powiedziały, że było to interesujące. Dla mnie jest to bardzo istotne, bo to tylko pokazuje, że jeśli się uczciwie podchodzi do swojej pracy i w sposób życzliwy do siebie i z mega szacunkiem do poezji, którą się przedstawia, i historii, to niezależnie, kto to słucha i kto ogląda, to dociera"[906].

Artystka ma w planach także inne działania edukacyjne związane z upowszechnianiem wiedzy o Mazurach i jego dziedzictwie kulturowym. Poniższe słowa rozmówczyni wskazują na to, że odczuwana potrzeba dzielenia się z innymi tą wiedzą pobudza kreatywność i dotyczy zróżnicowanych form aktywności artystycznej i edukacyjnej:

„No bo w zależności, co mnie jako osobę przede wszystkim zainteresuje, czy ja się chcę skupić na poezji i takim najbardziej prawdziwym swoim przekazem, takim być

[904] Ibidem.
[905] Ibidem.
[906] Wywiad z Moniką Wierzbicką (Nina Nu)…

> opowiadaczem tych historii zawartej w wierszach, czy ja chcę w ramach koncertu, czy warsztatów, czy może jeszcze coś innego wymyślę. Ja jestem aktorką dubbingową, więc jakby z dziećmi mam… takie mam… to mam wspólnego, że dzieci słuchają bajek, w których podkładam głos, więc też mogłabym wymyślić na przykład jakieś krótkie filmiki animowane, gdzie nie tylko ja, żeby nie karmić też swojego ego artystycznego, ale robić to wspólnie z artystami, którym Mazury są bliskie. I chcę powiedzieć, że ja już to zaczęłam robić. Jestem tak szczęśliwa, że jakby przeszłam przez to artystyczne ego, że tylko ja, Gombrowicz do czwartku, tylko dzielić się tematem i razem to wspólnie robić. I nie wiem, czy Pani trafiła może na taką stronę www.dawnapoezjamazurskawpiosence.pl?"[907].

W powyższej wypowiedzi znajduje się informacja o kolejnej formie pozaszkolnej edukacji regionalnej, która została zainicjowana przez artystkę. Mowa tu o stronie internetowej o nazwie „Dawna Poezja Mazurska w Piosence", której treści zostały poświęcone tematyce poezji tworzonej przez dawnych poetów mazurskich[908]:

> „To jest strona, której jestem pomysłodawczynią. I… to nie będę Pani opowiadać, wejdzie Pani i zobaczy. Mam dwie wspaniałe dziewczyny, które śpiewają pieśni. One śpiewają i mazurskie, i warmińskie pieśni. Wybrałam mazurskie i Marysia Rumińska jest ze swoją pieśnią we własnych aranżacjach, [00:33:56] w ogóle jedna sprawa i Ola Turkiewicz ze swoją pieśnią mazurską. I jest to taka platforma… stworzyłam platformę do dzielenia się wiedzą na temat poezji, dawnej poezji mazurskiej, pieśni mazurskiej. Profesor Chojnowski napisał esej i wisi w pierwszej kolejności ten esej, żeby w ogóle ktoś chciał ten… od takiej naukowej strony podejść do tematu poezji mazurskiej i osób, które piszą. Być może ktoś wpadnie jeszcze na pomysł taki, na który ja nie wpadłam i nagle powie pani Moniko, ponieważ tam napisałam, że ktokolwiek by się zabrał za ten temat i będzie miał swój pomysł, to jest platforma dla ciebie. I że nagle coś będzie chciał pokazać swojego. Proszę bardzo. To jest platforma dla wszystkich osób, które tworzą, jak również dla osób, które są ciekawe"[909].

Na tej stronie internetowej został opublikowany wspomniany już esej autorstwa prof. Zbigniewa Chojnowskiego pt.: „Świat zapisany przez Mazurów"[910], w którym poruszono m.in. kwestie interpretacji wierszy mazurskich, a także wyrazy tożsamości regionalnej widoczne w poezji mazurskich poetów ludowych. W tym miejscu umieszczono także biografie poetów

---

[907] Ibidem.
[908] *Dawna Poezja Mazurska w Piosence*, http://www.dawnapoezjamazurskawpiosence.pl/, [dostęp: 10.02.2021]
[909] Wywiad z Moniką Wierzbicką (Nina Nu)…
[910] Z. Chojnowski, *Świat zapisany przez Mazurów (rekonesans),*
http://www.dawnapoezjamazurskawpiosence.pl/esej/, [dostęp: 20.02.2022]

mazurskich takich jak Michał Kajka oraz Jan Luśtych, wraz z filmami i muzyką stworzoną do ich wierszy. Tak jak wspomniała rozmówczyni, w ten projekt zaangażowały się również osoby młode, które wykonały współczesne wersje następujących mazurskich oraz warmińskich pieśni np. „Gdztyż pojedziesz Januleczku", „Nie płac Maryś, nie płac", „Zielony lasek! Zielone rąbanie" (to najstarsza opublikowana ludowa pieśń mazurska)[911]. Zgodnie z celem działalności edukacyjnej tej strony internetowej, to każda osoba zainteresowana może wziąć udział w jej tworzeniu oraz rozwijaniu, m.in. poprzez publikację własnej twórczości regionalnej. Dzięki temu to miejsce nie tylko pełni funkcję informacyjną, ale przede wszystkim zachęca do odbiorców do własnej aktywności i kreatywności w obszarze tworzenia mazurskiej poezji.

Powyższe formy i treści pozaszkolnej edukacji regionalnej realizowanej przez artystkę na drodze sztuki i poezji, pozwalają na odkrycie piękna oraz wyjątkowości dziedzictwa kulturowego regionu. Tak jak w swoich wypowiedziach podkreśliła rozmówczyni, podczas koncertów stara się przekazać wiedzę o historii regionu i regionalnym dziedzictwie kulturowym. To połączenie sztuki i edukacji wyraża się w tym, że artystka zwraca uwagę słuchaczy na to, że treści tej poezji dotyczą przede wszystkim uroków życia codziennego. Dzięki temu możliwe jest spojrzenie na przeszłość z innej perspektywy – tej bardziej osobistej.

Kolejną instytucją realizującą pozaszkolną edukację regionalną, która wzięła udział w badaniu, jest *Muzeum Pogranicza w Działdowie*. Formy i treści tej pozaszkolnej edukacji regionalną są zróżnicowane:

> „To znaczy tak, no jak by to powiedzieć, są to różnego rodzaju wydarzenia, znaczy te inicjatywy mają różny charakter, bo z jednej strony to są takie typowe jakby, takie, które przystoją, powiedzmy, muzeum, tak? Czyli na przykład organizacja wystaw czasowych, tak jak na przykład wystawa też… głównie to jakby wystawę tworzył IPN oddział gdański, właśnie o obozie w Działdowie i to jest wystawa, znaczy głównie to są infografiki, znaczy no, wystawa taka planszowa, bez eksponatów, ale my też jakby mamy eksponaty związane z obozem, więc to uzupełniamy, to jest jakby nasz wkład w tą wystawę"[912].

Muzeum w swojej ofercie edukacyjnej ma zarówno wystawy stałe, jak i czasowe. Do wystaw stałych należy „Interaktywna wystawa państwa Zakonu Krzyżackiego"[913] oraz „Działdowo – Miasto i Ludzie Dawnego Pogranicza"[914]. Cechą charakterystyczną obu wystaw

[911] *Mazurska Pieśń Ludowa,* http://www.dawnapoezjamazurskawpiosence.pl/piesn-ludowa/, [dostęp: 20.02.2022]
[912] Wywiad z przedstawicielem Muzeum Pogranicza w Działdowie…
[913] *Interaktywna wystawa…*
[914] *Działdowo – Miasto i Ludzie…*

jest ich interaktywność, która przejawia się jednocześnie w postaci zastosowania rozwiązań z zakresu nowych technologii, jak i możliwość wejścia w interakcję z eksponatami:

> „My jakby z racji tego, że nasza poprzednia nazwa to jest Interaktywne Muzeum, więc też jakby mieliśmy taki już no nawyk, żeby pewne rzeczy tak, raz, żeby tłumaczyć obrazowo, a dwa, starać się no o jakieś właśnie repliki czy takie już konkretne przykłady. Tak jak na przykład w tej naszej pierwszej wystawie są rzeczy, które po prostu można dotknąć, jakaś replika miecza, założyć replikę hełmu i to jest zupełnie inne wrażenie niż oglądanie takiego hełmu w gablocie"[915].

Pierwsza z wystaw została w całości poświęcona historii Zakonu Krzyżackiego i zajmuje pięć pomieszczeń, które każde z nich omawia dany okres dziejów. Pierwsza sala przedstawia m.in. przyczyny powstania Zakonu, a także misję chrystianizacji ziem pruskich. Kolejne pomieszczenie upowszechnia ogólną wiedzę o średniowieczu, zaś w trzeciej sali zaprezentowano informacje z zakresu taktyki oraz uzbrojenia. W czwartym pomieszczeniu osoby zwiedzające mają możliwość obejrzenia filmu o bitwie pod Grunwaldem, a ostatnia sala pełni funkcję sali kinowej, w której można zobaczyć trzy filmy: „Krzyżacy w historii Działdowa", „Inwestycje w zakonie", „Podsumowanie historii zakonu". W początkowych latach swojej działalności Muzeum ukazywało historię Zakonu Krzyżackiego, która również obecnie jest prezentowana w ramach powyższej wystawy całej:

> „[…] wiadomo, że też dużo zależy od tego profil muzeum, bo większości to są placówki regionalne, ale no tak jak na przykład my mamy w nazwie Muzeum Pogranicza, tak? Czyli to nie jest tylko i wyłącznie muzeum poświęcone no jakby Działdowu, Działdowszczyźnie, tylko też mamy taki, tak jak to pani powiedziała, konik, czyli pogranicze. I to nie jest w ogóle pierwsza nazwa naszej placówki, bo pierwotnie muzeum nazywało się Interaktywne Muzeum Państwa Krzyżackiego w Działdowie i ono powstało w 2013 roku. No i tak jak nazwa też zresztą wskazywała, to było głównie muzeum krzyżackie, tak zresztą też było odbierane, na otwarciu nawet był ówczesny wielki mistrz, dr Bruno Platter. No i muzeum zajmowało się, w zasadzie dalej się zajmuje, ale wtedy to była jego jakby główna część działalności, czyli właśnie promowanie tej historii średniowiecznej w kontekście lokalnym, czyli średniowiecze w mieście, średniowiecze na zamku, bo zamek w Działdowie również funkcjonował, zresztą za sobą mam mury zamkowe, tak że funkcjonuje po dziś dzień. No i też szero… znaczy szeroko pojęte średniowiecze, ale też poszerzone o tą tematykę krzyżacką. No i muszę przyznać, że na początku troszeczkę to, przynajmniej w części mieszkańców, budziło takie lekkie obawy, że jak to jest

[915] Wywiad z przedstawicielem Muzeum Pogranicza w Działdowie…

muzeum krzyżackie, no to będą tutaj wybielać głównie tą historię zakonu, żeby ona była taka no… że będzie jednostronnie przedstawiana”[916].

Zacytowana wypowiedź rozmówcy wskazuje na to, że historia Państwa Krzyżackiego prezentowana jest w Muzeum w kontekście lokalności i regionalności, eksponując także regionalne treści edukacyjne. W ramach pozaszkolnej edukacji regionalnej Muzeum udostępniło najmłodszym uczestnikom poddasze, które zostało zaadaptowane w celu zapewnienia edukacyjnej rozrywki. To w tym miejscu znajdują się stanowiska do archeologii eksperymentalnej np. w postaci basenów z kulkami, w których to ukryto „skarby”, interaktywne zdjęcia z okresu średniowiecza, czy też komiksy wyświetlane na ekranach dotykowych. Taka forma pozaszkolnej edukacji regionalnej, łączącej ze sobą metody tradycyjne i aktywizujące przy zastosowaniu nowoczesnej technologii pozwala odbiorcom, szczególnie najmłodszym na poznanie i zrozumienie procesów historycznych związanych z historią Zakonu oraz miejscowości Działdowo. Możliwość zdobycia tej wiedzy w inny sposób, niż tradycyjny wzbudza zainteresowanie u dzieci oraz chęć jej samodzielnego i aktywnego pogłębienia.

Tematyka kolejnej wystawy pt.: „Działdowo – Miasto i Ludzie Dawnego Pogranicza”[917] dotyczy dziejów historycznych tej miejscowości oraz społeczności lokalnej. Na trzech kondygnacjach zamku zaprezentowano zarówno oryginalne, jak i kopie nieosiągalnych eksponatów. Podobnie jak w przypadku pierwszej ekspozycji, wystawa prezentuje w sposób chronologiczny losy działdowszczyzny od epoki starożytności do poł. XX wieku. Nazwa tej wystawy nawiązujące także do nazwy Muzeum, która została przekształcona na „Muzeum Pogranicza. Tytuł wystawy, jak i nazwa Muzeum wskazują na określenie miejscowości, która zarówno w wymiarze fizycznym, jak i symbolicznym znajduje się na pograniczu. Ekspozycja muzealna składa się ze zróżnicowanych form edukacyjnych, np. filmów, makiet, plansz, numizmatyki, rekonstrukcji, czy też makiet.

Oprócz wystaw stałych w Muzeum również prezentowane są wystawy czasowe, których tematyka także jest powiązana z dziejami historycznymi Działdowa oraz okolic. Pierwsza z nich ma charakter fotograficzno-malarski i składa się z plansz, które są eksponowane na korytarzach oraz w salach. Druga zaś pt.: „Działdowo – 100 lat w granicach Polski”[918] (czas trwania wystawy: 18.06.2021-30.09.2021) została zorganizowana z okazji jubileuszu włączenia tej miejscowości do państwa polskiego. Wystawę tworzy kilkadziesiąt plansz przedstawiających informacje uporządkowane w bloki tematyczne. W związku z tym osoby

[916] Wywiad z przedstawicielem Muzeum Pogranicza w Działdowie…
[917] *Działdowo – Miasto i Ludzie…*
[918] *Działdowo – 100 lat w granicach Polski*, https://muzeum.dzialdowo.pl/?wystawy_czasowe=dzialdowo-100-lat-w-granicach-polski, [dostęp: 12.10.2021]

zainteresowane mogą dowiedzieć się z nich o prowadzonej w tym okresie regionalnej polityce, sprawach społeczeństwa, oświaty, czy też regionalnej kultury. Ważną cechą charakterystyczną tej wystawy jest to, że eksponuje historię Działdowa ujętą na różnych płaszczyznach: „od ważnych wydarzeń politycznych po indywidualne losy poszczególnych jednostek”[919]. Dzięki takiej formie ujęcia dziejów tej miejscowości możliwe jest uświadomienie sobie tego, że wpływ na losy miasta i regionu miały nie tylko ważne wydarzenia, ale także pojedyncze osoby.

Instytucja również realizuje pozaszkolną edukację regionalną w postaci lekcji muzealnych. Ich tematyka związana jest m.in. z historią Zakonu Krzyżackiego, zamku w Działdowie, a także samej miejscowości. Przykładem jest lekcja muzealna ta pt.: „Nowe pogranicze – Działdowo w granicach II RP”[920], która przedstawia losy tego miasta z perspektywy pogranicza, jako miasta, które było jedynym miastem mazurskim w Prusach Wschodnich przyłączonym do Polski „[…] w trakcie lekcji muzealnej uczestnicy dowiedzą się, jak wyglądało codzienne życie i problemy mieszkańców, zapoznają się z wybranymi sylwetkami związanymi z Działdowem, a także poznają poszczególne zagadnienia, takie jak straż graniczna, sprawa mazurska”[921]. Lekcja ta, podobnie jak pozostałe zajęcia edukacyjne realizowane są poprzez połączenie zróżnicowanych metod, dzięki czemu uczestnicy mają możliwość interakcji z eksponatami, wzięcia udziału w warsztatach edukacyjnych, a także sprawdzenia zdobytej wiedzy np. poprzez edukacyjne quizy. W ramach pozaszkolnej edukacji regionalnej tworzona jest przez Muzeum przestrzeń do inicjowania dialogu, rozmowy, zadawania pytań. A to z kolei pozwala na podzielenie się swoimi spostrzeżeniami, poglądami i przemyśleniami.

Muzeum upowszechnia wiedzę historyczną i kulturową o regionie za pomocą publikacji wydawanych przy jej udziale. Na stronie internetowej Placówki można zapoznać się z opisem wszystkich wydawnictw oraz publikacji[922]. O tej formie pozaszkolnej edukacji regionalnej wspomniał również rozmówca:

> „Z drugiej strony no też taka działalność wydawniczą, bo tak jak mówiłem, w styczniu wydaliśmy książkę kolegi Radka Wiśniewskiego o obozie w Działdowie, we wrześniu z kolei tutaj wydaliśmy też książkę o Straży Granicznej, w 2019 roku też jakby jako współwydawcy wydaliśmy taki zbiór studiów o Działdowie, o Działdowszczyźnie, czyli taki też… może nie monografia, ale taki no przyczynek do

[919] Ibidem.
[920] *Nowe pogranicze – Działdowo w granicach II RP*, https://muzeum.dzialdowo.pl/?page_id=218, [dostęp: 12.10.2021]
[921] *Nowe pogranicze – Działdowo*
[922] *Wydawnictwo*, https://muzeum.dzialdowo.pl/?page_id=694, [dostęp: 12.10.2021]

takiej monografii. Oprócz tego no staramy się w jakiś sposób pomagać tutaj, czy też jakby pisząc artykuły, czy wspomagając finansowo „Rocznik Działdowski", to jest taki no… wbrew pozorom nie jest to rocznik, bo to jest… ukazuje się nieregularnie, no ale też porusza takie właśnie tematy związane z miastem, z najbliższą okolicą"[923].

Publikacje i materiały naukowe wydawane przez Muzeum w Działdowie dotyczą historii tej miejscowości oraz Mazur, dzięki czemu możliwe jest lepsze poznanie losów historycznych miejsc, które zostały niejako zapomniane. Przykładem jest wspomniana przez osobę badaną publikacja autorstwa Radosława Wiśniewskiego pt.: „Wielofunkcyjny niemiecki obóz Soldau 1939-1945. Próba całościowego ujęcia."[924], która została poświęcona obozowi, znajdującemu się na terenie Działdowa.

Kolejną formą pozaszkolnej edukacji regionalnej prowadzonej przez Muzeum są corocznie inscenizacje:

„Organizujemy taką inscenizację czy spektakl związany właśnie z I wojną światową, z przejęciem właśnie Działdowa przez wojska generała Hallera. No i właśnie w 2020 roku akurat tak się udało nam, że wstrzeliliśmy się we wrześniu, kiedy te obostrzenia były dosłownie… no była przerwa między jedną falą a drugą i udało się zrobić właśnie taki spektakl. Tam właśnie pojawiła się… pojawił się akt dotyczący wojny polsko-bolszewickiej, która tutaj również dotarła, no i teraz jakby czekamy na przyznanie środków od ministra na kolejną edycję. No teraz byśmy chcieli nawiązać już do września 39 roku, bo to też jest jakby no znamienne, że ci ludzie, którzy tutaj pojawili się w Działdowie, no praktycznie w tym interwale 20 lat, pojawili się również w II wojnie światowej i to często jako właśnie ci, którzy najpierw przegrali, a później w drodze rewanżu wkroczyli"[925].

Tematyka tych inscenizacji jest powiązana z istotnymi wydarzeniami historycznymi, które dotyczyły Działdowa i okolic. Przykładem jest spektakl historyczny pt.: „Walka o granice. Działdowo 1920-1939"[926], którego zadaniem było pogłębienie wiedzy historycznej o dziejach regionu. Inną formą pozaszkolnej edukacji regionalnej są projekty edukacyjne skierowane do młodzieży:

„W 2019 roku jeszcze mieliśmy taką fajną inicjatywę, właśnie wędrówki śladami dawnych granic. I tutaj to wyglądało w ten sposób, że podjęliśmy współpracę z

[923] Wywiad z przedstawicielem Muzeum Pogranicza w Działdowie…
[924] R. Wiśniewski, *Wielofunkcyjny niemiecki obóz Soldau 1939-1945. Próba całościowego ujęcia*, Działdowo 2021
[925] Wywiad z przedstawicielem Muzeum Pogranicza w Działdowie…
[926] *Spektakl historyczny „Walka o granice. Działdowo 1920-1939"*, https://muzeum.dzialdowo.pl/?projekty_i_programy=spektakl-historyczny-walka-o-granice-dzialdowo-1920, [dostęp: 10.11.2021]

dwoma szkołami, konkretnie z dwoma nauczycielami, z dwoma różnymi czy z trzema różnymi klasami i po prostu zaprosiliśmy ich na taką wędrówkę krajoznawczą. Mieliśmy przewodników właśnie tutaj z lokalnego Towarzystwa Miłośników Ziemi Działdowskiej, którzy opowiadali o miejscowościach czy też punktach, które były na trasie, głównie te trasy przechodziły przez tą granicę już po I wojnie światowej, tak? Czyli po 1920 roku. Jedna była śladami tej granicy polsko-krzyżackiej, bo też jest w ogóle no ciekawe to, że ta granica jest czytelna w terenie do tej pory, bo nie do końca wiadomo, czy Krzyżacy, czy Mazowszanie tworzyli takie jakby wały poprzeczne, które miały no pokazać, być takimi punktami w terenie, które no nie zostaną tak szybko zniszczone jak na przykład drzewa, które gdzieś tam zostaną wycięte czy pomnik, który zostanie zburzony. I to jest jakby czytelne w niektórych punktach aż do dzisiaj, więc nawet ze średniowiecza takie elementy krajobrazu zostały po dziś dzień”[927].

Powyższa wypowiedź wskazuje na taką formę edukacyjną, która pozwala młodym mieszkańcom Działdowa zdobycie historycznej wiedzy o regionie poprzez pracę w terenie. To połączenie teoretycznej wiedzy z osobistym doświadczeniem przyczynia się do spojrzenia na swój region z innej perspektywy. Młodzież ma okazję zdobyć nie tylko wiedzę podręcznikową, ale uświadomić sobie, że oznaki ważnych wydarzeń historycznych wciąż są obecne w ich codziennej przestrzeni i dzięki przekazanej w ramach pozaszkolnej edukacji regionalnej wiedzy oraz umiejętnościom, można je zauważyć, a także, co istotne, zrozumieć. W przypadku wspomnianego projektu młode osoby mogą poszerzyć swoją wiedzę poprzez spojrzenie na dane miejsce oczami tych osób, które zamieszkiwały te ziemie od czasów średniowiecza, aż po współczesne:

„Tak, to była młodzież licealna, nie pamiętam które klasy, ale to chyba też było mieszane, w każdym razie te grupy były no mniej więcej takie liczebnościowo jak klasa, czyli tam 25 około, do 30 osób. No wiadomo, odbiór jest różny, bo są tacy, którzy no są zainteresowani chociażby samym takim spacerem, przejściem się, zobaczeniem, co jest w okolicy, są tacy, którzy po prostu no idą, bo muszą, no tego się nie uniknie. Ale myślę, że ciekawe przynajmniej dla części tych osób było właśnie takie przejście, przespacerowanie się tymi lokalnymi miejscami, gdzie na przykład jednym z punktów było grodzisko wczesnośredniowieczne, z drugiej strony jakiś tam kawałek dalej był kościół w… o Jezu, teraz mi wypadła miejscowość z głowy, w każdym razie tam działał jeden z księży proboszczów, który był z kolei właśnie bardzo zaangażowany w działalność patriotyczną. Więc taka

[927] Wywiad z przedstawicielem Muzeum Pogranicza w Działdowie…

jakby… no ślady historii, które istnieją do dzisiaj, tak? Można dotknąć czy zobaczyć to, co widzieli ludzie sprzed kilkuset lat. No i myślę, że taka też aktywność fizyczna”[928].

Taka forma pozaszkolnej edukacji regionalnej poprzez aktywność tworzy możliwość zdobycia wiedzy o regionie w inny, niż tradycyjny sposób. To z kolei pozwala spojrzeć na swoją miejscowość i region z innej perspektywy:

„[…] ta młodzież, która gdzieś tam szła tym szlakiem, no myślę, że mogli tak to odebrać, że tu są jakieś punkty, które były gdzieś ważne, czy były jakimś punktem lokalnym dla ludzi, którzy żyli te kilkaset lat temu i one istnieją po dziś dzień, można je zwiedzić, dotknąć i to są konkretni ludzie, to nie są ludzie jacyś tam z podręczników, tacy no z pomników, których no zna się właściwie tylko no z… tak naprawdę ze źródeł. A często właśnie przy tych historiach była mowa o ludziach, którzy no są może już nie tyle, że obecnie są dziadkami, ale no byli, jeszcze 100 lat temu chodzili tutaj po tej ziemi i ich jakby ślad jest widoczny do tej pory. No i też ta aktywność fizyczna, myślę, że to jest zawsze coś innego niż takie siedzenie i suche słuchanie nawet ciekawej opowieści albo nawet jakiegoś filmu czy prezentacji. Myślę, że samo to, sama ta podróż jest też na swój sposób ciekawa”[929].

W ramach tej formy pozaszkolnej edukacji regionalnej starano się przybliżyć uczestnikom treści o śladach tych ludzi, które wciąż są widoczne. Dzięki temu młodzież mogła poznać znaczenie dla minionych pokoleń określonych miejsc, a także zdobyć umiejętność rozpoznawania wspomnianych ważnych punktów na obszarze miasta i okolic:

„To co mówiliśmy, jedna z tras prowadziła akurat przez właśnie jeden z odcinków tej granicy z 1920 roku i ta granica była ustawiona w oparciu o rzeczki – rzeki, rzeczki, jakieś brody. I myślę, że… to zresztą też tak zauważyłem, że tu chyba zrobiła jakieś wrażenie na młodzieży, bo przechodziliśmy przez jeden most i przewodnik mówił: no dobra, to teraz jesteśmy w Prusach Wschodnich. Zrobiliśmy jakiś lekki łuk, przechodzimy kolejny raz – no dobra, znowu jesteśmy w Polsce. Przechodzimy przez szosę i on mówi: spójrzcie w lewo, tam był posterunek polskiej Straży Granicznej, spójrzcie w prawo, tam byli już Niemcy. I dosłownie widać z jednej strony jest jedno wzgórze, drugie wzgórze, tu jakaś kotlinka. I takie no fajne, myślę, jest to właśnie zorientowanie tego wszystkiego w terenie, że to nie jest jakaś tam wiedza, że… czy opowieść, którą trzeba sobie wyobrazić, tylko no faktycznie

[928] Ibidem.
[929] Wywiad z przedstawicielem Muzeum Pogranicza w Działdowie…

jest to no konkretne gruda ziemi, konkretny teren, który się zobaczyło, przeszło się. Myślę, że to nawet więcej daje właśnie niż sama opowieść”[930].

Ta forma pozaszkolnej edukacji regionalnej umożliwia przekazanie wiedzy o regionie w taki sposób, który pozwala połączyć ze sobą konkretne informacje z określonym miejscem. Dzięki temu uczestnicy mogą na nie spojrzeć z perspektywy, zarówno przeszłości, jak i teraźniejszości. Tym miejscom jest nadawana szczególna wartość, która miała regionalne i lokalne znaczenie. To z kolei ma wpływ na sposób ich postrzegania oraz przyczynia się do pogłębienia świadomości miejscowych mieszkańców. Nawiązując do wypowiedzi rozmówcy, historia regionu nie jest tylko opowieścią o minionych bezpowrotnie czasach, ale ona wciąż istnieje m.in. w postaci konkretnego miejsca.

Formy i treści pozaszkolnej edukacji regionalnej realizowanej przez *Koło Gospodyń Wiejskich* „Praktyczne Panie z Brodowa” związane są istotnymi miejscami i wydarzeniami w historii tej miejscowości:

„[…] tam jest odnowiony ten pomnik i jest tablica pamiątkowa wszystkich mieszkańców, którzy mieszkali w Brodowie, tylko mieszkańców i taki czarny granit to jest, i wyryte są nazwiska tych mieszkańców. No i my organizowaliśmy właśnie sprzątanie tego cmentarza i jako rada sołecka, sołtys i my jako grupa wsparcia zorganizowaliśmy takie warsztaty przed Wszystkimi Świętymi, żeby zorganizować wiązanki”[931].

Tematyka podejmowanej przez uczestników pozaszkolnej edukacji regionalnej stwarza możliwość poznania przez uczestników istotnych i lokalnych elementów kulturowych. Inną formą pozaszkolnej edukacji regionalnej są spotkania m.in. z regionalistami z okazji istotnych dla mieszkańców wydarzeń:

„No i wiadomo, siła Facebooka, tu wszystko widać [00:28:31], tak? Tu wszystko wygląda. No i idziemy dalej, no i co? No wiadomo, każdy ma swoje plany, tutaj czytam, tu będzie otwarcie i premiera książki Janusza Małłka, wszystko, no ale wiadomo, pandemia, no i wszyscy stoimy, tak? Na tym wszystkim. No i 30 marca, nie, 30 czerwca właśnie też na stronie internetowej ukazał się artykuł pana Waldemara Mierzwy, że jest przesunięty ten… premiera książki Janusza Małłka. No i dzwonię do pana Waldemara i mówię: panie Waldemarze, kurde, mówię, no, nie ukrywam, mówię, też miałam taką ochotę, mówię, jechać, zobaczyć, jak to wszystko będzie, przecież no tu będziecie w Działdowie. No ale, wie pan co, tak sobie myślę, w sierpniu, dwudziestego ósmego, przypada rocznica śmierci. Do tego sierpnia może

[930] Ibidem.
[931] Wywiad z przedstawicielką Koła Gospodyń Wiejskich „Praktycznie Panie z Brodowa”…

> ta pandemia troszeczkę się rozluźni albo daj Boże minie, to może byśmy zrobili razem projekt i byśmy, mówię, my jako koło gospodyń zorganizujemy ten poczęstunek, tam tą strawę, a pan tą strawę duchową. No i pan Waldemar, wiadomo, on zawsze się zgodzi, a ja nieraz boję się prosić nawet, mówię zawsze: jak się nie zapytam, nie będę wiedziała. No i tak to się wszystko odbyło. No to jak już jesteśmy, że jest więcej tych osób, to będzie na takiej zasadzie, że… dziewczyny, mówię, słuchajcie, może zrobimy coś, jakiś poczęstunek, coś takiego, ale wiecie, coś takiego naszego, żeby to tak ludzie pamiętali, bo tu zaprosiliśmy [00:30:14] właśnie, pierwszy raz poznaliśmy osobiście pana Piotra Szatkowskiego, który mówił do nas po mazursku, [00:30:22] dla mnie osobiście było zachwytem, jak wyszedł z samochodu i spojrzał się, i mówi: nasza flaga. [00:30:33] tak na przykład należymy do różnych… do różnego pokolenia, tak?"[932].

Koło prowadzi także działania zmierzające do odtworzenia Izby Pamięci Karola Małłka, w której to zostaną zaprezentowane eksponaty związane z zarówno z życiem działacza, jak i historią regionu, dzięki czemu pełniłaby również funkcję edukacyjną:

> „[…] kiedyś tu była izba pamięci Karola Małłka [00:31:55], później to zaniedbano. Jesteśmy w trakcie takich rozmów z Urzędem Gminy, bo chciałyśmy właśnie pozyskać jeden z tych pomieszczeń, żeby… bo tych pamiątek jest coraz więcej, tak? I chciałyśmy taką izbę zrobić"[933].

Pozaszkolna edukacja regionalna realizowana jest także w ramach działalności kulinarnej w formie organizowanych warsztatów edukacyjnych, w czasie których przekazywana jest wiedza o dawnej kuchni mazurskiej:

> „Zorganizowałyśmy na przykład w tamtym roku pieczenie pączków, ale zorganizowałyśmy też takie warsztaty w kuchni mazurskiej, gdzie się podpieramy książką właśnie też pana Waldemara, „Smaki Mazur". Tam znalazłyśmy rogaliki z ziemniaków, no to przy okazji pieczenia tych pączków zorganizowałyśmy te warsztaty"[934].

Koło Gospodyń Wiejskich w Brodowie poprzez zróżnicowane formy i treści pozaszkolnej edukacji regionalnej upowszechnia wiedzę o regionalnej historii i dziedzictwu kulturowym. Koło dąży również do tworzenia przestrzeni, w której to może zostać zainicjowany dialog, prowadzący do zmiany postaw wobec regionalnej i lokalnej przeszłości. Poprzez aktywizację młodzieży i zachęcenie ich do wzięcia udziału we wspólnych inicjatywach, zmierzających do ochrony ważnych miejsc i tradycji dla lokalnych mieszkańców,

[932] Wywiad z przedstawicielką Koła Gospodyń Wiejskich „Praktycznie Panie z Brodowa"…
[933] Ibidem.
[934] Ibidem.

kształtowane są postawy nacechowane zrozumieniem, empatią i szacunkiem do historii i regionalnego dziedzictwa kulturowego.

Tabela 4. Matryca porównawcza form realizacji pozaszkolnej edukacji regionalnej

Instytucja/ inny podmiot	Lekcje muzealne /edukacyjne spacery z przewodnikiem	Warsztaty artystyczno-edukacyjne	Gry terenowe/ Zabawy kreatywne	Wystawy	Wydarzenia edukacyjno-kulturalne	Filmy edukacyjne/ podcasty radiowe	Edukacyjne działania online (np. na portalach społecznościowych/ internetowe zajęcia edukacyjne)	Wykłady/ konferencje naukowe/ spotkania naukowe/ publikacje naukowe	Inne
Muzeum im. Michała Kajki w Ogródku	X	X	X	X	X	X	X	X	
Mazurski Park Krajobrazowy w Krutyni	X	X	X	X	X		X	X	X
Muzeum Kultury Ludowej w Węgorzewie	X	X	X	X	X		X	X	
Muzeum Pogranicza w Działdowie	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Muzeum Historyczne w Ełku	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Muzeum Warmii i Mazur oddział w Mrągowie	X	X	X	X	X		X	X	X
Izba Regionalna w Wejsunach	X	X		X			X		

Koło Gospodyń Wiejskich „Praktyczne Panie z Brodowa”		X			X			X	
Nina Nu (Monika Wierzbicka)					X		X		X
Piotr Szatkowski		X			X	X	X	X	

Źródło: Opracowanie własne na podstawie analizy przeprowadzonych wywiadów i zgromadzonej dokumentacji, dotyczącej form i treści pozaszkolnej edukacji regionalnej.

Tabela nr 4 stanowi porównanie form realizacji pozaszkolnej edukacji regionalnej. W matrycy uwzględniono zróżnicowane sposoby prowadzenia przez badane podmioty działań i inicjatyw edukacyjnych, których tematyka związana jest z regionem Mazur. Instytucje kulturowe, takie jak muzea w ramach swoich zadań statutowych realizują m.in. edukacyjne zajęcia muzealne, które poruszają szeroki regionalny obszar tematyczny. Inną formą pozaszkolnej edukacji regionalnej prowadzonej przez regionalne instytucje kulturowe są warsztaty artystyczno-edukacyjne skierowane do różnych grup wiekowych. Badane muzea prowadzą także działalność naukową, opierającą się na upowszechnianiu wiedzy o regionie poprzez organizację konferencji i spotkań naukowych, czy też publikację dzieł naukowych. Instytucje kulturowe realizują również pozaszkolną edukację regionalną drogą online, np. w postaci wirtualnych wystaw edukacyjnych, internetowych zajęć edukacyjnych (muzealne lekcje online) oraz w ramach prowadzenia profilów społecznościowych, na których publikują treści edukacyjne, dotyczące Mazur. Do tych form zaliczają się także filmy edukacyjne i podcasty radiowe, które są tworzone i publikowane na stronach internetowych instytucji oraz na portalu Youtube (Muzeum im. Michała Kajki w Ogródku, Muzeum Pogranicza w Działdowie, Muzeum Historyczne w Ełku). Osoby prywatne, a także inne społeczne organizacje prowadzące pozaszkolną edukację regionalną korzystają z takich form, które związane są z ich zasobami finansowymi oraz zainteresowaniami np. naukowymi, zawodowymi. Do nich należą warsztaty artystyczno-edukacyjne (Nina Nu), spotkania naukowe i publikacja autorskich treści edukacyjno-dydaktycznych (Piotr Szatkowski), czy też wydarzenia edukacyjno-kulturalne (Koło Gospodyń Wiejskich „Praktyczne Panie z Brodowa"). Dzięki temu treści edukacyjne przekazywane za pomocą zróżnicowanych form mogą dotrzeć do szerokiego grona odbiorców.

3.1.3 Regionalne inicjatywy i działania edukacyjne podejmowane przez pozaszkolne instytucje

Formy i treści pozaszkolnej edukacji regionalnej realizowane przez instytucje oraz osoby prywatne nierozerwalnie związane są z regionalnymi inicjatywami oraz działaniami edukacyjnymi podejmowanymi przez podmioty, biorące udział w badaniu naukowym. W przypadku *Muzeum im. Michała Kajki w Ogródku* przedsięwzięcia edukacyjne wyróżniają się zróżnicowanym charakterem. Przykładem są organizowane przez Muzeum spotkania historyczne, w czasie których poruszana jest tematyka związana z historią regionu:

> „Na przykład w tym roku była to kwestia I wojny światowej na Mazurach, to jest pierwsza rzecz, druga o rozwoju kolejnictwa na Mazurach, trzeci element, tez taki typowo, dotyczący historii regionu, czy w ogóle takiej tożsamości regionalnej to obecność społeczności żydowskiej na Mazurach przed 45 rokiem. I kolejny element to sytuacja powojenna, czyli 1950-1956 na Mazurach i jeszcze jeden temat dotyczył plebiscytu, tak, bo to w zeszłym roku było stulecie obchodu plebiscytu"[935].

Oprócz tych inicjatyw edukacyjnych dużą popularnością cieszy się corocznie organizowany Ogólnopolski Konkurs Poetycki im. Michała Kajki[936], w którym każda osoba zainteresowana może wziąć udział. Warunkiem jest przesłanie zestawu trzech nieopublikowanych wierszy o tematyce, która może być powiązana z Mazurami. Z każdym rokiem wydarzenie to cieszy się coraz większym zainteresowaniem:

> „[..] pierwsze edycje budziły duże zainteresowanie, no bo, to też taka moda na pisanie, czy też na poezję amatorską była większa, czyli to był gdzieś ten początek XXI wieku. Natomiast z czasem to bywa różnie. Teraz znowu mamy wzrost i mamy około 250-300 uczestników rokrocznie wysyła nam swoje zestawy wierszy. Konkurs sam w założeniu nie wymusza pisania wierszy, dotyczących Michała Kajki, ale każdorazowo jury wyciąga nam te utwory, które są inspirowane twórczością Michała Kajki. I my sobie, gdzieś je archiwizujemy i to jest taka rzecz istotna. Z naszego punktu widzenia konkurs jest taką łatwą forma popularyzacji osoby Michała Kajki, ogólnopolską. Mamy taką nadzieję, że są takie konkursy na przykład Poświatowskiej, czy Norwida tych edycji jest już kilkadziesiąt, to my mamy taką nadzieję, że nasz konkurs też taką tradycję będzie miał. I to rokrocznie, te

[935] Wywiad z przedstawicielem Muzeum im. Michała Kajki w Ogródku…
[936] *XVII Ogólnopolski Konkurs Poetycki im. Michała Kajki*, 14.01.2021, http://www.michalkajka.pl/xvii-ogolnopolski-konkurs-poetycki-im-michala-kajki/, [dostęp: 06.04.2021]

> zainteresowanie będzie nie tyle co rosło, ale jego prestiż będzie rósł. To się zamyka w ten sposób, że konkurs konkursem, to się dzieje, te prace spływają do nas do Polany Kultury w Orzyszu, tak to się nazywa dzisiaj ta instytucja. Jury to ocenia i staramy się to robić, tak, że jest jeden regionalista, jeden językoznawca, jeden poeta. Nie zawsze to się udaje, ale najczęściej tak nam się udaje i zawsze aby przewodniczącym był jakiś profesor. Nie zawsze to się udaje, ale czasem tak. Oni oceniają te wiersze, a potem jest gala"[937].

Podczas oficjalnego wręczenia nagród prezentowana jest także twórczość Michała Kajki, dzięki czemu możliwa jest popularyzacja poetyckiej twórczości mazurskiej wśród uczestników:

> „Na gali jest ten moment taki, że prezentujemy wiersze Kajki, czyli jest taki element regionalny, zapraszamy tych laureatów, a więc jest to taki moment, kiedy ci ludzie mogą poznać to miejsce, tę historię regionu, no i oczywiście jak sama gala wskazuje, mamy tych gości z okolicy, którzy mogą swobodnie sobie przyjechać. To bywało różnie w latach, jak na przykład był występ Grzegorza Turnaua, to było 400 czy 500 osób na takiej gali"[938].

Jak podkreślił rozmówca podczas wywiadu, to dzięki organizowanemu Konkursowi, zarówno osoba Michała Kajki, jak i twórczość poezji mazurskiej staje się coraz szerzej znana wśród poetów, pochodzących z różnych części kraju:

> „Ale na pewno nie będę kłamał, konkurs sprawia sam przez siebie, że ta osoba Michała Kajki, a co dalej idzie samej mazurskości staje się takim tematem ogólnopolskim w takim kręgu poetów amatorów, czy też profesjonalistów. To nie jest tak, ze my musimy, to jakoś mocno promować. Puszczamy informacje, a informacja sama się rozchodzi. W tym roku, a dokładnie w zeszłym roku, w 2020 dużo prac przyszło z Podhala, z Pomorza Zachodniego, a więc ze stron całkowicie niezwiązanych z regionem. I nie ma tu prawidłowości, że jest to tylko konkurs przeznaczony dla naszego regionu"[939].

Na Konkurs, który odbył się w 2021 roku, nadesłano 291 zestawów wierszy z odległych zakątków Polski, których tematyka także była inspirowana poezją Michała Kajki[940]. Do innych inicjatyw i działań edukacyjnych należą przedsięwzięcia wspierające twórczość regionalnych artystów:

---

[937] Wywiad z przedstawicielem Muzeum im. Michała Kajki w Ogródku…
[938] Ibidem.
[939] Wywiad z przedstawicielem Muzeum im. Michała Kajki w Ogródku….
[940] *Za nami Gala XVII Ogólnopolskiego Konkursu Poetyckiego im. Michała* Kajki, 04.08.2021, http://www.michalkajka.pl/za-nami-gala-xvii-ogolnopolskiego-konkursu-poetyckiego-im-michala-kajki/, [dostęp: 01.09.2021]

„I co ponadto, oczywiście taka popularyzacja, nazwijmy to twórczości regionalnej, czyli, to co my możemy z naszej strony robić, to znaczy, jeżeli są artyści, którzy tworzą współcześnie, nie wiem, muzykę, jakiekolwiek wydania, dotyczące Mazur i zwracają się do nas ze wsparciem i my mamy takie środki, to im to umożliwiamy. To taka edukacja regionalna, która robi się ponadregionalna, podam przykład Bogusław Trupacz, jest to dyrektor Domu Kultury w Rucianym Nidzie, on wydał płytę mazurski mikroświat do wierszy Michała Kajki i następnie my te płyty dystrybuowaliśmy, przynajmniej ten pakiet dostaliśmy na zewnątrz, do instytucji kultury w całej Polsce, no i oczywiście też tu tutaj u nas, więc ten element się odbywa”[941].

Poprzez udzielanie różnego rodzaju wsparcia regionalnym i lokalnym twórcom możliwe jest upowszechnianie wiedzy o dziedzictwie kulturowym Mazur. Inicjatywy edukacyjne podejmowane przez Muzeum mają również formę cyfrową, m.in. w postaci opublikowanych filmów edukacyjnych:

„[…] to były też takie materiały bezpłatne na naszej stronie internetowej, gdzie opowiadamy o muzeum, opowiadamy o teraźniejszości muzeum, o jego historii i opowiadamy o naszej okolicy, o najbliższych trzech, czterech wsiach istotnych z punktu widzenia życia Kajki, też wprowadzających w ten kontekst mazurski – trochę o Prusach, trochę o kolei, trochę o legendach, bo tutaj w tym pobliskim naszym kościele jest związana też taka legenda, która mimo, że tych Mazurów nie ma, to przetrwała do naszych dzisiejszych czasów”[942].

Istotnym elementem podejmowanych przedsięwzięć edukacyjnych jest to, że Muzeum zarówno dąży do upowszechniania wiedzy o historii i dziedzictwie kulturowym regionu, jak i do pogłębiania u uczestników świadomości związanej z tożsamością regionalną:

„My jako muzeum podkreślamy nie tyle co polskość, bo to jest niedobre słowo, ten kontekst językowy, znaczenie języka, bo elementy niemieckie są na wystawie i na ekspozycji. Natomiast naszym zadaniem nie jest pokazywanie niemieckości Mazur, bo ona jest pewną oczywistością historyczną. Wydaje mi się, że podkreślanie, że Mazury należały do Niemiec nie jest na stronie naszego muzeum, ale tylko muzeum może Warmii i Mazur, lub każdego innego w okolicy. Myślę, że więcej o niemieckości Mazur człowiek dowie się w Wilczym Szańcu, niż u nas. My chcemy pokazać coś, co jest odwrotne, coś co jest złożone z dwóch elementów, na które zawsze zwracam uwagę, czyli zbitka Polak Katolik nie jest zbitką taką powszechną, ona jest zbitką z centralnej Polski, ale tutaj ewangelik był Polakiem. To jest pierwszy

[941] Ibidem.
[942] Ibidem.

element. A drugi, mimo, że ci ludzie nigdy w Polsce nie żyli, ale po polsku mówili. To są te elementy, na które zwracam uwagę”[943].

Muzeum jest organizatorem wielu inicjatyw i działań edukacyjnych skierowanych do różnych grup wiekowych w postaci m.in. warsztatów edukacyjno-artystycznych, gier terenowych i zabaw kreatywnych, czy też lekcji muzealnych. Przykładem tego typu inicjatyw są warsztaty dla dzieci i młodzieży pt. „Bajki u Kajki. Wkraczamy w świat wyobraźni”[944], w czasie których prezentowane są zarówno bajki mazurskie, polskie, jaki i z różnych zakątków świata. W przypadku gier terenowych i zabaw kreatywnych, to celem tych działań edukacyjnych jest przekazanie wiedzy o historii i dziedzictwie kulturowym Mazur. Ich tematyka dotyczy np. mazurskiej poezji, dawnych zabaw i gier mazurskich, czy też mazurskiej natury.

Mazurski Park Krajobrazowy w Krutyni jest organizatorem wielu inicjatyw i działań edukacyjnych, których tematyka jest związana z regionalną przyrodą, a także dziedzictwem kulturowym Mazur:

> „I tutaj mamy i prelekcje, i pogadanki, i warsztaty, i formy takie mamy, i na przykład terenowe, wychodzimy na ścieżki przyrodnicze, na szlaki, więc w takiej formie. Co jeszcze? Konkursy, też organizujemy konkursy dla różnych grup wiekowych, plastyczne, fotograficzne, co roku organizujemy konkurs literacki, właśnie też związany tutaj z naszym regionem. No i wydarzenia, robimy terminarz wydarzeń i tutaj też liczne wydarzenia są takie lokalne, nasze, takie tematyczne, wernisaże właśnie, wystawy, jeździmy również na stoiska edukacyjne do innych instytucji, które organizują też takiego typu wydarzenia”[945].

Park również bierze udział w organizacji ogólnopolskich przedsięwzięć, np. w konkursie „Poznajemy Parki Krajobrazowe Polski”[946], który skierowany jest do uczniów szkół, znajdujących się na terenie gmin, w których położone są parki krajobrazowe:

> „I też organizujemy, no to jest taki ogólnopolski konkurs „Poznajemy Parki krajobrazowe Polski”, każdy park w Polsce organizuje, no i my tutaj też bierzemy w nim udział. W tym konkursie mogą brać udział tylko szkoły leżące na terenach gmin, w których są parki krajobrazowe, więc to też jest tak dla lokalnych tylko dzieci, skierowany jest ten konkurs”[947].

---

[943] Wywiad z przedstawicielem Muzeum im. Michała Kajki w Ogródku…
[944] *Dzieci i Młodzież*, http://www.michalkajka.pl/nasza-oferta/dzieci-i-mlodziez/, [dostęp: 10.09.2021]
[945] Wywiad z przedstawicielami Mazurskiego Parku Krajobrazowego w Krutyni (O2)…
[946] *Regulamin XXI Edycji Ogólnopolskiego Konkursu „Poznajemy Parki Krajobrazowe Polski”*, https://zpkwm.pl/wp-content/uploads/Regulamin_konkursu_PPKP_2021_2022.pdf, [dostęp: 30.07.2022]
[947] Wywiad z przedstawicielami Mazurskiego Parku Krajobrazowego w Krutyni (O2)…

W ramach tego konkursu sprawdzana jest wiedza uczestników zarówno o tematyce ogólnej, dotyczącej fauny i flory, jak i bezpośrednio związanej z określonym parkiem. Ponadto to wydarzenie jest także okazją do bliższego poznania przez dzieci i młodzież walorów przyrodniczych zarówno regionalnego parku, jak i położonych w pozostałych częściach kraju:

> „Jest to konkurs wiedzy o parkach. […]. Ale też i wiedzy takiej ogólnobiologicznej, którą dzieci mogą też zdobyć na lekcjach w szkole, ale jakby my swoją edukacją uzupełniamy tą wiedzę typowo o taką naszą rodzimą przyrodę. Ten konkurs jest ogólnopolski, rozłożony na cały jeden rok szkolny. Rozpoczyna się jesienią i kończy się w czerwcu i on jest podzielony na etapy. Etap szkolny, gdzie wyłaniana jest grupa czterech… no teraz już zmieniliśmy regulamin, trzech osób ze szkoły, taka reprezentacja szkolna, 3 osoby. Potem ta reprezentacja może wziąć udział w etapach gminnych, jeżeli w danej gminie jest więcej niż jedna szkoła, następnie jest etap parkowy, czyli tak jak my, u nas tutaj, zapraszamy wtedy szkoły z naszego regionu do nas do parku i przeprowadzamy etap parkowy, wyłaniamy jedną reprezentację, która nas będzie reprezentowała dalej. I potem jest etap wojewódzki, gdzie się zbierają reprezentacje z parków krajobrazowych całego naszego tutaj województwa warmińsko-mazurskiego i wyłoniona jest reprezentacja, która jedzie na etap ogólnopolski, właśnie w czerwcu. Co roku w innym województwie odbywa się taki etap i on też ma na celu pokazanie tych innych parków, odbywa się w tym parku, cała Polska się do niego zjeżdża i on trwa 5 dni, połączone jest właśnie z wycieczką po danym parku, z różnymi takimi elementami właśnie na jakichś ścieżkach, na jakichś trasach”[948].

Uczestnicy na poszczególnych etapach muszą zmierzyć się z pytaniami, które dotyczą m.in. regionalnej przyrody Parku, czy też całego województwa warmińsko-mazurskiego:

> „No i to jest konkurs wiedzy, też taki testowy bardziej, no i są pytania takie ogólne, typowo tak biologiczne, ale też wśród nich jest kilka pytań takich typowo regionalnych o nasz na przykład park albo o nasze województwo, w zależności od tego, jaki mamy etap. I my na przykład na swoim parkowym pytamy o nasze tutaj parkowe elementy, a już na wojewódzkim pytamy już o całe województwo, no a ogólnopolskim to już wtedy muszą się wykazać wiedzą ze wszystkich parków krajobrazowych Polski i to już jest naprawdę bardzo duża wiedza”[949].

Do innych inicjatyw oraz działań edukacyjnych realizowanych przez Park należą wydarzenia edukacyjne o zróżnicowanej tematyce, w których biorą w nich udział m.in. naukowcy, czy też osoby zajmujące się sztuką i kulturą, także tą regionalną:

---

[948] Wywiad z przedstawicielami Mazurskiego Parku Krajobrazowego w Krutyni (O2)…
[949] Ibidem.

„Organizujemy też imprezy edukacyjne, ale takie bardziej spotkania z naukowcami, żeby dzieciom naszym trochę przybliżyć takie elementy no nauki takiej tej ścisłej, żeby pokazać, z czym to się je, jak wygląda praca naukowca, pod tym kątem”[950].

Park organizuje regionalne wydarzenia o charakterze edukacyjnym, w czasie których przeprowadzane są warsztaty i zajęcia wpisujące się w obszar pozaszkolnej edukacji regionalnej. Przykładem jest wydarzenie pt.: „Wielki Dzień Pszczół”[951], w czasie którego prezentowane są stoiska edukacyjne partnerów różnych instytucji, prowadzone są spotkania z lokalnymi pszczelarzami, a także uczestnicy mogą wziąć udział w zabawach edukacyjnych. Jak już wspomniano w trakcie rozmowy, Park także organizuje konkursy, których tematyka związana jest z jego regionalną przyrodą. Tego typu konkursem jest coroczna edycja Jesiennego Konkursu Literackiego pod nazwą „Historie utkane z pajęczej nici”[952]. Celem tej inicjatywy edukacyjnej jest kształtowanie postawy szacunku uczestników wobec natury, a także utrwalenie regionalnej wiedzy przyrodniczej.

Inicjatywy i działania edukacyjne opierają się na prowadzeniu różnego rodzaju zajęć edukacyjnych m.in. warsztatów, zabaw edukacyjnych realizowanych w różnego rodzaju placówkach, współpracujących z Parkiem. Tematyka tych działań związana jest z przyrodą i bogactwem kulturowym Mazur, dzięki czemu przekazywana jest uczestnikom wiedza o regionalnej naturze oraz kształtowane są pożądane postawy wobec przyrody. Jak wynika z uzyskanej od rozmówcy wypowiedzi, działania te cieszą się dużym zainteresowaniem:

„[…] mamy szkoły bardzo aktywne, we wszystkim można i dzieci chętnie, a to w jakichś zajęciach, a to w rajdach, a to w imprezach i tak samo mamy takich rodziców, którzy z tymi dziećmi po prostu próbują i są tacy aktywni”[953].

Inicjatywy i działania edukacyjne realizowane przez Mazurski Park Krajobrazowy skierowane są do wszystkich grup wiekowych, dzięki czemu każda osoba zainteresowana może wziąć w nich udział. To poprzez organizację wydarzeń edukacyjnych, którym towarzyszą aktywizujące formy, możliwe jest przekazanie wiedzy o regionie w inny, niż tradycyjny sposób. Park biorąc udział w ogólnopolskich wydarzeniach oraz inicjując przedsięwzięcia edukacyjne o zasięgu lokalnym i regionalnym, zachęca okolicznych mieszkańców, a szczególnie dzieci i

[950] Wywiad z przedstawicielami Mazurskiego Parku Krajobrazowego w Krutyni (O2)…
[951] *Wielki Dzień Pszczół w Mazurskim Parku Krajobrazowym*, http://parkikrajobrazowewarmiimazur.pl/mazurski/aktualnosci-wielki_dzien_pszczol_w_mazurskim_parku_krajobrazowym5.html, [dostęp: 01.02.2022]
[952] *Jesienny Konkurs Literacki*, http://parkikrajobrazowewarmiimazur.pl/mazurski/aktualnosci-jesienny_konkurs_literacki.html, [dostęp: 01.02.2022]
[953] Wywiad z przedstawicielami Mazurskiego Parku Krajobrazowego w Krutyni (O2)…

młodzież do udziału w tych wydarzeniach, kształtując ich więzi z regionem. A poprzez realizację działań edukacyjnych połączonych ze sztuką np. konkursów literackich lub fotograficznych Park zachęca odbiorców do bliższego zapoznania się z okoliczną przyrodą, wpływając na ich stosunek wobec przyrodniczego dziedzictwa regionu.

Należy podkreślić, że w inicjatywach i działaniach edukacyjnych biorą chętnie udział turyści, dzięki czemu możliwe jest pogłębienie świadomości i wiedzy regionalnej wśród osób odwiedzających Park z różnych części kraju i świata. To z kolei przyczynia się do kreowania pożądanych postaw szacunku wobec fauny i flory w szerszym wymiarze.

Muzeum Kultury Ludowej w Węgorzewie organizuje liczne przedsięwzięcia i działania edukacyjne, których tematyka związana jest z regionalną oraz lokalną historią i kulturą ludową. Z racji sytuacji epidemiologicznej część planowanych inicjatyw edukacyjnych została w latach 2020-2021 zrealizowana w formie online, dzięki czemu mogła z nich skorzystać duża grupa odbiorców:

> „[…]mieliśmy te wystawy, jako planszowe, wcześniej, ale mieliśmy taki wariant, który nam pozwolił je przerobić na takie planszówki wirtualne i od 2020 roku mamy 3 dodatkowe wystawy, które są na naszej stronie muzealnej. Plus jeszcze takie nowe przedsięwzięcie, nie nazywam tego wystawą, może ono jest bardziej zbliżone do akcji, że w związku z jubileuszem Węgorzewa, 450-lecia, był taki cykl prezentacji fotografii, wspomnień, dokumentów, węgoriana i on na przykład, jak już zliczyliśmy ubiegłoroczną statystykę, zebrał 19 tysięcy odbiorców”[954].

Kolejnym przykładem wirtualnej inicjatywy edukacyjnej jest stworzenie przez Muzeum tzw. Herbarium, czyli kolekcji roślin uprawianych przez pastora Helwinga, który związany był z Węgorzewem. W ramach tych działań prowadzone są także inne, m.in. publikowanie na stronie internetowej i na portalu społecznościowym informacji na temat regionalnych roślin, kulturowych i historycznych regionalnych wątków:

> „No i oczywiście ten rok pandemiczny 2020., to też tutaj wynikło takie inne przedsięwzięcie, które najpierw zaistniało w Internecie, stworzyliśmy tutaj takim zbiorowym wysiłkiem taką przestrzeń, którą nazwaliśmy „Herbarium”, taki ogród zielarski z takim punktem odniesienia do roślin, które uprawiał pastor Helwing w swoim ogrodzie, które potem zawarł w swoich zielnikach. Zielniki są na stronie Polony i to herbarium od 2020 roku, też staramy się wrzucać posty, nawiązywać tam do rocznic czy akurat do okresu kwitnienia, czy do takich wątków właśnie regionalnych i co jakiś czas też przypominać o istnieniu tego herbarium”[955].

[954] Wywiad z przedstawicielką Muzeum Kultury Ludowej w Węgorzewie…
[955] Ibidem.

Innym działaniem edukacyjnym jest akcja zorganizowana przez Muzeum pt.: „Dar dla muzeum”[956]. Celem jej jest gromadzenie obiektów i pamiątek związanych z życiem codziennym dawnych i obecnych mieszkańców regionu, dzięki czemu pamiątki te mogą otrzymać drugie życie:

> „Dar dla muzeum” to jest taka nasza akcja, gdzie pozyskujemy dary i wszelakie dary, to jest i stary dokument, i księga meldunkowa, i na przykład maszynka do lodów z lat pięćdziesiątych, jak i maselnica drewniana. No, taka otwarta akcja na sprzęty, pamiątki, które wyszły z użytku, które tutaj w muzeum dostają drugie życie, tak to nazywamy. I ta akcja „Dar dla muzeum” trwa już od 2005 roku”[957].

Instytucja prowadzi również od ponad 20 lat „Studium wiedzy o regionie”, w ramach którego inicjuje wykłady naukowe o tematyce regionalnej np. działalności Koła Sybiraków w Węgorzewie[958]. Współpracując z lokalnymi instytucjami kulturowymi, realizuje przedsięwzięcia, których celem jest upowszechnianie wiedzy historycznej, dotyczącej Węgorzewa. Przykładem jest wydanie publikacji, zawierającej wspomnienia członków lokalnej grupy niepodległościowej[959]:

> „O, pochwalę się pani, że co prawda Węgorzewskie Centrum Kultury, instytucja kultury tu nasza lokalna pozyskała w ramach właśnie odzyskania niepodległości, pozyskała środki i właśnie wydaliśmy drukiem wspomnienia panów zaangażowanych tu w naszą lokalną taką grupę niepodległościową i udało się tam 40 stron tekstu wydać takim małym nakładem, tam, nie wiem, chyba 200 egzemplarzy”[960].

Inicjatywy i działania edukacyjne podejmowane przez Muzeum skierowane są do wielu grup odbiorców. Cechą ich charakterystyczną jest to, że z jednej strony dążą do upowszechniania regionalnej wiedzy historycznej i kulturowej, zaś z drugiej zachęcają do integracji i aktywizacji mieszkańców np. w ramach akcji „Dar dla muzeum”, czy też konkursu „Losy nasze…”. Dzięki temu uczestnicy mają możliwość spojrzenia na dzieje regionu i również tej miejscowość z innej perspektywy – poprzez m.in. pryzmat historii życia najbliższych, lub też osób, których losy związane były z Węgorzewem i Mazurami.

---

[956] *Akcja „Dar dla Muzeum”,* http://www.muzeum-wegorzewo.pl/oferta/akcja-dar-dla-muzeum/, [dostęp: 02.01.2022]
[957] Wywiad z przedstawicielką Muzeum Kultury Ludowej w Węgorzewie…
[958] *Studium Wiedzy o Regionie*, http://www.muzeum-wegorzewo.pl/oferta/studium-wiedzy-o-regionie/?L=0%2F%28%28%27.%2C., [dostęp: 01.02.2022]
[959] M. Korbus, K. Jarosz (red.), *Spotkania z historią. Moja droga do wolności – ze wspomnień węgorzewskich kombatantów*, Węgorzewo 2020.
[960] Wywiad z przedstawicielką Muzeum Kultury Ludowej w Węgorzewie…

Muzeum Pogranicza w Działdowie inicjuje działania edukacyjne, które wynikają z zadań statutowych placówki:

> „[…] no jak by to powiedzieć, są to różnego rodzaju wydarzenia, znaczy te inicjatywy mają różny charakter, bo z jednej strony to są takie typowe jakby, takie, które przystoją, powiedzmy, muzeum, tak? Czyli na przykład organizacja wystaw czasowych, tak jak na przykład wystawa też… głównie to jakby wystawę tworzył IPN oddział gdański, właśnie o obozie w Działdowie i to jest wystawa, znaczy głównie to są infografiki, znaczy no, wystawa taka planszowa, bez eksponatów, ale my też jakby mamy eksponaty związane z obozem, więc to uzupełniamy, to jest jakby nasz wkład w tą wystawę. Z drugiej strony no też taka działalność publi… no wydawnicza, bo, no, tak jak mówiłem, w styczniu wydaliśmy książkę kolegi Radka Wiśniewskiego o obozie w Działdowie, we wrześniu z kolei tutaj wydaliśmy też książkę o Straży Granicznej, w 2019 roku też jakby jako współwydawcy wydaliśmy taki zbiór studiów o Działdowie, o Działdowszczyźnie, czyli taki też… może nie monografia, ale taki no przyczynek do takiej monografii”[961].

Z powyższej wypowiedzi wynika, że do przedsięwzięć edukacyjnych należy publikowanie prac naukowych związanych tematycznie z historią Działdowa i regionu. Inną działalnością edukacyjną Muzeum, które są skierowaną do szerokiego grona odbiorców, są inscenizacje dotyczące ważnych wydarzeń w historii tej miejscowości:

> „Oprócz tego no staramy się no pozyskiwać środki, czy to z ministerstwa, czy na przykład z programu „Niepodległa” i od 2018 roku, z jedną roczną przerwą, organizujemy taką inscenizację czy spektakl związany właśnie z I wojną światową, z przejęciem właśnie Działdowa przez wojska generała Hallera. No i właśnie w 2020 roku akurat tak się udało nam, że wstrzeliliśmy się we wrześniu, kiedy te obostrzenia były dosłownie… no była przerwa między jedną falą a drugą i udało się zrobić właśnie taki spektakl. Tam właśnie pojawiła się… pojawił się akt dotyczący wojny polsko-bolszewickiej, która tutaj również dotarła, no i teraz jakby czekamy na przyznanie środków od ministra na kolejną edycję. No teraz byśmy chcieli nawiązać już do września 39 roku, bo to też jest jakby no znamienne, że ci ludzie, którzy tutaj pojawili się w Działdowie, no praktycznie w tym interwale 20 lat pojawili się również w II wojnie światowej i to często jako właśnie ci, którzy najpierw przegrali, a później w drodze rewanżu wkroczyli”[962].

[961] Wywiad z przedstawicielem Muzeum Pogranicza w Działdowie…
[962] Ibidem.

Edukacyjny charakter tych działań pozwala uczestnikom na zdobycie wiedzy o losach Działdowa i regionu. Podczas tych wydarzeń organizowane są przez Muzeum również dodatkowe pokazy, warsztaty edukacyjne, turnieje, skierowane do dzieci i młodzieży.

Innym przykładem podejmowanych przez Muzeum inicjatyw edukacyjnych są działania skierowane do miejscowej młodzieży, która miała możliwość uczestniczyć w projekcie pt.:. „Wędrówce Śladami Dawnych Granic"[963]:

> „W 2019 roku jeszcze mieliśmy taką fajną inicjatywę, właśnie wędrówki śladami dawnych granic. I tutaj to wyglądało w ten sposób, że podjęliśmy współpracę z dwoma szkołami, konkretnie z dwoma nauczycielami, z dwoma różnymi czy z trzema różnymi klasami i po prostu zaprosiliśmy ich na taką wędrówkę krajoznawczą. Mieliśmy przewodników właśnie tutaj z lokalnego Towarzystwa Miłośników Ziemi Działdowskiej, którzy opowiadali o miejscowościach czy też punktach, które były na trasie, głównie te trasy przechodziły przez tą granicę już po I wojnie światowej, tak? Czyli po 1920 roku. Jedna była śladami tej granicy polsko-krzyżackiej, bo też jest w ogóle no ciekawe to, że ta granica jest czytelna w terenie do tej pory, bo nie do końca wiadomo, czy Krzyżacy, czy Mazowszanie tworzyli takie jakby wały poprzeczne, które miały no pokazać, być takimi punktami w terenie, które no nie zostaną tak szybko zniszczone jak na przykład drzewa, które gdzieś tam zostaną wycięte czy pomnik, który zostanie zburzony. I to jest jakby czytelne w niektórych punktach aż do dzisiaj, więc nawet ze średniowiecza takie elementy krajobrazu zostały po dziś dzień"[964].

Działania te pozwoliły uczestnikom na zdobycie wiedzy historycznej o regionie w ramach wycieczki krajoznawczej. To poprzez współpracę z lokalnymi organizacjami Muzeum zorganizowało zajęcia, w których czasie młodzież zdobyła wiedzę na temat historii granic tych ziem. Placówka również organizuje naukowe spotkania tematyczne, np. poświęcone kulturze i historii dziedzictwa kulturowego regionu oraz naukowe konferencje historyczne, podczas których prezentowane są referaty m.in. dotyczące istotnych wydarzeń regionalnych.

Kolejnymi działaniami edukacyjnymi związanymi z pozaszkolną edukacją regionalną są przedsięwzięcia podejmowane przez Muzeum drogą online. Przykładem jest sposób prowadzenia profilu Instytucji na portalu społecznościowym, który pełni oprócz funkcji informacyjnej, także edukacyjną[965]. To w tym miejscu publikowane są informacje o ważnych postaciach i wydarzeniach dla regionu m.in. w ramach „Cyklu kartki z kalendarza" oraz filmy

[963] *Działdowo-miasto dawnego pogranicza – wędrówka I,* https://niepodlegla.gov.pl/wydarzenia/dzialdowo-miasto-dawnego-pogranicza-wedrowka-i/, [dostęp: 02.02.2022]
[964] Wywiad z przedstawicielem Muzeum Pogranicza w Działdowie…
[965] *Muzeum Pogrania w Działdowie,* https://www.facebook.com/MuzeumDzialdowo, [dostęp: 02.02.2022]

o charakterze edukacyjnym, np. w postaci spektaklu historycznego pt.: „Walka o granice. Działdowo 1920". Dzięki tego typu działaniom opartym na cyfrowych rozwiązaniach możliwe jest upowszechnienie wiedzy wśród szerokiego grona odbiorców oraz zachęcenie ich do udziału w stacjonarnych przedsięwzięciach edukacyjnych.

Inicjatywy i działania edukacyjne podejmowane przez Muzeum dotyczą zarówno tematyki lokalnej, a dokładnie historii Działdowa i okolic, jak i regionalnej, np. poświęconych dziedzictwu kulturowemu Mazur. To poprzez zróżnicowane formy przedsięwzięcia te skierowane są do wielu grup wiekowych uczestników, dzięki czemu biorą w nich udział dzieci i młodzież oraz osoby dorosłe. Realizacja takich inicjatyw edukacyjnych, jak inscenizacje historyczne połączone m.in. z warsztatami edukacyjnymi, pozwalają na przekazanie regionalnej i lokalnej wiedzy historycznej. Dzięki temu tego typu działania edukacyjne podejmowane przez Instytucję wpisują się w interaktywność, która jest głównym elementem jej działalności edukacyjnej. Jak już wspomniano w podrozdziale poświęconym formom i tematyce pozaszkolnej edukacji regionalnej, interaktywność odnosi się nie tylko do technologicznych rozwiązań zastosowanych w wystawach, ale również do możliwości interakcji uczestników z historią lokalną i regionalną w postaci możliwości jej dotknięcia, doświadczania, eksperymentowania i połączenia ze sobą przeszłością z teraźniejszością.

Inicjatywy i działania edukacyjne organizowane przez *Muzeum Warmii i Mazur Oddział w Mrągowie* dotyczą zarówno cyklicznych działań, jak i tych, które podejmowane są w zależności od potrzeb uczestników. Przykładem cyklicznych programów edukacyjnych są warsztaty tematycznie skierowane do dzieci i młodzieży, w których czasie przybliżana jest wiedza o dziedzictwie kulturowym Mazur[966]:

> „W samym muzeum mamy kilka takich powiedzmy programów, które jakby robimy cyklicznie. Skupiamy się na świętach. No bo to był taki okres, w którym faktycznie możemy to wykorzystać. Święta Wielkiej Nocy czy Bożego Narodzenia. I mamy w plan pracy wpisane właśnie warsztaty, które jakby przybliżają tradycję, która zwłaszcza przed wojną powiedzmy jakby na tych terenach tutaj funkcjonowała. W sposób taki powiedzmy myślę, że dosyć przystępny, na bazie powiedzmy tej historii, chcemy pokazać, jakie były różnice, ale jakie są i zbieżności powiedzmy między tamtym czasem a czasami dzisiejszymi, które, no bardziej rozpoznajemy, prawda?"[967].

[966] *Warsztaty przedświąteczne*, https://muzeum.olsztyn.pl/4864,warsztaty-przedswiateczne-muzeum-w-mragowie.html, [dostęp: 05.08.2021]
[967] Wywiad z przedstawicielem Muzeum w Mrągowie…

Inną inicjatywą edukacyjną jest organizowana od ponad 10 lat przez Instytucję rekonstrukcja bitwy pod Wopławkami[968], która cieszy się dużym zaangażowaniem oraz zainteresowaniem, zarówno wśród mieszkańców tej miejscowości, jak i osób przyjezdnych:

> „No poza tym oczywiście skupiamy się bardzo na rekonstrukcji, na jakby przywracaniu faktów historycznych. Od 10 lat tworzymy rekonstrukcję bitwy pod Wopławkami, nie wiem, czy to w ogóle było gdzieś, gdziekolwiek powiedzmy słyszane, ale 10 lat już niespełna, nie niespełna, niespełna, bo w sumie, no ten 2020 rok nam jakby wykluczył tą 10. rocznicę, ale od 10 lat właśnie przybliżamy tą historię 1311 roku. Jest to duża impreza polowa, gdzie właśnie wraz z mieszkańcami, ale i tymi, którzy są zainteresowani, tworzymy wspólnie 2-dniową imprezę historyczną na historycznych polach, niedaleko, bo 20 kilometrów od Mrągowa, to są Wopławki pod Kętrzynem i tam tworzymy właśnie tą bitwę na podstawie kronik dostał scenariusz. Co roku jakby wzbogacając ten scenariusz, angażujemy mieszkańców do tego, żeby brali udział w tym, a więc to nie tylko zwykli ludzie, którzy przychodzą i oglądają, ale oni czynnie biorą udział”[969].

Inscenizacja organizowana przez Muzeum w Mrągowie wyróżnia się tym, że biorą w niej udział mieszkańcy Wopławek, którzy przygotowując się do tego wydarzenia, zgłębiają historyczną wiedzę o tym wydarzeniu. Te działania edukacyjne pełnią funkcję edukacyjną i integrującą społeczność lokalną, dzięki czemu kształtowane jest poczucie wspólnoty i wzajemnego zaangażowania:

> „A więc właśnie, ksiądz proboszcz, ksiądz Kazimierz, zaangażował… w ogóle człowiek, który też powiedzmy jakby doktorat swój robił z historii i pisał o Mikołaju Koperniku, ale gdzieś tam zawsze w zanadrzu pamiętał te swoje powiedzmy… swój okres edukacji i brał czynny udział w teatrze. I jakby to się przełożyło już z czasem. Oczywiście w tej chwili już jest to emerytowany ksiądz, ale cały czas powiedzmy ten kontakt taki właśnie międzyludzki gdzieś tam powiedzmy jakby przewodzi jego działaniom. No i dzięki właśnie jakby rozmowom z nim potrafiliśmy, no to zorganizować. Na początku właściwie to byli jego parafianie, a później, no to zaczęło się rozrastać bardzo. No i do tego teraz stopnia, że ta impreza ma stać się w ogóle taką imprezą jakby tytułową obchodów powiedzmy wakacyjnych, turystycznych tego regionu, prawda? A więc widać, że się to sprawdza. Ludzie w ogóle z niesamowitym zaangażowaniem, w ogóle nasze rozmowy trwają cały rok. W zasadzie na stopie przyjacielskiej jesteśmy, po tylu latach to trudno, żeby było

[968] *Inscenizacja Bitwy pod Wopławkami*, https://mragowo.muzeum.olsztyn.pl/2090,inscenizacja-bitwy-pod-woplawkami.html, [dostęp: 08.07.2021]
[969] Wywiad z przedstawicielem Muzeum w Mrągowie…

inaczej. No spotykamy się, omawiamy, jakby starając się rozwijać cały czas scenariusz, jakby doszukiwać się. Każdy z nas powiedzmy, czytając, szukając gdzieś tam powiedzmy w annałach, znajduje coś nowego, a więc te pomysły cały czas są nowe. No i się okazuje, że z roku na rok tych ludzi przybywa, tak? Coraz więcej ludzi jest takich zaangażowanych i tutaj każdy przychodzi z jakimś tam pomysłem, i w ogóle taką możliwością"[970].

O dużej popularności i chęci wzięcia udziału w tej edukacyjnej inicjatywie świadczy rosnąca liczba osób zaangażowanych w jej organizację. Należy podkreślić, że to nie tylko osoby dorosłe biorą w niej udział, ale dzieci i młodzież, dzięki czemu regionalna wiedza historyczna jest przez nich nabywana w aktywny sposób:

„Okazuje się, że na początku było nas powiedzmy rekonstruktorów tam 20-30, prawda? W tej chwili tych rekonstruktorów jest 50-60-80, ale ludzi zaangażowanych 150-200 osób, prawda? I to już zaczyna robić nam powiedzmy jakby taką dobrą pracę przy tym. Okres, w którym robimy tą rekonstrukcję, to jest maj. Zazwyczaj robimy tak, żeby było jak najbliżej daty historycznej. Wybieraliśmy właśnie maj, ale po rozmowach ostatnich z wójtem stwierdził, że właśnie jakby chyba ta impreza ma się stać taką sztandarową, chcieliśmy przenieść ją na sierpień, a więc jakby ukłon wójta w stronę wszystkich tych, którzy odwiedzają tutaj Warmię i Mazury, którzy znajdą tą możliwość przyjechania czy zobaczenia tej imprezy. Okazuje się, że zaczyna się robić bardzo duża impreza, zresztą taka nasza inspiracja to jest taka druga co do wielkości polowa impreza, zaraz po Grunwaldzie"[971].

Innym przykładem inicjatyw i działań edukacyjnych podejmowanych przez Muzeum są przedsięwzięcia organizowane z okazji ogólnopolskiej akcji „Nocy Muzeów" m.in. spektakle plenerowe powstałe na kanwach lokalnych i regionalnych opowieści[972]:

„Taką koronną imprezą, którą robimy w muzeum, wreszcie chyba do meritum przechodzę, to jest noc muzealna, Noc Muzeów. Od kilku lat organizujemy… nie chcieliśmy tylko i wyłącznie powiedzmy jakby bazować na tym, co było wcześniej, czyli nocne otwieranie muzeum i zwiedzanie z przewodnikiem, to jest bardzo istotne i to nadal działa, ale to jest jakby druga część tego, co chcielibyśmy faktycznie robić w tym momencie. Kilka lat temu powstał scenariusz historii Matyldy Scheuermann. Nieszczęśliwej miłości Matyldy Scheuermann, a to jest 1846-1886, a więc nawiązujący do historii Sensburga, nieszczęśliwej miłości Matyldy Scheuermann do

[970] Ibidem
[971] Wywiad z przedstawicielem Muzeum w Mrągowie…
[972] *Europejska Noc Muzeów 2019*, https://www.it.mragowo.pl/photos/art_thumb/4702/4c6befb44565d21b2a5ff1dfeba52835-n.jpg, [dostęp: 01.08.2021]

kapitana z pułku Bośniaków, który stacjonował w Mrągowie. A więc jakby rozbudowana o architekturę, która jest dookoła centrum tutaj Mrągowa, tego [01:09:50] placu, ale nawiązująca jeszcze do historii, do postaci historycznych, które przebywały w Mrągowie. No i postanowiliśmy nie tylko opowiedzieć tą historię w sposób werbalny, ale też i pokazać. I w tym momencie narodził się pomysł takiego powiedzmy występu plenerowego. Czyli robimy to na zewnątrz, tutaj na głównej ulicy, pokazujemy tą historię. No, ale oczywiście jakby środki personalne w naszym muzeum są niewielkie, postanowiliśmy zaangażować do tego grupę młodzieży"[973].

Inicjatywy i działania edukacyjne organizowane przez Muzeum mają charakter integrujący oraz aktywizujący. To poprzez zaangażowanie młodzieży w organizację powyższego przedsięwzięcia osoby młode mogły bliżej poznać tej miejscowości. Ważnym elementem podejmowanych przez Muzeum przedsięwzięć edukacyjnych jest możliwość budowania relacji i więzi międzyludzkich, które mają wpływ na wzmocnienie poczucia wspólnoty, integracji oraz odpowiedzialności za podejmowanie działania edukacyjne:

„Proszę mi wierzyć, że nie musiałem… oni tylko przychodzili jakby, żeby konsultować pewne rzeczy, ale ja się nie musiałem martwić o stroje, nie musiałem się martwić o tekst, nie musiałem się martwić o jakieś tam zaangażowanie czy zaangażowanie w ogóle takie, że komuś zabrakło powiedzmy tego zaangażowania. Nie, nie było nic takiego. Ja nie musiałem się martwić o obsługę sprzętu technicznego, bo oni to sami, oni jakby mogli, to oni by w ogóle tak by się zamknęli i oni by tylko to robili, prawda? Niesamowite. Po prostu ja zobaczyłem, jaki jest potencjał. Że wystarczy tak naprawdę zarazić ludzi taką dobrą myślą, takim pomysłem, wsparcie, no bo oczywiście wsparcie jest potrzebne, prawda? I idzie. I czy to będzie Uniwersytet III Wieku, czy to będzie powiedzmy grupa młodzieżowa jakaś teatralna, nie ma problemu. Po prostu ludzie potrzebują tego kontaktu i widzę, że coraz bardziej właśnie, takiego osobistego, i przez ten kontakt osobisty można zarazić. Jeżeli ktoś jest przekonany, ale oczywiście w słusznej sprawie, jeżeli ktoś jest przekonany o tym, że to jest coś warte, potrafi zarazić i zaraża"[974].

Chęć ze strony Muzeum w tworzeniu przestrzeni do inicjowania dialogu sprawia, że działania edukacyjne podejmowane przez Muzeum skierowane są do zróżnicowanych grup odbiorców. Dzięki temu, jak zauważył rozmówca, możliwe jest także spojrzenie na region Mazur z szerszej i wielopłaszczyznowej perspektywy:

„Ja się też troszeczkę obawiam, bo… żeby się nie zamknąć powiedzmy tylko i wyłącznie na jedną grupę. Ona oczywiście wymaga dużo czasu, ale nie chciałbym

[973] Ibidem.
[974] Wywiad z przedstawicielem Muzeum w Mrągowie…

tylko się zamykać, prawda? Na jedną grupę. Dlatego też powiedzmy te moje zainteresowania i gdzieś tam powiedzmy te kontakty są z różnymi grupami, bo to przez archeologów, poprzez rekonstrukcje, poprzez, nie wiem, miłośników fotografii, sam nie robię zdjęć, absolutnie, to jest za dużo, ale gdzieś tam powiedzmy ta fotografia taka historyczna, przyrodnicza i tak dalej, jak najbardziej. I w ten sposób, tak żeby faktycznie, tak jak Pani powiedziała, zobaczyć tą perspektywę szerszą, nie tylko tego wąskiego powiedzmy krajobrazu, tak? Pięknych jezior i lasów, to cudowne, ale to nie wszystko, ale żeby tak faktycznie zobaczyć to w szerokości pewnej, prawda? Żeby to było naprawdę pełne takie"[975].

Inicjatywy i działania edukacyjne prowadzone przez *Muzeum w Mrągowie* opierają się na fundamencie budowania więzi i relacji, opartych na wzajemnym szacunku i chęci nawiązania dialogu. Podejmowane przedsięwzięcia edukacyjne dążą do aktywizacji i integracji uczestników, zachęcając ich do przyjęcia aktywnej postawy w procesie nabywania i pogłębiania regionalnej wiedzy historycznej oraz kulturowej.

Muzeum Historyczne w Ełku realizuje inicjatywy oraz działania edukacyjne m.in. w ramach wydarzeń organizowanych w okresie wakacyjnym, których tematyka powiązana jest z historią i dziedzictwem kulturowym regionu:

„Natomiast wcześniej, jeśli chodzi też o wydarzenia, no to głównie robiliśmy wydarzenia z edukacją muzealną, czyli „Lato w Muzeum" na przykład. To już jest takie, no większe wydarzenie. Tutaj co wtorek w lipcu, przez wszystkie wtorki w lipcu planowaliśmy „Lato w Muzeum", wtorki na kolejce. Każdy wtorek był poświęcony innemu zagadnieniu. To było jakieś inne zagadnienie, tak, ale związane z historią, no że tak powiem regionu, tak, regionu Ełku. Mieliśmy warsztaty archeologiczne, były też garncarskie, gdzie [00:04:08] glina garncarska. Z tego względu po prostu już tutaj, że tak powiem, podciągaliśmy pewne wydarzenia, zagadnienia z historii pod naszą imprezę. Rzemiosła dawnej wsi - też taka impreza była. Znaczy taki temat był poruszany. Dawne gry i zabawy. Kolejowy, no bo jesteśmy tutaj Muzeum Historycznym w Ełku, ale mamy właśnie tą Ełcką Kolej Wąskotorową, więc ten rozwój miasta poprzez pryzmat właśnie tej całej kolei. Robimy taką imprezę, jak „W świecie dawnych gier i zabaw", też związaną właśnie tutaj z zabawami dla dzieci, które były praktykowane jeszcze za czasów przedwojennych. Też wywiady. Próbujemy nagrywać z ludźmi, którzy pamiętają jeszcze te czasy przedwojenne. Ale pomimo tego, że pytamy o te takie rzeczy, można powiedzieć, ważne, tak, wydarzenia historyczne, dodatkowo o życie codzienne. Tak

[975] Ibidem

że tutaj, no to też [00:05:12], tak, później właśnie na te imprezy okolicznościowe, które są organizowane”[976].

Przykładem tego typu wydarzenia o charakterze edukacyjnym jest przedsięwzięcie pt.: „Lato w Muzeum. Wtorki na kolejce”[977], które zazwyczaj odbywa się w lipcu każdego roku:

„[…] na Ełckiej Kolei Wąskotorowej. [00:15:55], że tak powiem, wprowadziliśmy ją dopiero nie rok, nie to lato wcześniej, co było tylko w 2019 roku ona się odbyła po raz pierwszy. I to była tak naprawdę pilotażowa, tak, impreza, którą nie wiedzieliśmy, czy trafimy w odbiorcę, czy nie. Ale tak zapadła w pamięci tych ludzi, że tak powiem, Ełczan, że wręcz wymagają, żeby rzeczywiście były kolejne imprezy. Każde kolejne lato po prostu, żeby było z „Latem z Muzeum”[978].

Choć ta inicjatywa jest stosunkowo młodym wydarzeniem, to jednak cieszy się dużym zainteresowaniem mieszkańców, którzy zaczęli postrzegać je jako ważną inicjatywę artystyczno-edukacyjną w regionie. Wydarzenie to ma charakter plenerowy i obejmuje zróżnicowane formy pozaszkolnej edukacji regionalnej. Celem tego wydarzenia jest popularyzacja historii oraz kultury regionu Mazur i Ełku, a także upowszechnienie wiedzy, dotyczącej historii rozwoju regionalnej i lokalnej kolei:

„To jest generalnie spotkanie plenerowe. Spotkanie rodzinne, plenerowe, otwarte, tak. Które odbywa się w muzeum od godziny średnio 9:30 do godziny 13:30 do 15:00, tak. Tematycznie… Znaczy generalnie tak, spotykamy się co tydzień we wtorki. I tematycznie ona jest związana z różnymi dziedzinami, z różnymi zagadnieniami z historii Ełku, z historii regionu. Podczas takiego spotkania mamy punkty stałe, jak oprowadzanie na przykład z przewodnikiem po wystawach. Jak oglądanie eksponatów związanych z historią kolei. Jak spektakl teatralny związany z historią na przykład z jakimś zagadnieniem historycznym, prawda. I plus dodatkowo warsztaty”[979].

Warsztaty te mają charakter artystyczno-edukacyjny i skierowane są do zarówno młodszych, jak i starszych uczestników. To podczas nich istnieje możliwość zdobycia umiejętności artystycznych w zakresie rękodzielnictwa, a także regionalnej wiedzy historycznej i kulturowej. W każdy wtorek lipca inicjowane są przedsięwzięcia edukacyjne o zróżnicowanej tematyce, dzięki czemu możliwe jest uczestniczenie w wielu formach pozaszkolnej edukacji regionalnej. Uczestnicy mogą wziąć udział w m.in. pokazach,

[976] Wywiad z przedstawicielką Muzeum Historycznego w Ełku…
[977] *Lato w Muzeum. Wtorki na kolejce,* https://muzeum.elk.pl/aktualnosci/lato-w-muzeum-wtorki-na-kolejce/3554/, [dostęp: 24.05.2021]
[978] Wywiad z przedstawicielką Muzeum Historycznego w Ełku…
[979] Ibidem

warsztatach edukacyjno-rekreacyjnych, żywych lekcjach historii, aktywnym czytaniu bajek oraz baśni, czy też spektaklach teatralnych, opartych również o tematykę mazurską:

> „[…] mieliśmy taką imprezę pod hasłem „Rzemiosła Dawnej Wsi", co dzieciaki mogły sobie, co zrobić? Albo coś wystrugać z drewna, tak. Albo jakieś warsztaty właśnie takie rzeźbiarskie. Albo wikliniarskie. Albo warsztaty malowania ceramiki, tak. Bądź też ozdabiania desek. Takie generalnie plastyczne rzeczy, tak. Ten czas rzeczywiście się wydłuża i taki uczestnik, który przychodzi na tą taką imprezę może bardzo miło, fajnie, efektywnie spędzić czas, dodatkowo jeszcze pozyskując wiedzę na temat historii"[980].

W okresie letnim Muzeum również organizuje inicjatywy i działania edukacyjne w miejscowości o nazwie Sypitki, do której można dotrzeć Ełcką Koleją Wąskotorową:

> „Wieś pod Ełkiem, niedaleko Ełku, do której dojeżdża Ełcka Kolej Wąskotorowa. Tam muzeum ma wydzielony swój teren. Odbywają się tam jakieś ogniska. Tam dojeżdża kolejka, tak, wąskotorowa. Tam organizujemy na przykład „Pociąg do kultury" z jakimiś koncertami bądź też jakimiś na przykład Dzień Kolejarza, czy też taką imprezę, jak „W Świecie Dawnych Gier i Zabaw". Spotkania rodzinne. Przy ognisku spędzają miło czas i wracają do Ełku. Takie przyjazdy odbywają się w sezonie letnim codziennie poza poniedziałkami, tak. A zaczynają bodajże jeździć od maja z tego, co kojarzę, tak. I grupy zorganizowane przede wszystkim mogą zamawiać sobie przejazd"[981].

Muzeum inicjuje także przedsięwzięcia edukacyjne w ramach ogólnopolskich akcji np. „Europejskiej Nocy Muzeów", w ramach której zachęca np. do indywidualnego zwiedzania wystaw z przewodnikiem, zapoznaniem się z nowymi wydawnictwami opublikowanymi przez Muzeum, czy też udziału w warsztatach artystyczno-edukacyjnych[982]. Innym przykładem inicjatyw podejmowanych przez Instytucję są tzw. „Spacery przez historię miasta", w których czasie uczestnicy mają możliwość poznania historii ważnych i interesujących miejsc na mapie Ełku[983].

Inicjatywy i działania edukacyjne organizowane przez Muzeum skierowane są do wielu grup wiekowych, szczególnie do rodzin z dziećmi. To poprzez organizację wydarzeń edukacyjnych o zróżnicowanej tematyce możliwe jest zdobycie wiedzy na temat historii i kultury regionu w ciekawy sposób. Takie przedsięwzięcia jak np. „Lato w Muzeum" wzbudzają

[980] Wywiad z przedstawicielką Muzeum Historycznego w Ełku…
[981] Ibidem
[982] *Europejska Noc Muzeów 2021,* https://muzeum.elk.pl/aktualnosci/europejska-noc-muzeow-2021/3128/, [dostęp: 03.02.2022]
[983] *Ełk po kolei. Spacer przez historię miasta – zwiedzanie z przewodnikiem,* https://muzeum.elk.pl/aktualnosci/elk-po-kolei-spacer-przez-historie-miasta-zwiedzanie-z-przewodnikiem/3488/ [dostęp: 03.02.2022]

duże zainteresowanie oraz postrzegane są jako ważne i potrzebne w życiu miasta i regionu. Działania edukacyjne inicjowane przez Instytucję tworzą przestrzeń i możliwość do pogłębienia wiedzy regionalnej poprzez m.in. spotkania ze sztuką i nauką, a także w ramach aktywności połączonej z procesem edukacji. Ważnym elementem wydarzeń edukacyjnych jest to, że ich tematyka jest ściśle powiązana z historią regionu oraz miejscowości i jest w taki sposób prezentowana, że wzbudza nawet u najmłodszych odbiorców zainteresowanie:

> „Wierzymy też w to, że od najmłodszych lat trzeba kształtować, tak, wiedzę o regionie, o swoim mieście, ale i właśnie taką chęć poznawania nowych rzeczy i zaprzyjaźnienia sobie takich instytucji, jak właśnie, jak muzeum. Bo jak pani wcześniej wspomniała, dzieciaki niekoniecznie chcą chodzić do muzeum, bo im się kojarzy z czymś nudnym, prawda. Z tym, że trzeba być cicho. Nie wolno niczego dotykać. Nie wolno biegać. Nie wolno krzyczeć. Nie wolno się popychać. A co najgorsze nie wolno jeść, tak, w muzeum. No my, że tak powiem, no próbujemy taki ich troszeczkę też zaprzyjaźnić ze sobą”[984].

Muzeum organizując działania edukacyjne, zwraca szczególną uwagę na potrzeby i oczekiwania mieszkańców, dzięki czemu dostosowane są do wieku odbiorców, a także ich zainteresowań. Poprzez wykorzystanie zróżnicowanych form i metod inicjatywy te umożliwiają nabycie historycznej i kulturowej wiedzy o regionie w taki sposób, który pobudza zainteresowanie oraz ma wpływ na proces kształtowania się więzi odbiorców z regionem.

Izba Regionalna w Wejsunach organizuje inicjatywy i działania edukacyjne w połączeniu ze sztuką np. w postaci warsztatów rzeźbiarskich, w których czasie przybliżana jest uczestnikom historia i kultura lokalnej miejscowości i regionu:

> „A jeszcze warsztaty, tu warsztaty takie stricte jakieś regionalne, to jeszcze nie prowadzimy, ale to jest oczywiście w perspektywie dalszej. A póki co to właśnie te rzeźbiarskie”[985].

Przedsięwzięcia edukacyjne podejmowane przez Izbę mają na celu aktywizację i integrację mieszkańców Wejsun. Przykładem tego typu działań edukacyjno-kulturowych jest stworzenie wystawy fotograficznej przed Izbą, która składa się ze zdjęć podarowanych przez mieszkańców[986]:

> „Właśnie to są zdjęcia przekazywane przez tutaj miejscowych. Część pani Hejda ma jeszcze kontakt z rodziną, która tu mieszkała, te najstarsze zdjęcia to dostałem

[984] Wywiad z przedstawicielką Muzeum Historycznego w Ełku…
[985] Wywiad z przedstawicielem Izby Regionalnej w Wejsunach…
[986] Wystawa „Wejsuny zapamiętane” to projekt nieformalnej grupy „Kustosz", dofinansowanego ze środków programu „Działaj Lokalnie" oraz Domu Kultury w Rucianem-Nidzie, realizowanego przez Stowarzyszenie Pomocy Dzieciom i Młodzieży,

właśnie od niej. No i ludzie przynoszą i właśnie napisałem taki projekt, powiększone zdjęcia, wydrukowane i na płocie – taką będziemy cykliczną wystawę, znaczy, ona pewnie z rok powisi, może dłużej, do następnego projektu. To są miejscowi. I od miejscowych. I to też wpływa na integrację, utożsamianie się”[987].

W ramach działań edukacyjnych Izba przeprowadza lekcje o historii i kulturze regionalnej na terenie instytucji oświatowych:

„Teraz jest ten okres, że tutaj tak naprawdę nie ma ludzi, jeśli chodzi o zwiedzających, no to wyszedłem z taką inicjatywą jeżdżenia do szkół. Parę przedmiotów, parę rekwizytów i jakaś opowiastka, czy to o obróbce lnu, na podstawie jakiegoś gadżetu. Czy jakiś inny przedmiot. Żeby w jakiś sposób może zainteresować, może kiedyś wrócą i resztę będą chcieli obejrzeć. No ale przede wszystkim można coś powiedzieć, właśnie odnośnie postrzegania Mazur dawniej, teraz i tak dalej. Kim byli ci Mazurzy. Tak że taka forma, czyli wyjazdy głównie”[988].

Placówka także realizuje inicjatywy edukacyjne, opierające się na spotkaniach z osobami starszymi:

„Teraz niedługo z takim projektem senior+, to też jestem bardzo, 60+, bardzo ciekawy tych spotkań, bo pewnie tak będzie, że część będzie mnóstwo rzeczy pamiętała. Te żelazka czy to ten. I tak nawet dla mnie jako informacji, jak to używali, kto to miał i tak dalej. Tak że grupy przyjeżdżają, tak, jak najbardziej. No i ja wyjeżdżam, czyli takie dwie formy”[989].

Przedsięwzięcia edukacyjne podejmowane przez Izbę nie tylko upowszechniają regionalną wiedzę o historii i kulturze, ale także integrują mieszkańców wokół Izby. Miejsce to jest szczególnie ważne w życiu lokalnej społeczności, która chętnie i aktywnie bierze udział w realizowanych działaniach edukacyjnych oraz poprzez swoją postawę czynnie współtworzy to miejsce.

W przypadku osób prywatnych realizowane przez nich inicjatywy i działania edukacyjne są ściśle związane z ich działalności artystyczną lub naukową. Pani *Monika Wierzbicka*, artystka występującą pod pseudonimem Nina Nu, jest również organizatorką inicjatyw artystycznych o charakterze edukacyjnym. Poprzez swoje projekty, łączące sztukę z pozaszkolną edukacją regionalną artystka upowszechnia wiedzę o dawnej kulturze i historii

[987] Wywiad z przedstawicielem Izby Regionalnej w Wejsunach…
[988] Ibidem.
[989] Ibidem.

regionu. W ramach tych działań organizowane są koncerty, w czasie których prezentowane są wiersze dawnych poetów mazurskich wraz z krótkimi i ciekawymi informacjami na temat codziennego życia minionych pokoleń, zamieszkujących te ziemie:

> „W trakcie koncertu ja opowiadam. Słyszała Pani. Może wiadomo, że koncert w Ostródzie był bardzo pięknie przygotowany i były z cięciami, a tak na scenie siedzę godzinę i opowiadam. 2 piosenki, 3 piosenki, a potem mówię, z jakiego kalendarza, a kto, a co, a kim była dana osoba. Staram się przybliżyć i pokazać, że osoby piszące te wiersze, mimo iż mieszkały na Mazurach 100 albo i lepiej lat, nie tak bardzo się od nas różnią. Uczucia, poczucia, odczucia towarzyszą ludziom od zarania. Może niektórzy są bardziej tego świadomi albo mniej, natomiast jesteśmy tacy sami. Mamy inne zabawki w życiu”[990].

Artystka w ramach podejmowanych działań edukacyjnych planuje stworzenie krótkich filmów animowanych:

> „Ja mam… ja uważam, że mam robić co do końca życia. No bo w zależności, co mnie jako osobę przede wszystkim zainteresuje, czy ja się chcę skupić na poezji i takim najbardziej prawdziwym swoim przekazem, takim być opowiadaczem tych historii zawartej w wierszach, czy ja chcę w ramach koncertu, czy warsztatów, czy może jeszcze coś innego wymyślę. Ja jestem aktorką dubbingową, więc jakby z dziećmi mam… takie mam… to mam wspólnego, że dzieci słuchają bajek, w których podkładam głos, więc też mogłabym wymyślić na przykład jakieś krótkie filmiki animowane, gdzie nie tylko ja, żeby nie karmić też swojego ego artystycznego, ale robić to wspólnie z artystami, którym Mazury są bliskie. I chcę powiedzieć, że ja już to zaczęłam robić”[991].

Artystka jest pomysłodawczynią oraz inicjatorką edukacyjnego przedsięwzięcia internetowego w postaci platformy online pt.: „Dawna Poezja Mazurska w Piosence”[992], umożliwiająca współtworzenie oraz dzielenie się twórczością inspirowaną Mazurami:

> „To jest strona, której jestem pomysłodawczynią. I… to nie będę Pani opowiadać, wejdzie Pani i zobaczy. Mam dwie wspaniałe dziewczyny, które śpiewają pieśni. One śpiewają i mazurskie, i warmińskie pieśni. Wybrałam mazurskie i Marysia Rumińska jest ze swoją pieśnią we własnych aranżacjach, [00:33:56] w ogóle jedna sprawa i Ola Turkiewicz ze swoją pieśnią mazurską. I jest to taka platforma… stworzyłam platformę do dzielenia się wiedzą na temat poezji, dawnej poezji mazurskiej, pieśni mazurskiej. Profesor Chojnowski napisał esej i wisi w pierwszej

[990] Wywiad z Moniką Wierzbicką (Nina Nu)…
[991] Ibidem.
[992] *Dawna Poezja Mazurska w Piosence*, http://www.dawnapoezjamazurskawpiosence.pl/, [dostęp: 20.02.2022]

> kolejności ten esej, żeby w ogóle ktoś chciał ten… od takiej naukowej strony podejść do tematu poezji mazurskiej i osób, które piszą. Być może ktoś wpadnie jeszcze na pomysł taki, na który ja nie wpadłam i nagle powie pani Moniko, ponieważ tam napisałam, że ktokolwiek by się zabrał za ten temat i będzie miał swój pomysł, to jest platforma dla ciebie. I że nagle coś będzie chciał pokazać swojego. Proszę bardzo. To jest platforma dla wszystkich osób, które tworzą, jak również dla osób, które są ciekawe"[993].

Kolejnym przykładem planowanego przedsięwzięcia edukacyjno-artystycznego rozmówczyni jest spektakl słowno-muzyczny pt.: „Mazurska Opowieść"[994]. W ramach tego projektu powstanie 10 nowych utworów do dawnych wierszy oraz pieśni mazurskich. W związku z tym działalność artystki ma wymiar zarówno artystyczny, jak i edukacyjny. To poprzez połączenie ze sobą sztuki oraz regionalnej edukacji historycznej i kulturowej rozmówczyni tworzy dzieła, które w wyjątkowy sposób przekazują wiedzę o regionie oraz umożliwiają spojrzenie na dziedzictwo kulturowe oraz historię regionu z innej, głębszej perspektywy. Zatem artystka na swojej drodze artystycznej pragnie nie tylko słuchaczom zaprezentować dawną poezję mazurską, ale przede wszystkim przybliżyć historię i losy poetów mazurskich oraz ich twórczość, która nierozerwalnie związana jest z Mazurami.

Działania edukacyjne *Piotra Szatkowskiego* dotyczą zarówno przedsięwzięć wydawniczych, jak i tych, które związane są ze spotkaniami ze słuchaczami. W przypadku inicjatyw wydawniczych rozmówca dokonał przetłumaczenia na mowę mazurską i pruską dzieła pt.: „Mały Książę"[995], a także jest autorem „Elementarza Mowy Mazurskiej"[996]. Podczas spotkań i prelekcji naukowych rozmówca upowszechnia wiedzę regionalną o mowie mazurskiej i dziedzictwie kulturowym Mazur:

> „I początkowo ta działalność była przede wszystkim internetowa, natomiast coraz częściej różni obserwatorzy tej działalności coraz częściej nakłaniali mnie, żeby wyjść po prostu z tym na zewnątrz do świata realnego. I ja bardzo długo się opierałem, bo też nie do końca czułem się w takich wystąpieniach publicznych. I początkowo to był ogromny stres dla mnie, żeby występować publicznie i o tym wszystkim opowiadać. Też nie do końca wiedziałem, jak ludzie będą reagować, bo to było coś kompletnie nowego. No ale się okazało, że to wszystko rzeczywiście znajduje się z pewnym zainteresowaniem, spotyka się z pewnym zainteresowaniem,

[993] Ibidem.
[994] *„Mazurska Opowieść", czyli jak do szkoły zdawano,* http://www.monikawierzbicka.mazury.pl/aktualnosci/, [dostęp: 03.02.2022]
[995] *Mały Princ…*
[996] *Elementarz Mowy…*

> szczególnie właśnie w Giżycku, gdzie jak prowadziłem kilka prelekcji na temat historii i mowy mazurskiej, to zazwyczaj między 50 a 100 osób przychodziło, co jest dla mnie sporym takim zaskoczeniem”[997].

Przedsięwzięcia edukacyjne podejmowane przez rozmówcę w postaci spotkań i prelekcji organizowane są w siedzibie instytucji, np. muzeów. Tematyka tych wydarzeń dotyczy przede wszystkim historii dziedzictwa kulturowego regionu oraz mowy mazurskiej. Spotkania te są połączeniem zarówno wiedzy teoretycznej, jak i praktycznej, ponieważ to podczas nich słuchacze mają możliwość wzięcia udziału w prowadzonych przez rozmówcę w edukacyjnych warsztatach językowych.

Innym przykładem działań edukacyjnych podejmowanych przez badanego jest prowadzenie edukacyjnych audycji radiowych poświęconych mowie mazurskiej. Podczas nich rozmówca m.in. czyta fragmenty książki pt.: „Mały Książę” w mowie mazurskiej[998]. W ramach swojej działalności edukacyjnej rozmówca aktywizuje i zachęca społeczność, szczególną internetową, do poznania języka mazurskiego, dzięki czemu wiedza o nim jest rozpowszechniania wśród dużej grupy odbiorców:

> „No na pewno jeszcze jeśli chodzi o to pytanie związane z jakimś przyswojeniem tego, co ja próbuję propagować. Zdarzają się pojedyncze osoby, które tej mowy faktycznie zaczynają używać. Na przykład w Internecie. No zresztą swego czasu powstała ta grupa Mazurska Gadka, gdzie ja też no byłem jednym z adminów, obecnie już na tej grupie nie jestem, ale tam faktycznie widziałem ten proces na własnych oczach, jak ludzie od pojedynczych słówek zaczynali przechodzić do konstruowania jakichś zdań, coraz lepiej to… to normalnie wyglądało jak proces uczenia się każdego języka, nie? Że coraz mniej było błędów, coraz lepiej to było zapisane, coraz bardziej dotykało, powiedzmy, tego sedna, czym jest ta mowa. Jakoś coraz bardziej naturalnie to wyglądało. No a takim największym ewenementem no to jest taki 16-latek z Węgorzewa, który nauczył się po mazursku na podstawie „Małego księcia” i chwilę potem „Inwokację” na mazurski przełożył”[999].

Rozmówca planuje podjęcie innych działań i inicjatyw edukacyjnych, których celem jest upowszechnianie wiedzy i rozwijanie umiejętności w zakresie posługiwania się mową mazurską:

> „Myśleliśmy o aplikacji, tylko że to już jest takie przedsięwzięcie o tyle trudne, że potrzebny… potrzebni byliby eksperci po prostu od komputerów, od

[997] Wywiad z Piotrem Szatkowskim…
[998] *„Mały Książę” w gwarze mazurskiej. Od dziś w Radiu 7*, https://radio7.pl/maly-ksiaze-w-gwarze-mazurskiej-od-dzis-w-radiu-7/26893/, [dostęp: 20.02.2022]
[999] Wywiad z Piotrem Szatkowskim…

programowania, od tworzenia apek. Myśleliśmy o tym, mam nadzieję, że uda się też znaleźć po prostu dofinansowanie na to. Bo to by był duży projekt. To by był projekt pewnie gdzieś rzędu, nie wiem, 100 tysięcy złotych. […] I koniecznie… i koniecznie słowniczek online. Też według mnie musi się pojawić słownik online”[1000].

Przedsięwzięcia edukacyjne realizowane przez *Piotra Szatkowskiego* skupiają się na dwóch formach: online oraz prowadzonych w świecie rzeczywistym. To poprzez zróżnicowane działania edukacyjne rozmówca aktywizuje odbiorców w zakresie nauki i pogłębienia wiedzy o mowie mazurskiej, a także historii dziedzictwa kulturowego Mazur. Ważną cechą charakterystyczną tych inicjatyw jest to, że skierowane są do wielu grup wiekowych, dzięki czemu zarówno osoby dorosłe, jak i młodzież ma możliwość poznania języka mazurskiego oraz spojrzenia na niego z punktu widzenia wartościowego elementu dziedzictwa kulturowego regionu.

Inicjatywy edukacyjne podejmowane przez *Koło Gospodyń Wiejskich z Brodowa* związane są z ochroną oraz pielęgnacją dziedzictwa kulturowego regionu. Przykładem tego typu przedsięwzięć jest wspólne sprzątanie z mieszkańcami lokalnego cmentarza ewangelickiego, które połączone jest z warsztatami artystyczno-edukacyjnymi:

„[…] my jako ta grupa wsparcia zaczęliśmy tam chodzić na ten cmentarz, no bo wiadomo, to zaczęło zarastać, tak? Jeden z najładniejszych, mnie tak się wydaje, no bo dwie drogi, jak się wjeżdża do Brodowa, dwie drogi się łączą i akurat wspólnym tym łączeniem jest ta brama do tego cmentarza, no i nie ukrywam, że to jest chyba jedno z najładniejszych miejsc w Brodowie, jeżeli nawet jest to cmentarz, tak? I teraz ten przód, bo tam są… bo tam są duże drzewa, no i te małe, które tam to wszystko zagracają. I tak jak panu Piotrowi, tak jak rozmawialiśmy, tam nie udało się, bo to bardziej było już przez tyle lat niepielęgnowane, Edwardowi Małłkowi udało się troszeczkę to zagospodarować, bo tam jest odnowiony ten pomnik i jest tablica pamiątkowa wszystkich mieszkańców, którzy mieszkali w Brodowie, tylko mieszkańców i taki czarny granit to jest, i wyryte są nazwiska tych mieszkańców. No i my organizowaliśmy właśnie sprzątanie tego cmentarza i jako rada sołecka, sołtys i my jako grupa wsparcia zorganizowaliśmy takie warsztaty przed Wszystkimi Świętymi, żeby zorganizować wiązanki[1001]”.

Obchody tego święta są okazją do zadbania zarówno o wygląd cmentarza ewangelickiego, jak i pielęgnację pamięci o dawnych mieszkańcach tej miejscowości.

[1000] Wywiad z Piotrem Szatkowskim…
[1001] Wywiad z przedstawicielką Koła Gospodyń Wiejskich „Praktycznie Panie z Brodowa”…

Przedsięwzięcia edukacyjne podejmowane przez Koło związane są także z przypadającymi ważnymi mieszkańców Brodowa rocznicami wydarzeń. Dzięki temu realizowane działania mają charakter edukacyjny, integracyjny, a także kształtujący poczucie wspólnoty i wzajemnej odpowiedzialności za ochronę pamięci i dziedzictwa kulturowego regionu:

> „I w tym roku też 18 marca przypada rocznica śmierci Karola Małłka i też dlatego może, żeby to nie czcić właśnie w taki sposób pompatyczny, z tymi kwiatami, z tym wszystkim, przechodzimy do czynu. Będziemy robić, organizować taki czyn, żeby sprzątnąć i będziemy koło tego obeliska, bo ten obelisk już pomału trzeba odnowić, tam trzeba zdjąć tą strukturę. […] i to my, te 10 osób decyduje, tak jak mówię, że organizujemy te rocznice, że mówimy głośno, skąd jesteśmy i mówimy głośno, skąd my jesteśmy, kto się u nas urodził i kto…”[1002].

Koło organizuje także w ramach działań edukacyjnych warsztaty kulinarne, podczas których przekazywana jest wiedza na temat dawnej kuchni mazurskiej:

> „[…] zorganizowałyśmy na przykład w tamtym roku pieczenie pączków, ale zorganizowałyśmy też takie warsztaty w kuchni mazurskiej, gdzie się podpieramy książką właśnie też pana Waldemara, „Smaki Mazur”. Tam znalazłyśmy rogaliki z ziemniaków, no to przy okazji pieczenia tych pączków zorganizowałyśmy te warsztaty”[1003].

Kolejnym przykładem inicjatywy podejmowanej przez uczestników Koła jest chęć odtworzenia izby pamięci Karola Małłka, która pełniłaby także funkcję edukacyjną:

> „[…] pismo właśnie pana Janusza to jest taka cegiełka pod budowę albo nawet powiem, że rekonstrukcję, bo kiedyś tu była izba pamięci Karola Małłka [00:31:55], później to zaniedbano. Jesteśmy w trakcie takich rozmów z Urzędem Gminy, bo chciałyśmy właśnie pozyskać jeden z tych pomieszczeń, żeby… bo tych pamiątek jest coraz więcej, tak?”[1004].

Dzięki podejmowanym przez Koło inicjatywom i działaniom edukacyjnym możliwe jest przekazywanie wiedzy o dziedzictwie kulturowym Brodowa i regionu, w taki sposób, który integruje i aktywizuje mieszkańców. Dzięki swojej działalności informacje o realizowanych przedsięwzięciach przekraczają lokalne granice i docierają do coraz większej grupy odbiorców, co przyczynia się do podejmowania kolejnych przedsięwzięć, także tych o charakterze edukacyjnym. To poczucie odpowiedzialności za zachowanie pamięci i pielęgnację dawnego dziedzictwa kulturowego przyczynia się do inicjowania działań, które integrują mieszkańców

[1002] Wywiad z przedstawicielką Koła Gospodyń Wiejskich „Praktycznie Panie z Brodowa”…
[1003] Ibidem.
[1004] Ibidem.

w różnym wieku, a także przyczyniają się do przekazywania kolejnym pokoleniom wiedzy o historii miejscowości i regionu. Dzięki temu możliwe jest również kształtowanie pożądanych przez społeczność postaw wobec przeszłości, teraźniejszości i przyszłości regionu:

> „Tak że to właśnie i uważam, że to chyba by było… my jesteśmy tym pokoleniem, my, tu akurat uważam [00:41:51] pokolenie lat siedemdziesiątych, osiemdziesiątych, teraz, że my musimy pamiętać o tych ludziach, bo oni odchodzą i my musimy pamiętać, żeby to zatrzymać, żeby to nauczyć, żeby dzieci, tak jak u mnie młodzież na wsi nie może mówić, że na cmentarzy leżą „hitlery", bo tam [00:42:09], bo na tablicy są polskie nazwiska, tak? [00:42:13], Szymański, tak? No to wiadomo. I to właśnie o to też chodzi. […]. No i powiem… i to mówię, to takie jest takie śmieszne i tak samo prawdziwe też, że nie można się poddawać i nie można, bo mówię, ciężko jest pogodzić to wszystko też razem, ale mówię, jak zatracimy pamięć, nie będziemy pamiętać, skąd jesteśmy i skąd pochodzimy, to o nas też nie będą pamiętać"[1005].

Analiza przeprowadzonych wywiadów z przedstawicielami instytucji oraz osobami prywatnymi realizującymi działania edukacyjne, dotyczące pozaszkolnej edukacji regionalnej, a także dokumentów i informacji udostępnianych przez rozmówców, skłania ku stwierdzeniu, że charakter inicjatyw oraz przedsięwzięć edukacyjnych głównie zależy od specyficznych cech lokalnych miejscowości umiejscowionych w kontekście wiedzy o regionie. Inicjatywy wpisujące się w ramy pozaszkolnej edukacji regionalnej realizowane są również w zależności od charakteru działalności danej instytucji.

Przykładem są muzea, które podejmują przedsięwzięcia edukacyjne powiązane z historią danego miejsca oraz lokalnego i regionalnego dziedzictwa kulturowego np. kolei wąskotorowej (*Muzeum Historycznego w Ełku*), twórczości poetyckiej dawnych poetów mazurskich (*Muzeum im. Michała Kajki w Ogródku*), Działdowa i okolic (*Muzeum Pogranicza w Działdowie*), Mrągowa i historii Zakonu Krzyżackiego (*Muzeum w Mrągowie*), historii Wejsun oraz życia codziennego mieszkańców (*Izba Regionalna w Wejsunach*), czy też fauny i flory parku krajobrazowego (*Mazurski Park Krajobrazowy*). W przypadku osób prywatnych inicjatywy te związane są z podejmowanymi przez nich działaniami artystycznymi i naukowymi. *Monika Wierzbicka*, artystka, znana pod pseudonimem jako Nina Nu połączyła swoje zainteresowania dawną poezją mazurską z drogą artystyczną, komponując i tworząc dzieła muzyczne, które ukazały się na płycie pt.: „Głos Dawnych Mazurów". To podczas swoich koncertów artystka dzieli się również wiedzą na temat historii poezji mazurskiej i życia

[1005] Wywiad z przedstawicielką Koła Gospodyń Wiejskich „Praktycznie Panie z Brodowa"…

mazurskich poetów. Kolejny rozmówca, *Piotr Szatkowski* także poprzez swoje działania i zainteresowania naukowe upowszechnia wiedzę o języku mazurskim, jednocześnie zachęcając do jego nauki. To w ramach spotkań organizowanych przez instytucje, własną działalność edukacyjną, a także aktywność naukową np. poprzez dokonanie tłumaczenia takich dzieł jak „Mały Książę" na język mazurski i pruski, osoby zainteresowane mają możliwość uczestniczenia w procesie edukacyjnym. Takie inicjatywy i działania podejmowane przez rozmówcę są związane z pozaszkolną edukacją regionalną, której celem jest zarówno przekazanie wiedzy i umiejętności, a także wykształcenie pewnego rodzaju więzi z regionem. Podejmowane przez osoby prywatne przedsięwzięcia o charakterze edukacyjnym są niejako poszukiwaniem i zrozumieniem przez nich własnej tożsamości regionalnej, dzięki czemu mają one charakter osobisty i zindywidualizowany.

W przypadku realizowanych inicjatyw i działań edukacyjnych istotna jest postawa organizatorów wobec dziedzictwa kulturowego regionu. To poprzez podejmowaną aktywność przez lokalnych działaczy możliwa jest ochroną pamięci o przeszłości i zmiana perspektywy w postrzeganiu przez mieszkańców historii danej miejscowości, regionu i dziedzictwa kulturowego. Przykładem tego typu organizacji jest *Koło Gospodyń Wiejskich z Brodowa*, które funkcjonuje pod nazwą nazwie „Praktyczne Panie z Brodowa". Uczestnicy Koła poprzez podejmowaną aktywność związaną z ochroną i pielęgnacją pamięci m.in. o dawnych mieszkańcach tej miejscowości przyczyniają się do zachowania regionalnego i lokalnego dziedzictwa kulturowego, które jest dla nich ważnym elementem w ich życiu oraz w życiu lokalnej społeczności. Realizowane przez nich przedsięwzięcia, szczególnie o charakterze edukacyjnym, przyczyniają się do integracji mieszkańców, przełamywania stereotypów i wzbudzają zainteresowanie wśród odbiorców historią tej miejscowości. Inicjatywy te zrzeszają osoby, które chcą podzielić się swoją wiedzą, dotyczącą kultury regionu, dzięki czemu w ramach organizowanych przez Koło spotkań naukowych lub warsztatów edukacyjnych, możliwe jest pogłębienie regionalnej wiedzy oraz więzi z Brodowem i regionem, które postrzegane jest przez członków jako „mała Ojczyzna". Ważnym elementami w kształtowaniu tożsamości regionalnej są inicjatywy i przedsięwzięcia edukacyjne podejmowane przez lokalnych działaczy, dla których region i jego dziedzictwo kulturowe są wartością, o które należy dbać i pielęgnować. Należy również podkreślić, że podejmowana przez Koło aktywność związana z poszukiwaniem i zgłębianiem tożsamości regionalnej, a także przyjęta przez jego członków postawa wobec regionalnego dziedzictwa kulturowego jest nacechowana szacunkiem wobec przeszłości. To z kolei ma wpływ na sposób postrzegania kwestii historycznych i kulturowych przez mieszkańców, zwłaszcza przez młode osoby. Młodzież ma

możliwość spojrzenia na historię swojego regionu z innej, głębszej perspektywy, co przyczynia się do lepszego zrozumienia przeszłości i teraźniejszości, a także czerpania siły w kształtowaniu przyszłości tej miejscowości, a zarazem regionu.

3.1.4 Współpraca pozaszkolnych instytucji z podmiotami w zakresie realizacji edukacji regionalnej

Instytucje oraz osoby prywatne realizując pozaszkolną edukację regionalną, korzystały z możliwości nawiązania współpracy z innymi podmiotami w tym zakresie. Współpraca ta opierała się na różnych formach działań, które pozwalały na realizację zarówno większych, jak i mniejszych przedsięwzięć edukacyjnych.

Muzeum im. Michała Kajki w Ogródku współpracuje na wielu polach z zaprzyjaźnionymi instytucjami, organizacjami, a także lokalnymi mieszkańcami:

> „Natomiast jest taki dawny guesthouse, który stoi cały czas i okropnie ten budynek wygląda, ale stoi. To jest to nasze muzeum, będące pod opieką konserwatora i takich obiektów jest we wsi kilka i w pobliskich wsiach jest tych obiektów kilka no i mamy już jakby te obiekty zewidencjonowane, mamy materiały aby stworzyć takie tablice informacyjne i tutaj pewnie część środków dołożymy i zależałoby nam aby koło gospodyń dołożyła też część, więc taka współpraca się odbywa, chociażby na tym polu”[1006].

Muzeum współpracując z różnymi instytucjami, ma możliwość realizacji projektów artystycznych i edukacyjnych skierowanych do szerokiej grupy odbiorców. Przykładem jest wspomniany we wcześniejszych podrozdziałach Ogólnopolski Konkurs Poetycki im. Michała Kajki. W 2022 roku Konkursowi patronowały media m.in. Dwumiesięcznik Literacki TOPOS, Gazeta Olsztyńska i Radio Olsztyn, a także instytucje samorządowe[1007]. XVIII edycja tego przedsięwzięcia została sfinansowana ze środków Ministerstwa Kultury, Dziedzictwa Narodowego i Sportu oraz przez Samorząd województwa Warmińsko-Mazurskiego[1008].

Współpraca pozaszkolnych instytucji z podmiotami w zakresie realizacji pozaszkolnej edukacji regionalnej obejmuje również lokalne podmioty, takie jak biblioteki, szkoły, domy kultury i itp. W taki sposób współpracuje *Mazurski Park Krajobrazowy w Krutyni*:

> „Z jakimi podmiotami współpracujemy, tak? No i właśnie tutaj jakby do tego mogę tu właśnie napisać, powiedzieć, tak? Że i nadleśnictwa, tutaj na naszym terenie

[1006] Wywiad z przedstawicielem Muzeum im. Michała Kajki w Ogródku…
[1007] *XVIII Ogólnopolski Konkurs Poetycki im. Michała Kajki*, http://www.michalkajka.pl/xviii-ogolnopolski-konkurs-poetycki-im-michala-kajki/ [dostęp: 11.01.2022]
[1008] Ibidem.

bardzo, bardzo współpracujemy i domy kultury i właśnie organizujemy, a to jakieś ferie, a to na jakieś właśnie te dożynki, a to jakieś na lato imprezy. Biblioteki, tutaj też mamy fajną współpracę z bibliotekami, gdzie też jeździmy i na zajęcia, i organizujemy w bibliotekach wystawy fotograficzne. No oczywiście szkoły, przedszkola, organizacje pozarządowe, właśnie tutaj nasze stowarzyszenia, fundacje, ochotnicze straże pożarne, tutaj mamy dwie, z którymi też współpracujemy i organizujemy też różnego rodzaju, a to akcje sprzątania dna rzeki Krutyni, a to tutaj jakieś noce świętojańskie, a to jakieś takie inne elementy. Mamy też instytucje naukowe, z którymi współpracujemy, uniwersytet nasz, z wydziałami właśnie tymi przyrodniczymi, ale też mamy stacje badawcze na terenie parku, jedna w Mikołajkach, druga w Urwitałcie, z którymi też współpracujemy. Organizujemy też imprezy edukacyjne, ale takie bardziej spotkania z naukowcami, żeby dzieciom naszym trochę przybliżyć takie elementy no nauki”[1009].

Tego rodzaju współpraca Mazurskiego Parku Krajobrazowego skutkuje organizacją działań edukacyjnych skierowanych do wielu zróżnicowanych grup odbiorców. W zależności od możliwości i zasobów podmiotu inicjowane są takie przedsięwzięcia, które są do dostosowane do potrzeb uczestników. W przypadku współpracy Parku z domami kultury realizowane są pozaszkolne zajęcia edukacyjne i artystyczne np. w czasie ferii zimowych, czy też większe wydarzenia w okresie letnich wakacji. Współpraca z bibliotekami oraz instytucjami oświatowymi pozwala na organizację wystaw fotograficznych oraz pozaszkolnych zajęć artystycznych i edukacyjnych skierowanych do młodszych odbiorów. Ważną kwestią w zakresie realizacji przez Park pozaszkolnej edukacji regionalnej jest nawiązanie przez nich współpracy z ośrodkami naukowymi i stacjami badawczymi. Dzięki temu możliwe jest prowadzenie badań naukowych oraz organizacja wydarzeń edukacyjnych m.in. skierowanych do rodzin z dziećmi.

Park również współpracuje z lokalnymi organizacjami religijnymi w zakresie realizacji przedsięwzięć edukacyjnych i artystycznych:

„Współpracujemy też tutaj z naszymi związkami wyznaniowymi właśnie pod kątem… tutaj mamy dużo różnych wyznań, tak? Mamy właśnie, czy te ewangelickie elementy, mamy też cerkiew tutaj w Wojnowie i tutaj z siostrzyczkami też mieliśmy wystawę fotograficzną, czy tutaj był klasztor staroobrzędowców i też tutaj z właścicielami też współpracujemy, tak że też i pod tym kątem”[1010].

[1009] Wywiad z przedstawicielką Mazurskiego Parku Krajobrazowego w Krutyni (O2)…
[1010] Ibidem.

Placówka także współpracuje z lokalnymi podmiotami, dzięki czemu możliwa jest wspólna organizacja działań edukacyjnych np. projektów edukacyjnych:

> „Muzea, informacje turystyczne, to też na bieżąco, inne ośrodki edukacji, no i właśnie samorząd, tak? Właśnie sołectwa, gminy, powiaty, to też tutaj jak najbardziej współpraca w różnym zakresie, tak naprawdę dosyć ścisła lokalnie, też możemy na siebie liczyć, jeżeli mamy jakąś inicjatywę, jakieś pomysły, to wspólnie możemy coś tam zawsze zdziałać, nawet wspólnie projekty jakieś poprowadzić”[1011].

Zdaniem rozmówczyni tego rodzaju współpraca umożliwia realizację inicjatyw edukacyjnych skierowanych nie tylko do turystów, ale przede wszystkim do mieszkańców okolicznych miejscowości. Wspólne działania prowadzą do inicjowania zróżnicowanych przedsięwzięć, które związane są m.in. z pozaszkolną edukacją regionalną, podczas której przekazywana jest wiedza z zakresu m.in. regionalnej tematyki przyrodniczej, historycznej i kulturowej. Należy zaznaczyć, że współpraca Parku związana jest także z ochroną i pielęgnacją regionalnego dziedzictwa kulturowego, szczególnie okolicznych cmentarzy:

> „Nasze sołectwo zaczyna się interesować takimi właśnie cmentarzami, nasza wieś ma pochodzenie od staroobrzędowców, staroobrzędowcy tutaj na naszych terenach mieszkali, założyli kilka wsi, mamy kilka cmentarzy staroobrzędowców, mamy też cmentarz ewangelicki i już zaczynamy współpracę. Mi się wydaje, że tutaj bardzo istotnym jest to, żeby właśnie takie instytucje też państwowe troszeczkę wspomogły te lokalne inicjatywy, bo na przykład my współpracujemy z nadleśnictwami, na których terenie często są takie cmentarze. Oni na przykład dają od siebie na przykład jakieś materiały, chociażby żerdzie, żeby ogrodzić, tak? My posprzątamy, oni zrobią na przykład płot i już jakoś to jest ładnie zachowane. Mamy tutaj w Krutyni stowarzyszenia, które… no nie tylko w Krutyni, coraz więcej jest takich stowarzyszeń, które zrzeszają małe, lokalne takie, mała wieś, skrzykuje się kilka osób i robią stowarzyszenia z racji tego, że zaczynają być finansowane takie różne inicjatywy, można sięgnąć po pieniążki unijne. My tutaj zrobiliśmy renowację naszego cmentarza, w miejscowości Karwik też na przykład sołtys zrobił ładne jakieś tam… wiatę, jakieś takie inicjatywy społeczne w postaci różnych spotkań takich, a tu [00:19:43] robić jakieś warsztaty zielarskie, a to teraz morsują wspólnie”[1012].

Współpraca Parku na poziomie lokalnym pozwala na inicjowanie zarówno mniejszych, jak i większych projektów związanych z pozaszkolną edukacją regionalną oraz pielęgnacją

[1011] Ibidem.
[1012] Wywiad z przedstawicielką Mazurskiego Parku Krajobrazowego w Krutyni (O2)…

regionalnego dziedzictwa kulturowego. Tego typu przedsięwzięcia edukacyjne związane są z aktywnością lokalnych instytucji, a także mieszkańców, dzięki czemu organizowane są wspólnie inicjatywy finansowane z różnych źródeł np. dotacji:

> „Tak że naprawdę coraz więcej jest takich inicjatyw małych, pojedynczych, coraz więcej kół gospodyń wiejskich w ogóle się tworzy, bo okazuje się, że są finansowane różne działania i u nas też we wsi dziewczyny chcą stworzyć, żeby na przykład jakieś takie regionalne przepisy na jakieś potrawy, tak? Żeby… mamy kilka we wsi babć, które no… chcemy od nich chociaż troszeczkę dowiedzieć się, jak się kiedyś gotowało, a może jakieś fajne przepisy na jakieś stare mazurskie ciasta, a na jakieś mazurskie potrawy. Coraz więcej też jest takich imprez typowo takich mazurskich na zasadzie jakichś dożynek, święto chleba, święto ziemniaka, tutaj w Zełwągach były te „Smaki Mazur", gdzie się różni wystawcy, tak? Coraz więcej też i takich jest elementów zauważalnych, takich… tak że wracamy trochę do tego regionalizmu, ale myślę, że to też taki zastrzyk pieniążków troszeczkę"[1013].

Zwiększone zainteresowanie historią regionu i jego dziedzictwem kulturowym oraz chęcią zachowania pamięci o regionalnej kulturze wynika z aktywności lokalnych podmiotów, takich jak koła gospodyń, które otrzymując wsparcie finansowe, mogą nawiązać współpracę z innymi organizacjami jak Mazurski Park Krajobrazowy. Na podstawie analizy przeprowadzonego wywiad z przedstawicielami Parku oraz zgromadzonych dokumentów wyłania się obraz współpracy, która wyróżnia się zarówno lokalnością, jak i ponadregionalnością. Poprzez współpracę z różnymi lokalnymi organizacjami, takimi jak instytucje oświatowe, domy kultury, biblioteki, muzea, koła gospodyń i itp. istnieje możliwość organizacji przedsięwzięć związanych z realizacją pozaszkolnej edukacji regionalnej. Tego typu działania pełnią funkcję integrującą oraz pogłębiającą wiedzę i kształtującą tożsamość regionalną uczestników, szczególnie wśród dzieci i młodzieży. Park współpracując z instytucjami samorządowymi, ma możliwość realizacji różnego rodzaju projektów edukacyjnych:

> „Właśnie sołectwa, gminy, powiaty, to też tutaj jak najbardziej współpraca w różnym zakresie, tak naprawdę dosyć ścisła lokalnie, też możemy na siebie liczyć, jeżeli mamy jakąś inicjatywę, jakieś pomysły, to wspólnie możemy coś tam zawsze zdziałać, nawet wspólnie projekty jakieś poprowadzić"[1014].

Muzeum Kultury Ludowej w Węgorzewie dąży do współpracy z wieloma zróżnicowanymi instytucjami w ramach realizacji działań związanych z pozaszkolną edukacją

[1013] Ibidem.
[1014] Ibidem.

regionalną. Przykładem jest nawiązana współpraca Muzeum z podmiotami w celu organizacji konkursu edukacyjno-historycznego pt.: „Losy nasze…", który jest skierowany m.in. do mieszkańców Węgorzewa:

> „[…] mamy takich patronów konkursu stałych, to jest Instytut Pamięci Narodowej, Ośrodek KARTA, Instytut Zachodni im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie, chociaż teraz oni tak zmienili profil i raczej tylko konsultuję się z nimi w takich jakichś sytuacjach wyjątkowych, ale KARTA, Ośrodek KARTA i Instytut Pamięci Narodowej, delegatura w Olsztynie. Doszły mi jeszcze… doszli mi jeszcze nowi patroni, bo chodzi o po prostu pozyskiwanie nagród książkowych, wydawnictwo Polska Zbrojna i Historia, to są takie… to są no sytuacje, w których mam gadżety, mam numery pisma też „Mówią Wieki" i… bo tu nie ma nagród finansowych, nagrody są książkowe albo publikacje, albo jakieś gadżety, albo gry, gry edukacyjne, bo IPN to właśnie udostępnia mi gry edukacyjne też i wydawnictwa historyczne"[1015].

Muzeum współpracuje z lokalnymi instytucjami i podmiotami, jak np. z miejscowym klubem garnizonowym w ramach realizacji przedsięwzięć kulturowych i edukacyjnych:

> „Na przykład w tym roku tutaj klub jednostki… Klub Garnizonowy w jednostce wojskowej, klub, który prowadzi Izbę Tradycji, no pozyskuje środki na swoją działalność, odremontowali tą Izbę Historyczną i teraz na ten rok planują kilka przedsięwzięć i dużą wystawę planszową. I już mamy zadeklarowaną współpracę, oczywiście różne konsultacje historyczne, udostępnianie materiałów. No a w tym roku to tutaj właśnie ta Izba Pamięci jednostki wojskowej działa aktywnie i potrzebują, że się tak wyrażę, nas bardziej niż my ich, bo oni po prostu korzystają z naszego już tutaj zasobu"[1016].

Instytucja współpracuje także z innymi muzeami w zakresie organizacji wystaw tematycznych i innych wydarzeń, które owocują np. wspólnym wydaniem publikacji naukowych:

> „Inne muzea to współpraca do wystaw czy do jakichś tematów, które potem kończą się jakimiś publikacjami, na przykład Muzeum w Lidzbarku Warmińskim. Dobrze mówię? W Lidzbarku Warmińskim? Zaraz, niech ja sobie przypomnę, no chyba tak. Przygotowało wystawę o „Śmierć dziecka w kulturze i w sztuce", no i wybierałam im z naszych zbiorów fotografię prezentującą właśnie pogrzeb dziecka i z takim opisem, co się działo, jaka jest różnica między pochówkiem dziecka a innej, innych

[1015] Wywiad z przedstawicielką Muzeum Kultury Ludowej w Węgorzewie…
[1016] Ibidem.

członków rodziny. To takie wątki właśnie związane z taką działalnością muzealniczą i współpraca między muzeami”[1017].

Okoliczne Koła Gospodyń także współdziałają z Muzeum, zwłaszcza że zazwyczaj dysponują odpowiednimi zasobami np. wsparciem finansowym lub siedzibą w postaci świetlic wiejskich, które mogą przeznaczyć na realizację działań edukacyjnych:

„No i jeszcze taka, też taki temat, Koła Gospodyń Wiejskich robią różne przedsięwzięcia, więc tutaj też zaczęły ostatnimi czasy aktywnie działać, bo mają zaplecze, mają świetlice już doposażone i zapraszają z różnymi wykładami, chcą też już mieć, prezentować u siebie wystawy czy robią jakieś akcje w terenie i też to wiążę się z jakimiś wykładami i spotkaniami. Więc to też są teraz takie nowe podmioty, które wypłynęły, że się tak wyrażę, do naszej współpracy”[1018].

Kolejnym partnerem Muzeum jest miejscowa Młodzieżowa Rada Miejska, dzięki której wsparciu możliwa jest realizacja wydarzeń edukacyjnych związanych z postacią pastora Helwinga:

„W naszym Węgorzewie jest Młodzieżowa Rada Miejska i oni też mają środki dzięki wsparciu finansowemu od burmistrza i na ten rok mam z nimi zaplanowaną współpracę nad akcją edukacyjną o pastorze Helwingu. Bo z kolei sama znalazłam kontakt z geologiem, z profesorem geologii, który odkrył 4 listy Helwinga i chcemy zrobić wystawę, prezentację tych listów. W Szwajcarii się znalazły, bo Helwing pisał do ojca paleobotaniki, Scheuchzera, do Szwajcarii i te listy tam w tej Szwajcarii się zachowały. I on prowadząc swoją pracę naukową, odnalazł je, zostały przetłumaczone i w tym roku chcemy z nich zrobić wystawę i zaprezentować je właśnie dla mieszkańców Węgorzewa”[1019].

Muzeum nawiązuje współpracę nie tylko z innymi podmiotami w sposób stacjonarny, ale także drogą online, wykorzystując do tego m.in. portale społecznościowe. Dzięki temu, jak to zostało podkreślone w wypowiedzi przez rozmówczynię, możliwe jest tworzenie innego wymiaru działalności edukacyjnej:

„Wie pani, chyba tak, bo Uniwersytet Trzeciego Wieku poprosił nas o warsztaty, Ośrodek Pomocy Społecznej poprosił o warsztaty dla swoich podopiecznych, więc oni dzięki temu wiedzieli, że my coś takiego mamy i to tak rzeczywiście nie musieliśmy tutaj dodatkowych jakichś pieniążków wydawać na promocję, bo ta wiedza gdzieś wypłynęła właśnie. Ośrodek tej Pomocy Społecznej, on też ma swój

[1017] Wywiad z przedstawicielką Muzeum Kultury Ludowej w Węgorzewie…
[1018] Ibidem.
[1019] Ibidem.

> wirtualny profil i od razu… tak się składa też, że jestem jedną z osób prowadzących nasz profil na Facebooku i dzięki temu, nawet jeżeli rozpoczynam współpracę z jakąś instytucją, od razu staram się znaleźć ich i żeby oni polubili nasz profil, my ich i to życie takie realne, ta współpraca realna też od razu się przekłada tym udostępnianiem, lajkowaniem i dzięki temu tworzy się taki inny wymiar istnienia i działalności, prezentowania tej działalności, że się tak wyrażę”[1020].

Muzeum Historyczne w Ełku z racji swojej działalności edukacyjnej dąży do nawiązywania współpracy z instytucjami oświatowymi, oferując możliwość przeprowadzenia lekcji muzealnych o zróżnicowanej tematyce:

> „Staramy się z tego względu, że edukacja, dział edukacji w muzeum dopiero od bodajże dwóch lat ma dwóch pracowników. Wcześniej był tylko jeden pracownik w dziale edukacji. I muszę przyznać, że pomoc nauczycieli też jest bardzo ważna w takich zajęciach, tak. No nawet po to, żeby po prostu pomógł rozdawać jakie materiały. Więc jak najbardziej próbujemy robić tak, żeby między sobą też współpracować. Oni pomagają nam, a my pomagamy, organizujemy rożnego rodzaju konkursy ze szkołami, z przedszkolami, tak. Naprawdę jakieś dodatkowe może jakieś wydarzenia”[1021].

Muzeum współpracuje z różnymi placówkami, które mają możliwość organizacji takich przedsięwzięć edukacyjnych, które wymagają pomocy i wsparcia z ich strony:

> „Jeśli chodzi o jakichś partnerów, wie pani co, bardziej może ja tak powiem może, ja sobie dobieram tych współpracowników. [00:33:54]. I głównie chcę, żeby na pewno wnosili coś wartościowego i coś czego my nie mamy, i czego my nie możemy zaoferować, tak, naszym odbiorcom, a coś, co jest rzeczywiście ciekawe fajne, i warte pokazania”[1022].

Muzeum nawiązuje kontakty z różnymi organizacjami, stowarzyszeniami i instytucjami, współorganizując inicjatywy edukacyjne np. w postaci rekonstrukcji ważnych w historii tej miejscowości i Mazur wydarzeń, żywych lekcji historii o regionie, czy też warsztatów artystyczno-edukacyjnych, poruszających tematykę regionalną:

> „Bardzo często współpracujemy z Towarzystwem [00:34:16] w Olsztynie na przykład, tak. [00:34:19], z panią [00:34:22], które przyjeżdżają tutaj do nas do muzeum. Prowadzą, przeprowadzają zajęcia, prowadzą warsztaty. Współpracujemy też z grupami rekonstrukcyjnymi. Czyli na przykład gdzieś na żywe lekcje historii bądź też na jakieś pokazy rycerskie. Koła gospodyń wiejskich. Przy tych takich

[1020] Wywiad z przedstawicielką Muzeum Kultury Ludowej w Węgorzewie…
[1021] Wywiad z przedstawicielką Muzeum Historycznego w Ełku…
[1022] Ibidem.

zajęciach typowo praktycznych, regionalnych, czy jakichś tradycyjnych, tak, jak to dawniej bywało. Więc te koła gospodyń wiejskich są rzeczywiście tutaj przez nas zatrudniane i proszone o to, żeby z nami współpracowały, i tą współpracę pielęgnujemy”[1023].

Muzeum współpracuje również z innymi placówkami muzealnymi w zakresie wypożyczania eksponatów, realizacji projektów edukacyjnych oraz większych przedsięwzięć:

„Są też inne muzea, tak, jak na przykład *Muzeum Kultury Ludowej w Węgorzewie*, tak. Czego my nie możemy to gdzieś tam próbujemy, żebyśmy przy naszej współpracy mogli na przykład wykorzystać ich wiedzę i ich eksponaty. Współpracowaliśmy swego czasu też z Piotrem Adamczykiem z Muzeum Archeologicznego w Elblągu, tak. Ja wcześniej jeszcze przed tym, jak pracowałam tutaj, zaczęłam pracę w Ełku, pracowałam w Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie, więc tam też ta współpraca, te kontakty nadal są utrzymywane i czerpiemy między sobą, no jakąś tam relację, tak. Czy też, że tak powiem, materiały jakieś takie archeologiczne, czy też te materiały ikonograficzne, tak, zdjęcia. I dzięki temu właśnie, że tak powiem, ta współpraca rzeczywiście się rozwija”[1024].

Celem tej współpracy jest obopólna pomoc w realizacji działań w ramach pozaszkolnej edukacji regionalnej danych instytucji, które specjalizują się w określonej tematyce, dzięki czemu podmioty mogą wzajemnie uzupełniać swoje działania pod względem merytorycznym i materialnym:

„[…] wiadomo, że człowiek nie wszystkie imprezy sam zrobi, prawda. No i po to pracuje w muzeum i po to każdy z nas zajmuje się swoją jakąś tam działalnością, swoją działką, swoimi zainteresowaniami, żebyśmy między sobą mogli się, no w jakiś sposób uzupełniać, tak, no bo to jest przede wszystkim uzupełnienie”[1025].

Współpraca między muzeami oraz innymi instytucjami naukowymi i kulturowymi pozwala na wspólną organizację regionalnych inicjatyw edukacyjnych o zróżnicowanym zakresie tematycznym. Często tego typu wydarzenia wymagają zaangażowania osób, mających szeroką i specjalistyczną regionalną wiedzę historyczną i kulturową. Przykładem tej współpracy jest współpraca Muzeum z Instytutem Pamięci Narodowej w Białymstoku, która umożliwia realizację takich działań edukacyjnych jak wspomniane już w wywiadzie „Sobotnie Poranki w Muzeum”:

„Na pewno też Instytut IPN W Białymstoku. Generalnie to są, głównie to przy tych właśnie imprezach takich letnich są wykorzystywani bądź właśnie podczas tych

[1023] Ibidem.
[1024] Wywiad z przedstawicielką Muzeum Historycznego w Ełku…
[1025] Ibidem.

„Sobotnich Poranków w Muzeum", gdzie próbujemy po prostu tutaj zaprosić do nas, no że tak powiem, specjalistę. Bo jednak widzą tą samą twarz cały czas, może ona się w pewien sposób troszeczkę znudzić, a wiadomo, że człowiek wszystkiego nie wie. I po co robić coś, że tak powiem niedokładnie, tak, jak można po prostu wykorzystać wiedzę jakiegoś człowieka, który rzeczywiście zrobi to dużo lepiej i z lepszymi rezultatami"[1026].

Współpraca Muzeum ze społecznością lokalną oraz rozmaitymi instytucjami świadczy o budowaniu zróżnicowanej i szerokiej siatki partnerstwa, pozwalającej na wszechstronną realizację pozaszkolnej edukacji regionalnej. Muzeum współpracując zarówno z innymi placówkami muzealnymi, naukowymi, oświatowymi, samorządowymi, a także lokalnymi organizacjami może inicjować przedsięwzięcia, które wyróżniają się dużym zróżnicowaniem tematycznym. Dzięki temu mogą być inicjowanie przedsięwzięci edukacyjne, które są skierowane do wszystkich grup wiekowych.

Muzeum Warmii i Mazur Oddział w Mrągowie także dąży do nawiązywania współpracy z różnorodnymi podmiotami w zależności od planowanych projektów edukacyjnych oraz związanymi z nimi potrzeb odbiorców:

„[…] staramy się dotrzeć do wszystkich możliwych instytucji, które są w naszym powiedzmy pułapie. Oczywiście to też się wiąże oczywiście z finansowaniem, no bo to jest bardzo istotna rzecz. Na początku są to powiedzmy te takie instytucje czy powiedzmy jakby organizacje lokalne, NGOS-y i tym podobne, ale później zaczyna się powiedzmy rozmowa z włodarzami, tak? Czy to gmina, czy to miasto, czy marszałek, prawda? Bo i takie właśnie powiedzmy jakby rozmowy czynimy"[1027].

Muzeum współpracując z instytucjami, zwraca szczególną uwagę na zakres ich działalności edukacyjnej, dzięki czemu możliwe jest dostosowanie planów do posiadanych przez nich zasobów:

„Też w zależności powiedzmy od… nie chcielibyśmy też wychodzić powiedzmy ponad to, co planujemy. Czyli powiedzmy angażować dużych instytucji do czegoś, co można by było zrobić mniejszym sumptem. My zdajemy sobie sprawę, że takich organizacji jak my, no jest dużo, że każdy ma jakieś potrzeby, każdy ma swojego konika i chyba tylko ludzie powiedzmy dobrze zafiksowani zrozumieją tych ludzi dobrze zafiksowanych, bo inaczej to powiedzmy jakby nie wychodzi. A więc zdajemy sobie sprawę, że są grupy, nie wiem, motocyklowe, które robią

[1026] Ibidem.
[1027] Wywiad z przedstawicielem Muzeum w Mrągowie…

powiedzmy zloty i tak dalej, no więc nie chcielibyśmy wchodzić im też jakby w paradę i blokować ich poprzez to, że my mamy wybujałe ambicje”[1028].

Nawiązując do powyższej wypowiedzi rozmówcy, współpraca Muzeum dotyczy szczególnie lokalnych podmiotów, co z kolei pozwala na realizację edukacyjnych wydarzeń o charakterze lokalnym i regionalnym:

„Staramy się rozmawiać, przedstawiać swoje powiedzmy plany czy pomysły i zaczynamy właśnie od takich mniejszych imprez. 2 lata temu odbył się piknik wiejski w niedalekiej miejscowości, jakiej jest Szestno”[1029].

Tego typu współpraca związana jest z nawiązywaniem kontaktów z instytucjami samorządowymi, które w przypadku Muzeum dotyczą organizowanych przez nich wspólnych przedsięwzięć, także o charakterze edukacyjnym:

„W pewnym momencie, już pod koniec imprezy, podchodzi do nas wójt, mówi słuchajcie, nie uwierzyłbym, gdybym tego sam nie widział. Że to miało taki odbiór. Że tych ludzi zaangażowanych z samej wsi, prawda, tych mieszkańców to praktycznie wszyscy się zaangażowali, wszyscy chcieli coś pomóc, chcieli coś zbudować, coś postawić, gdzieś tam powiedzmy pomóc komuś, prawda, niesamowita rzecz”[1030].

Taka forma współpracy pozwala na rozwijanie podejmowanych przez Muzeum regionalnych przedsięwzięć edukacyjnych, które postrzegane są jako potrzebne i istotne w życiu lokalnej oraz regionalnej społeczności:

”[…] okazało, że jest zapotrzebowanie, że ludzie przyjechali, że chcieli zobaczyć, a jeszcze powiedzmy czas, no bo to 15 sierpnia, a więc dodatkowo jeszcze święto religijne, ale ksiądz, który się zaangażował… i wiele można mówić o tym, ale takie angażowanie się powiedzmy Kościoła, wydaje mi się, to jest rewelacyjne. Po prostu zakłada się. No i wójt stwierdził, że gdyby tego nie zobaczył, to by nie uwierzył. I mówi słuchajcie, już teraz, w tym momencie, zaczynamy rozmowy na temat następnego. I ja nie zorganizuję tego na… tak ad hoc sobie, że tam powiedzmy jednodniówka i to wszystko, że tam całość idzie, ja chcę, żebyście już teraz, w tym momencie, zanim zakończyliśmy tą imprezę, żebyście się zastanowili, co my możemy zrobić na przyszły rok, w jakiej formie. On mówi słuchajcie, nie musicie się przejmować o powiedzmy budżet, bo ja to biorę już na siebie, prawda, ja już to wpisuję w tej chwili w budżet na imprezy następnego roku, bo widzę, że mają

[1028] Ibidem.
[1029] Ibidem.
[1030] Ibidem.

potencjał. Można? Można. A więc… czyli powiedzmy wystarczy troszeczkę, odrobina takiej chęci, prawda?”[1031].

Inicjatywy edukacyjne podejmowane przez Muzeum w ramach pozaszkolnej edukacji regionalnej wymagają finansowych nakładów oraz wsparcia ze strony władzy samorządowej. Zatem Instytucja poprzez budowanie obopólnej współpracy z tego typu podmiotami ma możliwość realizacji zaplanowanych przedsięwzięć:

„Rozmawialiśmy ze starostą na temat większej imprezy. A to akurat był starosta kętrzyński, a chcieliśmy zrobić w Reszlu imprezę. Robiliśmy to, Wrota do Reszla. Średniowieczna impreza z turniejem, z koncertem średniowiecznym muzyki średniowiecznej, z fajerwerkami, wystrzałami i w ogóle rewelacyjnie. Był to dosyć duży kapitał na to przeznaczony. Udało się, wyszło, niestety powiedzmy, no gospodarka jest taka, a nie inna, nie mogliśmy sobie pozwolić na jakby pociągnięcie, chociaż nie jest to zamknięty temat, no ale w tym momencie jakby w zawieszeniu. A więc starosta bez problemu. Byliśmy u marszałka. Tak jak wspominałem, ten nasz projekt GAM-owski, Grunwaldzkiej Akademii Miecza, oczywiście tutaj za akceptacją i patronatem marszałka”[1032].

Muzeum dąży do budowania relacji na zasadzie partnerstwa i wzajemnego szacunku między instytucjami, co zostało podkreślone przez rozmówcę:

„A więc jest to gdzieś tam, idzie, prawda? To są pieniądze z różnych projektów, prawda? [01:07:15], a więc gdzieś tam też staramy się uderzać, też pokazywać, no ale żeby wymagać, to trzeba dać coś z siebie, prawda? Trzeba pokazać, że jest to potrzebne, przede wszystkim, tak? Że warto jest zainwestować. I to nawet nie chodzi o pieniądze, tylko chodzi o ludzi, tak? Że pokazuje się, żeby mieli tą motywację, że pokazuje się, że są potrzebni, że takie rzeczy są potrzebne. A więc to działa w 2 strony. My działamy z instytucjami, instytucje działają z nami, prawda?”[1033].

Propozycje współpracy skierowana są także w stronę organizacji lokalnych, co pozwala na wspólne inicjowanie działań, opierających się na przekazywaniu wiedzy o regionie. Przykładem wspólnych działań zrealizowanych przez Muzeum była inicjatywa podjęta w ramach ogólnopolskiej akcji „Nocy w Muzeum”, która dotyczyła przedstawienia historii Matyldy Scheuermann, żony mrągowskiego inspektora budowlanego[1034]. W ramach tego przedsięwzięcia edukacyjnego nawiązano współpracę z teatralną grupą młodzieży, która przy

[1031] Wywiad z przedstawicielem Muzeum w Mrągowie…
[1032] Ibidem
[1033] Wywiad z przedstawicielem Muzeum w Mrągowie…
[1034] *Noc Muzeów Warmii i Mazur 2019*, https://muzeum.olsztyn.pl/5245,noc-muzeow-2019-w-muzeum-warmii-i-mazur.html,[dostęp: 20.02.2021]

wsparciu Muzeum wystawiła przedstawienie teatralne o nieszczęśliwych losach tej postaci powiązanej z Mrągowem.

Cechą charakterystyczną budowania współpracy przez Muzeum jest to, że jest ukierunkowana na zróżnicowane podmioty, dzięki czemu możliwa jest realizacja regionalnych działań edukacyjnych. Poprzez nawiązywanie relacji z podmiotami samorządowymi oraz organizacjami lokalnymi, w tym także zrzeszającymi młodzież, możliwa jest wszechstronna i wielopłaszczyznowa realizacja pozaszkolnej edukacji regionalnej oraz aktywizowanie lokalnych i regionalnych mieszkańców Mazur.

W przypadku placówek kulturalnych ważnymi ich partnerami są instytucje samorządowe. *Muzeum Pogranicza w Działdowie* także współpracuje z tego rodzaju instytucjami oraz placówkami naukowymi:

> „To znaczy tak, no my jesteśmy instytucją organizowaną przez miasto Działdowo, przez burmistrza miasta Działdowo, więc jakby tutaj też dużo nas wspomaga gmina przy jakichś tam inicjatywach, jeżeli na przykład występujemy o jakieś środki z ministerstwa, no to nam właśnie pomagają je… jakby pozyskać wkład własny czy coś takiego. Oprócz tego, z takich instytucji no to bardzo mocno w kontekście obozu współpracujemy z IPN-em oddział gdański, gdzie też jakby organizowaliśmy, współorganizowaliśmy konferencję poświęconą właśnie obozowi”[1035].

To dzięki takiej współpracy Muzeum może otrzymać wsparcie finansowe oraz naukowego w realizacji projektów i organizacji regionalnych przedsięwzięć edukacyjnych. Muzeum również współpracuje naukowo z lokalnymi organizacjami, muzeami oraz Instytutem Północy w Olsztynie:

> „Tutaj wspomagamy Stowarzyszeniem Pamięć i Tożsamość, to jest też jakby działdowskie stowarzyszenie poświę… no oni głównie zajmują się właśnie tą tematyką obozową, duchowieństwem w obozie. Z innych instytucji no to jest Instytut Północny w Olsztynie i od zeszłego roku w zasadzie już jakby jesteśmy współwydawcami, wcześniej to był rocznik właśnie instytutu „Regiony i Pogranicza”, już od dwóch numerów jesteśmy współwydawcami. Oprócz tego to często się właśnie wymieniamy naszymi wystawami, gościliśmy w zeszłym roku karykaturę z okresu plebiscytowego u nas w Działdowie czy też Bitwę Warszawską właśnie tutaj z… te wątki mazurskie bitwy, to była wystawa przygotowana przez Instytut Północny. . Oprócz tego lokalne muzea, czyli na przykład muzeum w Przasnyszu, Muzeum Grunwaldzkie, też Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie z oddziałami, tak że trochę tych instytucji jest. Z takich jakby mniej instytucji, bardziej

[1035] Wywiad z przedstawicielem Muzeum Pogranicza w Działdowie…

stowarzyszeń no to jest przede wszystkim Towarzystwo Miłośników Ziemi Działdowskiej, które nas tutaj wspomaga właśnie przy tych lokalnych inicjatywach, oprócz tego Fundacja Nicolaus Copernici pana Roberta Szaja, on też prowadzi to obserwatorium astronomiczne w Truszczynach. Więc tak naprawdę wydaje mi się, że dochodzi do takiej synergii dużej ilości podmiotów, które po prostu no mają wspólne cele"[1036].

Współpraca Muzeum opiera się nie tylko na nawiązywaniu kontaktów z instytucjami, ale także osobami prywatnymi, którzy w ramach swoich pasji naukowych związanych m.in. z historią regionu mogą wspomóc tę placówkę w realizacji edukacyjnych działań muzealnych:

„Też jest fajne to, że udaje nam się gdzieś tam współpracować z ludźmi, którzy nie są jakby związani z jakimiś stowarzyszeniami, ale po prostu są pasjonatami historii. Na przykład jakiś czas temu udało nam się też dzięki takim pasjonatom pozyskać oryginalny słup graniczny, który po prostu gdzieś tam został znaleziony przy jakiejś wyprawie i udało się go przenieść na dziedziniec zamkowy. Oczywiście my już wtedy przygotowaliśmy jakąś infografikę, przy niej wyjaśnia… przy nim, wyjaśniającą, jak on był oznaczony, gdzie on się znajdował, o co z tymi słupami w ogóle chodziło. Więc fajne jest to, że po prostu jest dużo takiej dobrej woli przy współdziałaniu tutaj w Działdowie"[1037].

Zróżnicowane formy współpracy przyczyniają się do podejmowania przez Muzeum wielu regionalnych inicjatyw o charakterze edukacyjnym, a także do budowania więzi między Instytucją a mieszkańcami Działdowa i Mazur.

Izba Regionalna w Wejsunach współpracuje z instytucjami kulturowymi np. muzeami, a także lokalnymi organizacjami:

„Pani pytała, z jakimi współpracujemy. No to na pewno Muzeum Michała Kajki. Ze stowarzyszeniem często, bo dzięki Stowarzyszeniu Pomocy Dzieci i Młodzieży, udaje się jakieś granty zdobyć. Między innymi ta wystawa teraz na płocie co jest, dzięki temu udało się zrobić. Sama idea Wirtualnej Izby Regionalnej, bo to też z projektu. Czy aparat, laptop, jakiś rejestrator, bo też staram się jakieś ciekawe historie nagrywać, ewentualnie później publikować. Tak że ta współpraca jak najbardziej owocna. Mazurski Park Krajobrazowy, tam też jest izba pamięci Małka"[1038].

Ta współpraca przyczynia się do wspólnej realizacji projektów artystyczno-edukacyjnych, jak wspomniana przez rozmówcę wystawa fotografii, przedstawiających

[1036] Wywiad z przedstawicielem Muzeum Pogranicza w Działdowie…
[1037] Ibidem.
[1038] Wywiad z przedstawicielem Izby Regionalnej w Wejsunach…

mieszkańców Wejsun. Izba także współpracuje z Klasztorem w Wojnowie, dzięki czemu możliwe jest połączenie działań edukacyjnych:

> „To jest taka współpraca, tu już odnośnie udostępniania tego. No często tutaj grupa przyjeżdża, to, żeby urozmaicić, izba izbą, ale też ta sfera duchowa, chociaż to nie Mazurzy, znaczy w sensie religia niemazurska, staroobrzędowcy, ale jak najbardziej tutaj żyli, asymiliowali się i współpracowali. Tak że to też dla urozmaicenia widzom, tak, zwiedzającym, często łączymy właśnie takie wypłaty. I też taki wabik starałem się wprowadzić w wakacje, w formie warsztatów rzeźbiarskich. Jestem z zawodu rzeźbiarzem też i jakoś to staram się łączyć. Zwiedzamy, później jakieś zajęcia rzeźbiarskie, czasami tematem jest jakiś przedmiot z izby, a czasami całkowicie oderwane jakieś… Ale chodzi o to, żeby fajnie zapamiętali, skojarzyli, tak, że oprócz tego, że poznaliśmy, jak żyli dawniej Mazurzy, jakichś sprzętów używali, jak mieszkali, to też jakaś tam forma spędzenia miło czasu”[1039].

Wspólne działania mają miejsce podczas lokalnych i regionalnych wydarzeń kulturowych i edukacyjnych, takich jak „Wojnowski Festiwal Fotografii”, podczas którego prezentowane są na płotach domów w Wojnowie prace polskich fotografów[1040]:

> „No i Wojnowski Festiwal Fotografii. To jest też taka ciekawa inicjatywa. Z pozoru taka oderwana może kulturowo od miejsca, ale to też jest forma propagowania miejscowości, regionu, bo tam zjeżdżają z całej Polski, no i dzięki tej współpracy też pozyskują, tutaj są takie zdjęcia o staroobrzędowcach załóżmy. Po wystawie część fotografii jest przekazywana nam, no i my tutaj też, jeśli w jakiś sposób nawiązuje do miejscowości, to możemy… to prezentuję tutaj. A tutaj jest wystawa o staroobrzędowcach, bo tu pobliskie Onufryjewo mamy, czyli pierwszą wioskę założoną na Mazurach przez staroobrzędowców. Teraz jest wystawa już taka bardziej i dawnych, przedwojennych czasów, to stoi od czoła tutaj tej rodziny też co tutaj mieszkała w izbie. No i już później powojenne czasy właśnie mieszkańców. No w ten sposób oni też czują taką więź i tożsamość swoją, tu już możemy mówić o nowych Mazurach. To już są przybysze z Kurpi przeważnie, z innych regionów Polski. No ale jak najbardziej się czują Mazurami. Może nie w tej takiej sferze pierwotnej, Pruskiej”[1041].

Izba w ramach swojej działalności kulturowej i edukacyjnej współpracuje z lokalnymi artystami, np. folkowymi zespołami muzycznymi:

[1039] Ibidem.
[1040] *Wojnowski Festiwal Fotografii,* https://www.facebook.com/WojnowskiFestiwalFotografii, [dostęp: 05.05.2022]
[1041] Ibidem.

„Ja generalnie uwielbiam tutaj zapraszać różnych muzyków. Bo to jest jakaś forma promocji. Cokolwiek oni tutaj nie zrobią, czy nagrają teledysk, czy jakąś relację zrobią, to jest jakaś forma propagowania. Ktoś tu zaszedł, odwiedził, tak, mają zasięgi różne. A propos zespołu, to właśnie wczoraj był koncert promocyjny, zrobiłem właśnie zdjęcia i coś tam też pewnie wrzucę na wirtualną – Zarażeni Folkiem zespół się nazywa. I pieśni ludowe własnej aranżacji. No i po prostu reklamują naszą izbę. Znaczy, współpraca na tym polega – ja udostępniam po prostu, jeśli ktoś chce cokolwiek tutaj robić w izbie, no to się cieszę, bo to jest zawsze szerzej ukazanie światu naszej działalności”[1042].

Mimo że *Izba Regionalna w Wejsunach* wznowiła swoją działalność dopiero w 2020 roku, jednak od początku dąży do nawiązywania zróżnicowanej współpracy z lokalnymi i regionalnymi podmiotami w zakresie realizacji pozaszkolnej edukacji regionalnej. Dzięki temu możliwa jest wspólne prowadzenie działań kulturowych i edukacyjnych skierowanych zarówno do turystów, jak i okolicznych mieszkańców.

Koło Gospodyń Wiejskich w Brodowie głównie współpracuje z instytucjami samorządowymi, dzięki czemu ma możliwość otrzymania finansowego wsparcia podejmowanych przez nich inicjatyw edukacyjnych:

„[…] my chciałybyśmy może większej pomocy z Urzędu Gminy na to [00:32:28], zapraszamy ich na wszystkie uroczystości. Udało nam się też jako kołu gospodyń i to też nie jest też taka może zasługa koła gospodyń, tylko tych, jak ja zawsze mówię, aniołów, którzy są przy nas, nawiązać kontakt z panem burmistrzem miasta Działdowa. A w związku z tym, że udała nam się współpraca z panem burmistrzem Mrowińskim i pan burmistrz nam za naszą pracę zapłacił pieniążki, tak że mamy pieniążki na koncie. Powiem pani co jeszcze właśnie, co jest najfajniejsze w tym kole gospodyń, że jesteśmy niezależne i samodzielne”[1043].

Współpraca Koła z podmiotami samorządowymi pozwala na otrzymywanie zaproszeń do włączenia się w organizację przedsięwzięć, które związane są z promowaniem dziedzictwa kulturowego regionu i upowszechnianiem wiedzy o regionie:

„No i nawiązała się z nami współpraca, z panem Grzegorzem Mrowińskim, burmistrzem miasta Działdowa. Pan burmistrz nam zaproponował, czy byśmy mogły gotować potrawy mazurskie na święcie City Slow. No, powiem, że udało nam się tam zaprezentować właśnie zupę karmuszkę, udało nam się też zaproponować taki… przerobioną wersję klopsików królewieckich. No i ta współpraca pana

[1042] Wywiad z przedstawicielem Izby Regionalnej w Wejsunach…
[1043] Wywiad z przedstawicielką Koła Gospodyń Wiejskich „Praktycznie Panie z Brodowa”…

> Waldemara i pana Grzegorza Mrowińskiego z kołem gospodyń jest, jak najbardziej, nawiązałyśmy właśnie też kontakt z Domem Kultury w Działdowie i powiem, że najbardziej z czego się cieszę i to zawsze tak jak tłumaczę, zobaczcie, kurczę, przez ten cmentarz, przez tą pamięć, tak? My potrafimy odbudować teraz te relacje, tego ducha Mazur, [00:34:18] nie tylko jedzenia, tak?"[1044].

Poprzez tego rodzaju współpracę Koło ma możliwość podejmowania kolejnych przedsięwzięć edukacyjnych, które przyczyniają się do integracji i odbudowywania relacji, a przede wszystkim, jak to zostało podkreślone przez rozmówczynię, przywracania tego „ducha Mazur". Koło współpracuje także z lokalnymi mediami, dzięki czemu może promować informacje o swojej działalności, także w zakresie pozaszkolnej edukacji regionalnej m.in. w radiu:

> „[…] tutaj też jesteśmy zaprzyjaźnione z lokalnym radiem, Radia 7, tak że powiem pani, że ta przygoda z kołem gospodyń z roku na rok, z miesiąca na miesiąc rozrasta się i tak jak zawsze mówię: zobaczycie, dziewczyny, przyjdzie kiedyś taki czas, że będziemy miały taką swoją siedzibę i będziemy musiały już na takiej ścianie napisać „przyjaciele po wszeczasy", i będziemy [00:36:08] tych nazwisk, bo na razie ich tylko spisujemy w kronikę, mamy jakąś swoją kronikę, teraz zakupiłyśmy też z funduszy swój taki baner. Ale mówię, koło gospodyń naprawdę chce dalej to kontynuować, tą pamięć o tych Mazurach"[1045].

Z wypowiedzi rozmówczyni można wywnioskować, że Koło poprzez budowanie współpracy, zarówno z instytucjami samorządowymi, jak i lokalnymi mediami ma większą możliwość popularyzowania swoich inicjatyw edukacyjnych, a także włączania się w inne działania, przyczyniające się do upowszechniania wiedzy o regionie, jego historii i dziedzictwie kulturowym. Zatem, w przypadku realizacji pozaszkolnej edukacji regionalnej przez lokalnych działaczy i miejscowe organizacje, szczególnie w małych miejscowościach, istotne jest nawiązanie współpracy z podmiotami samorządowymi. Poprzez udzielone wsparcie w zakresie finansowym w dużej mierze zależy skuteczność i powodzenie w realizacji planowanych działań związanych z pozaszkolną edukacją regionalną. Ważna jest także współpraca z miejscowymi instytucjami kulturowymi, która może zaowocować podjęciem organizacji działań o zróżnicowanej tematyce i z wykorzystaniem zasobów należących do obu podmiotów.

Osoby prywatne, które w ramach swojej działalności naukowej i artystycznej realizują pozaszkolną edukację regionalną, także nawiązują współpracę z różnymi podmiotami. Dzięki temu możliwe jest prowadzenie przez nich przedsięwzięć edukacyjnych, które mogą dotrzeć

[1044] Ibidem.
[1045] Ibidem.

od większego grona odbiorców. Artystka *Nina Nu* (*Monika Wierzbicka*) współpracuje z instytucjami samorządowymi, m.in. w celu uzyskania wsparcia finansowego i kulturowego:

> „Chciałam powiedzieć, że to przedsięwzięcie nie powstałoby bez wsparcia mojego męża i Pani miasta, Giżycka, ponieważ częściowo był finansowany, płyta była finansowana przez Urząd Miasta Giżycko i burmistrza. I premierę koncertu miałam w Giżycku”[1046].

Współpraca z instytucjami samorządowymi, a także kulturowymi umożliwia *Piotrowi Szatkowskiemu* realizację edukacyjno-kulturowych przedsięwzięć:

> „Współpraca z instytucjami kultury, które najczęściej są częścią, powiedzmy, szerzej tego zasobu instytucji samorządowych, to to układa się naprawdę wzorowo, można powiedzieć. Dużo lepiej niż można by było oczekiwać. Jest bardzo duże zrozumienie dla tej tematyki. Bardzo duże oczekiwanie właśnie, żeby kształtować tę lokalność po części na własny użytek nas tutaj mieszkańców, a po części na użytek też turystyczny”[1047].

Nawiązując do wypowiedzi rozmówcy postawa instytucji wobec organizacji tego typu przedsięwzięć edukacyjnych ma duże znaczenie w realizacji pozaszkolnej edukacji regionalnej. Dzięki zrozumieniu przez instytucje samorządowe istotnej wagi tych działań w kwestiach edukacyjnych, tożsamościowych, a także turystycznych dla mieszkańców Mazur, takie osoby, jak rozmówca, mogą realizować swoje projekty związane z pracą naukową opartą na upowszechnianiu wiedzy o dziedzictwie kulturowym regionu:

> „Więc… żeby tu tylko podać kilka przykładów, z Ełkiem mi się świetnie współpracuje. W Ełku jest muzeum historyczne oraz Ełckie Centrum Kultury, które dzięki dofinansowaniu prezydenta miasta, samorządu Ełku mogło wydać elementarz mazurski, mogliśmy to stworzyć dzięki temu. Te dwie instytucje złożyły wniosek też o dofinansowanie do Ministerstwa Kultury i też się udało to dofinansowanie dostać, chociaż w formie okrojonej, ale jednak. Więc mam wrażenie, że oni naprawdę bardzo się starają, żeby coś w tym kierunku robić. I zawsze bardzo chętnie zapraszają na prelekcje, starają się, żeby w jak najdogodniejszych terminach te prelekcje były urządzane, żeby jak najlepiej to rozpromować, żeby jak najwięcej osób mogło przyjść. Tak że naprawdę pod tym względem jestem bardzo pozytywnie zaskoczony”[1048].

Rozmówca współpracuje także z instytucjami samorządowymi mazurskich miejscowości, które wykazują zainteresowanie wsparciem działań związanych z

[1046] Wywiad z Moniką Wierzbicką (Nina Nu)…
[1047] Wywiad z Piotrem Szatkowskim…
[1048] Ibidem.

upowszechnianiem pozaszkolnej edukacji regionalnej, dotyczącej dziedzictwa kulturowego regionu, historii oraz kształtowaniem tożsamości regionalnej mieszkańców:

> „Dobrze się współpracuje też z Kętrzynem, w Działdowie zaczyna się coś dziać pozytywnego, też widzę, że jest zainteresowanie samorządu. Województwo. Województwo dofinansowało na przykład te dwa słowniczki, które w Szczytnie się pojawiły. To nie jest bezpośrednio ze mną aż tak związane, ale no widzę taką tendencję, że tam coś się dzieje w tym kierunku. Na 500-lecie na przykład luteranizmu na Mazurach województwo wydało ten kancjonał mazurski. Wznowienie tego kancjonału. Mi się wydaje, że tutaj duża jest pozytywna rola faktu, że jednym z ważniejszych urzędników tam, który jest tym ekspertem od spraw mniejszości etnicznych i on myślę, że chodzi wokół tego tematu. Po prostu stara się wspierać te inicjatywy”[1049].

Istotna w realizacji inicjatyw edukacyjnych jest współpraca Piotra Szatkowskiego z lokalnymi mediami np. radiem oraz instytucjami kultury m.in. muzeami, które organizują wydarzenia związane z działalnością naukową rozmówcy. Pozwala to na wspólną organizację edukacyjnych przedsięwzięć skierowanych do większej grupy odbiorców.

Przeprowadzona analiza badawcza wywiadów przeprowadzonych z podmiotami inicjującymi przedsięwzięcia, dotyczącymi realizacji przez nie pozaszkolnej edukacji regionalnej wskazuje na istotne znaczenie budowania współpracy ze zróżnicowanymi instytucjami kulturowymi m.in. bibliotekami, domami kultury, muzeami, które są zainteresowane upowszechnianiem wiedzy o regionie. Jak już wspomniano, ważną funkcję w tym zakresie pełnią przede wszystkim instytucje samorządowe, które poprzez zaangażowanie i udzielanie wsparcia finansowego przyczyniają się do realizacji inicjatyw z zakresu pozaszkolnej edukacji regionalnej. Rozmówcy w swoich wypowiedziach podkreślali wagę współpracy na poziomie lokalnym między miejscowymi organizacjami, stowarzyszeniami, a także osobami prywatnymi, które w ramach swoich zainteresowań oraz działalności np. artystycznej lub naukowej mogą zaangażować się w podejmowane regionalne inicjatywy edukacyjne m.in. w organizację warsztatów artystyczno-edukacyjnych, prelekcji naukowych, zajęć pokazowych, czy też koncertów połączonych z zajęciami edukacyjnymi.

[1049] Wywiad z Piotrem Szatkowskim…

3.2 Tożsamość regionalna badanych w kontekście uczestnictwa w pozaszkolnej edukacji regionalnej

3.2.1 Region i jego dziedzictwo kulturowe postrzegane przez badanych

Badania terenowe objęły osoby, które uczestniczyły w zróżnicowanych formach pozaszkolnej edukacji regionalnej realizowanej przez badane podmioty. Podczas działań edukacyjnych organizowanych przez powyższe instytucje oraz osoby prywatne przeprowadzono badanie naukowe oparte na założeniach strategii etnograficznej. Podczas prowadzonej obserwacji zrealizowano rozmowy z uczestnikami, które dotyczyły głównego problemu badawczego. Proces badawczy został przeprowadzony podczas następujących wydarzeń edukacyjnych: spotkania w ramach wydarzenia pt.: „Lato w Muzeum. Wtorki na Kolejce" organizowanego przez Muzeum Historycznego w Ełku (dn. 06.07.2021) oraz artystyczno-edukacyjnego koncertu Niny Nu, który miał miejsce w Muzeum im. Michała Kajki w Ogródku (dn. 11.07.2021).

Obserwację nr 1 przeprowadzono dn. 06.07.2021 w Ełku podczas spotkania zorganizowanego ramach wydarzenia pt.: „Lato w Muzeum. Wtorki na Kolejce". Celem spotkania było upowszechnianie wiedzy o historii i dziedzictwie kulturowym regionu. To podczas niego przeprowadzano warsztaty edukacyjno-artystyczne, żywe lekcje historii, pokazy i prezentacje, gry i zabawy edukacyjne, a także zorganizowano spacer z przewodnikiem po wystawach w Muzeum. Spotkanie było bezpłatne i zostało skierowane zarówno do mieszkańców, jak i turystów, którzy chcą poznać i pogłębić wiedzę historyczną oraz kulturową o regionie. Podczas obserwacji zauważono duże zaangażowanie organizatorów oraz uczestników w realizację tego przedsięwzięcia. Wśród osób uczestniczących przeważały rodziny z mniejszymi dziećmi oraz wycieczki turystyczne. Podczas tego przedsięwzięcia przeprowadzono z uczestnikami w różnym wieku krótkie rozmowy, w czasie których poruszono kwestie, dotyczące odczuwanej przez nich tożsamości regionalnej w kontekście ich uczestnictwa w oferowanych formach pozaszkolnej edukacji regionalnej. Jedna z pierwszych osób, która wzięła udział w rozmowie, mieszkała w okolicach Ełku i uczestniczyła w tym wydarzeniu wraz z rodziną. Na pytanie o sposób postrzegania przez nią regionu oraz regionalnego dziedzictwa kulturowego stwierdziła, że:

> „Ełk jest dla mnie bardzo bliski. Jeżeli chodzi o dziedzictwo kulturowe, to dopiero je poznaję i chcę, aby moje dzieci miały taką możliwość. Osobiście kocham ten region, Mazury, i za nic nie zamieniłabym go na inny. Tylko wie Pani, te więzi z regionem wzmocniły się w okresie dorosłości. W czasach szkolnych, to raczej prawie każdy z nasz snuł plany o wyjeździe, a dopiero po latach człowiek zaczyna

> dostrzegać pewne rzeczy, które są ważne w życiu. Nie wyobrażam sobie życia w dużym mieście, wolę ciszę i spokój. Zdaję sobie sprawę, że moje dzieci mogą chcieć wyjechać, ale staram się, aby pokochały te Mazury, tak jak ja. A jeśli chodzi o regionalnego dziedzictwo kulturowe, to dopiero je poznaję i odkrywam jego wyjątkowość”[1050].

W powyższej wypowiedzi rozmówczyni postrzega zarówno region z perspektywy tzw. własnego miejsca na ziemi, który jest tej osobie wyjątkowo bliski. Kolejna osoba badana nr 2, która również wzięła udział w rozmowie, postrzega region jako jedno z ważnych miejsc w jego życiu:

> „Nie mieszkam w Ełku, ale czasami przyjeżdżam do tego miasta. Jeżeli chodzi o region, to jest mi bardzo bliski. Urodziłem się i wychowałem na Mazurach, i uważam, że to jedno z najpiękniejszych miejsc. Nie dziwię się, że tyle turystów przyjeżdża na Mazury. Niezbyt dobrze znam historię Mazur, w szkole nie miałem zajęć na ten temat, lub ich nie pamiętam, więc jeżeli chodzi o dziedzictwo kulturowe, to jest mi ciężko wypowiedzieć na ten temat. Z jednej strony często chodzę po muzeach, ale jest to mi obce i nie czuję specjalnych więzi z dawnym dziedzictwem kulturowym. Może to wynika z tego, że moi przodkowie przybyli na te ziemie po wojnie i nie mówiło się w domu, o tym co było kiedyś. Żyło się dniem dzisiejszym”[1051].

W wypowiedziach badanych region postrzegany jest jako miejsce bliskie i ważne w życiu osób, uczestniczących w tym wydarzeniu. Osoba badana nr 1 stwierdziła, że „kocham ten region, Mazury, i za nic nie zamieniłabym go na inny”. W tej wypowiedzi można zauważyć duży ładunek emocjonalny, świadczący o silnych więziach tej osoby z Mazurami. Osoba badana nr 2 postrzega region także jako szczególnie bliski i jako „jedno z najpiękniejszych miejsc”. Jednakże, mimo że wypowiedzi rozmówców świadczą o pozytywnym obrazie regionu, to regionalne dziedzictwo kulturowe postrzegane jest jako nieznane (osoba badana nr 1 – „[…] dopiero je poznaję i odkrywam jego wyjątkowość), lub obce (osoba badana nr 2 – „[…] ale jest to mi obce i nie czuję specjalnych więzi z dawnym dziedzictwem kulturowym”). W wypowiedzi drugiego respondenta pojawiła się sugestia, świadcząca o przyczynie jego postawy wobec regionalnego dziedzictwa kulturowego „może to wynika z tego, że moi przodkowie przybyli na te ziemie po wojnie i nie mówiło się w domu, o tym co było kiedyś. Żyło się dniem dzisiejszym”[1052]. Ten fragment wskazuje na to, że postawa środowiska rodzinnego wobec

[1050] Wypowiedź badanej nr 1, dn. 06.07.2021, Ełk.
[1051] Wypowiedź badanego nr 2, dn. 06.07.2021, Ełk.
[1052] Wypowiedź badanego nr 2, dn. 06.07.2021, Ełk

przeszłości rodziny z perspektywy losów historycznych regionu może mieć wpływ na stosunek osoby dorosłej wobec takich elementów regionalnych, jak jego dziedzictwo kulturowe.

Należy zauważyć, że najczęściej wypowiadano się o regionie w sposób pozytywny i świadczący o mocnych więziach z Mazurami, jednakże w przypadku kwestii regionalnego dziedzictwa kulturowego pojawiały się takie określenia jako m.in. „nieznane", „obce", „dopiero odkrywane". Istotną kwestią jest to, że niektóre osoby, mimo silnych więzi z regionem, przyznawały się do braku wiedzy na temat dawnego i obecnego dziedzictwa kulturowego regionu. Wykazywały jednak chęć bliższego jego poznania, jak w przypadku osoby badanej nr 3:

> „Odczuwam silne więzi z Mazurami i najbliższą okolicą mojej miejscowości urodzenia. Ale przyznaję, że nie znam dobrze historycznego dziedzictwa kulturowego regionu. Pamiętam, że kiedyś w okresie szkolnym były wycieczki po muzeach, ale jak to za dzieciaka, niezbyt to mnie interesowało. Dopiero po latach, odkrywając korzenie i historie mojej rodziny, zaczęłam się mocniej interesować historią mojej miejscowości i przy okazji regionem. A jak postrzegam region i jego dziedzictwo kulturowe? Myślę, że jest to ważna część w moim życiu, choć jak zaznaczam nie znam dokładnie dziedzictwa kulturowego regionu. Do niedawna sądziłam, że Mazury związane są przede wszystkim z II wojną światową, ale to nie jest tak do końca prawda. Mam wrażenie, że przez większość osób, tak jak w mojej rodzinie, to dziedzictwo kulturowe pojawiało się we wspomnieniach dziadków, ale dotyczyło tych miejsc, z których oni przybyli. Moi rodzice żyli trochę w rozerwaniu między opuszczonym przez nich światem ich rodziców, a teraźniejszością. A teraz ja próbuję poskładać te wszystkie elementy ze sobą"[1053].

Powyższa wypowiedź rozmówczyni świadczy o jej silnych więziach z regionem, który jest ważną częścią jej życia. Osoba badana zwraca uwagę na sposób postrzegania dziedzictwa kulturowego w jej środowisku rodzinnym, które dotyczyło miejsc ich pochodzenia. W tym fragmencie rozmowy pojawił się sposób postrzegania regionu i jego bogactwa kulturowego przez trzy pokolenia: pierwsze pokolenie, które przybyło po wojnie na Mazury, wracało we wspomnieniach do życia przed osiedleniem, postrzegając dziedzictwo kulturowe jako bliskie. Pokolenie rodziców rozmówczyni próbowało zapuścić korzenie na Mazurach, jednocześnie czując więzi z opuszczonymi przez ich przodków ziemiami, zaś osoba badana próbując zintegrować ze sobą przeszłość rodziny i teraźniejszość postrzega Mazury jako miejsce, w którym zapuściła korzenie i które jest dla niej ważne. Ten proces został zapoczątkowany

[1053] Wypowiedź badanej nr 3, dn. 06.07.2021, Ełk.

według badanej podczas poznawania oraz odkrywania własnych źródeł. W tej wypowiedzi także można zauważyć, że wiedza o regionalnym dziedzictwie kulturowym jest niepełna i fragmentaryczna, przez co rozmówczyni nie potrafi sprecyzować sposobu jego postrzegania.

W wypowiedziach rozmówców pojawiał się także motyw regionu utożsamiany z miejscem urodzenia i spędzonymi latami dzieciństwa oraz młodości. Osoba badana nr 4 zwróciła uwagę na silne więzi z regionem, postrzeganym z tej perspektywy, dostrzegając również problematyczne kwestie, które dotyczą Mazur np. gospodarczych i ekonomicznych:

> „Sądzę, że bieda na Mazurach jest wciąż poważnym problemem i widzę coraz większy ten kontrast między innymi regionami Polski. Ja wiem, że turystyka nas utrzymuje, ale ona ich nie rozwiąże. Te opuszczone domy w wielu wsiach…aż boli serce…. I brak autobusów, często wiele osób nie ma jak dojechać do miasta. To są ważne problemy a bezrobocie? Według mnie Mazury są najpiękniejszych regionem w Polsce, ale co z tego, jak tyle osób ucieka stąd. Zwłaszcza młodych. I kto o ten region wtedy zadba? Osobiście Mazury są dla mnie bliskie, tu się urodziłam, wychowałam i spędziłam najpiękniejsze lata życia. Pyta się Pani o dziedzictwo kulturowe… Najpierw należy sobie zadać pytanie, czym ono jest i czym ono jest dla mnie? Dla mnie jest to ta kolej ełcka, wiersze poetów mazurskich, zwyczaje w domu, które były zwyczajami przyniesionymi przez dziadków z różnych części kraju i wymieszane z tymi mazurskimi. To ważna część mnie.”[1054].

Rozmówczyni w swoje wypowiedzi przedstawiła swój sposób postrzegania regionu oraz jego dziedzictwa kulturowego, który mimo, że jest trapiony problemami, to postrzegany jest jako bliski i „najpiękniejszy region w Polsce”. Badana także wymienia ważne dla niej elementy regionalnego dziedzictwa kulturowego (kolej ełcka, poezja mazurska, zwyczaje rodzinne) i postrzega je jako istotną część jej życia.

W ramach tego wydarzenia zorganizowano także spacer z przewodnikiem po wystawach prezentowanych w Muzeum. Duża frekwencja uczestników świadczyła o żywym zainteresowaniu tą formą pozaszkolnej edukacji regionalnej. Oprócz zorganizowanych grup turystycznych w spotkaniu uczestniczyły osoby w różnym wieku, także rodziny z dziećmi. Dzieci z ciekawością przysłuchiwały się opowieściom przewodnika m.in. o historii tzw. „Skarbu z ulicy Głównej”, czy też o historii ełckiej kolei.

Podczas tej inicjatywy przygotowano dla młodszych uczestników następujące warsztaty edukacyjno-artystyczne: druk na zabytkowej prasie, warsztaty z czerpania papieru, pisanie gęsim piórem. Osoba badana nr 5 nawiązując do tych inicjatyw edukacyjnych, udzieliła

[1054] Wypowiedź badanej nr 4, dn. 06.07.2021, Ełk.

odpowiedzi na pytanie o sposób postrzegania przez nią regionu i regionalnego dziedzictwa kulturowego:

> „Jestem pod dużym wrażeniem zorganizowanych warsztatów. Moje dzieci są nimi bardzo zainteresowane i coraz częściej pytają mnie o historię Mazur i miejscowości, w której mieszkamy. Dlatego to świetny sposób na przekazanie tej wiedzy w inny sposób. A jak postrzegam region i jego dziedzictwo kulturowe? Z perspektywy własnych doświadczeń życiowych. Kiedyś dla mnie Mazury, a szczególnie moja wieś, były miejscem, z którego trzeba jak najszybciej uciec. Marzyłam o wyjeździe do dużego miasta, super zarobkach i karierze. Tutaj wydawało mi się, że nic mnie nie czeka, tylko bieda, brak pracy, zasiłek i nic więcej. Ale po latach, kiedy już wyjechałam zaczęłam tęsknić za Mazurami i dostrzegać zalety mieszkania w tym regionie. I powiem Pani, że wróciłam i nie żałuję. To ważne moje miejsce. I teraz poznaję to regionalne dziedzictwo kulturowe, które było dla mnie czymś nieznanym lub mało znanym. Według mnie pamięć i ochrona o przeszłości jest ważna”[1055].

Powyższa wypowiedź rozmówczyni świadczy o procesie kształtowania jej stosunku wobec Mazur. W młodszym wieku osoba badana negatywnie postrzegała swoją miejscowość i Mazury, które według jej zdania nie zapewniały osiągnięcia stabilności materialnej. Dopiero w późniejszych latach rozmówczyni zmieniła swój stosunek wobec regionu, dostrzegając jego atuty. Osoba badana podkreśliła w swojej wypowiedzi to, że „pamięć i ochrona o przeszłości jest ważna”[1056] i z tej przyczyny stara się kształtować postawę jej dzieci wobec regionu, jego przeszłości oraz dziedzictwa kulturowego.

Osobom zwiedzającym Muzeum udostępniło także ekspozycje, które dotyczyły np. historii kolei (możliwość zobaczenia wyposażenia historycznych lokomotyw), czy też baśni i legend polskich. Podczas jej zwiedzania osoba badana nr 6 uczestniczących w tym wydarzeniu udzieliła wypowiedzi o sposobie postrzegania przez nią regionu oraz regionalnego dziedzictwa kulturowego:

> „Piękna wystawa marionetek i baśni i legend polskich. Ale trochę szkoda, że nie ma wśród nich tych mazurskich. To według mnie niezwykle ciekawe dawne regionalne dziedzictwo kulturowe, o którym Pani wspomniała i które należy także, nie wiem czy to odpowiednie słowo, ale, promować? Jest tyle pięknych opowieści, które mogą znaleźć się na równi z legendami polskimi. To nasze mazurskie dziedzictwo. Ja wiem, że to może ktoś stwierdzić, że to nie nasze, ale jak nie nasze, jak nasze. Nie jestem Mazurką z krwi i kości, ale to miejsce jest dla mnie miejscem ojczystym”[1057].

[1055] Wypowiedź badanej nr 5, dn. 06.07.2021, Ełk.
[1056] Ibidem.
[1057] Wypowiedź badanej nr 6, dn. 06.07.2021, Ełk.

Zdaniem badanej nr 6 Mazury są jej miejscem ojczystym, mimo że nie jest autochtonką. Ze względu na silne więzi ją łączące z Mazurami postrzega je oraz regionalne dziedzictwo kulturowe z perspektywy „jej" i „naszego", umieszczając na równi zarówno ogólnonarodowe, jak i regionalne bogactwo kulturowe.

W rozmowie wzięła udział także osoba, która na co dzień mieszka w Giżycku. Osoba badana nr 7 podkreśliła w swojej wypowiedzi sposób postrzegania regionu i jego dziedzictwa kulturowego z perspektywy miejscowości zamieszkania:

> „Region i regionalne dziedzictwo kulturowe jest postrzegane przeze mnie jako wartości, które zostały przekazane mi z pokolenia na pokolenie. Przykładowo jak odwiedzają mnie osoby spoza Giżycka to zawsze odwiedzamy Twierdzę Boyen, Wieżę Widokową, Las miejski, Most Obrotowy, Krzyż Świętego Brunona, pokazuję również niektóre pomniki upamiętniające ważnych ludzi i wydarzenia. Podczas spaceru zawsze staram się też zaciekawić znajomych nowościami na temat nowych powstających miejsc rozrywki, zmian w Giżycku, dań z lokalnych restauracji, a także pokazuję szkoły, w których miałem możliwość uczyć się i wspominam nauczycieli, którzy odnieśli strategiczny wpływ na moje życie. Lubię od czasu do czasu kupić Gazetę Giżycką, aby sprawdzić co dzieje się w mieście"[1058].

Zgodnie z uzyskaną wypowiedzią osoba badana nr 7 postrzega region i jego dziedzictwo kulturowe przez pryzmat osobistych i społecznych wartości. Postawa badanego została ukształtowana poprzez międzypokoleniowy przekaz, zgodnie z którym region wraz z dziedzictwem kulturowym jest ważnym miejscem i elementem codziennego życia. Dzięki temu respondent z chęcią dzieli się wiedzą o regionie i miejscowości zamieszkania z innymi osobami.

Obserwacja nr 2 została zrealizowana w Muzeum im. Michała Kajki w Ogródku w dniu 11.07.2021. Badanie przeprowadzono podczas koncertu Moniki Wierzbickiej (Nina Nu) w Muzeum im. Michała Kajki w Ogródku. To podczas niego zostały zaprezentowane wiersze poetów mazurskich żyjących w XVIII, XIX i na początku XX-go wieku, m.in. Michała Kajki, Gotfryda Bendziułły, Tobiasza Stullicha, Jana Luśtycha oraz Jerzego Tadeusza Krzywoszewskiego. W kameralnym wydarzeniu uczestniczyło niewielka ilość osób, która z żywym zainteresowaniem przysłuchiwała się koncertowi artystki. Wśród słuchaczy dominowała większość osób w dojrzałym wieku. Podczas koncertu artystka prezentowała aranżacje dawnej poezji mazurskiej, opowiadając m.in. o historii powstawania wierszy lub też na temat życia i twórczości poetów mazurskich. Często to były opowieści humorystyczne i nawiązujące do współczesnego oraz dawnego życia codziennego. Artystka także opowiadała o

[1058] Wypowiedź badanego nr 7, dn. 06.07.2021, Ełk.

swoich emocjach i przemyśleniach, dotyczących mazurskiej poezji, dziedzictwa kulturowego regionu oraz swoich planach artystycznych. Po koncercie przeprowadzono krótkie rozmowy z uczestnikami koncertu, którzy z chęcią podzielili się swoimi spostrzeżeniami na temat ich stosunku do regionu oraz regionalnego dziedzictwa kulturowego. Jedna z rozmówczyń stwierdziła, że:

> „Region, a więc w moim odczuciu Mazury są dla mnie bardzo ważne, więc z wielką przyjemnością wysłuchałam tego koncertu. Troszkę interesuję się dawną poezją mazurską, więc to była dla mnie wielka przyjemność. Kocham Mazury, takie jakie one są, a szczególnie moją miejscowość. Są piękne, więc nie dziwię się, że tyle osób tu przyjeżdża. Uważam, też że należy dbać o regionalne dziedzictwo kulturowe. Tak jak jest w przypadku poezji mazurskiej. Inaczej się ją odbiera podczas takiego koncertu, niż próbując czytać tekst. Tutaj są emocje, interakcja z artystką, wiec bardzo mi się podoba taki sposób pielęgnowania pamięci o dziedzictwie kulturowym”[1059].

Rozmówczyni w swojej wypowiedzi zaznaczyła, że Mazury postrzega jako ważne miejsce, którego dziedzictwo kulturowe należy dbać. Zdaniem osoby badanej wiedza o regionalnym bogactwie kulturowym powinna być przekazywana w taki sposób, który pozwala na kształtowanie emocjonalnych więzi z regionem.

Koncert poezji mazurskiej miał wyjątkowy charakter ze względu na miejsce, jakim było Muzeum im. Michała Kajki w Ogródku. Poprzez wydarzenia i inicjatywy o charakterze artystycznym, a zarazem edukacyjnym, jakim był koncert artystki, możliwe jest kształtowanie postaw słuchaczy wobec regionu i jego dziedzictwa. Artystka podczas koncertu przybliżała dzieje Mazur i regionalnego dziedzictwa kulturowego w postaci mazurskich utworów poetyckich, nawiązując jednocześnie do czasów współczesnych. Istotnym elementem tego wydarzenia było również to, że miało ono miejsce w otoczeniu przyrody oraz przekazywało wiedzę na temat regionalnego dziedzictwa kulturowego, jakim jest dawna poezja mazurska. Podczas słuchania muzycznych interpretacji wierszy uczestnik miał możliwość dostrzeżenia i zrozumienia przekazu, płynącego z danego utworu. W ramach tego wydarzenia w Muzeum uczestnicy otrzymali także książki, których tematyka związana była z regionem i jego historią, co także zapoczątkowało kolejną rozmowę z osobą badaną nr 9:

> „Jak ja postrzegam region? Tak jak w tych dawnych wierszach mazurskich. Piękna przyroda, i choć może życie tutaj nie należy do najlżejszych, to jednak ta ziemia jest czymś więcej, jest ważniejsza niż tylko miejsce zamieszkania. Dobrze, że Muzeum

[1059] Wypowiedź badanej nr 8, dn. 11.07.2021, Ogródek.

> organizuje takie koncerty i w czasie których można otrzymać historyczne książki. Kocham czytać, więc na pewno skorzystam z tej możliwości. W jaki sposób postrzegam jeszcze region i jego dziedzictwa regionalne? Sądzę, że o tym dziedzictwie regionalnym, a więc o wierszach mazurskich i poezji mazurskiej trzeba mówić jak najwięcej. To ci, ludzie, prości ludzie, często niewykształceni chwytali za pióra i tworzyli poezję, która tak sądzę, że mocno przemawia do osób, które urodziły się i mieszkają na Mazurach. Ta poezja i ten region są ważną częścią mnie"[1060].

Uczestniczka wydarzenia przypisuje duże znaczenie Mazurom w swoim życiu, określając je jako „coś więcej, niż tylko miejsce zamieszkania"[1061]. Poezja mazurska postrzegana jest przez osobę badaną jako istotny element regionalnego dziedzictwa kulturowego, o którym „należy mówić jak najwięcej"[1062]. Zdaniem rozmówczyni poezja mazurska wyjątkowo przemawia do osób, które urodziły się i mieszkają na Mazurach, ze względu na to, że treści poezji są aktualne i ważne także dla współczesnych mieszkańców Mazur.

Świadomość wartości regionalnego dziedzictwa kulturowego ma wpływ na sposób postrzegania regionu, co również zostało podkreślone w wypowiedzi rozmówcy, uczestniczącego w tym wydarzeniu:

> „Region i związane z nim zabytki dziedzictwa kulturowego postrzegam w związku z wielokulturowością i odmiennością, cechującą poszczególne grupy zamieszkujące region Mazur. Jestem jako mieszkaniec Giżycka i muzyk ściśle związany z krzewieniem szeroko pojętej kultury, zwłaszcza tej ludowej, opartej na folklorze muzycznym, tak bardzo już zapomnianym. Prowadzę ludowe zespoły śpiewacze, chóry, prowadzę zajęcia wokalne dla młodzieży i dzieci, dostosowując ich program artystyczny tak, aby był ściśle związany z kulturą ludową"[1063].

Osoba badana postrzega region i jego regionalne dziedzictwo kulturowe z perspektywy swoje pracy zawodowej i artystycznej. To poprzez świadomość wagi pielęgnacji i popularyzacji regionalnej kultury rozmówca dąży do przekazania jej najmłodszym pokoleniom, jednocześnie kształtując ich postawę wobec regionu oraz regionalnego dziedzictwa kulturowego.

Wszystkie osoby badane, które brały udział w rozmowie podczas uczestniczenia w obserwowanych wydarzeniach, dotyczących pozaszkolnej edukacji regionalnej, postrzegały

[1060] Wypowiedź badanej nr 9, dn. 11.07.2021, Ogródek.
[1061] Ibidem.
[1062] Ibidem.
[1063] Wypowiedź badanego nr 10, dn. 11.07.2021, Ogródek.

region jako ważne i bliskie miejsce w ich życiu. Mimo że w wypowiedziach pojawiały się wskazania na negatywne aspekty życia na Mazurach („Tutaj wydawało mi się, że nic mnie nie czeka, tylko bieda, brak pracy, zasiłek i nic więcej”[1064], „Sądzę, że bieda na Mazurach jest wciąż poważnym problemem i widzę coraz większy ten kontrast między innymi regionami Polski”[1065]), to jednak te osoby badane postrzegają region w sposób pozytywny. Ważną kwestią, która pojawiła się w wypowiedziach badanych, był stosunek środowiska rodzinnego wobec regionu i regionalnego dziedzictwa kulturowego. Jak zauważyła osoba badana nr 7, sposób postrzegania przez nią regionu i regionalnego dziedzictwa kulturowego został ukształtowaniu poprzez przekaz międzypokoleniowy „region i regionalne dziedzictwo kulturowe jest postrzegane przeze mnie jako wartości, które zostały przekazane mi z pokolenia na pokolenie”[1066].

Jednakże sposób postrzegania regionalnego dziedzictwa kulturowego jest w znacznej mierze odmienny od obrazu regionu. Często osoby badane podkreślały, że regionalne dziedzictwo kulturowe jest nieznane, mało znane lub obce i dopiero teraz zaczynają je bliżej poznawać („[…] poznaję to regionalne dziedzictwo kulturowe, które było dla mnie czymś nieznanym lub mało znanym”[1067]). Ważnym aspektem sposobu postrzegania regionalnego dziedzictwa kulturowego przez osoby badane jest także postawa środowiska rodzinnego wobec regionalnej kultury („Z jednej strony często chodzę po muzeach, ale jest to mi obce i nie czuję specjalnych więzi z dawnym dziedzictwem kulturowym. Może to wynika z tego, że moi przodkowie przybyli na te ziemie po wojnie i nie mówiło się w domu, o tym co było kiedyś. Żyło się dniem dzisiejszym.”[1068]). Na podstawie uzyskanych wypowiedzi badanych można zauważyć, że jeżeli w środowisku rodzinnym region i jego bogactwo kulturowe uważne są jako wartości, to podobny sposób postrzegania kształtowany jest w przypadku kolejnych pokoleń. Osoby badane także postrzegały regionalne dziedzictwo kulturowe z perspektywy wartości lub jako ważną część ich życia, o które należy dbać i pielęgnować. Sposób postrzegania regionalnego dziedzictwa kulturowego zależał także od stopnia świadomości istnienia i posiadanej wiedzy o regionie, także tej z perspektywy własnych korzeni. Osoby badane, które zaczynały interesować się historią swojej rodziny, poznawały także bliżej przeszłość regionu oraz jego kultury („Dopiero po latach, odkrywając korzenie i historie mojej rodziny, zaczęłam się mocniej interesować historią mojej miejscowości i przy okazji regionem. A jak postrzegam region i jego

[1064] Wypowiedź badanej nr 5…
[1065] Wypowiedź badanej nr 4…
[1066] Wypowiedź badanego nr 7…
[1067] Wypowiedź badanej nr 5…
[1068] Wypowiedź badanego nr 2…

dziedzictwo kulturowe? Myślę, że jest to ważna część w moim życiu, choć jak zaznaczam nie znam dokładnie dziedzictwa kulturowego regionu.”[1069]).

[1069] Wypowiedź badanej nr 3…

Tabela 5. Sposoby postrzegania regionu i regionalnego dziedzictwa kulturowego przez osoby badane

Osoba badana	Region	Regionalne dziedzictwo kulturowe
Osoba badana nr 1	**Ważny** („[…] kocham ten region, Mazury, i za nic nie zamieniłabym go na inny")	**Nieznane** („[…] dopiero je poznaję i odkrywam jego wyjątkowość")
Osoba badana nr 2	**Bliski** („Jeżeli chodzi o region, to jest mi bardzo bliski. Urodziłem się i wychowałem na Mazurach, i uważam, że to jedno z najpiękniejszych miejsc")	**Obce** („[…] jest to mi obce i nie czuję specjalnych więzi z dawnym dziedzictwem kulturowym")
Osoba badana nr 3	**Ważny** („[…]to ważna część w moim życiu")	**Nieznane** („[…]nie znam dokładnie dziedzictwa kulturowego regionu")
Osoba badana nr 4	**Bliski** („Osobiście Mazury są dla mnie bliskie, tu się urodziłam, wychowałam i spędziłam najpiękniejsze lata życia")	**Ważne** („To ważna część mnie")
Osoba badana nr 5	**Ważny** („To ważne moje miejsce")	**Nieznane** („[…] poznaję to regionalne dziedzictwo kulturowe, które było dla mnie czymś nieznanym lub mało znanym")
Osoba badana nr 6	**Miejsce ojczyste** („[…]ale to miejsce jest dla mnie miejscem ojczystym")	**Ważne** („To nasze mazurskie dziedzictwo")
Osoba badana nr 7	**Wartość** („Region i regionalne dziedzictwo kulturowe jest postrzegane przeze mnie jako wartości, które zostały przekazane mi z pokolenia na pokolenie")	**Wartość** („Region i regionalne dziedzictwo kulturowe jest postrzegane przeze mnie jako wartości, które zostały przekazane mi z pokolenia na pokolenie")
Osoba badana nr 8	**Ważny** („Region, a więc w moim odczuciu Mazury są dla mnie bardzo ważne")	**Ważne** („Uważam, też że należy dbać o regionalne dziedzictwo kulturowe")
Osoba badana nr 9	**Ważny** („[…],to jednak ta ziemia jest czymś więcej, jest ważniejsza niż tylko miejsce zamieszkania	**Ważne** („Ta poezja i ten region są ważną częścią mnie")

Osoba badana nr 10	**Wielokulturowy/Odmienny** („Region i związane z nim zabytki dziedzictwa kulturowego postrzegam w związku z wielokulturowością i odmiennością”)	**Wielokulturowy/Odmienny** („Region i związane z nim zabytki dziedzictwa kulturowego postrzegam w związku z wielokulturowością i odmiennością”)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie uzyskanych wypowiedzi osób badanych

Według J. Nikitorowicza region i jego dziedzictwo kulturowe może być postrzegane w kategoriach bliskości lub obcości. Tabela nr 5 przedstawia sposoby postrzegania przez osoby badane regionu i jego dziedzictwa kulturowego. Fragmenty poszczególnych wypowiedzi uporządkowano zgodnie z przedmiotem wypowiedzi: do regionu i regionalnego dziedzictwa kulturowego. Na podstawie zawartych w tabeli cytatów wyszczególniono określenia, wskazujące na ich sposób postrzegania przez rozmówców. Przez wszystkich badanych region określany był jako bliski i ważny. Rozmówcy także dostrzegali wielokulturowość i odmienność regionu oraz traktowali go jako wartość w swoim życiu. Regionalne dziedzictwo kulturowe często określano jako obce i nieznane. Jednakże większość rozmówców postrzega je jako ważne i warte pielęgnowania. W wypowiedziach rozmówców poruszone również zostały wątki historii rodzinny, ulokowane w dziejach regionu. Zdaniem A. Brzezińskiej pamięć o przeszłości rodziny i świadomość roli znaczących w ich dziejach wydarzeń pozwala na umiejscowienie ich w przestrzeni oraz czasie. To z kolei ma wpływ na sposób postrzegania przez rozmówców regionu i regionalnego dziedzictwa kulturowego. Dzięki temu istnieje świadomość ciągłości czasowej między przeszłością, teraźniejszością a przyszłością regionu, kształtując stosunek osób badanych do regionu i jego regionalnego dziedzictwa kulturowego.

3.2.2 Poczucie przynależności i identyfikacji badanych z regionem i jego kulturą

Kolejny problem badawczy dotyczył odczuwania przez osoby badane własnej przynależności i identyfikacji z regionem i jego kulturą. Rozmówcom podczas rozmowy zadano następujące pytanie: **Jak Pan/Pani odczuwa swoją przynależność do regionu?** Osoba badana nr 1 podkreśliła w swojej wypowiedzi silnie odczuwane przez nią więzi z regionem:

> „Jak odczuwam swoją przynależność do regionu? Przede wszystkim w bardzo silny sposób. Ten region jest częścią mnie, a ja jestem częścią Mazur. Zawsze jak gdzieś wyjeżdżam, to odczuwam taką dziwną tęsknotę za tym miejscem, za moją miejscowością i szukam podobnych do siebie elementów, na przykład jezior, lasów. Nie wiem, ale mam wrażenie, że to spowodowane jest tym, że odkąd pamiętam, zawsze starałam się żyć zgodnie z naturą. Moi rodzicie i dziadkowie mnie tego nauczyli. Co jeszcze… wiem i znam historię tych ziem. Myślę, że inaczej patrzę na Mazury, niż moi rodzice lub dziadkowie. Dla moich dziadków to były całkowicie obce strony… pamiętam, że dziadek wspominał, że dopiero tutaj w tych pozostawionych gospodarstwach zobaczyli krany, wanny, toalety. I dla nich to było obce. I to poczucie tymczasowości, tak jakby byli tu tylko na chwilę. Pamiętam, że cały czas dziadkowie wspominali swoje rodzinne strony i mam wrażenie, że bardzo za nimi tęsknili. Kiedyś często pojawiało się określenie, że to poniemieckie. I ten ich

> strach, że dawni gospodarze wrócą i zabiorą co swoje. Nie wiem, ale sądzę, że moi i nie tylko moi dziadkowie czuli się może troszkę winni? Albo mieli wyrzuty sumienia? Lub też poczucie wyrządzonej krzywdy? Za to moi rodzice już powoli zapuszczali korzenie na tych ziemiach. Ale często moja mama wspomina, że będąc dzieckiem często znajdowała po polach różne zakopane rzeczy, traktując je raczej jako skarby. Dziadkowie za to je niszczyli. Może ze strachu…. A ja teraz czuję się Mazurką, w tym nowym wydaniu i boli mnie to jak widzę, jak Mazury są przez turystów traktowane. A one mają przecież taką bogatą historię, a jakie dziedzictwo kulturowe. Tutaj nic nie jest ani białe, ani czarne”[1070].

W powyższym fragmencie pojawiły się istotne kwestie, dotyczące odczuwanej przynależności do regionu nie tylko przez osobę badaną, ale także przez jej bliskich, należących do kilka pokoleń. Można zauważyć przebieg procesu kształtowania się tożsamości regionalnej, która w przypadku najstarszych członków rodziny cechowała się poczuciem tymczasowości, silnych więzi z opuszczonym przez nich regionem i odczuwanym strachem przed przyszłością. Dopiero pokolenie rodziców rozmówczyni zaczęło zapuszczać na Mazurach korzeni, co miało wpływ na kształt tożsamości regionalnej rozmówczyni, która czuje się Mazurką „w nowym wydaniu”[1071].

Kolejna osoba badana zwróciła uwagę na charakter jej poczucia przynależności do regionu:

> „Czy mam poczucie, że przynależę do Mazur? Myślę, że tak. Jestem z tego pokolenia, które już tutaj się urodziło, więc jest to moje miejsce. Nie znam innego. Powiem Pani, że podróżując mimowolnie porównuję dany obszar do Mazur, na przykład pod względem ukształtowania terenu. Dlatego mogę także powiedzieć, że identyfikuję się z regionem. A czy z jego kulturą? To jest trudne pytanie, ponieważ mam wrażenie, że ta kultura cały czas się tworzy, zmienia. Owszem, poznaję tę dawną mazurską kulturę, ale jak już wcześniej wspomniałem, nie czuję jakiś silnych więzi z nią. Jest dla mnie ciekawostką historyczną. Ale czuję silną więź z dzisiejszymi Mazurami. Z przyrodą.”[1072].

Wypowiedź rozmówcy świadczy o tym, że odczuwa silną przynależność do regionu, postrzegając jego kulturę z perspektywy współczesnych czasów. Dawna, autochtoniczna kultura regionalna jest dla rozmówcy czymś obcym, co także podkreślił już w swojej

[1070] Wypowiedź badanej nr 1…
[1071] Określenie użyte w wypowiedzi badanej nr 1…
[1072] Wypowiedź badanego nr 2…

wcześniejszej wypowiedzi i postrzega ją jako „ciekawostkę historyczną”[1073]. Rozmówca także wyszczególni przyrodę jako ta część regionu, z którą czuje wyjątkowo silną więź.

Innym czynnikiem mającym wpływ na poczucie przynależności i identyfikacji osób badanych z regionem była rodzina i więzi rodzinne:

> „Jak czuję, że przynależę do regionu i jego kultury? Tu jest mój dom rodzinny, moja rodzina…Tak, identyfikuję się z Mazurami i z moją miejscowością, w której mieszkam z rodziną. Ale w sumie, to nie wyobrażam sobie życia gdzie indziej”[1074].

Odczuwane przez osobę badaną poczucie przynależności do regionu zostało wzmocnione poprzez więzi rodzinne i przestrzeń w wymiarze fizycznym – region i miejscowość, w której żyje rozmówczyni wraz z rodziną.

Osoby badane także podkreślały w swoich wypowiedziach te elementy, które oddziałują na odczuwane przez nich poczucie przynależności do regionu. Wśród nich wymieniono poczucie odpowiedzialności i troski za przyszłość Mazur:

> „Noszę w sobie poczucie odpowiedzialności i troski za przyszłość Mazur. Czuję się silnie związana z Mazurami, więc te problemy, które obecnie dotykają ten region, to jakby i mnie dotykały. Ja je po prostu kocham i uważam, że owszem, są piękne miejsca na ziemi, ale to Mazury są dla mnie najpiękniejsze. I to zawsze podkreślam, gdy rozmawiam o Mazurach ze znajomymi z innych części Polski”[1075].

W powyższym fragmencie poczucie identyfikacji i przynależności do regionu przejawia się w postaci postawy nacechowanej odpowiedzialnością i chęcią rozwiązywania problemów, które dotykają Mazury. O podobnych czynnikach kształtujących więzi z regionem wspomina w rozmowie osoba badana nr 5:

> „Wiem, że to zabrzmi zbyt patetycznie, ale uważam, że każdy mieszkaniec Mazur obecny i przyszły jest odpowiedzialny za dobro tego regionu. Jeżeli ktoś decyduje się tu zamieszkać, to powinien poznać, docenić i chronić te walory, z których słyną Mazury. Czyli co ja mam na myśli? Głównie przyrodę i kulturę Mazur. Dawną, obecną i przyszłą. I ja to wiem i czuję”[1076].

Kolejna rozmówczyni zwróciła uwagę na proces kształtowania się poczucia przynależności do regionu i jego kultury, który związany jest z poznawaniem własnych korzeni:

> „Dopiero w okresie młodzieńczym zaczęłam czuć silniejsze więzi z regionem. Myślę, że to zapoczątkowało moje zainteresowanie losami rodzinnymi i poszukiwaniem historii przodków, która związana jest z Mazurami. Nie sposób

[1073] Określenie użyte w wypowiedzi badanego nr 2…
[1074] Wypowiedź badanej nr 3…
[1075] Wypowiedź badanej nr 4…
[1076] Wypowiedź badanej nr 5…

poznawać historię rodziny bez kontekstu historii regionu. Dlatego im bardziej i mocniej zagłębiałam się w ten temat, to tym mocniej zaczynałam czuć potrzebę nawiązania głębszych więzi z Mazurami i moją miejscowością”[1077].

Nawiązując do A. I. Brzezińskiej znajomość i pamięć o własnych źródłach, czyli historii swojej rodziny umiejscowionej w określonej przestrzeni i czasie umożliwia spojrzenie na region z innej, głębszej perspektywy. Mazury już nie są regionem związanym jedynie z teraźniejszym życiem, ale miejscem, które wyznaczało ścieżki kolejnym pokoleniom, prowadząc do tego punktu, w którym znajduje się osoba badana, kształtująca w sobie poczucie przynależności i identyfikacji z regionem.

Następny badany podkreślił w swojej wypowiedzi, że poczucie przynależności do regionu jest ściśle powiązane z więziami i relacjami rodzinnymi:

„Wróciłem do mojego rodzinnego miasta, ponieważ nie założyłem firmy w mieście, w którym studiowałem, ani nie ożeniłem się z lokalną dziewczyną. Żyjąc ponownie od pewnego czasu w tym mieście stwierdzam, że moją główną przynależnością do regionu są członkowie rodziny, a konkretniej chęć podtrzymania bliskiego kontaktu z nimi”[1078].

Osoba badana w okresie wczesnej dorosłości wyprowadziła się ze względu na studia do innego województwa. Jednakże ze względów osobistych i rodzinnych zdecydowała się na powrót do rodzinnego miasta. Na podstawie powyższej wypowiedzi można wywnioskować, że na proces kształtowania poczucia przynależności do regionu mają wpływ więzi i satysfakcjonujące relacje rodzinne.

Osoby uczestniczące w koncercie Niny Nu w Muzeum im. Michała Kajki w Ogródku osoby badane wskazywały na zróżnicowany poziom ich poczucia przynależności i identyfikacji z regionem oraz jego kulturą. Co ciekawe, te osoby, które znają i pogłębiają swoją wiedzę o regionalnym dziedzictwie kulturowym, określały swoją tożsamość regionalną w sposób jednoznaczny, jako Mazurów lub Mazurki, na co wskazuje wypowiedź osoby badanej nr 8:

„Czy mogę określić siebie jako Mazurkę? Myślę, że tak. Urodziłam się na Mazurach, dorastałam na Mazurach i mieszkam tu na co dzień. Mazury tak mocno we mnie wniknęły, że mogę z całą pewnością stwierdzić, że czuję, że przynależę i identyfikuję się z tym regionem. Mazury są ważną częścią mnie i nie wyobrażam sobie życia, gdzie indziej. A co do dawnej kultury mazurskiej, wie Pani, uwielbiam ją odkrywać, poznawać, smakować, słuchać i podziwiać. Trochę z niej uszczknę, trochę pozmieniam, trochę dodam coś od siebie. Ale Ci dawni poeci mazurscy są tak

[1077] Wypowiedź badanej nr 6…
[1078] Wypowiedź badanego nr 7…

podobni do dzisiejszych Mazurów, na przykład podobnie postrzegamy mazurską przyrodę”[1079].

Rozmówczyni podkreśla swoją tożsamość regionalną, której fundamentem są silne więzi z Mazurami i odczuwana potrzeba poznania oraz tworzenia kultury regionalnej. Innym aspektem związanym z poczuciem przynależności i identyfikacji z regionem jest potrzeba tzw. zapuszczenia korzeni i odnalezienia własnego miejsca na ziemi. Tę kwestię poruszyła kolejna osoba badana:

„Od dawna odczuwałam chęć zapuszczenia korzeni. I przez długi czas szukałam swojego miejsca na ziemi. I dopiero na Mazurach poczułam, że to tutaj mogę zostać już na dłużej. Dlatego staram się lepiej poznać Mazury, moją miejscowość… Interesuję się historią, kulturą Mazur. I dopiero po kilku latach takiego zagłębiania się w te tematy mogę stwierdzić, że te więzi są już bardzo mocne. Chyba każdy człowiek chce poczuć się częścią większej całości. A czy się identyfikuję z Mazurami? Myślę, że tak. Nie wiem, czy to dobre określenie, ale czuję się Mazurką”[1080].

Odczuwana potrzeba przez rozmówczynię zakorzenienia się w określonym miejscu i bycia częścią większej całości, jaką jest społeczność lokalna i regionalna, związana była z chęcią pogłębienia historycznej oraz kulturowej wiedzy o Mazurach. Po kilku latach odkrywania i poznawania Mazur z różnych perspektyw osoba badana wykształciła silne więzi z regionem, co zaowocowało także określeniem siebie jako Mazurki.

Osoby badane, które silnie identyfikowały się z Mazurami, zaznaczały w swoich wypowiedziach, że proces ten trwał przez długi czas i wymagał niejako wrośnięcia intelektualnego oraz kulturowego w Mazury:

„Będąc mieszkańcem Giżycka od 1982 roku wrosłem intelektualnie i kulturowo, stając się Mazurem i cieszę się z tego”[1081].

Ten sam rozmówca zauważył także, że wielokulturowość Mazur jest jej wartością regionalną, o którą należy dbać i pielęgnować:

„Wie Pani co mnie zachwyca w Mazurach oprócz przyrody? Jej wielokulturowość. Tutaj są głównie małe miasteczka, ale w nich obok siebie żyją wyznawcy różnych religii, wyznań i narodowości. To bogactwo kulturowe Mazur. Trzeba o nie dbać. A jak odczuwam swoją przynależność kulturową? Właśnie poprzez ten kontekst kultury. Ja wiem, że to może zabrzmieć dość dziwnie, ale tutaj jest taki mały tygiel

[1079] Wypowiedź badanej nr 8…
[1080] Wypowiedź badanej nr 9…
[1081] Wypowiedź badanego nr 10…

kulturowy. I to jest ważne, bo uczy to tolerancji i innego spojrzenia na kulturę sąsiada, członka rodziny, przyjaciół. Owszem w pierwszej kolejności identyfikuję się jako Polak, ale mam też w sobie mazurską duszę. Zresztą życie na Mazurach ukształtowało i chyba dalej kształtuje moją osobowość. Jako człowieka otwartego i postrzegającego Mazury jako dom dla wszystkich"[1082].

Zgromadzone wypowiedzi rozmówców świadczą o ich silnych więziach z regionem Mazur, a także często ich miejscem zamieszkania. Mimo że niektóre osoby badane nie urodziły się na Mazurach, a dopiero w późniejszych latach zamieszkały w tym regionie, to jednak identyfikują się z nim i przejawiają poczucie przynależności do Mazur oraz regionalnej kultury. Rozmówcy podkreślali w swoich wypowiedziach także odczuwane przez nich poczucie odpowiedzialności za Mazury oraz dostrzegali potrzebę jego ochrony i pielęgnacji regionalnego dziedzictwa kulturowego. Ważna kwestia poruszona podczas wywiadów dotyczyła procesu wchodzenia i wzrośnięcia w kulturę Mazur. Nawiązując do teorii A. I. Brzezińskiej, można zauważyć, że życie człowieka zanurzone jest w dwóch kontekstach: czasowym oraz kulturowo-społecznym. W wypowiedziach rozmówcy podkreślali wpływ przeszłości, a dokładnie ich indywidualnych losów i bliskich na miejsce, w którym obecnie się znajdują. To dzięki poczuciu ciągłości czasowej, zrozumienia roli przeszłości w kształtowaniu teraźniejszości i przyszłości oraz poznając swoje korzenie w kontekście historii i kultury regionalnej, osoby badane wzmacniały swoje więzi z regionem, co przyczyniło się do pojawienia się u nich poczucia przynależności i identyfikacji z regionem. Budowanie osobistej historii swojego życia nie jest możliwe bez zwrócenia się ku przeszłości i dostrzeżenia w niej śladów, prowadzących do obecnego miejsca, w którym znajdują się rozmówcy.

W uzyskanych odpowiedziach pojawiał się kontekst kulturowo-społeczny postrzegany w relacjach społecznych, zachodzących zarówno na poziomie rodziny, jak i w dalszych kontaktach społecznych. To poczucie przynależności i identyfikacji z regionem miało wymiar społeczny, w którym osoby badane podkreślały odczuwaną przez nich potrzebę bycia częścią większej całości („I dopiero po kilku latach takiego zagłębiania się w te tematy mogę stwierdzić, że te więzi są już bardzo mocne. Chyba każdy człowiek chce poczuć się częścią większej całości"[1083]).

Należy również podkreślić, że poczucie przynależności i identyfikacji z regionem miało wpływ na proces kształtowania się w nich tożsamości regionalnej, która związana jest z gromadzeniem przez rozmówców informacji o samym sobie, dokonywaniem autorefleksji i oceny samego siebie w kontekście bycia członkiem społeczności i społeczeństwa, a także

[1082] Ibidem.
[1083] Wypowiedź badanej nr 9…

przeżywania samego siebie w perspektywie zakorzenia się w regionie i jego kulturze. Tak jak podkreślił w swojej teorii społeczno-konstruktywistycznej L. Wygotski, elementy kultury są jednocześnie elementami społecznymi. Sposób identyfikacji osób badanych z kulturą Mazur ma wymiar społeczny, ponieważ zdaniem badacza kultura jest produktem życia społecznego i społecznej działalności człowieka. Ta perspektywa postrzegania kultury regionu również pojawiała się w wypowiedziach rozmówców, którzy widzieli w niej niejako narzędzie wykorzystywane w relacjach i zjawiskach społecznych. A to z kolei związane jest z funkcją interioryzacji, która wyraża się m.in. w sposobie postrzegania siebie, jako jednostki z perspektywy tego, co stanowi dla społeczeństwa.

Pojawiające się w wypowiedziach rozmówców poczucie odpowiedzialności za wspólne dobro, chęć jego pielęgnacji oraz kształtowania przyszłości regionu świadczy także o silnym poczuciu przynależności do regionu w kontekście społecznym i kulturowym („Wiem, że to zabrzmi zbyt patetycznie, ale uważam, że każdy mieszkaniec Mazur obecny i przyszły jest odpowiedzialny za dobro tego regionu. Jeżeli ktoś decyduje się tu zamieszkać, to powinien poznać, docenić i chronić te walory, z których słyną Mazury”[1084]). Nawiązując do pojęcia przeżyć zdefiniowanych przez L. Wygotskiego, jako stosunek osobowości do środowiska, osoby badane w swoich wypowiedziach często podkreślały ich pozytywny stosunek do regionu i jego kultury, zaznaczając, że życie na Mazurach miało wpływ na proces kształtowania ich osobowości. Te regionalne elementy kulturowe miały dla nich znaczenie i wartość, co z kolei oddziaływało na ich poczucie przynależności do regionu i ich identyfikacją z nim.

Inna ważna kwestia poruszona w wywiadach dotyczyła kształtowania regionalnej kultury. Zdaniem M. Suświłło inkulturacja regionalna oznacza naturalny proces przyswajania kultury regionalnej poprzez aktywną postawę człowieka jako członka danej społeczności. To wchodzenie w kulturę regionalną związane jest z wnoszeniem w nią własnych elementów kulturowych, wzbogacaniem jej i kształtowaniem. Na ten aspekt rozmówcy również zwracali uwagę w swoich wypowiedziach („A co do dawnej kultury mazurskiej, wie Pani, uwielbiam ją odkrywać, poznawać, smakować, słuchać i podziwiać. Trochę z niej uszczknę, trochę pozmieniam, trochę dodam coś od siebie”[1085]), podkreślając, że proces wzrastania w kulturę ma wpływ na kształtowanie ich osobowości („Zresztą życie na Mazurach ukształtowało i chyba dalej kształtuje moją osobowość. Jako człowieka otwartego i postrzegającego Mazury jako dom dla wszystkich”[1086]).

[1084] Wypowiedź badanej nr 5…
[1085] Wypowiedź badanej nr 8…
[1086] Wypowiedź badanego nr 10…

Tabela 6. Elementy kształtujące odczuwaną przez badanych przynależność do regionu i jego kultury

Osoba badana	Poczucie przynależności do regionu i jego kultury	Fragment wypowiedzi osoby badanej
Osoba badana nr 1	Historia i kultura Mazur	„A ja teraz czuję się Mazurką, w tym nowym wydaniu i boli mnie to jak widzę, jak Mazury są przez turystów traktowane. A one mają przecież taką bogatą historię, a jakie dziedzictwo kulturowe”
Osoba badana nr 2	Miejsce urodzenia i codziennego życia	„Czy mam poczucie, że przynależę do Mazur? Myślę, że tak. Jestem z tego pokolenia, które już tutaj się urodziło, więc jest to moje miejsce. Nie znam innego.
Osoba badana nr 3	Więzi rodzinne	„Jak czuję, że przynależę do regionu i jego kultury? Tu jest mój dom rodzinny, moja rodzina…Tak, identyfikuję się z Mazurami i z moją miejscowością, w której mieszkam z rodziną”
Osoba badana nr 4	Poczucie odpowiedzialności za przyszłość Mazur	„Noszę w sobie poczucie odpowiedzialności i troski za przyszłość Mazur. Czuję się silnie związana z Mazurami, więc te problemy, które obecnie dotykają ten region, to jakby i mnie dotykały”
Osoba badana nr 5	Poczucie odpowiedzialności za dobro Mazur	„Wiem, że to zabrzmi zbyt patetycznie, ale uważam, że każdy mieszkaniec Mazur obecny i przyszły jest odpowiedzialny za dobro tego regionu”
Osoba badana nr 6	Historia rodziny	„Myślę, że to zapoczątkowało moje zainteresowanie losami rodzinnymi i poszukiwaniem historii przodków, która związana jest z Mazurami. Nie sposób poznawać historię rodziny bez kontekstu historii regionu”

Osoba badana nr 7	Więzi rodzinne	„Żyjąc ponownie od pewnego czasu w tym mieście stwierdzam, że moją główną przynależnością do regionu są członkowie rodziny, a konkretniej chęć podtrzymania bliskiego kontaktu z nimi”
Osoba badana nr 8	Miejsce urodzenia i codziennego życia	„Urodziłam się na Mazurach, dorastałam na Mazurach i mieszkam tu na co dzień. Mazury tak mocno we mnie wniknęły, że mogę z całą pewnością stwierdzić, że czuję, że przynależę i identyfikuję się z tym regionem”
Osoba badana nr 9	Chęć przynależności do społeczności lokalnej/regionalnej	„Chyba każdy człowiek chce poczuć się częścią większej całości. A czy się identyfikuję z Mazurami? Myślę, że tak”
Osoba badana nr 10	Regionalna kultura	„Będąc mieszkańcem Giżycka od 1982 roku wrosłem intelektualnie i kulturowo, stając się Mazurem”

Źródło: Opracowanie własne na podstawie uzyskanych wypowiedzi osób badanych

W tabeli nr 6 przedstawiono te elementy, które stanowiły podstawę odczuwanej przez badanych ich przynależności do regionu i kultury. Do nich należą więzi rodzinne, region jako miejsce urodzenia i codziennego życia, czy też historia i kultura Mazur. Osoby badane wskazywały także na chęć przynależności do społeczności lokalnej/regionalnej i poczucie odpowiedzialności za dobro i przyszłość regionu jako te elementy, które kształtują ich przynależność do regionu oraz jego kultury. Nie ma jednego wspólnego wymiaru odczuwania przez rozmówców ich przynależności do regionu, ale każdy z badanych intersubiektywnie postrzega znaczenie Mazur w procesie kształtowania poczucia przynależności i identyfikacji z regionem, opierającego się na zróżnicowanych fundamentach.

3.2.3 Ocena przydatności pozaszkolnej edukacji regionalnej z perspektywy tożsamości regionalnej w opinii osób badanych

Podczas rozmów z uczestnikami działań edukacyjnych poruszono kwestie dotyczące oceny przydatności pozaszkolnej edukacji regionalnej z perspektywy ich tożsamości regionalnej. W tym celu zadano następujące pytanie: **W jaki sposób Pan/Pani ocenia przydatność pozaszkolnej edukacji regionalnej z perspektywy odczuwanej przez Pana/Panią tożsamości regionalnej?** Podczas edukacyjnego wydarzenia „Lato w Muzeum. Wtorki na Kolejce" wszyscy rozmówcy w swoich wypowiedziach dokonali pozytywnej oceny przydatności tego typu działań, podkreślając jednocześnie swoje silnie poczucie przynależności do regionu:

> „Osobiście jestem jak najbardziej za prowadzeniem pozaszkolnej edukacji regionalnej. Czuję się bardzo związana z Mazurami i powiem Pani, że czuję się Mazurką i dlatego też uważam, że należy prowadzić takie działania, jak te dzisiejsze. A dlaczego? Bo to integruje i uczy, nie wiem, może też takiej odpowiedzialności za przyszłe losy regionu. Różnie to może być. Ale też dzięki takim wydarzeniom dzieci zaczynają inaczej patrzeć na swoją miejscowość i ogólnie Mazury. Że mają swoją historię, kulturę. A to sprawia, że człowiek ma swoje miejsce na ziemi"[1087].

Rozmówczyni podzieliła się swoimi spostrzeżeniami w postaci zalet pozaszkolnej edukacji regionalnej w kształtowaniu tożsamości regionalnej od najmłodszych lat. Jej zdaniem to podczas edukacyjnych inicjatyw organizowanych przez pozaszkolne instytucje możliwa jest integracja i aktywizacja mieszkańców Mazur, a także tworzenie więzi z regionem, których jednym z fundamentów jest poczucie odpowiedzialności za przyszłość Mazur.

[1087] Wypowiedź badanej nr 1…

Następna osoba badana wyraziła zasadność realizacji pozaszkolnej edukacji regionalnej, zwracając uwagę na wykorzystanie w niej zarówno Internetu, jak i tradycyjnych metod:

> „Uważam, że warto rozwijać pozaszkolną edukację regionalną np. coraz częściej ludzie korzystają z Internetu, aktualizowanych wiadomości, którymi przekazują sobie istotne rzeczy dotyczące regionu, ale warto podtrzymać też tradycyjne metody pozaszkolnej edukacji regionalnej, ponieważ część z nich jest wartościowa tylko dlatego, że mówi się o nich w domu, najbliższym otoczeniu, wśród znajomych, a także jest dostępna dla każdego. To podtrzymuje i pogłębia więzi z regionem. Dla mnie jest to bardzo ważna kwestia"[1088].

W uzyskanych wypowiedziach pojawiały się uzasadnienia pozaszkolnej edukacji regionalnej w postaci porównania jej do drogi, prowadzącej do lepszego poznania samego siebie, także z perspektywy tożsamości regionalnej:

> „Jaką ja mam postawę? Zawsze staram się uczestniczyć w edukacyjnych zajęciach lub spotkaniach organizowanych przez tutejsze muzeum. Sądzę, że są to bardzo ważne działania, dzięki którym można lepiej poznać swoją miejscowość, region. Ja dzięki nim inaczej postrzegam moje miasto. Jako miejsce ciekawe, wartościowe i w sumie ważne w moim życiu. Tak myślę, że takie wydarzenia edukacyjne sprawiają, że mogę lepiej poznać samą siebie. To taka droga, im lepiej poznaję Mazury, tym mocniej odczuwam z nimi więź"[1089].

Badana nr 3 stwierdziła, że to dzięki działaniom edukacyjnym, których tematyka związana jest z regionem, inaczej postrzega Mazury i swoją miejscowość zamieszkania („Ja dzięki nim inaczej postrzegam moje miasto. Jako miejsce ciekawe, wartościowe i w sumie ważne w moim życiu"[1090]).

Rozmówczyni nr 4 zwróciła uwagę na to, że to dzięki cyklicznym wydarzeniom realizowanych w ramach pozaszkolnej edukacji regionalnej całe rodziny mogą w inny sposób lepiej poznać historię i kulturę Mazur oraz swojej miejscowości:

> „Rodzinnie uczestniczymy w takich wydarzeniach. A dlaczego? Bo uważam, że ważne jest kształtowanie w dzieciach od najmłodszych lat ich postaw wobec miejscowości, regionu. W szkole tego się nie nauczą. Z chęcią uczestniczymy w akcjach edukacyjnych organizowanych przez Muzeum. Sami też opowiadamy dzieciom o historii naszej rodziny, która była trudna i ciężka. Aby pamięć o tym nie zaginęła. Kto będzie o tym pamiętał, jak nie nasze dzieci? I kto będzie dbał o

[1088] Wypowiedź badanego nr 2…
[1089] Wypowiedź badanej nr 3…
[1090] Ibidem.

przyszłość regionu? Dlatego uważam, że jak to Pani stwierdziła, pozaszkolna edukacja regionalna jest bardzo ważna, ponieważ to także od niej zależy przyszłość Mazur, czy tego miasta”[1091].

Osoba badana dokonała pozytywnej oceny przydatności pozaszkolnej edukacji regionalnej, podkreślając jej ważną rolę w kształtowaniu od najmłodszych lat postaw wobec regionu. To poprzez środowisko rodzinne oraz działania edukacyjne prowadzone przez pozaszkolne instytucje możliwe jest kształtowanie tożsamości regionalnej, której fundamentem jest troska o teraźniejszość i przyszłość Mazur.

Kolejna osoba badana nr 5 wskazuje w swojej wypowiedzi na pozytywne aspekty pozaszkolnej edukacji regionalnej, jakim jest integracja mieszkańców oraz możliwość międzypokoleniowego uczestnictwa w tego typu inicjatywach edukacyjnych:

„Te koleje, wspaniałe, prawda? To nasze dziedzictwo kulturowe, nasze dobro. Moim zdaniem, taka forma edukacji bardziej przemawia i trafia do odbiorców, gdy razem z rodzinami, dziećmi, wnukami mogą w czymś ciekawym uczestniczyć. To także okazja do powspominania, poopowiadania o historii rodziny. To wzmacnia. Człowiek ma wtedy poczucie, że żyje we właściwym miejscu. To taka forma patriotyzmu. Mieszkańcy nie wyobrażają sobie zaprzestania organizacji takich wydarzeń, jak dzisiejsze. To taka mała tradycja, perełka”[1092].

Pozaszkolna edukacja regionalna przyczynia się do wzmacniania więzi rodzinnych i poznawania własnych źródeł. Rozmówczyni zauważyła, że ma to charakter patriotyczny i wzmacniający proces zakorzenienia się „we właściwym miejscu”, jakim są Mazury.

Rozmówczyni nr 6 z entuzjazmem zwróciła uwagę na przydatność pozaszkolnej edukacji regionalnej w kształtowaniu postaw i więzi uczestników z Mazurami, szczególnie młodych osób:

"Uważam, że taka edukacja jest bardzo ważna i według mnie każda miejscowość, czy to większa, lub mniejsza powinna dbać o kształtowanie tej tożsamości regionalnej swoich mieszkańców, szczególnie tych młodych. Dzięki temu dzieci i młodzież może poznać regionalną i lokalną historię i wtedy może pojawiłaby się także chęć zadbania o tę regionalną kulturę np. dawne cmentarze, lub inne ważne miejsca. Czuję się mocno związana z moją miejscowością i dlatego chciałabym, aby nasza młodzież poczuła te więzi z regionem. Dzięki temu może za kilkanaście, kilkadziesiąt lat te wioski dalej będą tętnić życiem. To smutne jak wiele miejsc jest opuszczonych i zapomnianych”[1093].

[1091] Wypowiedź badanej nr 4…
[1092] Wypowiedź badanej nr 5…
[1093] Wypowiedź badanej nr 6…

Zdaniem badanej pozaszkolna edukacja regionalna może przyczynić się do pojawienia się u młodych osób chęci dbania o regionalną kulturę i zmniejszenia się ilości mieszkańców Mazur, opuszczających swoje rodzinne miejscowości.

Badany nr 7 w swojej wypowiedzi także podkreślił rolę pozaszkolnej edukacji regionalnej w kształtowaniu postaw młodych osób i ich tożsamości regionalnej:

> „Sądzę, że taki rodzaj edukacji jest potrzebny, zwłaszcza dzisiaj. Osoby młode, które mają stały dostęp do Internetu inaczej patrzą na świat, może bardziej globalnie. Ale jak rozmawiam z młodzieżą, to widzę, że się interesują historią tych ziem. Oni już patrzą na pewne kwestie historyczne z innej perspektywy. Dlatego myślę, że dobrym kierunkiem jest uwzględnienie obecnych zjawisk społecznych, kulturowych, politycznych w tej właśnie pozaszkolnej edukacji regionalnej. Aby tworzyć przestrzeń do dialogu, rozmawiania, dyskutowania, szczególnie z młodymi osobami. Wiele mazurskich miejscowości powoli się wyludnia, młodzi uciekają za pracą i może te silne więzi z regionem przyczyniłyby się do tego, że choć jakaś część ich by wróciła na Mazury. Szkoda patrzeć, jak wiele terenów jest przejmowanych przez turystów, którzy tu przecież cały rok nie mieszkają i więc może nie mają też potrzeby budowania społeczności”[1094].

Rozmówca zauważył, że we współczesnych czasach osoby młode „inaczej patrzą na świat, może bardziej globalnie”[1095] i pozaszkolna edukacja regionalna poruszać aktualne zagadnienia, dotyczące regionu np. społeczne, kulturowe, polityczne. Osoba badana dostrzega ważną rolę tej edukacji w tworzeniu przestrzeni otwartej na dialog z młodymi mieszkańcami Mazur, co może mieć wpływ na przyszłość tego regionu.

Podczas drugiego wydarzenia artystyczno-edukacyjnego, jakim był koncert artystki Moniki Wierzbickiej, badani także pozytywnie ocenili przydatność pozaszkolnej edukacji regionalnej, którą postrzegano z perspektywy ich tożsamości regionalnej. Zdaniem badanej nr 8:

> „Jestem wielką fanką i miłośniczką takich działań edukacyjnych. Od urodzenia mieszkam w niedalekiej okolicy i zauważam, że coraz więcej osób interesuje się wydarzeniami, które są organizowane przez Muzeum. I powiem, że to nie tylko wieloletni mieszkańcy, ale także te nowe osoby, które decydują się na zakup na Mazurach ziemi lub domu. Może chcą lepiej poznać regionalną historię i kulturę? Jednym słowem, interesują się tym. I bardzo dobrze. Sama czuję się Mazurką, więc jestem dumna z tego i chciałabym, aby w każdej miejscowości prowadzono taką

[1094] Wypowiedź badanego nr 7…
[1095] Ibidem.

edukację, która przybliżałaby wiedzę o Mazurach lub też poszczególnych miejscowości”[1096].

W powyższej wypowiedzi osoba badana podkreśliła znaczenie pozaszkolnej edukacji regionalnej w kształtowaniu postaw uczestników, którzy od niedawna zamieszkują Mazury. Takie przedsięwzięcia podejmowane przez lokalne instytucje kulturowe przyczyniają się do wchodzenia w kulturę regionalną tych osób, które zdecydowały się na zamieszkanie na Mazurach. O żywym zainteresowaniu działaniami edukacyjnymi prowadzonymi przez tę Instytucję wspomniał także przedstawiciel Muzeum im. Michała Kajki w Ogródku:

„Ci ludzie są mocno zainteresowani, bo na przykład na spotkania, które my tu organizujemy przychodzą tłumnie. Ale to są ludzie, którzy nie mają tutaj korzeni, więc dopiero je zapuszczają”[1097].

Przydatność regionalnych inicjatyw, które łączą ze sobą artystyczną i edukacyjną stronę, została także pozytywnie oceniona przez rozmówczynię nr 9, według której tożsamość regionalna jest kształtowana poprzez pozaszkolną edukację regionalną:

„Moim zdaniem taka pozaszkolna edukacja regionalna, jak tutaj, jest ważnym elementem i uzupełnieniem propagowania i pielęgnowania tego wszystkiego co pogłębia naszą tożsamość z regionem. Czyli jego kulturą i pięknem zawartym w szeroko pojętej kulturze. A dla mnie to kultura zawarta w słowie, pieśni i muzyce”[1098].

W uzyskanych wypowiedzi badanego nr 10 pojawiły się kwestie, które świadczą o procesie zanurzania się jego w kulturę regionalną, zachodzącą dzięki uczestniczeniu w pozaszkolnej edukacji regionalnej:

„Na Mazurach w sumie mieszkam od dawna, od kilkudziesięciu lat. Ale każdego dnia się nimi zachwycam. Przyjechałem całkowicie z innej części Polski, więc dla mnie to wszystko było nowe, ciekawe i takie inspirujące. Może trochę inaczej patrzę na Mazury, inni troszkę się ze mnie z tego śmieją, ale ja dzięki takim wydarzeniom, jak te dzisiejsze, to mam wrażenie, że zanurzam się w tej mazurskiej kulturze. Choć nie wiem, czy to dobre określenie. Może w tej wielokulturowości. Dzisiejszą kulturę Mazur tworzy tak wiele zróżnicowanych kultur. Dlatego sądzę, że im więcej takich wydarzeń edukacyjnych, spotkań, działań, warsztatów, konferencji, to tym lepiej dla nas, jako mieszkańców i także tych osób przyjezdnych”[1099].

[1096] Wypowiedź badanej nr 8…
[1097] Wypowiedź przedstawiciela Muzeum im. Michała Kajki w Ogródku…
[1098] Wypowiedź badanej nr 9…
[1099] Wypowiedź badanego nr 10…

Wszyscy badani pozytywnie ocenili przydatność pozaszkolnej edukacji regionalnej postrzeganej przez pryzmat własnej tożsamości regionalnej. Rozmówcy podkreślali te aspekty pozaszkolnej edukacji regionalnej, które ich zdaniem były istotne w m.in. kształtowaniu więzi mieszkańców z regionem, szczególnie młodych osób („Dzięki temu dzieci i młodzież może poznać regionalną i lokalną historię i wtedy może pojawiłaby się także chęć zadbania o tę regionalną kulturę np. dawne cmentarze, lub inne ważne miejsca”[1100]). To w działaniach edukacyjnych osoby badane dostrzegały możliwość zanurzenia się uczestników w kulturze regionalnej („[…] ale ja dzięki takim wydarzeniom, jak te dzisiejsze, to mam wrażenie, że zanurzam się w tej mazurskiej kulturze”[1101]), która ich zdaniem wymaga ochrony i pielęgnacji („Moim zdaniem taka pozaszkolna edukacja regionalna, jak tutaj, jest ważnym elementem i uzupełnieniem propagowania i pielęgnowania tego wszystkiego co pogłębia naszą tożsamość z regionem”[1102]).

Według M. Suświłło proces inkulturacji regionalnej jest związany z pozaszkolną edukacją regionalną, a rozpoczyna się on od identyfikacji uczestników z regionem jako „światem oswojonym”. Celem pozaszkolnej edukacji regionalnej jest kształtowanie szacunku do dziedzictwa kulturowego, zarówno w sferze materialnej, jak i niematerialnej, przyczyniając się do tzw. zapuszczenia korzeni. Zatem poprzez pozaszkolne inicjatywy i działania edukacyjne możliwe jest nie tylko zdobycie wiedzy o regionie, ale przede wszystkim kształtowanie postaw wobec regionu jako „świata oswojonego” lub „świata oswajanego”. Pozaszkolna edukacja regionalna umożliwia spojrzenie na Mazury z wielu perspektyw czasowych i kulturowych, co z kolei ma wpływ na zrozumienie przeszłości, teraźniejszości i na kreowanie wizji przyszłości regionu. Pozaszkolna edukacja regionalna jest także drogą do wprowadzenia dziecka w kulturę regionu, stanowiąc ważny etap w rozwijaniu postaw, wyróżniających się otwartością wobec drugiego człowieka oraz innych, odmiennych kultur. Przedsięwzięcia edukacyjne skupione wokół określonej tematyki regionalnej przyczyniają się do zaistnienia wspólnego zaangażowania, którego podstawą według H. R. Schaffera jest kontakt między uczestnikami i wspólne działanie wobec niego, co może prowadzić do pojawienia się chęci potrzeby pielęgnacji regionalnej kultury („Dzięki temu dzieci i młodzież może poznać regionalną i lokalną historię i wtedy może pojawiłaby się także chęć zadbania o tę regionalną kulturę np. dawne cmentarze, lub inne ważne miejsca”[1103]).

[1100] Wypowiedź badanej nr 6…
[1101] Wypowiedź badanego nr 10…
[1102] Wypowiedź badanej nr 9…
[1103] Wypowiedź badanej nr 6…

Uczestnictwo w tego typu wydarzeniach edukacyjnych przyczynia się zdaniem J. Nikitorowicza do nabywania kompetencji w zakresie rozpoznawania i nabywania takich identyfikatorów, które tworzą zespół pewnych cech społeczno-kulturowych, umożliwiających identyfikację z daną społecznością i w szerszym zakresie – z regionem. Proces uczenia się w ramach uczestniczenia w pozaszkolnej edukacji regionalnej opiera się na oddziaływaniach o charakterze socjalizacyjno-wychowawczym, które rzutują na tworzenie się więzi i relacji z tym co regionalne, a więc społeczne i kulturowe. To poprzez nawiązywanie relacji społecznych i interakcji możliwe jest przekazanie kultury regionalnej, szczególnie jeżeli ma to miejsce w kontakcie międzypokoleniowym, jak to zauważyła rozmówczyni nr 5 („Moim zdaniem, taka forma edukacji bardziej przemawia i trafia do odbiorców, gdy razem z rodzinami, dziećmi, wnukami mogą w czymś ciekawym uczestniczyć. To także okazja do powspominania, poopowiadania o historii rodziny. To wzmacnia”[1104]). Osoby badane w swoich wypowiedziach podkreślały zalety pozaszkolnej edukacji regionalnej, która ich zdaniem może przyczynić się do wzmacniania więzi osób młodych z regionem, kształtując w nich poczucie odpowiedzialności za jego przyszłość („Uważam, że taka edukacja jest bardzo ważna i według mnie każda miejscowość, czy to większa, lub mniejsza powinna dbać o kształtowanie tej tożsamości regionalnej swoich mieszkańców, szczególnie tych młodych. Dzięki temu dzieci i młodzież może poznać regionalną i lokalną historię i wtedy może pojawiłaby się także chęć zadbania o tę regionalną kulturę”)[1105]. Jednakże jak stwierdził rozmówca nr 7, ważne jest, aby pozaszkolna edukacja regionalna obejmowała te procesy i zjawiska, które są bliskie i znane dla młodych osób („Uważam, że taka edukacja jest bardzo ważna i według mnie każda miejscowość, czy to większa, lub mniejsza powinna dbać o kształtowanie tej tożsamości regionalnej swoich mieszkańców, szczególnie tych młodych. Dzięki temu dzieci i młodzież może poznać regionalną i lokalną historię i wtedy może pojawiłaby się także chęć zadbania o tę regionalną kulturę”)[1106].

Pozaszkolna edukacja regionalna nie tylko jest sposobem przekazania treści, dotyczących regionu, ale także przyczynia się do stworzenia przestrzeni, w której to może zostać zainicjowany dialog. Według J. Nikitorowicza jednym z warunków realizacji edukacji regionalnej jest przyjęcie otwartej postawy na różnorodność i odmienność, na co zwróciła uwagę jedna z osób badanych („Aby tworzyć przestrzeń do dialogu, rozmawiania,

[1104] Wypowiedź badanej nr 5…
[1105] Wypowiedź badanej nr 6…
[1106] Wypowiedź badanego nr 7…

dyskutowania, szczególnie z młodymi osobami”[1107]). To poprzez spotkanie na symbolicznym pograniczu w ramach pozaszkolnej edukacji regionalnej m.in. z wielokulturowością Mazur możliwe jest zanurzenie się w kulturze regionalnej i lepsze poznanie samego siebie („[…] ale ja dzięki takim wydarzeniom, jak te dzisiejsze, to mam wrażenie, że zanurzam się w tej mazurskiej kulturze. Choć nie wiem, czy to dobre określenie. Może w tej wielokulturowości”)[1108].

3.2.4 Sposoby uczestniczenia mieszkańców regionu w działaniach pozaszkolnych instytucji w zakresie edukacji regionalnej

Podczas prowadzonych działań badawczych dokonano zbadania sposobów uczestniczenia mieszkańców regionu w działaniach pozaszkolnych instytucji w zakresie edukacji regionalnej. Rozmówcom zadano następujące pytanie badawcze: **Jakie jest Pana/Pani zaangażowanie w prowadzone przez pozaszkolne instytucje działania w zakresie edukacji regionalnej?**

Osoby badane zwracały uwagę na dużą frekwencję mieszkańców podczas tego typu wydarzeń, a także podkreślały osobiste zaangażowanie i zróżnicowane sposoby uczestniczenia działaniach edukacyjnych:

> „Osobiście chętnie uczestniczę z rodziną w takich wydarzeniach, jak dzisiejsze. A dlaczego? To inny, ciekawy sposób spędzenia wolnego czasu. A przy tym dzieciaki mają dużą frajdę z tych warsztatów, konkursów, czy innych zajęć. To dla nich prawdziwie przeżycie. I przy okazji zdobywają wiedzę o regionie, czyli o jego historii, kulturze. Mam wrażenie, że z roku na rok jest coraz więcej osób chętnych do wzięcia udziału, oczywiście nie licząc turystów. A w jaki sposób uczestniczę? Zazwyczaj, chętnie biorę z rodziną udział w warsztatach, ale także lubię pójść na regionalne spotkania historyczne, np. połączone z pokazem filmowym. Dlatego też cały czas śledzę profil na facebooku tego muzeum”[1109].

Z racji tego, że pozaszkolna edukacja regionalna Muzeum wyróżnia się zróżnicowaniem form i tematyki, to rozmówcy mają możliwość wzięcia udziału w wielu interesujących inicjatywach edukacyjnych. Osoba badana nr 2 aktywnie bierze udział w wydarzeniach edukacyjnych prowadzonych przez Muzeum, podkreślając jednocześnie w swojej wypowiedzi liczną frekwencję uczestników:

[1107] Ibidem.
[1108] Wypowiedź badanego nr 10…
[1109] Wypowiedź badanej nr 1…

„Wielu mieszkańców uczestniczy w organizowanych przez Muzeum wydarzeniach. I wiem, że także wiele osób przyjeżdża na nie z innych miejscowości. Po sezonie letnim ruch turystyczny praktycznie zamiera, ale w przypadku tych wydarzeń, to frekwencja lokalnych osób dopisuje. Sam chętnie biorę w nich udział i widzę, jak dużo osób jest nimi zainteresowana. Często całe rodziny przychodzą na spotkania lub też na takie cykliczne wydarzenia organizowane np. podczas ferii zimowych. I Muzeum organizuje rodzinne warsztaty świąteczne, czy też publikuje stworzone przez siebie filmy edukacyjne o regionalnej tematyce. Chyba coraz więcej osób zaczyna interesować się regionalnymi tematami, więc to jest dobry sposób na przekazywanie tej wiedzy”[1110].

Podczas tego wydarzenia zaobserwowano duże zaangażowanie osób, biorących udział w poszczególnych inicjatywach edukacyjnych. W ramach spotkania dostępne były stoiska edukacyjne, oferujące możliwość wzięcia udziału np. w warsztatach z czerpania papieru, druku na zabytkowej prasie, czy też pisania gęsim piórem. Wśród nich przeważały rodziny z dziećmi, które miały możliwość spróbowania swoich sił w warsztatach artystycznych, np. związanych z dawnym rzemiosłem. Z wielką chęcią obserwowano także pokazy walk rycerskich oraz uczestniczono w oprowadzaniu z przewodnikiem po muzealnych wystawach, które mieściły się w wewnątrz dawnych ełckich pociągów, wchodzących w skład zabytkowego taboru Ełckiej Kolei Wąskotorowej. Ten rodzinny charakter inicjatyw edukacyjnych został poruszony przez rozmówczynię nr 3:

„Staram się jak najczęściej brać udział w takich przedsięwzięciach edukacyjnych i oczywiście, razem z dziećmi, a nawet dziadkami. W domu, podczas pandemii, kiedy niemożliwe było osobiste uczestniczenie w wydarzeniach organizowanych przez Muzeum, to braliśmy udział w spotkaniach online. Nasze najmłodsze dzieci słuchały na Youtube bajek regionalnych, które zostały nagrane przez Muzeum i myślę, że to świetna forma edukacji. W okresie letnim, to wiadomo, że zawsze uczestniczymy razem w takich wydarzeniach jak Wtorki na Kolejce. Dzieci są zachwycone możliwością zobaczenia, jak wyglądają dawne pociągi, które wchodziły w skład ełckich kolei. W sumie, to w każdy lipcowy wtorek bierzemy udział w nich. Dobrze, że Muzeum organizuje takie bezpłatne wydarzenia, w których każdy może wziąć udział”[1111].

[1110] Wypowiedź badanego nr 2…
[1111] Wypowiedź badanej nr 3…

Powyższa wypowiedź badanej świadczy o jej chęci uczestniczenia w pozaszkolnej edukacji regionalnej. Istotnym aspektem jest to, że w tych działaniach edukacyjnych biorą udział dzieci, które poprzez różne formy edukacji mogą zdobyć wiedzę o regionie.

Kolejna badana nr 4 przyjmuje aktywną postawę wobec pozaszkolnej edukacji regionalnej i z chęcią bierze w nich udział:

> „Z wielką uwagą śledzę i obserwuję działania naszego muzeum w kwestii edukacji mieszkańców. I powiem, że jestem bardzo dumna i zachwycona ofertą inicjatyw edukacyjnych, które w różny sposób przekazują wiedzę historyczną oraz kulturową o regionie. I są spotkania muzealne, i spektakle historyczne, i koncerty, i warsztaty edukacyjne, plastyczne, i lekcje muzealne. A w lato wycieczki do Sypitek. Coś cudownego i zachwycającego. Bardzo dużo osób uczestniczy w takich działaniach i szczerze mówiąc, bardzo dobrze. Dzięki temu nie sposób się nudzić w tym mieście. A i każdy może dowiedzieć się czegoś nowego o historii Ełku i regionu”[1112].

Rozmówczyni nr 5 aktywnie uczestniczy w inicjatywach edukacyjnych organizowanych przez Muzeum:

> „Nie jestem z Ełku, ale często tutaj przyjeżdżam. Więc mam niejako porównanie do mojej miejscowości w kwestii organizacji takich wydarzeń, jak te. I jak widać, jest bardzo dużo osób, więc takie działania mają sens. Słyszałam przed chwilą, jak dzieci były zachwycone możliwością wejścia do pociągu lub pokazami rycerskimi. Sama wzięłam udział w wspólnym zwiedzaniu z przewodnikiem i byłam zaskoczona historią ełckiego skarbu. Według mnie, oby jak najwięcej było takich wydarzeń, integrujących ze sobą pokolenia, mieszkańców i osoby przyjezdne”[1113].

Osoba badana podkreśliła integrującą rolę pozaszkolnej edukacji regionalnej oraz jej zróżnicowane formy, z których mogą skorzystać zarówno dzieci, jak i osoby dorosłe. Dzięki temu tego typu przedsięwzięcia cieszą się dużą popularnością.

Badana nr 6 na podstawie własnego uczestnictwa w tego typu wydarzeniach zaobserwował nimi duże zainteresowanie mieszkańców:

> „Stwierdzam, że na przykładzie moich spostrzeżeń, to organizacja w Ełku wydarzeń edukacyjnych ma się nieźle. Myślę, że tutaj mieszkańcy mają taki wrodzony pęd do okazywania przywiązania i miłości do tego, co było za czasów ich rodziców i dziadków. Może dlatego, że nie chcą i boją się zatracić tę więź, która ich zespala i łączy, więc może dlatego tak licznie biorą udział w takich wydarzeniach. A jest to właśnie kultywowanie obyczajów i tradycji w ramach tej edukacji. To dobrze.

[1112] Wypowiedź badanej nr 4…
[1113] Wypowiedź badanej nr 5…

> Mieszkam na Mazurach, często tu przyjeżdżam i przy okazji wzięłam udział w tym wydarzeniu. Niestety, ale w mojej miejscowości mogłoby być lepiej, jeżeli chodzi o regionalną edukację”[1114].

Zdaniem rozmówczyni to odczuwana przez mieszkańców potrzeba dbania o kulturę regionu jest jedną z przyczyn ich aktywnego uczestnictwa w pozaszkolnej edukacji regionalnej realizowanej przez miejscowe instytucje kulturowe.

Według rozmówcy nr 7 to dzięki wzięciu udziału w pozaszkolnej edukacji regionalnej może lepiej poznać swoją miejscowość i region, co ma także wpływ na sposób postrzegania kwestii historycznych i kulturowych Mazur:

> „Jeżeli mam czas i chęci, to uczestniczę w takich wydarzeniach, jak te. Głównie z ciekawości, ponieważ ostatnio zacząłem mocniej interesować się historią Mazur. To wstyd, że nawet nie wiedziałem o ważnych wydarzeniach i jak ktoś do mnie przyjeżdżał i zadawał pytania o historię Giżycka lub regionu, to nie wiedziałem co odpowiedzieć. A tak, to mogę przy okazji takich wydarzeń, zaprosić znajomych na zwiedzanie, szczególnie że jest to bardzo ciekawe i pouczające. Na co dzień staram się sprawdzać ofertę lokalnych wydarzeń muzealnych i jeżeli będzie coś, co mnie interesuje, to zazwyczaj w tym uczestniczę. Zauważyłem także, że wiele osób bierze w nich udział i myślę, że to świadczy o tym, że dużo ludzi się interesuje historią Mazur, szczególnie, że Muzeum przedstawia pewne kwestie historyczne z różnych punktów widzenia. I to mi się bardzo podoba”[1115].

Po dokonaniu analizy zgromadzonych wypowiedzi można stwierdzić, że osoby badane z chęcią i zaangażowaniem uczestniczą w wydarzeniach edukacyjnych organizowanych przez Muzeum. To dzięki szerokiej oraz zróżnicowanej ofercie inicjatyw o charakterze edukacyjnym każda grupa wiekowa może wziąć w nich udział w zależności od tematyki lub formy. Ważnym elementem jest to, że skierowane są do rodzin z dziećmi, dzięki czemu może zaistnieć przekaz międzypokoleniowy, opierający się na integracji, aktywizacji i zaspokajaniu potrzeb edukacyjnych mieszkańców w zakresie pozaszkolnej edukacji regionalnej.

Podczas obserwacji wydarzenia zorganizowanego przez Muzeum im. Michała Kajki w Ogródku osoba badana nr 8 podkreśliła w swojej wypowiedzi, że z chęcią bierze w nich udział w celu lepszego i głębszego poznania historii i kultury Mazur:

> „Z wielką chęcią uczestniczę w takich wydarzeniach. To prawdziwa uczta dla zmysłów. I przy okazji mogę również wiele dowiedzieć się o poezji mazurskiej. Ona wciąż mnie zaskakuje, zwłaszcza w takich aranżacjach jak ta dzisiejsza. Dużo

[1114] Wypowiedź badanej nr 7…
[1115] Wypowiedź badanego nr 7…

czytam o poezji mazurskiej, staram się brać udział w takich działaniach, które są związane z tą tematyką. Raczej jest to dość niszowy temat, ale widzę, że jest coraz większe zainteresowanie odkrywaniem dawnej poezji mazurskiej. I bardzo dobrze. Sztuka i twórczość powinny łączyć, a nie dzielić. A sądzę, że ta poezja mazurska stoi ponad takimi podziałami i cóż, trafia także do współczesnego odbiorcy, zwłaszcza tego, który kocha Mazury. Tak jak ja"[1116].

Dzięki działaniom edukacyjnym prowadzonym przez Muzeum uczestnicy mają możliwość spojrzenia na dawną kulturę mazurską z wielu perspektyw, dzięki czemu kreowana jest przestrzeń do zainicjowania dialogu ponad podziałami np. narodowymi. Na to zwróciła uwagę rozmówczyni nr 9:

„Z żywym zainteresowaniem śledzę i uczestniczę w wydarzeniach i innych działaniach edukacyjnych organizowanych przez Muzeum np. konkursu poetyckiego, w którym jak zauważyłam, jest coraz więcej zgłoszeń. A więc to działa, i dawna poezja mazurska staje się czymś rozpoznawalnym. Osobiście dla mnie ci poeci mazurscy są tak samo ważni jak polscy poeci, a ich poezja jest wręcz niesamowita. Podczas takich działań, jak te można również porozmawiać i wymienić swoje spostrzeżenia na jej temat. A to bardzo ważne, ponieważ dzięki temu odchodzą na dalszy plan jakieś animozje, podziały i próby zaszufladkowania. To prawdziwa regionalna sztuka, która w wyjątkowy sposób przemawia do odbiorców. I nieważne skąd jest, lub jakiej jest narodowości"[1117].

Wśród zgormadzonych wypowiedzi pojawiały się także te, które dotyczyły zaangażowania mieszkańców w uczestniczeniu w pozaszkolnej edukacji regionalnej w innych miejscowościach, niż w tej której miało miejsce obserwowane wydarzenie:

„Staram się uczestniczyć w inicjatywach edukacyjnych, które przekazują wiedzę o regionie, o jego historii i kulturze. Sam jestem z Giżycka i mogę stwierdzić, że w Giżycku funkcjonują np. różne stowarzyszenia wspierające pozaszkolną edukację regionalną. Lokalni przedsiębiorcy promują atrakcje turystycznie swoich obiektów w katalogach turystycznych biur podróży, a także poprzez informacje historyczne związane z ich lokalizacją oraz gośćmi jacy ich odwiedzają. Lokalni youtuberzy nagrywają filmy o Giżycku, relacjonują różne wydarzenia. Warto byłoby też nie zapominać o tym, co kiedyś było w Giżycku. To taka duma, że jest się z Mazur, że jest się Mazurem"[1118].

[1116] Wypowiedź badanej nr 8…
[1117] Wypowiedź badanej nr 9…
[1118] Wypowiedź badanego nr 10...

Analiza zgromadzonego materiału empirycznego pozwala na udzielenie odpowiedzi na postawione pytanie badawcze. Osoby badane aktywnie uczestniczą w działaniach edukacyjnych realizowanych przez pozaszkolne instytucje regionalne. To szeroka oferta inicjatyw edukacyjnych skierowanych do wszystkich grup wiekowych zachęca mieszkańców regionu do wzięcia w nich udziału. Ważne są działania skierowane do najmłodszych uczestników i młodych osób, które są okazją do rodzinnego spędzenia wolnego czasu („To inny, ciekawy sposób spędzenia wolnego czasu. A przy tym dzieciaki mają dużą frajdę z tych warsztatów, konkursów, czy innych zajęć. To dla nich prawdziwie przeżycie. I przy okazji zdobywają wiedzę o regionie, czyli o jego historii, kulturze”[1119]). Dzieci wraz z najbliższymi mogą wspólnie i aktywnie brać udział w wydarzeniach edukacyjnych, zdobywając wiedzę o regionie poprzez zabawę, która integruje i wzmacnia więzi rodzinne. Jak zauważył rozmówca nr 2 „często całe rodziny przychodzą na spotkania lub też na takie cykliczne wydarzenia organizowane np. podczas ferii zimowych. I Muzeum organizuje rodzinne warsztaty świąteczne, czy też publikuje stworzone przez siebie filmy edukacyjne o regionalnej tematyce”[1120]. Taki charakter realizacji pozaszkolnej edukacji regionalnej pozwala uczestnikom na zanurzenie się w kulturę regionalną i przekazywanie jej poprzez zachodzące interakcje międzypokoleniowe („Staram się jak najczęściej brać udział w takich przedsięwzięciach edukacyjnych i oczywiście, razem z dziećmi, a nawet dziadkami”[1121]).

Nawiązując do koncepcji L. Wygotskiego w rozwoju kulturowym dziecka istotne są dwie płaszczyzny: społeczna oraz psychologiczna, które oddziałują na proces przyswajania przez dziecko kultury. Poprzez uczestniczenie dziecka w działaniach edukacyjnych organizowanych przez pozaszkolne instytucje regionalne zachodzi uczenie się, które oznacza aktywności inter- i intrapsychiczną. W ramach kontaktu z innymi, czyli budowaniu relacji i więzi społecznych możliwe jest przekazanie oraz dziedziczenie przez osoby uczestniczące sposobów funkcjonowania w społeczeństwie, a także perspektyw postrzegania otaczające ich rzeczywistości. Zdaniem H. R. Schaffera Zdaniem aktywne uczestniczenie i zaangażowanie się w działania edukacyjne dzieci i młodzieży pozwala gromadzenia przez nich wiedzy o otaczającej ich rzeczywistości. Na drodze wzajemnego oddziaływania młodych osób z regionalnym środowiskiem społecznym możliwe jest przekazanie wiedzy o Mazurach w wyniku interakcji czynników subiektywnych i środowiskowych. Cechą charakterystyczną tych przedsięwzięć edukacyjnych jest ich sposób realizacji, który angażuje i aktywizuje

[1119] Wypowiedź badanej nr 1..
[1120] Wypowiedź badanego nr 2…
[1121] Wypowiedź badanej nr 3…

mieszkańców regionu. To z kolei pozwala na naturalne osobiste doświadczanie rzeczywistości przez najmłodszych uczestników i czerpanie o niej wiedzy. W przypadku zaistnienia tego procesu w środowisku nasyconym typowymi cechami dla regionu, jak np. podczas regionalnych inicjatyw edukacyjnych, dziecko ma możliwość kształtowania swojej postawy wobec regionu i jego kultury. Według M. Suświłło to poprzez inkulturację regionalną możliwe jest wzrośnięcie jednostki w jego kulturę, co „stanowi ważny etap w rozwijaniu jego otwartości na drugiego człowieka i na inne kultury”[1122]. Uczestnictwo w pozaszkolnej edukacji regionalnej przyczynia się do identyfikacji przez dziecko regionu jako „świata oswojonego”, kształtowania szacunku wobec regionu i jego bogactwa kulturowego oraz nabywania kompetencji kulturowych.

Badani podkreślając swoje zaangażowanie w braniu udziału w inicjatywach edukacyjnych, wyszczególniali sposoby w nich uczestniczenia, które w zależności od możliwości, miały charakter online („A w jaki sposób uczestniczę? Zazwyczaj, chętnie biorę z rodziną udział w warsztatach, ale także lubię pójść na regionalne spotkania historyczne, np. połączone z pokazem filmowym”[1123]) lub offline („W domu, podczas pandemii, kiedy niemożliwe było osobiste uczestniczenie w wydarzeniach organizowanych przez Muzeum, to braliśmy udział w spotkaniach online. Nasze najmłodsze dzieci słuchały na Youtube bajek regionalnych, które zostały nagrane przez Muzeum i myślę, że to świetna forma edukacji”[1124]). Rozmówcy także zwracali uwagę na integrujący charakter tych wydarzeń („Według mnie, oby jak najwięcej było takich wydarzeń, integrujących ze sobą pokolenia, mieszkańców i osoby przyjezdne”[1125]) oraz kształtujący postawę otwartości i tolerancji („Podczas takich działań, jak te można również porozmawiać i wymienić swoje spostrzeżenia na jej temat. A to bardzo ważne, ponieważ dzięki temu odchodzą na dalszy plan jakieś animozje, podziały i próby zaszufladkowania”[1126]).

Podczas prowadzonych badań w terenie zaobserwowano liczne zaangażowanie uczestników w obu wydarzeniach, które w zależności od tematyki i charakteru skupiało odbiorców w różnym wieku. W pierwszym wydarzeniu („Wtorki na Kolejce. Lato w Muzeum”) chętnie uczestniczyły w warsztatach edukacyjnych i innych aktywnościach rodziny z dziećmi, o czym także wspomniała jedna z rozmówczyń („Dzieci są zachwycone możliwością

[1122] M. Suświłło, *Tradycyjna kultura regionu...*
[1123] Wypowiedź badanej nr 1..
[1124] Wypowiedź badanej nr 3…
[1125] Wypowiedź badanej nr 5…
[1126] Wypowiedź badanej nr 9…

zobaczenia, jak wyglądają dawne pociągi, które wchodziły w skład ełckich kolei”[1127]) oraz osoby dorosłe, które chciały bliżej poznać historię Ełku i Mazur. Podczas koncertu Moniki Wierzbickiej w Muzeum im. Michała Kajki przeważały osoby dorosłe, wśród których były także te, które interesują się dawną poezją mazurską („Dużo czytam o poezji mazurskiej, staram się brać udział w takich działaniach, które są związane z tą tematyką. Raczej jest to dość niszowy temat, ale widzę, że jest coraz większe zainteresowanie odkrywaniem dawnej poezji mazurskiej”[1128]), lub chcą bliżej poznać Mazury przez pryzmat regionalnej kultury. Zdaniem rozmówców zaangażowanie mieszkańców regionu w pozaszkolną edukację regionalną jest zauważalne („Wielu mieszkańców uczestniczy w organizowanych przez Muzeum wydarzeniach. I wiem, że także wiele osób przyjeżdża na nie z innych miejscowości. Po sezonie letnim ruch turystyczny praktycznie zamiera, ale w przypadku tych wydarzeń, to frekwencja lokalnych osób dopisuje. Sam chętnie biorę w nich udział i widzę, jak dużo osób jest nimi zainteresowana”[1129]) i coraz większe („Z żywym zainteresowaniem śledzę i uczestniczę w wydarzeniach i innych działaniach edukacyjnych organizowanych przez Muzeum np. konkursu poetyckiego, w którym jak zauważyłam, jest coraz więcej zgłoszeń”[1130]), co świadczy o żywym zainteresowaniu i chęcią bliższego poznania historii oraz kultury Mazur.

[1127] Wypowiedź badanej nr 3…
[1128] Wypowiedź badanej nr 8…
[1129] Wypowiedź badanego nr 2…
[1130] Wypowiedź badanej nr 9…

Podsumowanie i wnioski

Niniejsza praca jest poświęcona zagadnieniu roli pozaszkolnej edukacji regionalnej w kształtowaniu tożsamości regionalnej mieszkańców Mazur. W procesie realizacji badań naukowych zostały przyjęte następujące założenia teoretyczne autorstwa Anny Izabeli Brzezińskiej, Lwa Wygotskiego, Heinza Rudolpha Schaffera, Jerzego Nikitorowicza, a także Małgorzaty Suświłło. Zgromadzony i poddany analizie badawczej materiał empiryczny przyczynił się do sformułowania wniosków, będących odpowiedzią na postawione problemy badawcze. Realizacja pozaszkolnej edukacji regionalnej opiera się w przypadku wszystkich biorących udział w badaniu instytucji i innych podmiotów na wykorzystaniu zróżnicowanych dróg i metod, dzięki czemu mogą wziąć w niej udział wszystkie osoby zainteresowane. Udzielone wypowiedzi przedstawicieli i przedstawicielki pozaszkolnych instytucji i innych podmiotów, a także zgromadzone dokumenty, dotyczące prowadzenia przez nich pozaszkolnej edukacji regionalnej umożliwiły dokonania wyodrębnienia jej przedmiotu, głównych obszarów tematycznych i celów.

Przedmiot, obszary tematyczne i cele prowadzonej pozaszkolnej edukacji regionalnej zależą od rodzaju i charakteru funkcjonowania danej instytucji oraz zainteresowań naukowych i artystycznych innych podmiotów. W przypadku instytucji kulturowych, takich jak muzea, realizują one pozaszkolną edukację regionalną w oparciu o wewnętrzne statuty i inne akty prawne oraz o obszar tematyczny określający ich przedmiot działalności. Zatem dotyczy on historii i bogactwa kulturowego w wymiarze lokalnym i regionalnym, zarówno w węższym jak i szerszym zakresie. Przykładem jest *Muzeum im. Michała Kajki w Ogródku*, które prowadzi działania edukacyjne ukierunkowane na przekazywanie wiedzy o poetyckim dziedzictwie kulturowym regionu w postaci życia i twórczości Michała Kajki oraz innych dawnych poetów mazurskich. Zakres tematyczny prowadzonych przedsięwzięć edukacyjnych dotyczy dawnej poezji mazurskiej, która jest postrzegana jako dziedzictwo kulturowe regionu. Muzeum w ramach swoich inicjatyw porusza także tematykę tożsamości regionalnej dawnych mieszkańców Mazur, która szczególnie widoczna jest w mazurskiej poezji. Instytucja w ramach prowadzonych działań eksponuje pogranicze kulturowe, zachęcając uczestników do spojrzenia na Mazury i poetycką twórczość mazurskich poetów z wielu różnych perspektyw – bez tworzenia podziałów, stereotypów i uprzedzeń.

Izba Regionalna w Wejsunach realizuje pozaszkolną edukację regionalną w oparciu o popularyzacji wiedzy o codziennym życiu dawnych i obecnych mieszkańców Wejsun oraz Mazur. Z racji tego, że Izba została założona przez Eugeniusza Bielawskiego, miejscowego

nauczyciela, regionalistę i działacza społeczno-kulturowego, to ma ona szczególną wartość w życiu mieszkańców, którzy postrzegają ją jako wspólne kulturowe dobro. Obszary tematyczne prowadzonych działań edukacyjnych przez Izbę dotyczą życia codziennego dawnych mieszkańców Mazur, oraz kultury regionalnej, zarówno tej dawnej, jak i współczesnej. Celem pozaszkolnej edukacji regionalnej jest nie tylko przekazanie tej wiedzy uczestnikom, ale także kształtowanie w nich poczucia przynależności, wspólnoty i odpowiedzialności za ochronę i pielęgnację tych wartości oraz elementów kulturowych, które ważne dla lokalnej i regionalnej społeczności.

Muzeum Pogranicza w Działdowie skupia się w swoich działaniach edukacyjnych na dziejach historycznych Działdowa i Mazur z perspektywy miko- oraz makrohistorii. Jak sama nazwa Instytucji wskazuje, pogranicze dotyczy wymiaru fizycznego i symbolicznego. Ze względu na dzieje historyczne Działdowo pełniło funkcję pogranicza terytorialnego i kulturowego. Obszary tematyczne pozaszkolnej edukacji regionalnej nawiązują do bogatej przeszłości tej miejscowości i okolic, podkreślając losy i osiągnięcia społeczności lokalnej. Muzeum poprzez realizowane inicjatywy i przedsięwzięcia edukacyjne dąży do przekazywania regionalnej wiedzy historycznej i kulturowej w taki sposób, który umożliwia mieszkańcom spojrzenie na przeszłość oraz teraźniejszość Mazur i Działdowo z wielu zróżnicowanych perspektyw. Cechą charakterystyczną tej pozaszkolnej edukacji regionalnej jest jej interaktywność, która pozwala uczestnikom na interakcję z eksponatami i przyjęcie aktywnej postawy w procesie edukacyjnym. Poprzez doświadczanie i eksperymentowanie mogą zdobyć wiedzę w aktywny i angażujący sposób.

Muzeum Historyczne w Ełku prowadzi pozaszkolną edukację regionalną, obejmującą historię i dziedzictwo kulturowe Mazur i Ełku, szczególnie historii ełckiej kolei, która postrzegana jest jako lokalna oraz regionalna wartość kulturowa. Muzeum przyjmuje stanowisko instytucji otwartej na sugestie i propozycje mieszkańców. Dzięki temu organizowanie przez nich działania edukacyjne stanowią odpowiedź na potrzeby społeczności lokalnych i regionalnych.

Muzeum Warmii i Mazur Oddział w Mrągowie realizuje pozaszkolną edukację regionalną w oparciu o tzw. żywe lekcje historii Mazur i przy zastosowaniu zróżnicowanych form edukacyjnych. Poprzez chęć integracji i aktywizacji mieszkańców Muzeum dąży do upowszechniania wiedzy historycznej i kulturowej o Mazurach i Mrągowa w taki sposób, który pozwala na tworzenie przestrzeni do zainicjowania dialogu między uczestnikami edukacyjnych działań. Dzięki temu mieszkańcy Mazur mogą wziąć czynny udział w tego typu

przedsięwzięciach, jak rekonstrukcje historycznych i regionalnych bitew, wzbogacając swoją wiedzę na ten temat i kształtując więzi z regionem.

Fundamentem pozaszkolnej edukacji regionalnej jest także bogactwo kulturowe regionu ujęte z perspektywy przyrodniczej. *Mazurski Park Krajobrazowy w Krutyni* prowadzi działania edukacyjne, opierające się na lokalnym i regionalnym dziedzictwie przyrodniczo-kulturowym Mazur. W ramach pozaszkolnej edukacji regionalnej Park nie tylko przekazuje wiedzę o regionalnej faunie i florze, ale także stara się kształtować postawę szacunku wobec bogactwa przyrodniczego Mazur.

Badane instytucje kulturowe dążą do upowszechniania wiedzy o dawnym i współczesnym folklorze ludowym, występującym na terenie Mazur. Taką instytucją jest *Muzeum Kultury Ludowej w Węgorzewie*, którego przedmiotem edukacji pozaszkolnej jest kultura ludowa grup etnicznych i narodowościowych, zamieszkujących w przeszłości i obecnie Mazury. W ramach przedsięwzięć edukacyjnych Muzeum stara się popularyzować tę wiedzę wśród najmłodszych, jak i starszych uczestników.

Pozaszkolna edukacja regionalna realizowana jest także przez społeczne organizacje, które poprzez aktywną postawę i w sposób oddolny dążą do dbania oraz ochronę pamięci o historii Mazur, wartości kulturowych, które są dla nich ważne. *Koło Gospodyń Wiejskich*, działające pod nazwą „Praktyczne Panie z Brodowa" jest przykładem tego typu społecznej organizacji. Ich działalność edukacyjna opiera się na przekazywaniu wiedzy o historii dawnego Brodowa i pielęgnowaniu tych wartości, które jednoczą i integrują mieszkańców tej społeczności. W swojej aktywności Koło skupia się na popularyzacji regionalnego dziedzictwa kulinarnego i na kształtowaniu w młodych pokoleniach postaw szacunku oraz zrozumienia przeszłości Brodowa i Mazur.

W badaniu wzięły udział osoby, które prywatnie w ramach swojej działalności naukowej lub artystycznej realizują edukacyjne inicjatywy, wpisujące się w obszary pozaszkolnej edukacji regionalnej. *Piotr Szatkowski* prowadzi szerokie działania edukacyjne, których przedmiotem jest mowa mazurska, stanowiąca element regionalnego dziedzictwa kulturowego Mazur. Rozmówca jest m.in. współredaktorem kwartalnika „Cech – Mazurski Cejtunek", autorem strony internetowej pt.: „Po Mazursku – mazurskie niejsce w Internecÿ" oraz autorem elementarza mowy mazurskiej: „MAZURSKI FÉBEL abo MAZURSKÁ FIBLA, czyli ELEMENTARZ mowy mazurskiej". Podejmowane przez niego przedsięwzięcia mają na celu upowszechnianie wiedzy o mowie mazurskiej i historii Mazur oraz zachęcenie mieszkańców Mazur do poznawania własnych korzeni w kontekście tożsamości regionalnej.

Kolejna rozmówczyni prowadzi artystyczną działalność, która także jest drogą do popularyzacji wiedzy o regionie poprzez sztukę. Monika Wierzbicka występująca pod pseudonimem Nina Nu jest autorką tekstów, współkompozytorką i twórczynią płyty pt.: „Głos Dawnych Mazurów". Fundamentem działalności artystyczno-edukacyjnej badanej jest upowszechnianie poetyckiej twórczości dawnych mazurskich poetów. Poprzez poezję mazurską artystka przekazuje wiedzę o codziennym życiu i kulturze dawnych Mazur. Odwołując się do wierszy Michała Kajki, Gotfryda Bendziułły, Adama Jewana, czy Jana Luśtycha odkrywa przed uczestnikiem piękno świata mazurskiego zamkniętego w słowach, które mimo upływu lat, są wciąż aktualne. Rozmówczyni prowadzi także inne inicjatywy edukacyjne, których celem jest popularyzacja wiedzy o historii i kulturze Mazur np. stworzenie i upowszechnianie scenariusza spektaklu słowno-muzycznego pt.: „Mazurska Opowieść, czyli jak do szkoły zdawano" wraz z autorską oprawą muzyczną, składającą się z pieśni mazurskich.

Analiza zgromadzonego materiału empirycznego pochodzącego z przeprowadzonych wywiadów z instytucjami i innymi podmiotami realizującymi pozaszkolną edukację regionalną i zebranych dokumentów pozwolił na sformułowanie wniosków na postawione problemy badawcze.

Treść pierwszego problemu głównego brzmiała **Jak edukacja regionalna jest realizowana w instytucjach pozaszkolnych?** W celu uzyskania na nie odpowiedzi dokonano jego uszczegółowienia w postaci sformułowania czterech problemów szczegółowych. Pierwszy z nich został postawiony w następujący sposób **W jakich formach pozaszkolne instytucje realizują edukację regionalną?** Instytucje pozaszkolne i inne podmioty, które wzięły udział w badaniu, realizują edukację regionalną za pomocą zróżnicowanych form w sposób stacjonarny oraz wirtualny. Instytucje kulturowe, takie jak muzea realizują pozaszkolną edukację regionalną najczęściej w postaci zajęć edukacyjnych, warsztatów edukacyjno-artystycznych oraz wystaw stałych i czasowych. Ze względu na swój tematyczny obszar działalności, formy inicjatyw edukacyjnych prowadzonych przez instytucje kulturowe są dostosowane do wieku oraz potrzeb uczestników. W przypadku dzieci i młodzieży badane podmioty prowadzą w taki sposób zajęcia, aby je aktywizowały, zachęcały i angażowały w prowadzone przez nich działania edukacyjne. Przykładem są edukacyjne gry terenowe i literackie podchody o tematyce historycznej i kulturowej Mazur organizowane przez *Muzeum im. Michała Kajki w Ogródku* lub *Mazurski Park Krajobrazowy*, czy też warsztaty edukacyjne prowadzone przez *Muzeum Kultury Ludowej w Węgorzewie*, nawiązujące do zielników Jerzego Helwinga. Inną formą pozaszkolnej edukacji regionalnej są tzw. żywe lekcje historii w postaci rekonstrukcji historycznych wydarzeń, które są istotne w dziejach regionu. Przykładem jest

rekonstrukcja bitwy pod Wopławkami organizowanej przez *Muzeum Warmii i Mazur Oddział w Mrągowie* oraz spektakl historyczny „Walka o granice. Działdowo 1920" zainicjowany przez *Muzeum Pogranicza w Działdowie*.

Pozaszkolna edukacja regionalna może być także prowadzona poprzez zachęcenie mieszkańców regionu do współtworzenia przestrzeni, zarówno tej w wymiarze fizycznym, jak i symbolicznym, która oddziałuje na proces kształtowania się ich tożsamości regionalnej. Taka forma pozaszkolnej edukacji regionalnej realizowana jest przez *Izbę Regionalną w Wejsunach*. Siedziba Izby mieści się w budynku, należącym do jej założyciela Eugeniusza Bielawskiego – lokalnego pedagoga, regionalisty i działacza społeczno-kulturowego, o którym pamięć wciąż jest żywa i przekazywana kolejnym pokoleniom mieszkańców Wejsun. To miejsce jest współtworzone przez obecnych i byłych mieszkańców tej miejscowości, dzięki czemu każdy przekazany Izbie przedmiot ma indywidualną historię, która upowszechniania jest podczas spotkań edukacyjnych z uczestnikami w różnym wieku, także z najmłodszymi.

Pozaszkolna edukacja regionalna prowadzona jest przez społeczne organizacje, które pełnią zarówno rolę aktywizującą, jak i integrującą mieszkańców. *Koło Gospodyń Wiejskich „Praktyczne Panie z Brodowa"* inicjuje działania edukacyjne, dzięki którym uczestnicy mogą pogłębić swoją wiedzę o regionie oraz zdobyć takie umiejętności, które są związane z pielęgnacją regionalnego dziedzictwa kulturowego. Z racji swojej działalności, Koło organizuje m.in. warsztaty edukacyjne, spotkania edukacyjno-kulturowe z osobami, które zajmują się popularyzacją wiedzy o Mazurach, a także przedsięwzięcia związane z pielęgnacją wartości ważnych dla lokalnej społeczności.

Osoby prywatne, które wzięły udział w wywiadach z racji osobistej realizacji pozaszkolnej edukacji regionalnej, korzystają z różnych form przekazywania wiedzy o regionie oraz jego kulturze. *Piotr Szatkowski* poprzez spotkania organizowane w instytucjach kultury zachęca do poznania mowy mazurskiej i spojrzenia na nią z perspektywy regionalnego dziedzictwa kulturowego, zaś *Monika Wierzbicka (Nina Nu)* podczas swoich koncertów upowszechnia wiedzę o dawnej poezji mazurskiej i jej twórcach.

Oprócz form pozaszkolnej edukacji regionalnej prowadzonych w sposób stacjonarny i bezpośredni z uczestnikami badane podmioty prowadzą ją drogą online. *Muzeum im. Michała Kajki w Ogródku* realizuje internetowy projekt pt.: „Wirtualne Muzeum" w postaci tworzenia oraz publikowania filmów edukacyjnych na temat historii i kultury Mazur na stronie internetowej Muzeum, na portalu społecznościowym oraz w serwisie Youtube. *Muzeum Historyczne w Ełku* organizuje wystawy online, produkuje i publikuje serie filmów edukacyjnych o historii i kulturze Mazur w serwie Youtube, na stronie internetowej Muzeum i

na portalu społecznościowym Facebook. Oprócz nich Muzeum tworzy i udostępnia online materiały dydaktyczne o regionie dedykowane przede wszystkim do dzieci i młodzieży. Inną formą online pozaszkolnej edukacji regionalnej realizowanej przez Muzeum są zajęcia i spotkania internetowe, których tematyka dotyczy historii i kultury regionalnej. *Muzeum w Mrągowie, Muzeum Pogranicza w Działdowie i Koło Gospodyń Wiejskich „Praktyczne Panie z Brodowa"* publikują treści edukacyjne o Mazurach na portalu społecznościowym, zaś *Muzeum Kultury Ludowej w Węgorzewie* udostępnia na swojej stronie internetowej wystawy online. *Mazurski Park Krajobrazowy w Krutyni* oprócz edukacyjnych działań w obszarze social media stworzyło aplikację edukacyjną na urządzenia mobilne o nazwie „Mazurski Park Krajobrazowy". Aplikacja zawiera liczne i ciekawe informacje o regionalnej przyrodzie i kulturze, a także zachęca poprzez gry terenowe do lepszego poznania regionalnego dziedzictwa kulturowego Mazur. *Izba Regionalna w Wejsunach* prowadzi na portalu społecznościowym projekt edukacyjny o nazwie „Wirtualna Izba Regionalna", na której publikowane są zróżnicowane treści związane z Mazurami np. filmy historyczne o tradycyjnej kulturze mazurskiej.

Piotr Szatkowski łączy ze sobą edukacyjne formy online ze stacjonarnymi poprzez publikacje autorskich prac poświęconych mowie mazurskiej. Na swojej stronie internetowej rozmówca udostępnił m.in. elementarz do nauki języka mazurskiego, czy też ebook pt.: „Mały Książę", który został przetłumaczony na mowę mazurską. Piotr Szatkowski współtworzy audycje radiowe, podczas których upowszechnia historyczną oraz kulturową wiedzę o Mazurach, a także prowadzi na portalach społecznościowych profile i grupy, których celem jest wspólna nauka mowy mazurskiej i pogłębianie wiedzy o Mazurach. *Monika Wierzbicka* jest inicjatorką i pomysłodawczynią platformy internetowej, popularyzującej dawną oraz współczesną poezję mazurską. Rozmówczyni jest autorką scenariusza spektaklu muzyczno-słownego „Mazurska Opowieść, czyli jak do szkoły zdawano" opublikowanego wraz z dodatkowymi materiałami edukacyjnymi na wspomnianej platformie.

Zróżnicowane formy realizacji edukacji pozaszkolnej prowadzonej bezpośrednio lub pośrednio drogami online pozwalają na uczestniczenie w niej osób w każdym wieku i zgodnie z ich potrzebami edukacyjnymi oraz kulturowymi. Każdy z badanych podmiotów przeprowadza działania edukacyjne za pomocą form w zależności od posiadanych zasobów materialnych i zgodnie z ich tematyką.

Kolejne pytanie badawcze brzmiało: **Jakie treści wchodzą w zakres pozaszkolnej edukacji regionalnej?** *Muzeum im. Michała Kajki w Ogródku* prowadzi przedsięwzięcia edukacyjne dotyczące popularyzacji wiedzy o życiu i twórczości poetyckiej Michała Kajki, a

także innych dawnych poetów mazurskich. Tematyka inicjatyw edukacyjnych związana jest z upowszechnianiem wiedzy o kulturze regionalnej Mazur np. w postaci lekcji muzealnych pt.: „Bóg śpi na Mazurach – obrzędowość i religijność mieszkańców regionu”[1131], czy też „Tamtych Mazur już nie ma. Co się stało na Mazurach? O nieznanej historii naszego regionu”[1132]. To poprzez realizację inicjatyw edukacyjnych o tematyce historycznej i kulturowej Mazur Muzeum ma możliwość tworzenia symbolicznego pogranicza, w którym nie jest ważna narodowość, ale twórczość, będąca spoiwem łączącym przeszłość oraz teraźniejszość Mazur.

Obszar tematyczny pozaszkolnej edukacji regionalnej prowadzonej przez *Mazurski Park Krajobrazowy w Krutyni* związana jest z dziedzictwem przyrodniczym i kulturowym Mazur. Z jednej strony Park przekazuje wiedzę przyrodniczą, kształtując postawy uczestników wobec fauny i flory regionu, zaś z drugiej prowadzi działania edukacyjne o kulturze Mazur np. pielęgnując pamięć o Karolu Małłku. Park poprzez „zainteresowanie walorami przyrodniczymi, krajobrazowymi i kulturowymi pragniemy kształtować wśród uczestników zajęć właściwe postawy wobec przyrody, uwrażliwić społeczność lokalną na potrzebę ochrony środowiska oraz zainicjować działania zmierzające do ochrony tych cennych terenów”[1133].

Muzeum Kultury Ludowej w Węgorzewie realizując pozaszkolną edukację regionalną, przekazuje treści „z zakresu historii, etnografii i archeologii oraz dziedzictwa kulturowego”[1134] Mazur. Muzeum w swoich działaniach porusza tematykę ważnych wydarzeń historycznych oraz życia i działalności osób, które miały wpływ na rozwój Mazur, Węgorzewa i okolicznych miejscowości. Wybór treści edukacyjnych jest związany z programem edukacji regionalnej opracowanym przez Muzeum, w którym to znajduje się ujęty jej cel „niezwykle ważne od najmłodszych lat jest kształtowanie właściwej postawy wobec dziedzictwa i przeszłości własnego regionu. Zadaniem edukacji regionalnej jest przede wszystkim przekazywanie wiedzy o regionie, która ma służyć poznaniu przez młodego człowieka własnej tożsamości, kształtowaniu tolerancji, zrozumienia dla innych kultur i społeczności”[1135].

Muzeum Pogranicza w Działdowie nawiązując do dziejów historycznych regionu, upowszechnia treści związane z historią Zakonu Krzyżackiego oraz jego losów na Mazurach,

[1131] *Dzieci i Młodzież*, http://www.michalkajka.pl/nasza-oferta/dzieci-i-mlodziez/, [dostęp: 22.06.2022]
[1132] Ibidem.
[1133] *Oferta edukacyjna*, https://mpk.warmia.mazury.pl/oferta-edukacyjna/, [dostęp: 22.06.2022]
[1134] *Program edukacji regionalnej Muzeum Kultury Ludowej w Węgorzewie*, http://www.muzeum-wegorzewo.pl/fileadmin/oferta/lekcje_muzealne/Oferta_edu_2021_A5_wersja_na_www.pdf, [dostęp: 22.06.2022]
[1135] Ibidem.

a także historią Działdowa przestawianą z perspektywy miasta i ludzi dawnego pogranicza. To pogranicze ma wymiar zarówno fizyczny, jak i symboliczny, pełniąc funkcję miejsca styku zróżnicowanych kultur, zamieszkujących dawne Mazury. W ramach pozaszkolnej edukacji regionalnej Muzeum prowadzi zajęcia o tematyce ściśle związanej z Mazurami, poruszające trudne kwestie jak np. zajęcia skierowane do młodzieży i osób dorosłych pt.: „Niemiecki obóz Soldau w Działdowie”[1136].

Treści pozaszkolnej edukacji regionalnej prowadzonej przez *Muzeum Historyczne w Ełku* wyróżniają się zróżnicowaniem, dzięki czemu zapewniono możliwość wyboru udziału w takich działaniach, które są zgodne z wiekiem i obszarem zainteresowań uczestników. Regionalna edukacja realizowana jest w postaci cyklu zajęć edukacyjnych, których tematyka związana jest z „wystawami czasowymi bądź wydarzeniami roku kalendarzowego i świętami okolicznościowymi”. Organizowane są przez Muzeum inicjatywy edukacyjne jak np. „warsztaty muzealne związane z historią miasta i regionu, które pozwolą na prześledzenie dziejów Prus Wschodnich i powojennych Mazur”[1137]. Ważną cechą charakterystyczną treści pozaszkolnej edukacji regionalnej jest to, że zapewnia wieloperspektywistyczne przedstawienie wątków historycznych i kulturowych Mazur. Dzięki temu uczestnicy przedsięwzięć edukacyjnych mają możliwość podjęcia dialogu i spojrzenia na przeszłość Mazur z innych punktów widzenia.

Muzeum Warmii i Mazur Oddział w Mrągowie prowadzi działania edukacyjne, poruszające historię Mrągowa i okolic od czasów najdawniejszych. W okresie przedświątecznym Muzeum organizuje warsztaty edukacyjne o zwyczajach związanych Bożym Narodzeniem na Mazurach oraz popularyzuje, szczególnie wśród młodych osób, lokalne historie, np. Mathildy Scheurmann, która stała się inspiracją dla młodzieży do wystawienia przedstawienia plenerowego.

Izba Regionalna w Wejsunach skupia się w edukacji na przekazywaniu wiedzy o życiu codziennym i kulturze dawnych Mazur. Aktywna postawa mieszkańców wobec działalności edukacyjnej oraz kulturowej Izby sprawia, że treści wchodzące w skład pozaszkolnej edukacji regionalnej są przez nich niejako tworzone.

Koło Gospodyń Wiejskich „Praktyczne Panie z Brodowa” dąży do upowszechniania wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym, jakim jest bogactwo kulinarne. Innymi treściami edukacyjnymi są ważne wydarzenia w życiu historii Brodowa i Mazur oraz życie

[1136] *Niemiecki obóz Soldau w Działdowie*, https://muzeum.dzialdowo.pl/?page_id=218, [dostęp: 22.06.2022]
[1137] *Oferta edukacyjna Muzeum Historycznego w Ełku*, https://muzeum.elk.pl/wp-content/uploads/2022/02/Oferta-EDU7_do-druku.pdf, [dostęp: 22.06.2022]

dawnych mieszkańców tej miejscowości, w szczególności Karola Małłka, o którym pamięć jest pielęgnowana przez mieszkańców Brodowa. Koło aktywnie uczestniczy w życiu społeczności lokalnej i regionalnej, podejmując taką tematykę przedsięwzięć edukacyjnych, która prowadzi do „wskrzeszenia ducha Mazur”[1138].

Monika Wierzbicka (Nina Nu) realizując pozaszkolną edukację regionalną, porusza głównie tematy, dotyczące dawnej poezji mazurskiej i życia poetów mazurskich. W ramach swoich artystyczno-edukacyjnych przedsięwzięć upowszechnia wiedzę o dawnej kulturze Mazur, zachęcając uczestników do zapoznania się z poezją mazurską i spojrzenia na nią z perspektywy własnej tożsamości regionalnej.

Treści pozaszkolnej edukacji regionalnej prowadzonej przez *Piotra Szatkowskiego* dotyczą mowy mazurskiej, jako regionalnego dziedzictwa kulturowego. Podczas przedsięwzięć edukacyjnych Piotr Szatkowski porusza tematy, dotyczące historii Mazur oraz jego bogactwa kulturowego. Treści te mają na celu zachęcenie uczestników do spojrzenia na mowę mazurską jako kulturową wartość regionalną, którą należy pielęgnować i przekazywać kolejnym pokoleniom.

Wybór form i treści pozaszkolnej edukacji regionalnej realizowanej przez badane podmioty nie jest przypadkowy, ale podyktowany wieloma czynnikami. Muzea i Mazurski Park Krajobrazowy upowszechniają treści poprzez określone formy pozaszkolnej edukacji regionalnej zgodnie z ich tematycznym obszarem działalności, wynikającym m.in. z zadań statutowych. W przypadku KGW „Praktyczne Panie z Brodowa” wybór treści i form edukacyjnych jest ściśle powiązany z życiem społeczności lokalnej i regionalnej. Monika Wierzbicka i Piotr Szatkowski realizują pozaszkolną edukację regionalną zgodnie z ich artystyczną lub naukową działalnością, a także odczuwanymi przez nich zindywidualizowanymi potrzebami tożsamościowymi, powiązanymi z poczuciem odpowiedzialności za ochronę pamięci o dziedzictwie kulturowym Mazur.

Następny problem badawczy dotyczył regionalnych przedsięwzięć edukacyjnych podejmowanych w ramach pozaszkolnej edukacji regionalnej. Nawiązując do niego, sformułowano pytanie: **Jakie regionalne inicjatywy o charakterze edukacyjnym podejmują pozaszkolne instytucje?** Przeprowadzając wywiady z wybranymi podmiotami i dokonując analizy zgromadzonej dokumentacji, starano się przedstawić te inicjatywy edukacyjne, które m.in. cieszą się szczególną popularnością wśród mieszkańców regionu. *Muzeum im. Michała Kajki w Ogródku* od 2005 roku organizuje jedno z najbardziej znanych przedsięwzięć

[1138] Określenie użyte w wywiadzie przez przedstawicielkę Koła Gospodyń Wiejskich „Praktyczne Panie z Brodowa”.

edukacyjno-kulturowych, jakim jest Ogólnopolski Konkurs Poetycki im. Michała Kajki. W tym wydarzeniu może wziąć udział każdy, kto tworzy poezję, także tą inspirowaną Mazurami i regionalną kulturą. Podczas gali wręczenia nagród uczestnicy mają możliwość bliższego zapoznania się z twórczością poetycką dawnych poetów mazurskich oraz historią Mazur. Inne inicjatywy o charakterze edukacyjnym są organizowane w okresie letnim w ramach tzw. sezonu kulturalnego pt.: „Lato w Ogródku". Podczas wakacji Muzeum organizuje przedstawienia teatralne dla dzieci i warsztaty, także o tematyce mazurskiej, koncerty popularyzujące wiedzę o kulturze Mazur, spotkania naukowe jak np. spotkanie prof. Zygmuntem Fröhlichem pt.: „O Mazurach, gwarze i Ogródku sprzed lat"[1139], czy też wydarzenia edukacyjno-artystyczne jak „Baba Joga – Moc Mazurskiej Kultury"[1140]. Podczas niego zaplanowano realizację m.in. wykładu prof. Zbigniewa Chojnowskiego na temat inspiracji Mazurami w polskiej twórczości, prezentację fragmentów literackich z XX wieku, w których pojawiały się Mazury oraz recital aranżacji muzycznych do słów poetów mazurskich. Cechą charakterystyczną podejmowanych przez Muzeum przedsięwzięć edukacyjnych jest to, że łączą ze sobą edukację i sztukę w postaci literackiej twórczości mazurskich poetów i pisarzy.

Mazurski Park Krajobrazowy w Krutyni inicjuje liczne przedsięwzięcia edukacyjne, których celem jest popularyzacja regionalnej wiedzy przyrodniczej i kulturowej. Przykładem jest festyn edukacyjny organizowany z okazji Wielkiego Dnia Pszczół, w czasie którego zarówno najmłodsi, jak i starsi uczestnicy mogą wziąć m.in. udział w warsztatach edukacyjnych na temat regionalnej przyrody i roli pszczół w mazurskim krajobrazie, w specjalnej edukacyjnej grze terenowej, lub poznać tajniki tradycyjnego bartnictwa na Mazurach. Kolejnym przykładem przedsięwzięć edukacyjnych są działania inicjowane w ramach Dnia Bociana Białego. W czasie tego wydarzenia Park realizuje warsztaty plastyczne i edukacyjne m.in. w postaci wykonywania wzorów mazurskich na kaflach[1141], czytania bajek w mowie mazurskiej[1142] oraz rajdu edukacyjnego po ścieżkach Mazurskiego Parku[1143]. Przedsięwzięcia edukacyjne organizowane przez Park uwrażliwiają uczestników na ochronę i pielęgnację dziedzictwa przyrodniczego oraz kulturowego Mazur oraz kształtują postawę szacunku wobec nich.

[1139] *Lato w Ogródku 2021*, http://www.michalkajka.pl/lato-w-ogrodku-2021/, [dostęp: 01.07.2022]
[1140] *Lato w Ogródku 2022*, http://www.michalkajka.pl/lato-w-ogrodku-2021/, [dostęp: 09.08.2022]
[1141] *Dzień Bociana Białego w Mazurskim Parku Krajobrazowym*, http://parkikrajobrazowewarmiimazur.pl/mazurski/aktualnosci-dzien_bociana_bialego, [dostęp: 02.07.2022]
[1142] Ibidem.
[1143] *Dzień Bociana Białego w Mazurskim Parku Krajobrazowym*, http://parkikrajobrazowewarmiimazur.pl/mazurski/aktualnosci-dzien_bociana_bialego_w_mazurskim_parku_krajobrazowym.html, [dostęp: 02.07.2022]

Inicjatywy edukacyjne *Muzeum Kultury Ludowej w Węgorzewie* opierają się m.in. w postaci organizacji warsztatów rękodzielniczych, podczas których uczestnicy poznają regionalny folklor ludowy oraz mogą spróbować swoich sił m.in. w tworzeniu tradycyjnych dekoracji świątecznych. Innym przykładem przedsięwzięcia edukacyjnego jest konkurs historyczny pt.: „Losy nasze…" skierowany m.in. do wszystkich mieszkańców północnej i wschodniej Polski. Celem konkursu jest stworzenie w Węgorzewie portretu zbiorowego z pamiątek rodzinnych obecnych i dawnych mieszkańców Mazur. Muzeum poprzez wzięcie udziału w konkursie zachęca uczestników do poznania własnych korzeni „[…] będzie to także okazja do wspólnych rodzinnych wspominków, pochylenia się z ciekawością nad starymi zdjęciami, listami dziadków, odnalezienia zapomnianych pokrewieństw"[1144]. Dzięki takiej formule to przedsięwzięcie pełni funkcję edukacyjną, integrującą, aktywizującą oraz kształtującą tożsamość, także tę regionalną.

Muzeum Pogranicza w Działdowie organizuje inicjatywy edukacyjne, które są związane z historią Działdowa i Mazur np. zajęcia edukacyjne skierowane do wszystkich grup wiekowych. Przykładem są działania edukacyjne zrealizowane podczas pikniku i spektaklu historycznego „Walka o granice. Działdowo 1920-1939". Podczas tego wydarzenia uczestnicy mieli możliwość wzięcia udziału np. w żywych lekcjach historii przeprowadzanych na stanowiskach rekonstrukcyjnych. Celem tych inicjatyw edukacyjnych jest m.in. pogłębienie wiedzy historycznej o regionie w świadomości lokalnej i regionalnej.

Muzeum Historyczne w Ełku realizuje liczne przedsięwzięcia o charakterze edukacyjnym, które są skierowane do wszystkich grup wiekowych. Instytucja organizuje m.in. bezpłatne zwiedzanie miasta z przewodnikiem prowadzone w ramach inicjatywy pt.: „Ełk po kolei. Spacer przez historię miasta", w czasie których uczestnicy poznają historię miejsc w Ełku związanych np. z ełckimi Żydami[1145] lub wpływem kolei na rozwój tego miasta[1146]. Muzeum jest organizatorem edukacyjnych wydarzeń pod nazwą „Lato w Muzeum. Wtorki na kolejce" także o tematyce regionalnej. Podczas nich prezentowane są m.in. stoiska edukacyjne, na których realizowane są warsztaty plastyczne i edukacyjne. Innym przykładem przedsięwzięć są otwarte lekcje muzealne online, które są transmitowane na portalu społecznościowym, zaś ich tematyka dotyczy m.in. kultury i historii Mazur. Muzeum organizuje naukowe wykłady otwarte

[1144] *Konkurs „Losy nasze…"*, http://www.muzeum-wegorzewo.pl/fileadmin/oferta/Konkurs_losy_nasze/Losy_nasze_24_PL__2022_.pdf, [dostęp: 02.07.2022]
[1145] *Ełk po kolei. Spacer przez historię miasta – śladami ełckich Żydów*, https://muzeum.elk.pl/aktualnosci/elk-po-kolei-spacer-przez-historie-miasta-sladami-elckich-zydow/4565/, [dostęp: 15.07.2022]
[1146] *Ełk po kolei. Spacer przez historię miasta: Jak kolej zmieniła Ełk,* https://muzeum.elk.pl/aktualnosci/elk-po-kolei-spacer-przez-historie-miasta-jak-kolej-zmienila-elk/4851/, [dostęp: 15.07.2022]

w jej siedzibie lub online, poruszające regionalne kwestie historyczne i kulturowe. Kolejnym przykładem działań edukacyjnych są liczne zajęcia edukacyjne realizowane w ramach wystaw. Przykładem są warsztaty malarskie skierowane do wszystkich osób zainteresowanych prowadzone przez Edytę Mańczuk, będącą autorką wystawy w Muzeum: „(Nie tylko) Ełk w malarstwie. Kobiece retrospekcje”[1147]. Podczas nich zaplanowano rozmowy o sztuce i historii Ełku, wspólne zwiedzane i tworzenie dzieł plastycznych.

Muzeum Warmii i Mazur Oddział w Mrągowie prowadzi inicjatywy o charakterze edukacyjnym, które są związane z ważnymi wydarzeniami w historii Mazur. Przykładem jest współorganizacja rekonstrukcji bitwy pod Wopławkami, w której biorą udział okoliczni mieszkańcy. Instytucja realizuje zajęcia i warsztaty edukacyjne skierowane do dzieci i młodzieży. Podczas Międzynarodowej Nocy Muzeów prowadzone są działania edukacyjne, poruszające dzieje historyczne Mazur np. zwiedzane wystaw, czy też plenerowa inscenizacja nadania przywileju miastu przez Wielkiego Mistrza Zakonu Krzyżackiego Konrada von Erlichshausena[1148].

Koło Gospodyń Wiejskich „Praktyczne Panie z Brodowa” realizuje przedsięwzięcia edukacyjne, które są m.in. związane z pielęgnacją pamięci o lokalnej i regionalnej historii. Do nich należą np. obchody urodzin Karola Małłka, spotkania naukowe i literackie z autorami książek o historii i kulturze Mazur, czy też wspólne dbanie wraz z lokalną młodzieżą i dziećmi o okoliczny cmentarz ewangelicki, w czasie którego jest przekazywana wiedza o dawnych mieszkańcach Brodowa. Koło w ramach swoich działań edukacyjnych dąży do popularyzacji mazurskiego dziedzictwa kulinarnego i organizuje warsztaty kulinarne, podczas których uczestnicy mogą zdobyć wiedzę i umiejętności w zakresie dawnej kuchni mazurskiej.

Piotr Szatkowski jest współorganizatorem inicjatyw edukacyjnych w postaci spotkań w siedzibach instytucji kultury, podczas których mają miejsce prelekcje na temat mowy mazurskiej i kultury Mazur, a także istnieje możliwość wzięcia udziału w ćwiczeniach nauki mowy mazurskiej na podstawie autorskiego elementarza. Piotr Szatkowski aktywnie prowadzi edukacyjne działania online, tworząc i publikując podcasty radiowe o mowie mazurskiej, materiały dydaktyczne, lub prowadząc grupę na portalu społecznościowej, której celem jest nauka mowy mazurskiej.

Monika Wierzbicka (Nina Nu) realizuje działania edukacyjne, opierające się na połączeniu edukacji ze sztuką. Podczas swoich koncertów przekazuje wiedzę o życiu i

[1147] *Sobota ze sztuką*, https://muzeum.elk.pl/aktualnosci/sobota-ze-sztuka/4363/, [dostęp: 15.07.2022]
[1148] *Międzynarodowa Noc Muzeów. Muzeum w Mrągowie*, https://mragowo.muzeum.olsztyn.pl//6363,miedzynarodowa-noc-muzeow.html, [dostęp: 15.07.2022]

twórczości dawnych poetów mazurskich, prowadzi platformę online przeznaczoną do popularyzacji dawnej, jak i obecnej poezji mazurskiej oraz realizuje projekty edukacyjne np. w postaci stworzenia i publikacji scenariusza spektaklu słowno-muzycznego oraz dołączonego do niego słownika mowy mazurskiej, śpiewnika mazurskich pieśni, a także autorskich interpretacji muzycznych dawnej poezji mazurskiej.

Inicjatywy i przedsięwzięcia edukacyjne podejmowane przez badane podmioty charakteryzują się dużym zróżnicowaniem tematycznym oraz sposobami ich realizacji. W przypadku instytucji kulturowych, takich jak muzea dominowały inicjatywy skierowane do dzieci i młodzieży, a także całych rodzin, dzięki czemu może podczas nich zaistnieć proces uczenia się, opierający się na przekazie międzypokoleniowym. Nie brakuje przedsięwzięć edukacyjnych skierowanych do osób dorosłych, które mogą wziąć udział w np. spotkaniach naukowych, prelekcjach, warsztatach kulturowych. Tego typu wydarzenia organizowane są przez wszystkie badane podmioty. Oprócz funkcji edukacyjnych, przekazujących wiedzę o historii i kulturze Mazur podejmowane inicjatywy pełnią funkcje integrujące, wzmacniające więzi rodzinne oraz kształtujące pożądane postawy wobec regionu i jego kultury. Przedsięwzięcia realizowane są zarówno w sposób stacjonarny, jak i online, co świadczy o wykorzystaniu możliwości technologicznych i cyfrowych oraz uwzględnianiu potrzeb mieszkańców w sposobach ich uczestniczenia w pozaszkolnej edukacji regionalnej.

Kolejny problem badawczy został wyrażony w postaci następującego pytania **Z jakimi podmiotami pozaszkolne instytucje współpracują w zakresie realizacji edukacji regionalnej?** Na podstawie zgromadzonych odpowiedzi dokonano podziału partnerów, z którymi współpracują badane podmioty. Wszystkie z nich dążą do współpracy z instytucjami i organizacjami samorządowymi głównie ze względu na możliwość otrzymania wsparcia finansowego w zakresie realizacji pozaszkolnej edukacji regionalnej („[…] chciałam powiedzieć, że to przedsięwzięcie nie powstałoby bez wsparcia mojego męża i Pani miasta, Giżycka, ponieważ częściowo był finansowany, płyta była finansowana przez Urząd Miasta Giżycko i burmistrza. I premierę koncertu miałam w Giżycku”[1149]). Innym rodzajem współpracy jest nawiązanie kontaktu z lokalnymi i regionalnymi instytucjami kultury w celu wspólnej organizacji działań edukacyjnych. Taka współpraca ma miejsce w przypadku badanych muzeów. Przykładem jest *Muzeum Historyczne w Ełku*, które współpracuje m.in. z Muzeum Kultury Ludowej w Węgorzewie, Muzeum Archeologicznego w Elblągu, lub Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie („są też inne muzea, tak, jak na przykład Muzeum

[1149] Wywiad z Moniką Wierzbicką (Nina Nu)…

Kultury Ludowej w Węgorzewie, tak. Czego my nie możemy to gdzieś tam próbujemy, żebyśmy przy naszej współpracy mogli na przykład wykorzystać ich wiedzę i ich eksponaty. Współpracowaliśmy swego czasu też z Piotrem Adamczykiem z Muzeum Archeologicznego w Elblągu, tak. Ja wcześniej jeszcze przed tym, jak pracowałam tutaj, zaczęłam pracę w Ełku, pracowałam w Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie, więc tam też ta współpraca, te kontakty nadal są utrzymywane i czerpiemy między sobą, no jakąś tam relację, tak”[1150]).

Następna grupa partnerów to instytucje oświatowe, takie jak szkoły podstawowe i ponadpodstawowe. Badane podmioty prowadzą w ramach pozaszkolnej edukacji regionalnej zajęcia, np. w postaci żywych lekcji historii, warsztatów edukacyjno-plastycznych, czy też projektów edukacyjnych. *Muzeum Pogranicza w Działdowie* współpracując z instytucjami oświatowymi, zrealizowało projekt edukacyjny pt.: „Śladami Dawnych Granic”, podczas którego młodzież szkolna miała możliwość poznania ważnych miejsc i punktów w historii Działdowa („W 2019 roku jeszcze mieliśmy taką fajną inicjatywę, właśnie wędrówki śladami dawnych granic. I tutaj to wyglądało w ten sposób, że podjęliśmy współpracę z dwoma szkołami, konkretnie z dwoma nauczycielami, z dwoma różnymi czy z trzema różnymi klasami i po prostu zaprosiliśmy ich na taką wędrówkę krajoznawczą. Mieliśmy przewodników właśnie tutaj z lokalnego Towarzystwa Miłośników Ziemi Działdowskiej, którzy opowiadali o miejscowościach czy też punktach, które były na trasie, głównie te trasy przechodziły przez tą granicę już po I wojnie światowej”)[1151].

Badane podmioty współpracują oprócz muzeów z innymi instytucjami kulturowymi, np. bibliotekami oraz lokalnymi i regionalnymi organizacjami społecznymi, takimi jak stowarzyszenia, towarzystwa miłośników, fundacje, Koła Gospodyń Wiejskich. *Muzeum im. Michała Kajki* („To widać choćby przez koła gospodyń, mamy jedno z takich prężniejszych kół gospodyń w regionie, a nawet w całym województwie. Tutaj, te gospodynie ze wsi, są praktycznie za każdą inicjatywą i zawsze jakieś nagrody dostają. […] Jak my potrzebujemy wsparcia lokalnego, to lepiej robić to przez koło gospodyń, więc tutaj to działa dość prężnie”[1152]), czy *Muzeum Kultury Ludowej w Węgorzewie* dążą do współpracy z okolicznymi Kołami Gospodyń Wiejskich, dzięki czemu mogą razem realizować działania edukacyjne skierowane do mieszkańców mniejszych miejscowości.

Innym typem współpracy jest jej nawiązywanie z osobami prywatnymi, które mogą wspomóc działania edukacyjne instytucji kulturowych. Do nich należą regionaliści, pasjonaci

[1150] Wywiad z przedstawicielką Muzeum Historycznego w Ełku…
[1151] Wywiad z przedstawicielem Muzeum Pogranicza w Działdowie…
[1152] Wywiad z przedstawicielem Muzeum im. Michała Kajki w Ogródku…

historii i kultury Mazur, a także naukowcy, dzięki którym istnieje możliwość wzbogacenia oferty edukacyjnej i kulturowej danej instytucji („Też jest fajne to, że udaje nam się gdzieś tam współpracować z ludźmi, którzy nie są jakby związani z jakimiś stowarzyszeniami, ale po prostu są pasjonatami historii. Na przykład jakiś czas temu udało nam się też dzięki takim pasjonatom pozyskać oryginalny słup graniczny, który po prostu gdzieś tam został znaleziony przy jakiejś wyprawie i udało się go przenieść na dziedziniec zamkowy”[1153]).

To dzięki współpracy nawiązywanej ze zróżnicowanymi podmiotami badane podmioty regionalne mogą realizować pozaszkolną edukację regionalną skierowaną do szerszych grup odbiorców. Wspólne działania pozwalają na ich większe zróżnicowanie oraz wzajemne ich wzbogacenie pod względem merytorycznym i materialnym. Instytucje współpracują również ze społecznościami lokalnymi regionalnymi, dzięki czemu mogą w lepszy poznać potrzeby i oczekiwania mieszkańców Mazur pod względem pozaszkolnej edukacji regionalnej. Taka współpraca sprzyja integracji oraz aktywizacji społeczności oraz tworzy siatkę instytucji, organizacji społecznych i osób prywatnych, których działania edukacyjne mogą się wzajemnie uzupełniać.

Pozaszkolna edukacja realizowana jest za pomocą zróżnicowanych form online i stacjonarnych, do których najczęściej należą edukacyjne warsztaty i zajęcia np. w postaci otwartych lekcji muzealnych, terenowych gier edukacyjnych, spotkań naukowych, a także wydarzeń, w ramach których prowadzonych jest kilka różnych przedsięwzięć edukacyjnych. Pozaszkolne instytucje wykorzystują cyfrowe i technologiczne rozwiązania do popularyzacji wiedzy o regionie m.in. w postaci w postaci prowadzenia kanałów na Youtube, na których publikują własnej produkcji filmy o kulturze i historii Mazur. Ze względu na charakter i obszar tematyczny działalności edukacyjnej badane podmioty skupiają się zarówno na ogólnych, jak i określonych tematach, dotyczących regionu. W przypadku instytucji kulturowych treści wchodzące w zakres pozaszkolnej edukacji regionalnej obejmują historię danej miejscowości przedstawianej w kontekście dziejów historycznych Mazur. Pozaszkolna edukacja regionalna obejmuje oprócz cyklicznych inicjatyw edukacyjnych, także te, które są podejmowane w zależności od potrzeb mieszkańców regionu, którzy chętnie zgłaszają swoje pomysły i interesują się pozaszkolnymi przedsięwzięciami edukacyjnymi. Do nich należą wydarzenia organizowane w okresie letnim, które są skierowane do lokalnych mieszkańców i turystów. Niektóre regionalne inicjatywy o charakterze edukacyjnym mają już ponadregionalny zasięg,

[1153] Wywiad z przedstawicielem Muzeum Pogranicza w Działdowie…

co przyczynia się do coraz liczniejszego w nich uczestnictwa osób zainteresowanych oraz możliwości szerszej popularyzacji wiedzy o określonej regionalnej tematyce.

Ważnym aspektem w realizacji pozaszkolnej edukacji regionalnej jest współpraca pozaszkolnych instytucji z różnymi podmiotami lokalnymi i regionalnymi. Opiera się głównie na współpracy z instytucjami samorządowymi, które widząc potrzebę organizacji regionalnych inicjatyw edukacyjnych, udzielają im wsparcia finansowego. Współpraca opiera się także nawiązywanie kontaktów z innymi instytucjami kultury i oświatowymi w zakresie prowadzenia zajęć edukacyjnych, wspólnego organizowania inicjatyw edukacyjnych oraz udzielania wzajemnego wsparcia merytorycznego i materialnego. Ważną częścią sieci partnerów są organizacje społeczne, takie jak lokalne Koła Gospodyń Wiejskich, stowarzyszenia, fundacje, dzięki którym przedsięwzięcia edukacyjne docierają do osób, które np. nie mają możliwości uczestniczenia w nich w siedzibie instytucji oraz mieszkańców małych miejscowości. Podczas prowadzonych wywiadów badane instytucje podkreślały także, że chętnie współpracują z osobami prywatnymi, którzy mogą podzielić się z swoją wiedzą historyczną i kulturową Mazur.

Druga część badań opierała się na badaniach w terenie w postaci prowadzonych obserwacji i wywiadów etnograficznych z uczestnikami wybranych pozaszkolnych przedsięwzięć edukacyjnych. W badaniach poszukiwano odpowiedzi na następujący drugi problem główny **Jak badani postrzegają swoją tożsamość regionalną w kontekście uczestniczenia w pozaszkolnej edukacji regionalnej?** W tym celu zadano cztery szczegółowe pytania badawcze, który przyczyniły się do sformułowania końcowych wniosków. Pierwsze z nich brzmi **Jak region i regionalne dziedzictwo kulturowe jest postrzegane przez osoby badane?** W wywiadach wzięło udział dziesięć osób, w tym siedem osób podczas wydarzenia pt.: „Lato w muzeum. Wtorki na kolejce", zaś trzy osoby podczas koncertu Moniki Wierzbickiej w Muzeum im. Michała Kajki w Ogródku. Osoby badane najczęściej wskazywały region jako miejsce ważne („[…]to ważna część w moim życiu"[1154]), bliskie („Osobiście Mazury są dla mnie bliskie, tu się urodziłam, wychowałam i spędziłam najpiękniejsze lata życia"[1155])i postrzegane przez nich jako miejsce ojczyste ((„[…]ale to miejsce jest dla mnie miejscem ojczystym"[1156]) i wielokulturowe, odmienne („Region i związane z nim zabytki dziedzictwa kulturowego postrzegam w związku z wielokulturowością i odmiennością"[1157]). Jednakże w przypadku regionalnego dziedzictwa kulturowego sposób jego postrzegania był

[1154] Wypowiedź badanej nr 3…
[1155] Wypowiedź badanej nr 4…
[1156] Wypowiedź badanej nr 6…
[1157] Wypowiedź badanego nr 10…

zróżnicowany. Często rozmówcy postrzegali mazurskie bogactwo kulturowe jako obce („[…] jest to mi obce i nie czuję specjalnych więzi z dawnym dziedzictwem kulturowym”[1158]) i nieznane („[…] poznaję to regionalne dziedzictwo kulturowe, które było dla mnie czymś nieznanym lub mało znanym”1159). W zgromadzonych wypowiedziach pojawiały się stwierdzenia o procesie poznawania regionalnego dziedzictwa kulturowego i odkrywania jego wyjątkowości („[…] dopiero je poznaję i odkrywam jego wyjątkowość”[1160]), postrzeganiu jego jako ważnego elementu regionu i części życia badanych („Ta poezja i ten region są ważną częścią mnie”[1161]) oraz przez pryzmat wartości przekazywanej kolejnym pokoleniom („Region i regionalne dziedzictwo kulturowe jest postrzegane przeze mnie jako wartości, które zostały przekazane mi z pokolenia na pokolenie”[1162]).

Analizując zgromadzone wypowiedzi, dostrzeżono interesujący obszar badawczy związany ze sposobami postrzegania regionu i regionalnego dziedzictwa kulturowego. Choć wszyscy badani wartościują region, nadając jemu pozytywne znaczenie, to w przypadku regionalnego dziedzictwa kulturowego nie ma takiej jednomyślności w dokonanych spostrzeżeniach. Część badanych postrzega ten aspekt regionu w kategorii obcości lub nieznanej tematyki. Tylko nieliczni rozmówcy przytoczyli w swoich wypowiedziach przyczyny obranego przez nich stanowiska. Nawiązując do wypowiedzi badanego nr 7 region i regionalne dziedzictwo kulturowe postrzegane jest przez niego jako wartości, dzięki środowisku rodzinnemu, które kształtowało jego postawę do Mazur i regionalnej kultury („Region i regionalne dziedzictwo kulturowe jest postrzegane przeze mnie jako wartości, które zostały przekazane mi z pokolenia na pokolenie”[1163]). To stosunek najbliższego środowiska społecznego, jakim jest środowisko rodzinne, miał wpływ na sposób postrzegania regionu i regionalnego dziedzictwa kulturowego, na co wskazuje wypowiedź badanego nr 2 („[…] ale jest to mi obce i nie czuję specjalnych więzi z dawnym dziedzictwem kulturowym. Może to wynika z tego, że moi przodkowie przybyli na te ziemie po wojnie i nie mówiło się w domu, o tym co było kiedyś. Żyło się dniem dzisiejszym”[1164]).

Następne pytanie badawcze brzmi **Jak badani odczuwają swoją przynależność do regionu?** Badani w swoich wypowiedziach wymieniali te elementy, które stanowią fundament ich poczucia przynależności do regionu, zwracając uwagę na regionalne dziedzictwo

[1158] Wypowiedź badanego nr 2…
[1159] Wypowiedź badanej nr 5…
[1160] Wypowiedź badanej nr 1…
[1161] Wypowiedź badanej nr 9…
[1162] Wypowiedź badanego nr 7…
[1163] Ibidem.
[1164] Wypowiedź badanego nr 2…

kulturowe. Rozmówczyni nr 1 określiła swoje poczucie przynależności jako silne, identyfikując się z Mazurami w postaci określenia samej siebie jako Mazurki („A ja teraz czuję się Mazurką, w tym nowym wydaniu i boli mnie to jak widzę, jak Mazury są przez turystów traktowane. A one mają przecież taką bogatą historię, a jakie dziedzictwo kulturowe”[1165]). Podstawą tych więzi jest sposób postrzegania historii Mazur i dziedzictwo kulturowe regionu, które stanowią wartość dla osoby badanej. Rozmówca nr 10 wskazał regionalną kulturę i wrośnięcie w nią jako te elementy, które kształtowały obecnie odczuwaną przez niego mocną przynależność do regionu („Będąc mieszkańcem Giżycka od 1982 roku wrosłem intelektualnie i kulturowo, stając się Mazurem”[1166]). Badani identyfikowali się z Mazurami poprzez postrzeganie ich przez pryzmat miejsca urodzenia i codziennego życia („Czy mam poczucie, że przynależę do Mazur? Myślę, że tak. Jestem z tego pokolenia, które już tutaj się urodziło, więc jest to moje miejsce. Nie znam innego”[1167]). To poczucie przynależności kształtujące się od najmłodszych lat związane było z wnikaniem w kulturę regionalną, o czym wspomniała w rozmowie rozmówczyni nr 8 („Urodziłam się na Mazurach, dorastałam na Mazurach i mieszkam tu na co dzień. Mazury tak mocno we mnie wniknęły, że mogę z całą pewnością stwierdzić, że czuję, że przynależę i identyfikuję się z tym regionem”[1168]). Innym elementem poczucia identyfikacji rozmówców z regionem były więzi rodzinne, które ich łączyły z Mazurami („Jak czuję, że przynależę do regionu i jego kultury? Tu jest mój dom rodzinny, moja rodzina…Tak, identyfikuję się z Mazurami i z moją miejscowością, w której mieszkam z rodziną”[1169]). Środowisko rodzinne i relacje rodzinne stanowią wyraz przynależności do regionu w przypadku osób badanych, które ponownie zamieszkały na Mazurach („Żyjąc ponownie od pewnego czasu w tym mieście stwierdzam, że moją główną przynależnością do regionu są członkowie rodziny, a konkretniej chęć podtrzymania bliskiego kontaktu z nimi”[1170]). Poznawanie własnych korzeni jest procesem kształtującym poczucie przynależności i identyfikacji z regionem, o czym wspomniała rozmówczyni nr 6 („Myślę, że to zapoczątkowało moje zainteresowanie losami rodzinnymi i poszukiwaniem historii przodków, która związana jest z Mazurami. Nie sposób poznawać historię rodziny bez kontekstu historii regionu”[1171]), podkreślając powiązanie losów rodziny z dziejami Mazur.

[1165] Wypowiedź badanej nr 1…
[1166] Wypowiedź badanego nr 10…
[1167] Wypowiedź badanego nr 2…
[1168] Wypowiedź badanej nr 8…
[1169] Wypowiedź badanej nr 3…
[1170] Wypowiedź badanego nr 7…
[1171] Wypowiedź badanej nr 6…

Podczas wywiadów wskazywano na inne elementy, które oddziaływały na proces identyfikacji i przynależności do regionu. Do nich należy poczucie odpowiedzialności za przyszłość („Noszę w sobie poczucie odpowiedzialności i troski za przyszłość Mazur. Czuję się silnie związana z Mazurami, więc te problemy, które obecnie dotykają ten region, to jakby i mnie dotykały”[1172]) i dobro („Wiem, że to zabrzmi zbyt patetycznie, ale uważam, że każdy mieszkaniec Mazur obecny i przyszły jest odpowiedzialny za dobro tego regionu”[1173]) Mazur. Przytoczone fragmenty wypowiedzi rozmówczyń świadczą o ich silnej identyfikacji z regionem, która wyraża się m.in. w kształtowaniu przyszłości regionu. Z kolei w przypadku osoby badanej nr 9 jej poczucie przynależności do regionu przejawia się w postaci chęci bycia częścią społeczeństwa regionalnego („Chyba każdy człowiek chce poczuć się częścią większej całości. A czy się identyfikuję z Mazurami? Myślę, że tak”[1174]), dzięki czemu może określić samą siebie jako Mazurkę.

Poczucie przynależności do regionu ma charakter subiektywny i zindywidualizowany. Każda z osób badanych w swoich wypowiedziach wskazała na te elementy, które są podstawą ich poczucia przynależności i mają wpływ na ich postawę oraz identyfikację wobec regionu i jego kultury. Więzi rozmówców z Mazurami są kształtowanie i wzmacnianie poprzez zaistnienie takich czynników, które są im szczególnie ważne.

Pytanie badawcze o treści **Jak osoby badane postrzegają przydatność pozaszkolnej edukacji regionalnej z perspektywy tożsamości regionalnej?** pozwoliło poznać osobiste opinie osób badanych na temat roli pozaszkolnej edukacji regionalnej. Każdy badany wyraził pozytywne zdanie o przydatności tego typu edukacji prowadzonej poprzez inne podmioty, niż instytucje oświatowe, podkreślając jej zróżnicowane funkcje. Zdaniem rozmówców pozaszkolna edukacja regionalna przekazuje wiedzę o regionie i sprzyja integracji mieszkańców regionu („A dlaczego? Bo to integruje i uczy, nie wiem, może też takiej odpowiedzialności za przyszłe losy regionu”[1175]), kształtując w młodych osobach pożądane przez społeczeństwo postawy wobec regionu („Kto będzie o tym pamiętał, jak nie nasze dzieci? I kto będzie dbał o przyszłość regionu? Dlatego uważam, że jak to Pani stwierdziła, pozaszkolna edukacja regionalna jest bardzo ważna, ponieważ to także od niej zależy przyszłość Mazur, czy tego miasta”[1176]). Przedsięwzięcia edukacyjne według osób badanych sprzyjają kształtowaniu się poczucia przynależności i identyfikacji z Mazurami („Moim zdaniem taka pozaszkolna

[1172] Wypowiedź badanej nr 4…
[1173] Wypowiedź badanej nr 5…
[1174] Wypowiedź badanej nr 9…
[1175] Wypowiedź badanej nr 1...
[1176] Wypowiedź badanej nr 4…

edukacja regionalna, jak tutaj, jest ważnym elementem i uzupełnieniem propagowania i pielęgnowania tego wszystkiego co pogłębia naszą tożsamość z regionem”[1177]) oraz pozwalają uczestnikom spojrzeć na nie przez pryzmat wartości, o którą należy dbać („Sądzę, że są to bardzo ważne działania, dzięki którym można lepiej poznać swoją miejscowość, region. Ja dzięki nim inaczej postrzegam moje miasto. Jako miejsce ciekawe, wartościowe i w sumie ważne w moim życiu”[1178]). Osoby badane postrzegały pozaszkolną edukację regionalną jako sposób na wzmacnianie więzi młodzieży z Mazurami i kształtowaniu w nich poczucia odpowiedzialności za przyszłość regionu („Dzięki temu dzieci i młodzież może poznać regionalną i lokalną historię i wtedy może pojawiłaby się także chęć zadbania o tę regionalną kulturę np. dawne cmentarze, lub inne ważne miejsca. Czuję się mocno związana z moją miejscowością i dlatego chciałabym, aby nasza młodzież poczuła te więzi z regionem”[1179]).

W zgromadzonych wypowiedziach pojawiał się aspekt, dotyczący roli pozaszkolnej edukacji regionalnej w kształtowaniu tożsamości regionalnej dzieci i młodzieży z uwzględnieniem współczesnych rozwiązań, zjawisk i procesów („Osoby młode, które mają stały dostęp do Internetu inaczej patrzą na świat, może bardziej globalnie. Ale jak rozmawiam z młodzieżą, to widzę, że się interesują historią tych ziem. Oni już patrzą na pewne kwestie historyczne z innej perspektywy. Dlatego myślę, że dobrym kierunkiem jest uwzględnienie obecnych zjawisk społecznych, kulturowych, politycznych w tej właśnie pozaszkolnej edukacji regionalnej”[1180]). Zdaniem rozmówcy nr 2 pozaszkolna edukacja regionalna powinna stanowić połączenie form online i stacjonarnej, dzięki czemu może ona dotrzeć do młodych odbiorców, kształtując ich więzi z Mazurami („To podtrzymuje i pogłębia więzi z regionem. Dla mnie jest to bardzo ważna kwestia”[1181]). Rozmówczyni nr 5 natomiast podkreśliła przydatności pozaszkolnej edukacji regionalnej w kształtowaniu tożsamości regionalnej opartej na patriotycznej postawie wobec Mazur („To także okazja do powspominania, poopowiadania o historii rodziny. To wzmacnia. Człowiek ma wtedy poczucie, że żyje we właściwym miejscu. To taka forma patriotyzmu”[1182]).

Pozaszkolna edukacja regionalna kształtuje nie tylko więzi mieszkańców od urodzenia z regionem, ale także osób, które od niedawna mieszkają na Mazurach („I powiem, że to nie tylko wieloletni mieszkańcy, ale także te nowe osoby, które decydują się na zakup na Mazurach

[1177] Wypowiedź badanej nr 9…
[1178] Wypowiedź badanej nr 3…
[1179] Wypowiedź badanej nr 6…
[1180] Wypowiedź badanego nr 7…
[1181] Wypowiedź badanego nr 2…
[1182] Wypowiedź badanej nr 5…

ziemi lub domu. Może chcą lepiej poznać regionalną historię i kulturę? Jednym słowem, interesują się tym. I bardzo dobrze. Sama czuję się Mazurką, więc jestem dumna z tego”[1183]), umożliwiając im zanurzenie się w regionalnej kulturze („trochę inaczej patrzę na Mazury, inni troszkę się ze mnie z tego śmieją, ale ja dzięki takim wydarzeniom, jak te dzisiejsze, to mam wrażenie, że zanurzam się w tej mazurskiej kulturze”[1184]).

Wypowiedzi osób badanych wskazują na znaczącą przydatność pozaszkolnej edukacji regionalnej w procesie kształtowania się tożsamości regionalnej, zarówno u mieszkańców Mazur, jak i osób przyjezdnych. Zdaniem rozmówców ten rodzaj edukacji pełni wiele funkcji, które wzmacniają więzi z regionem, będących podstawą poczucia przynależności i identyfikacji z Mazurami i jego kulturą. Podczas rozmów wskazywano na rolę pozaszkolnych przedsięwzięć edukacyjnych w procesie zanurzania się w regionalną kulturę, szczególnie dzieci oraz młodzieży i przyjmowaniu przez nich postawy szacunku wobec Mazur. Poruszono również kwestie, dotyczące przyszłości regionu, która zależy w dużej mierze od osób młodych. Według badanych to za pomocą pozaszkolnej edukacji regionalnej możliwe jest kształtowanie i wzmacnianie więzi młodych osób z Mazurami, którzy otoczą w przyszłości troską i opieką ten region z jego bogactwem kulturowym.

Kolejne pytanie badawcze brzmi: **Jakie jest zaangażowanie mieszkańców regionu w prowadzone przez pozaszkolne instytucje działania w zakresie edukacji regionalnej?** Analiza uzyskanych odpowiedzi rozmówców wskazuje na ich duże zaangażowanie w prowadzone przez pozaszkolne instytucje działania w zakresie edukacji regionalnej. Podczas prowadzonych rozmów osoby badane, zarówno podkreślały własną aktywności, jak i mieszkańców danej miejscowości. Zdaniem rozmówczyni nr 1 udział w inicjatywach edukacyjnych jest ciekawą i pouczającą formą spędzania wolnego czasu, szczególnie w przypadku dzieci („Osobiście chętnie uczestniczę z rodziną w takich wydarzeniach, jak dzisiejsze. A dlaczego? To inny, ciekawy sposób spędzenia wolnego czasu. A przy tym dzieciaki mają dużą frajdę z tych warsztatów, konkursów, czy innych zajęć. To dla nich prawdziwie przeżycie. I przy okazji zdobywają wiedzę o regionie, czyli o jego historii, kulturze”[1185]), zaś według spostrzeżeń badanej coraz więcej osób uczestniczy w tego typu wydarzeniach („Mam wrażenie, że z roku na rok jest coraz więcej osób chętnych do wzięcia udziału, oczywiście nie licząc turystów”)[1186]. Podobne zdanie na ten temat miał rozmówca nr

[1183] Wypowiedź badanej nr 9…
[1184] Wypowiedź badanego nr 10…
[1185] Wypowiedź badanej nr 1…
[1186] Wypowiedź badanej nr 1…

2 („Wielu mieszkańców uczestniczy w organizowanych przez Muzeum wydarzeniach. I wiem, że także wiele osób przyjeżdża na nie z innych miejscowości. Po sezonie letnim ruch turystyczny praktycznie zamiera, ale w przypadku tych wydarzeń, to frekwencja lokalnych osób dopisuje”[1187]), który osobiście z chęcią uczestniczy w inicjatywach edukacyjnych organizowanych przez Muzeum Historyczne w Ełku („Sam chętnie biorę w nich udział i widzę, jak dużo osób jest nimi zainteresowana”[1188]). Osoby badane wskazywały także na te czynniki, które stanowiły zachętę do aktywności i wzięcia udziału w tego typu przedsięwzięciach. Jednym z nim była możliwość międzypokoleniowego udziału w nich, dzięki czemu mogą w nim uczestniczyć starsze i młodsze pokolenia („Staram się jak najczęściej brać udział w takich przedsięwzięciach edukacyjnych i oczywiście, razem z dziećmi, a nawet dziadkami”)[1189]. To zróżnicowana oferta wydarzeń edukacyjnych i kulturalnych („I są spotkania muzealne, i spektakle historyczne, i koncerty, i warsztaty edukacyjne, plastyczne, i lekcje muzealne. A w lato wycieczki do Sypitek. Coś cudownego i zachwycającego”[1190]) sprawia, że cieszą się dużą popularnością („Bardzo dużo osób uczestniczy w takich działaniach i szczerze mówiąc, bardzo dobrze. Dzięki temu nie sposób się nudzić w tym mieście. A i każdy może dowiedzieć się czegoś nowego o historii Ełku i regionu”)[1191]. Innym czynnikiem według rozmówczyni nr 6 jest postawa mieszkańców wobec regionu, charakteryzująca się wzmacnianiem ich więzi z Mazurami („Myślę, że tutaj mieszkańcy mają taki wrodzony pęd do okazywania przywiązania i miłości do tego, co było za czasów ich rodziców i dziadków. Może dlatego, że nie chcą i boją się zatracić tą więź, która ich zespala i łączy, więc może dlatego tak licznie biorą udział w takich wydarzeniach”[1192]). W wypowiedziach rozmówców znajdowały się porównania pozaszkolnej edukacji regionalnej prowadzonej przez Muzeum w Ełku do inicjatyw podejmowanych przez instytucje kulturowe w ich miejscowościach zamieszkania („Nie jestem z Ełku, ale często tutaj przyjeżdżam. Więc mam niejako porównanie do mojej miejscowości w kwestii organizacji takich wydarzeń, jak te. I jak widać, jest bardzo dużo osób, więc takie działania mają sens”[1193]), podkreślając liczny udział zainteresowanych osób.

Zdaniem rozmówcy nr 7 sposób realizacji pozaszkolnej edukacji regionalnej przyczynia się do dużego zaangażowania i aktywności w niej mieszkańców („Zauważyłem także, że wiele osób bierze w nich udział i myślę, że to świadczy o tym, że dużo ludzi się interesuje historią

[1187] Wypowiedź badanego nr 2…
[1188] Ibidem.
[1189] Wypowiedź badanej nr 3…
[1190] Wypowiedź badanej nr 4…
[1191] Ibidem.
[1192] Wypowiedź badanej nr 6…
[1193] Wypowiedź badanej nr 5…

Mazur, szczególnie, że Muzeum przedstawia pewne kwestie historyczne z różnych punktów widzenia”[1194]). Na tę kwestię zwróciła uwagę także rozmówczyni nr 8, nawiązując do konkursu poetyckiego organizowanego przez Muzeum im. Michała Kajki w Ogródku („Z żywym zainteresowaniem śledzę i uczestniczę w wydarzeniach i innych działaniach edukacyjnych organizowanych przez Muzeum np. konkursu poetyckiego, w którym jak zauważyłam, jest coraz więcej zgłoszeń. A więc to działa, i dawna poezja mazurska staje się czymś rozpoznawalnym”[1195]).

Osoby badane w swoich wypowiedziach podkreślały własną aktywność pod względem uczestniczenia w pozaszkolnej edukacji regionalnej, wyszczególniając sposoby brania w niej udziału. Do nich należało udział m.in. w warsztatach edukacyjnych i naukowych spotkaniach historycznych („Zazwyczaj, chętnie biorę z rodziną udział w warsztatach, ale także lubię pójść na regionalne spotkania historyczne, np. połączone z pokazem filmowym”[1196]), większych wydarzeniach („W okresie letnim, to wiadomo, że zawsze uczestniczymy razem w takich wydarzeniach jak Wtorki na Kolejce. Dzieci są zachwycone możliwością zobaczenia, jak wyglądają dawne pociągi, które wchodziły w skład ełckich kolei. W sumie, to w każdy lipcowy wtorek bierzemy udział w nich”[1197]), koncertach („Z wielką chęcią uczestniczę w takich wydarzeniach. To prawdziwa uczta dla zmysłów. I przy okazji mogę również wiele dowiedzieć się o poezji mazurskiej”[1198]), konkursach („Z żywym zainteresowaniem śledzę i uczestniczę w wydarzeniach i innych działaniach edukacyjnych organizowanych przez Muzeum np. konkursu poetyckiego”[1199]). Rozmówcy wraz z dziećmi korzystali także z edukacyjnych inicjatyw online („Nasze najmłodsze dzieci słuchały na Youtube bajek regionalnych, które zostały nagrane przez Muzeum i myślę, że to świetna forma edukacji”[1200]).

Osoby badane podkreślały zarówno własne zaangażowanie, jak i innych odbiorców w zakresie pozaszkolnej edukacji regionalnej. Przeprowadzone obserwacje wydarzeń także potwierdziły słowa rozmówców na temat licznego zainteresowania mieszkańców i turystów tymi inicjatywami edukacyjnymi. W przypadku pierwszego wydarzenia najwięcej osób, szczególnie rodzin z dziećmi brało udział w prowadzonych w ramach tego wydarzenia warsztatach. Wspólne zwiedzanie z przewodnikiem również cieszyło się dużą popularnością wśród uczestników w różnym wieku. W drugim wydarzeniu uczestniczyły osoby dorosłe, które

[1194] Wypowiedź badanego nr 7…
[1195] Wypowiedź badanej nr 9…
[1196] Wypowiedź badanej nr 1…
[1197] Wypowiedź badanej nr 3…
[1198] Wypowiedź badanej nr 8…
[1199] Wypowiedź badanej nr 9…
[1200] Wypowiedź badanej nr 3…

interesują lub chcą bliżej poznać tematykę dawnej poezji mazurskiej. O dużym zaangażowaniu zainteresowaniu mieszkańców działaniami edukacyjnymi świadczy również wypowiedź przedstawicielki Muzeum Historycznego w Ełku ("[…] im więcej już mamy ze sobą, to docieramy do coraz to nowych odbiorców, tak, do nowych ludzi i coraz więcej ludzi o nas słyszy, i sami z siebie przychodzą, co jest fajne, że nie musimy ich namawiać do tego, żeby przyszli do muzeum, a wręcz przeciwnie. Sami dzwonią i się pytają, czy są jakieś zajęcia edukacyjne dla dzieci. Czy na przykład dzieci, które nie uczęszczają do przedszkoli, czy mogą wziąć udział w zajęciach, czy mogą przyjść. Czy może są jakieś na przykład takie zajęcia, gdzie zbieramy tylko i wyłącznie osoby indywidualne”[1201]).

Badani w udzielonych wypowiedziach określili swoją tożsamość regionalną w kontekście uczestniczenia w pozaszkolnej edukacji regionalnej, która związana jest ze sposobem postrzegania przez nich regionu i jego dziedzictwa kulturowego, odczuwanej przez nich przynależności do Mazur, osobistych spostrzeżeń na temat przydatności pozaszkolnej edukacji regionalnej oraz ich i mieszkańców regionu zaangażowanie w uczestniczeniu w działaniach edukacyjnych prowadzonych przez pozaszkolne instytucje regionalne. Osoby badane postrzegają swoją tożsamość regionalną przez pryzmat przynależności i identyfikacji głównie z regionem (mniej z regionalnym bogactwem kulturowym), który najczęściej jest ważnym i wartościowym miejscem w ich życiu. Ten sposób postrzegania Mazur jest związany z odczuwaną przez rozmówców przynależnością do regionu, opierającą się na silnych więziach z Mazurami, wzmacnianych m.in. przez środowisko rodzinne lub regionalną kulturę. Rozmówcy podkreślali swoje poczucie przynależności i identyfikacji z Mazurami poprzez określenie samych siebie jako Mazurów, nawet w sytuacji, gdy nie są one ich miejscem urodzenia. Zdaniem badanych pozaszkolna edukacja regionalna ma duże znaczenie w kształtowaniu się tożsamości regionalnej mieszkańców Mazur, szczególnie w przypadku dzieci i młodzieży. Według nich to m.in. poprzez ukształtowanie odpowiednich postaw młodych mieszkańców regionu także w ramach działań edukacyjnych zależy przyszłość Mazur, które postrzegane są przez nich jako wartość, o którą należy odpowiednio zadbać.

Na postawie analizy zgromadzonego materiału empirycznego można stwierdzić, że jedną z najważniejszych ról i funkcji pozaszkolnej edukacji regionalnej jest kształtowanie tożsamości regionalnej mieszkańców regionu. To poprzez funkcje dydaktyczne, wychowawcze, aktywizujące i integrujące instytucje kulturowe oraz inne podmioty w ramach realizowanych

[1201] Wypowiedź przedstawicielki Muzeum Historycznego w Ełku…

działań edukacyjnych mogą mieć wpływ na rozwój tożsamości regionalnej uczestników w każdym wieku.

Bibliografia

Achremczyk S., *Historia Warmii i Mazur*, Olsztyn 2011.

Adams T. E., S. Jones H., Ellis C., AUTOETHNOGRAPHY, Oxford University, 2015.

Aleksander T., *Wszechnice polskie - dotychczasowy dorobek i potrzeba rozwoju*, Chowanna 2, 2005.

Angrosino M., *Badania etnograficzne i obserwacyjne,* Warszawa 2010.

Babbie E., *Badania społeczne w praktyce*, Warszawa 2004.

Banks M., *Materiały wizualne w badaniach jakościowych*, Warszawa 2009.

Beba B., Jolanta Pijanowska, *Demograficzne uwarunkowania rozwoju kultury na Warmii i Mazurach* [w:] *Tożsamość kulturowa społeczeństwa Warmii i Mazur*, B. Domagała, A. Sakson (red.), Olsztyn 1988.

Białuński G., *Zarys dziejów osadnictwa na Mazurach*, „Echa Przeszłości", XX/1, 2019.

Bielecka-Prus J., *Normana K. Denzina projekt etnografii interpretacyjnej*, [w:] A.A. Szafrański (red.) Geertz. *Dziedzictow - interpretacje- dylematy,* Lublin 2012.

Bieniek M., *Wielokulturowe dziedzictwo oraz losy ludności Warmii i Mazur po 1945 roku – przegląd tematyki i literatury przedmiotu pod kątem nauczania dziejów regionu*, „Przegląd Wschodnioeuropejski", 1, 2010.

Bokszański Z., *Tożsamości zbiorowe*, Warszawa 2005.

Borowska-Beszta B., *Etnografia dla terapeutów (pedagogów specjalnych - szkice metodologiczne),* Kraków 2005.

Brzezińska A. I., *Dzieciństwo i dorastanie: korzenie tożsamości osobistej i społecznej*, [w:] *Edukacja regionalna*, A. W. Brzezińska, A. Hulewska, J. Słomska (red.), Warszawa 2006.

Brzezińska A. I., *Tożsamość u progu dorosłości. Wizerunek uczniów szkół ponadgimnazjalnych*, Poznań 2017.

Brzezińska A. I., *Przedmowa do drugiego wydania polskiego. Dlaczego dzieło Wygotskiego cięgle fascynuje*?, [w:] *L. S. Wygotski, Narzędzie i znak w rozwoju dziecka*, M. Klimkowski (red.), Warszawa 2005.

Brzezińska A. I., *Rozpoznanie zasobów dziecka i środowiska rozwoju – podstawa projektowania nauczania rozwijającego*, [w:] *Nauczanie rozwijające we wczesnej edukacji według Lwa S. Wygotskiego. Od teorii do zmiany w praktyce* ,E. Filipiak (red.), Bydgoszcz 2015.

Brzezińska, A. W., *Edukacja regionalna jako wyzwanie pedagogiczne dla etnologa,* [w] *Pedagogika a etnologia i antropologia kulturowa*. Wspólne obszary badań, Zygmunt Kłodnicki, Andrzej Murzyn, Anna Drożdż, Grzegorz Błahut (red.), Cieszyn-Katowice 2011.

Brzezińska A. W., *Kultura regionu – tradycja czy kreacja?,* [w:] *Edukacja kulturowa: przestrzeń-kultura-przekaz*, red. A. W. Brzezińska, A. Hulewska, J. Słomska-Nowak, Wrocław, 2009.

Brzezińska A. W., *Specjaliści od kultury ludowej*?, „Nauka", (3), 2009,

Brzezińska A. I., *Dzieciństwo i dorastanie: korzenie tożsamości osobistej i społecznej*, [w:] *Edukacja regionalna*, A.W. Brzezińska, A. Hulewska, J. Słomska (red.), Warszawa 2006.

Buch E. D., Staller K. M., *The feminist practice of ethnography*, [w:] N. Hesse-Biber P.L. Leavy (red.) *Feminist research practice: A primer, Thousand Oaks*, CA 2007.

Bukowska-Floreńska I., *Kultury regionalne w społeczeństwach nowoczesnych: problemy i propozycje badawcze*, „Studia Etnologiczne i Antropologiczne", nr 2 (1999).

Bukowski A., *Władza, terytorium, tożsamość. Społeczne konstruowanie regionu*, [w:] *Zarządzenie przestrzeni. Globalizacja, etniczność, władza*, A. Bukowski, M. Luba, J. Nowak (red.), Kraków 2006.

Burrel G., Morgan G., *Sociological Paradigms and Organisational Analysis. Elements of the Sociology of Corporate Life*, New York, 2019.

Burszta W., Dudzikowa M., *Uczyć się od idola. O istotnym źródle wiedzy potocznej uczniów*, [w:] Wychowanie, M. Dudzikowej, M. Czerepaniak-Walczak (red.), Gdańsk 2007.

Bykowska O/, *Teoretyczno-metodyczne podstawy edukacji pozaszkolnej na Ukrainie*, [w:] B. Kurowska, K. Łapot-Dzierwa, *Kultura – sztuka – edukacji*, Kraków 2015.

Z. Chojnicki, T. Czyż, *Nowa organizacja terytorialna Polski i układ regionalny*, „Czasopismo Geograficzne LXXI".

Chojnicki Z., T. Czyż T., *Region-regionalizacja-regionalizm, Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny*, Zeszyt 2, 1992.

Chorąży K., *Geneza regionalizmu i regionalizacji we Francji*, „ANNALES UNI VERSITATIS MARIAE C U R I E-S KŁ O D O W S K A LUBLIN —POLONIA", VOL. XXXVIII, 4, 1991.

Chudziński E., *Regionalizm. Idea-ludzie-instytucje*, Warszawa 2013.

Creswell J. W., *Projektowanie badań naukowych. Metody jakościowe, ilościowe i mieszane,* Kraków 2013

Damrosz J., *Region i regionalizm (studium interdyscyplinarne),* Instytut Kultury, Warszawa 1987.

Damrosz J., *Podstawy ideowe nowoczesnego regionalizmu (teraźniejszość i przyszłość),* [w:] *Regionalizm Polski*,.S. Dąbrowski, A. Kociszewski, A. Olemaniuk, Cz. Niedzielski, Ciechanów 1990.

Damrosz J., *Wyznaczniki lokalno-regionalne i etniczne w badaniach zróżnicowania kultury nowoczesnych społeczeństw : próba systematyki pojęć i problemów,* „Studia Etnologiczne i Antropologiczne", 2, 1999.

Davis D-A., Craven Ch., *Feminist ethnography : thinking through methodologies, challenges, and possibilities*, United States of America, 2016.

Denzin N. D., Lincoln Y. S., *The Landscape of Qualitative Research : Theories and Issues*, California, 1998.

Denzin N. D., Lincoln Y. S., *THE SAGE HANDBOOK OF QUALITATIVE RESEARCH. THIRD EDITION,* United States of America, 2005.

Dobrowolski P., *Regionalizm i współpraca międzyregionalna na tle europejskich procesów integracyjnych.* [w:] *Polityka przedmiot badań i formy jej przejawiania się*. P. Dobrowolski, M. Stolarczyk (red.). Katowice 2000.

Domagała B., *Kształtowanie się tożsamości narodowej młodego pokolenia Mazurów w życiorysach wychowanków Mazurskiego Uniwersytetu Ludowego*, Komunikaty Mazursko-Warmińskie nr 3, 1991.

Domagała B., *Warmia i Mazury – dezintegracja i tożsamość po 1945 roku*, „Borussia", nr. 3-4, 1992.

Dubas E., *Auksologia andragogiczna. Dorosłość w przestrzeni rozwoju i edukacji*, „Rocznik Andragogiczny" 2009.

Dziewoński K., *Teoria regionu ekonomicznego, Przegląd Geograficzny*, t. XXXIX, 1967.

Erikson E. H., *Identity and the Life Cycle*, New York 1994.

Emerson R. M., Fertz R I., Show L. L., *Writing Ethnographic Fieldnotes*, Chicago-London, 2011.

Frimhofer R., *W szkole czy poza szkołą: jak się uczymy w epoce postindustrialnej?,*

[w:] *Jak wykorzystać potencjał edukacji pozaszkolnej w Polsce?*, P. Zbieranek (red.), Gdańsk 2011.

Fatyga B., *Edukacja nieformalna w Polsce: historia i formy współczesne (wystąpienie plenarne),* [w:] Jagna Kaczanowska (red.), *Doświadczać ucznia. Materiały pokonferencyjne*, Warszawa 2005.

Felstead A., Jewson N., Walters S., *Images, interviews and interpretations: making connections in visual research* [w:], *Seeing is believing? Approaches to visual research*, Christopher J. Pole (red.), University of Leicester, UK, 2004.

Filipiak E., *Społeczne podstawy poznania i rozwoju – konstruktywizm społeczno-kulturowy Lwa S. Wygotskiego. Nowe odczytania, rekonstrukcje, tropy epistemologiczno-metodologiczne*, „Problemy Wczesnej Edukacji", 4 (51) / 2020.

Genzuk M., *A synthesis of ethnographic research*, University of Southern California Center for Multilingual, Multicultural Research, 2003.

Gajda K., *Nauczanie nieformalne – wytyczne unijne i próba implementacji*, Kraków 2014.

Galos A., *Hakata w Prusach Wschodnich*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie", nr 1, 1976.

Gawlik S., *Tradycyjność i współczesność w pojmowaniu regionalizmu*, [w:] *Szkoła a regionalizm*, A. Kociszewski, A. Omelaniuk, W. Pilarczyk (red.), Ciechanów 1996.

Golko M., *Imiona wielokulturowości*, Warszawa 2010.

Goodall H. L.., *What is Interpretive Ethnography? An Eclectic's Tale* [w:] *Expressions of Ethnography. Novel Approaches to Qualitative Methods*, R. P. Clair (red.), New York 2003.

Gorzelak G., *Regionalizm i regionalizacja w Polsce na tle europejskim*, [w:] *Czy Polska będzie państwem regionalnym*, G. Gorzelak, B. Jałowiecki (red.), Warszawa 1993.

Grabowska B. , *Rewitalizacja tożsamości regionalnej*, „Chowanna", t. 1 (2015).

Grabowski M., *Edukacja regionalna w kontekście teoretycznym*, „Edukacja regionalna i patriotyczna w warunkach wielokulturowości w edukacji elementarnej", nr 15-16/1-2 (2010).

Grad J., *Współczesny sens regionalizmu*, Sensus Historiae, 2010/1.

Greta M., *Euroregiony polskie w procesie integracji europejskiej oraz w przezwyciężaniu peryferyjności i dysproporcji regionalnych*, Łódź 2013.

Guba E. G., Lincoln Y. S., *Fourth Generation Evaluation*, California, 1989.

Gudkova S., *Wywiad w badaniach jakościowych*,

[w:] *Badania jakościowe. Metody i narzędzia*, D. Jemielniak, Warszawa 2012.

Grygier T., *Warmińska Rada Ludowa w dniach rewolucji w Olsztynie w 1918 roku*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie", nr 4, 1969.

Grzesiak K., *Rola placówek wychowania pozaszkolnego w wychowaniu do wartości*, Państwo i Społeczeństwo 2016 (XVI) nr 2.

Hammersley M., Atkinson P., *Metody badan terenowych,* Poznań 2010.

Hesse-Biber S. N., Leavy P. L., *The practice of qualitative research*, Thousand Oaks, CA 2006.

Jałowiecki B., *Rozwój lokalny, Rozwój regionalny, rozwój lokalny, samorząd terytorialny*, Warszawa 1989

Jałowiecki B., *Przestrzeń historyczna, regionalizm, regionalizacja*, [w:] *Oblicza polskich regionów*, B. Jałowiecki (red.), „Studia regionalne i lokalne", 17 (50), Warszawa 1996.

Jankowski D., *Edukacja regionalna jako czynnik regionotwórczy*, [w:] *Regionalizm polski*, S.Dądrowski, A.Kociszewski (red.), Ciechanów 1990.

Jasiński G., *Mazury w drugiej połowie XIX wieku*, Olsztyn 1994.

Jasiński J., *Kwestia mazurska w ujęciu profesora Hubatscha*, „Komunikaty Warmińsko-Mazurskie", nr 2, 1968.

Jasiński Z., *O doskonaleniu zawodowym nauczycieli w zakresie edukacji międzykulturowej i regionalnej*, [w:] *Edukacja w dobie integracji europejskiej. Strategie zmian i praktyka pedagogiczna*, E. Smak, D. Widelak (red.), Opole 2006.

Juszczyk S., *Badania jakościowe w naukach społecznych. Szkice metodologiczne*, Katowice 2013.

Kempa R., *Prusy Wschodnie w strategii militarnej II Rzeczypospolitej 1918–1939*, „Białostockie Teki Historyczne", Tom 5/2007.

Kętrzyński W., *O ludności polskiej w Prusiech niegdyś krzyżackich*, Lwów 1882.

Klus-Stańska D,, *Paradygmaty dydaktyki. Myśleć teorią o praktyce*, Warszawa 2018.

Kłoskowska A.. *Socjologia kultury*, Warszawa 1981.

Kłosowska A., *Tożsamość i identyfikacja narodowa w perspektywie historycznej i psychospołecznej*, „Kultura i Społeczeństwo", nr 1, 1992.

Konieczna-Śliwińska D., *Edukacja regionalna wobec wyzwań przyszłości. Modernizacja treści w świetle najnowszych podstaw programowych*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego, Prace Historyczne 142, z. 2 (2015).

Kongres Regionalnych Towarzystw Kultury (materiały i dokumenty), Warszawa 1979.

Korbel J., *Emigracja z Polski do RFN w świetle statystyki i analiz (1952-1985),* Opole 1986.

Kostera M., *Antropologia organizacji. Metodologia badań terenowych*, Warszawa 2008.

Kostera M., *Postmodernizm w zarządzaniu*, Warszawa 1996.

Kostera M., Krzyworzeka P., *Etnografia,*
[w:], *Badania jakościowe. Podejście i teorie. Tom 1,* D. Jemielniak (red.), Warszawa 2012

Kossak-Główczewski K., *Edukacja regionalna – pytania o realizację*
[w:] *Edukacja wobec zmiany społecznej*, J. Brzeziński, L. Witkowski (red.), Poznań-Toruń 1994

Kossak-Główczewski K., *Niezależna edukacja regionalna*, „Pomerania", nr 9, 1990

Kossak-Główczewski K., *Nowe pytania w pedagogice – wielokulturowość, edukacja regionalna, pedagogika miejsca, reinhabitacja i deterytorializacja,*
Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie,
Rocznik Polsko-Ukraiński 2015, t. XVII

Kossert A., *Mazury. Zapomniane południe Prus Wschodnich*, Warszawa 2004

Kowalczyk R., *Proces ewolucji regionalizmu w Polsce od oporu do ofensywy*,
„Środkowoeuropejskie Studia Polityczne", nr 2 (2015)

Kuckartz U., *Qualitative text analysis,* Great Britain 2014

Kulak T., *U źródeł regionalizmu II Rzeczypospolitej (Wizje ruchu regionalistycznego Stefana Żeromskiego i Władysława Orkana),* [w:] *Historia w ruchu regionalnym*, A. J. Omelaniuk (red.), Wrocław – Ciechanów 2001

F. Krosta, *Studia mazurskie (Przyczynek do geografii Prus)*,
[w:] *Mazurzy. Tradycja i codzienność*, R. Traba (red.), Olsztyn 2002

Kruk E., *Warmia i Mazury*, Wrocław 2003

Kuhn T. S., *Struktura rewolucji naukowych*, Warszawa 2001

Kvale S., *Prowadzenie wywiadów*, Warszawa 2012

Kwaśniewski K., *Problemy regionalizmu polskiego*,
[w:]: *Regionalizm polski,* Krajowy Ośrodek Dokumentacji Regionalnych Towarzystw Kultury, Ciechanów, 1990

Kwaśniewski K. *Regionalizm*, Poznań 1986

Kwieciński Z., *Mimikra czy sternik? Dramat pedagogiki w sytuacji przesilenia formacyjnego,*
[w:] Z. Kwieciński, L. Witkowski (red.), *Spory o edukację*, Warszawa-Toruń 1993

LeCompte M. D., Schensul J. J., *Designing & Conducting Ethnographic Research*, Hartford CT, University of Colorado, 2010

Leśniewska G., *Edukacja nieformalna – moda czy konieczność*, „Edukacja Humanistyczna", nr 2(35) 2016

Lewandowska I., *Instytut Mazurski w relacjach jego współtwórcy – Hieronima Skurpskiego*, „Echa przeszłości", t. VII, 2006

Lewandowska I., *Kulturowy szlak Krutyni – ujęcie geograficzno-kulturowe* [w:], *Mazurski Park Krajobrazowy różnorodność biologiczna i kulturowa*, K. Wittbrodt (red.), Krutynia 2019.

Łuczewski M., Bednarz-Łuczewska P., *Analiza dokumentów zastanych,* [w:] *Badania jakościowe. Metody i narzędzia. Tom 2*., D. Jemielniak (red.), Warszawa 2012

Łukowski W., *Społeczne tworzenie ojczyzn. Studium tożsamości mieszkańców Mazur*, Warszawa 2002

Madison D. S., *Critical Etnography. Method, Ethics and Performance*, Los Angeles, 2020

Małłek J., *Migracje ludności niemieckiej, polskiej i litewskiej na ziemie pruskie w XIII-XVIII wieku,* „Komunikaty Mazursko-Warmińskie", nr 4, 2003

Małłek J., *Zanik ludu mazurskiego*, Dąbrówno 2020

Makrocka M., *Regionalizm – wielość znaczeń i definicji*, „Zeszyt Naukowy", 2/2014

Markocka M., *Regionalizm w Polsce – tradycja i współczesność (wybrane zagadnienia)*, „Seminare", t. 35, 2014

Majewska A.., *Mitologizacja przestrzeni zamieszkiwania. Wymiana ludności na terytorium byłych Prus Wschodnich a percepcja i przekształcenia krajobrazu Warmii, Mazur i Powiśla*, „Przegląd Geopolityczny", 31, 2020

Maniak G., *Kształcenie przez całe życie – idea i realizacja. Polska na tle Unii Europejskiej*, „Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach", nr 214-21

Mertens D. M., *Research and Evaluation in Education and Psychology: Integrating Diversity With Quantitative, Qualitative, and Mixed Methods*, United States of America 2014

Mierzwa W., *Zrozumieć Mazury,* Dąbrówno 2020

Mieszkowski M., *Kongres i Rada Krajowych Regionalnych Towarzystw Kultury*, „Zeszyty Naukowe Ostrołęckiego Towarzystwa Naukowego", 8, 1994

Mincer T., *Na ile globalna jest edukacja globalna?,* „Kultura-Historia-Globalizacja", nr 14

Nikitorowicz J., *Dylematy wartości edukacyjnych wspierających rozwój i samorealizację humanistyczną*, [w:] *Edukacyjne tendencje XXI wieku w dialogu i perspektywie,* Anna Karpińskia (red.), Białystok 2005

Nelson R. L., Abendroth K., Lynch K., *Ethnography from: Handbook of Qualitative Research in Communication Disorders*.Routledge, 2013

Nikitorowicz J., *Edukacja regionalna i międzykulturowa*, Warszawa 2009

Nikitorowicz J., *Edukacja regionalna jako podstawa kreowania społeczeństwa obywatelskiego*, [w:] *Kierunki rozwoju edukacji w zmieniającej się przestrzeni społecznej. Księga Jubileuszowa dedykowana profesorowi doktorowi habilitowanemu Michałowi Balickiemu*, A. Cudowska (red.), Białystok 2011

Nikitorowicz J., *Edukacja regionalna na pograniczach*, [w:] *Edukacja regionalna*, A. W. Brzezińska, A. Hulewska, J. Słomska (red.), Warszawa 2006

Nikitorowicz J., *Kreowanie tożsamości dziecka w społeczeństwie zróżnicowanym kulturowo*,[w:] *Dziecko i media elektroniczne – nowy wymiar dzieciństwa, t. 1, Telewizja i inne mass media w życiu dziecka – wyzwaniem dla edukacji medialne*j, Jadwigi Izdebskiej i Tomasza Sosnowskiego (red.), Białystok 2005

Nikitorowicz J., *Kreowanie tożsamości dziecka. Wyzwania edukacji międzykulturowej*, Gdańsk 2005

Nikitorowicz J., *Ku jakim strategiom w edukacji międzykulturowej w kontekście współczesnych problemów wielokulturowości?,* Pogranicze. Studia Społeczne. Tom XXV (2015)

Nikitorowicz J., *Pogranicze, tożsamość, edukacja międzykulturowa*, Białystok 1995

Nikitorowicz J., *Tożsamość a akomodacja*, „Studia Etnologiczne i Antropologiczne" 1 (1997)

Nikitorowicz J., *Wielokulturowość w procesie. Ku wielowymiarowej tożsamości społeczno-kulturowej,* [w:] *Pogranicza. Księga Jubileuszowa Profesora Andrzeja Sadowskiego*, M. Bieńkowska-Ptasznik, W. Żelazny (red.), Białystok 2015

Novikowa K., *Jednostka w społeczeństwie: procesy samoidentyfikacji w świetle współczesnych koncepcji tożsamości*, „Journal of Modern Science", tom 1/36/2018

Novikova K., *Społeczne teorie tożsamości: przegląd wybranych koncepcji*, „Journal of Modern Science", 2/17/2013

Ogrodzka -Mazur E., *Regionalizm w procesie edukacji szkolnej*, [w:] *Szkoła na pograniczach*, T. Lewowicki, A. Szczurek-Boruty (red.), Katowice, 2000

Olszewska M. J., *Stefana Żeromskiego koncepcje edukacji kulturowej*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis Studia de Cultura", VI (2014)

Paprot-Wielopolska A., *Żuławy i Powiśle. Kreowanie tożsamości, lokalnych i regionalnych po 1989 roku*, Warszawa 2018

Pasikowski S., *Granice teoretycznego nasycenia, „*Rocznik Lubuski", tom 41, 2015

Paulston R., *Pedagogika porównawcza jako pole nakreślenia konceptualnych map teorii i paradygmatów*, [w:] Z. Kwieciński, L. Witkowski (red.), *Spory o edukację. Dylematy i kontrowersje we współczesnych pedagogikach*, Warszawa 1993

Pawlyk N., Ziółkowski P., *Edukacja nieformalna w Polsce i na Ukrainie – idea i doświadczenie*, Bydgoszcz-Żytomierz 2020.

Perakyla A., *Analiza rozmów i tekstów,*
[w:] *Metody badań jakościowych. Tom 2*, N. K. Denzin, Y. S. Lincoln, Warszawa 2009.

Petrykowski P., *Edukacja regionalna. Problemy podstawowe i otwarte*, Toruń 2003

Pilch T., *Zasady badań pedagogicznych*, Warszawa 1998.

Piotrowska-Gromniak E., *Edukacja pozaszkolna – szansą na przemodelowanie myślenia o edukacji*, [w:] *Jak wykorzystać potencjał edukacji pozaszkolnej w Polsce?*, P. Zbieranek (red.), Gdańsk 2011.

Przeracki J., *Sprawozdanie ze spotkania z okazji sześćdziesiątej rocznicy powstania Związku Towarzystw Młodzieży w Prusach Wschodnich*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie", nr 4, 1985.

Rettinger R., *Dobre praktyki edukacji pozaformalnej*,
[w:] T. Rachwał (red.), *Kształtowanie kompetencji przedsiębiorczych*, Seria Naukowa, t. 5, Warszawa 2019.

Rocznik statystyczny województw 1991, Warszawa 1991.

Rudnicki J., *Wrogie, czy „oswojone" prusko-niemieckie dziedzictwo? Krajobraz kulturowy Warmii i Mazur w polskiej powojennej prozie*, „Prace Literaturoznawcze II", 2014

Ruman N. M.*, Zagadnienia tożsamości wspólnoty w środowisku wielokulturowym postrzeganej z perspektywy społeczności ponadgimnazjalnych szkół pszczyńskich*, Studia Socialia Cracoviensia 6 (2014) nr 1 (10).

Rusek H.*, Edukacja regionalna a przemiany społeczności przemysłowych – tworzenie tradycji jako wyzwanie edukacyjne – na przykładzie Zagłębia Dąbrowskiego*, „Pogranicze. Studia Społeczne". Tom XXX (2017).

Rybicki R., *Struktura społecznego świata. Studia z teorii społeczeństw*, Warszawa 1979.

Sakson A., *Mazurzy – dylematy tożsamości,*
[w:] *Dziedzictwo Prus Wschodnich, Socjologiczne i historyczne studia o regionie*, A. Sakson (red.), Dąbrówno 2017.

Sakson A., *Mazurzy i Warmiacy w powojennej rzeczywistości (1945–1949)*,

*[*w:] *Na swoim? U siebie? Wśród swoich? Pierwsze lata na Ziemiach Zachodnich i Północnych*, K. Bock-Matuszyk i in. (red.), Wrocław 2018.

Sakson A., *Przemiany społeczeństwa postimigracyjnego Warmii i Mazur, dziedzictwo Prus Wschodnich*, [w:] *Socjologiczne i historyczne studia o regionie*, A. Sakson (red.), Dąbrówno 2017.

Sakson A., *Stosunki narodowościowe i wyznaniowe na mazurach przed i po 1945 rok*, „Studia Gdańskie", IX (1993).

Schaffer H. R., *Epizody wspólnego zaangażowania jako kontekst rozwoju poznawczego*, [w:] *Dziecko w świecie ludzi i przedmiotów*, A. Brzezińska i G. Lutomski (red.), Poznań 1994.

Schaffer H. R., *Psychologia dziecka*, Warszawa 2008.

Schensul S. L., Schensul J. J., LeCompte M. D., *INITIATING ETHNOGRAPHIC RESEARC. A Mixed Methods Approach*, United Kingdom 2013.

Schwandt T. A., *Constructivist, Interpretivist Approaches to Human Inquiry*, [w:] *The Landscape of Qualitative Research : Theories and Issues*, N.D. Denzin, Y. S. Linocln (red.), California 1998.

Sembrzycki J., *O gwarze Mazurów pruskich,* [w:] *Mazurzy. Tradycja i codzienność*, R. Traba (red.), Olsztyn 2002, s Sługocki J., *Zagadnienia regionalizmu i tożsamości regionalnej*, Bydgoszcz 1990.

Sikorski J., S. Szostakowski, *Dzieje Warmii i Mazur w zarysie: od pradziejów do 1870 roku*, Warszawa 1981.

Sławecki B., *Znaczenie paradygmatów w naukach społecznych*, [w:] *Badania jakościowe*. Tom I., D. Juszczyzn (red.), Warszawa 2004.

Sławiński S., *Słownik podstawowych terminów dotyczących krajowego systemu kwalifikacji*, Warszawa 2014.

Sokalska E., *Organizacja lokalnego aparatu administracyjnego w Polsce w latach 1957-1975*, „Studia Prawnoustrojowe", nr 4, 2005.

Sośnierz M., *Edukacja regionalna w polskiej szkole po 1945 r.,* [w:] Michalewska M. T. (red.), *Edukacja regionalna. Z historii, teorii i praktyki*, Kraków 1999

Spindler L., *Interpretive Ethnography of Education at Home and Abroad*, New York 1987.

Suchocka A., Królikowska I., *Kreowane tożsamości kulturowej jako wyzwanie XXI wieku*, „Colloquium Wydziału Nauk Humanistycznych i Społecznych Kwartalnik", 4/2014.

Stachura K., *Regionalizm jako postulat dydaktyczny*,

[w:] Stachura K. (red.), *Regionalizm w teorii i praktyce nauczania. Materiały z konferencji naukowej w dn. 5 VI 1992*, Zielona Góra 1992.

Starosta P., *Tożsamość regionalna w perspektywie socjologicznej*,

[w:] *Badania nad tożsamością regionalną. Stan i potrzeby*, A. Matczak (red.), Łódź-Ciechanów 1999.

Suchodolska J., *Pedagodzy o potrzebie edukacji regionalnej*,

[w:] *Szkoła na pograniczach*, T. Lewowicki, A. Szczurek-Boruta (red.), Katowice 2000.

Suchocka A., I. Królikowska, *Kreowanie tożsamości kulturowej jako wyzwanie XXI wieku*,

„COLLOQUIUM WYDZIAŁU NAUK HUMANISTYCZNYCH I SPOŁECZNYCH KWARTALNIK", 4/2014.

Stalończyk I., *Edukacja formalna i pozaformalna w procesie kształtowania społeczeństwa wiedzy*, Nierówności „Społeczne a Wzrost Gospodarczy", nr 37 (1/2014).

Sukertowa-Biedrawina E., *Materiały do dziejów walki hitlerowców z ruchem polskim na Mazurach i Warmii w latach 1933-1939,* „Komunikaty Mazursko-Warmińskie", nr 1-2, 1967

Suświłło M., *Inkulturacja regionalna dzieci*

przedszkolnych – na przykładzie regionu kurpiowskiego [w:] *Regionalizm w edukacji – od dziecka do nauczyciela*, M. Suświłło, C. Kurkowski (red.), Olsztyn 2017.

Suświłło M., *Tradycyjna kultura regionu w edukacji przedszkolnej*

(na przykładzie instytucji województwa warmińsko-mazurskiego), [w:] *Etnokul'turnye centry: teoria i praktika vzaimodejstvia i razvitia v sovremennoj polikul'turnoj Rossii: sbornik naucnych statej*, A. V. Sunkov (red.), Kemerevo 2016.

Szczepański M. S., *Od identyfikacji do tożsamości.*

Dynamika śląskiej tożsamości – prolegomena. [w:] *Dynamika śląskiej tożsamośc*i, J. Janeczek, M. S. Szczepański (red.), Katowice 2006.

Szczepański M. S., *Ludzie bez ojczyzny prywatnej i edukacja regionalna,*

[w:] T. Lewowicki. B. Grabowska (red.), *Społeczności pogranicza : wielokulturowość, edukacja*, Cieszyn 1996.

Szczepański M. S., *Tożsamość regionalna – w kręgu pojęć podstawowych,*

[w:] *Badania nad tożsamością regionalną. Stan i potrzeby*, A. Matczak (red.), Łódź–Ciechanów 1999.

Szwed R., *Tożsamość społeczno-kulturowa a stereotypy obcych etnicznych,*

„Roczniki Nauk Społecznych", tom XXX, zeszyt 1.

Sztalt K., *Stanisława Ossowskiego koncepcja dziedzictwa kulturowego*,

„Roczniki Nauk Społecznych", Tom 4(40), numer 2 – 2012.

Szymanowicz A., *Działalność Masurenbundu w Ełku i w Berlinie w latach 1923-1933*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie", nr 3, 2005.

Śliz A, M. S. Szczepański, *Tożsamość regionalna w perspektywie socjologicznej. Przykład Górnego Śląska*, „Regionální a národní identita", 2019.

Śliz A., Szczepański M. S., *Wielokulturowość i jej socjologiczny sens. Festiwal Carvan czy wielokulturowe street prarty*?, „Studia Socjologiczne", nr 4(203), 2011.

Świątkiewicz W., *Integracja kulturowa i jej społeczne uwarunkowania*, Katowice 1987

Świątkiewicz W., *Orientacja „na zewnątrz" i „do wewnątrz" a tożsamość społeczności lokalnej*, [w:] *Tożsamość kulturowa mieszkańców starych dzielnic miast Górnego Śląska*, W. Świątkiewicz, J. Wódz (red.), Wrocław 1991.

Świątkiewicz W., *Region i regionalizm w perspektywie antropocentrycznego paradygmatu kultury*, [w:] *Regionalizm polski u progu XXI wieku*. S. Bednarek (red.). Ciechanów 1994.

Taboł S., *Regionalizm jako idea, ruch i działalność społeczno-kulturowa*, Pedagogika „Przedszkolna i Wczesnoszkolna", 2 (6)/2015.

Trempała E., *Funkcjonowanie edukacji równoległej w polskim systemie oświaty i wychowania (relacje z badań społecznych)*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Bydgoszczy", Studia Pedagogiczne z. 24 1996.

Turowski J., *Regiony – regionalizm – lokalizm*, [w:] *Czym jest regionalizm*, red. S. Bednarek, Wrocław-Ciechanów, 1998.

Urbaniak – Zając D., *Jakościowa orientacja w badaniach pedagogicznych*, [w:] D. Urbaniak-Zając, E. Kos (red.), *Badania jakościowe w pedagogice*, Warszawa 2013.

Warchoł T., *Edukacja pozaformalna wsparcie dla rozwoju dziecka w młodych wieku szkolnym*, „Pedagogika Przedszkolna i Wczesnoszkolna", 2(12)/2018.

Wiśniewski R., *Wielofunkcyjny niemiecki obóz Soldau 1939-1945. Próba całościowego ujęcia*, Działdowo 2021.

Włodarczyk E., *Kultura*, [w:] *Encyklopedia Pedagogiczna XXI wieku, tom II*, J. Pilch (red.), Warszawa 2003.

Wódz J., *Zagadnienia tożsamości w perspektywie socjologicznych badań nad regionami*, [w:] *Tożsamość kulturowa mieszkańców starych dzielnic* Górnego Śląska, W. Świątkiewicz, K. Wódz (red.), Wrocław-Warszawa-Kraków 1991.

Wróblewska M., *Kształtowanie tożsamości w perspektywie rozwojowej i edukacyjnej*,

„Pogranicze. Studia Społeczne", Tom XVII (2011).

Wrzesiński W., *Dziedzictwo a tożsamość: Prusy Wschodnie – Warmia i Mazury – Olsztyńskie*, „Komunikaty Warmińsko-Mazurskie", nr 1, 1997.

Wrzesiński, W. *Problemy świadomości narodowej ludności polskiej na Warmii, Mazurach i Powiślu w latach 1920-1939*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie", nr 1, 1962.

Wygotski L. S., *Dynamika i struktura osobowości w okresie dorastania*, [w:] *Wybrane prace psychologiczne II: dzieciństwo i dorastanie*, A. Brzezińska, M. Marchow (red.), Poznań 2002.

Wygotski L. S., *Myślenie i mowa*, Warszawa 1989.

Wygotski L. S., *Narzędzie i znak w rozwoju dziecka*, Warszawa 1978.

Wygotski L.S., *Wybrane prace psychologiczne*, Warszawa 1971.

Wygotski, L. S. *Wybrane prace psychologiczne II. Dzieciństwo i dorastanie,* Poznań 2002

Zając J., *Regionalizm w kontekście integracji europejskiej*, [w:] *Czy jest miejsce dla regionalizmów w kontekście integracji europejskiej?*, A. Grzyb, K. Kleina, J, Zając (red.), Warszawa 2013.

Zbieranek P., *Sektor edukacji pozaszkolnej w Polsce – próba opisu*, [w:] *Jak wykorzystać potencjał edukacji pozaszkolnej w Polsce?*, P. Zbieranek (red.), Gdańsk 2011.

A. Żukowski, M. Chełminiak, *Nowe regiony peryferyjne w rozszerzonej Unii Europejskiej. Problemy polityczne i społeczne na przykładzie województwa warmińsko-mazurskiego*, „Studia Europejskie / Centrum Europejskie Uniwersytetu Warszawskiego", nr 1, 2014.

Żyromski S., *Przeobrażenia demograficzne w województwie olsztyńskim*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie", nr 3, 1960.

Netografia:

XVII Ogólnopolski Konkurs Poetycki im. Michała Kajki, 14.01.2021, http://www.michalkajka.pl/xvii-ogolnopolski-konkurs-poetycki-im-michala-kajki/, [dostęp: 06.04.2021].

XVIII Ogólnopolski Konkurs Poetycki im. Michała Kajki, http://www.michalkajka.pl/xviii-ogolnopolski-konkurs-poetycki-im-michala-kajki/, [dostęp: 11.01.2022]

2021-11-28 Walter von Sanden (1888-1972) życie i praca, http://www.muzeum-wegorzewo.pl/aktualnosci/szczegoly/?L=0&tx_ttnews%5Btt_news%5D=215&cHash=39c227a6d00b513b8cbb5f19ff2eed32, [dostęp: 05.06.2022].

Akcja „Dar dla Muzeum", http://www.muzeum-wegorzewo.pl/oferta/akcja-dar-dla-muzeum/,

[dostęp: 02.01.2022].

Biblioteka Mazurska, http://www.michalkajka.pl/biblioteka-mazurska/, [dostęp: 20.02.2022]

Cech – Mazurski Cejtunek ,https://pomazursku.pl/cech-mazurski-cejtunek/, [dostęp: 20.04.2021].

Chojnowski Z., *Świat zapisany przez Mazurów (rekonesans),* http://www.dawnapoezjamazurskawpiosence.pl/esej/, [dostęp: 20.02.2022]

Czasopismo – Ełcki Przegląd Historyczny, https://muzeum.elk.pl/czasopismo-elcki-przeglad-historyczny/ [dostęp: 02.10.2021].

Dawna Poezja Mazurska w Piosence, http://www.dawnapoezjamazurskawpiosence.pl/, [dostęp: 10.02.2021].

Deklaracja programowa regionalistów polskich, [http://www.tmm.net.pl/print,news_pref,33.html, dostęp: 28.08.2020]

Działdowo-miasto dawnego pogranicza – wędrówka I, https://niepodlegla.gov.pl/wydarzenia/dzialdowo-miasto-dawnego-pogranicza-wedrowka-i/, [dostęp: 02.02.2022].

Działdowo – miasto i ludzie pogranicza¸ https://muzeum.dzialdowo.pl/?page_id=272, [dostęp: 10.04.2022].

Działdowo – 100 lat w granicach Polski, https://muzeum.dzialdowo.pl/?wystawy_czasowe=dzialdowo-100-lat-w-granicach-polski, [dostęp: 12.10.2021].

Dzieci i Młodzież, http://www.michalkajka.pl/nasza-oferta/dzieci-i-mlodziez/, [dostęp: 10.09.2021].

Dzień Bociana Białego w Mazurskim Parku Krajobrazowym, http://parkikrajobrazowewarmiimazur.pl/mazurski/aktualnosci-dzien_bociana_bialego, [dostęp: 02.07.2022].

Dzień Bociana Białego w Mazurskim Parku Krajobrazowym, http://parkikrajobrazowewarmiimazur.pl/mazurski/aktualnosci-dzien_bociana_bialego_w_mazurskim_parku_krajobrazowym.html, [dostęp: 02.07.2022].

Edukacja, https://mragowo.muzeum.olsztyn.pl/edukacja, [dostęp: 15.10.2021]

Edukacja, http://parkikrajobrazowewarmiimazur.pl/mazurski/dolne_menu-edukacja.html, [dostęp: 20.01.2022].

Edukacja w Muzeum, https://muzeum.elk.pl/edukacja-w-muzeum/, [dostęp: 12.09.2021]

Edukacja online, https://muzeum.elk.pl/edukacja-w-muzeum/edukacja-online/,

[dostęp: 20.09.2021].

Elementarz Mowy Mazurskiej, https://pomazursku.pl/elementarz-mowy-mazurskiej/, [dostęp: 20.04.2021].

Ełk po kolei. Spacer przez historię miasta – zwiedzanie z przewodnikiem, https://muzeum.elk.pl/aktualnosci/elk-po-kolei-spacer-przez-historie-miasta-zwiedzanie-z-przewodnikiem/3488/, [dostęp: 03.02.2022].

Ełk po kolei. Spacer przez historię miasta: Jak kolej zmieniła Ełk, https://muzeum.elk.pl/aktualnosci/elk-po-kolei-spacer-przez-historie-miasta-jak-kolej-zmienila-elk/4851/, [dostęp: 15.07.2022].

Ełk po kolei. Spacer przez historię miasta – śladami ełckich Żydów, https://muzeum.elk.pl/aktualnosci/elk-po-kolei-spacer-przez-historie-miasta-sladami-elckich-zydow/4565/, [dostęp: 15.07.2022].

Ełcki Przegląd Historyczny, https://muzeum.elk.pl/aktualnosci/nowa-publikacja-muzeum-historycznego-w-elku-elcki-przeglad-historyczny-nr-2-2016-2019-powojnie/2933/, [dostęp: 10.04.2022].

Europejska Noc Muzeów 2019, https://www.it.mragowo.pl/photos/art_thumb/4702/4c6befb44565d21b2a5ff1dfeba52835-n.jpg, [dostęp: 01.08.2021].

Europejska Noc Muzeów 2021, https://muzeum.elk.pl/aktualnosci/europejska-noc-muzeow-2021/3128/, [dostęp: 03.02.2022].

Ferie zimowe w Muzeum 2022, http://www.muzeum-wegorzewo.pl/aktualnosci/szczegoly/?L=554&tx_ttnews%5Btt_news%5D=221&cHash=a7d26b23570c36b7dbc71c0292df6940, [dostęp: 01.02.2022].

Ferie zimowe w Muzeum, Oferta zajęć muzealnych dla dzieci w wieku szkolnym i młodzieży z miasta i gminy Węgorzewo na okres ferii zimowych, http://www.muzeum-wegorzewo.pl/fileadmin/wydarzenia/2022/Ferie_zimowe_w_Muzeum_2022/Program_Ferii_2022.pdf, [dostęp: 05.06.2022].

Film ze spektaklu historycznego "Walka o granice. Działdowo 1920", https://muzeum.dzialdowo.pl/?projekty_i_programy=spektakl-historyczny-walka-o-granice-dzialdowo-1920#film, [dostęp: 10.04.2022].

Filmy edukacyjne do wystawy „Skarb z ulicy Głównej", https://www.facebook.com/watch/404053799649435/1130900630693960,

[dostęp: 15.10.2022]

Gość Radia 7: Piotr Szatkowski – badacz językoznawca (audycja z 3.12.2020), https://radio7.pl/gosc-radia-7-piotr-szatkowski-badacz-jezykoznawca-audycja-z-3-12-2020/26067/, [dostęp: 20.02.2021].

*Gra terenowa: Za sójkami i pszczołami po zagadki z przygodam*i, Aplikacja mobilna: Mazurski Park Krajobrazowy, [dostęp: 20.07.2021].

Historia Mrągowa – wystawa stała, https://mragowo.muzeum.olsztyn.pl/5772,historia-mragowa-wystawa-stala.html, [dostęp: 01.11.2021].

Hubner P., *Międzywojenne zjazdy nauki*, „Forum Akademickie", 02/2017, https://prenumeruj.forumakademickie.pl/fa/2017/02/miedzywojenne-zjazdy-nauki/, [dostęp: 02.01.2020].

Inscenizacja Bitwy pod Wopławkami, https://mragowo.muzeum.olsztyn.pl/2090,inscenizacja-bitwy-pod-woplawkami.html, [dostęp: 08.07.2021].

Interaktywną wystawa Państwa Zakonu Krzyżackiego, https://muzeum.dzialdowo.pl/?page_id=373, [dostęp: 10.04.2022].

Izba Regionalna w Wejsunach, http://leksykonkultury.ceik.eu/index.php/Izba_Regionalna_w_Wejsunach, [dostęp: 10.04.2022].

Jesienny Konkurs Literacki, http://parkikrajobrazowewarmiimazur.pl/mazurski/aktualnosci-jesienny_konkurs_literacki.html, [dostęp: 01.02.2022].

Kartka z pamiętnika. Zabawy dawne i niedawne, https://muzeum.elk.pl/aktualnosci/kartka-z-pamietnika-zabawy-dawne-i-niedawne/3361/, [dostęp: 20.09.2021].

KGW Praktyczne Panie z Brodowa – Informacje, https://www.facebook.com/KGW-Praktyczne-Panie-z-Brodowa-520649045088050/about/?ref=page_internal, [dostęp: 20.04.2021].

Kolorowanka z Muzeum – do pobrania, https://muzeum.elk.pl/aktualnosci/kolorowanka-z-muzeum-do-pobrania/1900/ [dostęp: 02.10.2021].

Konkurs fotograficzny „Mój sąsiad bocian",

http://parkikrajobrazowewarmiimazur.pl/mazurski/aktualnosci-3.html?fbclid=IwAR18_-Qf98vy3EUWuBezKIE610xGvhPctoW8JoWkosX5dnKrou7D__nnIzo, [dostęp: 26.07.2021].

Konkurs historyczny „Losy nasze….”, http://www.muzeum-wegorzewo.pl/oferta/konkurs-losy-nasze/, [dostęp: 01.02.2022].

Korbus M., Jarosz K. (red.), *Spotkania z historią. Moja droga do wolności – ze wspomnień węgorzewskich kombatantów*, Węgorzewo 2020.

Lato w Muzeum. Wtorki na kolejce, https://muzeum.elk.pl/aktualnosci/lato-w-muzeum-wtorki-na-kolejce/3554/, [dostęp: 24.05.2021].

Lato w Ogródku 2021, http://www.michalkajka.pl/lato-w-ogrodku-2021/, [dostęp: 01.07.2022].

Lato w Ogródku 2022, http://www.michalkajka.pl/lato-w-ogrodku-2021/, [dostęp: 09.08.2022].

Lekcje muzealne, http://www.muzeum-wegorzewo.pl/oferta/lekcje-muzealne/?L=0, [dostęp: 05.06.2021].

„*Mały Książę” w gwarze mazurskiej. Od dziś w Radiu 7*, https://radio7.pl/maly-ksiaze-w-gwarze-mazurskiej-od-dzis-w-radiu-7/26893/, [dostęp: 20.02.2022].

Mały Princ – ebook, https://pomazursku.pl/mali-princ-ebook/, [dostęp: 20.04.2021].

Matelski D., *Mniejszość niemiecka w Polsce w latach 1945-2015*, https://skgd.pl/wp-content/uploads/2019/01/Dariusz-Mastelski-Mniejszo%C5%9B%C4%87-niemiecka-w-Polsce-w-latach-1945-2015.pdf, [dostęp: 20.03.2020].

Mazurska Pieśń Ludowa, http://www.dawnapoezjamazurskawpiosence.pl/piesn-ludowa/, [dostęp: 20.02.2022].

Mazurski Park Krajobrazowy, https://www.facebook.com/mazurskipark, [dostęp: 26.07.2021].

Mazurski Park Krajobrazowy. Informator, http://parkikrajobrazowewarmiimazur.pl/mazurski/upload/browser/wydawnictwa/park-pl.pdf, [dostęp: 20.07.2021].

Mazurski Park Krajobrazowy,

https://play.google.com/store/apps/details?id=pl.amistad.treespot.mazurski_park_krajobrazowy&hl=pl&gl=US, [dostęp: 20.07.2021].

Mazurski Park Krajobrazowy różnorodność biologiczna i kulturowa, K. Wittbrodt (red.), http://parkikrajobrazowewarmiimazur.pl/mazurski/aktualnosci-mazurski_park_krajobrazowy_-_roznorodnosc_biologiczna_i_kulturowa, [dostęp: 28.07.2021].

Międzynarodowa Noc Muzeów. Muzeum w Mrągowie, https://mragowo.muzeum.olsztyn.pl//6363,miedzynarodowa-noc-muzeow.html, [dostęp: 15.07.2022].

Muzealnicy czytają dzieciom, https://muzeum.elk.pl/aktualnosci/muzealnicy-czytaja-dzieciom/3025/ [dostęp: 15.09.2022].

Muzealnicy czytają dzieciom, https://www.youtube.com/playlist?list=PL3os_71VgMj_s3QUPlXcon6NsIGl_zBQE [dostęp: 15.09.2022].

Muzeum, http://www.michalkajka.pl/muzeum/, [dostęp: 20.02.2022].

Muzeum Historyczne w Ełku, https://www.youtube.com/channel/UCpL6WWAciGxm62__wyIOTBQ/featured, [dostęp: 20.09.2021].

Muzeum Michała Kajki w Ogródku, https://www.youtube.com/channel/UCX4eiyYe4mZnzxJW2Q0flPQ, [dostęp: 20.04.2022].

Muzeum w Mrągowie, https://mragowo.muzeum.olsztyn.pl/14,muzeum-w-mragowie.html, [dostęp: 10.04.2022].

Muzeum Pogrania w Działdowie, https://www.facebook.com/MuzeumDzialdowo, [dostęp: 02.02.2022].

Niemiecki obóz Soldau w Działdowie, https://muzeum.dzialdowo.pl/?page_id=218, [dostęp: 22.06.2022].

Nina Nu – Płyty, http://www.monikawierzbicka.mazury.pl/plyty/, [dostęp: 20.04.2021].

Noc Muzeów 2019 w Muzeum Warmii i Mazur, https://muzeum.olsztyn.pl/5245,noc-muzeow-2019-w-muzeum-warmii-i-mazur.html, [dostęp: 01.11.2021].

Nowe pogranicze – Działdowo w granicach II RP, https://muzeum.dzialdowo.pl/?page_id=218, [dostęp: 12.10.2021].

Obchody Dnia Bociana Białego,

http://parkikrajobrazowewarmiimazur.pl/mazurski/aktualnosci-obchody_dnia_bociana_bialego, [dostęp: 26.07.2021].

Oferta edukacyjna, https://mpk.warmia.mazury.pl/oferta-edukacyjna/, [dostęp: 22.06.2022].

Oferta edukacyjna, https://muzeum.elk.pl/edukacja-w-muzeum/oferta-edukacyjna/szkoly-podstawowe-kl-vii-viii/, [dostęp: 12.09.2022].

Oferta edukacyjna na rok szkolny 2020/2021, https://muzeum.elk.pl/aktualnosci/oferta-edukacyjna-na-rok-szkolny-2020-21/2126/, [dostęp: 20.09.2021].

Oferta edukacyjna Muzeum Historycznego w Ełku, https://muzeum.elk.pl/wp-content/uploads/2022/02/Oferta-EDU7_do-druku.pdf, [dostęp: 22.06.2022].

Oferta Muzeum Michała Kajki w Ogródku, http://www.michalkajka.pl/nasza-oferta/, [dostęp: 12.04.2022].

Okolice Mrągowa w pradziejach – wystawa stała, https://gazeta.muzeum.olsztyn.pl/1055,okolice-mragowa-w-pradziejach-wystawa-stala.html, [dostęp: 01.11.2021].

Osoby indywidualne i rodziny, https://muzeum.elk.pl/edukacja-w-muzeum/osoby-indywidualne-i-rodziny/, [dostęp: 20.09.20210].

O Muzeum, https://muzeum.elk.pl/o-muzeum/, [dostęp: 10.04.2022].

O Muzeum, http://www.muzeum-wegorzewo.pl/muzeum/o-muzeum/, [dostęp: 20.02.2022].

O parku, http://parkikrajobrazowewarmiimazur.pl/mazurski/dolne_menu-o_parku.html, [dostęp: 20.02.2022].

Ośrodek Edukacji, http://parkikrajobrazowewarmiimazur.pl/mazurski/dolne_menu-muzeum.html, [dostęp: 20.02.2022].

Ośrodek Szkoleniowy Rzemiosł Tradycyjnych i Artystycznych, http://www.muzeum-wegorzewo.pl/pracownie-i-osrtia/osrtia/?L=476, [dostęp: 20.02.2022].

Pliki do pobrania, http://parkikrajobrazowewarmiimazur.pl/mazurski/dolne_menu-pliki_do_pobrania-pliki_do_pobrania2.html, [dostęp: 20.07.2021].

Po mazursku i o Mazurach, https://pomazursku.pl/mazurske-radijo-podcasty/, [dostęp: 20.04.2021].

Po Mazursku – mazurskie miejsce w Internecy, https://pomazursku.pl/, [dostęp: 20.04.2021].

Powojenny Ełk w oczach jego mieszkańców, https://muzeum.elk.pl/historia/powojenny-elk-oczach-mieszkancow/, [dostęp: 30.09.2021].

Program edukacji regionalnej Muzeum Kultury Ludowej w Węgorzewie, http://www.muzeum-wegorzewo.pl/fileadmin/oferta/lekcje_muzealne/Oferta_edu_2021_A5_wersja_na_www.pdf, [dostęp: 22.06.2022].

Program regionalizmu polskiego, „Polska Oświata Pozaszkolna", nr 4-5/1926, http://regionalizmpolski.pl/files/1926_program_regionalizmu.pdf, [dostęp: 02.01. 2020]

Projekty zrealizowane w 2017 roku, Temat zadania: Organizacja konkursów, kampanii i spotkań edukacyjnych przez Mazurski Park Krajobrazowy, http://parkikrajobrazowewarmiimazur.pl/mazurski/dolne_menu-projekty-projekty_2017.html [dostęp: 20.08.2021].

Projekty zrealizowane w 2019 roku, Warsztaty przyrodnicze dla edukatorów i nauczycieli, http://parkikrajobrazowewarmiimazur.pl/mazurski/dolne_menu-projekty-projekty_2019.html [dostęp: 20.08.2021].

Projekty zrealizowane w 2017 roku, *Temat zadania: Opracowanie i wydanie materiałów Dydaktycznych Mazurskiego Parku Krajobrazowego*, http://parkikrajobrazowewarmiimazur.pl/mazurski/dolne_menu-projekty-projekty_2017.html, [dostęp: 20.08.2021].

Regionalny Program Operacyjny Województwa Warmińsko-Mazurskiego na lata 2014-2020, https://rpo.warmia.mazury.pl/plik/3/regionalny-program-operacyjny-wojewodztwa-warminsko-mazurskiego-na-lata-2014–2020, [dostęp: 08.01.2020].

Regulamin XXI Edycji Ogólnopolskiego Konkursu „Poznajemy Parki Krajobrazowe Polski", https://zpkwm.pl/wp-content/uploads/Regulamin_konkursu_PPKP_2021_2022.pdf, [dostęp: 30.07.2022].

Siegrfried Lenz. Spojrzenia – wernisaż wystawy, https://muzeum.elk.pl/aktualnosci/siegfried-lenz-spojrzenia-wernisaz-wystawy/3599/, [dostęp: 13.09.2021].

Sobota ze sztuką, https://muzeum.elk.pl/aktualnosci/sobota-ze-sztuka/4363/, [dostęp: 15.07.2022].

Spektakl historyczny „Walka o granice. Działdowo 1920-1939”, https://muzeum.dzialdowo.pl/?projekty_i_programy=spektakl-historyczny-walka-o-granice-dzialdowo-1920, [dostęp: 10.11.2021].

Spektakl „Szeleszcząca trawa”, https://muzeum.elk.pl/aktualnosci/spektakl-szeleszczaca-trawa/3703/, [dostęp: 20.09.2021].

Spotkanie z prof. Zbigniewem Chojnowskim, https://muzeum.elk.pl/aktualnosci/spotkanie-z-prof-zbigniewem-chojnowskim/3632/ [dostęp: 01.10.2021].

Spotkanie z prof. Zygmuntem Fröhlichem, https://muzeum.elk.pl/aktualnosci/spotkanie-z-prof-zygmuntem-frohlichem/3645/ [dostęp: 01.10.2021].

Studium wiedzy o regionie, http://www.muzeum-wegorzewo.pl/oferta/studium-wiedzy-o-regionie/?L=554, [dostęp: 01.02.2021].

Stwórz z nami wystawę o Ełku!, https://muzeum.elk.pl/aktualnosci/stworz-z-nami-wystawe-o-elku/3008/, [dostęp: 15.10.2022].

Warsztaty przedświąteczne, https://muzeum.olsztyn.pl/4864,warsztaty-przedswiateczne-muzeum-w-mragowie.html, [dostęp: 05.08.2021].

Wielki Dzień Pszczół w Mazurskim Parku Krajobrazowym, http://parkikrajobrazowewarmiimazur.pl/mazurski/aktualnosci-wielki_dzien_pszczol_w_mazurskim_parku_krajobrazowym5.html, [dostęp: 01.02.2022].

Wojnowski Festiwal Fotografii, https://www.facebook.com/WojnowskiFestiwalFotografii, [dostęp: 05.05.2022]

Wirtualna Izba Regionalna, https://www.facebook.com/wejsuny, [dostęp: 01.02.2022]

Wittbrodt K., Masiarz J., Śliwowska E. i in., *Mazurski Park Krajobrazowy*,

http://www.mazurskipark.pl/przewodnik/przewodnik.pdf [dostęp: 20.07.2021].

Wspólnota Kulturowa "Borussia" Manifest, http://borussia.pl/ [dostęp: 05.01.2020].

Wydawnictwo, https://muzeum.dzialdowo.pl/?page_id=694, [dostęp: 12.10.2021].

Wydawnictwo. Oferta. Czasopismo. Publikacje książkowe, https://muzeum.elk.pl/wydawnictwo/, [dostęp: 10.04.2022].

Wystawa/Ausstellung: Siegfried Lenz. Spojrzenia. Annäherungen. https://muzeum.elk.pl/aktualnosci/wystawa-siegfried-lenz-spojrzenia/3614/, [dostęp: 13.09.2021].

Wystawy on-line, http://www.muzeum-wegorzewo.pl/oferta/wystawy-on-line/?L=0%252F, [dostęp: 05.06.2022].

Wystawy stałe, http://www.muzeum-wegorzewo.pl/oferta/wystawy-stale/, [dostęp: 01.09.2021].

Za nami Gala XVII Ogólnopolskiego Konkursu Poetyckiego im. Michała Kajki, 04.08.2021, http://www.michalkajka.pl/za-nami-gala-xvii-ogolnopolskiego-konkursu-poetyckiego-im-michala-kajki/, [dostęp: 01.09.2021].

Akty prawne

Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla gimnazjów i szkół ponadgimnazjalnych, których ukończenie umożliwia uzyskanie świadectwa dojrzałości po zdaniu egzaminu maturalnego. Załącznik nr 4 do Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 23 grudnia 2008 roku, http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu20090040017, [dostęp: 20.10.2020].

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 15 lutego 1999 roku w sprawie podstawy programowej kształcenia ogólnego dla sześcioletnich szkół podstawowych i gimnazjów (Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej [dalej: Dz.U.] 1999, nr 14, poz. 129), https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19990140129, [dostęp: 01.01.2022].

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 26 lutego 2002 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół (Dz.U. 2002, nr 51, poz. 458), https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu20020510458, [dostęp: 10.01.2022].

Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla gimnazjów i szkół ponadgimnazjalnych,

których ukończenie umożliwia uzyskanie świadectwa dojrzałości po zdaniu egzaminu maturalnego. Załącznik nr 4 do Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 23 grudnia 2008 roku.

*Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealne*j, http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu20170000356, [dostęp: 21.10.2020].

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 stycznia 2018 r. w sprawie podstawy programowej kształcenia ogólnego dla liceum ogólnokształcącego, technikum oraz branżowej szkoły II stopnia, Dziennik Ustaw 2018 r., r. poz. 467, https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20180000467, [dostęp: 10.01.2022].

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 7 marca 2005 roku w sprawie ramowych statutów placówek publicznych, Dz.U. 2005 nr 52 poz. 466, http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20050520466/O/D20050466.pdf, [dostęp: 10.07.2021].

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 7 marca 2005 roku w sprawie ramowych statutów placówek publicznych, Dz.U. 2005 nr 52 poz. 467, http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20050520466/O/D20050466.pdf, [dostęp: 10.07.2021].

Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 24 grudnia 2007 r. w sprawie Polskiej Klasyfikacji Działalności (PKD), Dz.U. 2007 nr 251 poz. 1885 http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20072511885, [dostęp: 30.07.2021].

Uchwała Nr XIX/177/12 Rady Miasta Działdowo z dnia 14.08.2012 roku w sprawie utworzenia Interaktywnego Muzeum Państwa Krzyżackiego w Działdowie oraz nadania statutu (w organizacji) - Dz. Urz. Woj. Warm-Maz. z 2012 r., poz. 2515, http://edzienniki.olsztyn.uw.gov.pl/WDU_N/2012/2515/akt.pdf, [dostęp: 10.04.2022].

Ustawa z dnia 28 maja 1975 r. o dwustopniowym podziale administracyjnym państwa oraz o zmianie ustawy o radach narodowych,Dz. U. nr 16, poz. 91.,

https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu19750160091,
[dostęp: 10.07.2021]

Uchwała Nr VIII/85/19 Rady Miasta Działdowo z dnia 26.06.2019 roku w sprawie zmiany nazwy Interaktywnego Muzeum Państwa Krzyżackiego w Działdowie na „Muzeum Pogranicza w Działdowie" oraz nadania Statutu Muzeum Pogranicza w Działdowie - Dz. Urz. Woj. Warm-Maz. z 2019 r., poz. 3635,
https://www.e-bip.org.pl/upload/00771/16673/0184303-30614140.pdf,
[dostęp: 10.04.2022].

Zarządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 5 września 1988 r. w sprawie ustalenia i ogłoszenia statutu stowarzyszenia wyższej użyteczności "Stowarzyszenie Wisła-Odra,
https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WMP19880270241,
[dostęp: 06.04.2022].

Summary

This dissertation presents theories on regional identity and the role of extracurricular regional education in its development. Theoretical part was devoted to a discussion of the concept of region and regionalism as the basis for the development of regional identity. This was followed by a description and comparison of the concepts of regional identity by, among others, M. S. Szczepański, P. Starosta, J. Wodz, W. Świątkiewicz and J. Nikitorowicz. This part also presents model approaches to regional education as an orientation of general education, return to the sources, acquisition of competence, structural system and circles of knowledge.

The characterization of extracurricular education forms was also conducted, with regard to informal, non-formal and parallel education, referring to legal acts and other sources. The last point of theoretical part concerns the presentation of the regional identity of the Masurian residents throughout history, paying special attention to those elements and factors that shaped the regional identity of the Masurian population.

Practical part was carried out in accordance with qualitative methodology and the constructivist and interpretive paradigm, thanks to which the subjective perception of the region and its cultural richness was shown in the context of the subjects' participation in regional educational initiatives conducted by extracurricular institutions, as well as from the perspective of their regional identity. The use of this paradigm allows to seek explanations and means of constructing reality, which is an intersubjective product of social actors. With regard to methodological assumptions, in order to learn about it, reference was made to the "subjective experiences, opinions, beliefs and values of their creators.[1202]" This part of the dissertation presents an overview of its theoretical outline based on the concepts and theories of A. I. Brzezińska, L. Wygotski, H. R. Schaffer, J. Nikitorowicz oraz M. Suświłło.

The research was conducted using interpretive ethnography, which allows to draw conclusions based on interviews and observations of people in places where they feel comfortable. The research process included both extracurricular education providers and participants in their activities. Adoption of such an approach allowed finding and understanding the ways of perceiving the role of extracurricular regional education in the process of regional identity development from two perspectives – as its implementers and recipients.

The following methods of collecting empirical data, which are characteristic of ethnography, were used in the implementation of research project: ethnographic interviews and

[1202] B. Sławecki, *The importance of paradigms in qualitative research,* [in:] *Qualitative Research. Approaches and theories*, Vol. 1, D. Jemielniak (ed.), Warsaw 2012, p. 81.

participant observation during regional educational initiatives. Interviews were conducted with representatives of extracurricular entities implementing regional education, as well as with random individuals participating in selected educational initiatives. The selection of extracurricular institutions was not random, but was targeted, intentional and dictated by the principle of theoretical saturation, which is "confirmation of successful verification of the research result already at the sampling level.[1203]" For the research process, extracurricular institutions, organizations, associations and individuals conducting educational activities in the area of extracurricular regional education in Masuria were contacted. The selection of participants in educational initiatives was random, thus the respondents' statements represented the different points of view that emerged when they answered the questions asked.

The last part of this paper presents an analysis of collected research material. It consists of two subchapters and eight paragraphs. The first subchapter characterized the surveyed entities from the perspective of their implementation of extracurricular regional education, its forms and content, educational initiatives and activities they undertake, and the cooperation they establish in the implementation of regional education. The next subchapter concerned the presentation of regional identity of the surveyed subjects in the context of their participation in extracurricular regional education. This part describes, on the basis of empirical material obtained, the respondents' ways of perceiving the region and its cultural heritage, their sense of belonging and identification with Masuria, their evaluation of the usefulness of extracurricular regional education, and how the interviewees, as residents of the region, participate in educational activities in the field of extracurricular regional education.

Analysis of the results obtained from the study, showed that one of the most important roles and functions of extracurricular regional education is the development of regional identity among regional residents. It is through the didactic, educational, activating and integrating functions that cultural institutions and other entities within implemented educational activities can influence the regional identity development of regional residents at any age.

[1203] S. Pasikowski, *Limits of theoretical saturation, "*Rocznik Lubuski", Vol. 41, 2015, p. 33.

Spis tabel

Tabela 1. Koncepcje tożsamości regionalnej - porównanie wybranych stanowisk.....71

Tabela 2. Porównanie ujęć edukacji regionalnej na podstawie wybranych koncepcji..102

Tabela 3. Porównanie pozaszkolnej edukacji regionalnej realizowanej przez badane podmioty.....227

Tabela 4. Matryca porównawcza form realizacji pozaszkolnej edukacji regionalnej...288

Tabela 5. Sposoby postrzegania regionu i regionalnego dziedzictwa kulturowego przez osoby badane.....345

Tabela 6. Elementy kształtujące odczuwaną przez badanych przynależność do regionu i jego kultury.....354

Aneksy

1. Kwestionariusz dyspozycji do wywiadu z regionalnymi podmiotami realizującymi pozaszkolną edukację regionalną

1. Dlaczego Państwo zdecydowaliście się na realizację pozaszkolnej i regionalnej edukacji?
2. W jaki sposób realizujecie Państwo pozaszkolną edukację regionalną?
3. Jak Państwo prowadziliście pozaszkolną edukację regionalną podczas okresu pandemii Covid-19?
4. Do jakich grup odbiorców kierujecie Państwo swoją ofertę edukacyjną?
5. Jaka jest aktywność mieszkańców podczas inicjowania przez Państwa wydarzeń edukacyjnych?
6. W jaki sposób uczestnicy działań edukacyjnych reagują na przekazywanie przez Państwa treści?
7. Jaki jest odbiór Państwa działań edukacyjnych wśród okolicznych mieszkańców?
8. Jakie formy pozaszkolnej edukacji planujecie Państwo zrealizować w najbliższej przyszłości?
9. Jakie dotąd edukacyjne inicjatywy były podejmowane przez Państwa?
10. Jakie działania edukacyjne cieszą się największym zainteresowaniem?
11. Z jakimi problemami musicie się Państwo zmierzyć podczas realizacji regionalnych inicjatyw edukacyjnych?
12. Jaka tematyka poruszana jest podczas prowadzenia przez Państwa działań edukacyjnych?
13. Jakie treści wzbudzają szczególne zainteresowanie wśród uczestników inicjatyw edukacyjnych?
14. Jaka jest według Państwa obecnie rola pozaszkolnej edukacji regionalnej?
15. Z kim Państwo współpracujecie w zakresie realizacji edukacji regionalnej?
16. Z jakimi podmiotami planujecie Państwo nawiązać współpracę w ramach prowadzenia pozaszkolnej edukacji regionalnej?
17. Jaki jest obszar współpracy Państwa z partnerami w kwestii prowadzenia pozaszkolnej edukacji regionalnej?
18. Jakie inicjatywy edukacyjne zorganizowaliście Państwo razem z partnerami?

2. Kwestionariusz dyspozycji do wywiadu z mieszkańcami Mazur uczestniczącymi w pozaszkolnej edukacji regionalnej

1. Jak Pan/Pani postrzega region i jego dziedzictwo kulturowe?
2. Jakie elementy regionu i jego dziedzictwa są dla Pana/Pani szczególnie ważne i bliskie?
3. Czy i w jaki sposób odczuwa Pan/Pani więzi z regionem oraz/lub regionalnym dziedzictwem kulturowym?
4. Jak wyraża się Pana/Pani poczucie przynależności do regionu?
5. W jaki sposób kształtowały się Pana/Pani więzi z Mazurami?
6. Dlaczego Pan/Pani uczestniczy w regionalnych inicjatywach edukacyjnych?
7. Jakie formy pozaszkolnej edukacji regionalnej wzbudzają Pana/Pani szczególne zainteresowanie?
8. Jaki obszar tematyczny regionalnych działań edukacyjnych jest dla Pana/Pani interesujący?
9. Czym jest dla Pana/Pani pojęcie tożsamości regionalnej?
10. Jaki określiłby Pan/Pani odczuwaną tożsamość regionalną?
11. W jaki sposób Pan/Pani bierze udział w pozaszkolnej edukacji regionalnej?
12. Z kim najczęściej Pan/Pani uczestniczy w inicjatywach edukacyjnych?
13. Jak Pan/Pani postrzega przydatność pozaszkolnej edukacji regionalnej z perspektywy Pani/Pana tożsamości regionalnej?
14. Jakie zdaniem Pana/Pani pozaszkolne działania edukacyjne oddziałują na kształtowanie się tożsamości regionalnej mieszkańców Mazur?
15. Jakie jest Pana/Pani zaangażowanie w prowadzone przez pozaszkolne instytucje działania w zakresie edukacji regionalnej?
16. W jakich regionalnych działaniach edukacyjnych chciałby/chciałaby Pan/Pani uczestniczyć?
17. Jak ocenia Pan/Pani działalność edukacyjną pozaszkolnych i regionalnych instytucji?